

89-3
L30_{II}

ARVEDS ŠVĀBE

STRAUMES UN AVOTI

II

1940

Grāmatu apgādniecība A. GULBIS Rīgā

ЗЕМЛЯНИЦА

КОВАЛЕВА

1917

GA

131742

L, B, R

89-3
L30

L
94

ARVEDS ŠVĀBE

STRAUMES UN AVOTI

II

L-2
B-1
R-1

1940

Grāmatu apgādniecība A. GULBIS Rīgā
Īpašnieks A. Māliņis

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0302028462/

A. GULBJA GRĀMATU SPIESTUVE
RĪGĀ, AUSEKĻA IELĀ NR. 9

Latviešu vēstures uzdevumi

1.

Mūsu tautai bij jāizkaro nevien tiesība taisīt savu vēsturi, bet arī to rakstīt. Ja neskaitam Indriķa chroniku, kuras autoru, Rubenes Indriķi, mēs tagad uzskatām par pirmo latviešu tautības¹ katoļu baznīckungu un vēsturnieku, ziņas par mēģinājumiem rakstīt mūsu nacionālo vēsturi sniežas tikai līdz 18. g. s. vidum. Sakarā ar Rīgas rātes un gīlžu 1738. g. uzsākto cīņu pret latviešu namniekiem un viņu īpašuma tiesībām, pēdējie bij spiesti meklēt vēsturisku pamatojumu savai brīvībai², kāpēc toreizējo Rīgas latviešu idejiskais vadonis, mastu šķīrotājs Jānis Steinhauers uzdeva vācu vēsturniekam Johanam Maskovam (*Mascou*) sakopot 4 sējumos materialus par Rīgas latviešu tiesisko stāvokli pagātnē. Tos bij nodomāts pasniegt ķeizarienei Katrīnai II 1764. g., kas tai laikā apceļoja Vidzemi. Tomēr vācieši aizkavēja Maskova antikvariskā darba nodošanu ķeizarienei, un pats autors bij spiests atstāt Rīgu, lai Pēterburgā iestātos Zinātņu akadēmijas dienestā.

Ka no latviešiem jāslēpj viņu seno laiku vēsture, un ka tās pazīšana varētu kļūt politiski bī-

¹ A. Švābe, Kas bij Latviešu Indriķis? (Senatne un Māksla, 1938, IV, 11.—37. lp.).

² J. Straubergs, Rīgas latviešu pirmās nacionālās cīņas 18. g. s., 38. lp. Rīgā 1936.

tama svešinieku valdīšanai, tādas bažas vairākkārt apliecinātas Baltijas historiografijā. Lai tikai atgādinām, ko šai sakarā rakstīja hercoga Jēkaba superintendents Pauls Einhorns savā *Historia Lettica* 1648. g.: „Ja latviešus laistu skolās, un viņi tiktu tiktāl, ka varētu lasīt un saprast šīs zemes chronikas un vēsturi un no tām dabūtu zināt, ka viņi no seniem laikiem ir valdījuši šo zemi un bijuši tās kungi, bet vācieši viņiem pēc tam to atņēmuši, nospieduši pašus kalpībā un izturējušies pret viņiem ļoti cietsirdīgi, tad viņi nopietni sāktu pārdomāt, kā atbrīvoties no šādas kalpības un iegūt atpakaļ savu zemi un agrāko stāvokli... Un kad nesen kāds vācietis viņiem šo to lasījis priekšā no Livonijas chronikas un tulkojis to latviski, tad viņi klausījušies ar lielu uzmanību, bet vēlāk, domādami, ka neviens viņus neievēro un nedzird viņu sarunas, apspriedušies savā starpā un beidzot nolēmuši sapulcēties, lai uzbruktu vāciešiem un viņus padzītu.“³ Par tām pašām bažām liecina Garlība Merķeļa darba *Die Letten* liktenis, kura legalais latviešu tulkojums varēja parādīties tikai 1905. g. revolūcijas laikā, tā tad 110 gadus pēc grāmatas iznākšanas (1796. g.). Šīs bailes no latviešu tautiskās atmodas pārņēma šejienes vāciešus tūlī pēc dzimtbūšanas atcelšanas, kā to liecina mācītāja A. Viltera 1822. g. iesniegums Kurzemes literatūras un mākslas biedrībai. Šai politiskā traktatā autors starp citu ieteic noslēpt latvietim viņa vēsturi. „Tam būs labāk, ja viņa pagātņi aizklās bieža migla, lai tādējādi dusmas neatrod barību viņa krūtīs, ka viņa tauta ir pārspēta no mūsējās, aizkavēta attīstībā un vēl tagad ir par to zemāka.“⁴ Zīmīgi arī barona Georga Nolkēna vārdi 1842. g.

³ *Scriptores rerum Livonicarum*, II, 602.—603. lpp. Rīga 1855.

⁴ M. Stepermanis, *Uzbrukums latviešu tautībai*, 35. lpp. (Senatne un Māksla, 1936, IV.)

februāra landtāgā: „Zemnieki joprojām uzskata savus kungus par nelūgtiem viesiem (*Eindringlinge*), kas viņiem atņēmuši zemi un vēl tagad to prettiesīgi aiztur, — viņi nekad nav atzinuši mūsu tiesības un vēl nesen pretendēja iegūt šo zemi par savu īpašumu.“⁵ Tāpēc Nolkens iesniedza priekšlikumu 1842. g. decembra landtāgam, lai zemnieku skolās nemāca vēsturi.⁶ Šādās domās bij arī daļa vācu mācītāju, ko dabūjam zināt no G. Bražes 1856. g. 26. oktobra vēstules⁷ žurnāla „Inland“ redaktoram V. Šulcam polemikā ar Kr. Valdemāru: „Latvietim nav nekādas nacionālas pagātnes; tādēļ viņš nezina, nedomā un necer uz nacionālu nākotni... No tiem laikiem, kad viņš bij neatkarīgs, vai vismaz nesaistīts, un no viņa smago cīņu laikiem palikusi tam pāri vienīgi viņa galīgi samaitātā valoda un naids pret vāciešiem... Katrs mēģinājums atdzīvināt viņu latvietību, katrs aizrādījums par postu, ko viņu tautībai ir nesuši vācieši... novedīs viņus citu [krievu], bet ne to [vāciešu] atvērto apkampienos, kas viņus tagad ar mīlestību auklē.“ Nepagarinot šo liecību skaitu, var teikt, ka Baltijas vācu muižniecība un garīdzniecība, nerunājot par atsevišķiem izņēmumiem, vienmēr uzskatīja vēstures mācīšanu latviešiem par politiski bīstamu.

Lai gan Latvijas vēsture tika uzņemta mūsu skolu mācību programās vienīgi Latvijas patstāvības laikā, tomēr raksti par vēsturi latviešu valodā parādījās jau 19. g. s., ja neskaita rokrakstā palikušo vācu mācītāja Fridricha Blaufūsa 1753. g. sacerētos „Stāstus no tās vecas un jaunas būšanas

⁵ Landtagsrezeß 21. Febr. 1842, 95. lp. — Sal. R. Wittram, Meinungskämpfe im baltischen Deuschtum während der Reformepoche des 19. Jahrhunderts, 65. lp. Riga 1934.

⁶ Landtagsrezeß vom Dezember 1842, 48. lp.

⁷ J. Straubergs, Cīņa par „Jauno Latviju“ 1856. g. 7.—8. lp. (IMM, 1939, nr. 1.)

to Vidzemes ļaužu“, kam bij tīri apoloģetisks raksturs.⁸ Kā katra vēstures rakstniecība, tā arī latviešu historiografija sākās ar lokalām chronikām jeb laika grāmatām, ko pēc vācu mācītāju sacerēto draudžu chroniku parauga⁹ sāka vest arī latviešu saimnieki un skolotāji. Līdz šim zināmas divas šādas pagastu chronikas: Nīcas saimnieka Mucenieku Jāņa „Dunikas Laika grāmata“ no 1812.—58. g.¹⁰ un Jaunvāles skolotāja Jāņa Austriņa „Laiku grāmata priekš Jaun-Brengul, Cempu un Jaun-Vāles pagastiem“, kas aptver notikumus no 1863.—87. g.¹¹ Tomēr pirmie vēsturiskie raksti šī vārda istā nozīmē, kas nāca no pašu latviešu spalvas, publicēti tikai 19. g. s. otrā pusē Mājas Viesī, Baltijas Vēstnesī, Austrumā un citos periodiskos izdevumos.¹² Protams, tiem nebij un nevarēja būt patstāvīgu pētījumu raksturs, jo autori pēc savas izglītības nebij vēsturnieki. Nebij latviešiem pat sava vārda vēsturei un zinātnei, kuru radītājs ir Atis Kronvalds¹³ (1837.—75. g.). Vēl ap 1860. g. vēstures vietā teica: „stāsts, laiku stāsts, notikusi lieta“, bet vēsturnieku dēvēja par stāstu rakstītāju, vēstures grāmatu par pasaules stāstu grāmatu un vēsturisku — par stāstīgu.¹⁴

⁸ A. Augstkalns, Blaufūsa „Stāsti etc.“, 677.—696. lp. (LVI Žurnals, 1938. g. nr. 4/8.)

⁹ Tās izdevusi Lauma Sloka: Vidzemes draudžu kronikas, I—III (1925—27) un Kurzemes draudžu chronikas, I—II, (1928—30).

¹⁰ M. Stepermanis, Kāda 1812. g. latviešu laika grāmata, 635.—641. lp. (LVI Žurnals, 1938, nr. 4/8.) un V. Klētnieks, turpat, 1939, nr. 3/11, 475.—477. lp.

¹¹ To izdevis P. Dreimanis 1928. g.

¹² A. Tentelis, Kas darīts un nodomāts Latvijas vēstures pētīšanā, 491. lp. (LVI Žurnals, 1938, nr. 4/8.)

¹³ Kāds vārds par mūsu tēvu valodu, 1869. g.: „Visas ziņas, visus stāstus par kādu būšanu, par kādu valsti kopā saņemot, dabūsim viņas vēsturi (no vārda: vēstīt).“ (Kronvalda Atis, Kopoti raksti, I, 423. lp. Rīgā 1937.)

¹⁴ Sal.: Lindes un Birzgales mācītāja Konrāta Šulca tautskolām domāto vēstures grāmatu: Kurzemes Stāstu-

Šie nosaukumi liecina, ka sākumā vēsture bij tikai īpašs stāsta veids: bieži vien neatšķirdams īstenību no savas iztēles, vēsturnieks dzejiski vai lietišķi aprakstīja izcilu personu likteni un atzīmēja svarīgākos notikumus kādas dzimtas, pagasta, pilsetas vai valsts dzīvē. Šādas stāstītājas jeb referētājas vēstures latviešu paraugi ir jau minētās pagastu un draudžu laika grāmatas. Gan Juris Alunāns 1860. g. „Sētā, dabā un pasaulē“ pēc krievu un leišu parauga mēģināja arī latviešu rakstos ieviest starptautisko „istorijas“ vārdu, bet tas neizdevās. Tikai vēstures rakstniecības vēsturi joprojām apzīmējam ar svešvārdu „historiografija“.

Cik līdz šim zinams, latviešu vēstures īpatnējie uzdevumi pirmoreiz presē apskatīti 19. g. s. astoņdesmitos gados sakarā ar senatora Manaseina reviziju. 1882. g. 21. aprīlī kāds Strautiņš (laikam, Vold. Vankins) rakstā „Par trūkumiem latviešu literatūrā“¹⁵ starp citu saka: „Par Baltijas pagātnes likteņiem daži vācu rakstnieki ir sarakstījuši biezas grāmatas. Viņas runā maz jeb nemaz par tautas darbošanos un viņas grūtumiem, bet tik par kariem pret nāburgiem un ķildām mūsu vāciešu starpā bruņinieku laikos... Bet par tiem laikiem, kad brīvības saulīte modināja latviešus uz jaunu spēcīgu dzīvi, un par tiem vīriem, kas ar dedzīgu sirdi cīnījās priekš mūsu tautas brīvības, ne vārdiņš netiek minēts šinīs vēstures grāmatās. Vācietis saprot vārdus brīvība un tautība pavisam otrādi Latvijā nekā Vācijā. Tādēļ arī visas minētās vēstures grāmatas kalpo Baltijas vāciešu interesēm, un latvietis nevar atrast viņās to, ko citas tautas meklē savas tēvijas vēsturē. Tautai vajaga savā valodā rakstītas vēstures, kas ievēro viņas pagātnes likteņus un darbošanos.

grāmata jeb tādu lietu izteikšana, kas vērā liekamas, un Kurzemē notikušas, no veciem laikiem līdz mūsu dienām. Jelgavā 1829—32.

¹⁵ Balss, 1882. g. nr. 16.

Vēstures pazīšana māca mīļot tēviju, kopt tautību un cienīt brīvību." Tomēr gaišāk par citiem latviešu patriotiem Krišjānis Valdemārs uztvēra mūsu vēsturnieku grūto un atbildīgo uzdevumu. Recenzējams kādu pirmā akadēmiski izglītotā latviešu vēsturnieka J. Krodznieka darbu, viņš uzsver, ka „latvju vēsturnieki nebūt nevarēs uzdrīkstēties bez kritikas, bez izmeklēšanas pieņemt to, ko vācieši teikuši sev par labu, sev par slavu.“¹⁶ Sekodami vācu historiografu teikām, latvieši „paudzinātu Baltijas muižnieku slavu un politisko svaru daudz vairāk, nekā to varēja paudzināt tie vācu rakstnieki, kas pēdējos 30 gados tik ļoti nodarbojās ar to pašu mācību, sajēgdami, ka Krievija, cik ilgi vien iespējams, sargāsies apgāzt tik brīnišķīgu, 600 gadu vecu muižniecības ēku ar visām vecu laiku lieliskām privilēģijām“. Bridinādam jauno pētnieku J. Krodznieku „padaudz izslavēt un pacilināt vācu muižniecību nevēsturīgā vīzē“, Kr. Valdemārs ieteic vispirms vākt latviešu vēstures materialus un kritiski apstrādāt „ziņas, kas jāsmej no veciem un jauniem vācu avotiem“.¹⁷

Septiņus gadus vēlāk (1892. g.) Austrumā J. Krodznieks publicē plašāku rakstu „Kas ir latviešu vēsture?“. Tas vēl šodien nav zaudējis savu nozīmi. Aizrādīdams, ka latviešu tauta nav bagāta, un ka „viņa nespēj atlīdzināt pūliņus tiem, kas grib dzīvot un strādāt zinībai, mākslai un dailei“, autors pragmatisma garā apskata vispārīgās vēstures etisko nozīmi tautas rakstura audzināšanā un tad pāriet uz mūsu pašu vēsturi. „Lai gan latvju tautai nav to lielo un lepno gara varoņu, ap kuru vārdiem un darbiem koncentrējušies visi vēsturiskie gadījumi, kas pasnieguši pasaulei jaunas idejas, ievēduši viņas dzīvē un vadi-

¹⁶ C. Valdemara, Kāds vārds par J. Krodznieka rakstu Austrumā „Kā muižnieku kārtā Baltijā cēlusies un attīstījies“, 809.—811. lp. (Austrums, I, Maskavā 1885.)

¹⁷ Turpat, 814. lp.

juši tautu uz augstākām sadzīves pakāpēm... tomēr latviešiem bijis savs svars Baltijas vēsturiskos gadījumos, kas, jebšu pasivs, taču devis zemes liktenim zināmu virzienu. Izzināt un izdibināt šo latvju pasīvo lomu Baltijas vēsturē, mūsu uzdevums un pienākums. Bet latvju tautas vēstures izpētīšanai priekš mums vēl sevišķs moralisks svars, ko mēs tik no viņas un caur viņu varam iegūt: sajēgt sevi pašu, justies un turēties savās tautiskās īpašībās par tādiem pašiem cilvēkiem, ne sliktākiem, nedz labākiem, kādi citu tautību locekļi, īsi sakot — mest mūsu ieaudzēto tautisko kaunību.¹⁸ Kamēr atzīsim citus par augstākiem radījumiem, ar lielākām gara dāvanām, labāku sirdi, smalkākām jūtām, tikmēr joprojām kaunēsimies savas tautības, dzimts, valodas. Pēdējie 50 gadi... skaidri un gaiši liecinājuši, ka nevis iekšējīga kautrība, gara slinkums un miesas vājums gadu simteņus zudinājis latviešus, bet vienīgi ļaunie dzīves apstākļi un ārēji iemesli.¹⁹

Lai saprastu J. Krodznieka vārdu nozīmi, jāzina, ka tā bij pilnīgi cita Baltijas vēstures procesa izpratne, nekā mācīja 19. g. s. lielākais vācbaltu vēsturnieks K. Širrens. Savā esejā par ordeņa mestru Pletenbergi viņš 1861. g. patetiski apgalvoja, ka „Livonijā vienmēr bij vienīgi uzvarētāji un uzvarētie. Atšķirdamies ar dabu, valodu, parašām un iekšējo būtību, pēdējie bij tikai atsevišķu spēku suma, ko valdošā cilts kalpināja savām dienišķām vajadzībām. Pārbaudījuma laikos, liktenīgās dienās tie neko nenozīmēja un ne-

¹⁸ Par vēstures pedagoģisko nozīmi jau 1876. g. līdzīgas domas izteica Auseklis: „Caur vēsturi, it īpaši tēvijas vēsturi, lai skolēnā mostas un pieaug tautības atskāršanas gars.“ Ausekļa Kopoti raksti J. Lapiņa redakcijā, 460. lp. Rīgā 1923.

¹⁹ Pēc J. Krodznieka rakstu krājuma: Iz Baltijas vēstures, I, 41. lp. Rīgā 1912. Retinājums mans.

svēra.²⁰ Turpretim J. Krodznieks aizrādīja, ka arī latviešiem ir bijis savs politisks, militars un ekonomisks svars Baltijas vēsturē, kas deva mūsu zemes liktenim noteiktu virzienu. Visas turpmākās latviešu historiografijas uzdevums bij šīs tezes pierādīšana un zinātniska pamatošana.

Laikmetīgi bij viņa vārdi arī par latviešu vēstures pētīšanas moralisko svaru. Laba tiesa proletarizēto zemnieku, sevišķi Rīgā un Kurzemē, kas 19. g. s. bij spiesti pilsētās meklēt darbu un maizi, tika pārvācoti nevien uzvārdā, bet arī valodas un mentalitātes ziņā. Gadu simteņa pirmā pusē tas pats notika ar Tērbatā studējušiem latviešiem, it īpaši mācītājiem. Sakarā ar zemnieku brīvlaišanu, Kurzemes literatūras un mākslas biedrībā tās sekretars prof. M. Paukers jau 1817. g. ierosināja jautājumu, vai nebūtu laiks „noslēgt mūsu priekšteču politisko uzvaru ar garīgo uzvaru“,²¹ pārvācot latviešus. Tās pašas biedrības 1819. g. sēdēs Salgales mācītājs A. Konrādi nāca ar vēsturisko deklarāciju: *Keine Letten mehr!* Ar tiem pašiem vārdiem beidzās arī jau minētais A. Vilperts iesniegums 1822. g. Vēlāk pārvācošanas jautājums tika vairākkārt pārspriests mācītāju sinodēs, skolotāju konferencēs, skolu virsvaldē un arī Latviešu draugu biedrībā, kas bij vācu mācītāju nodibināta zinātniska un politiska uzraudzības iestāde latviešu aizgādnībai. Bēdīgākais bij tas, ka par latviešu ģermanizēšanu uzstājās pat daži studētie tautieši, kā, piem., Juris Neikens, kas 1851. g. Vidzemes skolotāju sapulcē paskaidroja, ka viņš pārvācošanu esot uzņēmis kā paša Dieva nolikumu.²² Protams, līdzīgus uzskatus presē izplatīja vesela rinda vācu mācītāju, pazīstamo pētnieku A. Bīlen-

²⁰ Pēc K. Širrena rakstu krājuma *Charaktere und Menschheitsprobleme*, 133.—134. lp. Kiel 1912.

²¹ Āronu Matīss, *Latviešu Literariskā [Latviešu Draugu] biedrība savā simts gadu darbā*, 62. lp. Rīgā 1929.

²² Turpat, 79.

šteinu ieskaitot. Tā Rīgas Jēkaba baznīcas virsmācītājs K. A. Berkholcs 1861. g. atklāti rakstīja, ka latvieši ir tikai zemnieki un tādi arī paliks, un tāpēc nav nekādas vajadzības uzturēt viņu valodu, jo arājam it nebūt nav jārunā latviski.²³ Par to pašu liecina Latviešu draugu biedrības 1862. g. sapulcē izsludinātais godalgu temats: „Welche Wege sind einzuschlagen, um die Germanisierung der Nationalen zu befördern.“²⁴ Šī latviešu nacionālai atmodai naidīgā strāva šejienes vācu inteliģencē nebij izzudusi vēl J. Krodznieka jaunībā, jo taču 1881. g. jaunlatvieši bij spiesti izstāties no Latviešu draugu biedrības, kas pretēji saviem statutiem bij uzmetusies par mūsu tautas politisko aizbildni. Tai pašā gadā šīs biedrības loceklis, Auces mācītājs Šmits kādā priekšlasījumā prātoja, ka latvieši un igauņi neesot tautas, bet tikai tautības, un tas tā palikšot uz mūžīgiem laikiem. „Tāpēc šo tautību valodai un vēsturei ir vienīgi archeoloģiska un akadēmiska vērtība.“²⁵ Tai pašā ideoloģijā ieturēta Vidzemes ģenerālgubernatora Suvorova sevišķu uzdevumu ierēdņa K. M. A. fon Richtera 1857. g. izdotā Baltijas provinču vēsture, kuras autors, salīdzinādams senprūšus ar igauņiem un latviešiem, saka, ka pirmiem bijis labāks liktenis nekā pēdējiem: pārvācodamies, tie apmainījuši savu agrāko rupjo un trūcīgo tautību pret jaunu un izglītotāku, kamēr latvieši un igauņi neko nav ieguvuši no savas saglabātās savruptāutības.²⁶

Ja Kr. Valdemārs domāja, ka nekritiska sekošana pa vācu vēsturnieku pēdām var drīzāk

²³ Citeju pēc J. von Hehn, Die Lettisch-literarische Gesellschaft und das Lettentum, 46. lp. Berlin 1938.

²⁴ Āronu Matīss, turpat, 82. lp.

²⁵ J. von Hehn, Die Lettisch-literarische Gesellschaft und das Lettentum, 115. lp., 463. piez.

²⁶ A. von Richter, Geschichte der deutschen Ostsee-provinzen, I, 1, 178. lp. Rīga 1857.

kaitēt mūsu kulturai nekā nākt par labu²⁷; ja A. Kronvalds par galveno tautas apziņas spodrinātāju uzskatīja tēvu valodas kopšanu un mūsu vēstures izpratnē sekoja vācu racionalistam J. G. Fichtem²⁸, tad J. Krodznieks bij pirmais, kas visdziļāk saprata, ka savas vēstures pazišana var kļūt par tautas atmodas spēcīgu avotu, jo mums „aiz nesaprotamas un liekas kaunības nebūt nenākas griezt savas acis uz nākamību, bet mums jāskatas arī atpakaļ uz pagātņi un jāatvelk no viņas tās tumšais segs“. Pretstatā šejienes vācu valodniekiem un vēsturniekiem, kam latviešu tauta labākā gadījumā bij tikai antikvaras pētīšanas objekts, J. Krodznieks ar pravieša balsi mudināja latviešus apzināties sevi par īpatnējas nacionālas vēstures un kulturas subjektu, jo „jebkura tauta, ikkatrs cilvēks ir derīgs un vajadzīgs loceklis cilvēces pastāvēšanā“.²⁹

Ja neskaita pašu J. Krodznieku, latviešu vēstures druva joprojām palika nevēsturnieku kopšanā. Zinādami, ka vēstures studijas nedos nekādas iespējas strādāt savai izglītībai piemērotā darba laukā Latvijā, latviešu studenti izvēlējās citas, toreizējām politiskām un saimnieciskām cīņām vairāk noderīgas profesijas, kas ļāva darboties savas tautas vidū. Pat ja mums toreiz būtu bijuši savi vēsturnieki, viņiem nāktos ļoti grūti zinātniski strādāt, jo, ieņemot skolotāju vietas kādā Krievijas nomalē, tiem nebūtu pieejama ne

²⁷ Austrums, 1885. g., 814. lp. piezīme.

²⁸ Ap 1871. g. sarakstītā apcerējumā „Tēvzemes mīlestība“ J. Kronvalds no vienas puses bridina sargāties no „aplamas lepošanās ar savu vēsturi“, no otras puses citē Fichtes „Reden an die deutsche Nation“ (1807. g.), kur autors savā tautas audzināšanas programā uzņem arī vēsturi „par tiem laikiem, kur tautai bij vienība, vara un diženība“. Kronvalda Ata Kopoti raksti A. Gobas sakārtojumā, II, 7. un 8. lp.

²⁹ Kas ir latviešu vēsture? (Iz Baltijas vēstures, I, 4. lp.)

vēstures literatūra, ne Baltijas archivi. Bez tam specialos pētījumus tā kā tā nebūtu bijis iespējams izdot latviešu valodā, un tie būtu jāpublicē vai nu kādā cittautu izdevumā, vai jānogulda atvilktnē. Jāpatur arī prātā, ka 19. g. s. deviņdesmito gados sākās pilnīgi jauns ideoloģisks virziens mūsu sabiedriskā dzīvē, t. s. jaunā strāva, kas teoretiski bij naidīga katram historismam un vēstures problēmas apskatīja vienīgi no socioloģijas un filosofijas viedokļa. Protams, ka šādām konstrukcijām bij daudz vairāk piemērota samērā labi izpētītā R. Eiropas vēsture nekā provincialisma garā ievirzītā Baltijas historiografija. Šai ziņā ir ļoti nozīmīgs toreizējā filoloģijas studenta J. Kauliņa raksts „Domas par vēsturi“. Autors atstāsta trīs teorijas par vēstures faktoriem un likumiem, jo „mācīdamies saprast cilvēces gaitu, mācīsimies arī mērķi spraut sava paša gaitai“. Arī kādā citā vietā J. Kauliņš pielīdzina „mūsu pašu“ vēsturi „cilvēces vēsturei“.³⁰ Tai pašā laikā vēstures students Al. Dauge ekonomiskā materialisma garā raksta par „vēstures likumiem“ un ideoloģijas atkarību no saimnieciskiem faktoriem.³¹

Ja arī šai laikā netrūkst atsevišķu, laikrakstos iespiestu rakstu par vienu otru latviešu vēstures jautājumu, kas pieder J. Krodznieka, V. Olava, M. Siliņa, brāļu Kaudzīšu un R. Klaustiņa spalvai, tomēr visumā mūsu sabiedrībā nebij lielas intereses par savu pagātņi, un tautas aktivākās daļas garīgie spēki bij veltīti tagadnei un nākotnei. Latvijas vēsture šķita gara un tumša verdzības nakts, no kuras nevar smelties spēkus ne tautas atmodai,

³⁰ Pūrs, I, Daugaviešu apgādībā, 6. lp. Rīgā 1891. g. (Retinājums mans. — Daugavieši jeb Pīpkolonija bij Tērbatas literāriski zinātniskās latviešu studentu biedrības nosaukums 1888.—1904. g., un tā uzskatāma par jaunās strāvas garīgo māti.)

³¹ Pūrs, II, 1.—13. lp. Rīgā 1892.

ne politiskai cīņai. Tikai pēc 1905. g. lieliem zaudējumiem emigrantu aprindās radās iekšēja vajadzība saprast savas neveiksmes vēsturiskos cēloņus un noskaidrot tautai, pret ko īsti bij vērsta Piektā gada sacelšanās, ko vācu vēsturnieki jau bij apzīmogojuši par „latviešu revolūciju“. 1906. g. Rīgā iznāca otrā izdevumā³² Fr. Roziņa agrarvēsturiska skice „Latviešu zemnieks“, 1907. g. J. Asara brošūra „Kā Baltijas muižniecība tikusi pie savām privilēģijām“, 1908.—1909. g. pirmā pašu latviešu [K. Landera] sarakstīta plašāka „Latvijas vēsture“ trīs daļās un 1912. g. J. Jansona-Brauna „Baltijas revolūcija“³³. Bez tam vēlākais Tukidida Peleponesiešu kara tulkotājs, filologs Fr. Garais šai laikā (1907.—1915. g.) ar pieņemtu V. Zemceva vārdu publicēja krievu valodā 5 darbus Baltijas agraro tiesību vēsturē. Lai gan neviens no viņiem nebija vēsturnieks, tomēr tos apvienoja pastāvošās agrarās iekārtas kritika un tēvzemes mīlestība. Kā to pareizi aizrāda A. Tentelis,³⁴ nacionalismu nespēja nomākt pat šo autoru filozofiskā doktrīna — vēsturiskais materialisms. Tiesa, šie darbi nebija avotu studijās pamatotas monografijas, bet lielāko tiesu dibinājās uz Richtera, Rūtenberga un citu vācu vēsturnieku vispārīgiem pārskatiem,³⁵ tomēr nevar liegt, ka tie bija pirmie mēģinājumi rakstīt latviešu zemnieku vēsturi. It īpaši tas jāsaista par Fr. Roziņa „kulturvēsturisko un tautsaimniecisko studiju“, kuras autoram pat

³² Pirmais izdevums 1904. g. Bernē.

³³ Pirmizdevums 1912. g. Briselē, pārspiedums Jansona Kopoto rakstu I sējumā. Rīgā 1921.

³⁴ Latvju zinātne, 22515. lp. (LKV., XI sēj.) un Kas darīts Latvijas vēstures pētišanā, 492. lp. (LVI žurnāls, 1938, nr. 4/8.)

³⁵ Tas sevišķi sakams par Landera Latvijas vēsturi. Sk. šī darba aso, bet tai pašā laikā partejisko kritiku: J. Jankava, Progresīvo demokratu zinātne latviešu vēstures jautājumos. Rīgā 1910.

vācu kritika bij spiesta atzīt patstāvīgus vērtējumus un spriedumus.³⁶

Kā tas bieži novērots zinātņu vēsturē, jaunas idejas un citādu pieeju šķietami galīgi izšķirtiemi jautājumiem ne reti dod diletanti, darbodamies svešā pētniecības laukā. Ari vēstures zinātnēs visos laikos un visās tautās blakus erudītiem darbojas vienkārši senatnes mīļotāji, kas valdošās mācības un skolas tradīciju saistītiem specialistiem ne reti spēj pazīstamas lietas izcelt jaunā gaismā. Ievērojot teikto, man gribētos apgalvot, ka mūsu pirmskara vēstures rakstnieki, lai arī viņu darbi satur faktiskas kļūdas, veikuši svarīgu uzdevumu latviešu historiografijas attīstībā, jo blakus vācbaltu šaurai interesei par mūsu politisko un juridisko vēsturi paplašinājuši pētīšanas lauku ar jaunām — saimnieciskām un sabiedriskām — problemām, prasīdami, lai līdzšinējā Baltijas kolonijas un kolonistu vēsturē tiktu ierādīta pienācīga vieta arī latviešu tautas un kalpināto kārtu likteņiem. Salīdzinot ar Baltijas historiografijas agrāko virzienu, tas bij pavisam jauns pagrieziens šejienes vēstures zinātnē, kas, protams, zinātniski varēja tikt pamatots un metodiski izkopts vienīgi neatkarīgā Latvijā. To var izteikt arī citādi: ja agrāk bez politiskām un sociālām privilēģijām arī vēstures rakstīšana bij Baltijas svešo muižnieku un namnieku priekšrocība, tad tagad latvieši un igauņi prasa garīgo suverenitāti saviem zemnieku dēliem arī zinātnē, un pirmām kārtām vēsturē, kas līdzīgi valodniecībai jau ar savu priekšmetu ir tīri nacionāla zinātne.

³⁶ Āraišu mācītāja P. Bērenta recenzija: „Der Verfasser besitze historisches Verständnis, habe eifrige Studien gemacht und sei mit dem einschlägigen historischen Quellenmaterial und der wissenschaftlichen Literatur vertraut... Auch in anderen Stücken habe er mit der bisherigen [lettischen] Tradition gebrochen.“ (Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte a. d. J. 1906, 23.—24. lp. Riga 1907.)

Šo prasību bij iespējams izvest dzīvē tikai pamazām. Ja citās zinātnēs latviešiem bij jau savi mācības spēki, ko varēja aicināt no Krievijas augstskolām, tad latviešu vēsturē tādu nevarēja būt, jo šādas katedras nebij nevienā bij. ķeizārvalsts universitatē. Šie spēki bij jāizaudzina pašā Latvijā. Tāpēc arī mūsu augstskolā Latvijas vēstures katedra ilgu laiku palika vakanta, un universitātes institutu starpā nesastapām Latvijas vēstures instituta nosaukumu. Kā patstāvīga zinātniska iestāde tā tika nodibināta vēl tikai 1936. g. 14. janvārī ar Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa ierosinājumu un gādību.

Ar to latviešu vēstures pētniecība bij ieguvusi savu garīgo satversmi un augstākā likumdevēja sankciju. Noslēdzot pirmos vēstures skolotāju kursus, 1934. g. 13. augustā Prezidents deva visiem saprotamu formulu: „Klausieties vēstures, mūsu — latviešu tautas — vēstures soļos!”³⁷ Tā bij adresēta nevien vēsturniekiem un skolotājiem, bet arī māksliniekiem, rakstniekiem un galu galā visiem jaunās Latvijas cēlējiem. „Vēsturei vajaga no šīs zemes izaugt, vajaga ar pašu zemi sasaistīties, vajaga saistīties ar to tautu, kura uz šīs zemes dzīvo gadu tūkstošiem, un kura patiesi ir saistīta tūkstoš saitēm ar šo zemi. Nevar būt valsts-, nevar būt zemes vēstures, kura galvenām kārtām vērību piegriež tiem, kas ir nākuši un gājuši.”³⁸

Rakstā „Tauta un vēsture“ Valsts prezidents tuvāk raksturo svešinieku un latviešu historiografijas starpību un tās iespaidu uz sabiedrību. „Mēs esam mācījušies citu vēsturi, kas mūs nemaz nepamudināja pacelt galvu, ne arī radīja ticību, nemodināja pat interesi par mūsu pagātni. Šī vecā,

³⁷ Dr. K. Ulmanis, Klausieties vēstures soļos! (LVI žurnāls, 1937, nr. 2, 164. lp.)

³⁸ Turpat, 166. lp.

agrāk mācītā vēsture mums jāaizmirst, tās iespaids jānokrata. Vērosim, ko saka mūsu pašu nacionalā vēsture, rakstīta ar tautas mīlestību, skatīta vaļējām patiesības, ne ar aizspriedumu un iepriekšēja nodoma aizsietām acīm. Tagadējo vēsturnieku pūliņi bieži sastoj nesaprašanu, nicināšanu un nievāšanu. Bet vai šāda izturēšanās tos apturēs spiesties arvien dziļāk pagātnes noslēpumos, patiesībai un savai tautai par godu?³⁹

2.

Valsts prezidenta izstrādātā likumā⁴⁰ par Latvijas vēstures institutu lasam: „Instituta uzdevums ir latviešu un vispārīgās vēstures notikumu un parādību pētīšana un noskaidrošana nacionalisma un patiesības garā (§ 2).“ Par šo legālo definīciju ir jau daudz runāts un rakstīts, bet tā joprojām tiek bieži pārprasta. Vēl arvien dzirdamas balsis, ka vēsture līdzīgi eksaktām zinātnēm varot būt tikai viena, proti tā, kas rakstīta objektīvas patiesības garā; turpretim neobjektīvs un tā tad nezinātnisks vienmēr būšot nacionalisma viedoklis pagātnes pētniecībā.

Šais šaubās slēpjas liela humanitāro zinātņu un historiografijas būtības nesaprašana. Kā kura katra zinātne, arī vēsture ir īpaša domāšanas forma un, līdzīgi citām, tās mērķis ir patiesība.⁴¹ 1936. g. janvāra likuma definīcijā vārds „patiesība“ vispirms norāda, ka latviešu vēsturei jābūt zinātnei. No citām zinātnēm tā atšķiras jau ar to, ka cenšas saprast pasauli pagātnē un pēc

³⁹ Dr. K. Ulmanis, Tauta un vēsture, 9. lp. (LVI žurnāls, 1937, nr. 1.)

⁴⁰ Tas iespiests arī LVI žurnālā, 1937. g. nr. 1, 153. lp.

⁴¹ J. Buchan, The Causal and the Casual in History, 7. lp. Cambridge 1929.

iespējas caur pašu pagātņi. Šai ziņā mūsu vēsturnieku vecākā paaudzē valda liela vienprātība. Tā jau minētā rakstā J. Krodznieks saka: „Mēs nespriestu taisnu tiesu, ja lūkotos ar tagadējā cilvēka acīm uz pagājušiem laikiem.“⁴² Tāpat domā A. Tentelis: „Mums nebūs senos uzskatus mērīt ar 20. g. s. mērogiem, bet uzmeklēt tā laika mērogus un ar tiem mērīt, pēc tiem tiesāt un sodīt 13. g. s. cilvēka darbus.“⁴³

Teoretiski kurš katrs priekšmets var kļūt par vēstures priekšmetu, ja tas pēc sava stāvokļa ir pagātne tam, kas to pētī; ne velti jau Plinijs Vecākais nosauca savus dabas stāstus par *Naturalis historia*, ne velti vēl šodien ģeologi runā par zemes vēsturi, ģeografi par paleoģeografiju, botāniķi par paleobotaniku un tml. Tomēr visos šais nosaukumos pagātnei un senatnei ir pavisam cita nozīme nekā vēstures zinātnē. Īstā vārda nozīmē tās priekšmets ir vienīgi cilvēku dzīve visā tās apjomā un daudzveidībā, kāpēc jau no Džambatistas Viko laikiem (1709. g.) vēstures zinātnes — pretstatā dabas zinātnēm — tiek pieskaitītas gara jeb humanitarām disciplinām. Viens un tas pats notikums var būt vai nebūt vēstures fakts, atkarībā no veida, kādā mēs dabūjam to zināt. Parlamenta sēde tam, kas tajā piedalās, ir tāds pats tieši novērots fakts, kā Vezuva izverdums acu lieciniekam; bet šī sēde un vulkana darbība kļūst vēsturiski fakti visiem tiem, kas par to uzzina vienīgi netieši no kāda cita cilvēka ziņojuma laikrakstos.⁴⁴ No šī metodoloģiskā viedokļa tagadnes un pagātnes robeža ir tīri konvencionāla: „kas mums

⁴² J. Krodznieks, Iz Baltijas vēstures, I, 7. lp. Rīgā 1912.

⁴³ A. Tentelis, Latvijas vēsturnieku tuvākie uzdevumi, 44. lp. (R. L. B. Z. Ķ. rakstu krājums, XVIII. Rīgā 1926.)

⁴⁴ Langlois et Seignobos, Introduction aux études historiques (1807). Citeju pēc A. Serebrjakovas krievu tulkojuma: Введение въ изучение истории, 49. lp. СПб. 1899.

ir vēsture, mūsu tēviem bij dzīva tagadne; kas notiek šodien, rītu būs jau vēsture.⁴⁵ Bet taisni tāpēc, ka grūti noteikt, kur un kad beidzas agrāko paaudžu radīto ideju un iestāžu ģarīgā vara pār pēcniekiem, vēstures pazīšanai ir tik liela nozīme tagadnes darbā. Lai tikai atgādinam, ka mūsu jaunā 1938. g. Civillikumā uzņemtas daudzas tiesību normas, pēc kurām dzīvoja senie romieši 200 gadus priekš Kr. Lai atceramies, ka mūsu 1921. g. noteiktā valsts ģerbonī tikai lēcošā saule pieder toreizējo likumdevēju tagadnei, proti, latviešu strēlnieku pulku ķarogiem, kamēr abi heraldiskie zvēri — sarkanā lauva un sidraba grifs — galu galā atiet atpakaļ uz Eiropas heraldikas pirmsākumiem, proti, uz 12. g. s., kad grāfu un hercogu zīmogos pirmo reizi sastopam lauvu,⁴⁶ bet teiksmaino grifu krusta karotāji pārnesa Eiropā no Tuviem Austrumiem, kur to tēlotājā mākslā sastopam jau 16. g. s. priekš Kr.

Principiālā metodoloģiskā starpība starp dabas un vēstures zinātnēm ir tā, ka pirmās bezgalīgi atkārtotu un atkārtojamu eksperimentu ceļā var noskaidrot cēloņus, kas līdzīgos apstākļos rada tās pašas vai līdzīgas sekas; tādā kārtā panāk vispārinājumus, ko sauc par dabas likumiem. Turpretim vēsturnieku interesē vienreizīgais un individualais, kas nekad neatkārtojas un nav atkārtojams; tāpēc arī vēstures zinātne nevar lietot eksperimentu. Ķīmiķis var gan pateikt, ka zināmos apstākļos vienmēr notiks aizdegšanās, bet viņš neko nezina teikt, kāpēc taisni 1812. g. Napoleona iebrukuma laikā sāka degt Maskava.⁴⁷

⁴⁵ Kr. Erslev, *Historisk Teknik* (1911). Citeju pēc E. Brantes vācu tulkojuma: *Historische Technik*, 3. lp. München 1928.

⁴⁶ Ch. U. Freiherr von Ulmenstein, *Über Ursprung und Entstehung des Wappenwesens*, 56. lp. Weimar 1935.

⁴⁷ E. M. Flīng, *The Writing of History, an Introduction to historical Method*, 23.—24. lp. New Haven 1926.

Tāpat vēsturnieks tikai izņēmuma gadījumos var lietot otro eksakto zinātņu metodi — tiešo novērojumu. Līdz ko viņš apraksta kādu notikumu, ko nav redzējis paša acīm, viņam nākas to noskaidrot pēc citu cilvēku liecībām. Pretēji tiesnesim, kas, izmeklējot kādu lietu, var aicināt savā priekšā un iztaujāt acu lieciniekus, vēsturnieks parasti spiests izlietot tikai sen mirušu cilvēku trūcīgās un pretrunīgās liecības, cik tāl un kādā veidā tās tradētas vēstures avotos — dokumentos, hronikās un pagātnes atliekās. Cik drošāki būtu mūsu spriedumi un plašākas mūsu zināšanas par Latviešu Indriķa hronikas autoru vai Tālavas kungu Tālivaldi, ja līdzīgi tiesnesim mēs varētu aicināt vēstures tiesas priekšā šo personu laika biedru un toreizējo notikumu acu liecinieku — bīskapu Albertu! Tiesa, no šiem laikiem ir uzglabājusies minētā hronika un vairāki juridiski dokumenti, bet tie apliecina tikai tos faktus, kas šķita svarīgi Livonijas iekarotājiem, un stāsta vienīgi par tādām notikumiem un tādā gaismā, kas pēc 13. g. s. vēsturnieku uzskatiem spēja attaisnot to personu rīcību, kuru uzdevumā viņi rakstīja. Tāpēc šais trūcīgos un vienpusīgos avotos, kas nemaz mums nebij domāti, velti meklēsim atbildi uz simtiem un tūkstošiem jautājumu, kas šodien interesē latviešu pētnieku.

Protams, jo tuvāk jauniem laikiem, jo vairāk pieaug dokumentēto vēstures faktu skaits un līdz ar to vieglāks kļūst vēsturnieka darbs un lielākas viņa zināšanas. Bet ja vēl šodien runājam par tautu un cilvēku likteņiem, tad tas tikai lieku reizi pierāda, ka „vēstures process ir neloģisks un irracionāls“⁴⁸. Tāpat kā 4000 gadus atpakaļ, arī mūsu dienās cilvēki ir irracionālas būtnes, kas vairāk dzīvo ar jūtām, dziņām un kaislī-

⁴⁸ A. Tentelis, Priekšvārds „Latviešu vēstures“ I sējumam, 7. lp. Rīgā 1938.

bām nekā ar prātu. Tāpēc cilvēki bieži vien neapzinas savas rīcības motīvus, un ja arī zina, cenšas tos noslēpt vai piešķirt tai nepatiesu, parasti cildenāku motivāciju. Vēl jo vairāk tas sakams par vīriem, kas taisa vēsturi. Lēmumus, no kuriem atkarājas miljoniem cilvēku nākotne, viņi pieņem vai nu klusās pārdomās, vai slepenās apspriedēs, par kurām iegūstam tikai netiešas un visbiežāk nepareizas ziņas. Tāpēc svarīgu vēsturisku notikumu faktiskie cēloņi un pirmsākumi reti kad kļūst zināmi laika biedriem, un daudzos gadījumos tie paliek apslēpti arī nākošo paaudžu vēsturniekiem, jo ne visi valsts vīri raksta memuarus, ne arī uztic tiem visus noslēpumus. Bieži vēsturnieks ir spiests apmierināties ar leģendām un minējumiem, kas var izrādīties par tukšām tenkām, lai gan tās ir dokumentētas oficiālās relācijās vai privatos ziņojumos. Kā no rakstnieka biografijas nedabūjam zināt, kāpēc viņš savam darbam izvēlējies tādu un ne citādu tematu vai formu, tāpat politiska vai sabiedriska darbinieka oficiāli zināmais dzīves stāsts vēl nedod iespēju visos sīkumos saprast viņa mūža darbu. Ja vēsturniekam šīs grūtības ir vislielākās, tad tomēr tās jāpārvar arī katram psihologam un visiem citiem zinātniekiem, kas pētī cilvēka gara realizēšanos skaņās, vārdos, tēlos un darbos. „Citu cilvēku dvēseles norises nav pieejamas tiešai uztverei, bet tikai ar kādas fiziskas darbības izpausmi, no kuras mums jāsecina tās psihiskais pamats, ko savukārt spējam vienīgi analogijas ceļā, salīdzinot mūsu pašu dvēseles stāvokļus ar to fizisko izteiksmi.“⁴⁹ Ievērojot to, ka cilvēks vienmēr bijis un būs galvenais vēstures faktors, un ka viņš veido vēsturi, stādamies ļoti sarežģītās un daudzveidīgās attiecībās ar citiem laika biedriem, „mūsu zi-

⁴⁹ H. Paul, Aufgabe und Methode der Geschichtswissenschaften, 3. lp. Berlin 1920.

nāšanas par vēsturiskiem notikumiem gandrīz vienmēr paliks nepilnīgas, pat tur, kur avotu strau-
mes plūst visplašāk⁵⁰.

Mācība par objektīvo vēstures patiesību ir tikai simts gadus veca. To parasti datē ar 1824. g., kad parādījās ievērojamā vācu vēsturnieka Leopolda Ranke (1795.—1886. g.) sacerējums „Zur Kritik neuerer Geschichtsschreiber“. Ja līdz tam vēsturnieki pārāk uzticējās vēlāku laiku chronikām un memuariem, tad Ranke mācīja viņus jautāt: no kurienes šie autori, nebūdami laika biedri, smeļ savas zināšanas?⁵¹ Citiem vārdiem, sekundams jau agrāk nodibinātai filoloģiski-kritiskai metodei, Ranke prasīja, lai katrs vēsturnieks vispirms pārbauda savus avotus ticamības ziņā un lieto tikai pirmavotus. Tas bij sevišķi svarīgi attiecībā uz seniem un vidus laikiem, no kuriem uzglabājušies tikai trūcīgi un lielāko tiesu sekundāri avoti, kas nākuši no otrām un trešām rokām. Tomēr avotu kritikas ziņā viņš pats palika pusceļā: noraidīdams vidus laiku chronistu darbus, Ranke toties pieķērās citiem literāriem avotiem, proti, diplomatu relacijām un ziņojumiem, jo, paļaudamies uz šo avotu īstumu, viņš ticēja, ka tie liecina arī par vēsturisko īstenību. Viņš neiedomājās, ka šie ierēdņu kārtējie ziņojumi savām valdībām varēja būt tikpat tendenciozi, izpušķoti un pat izdomāti, vai saturēt vienkāršas galma tenkas, kā chronistu darbi.⁵² Lietodams šādus vienpusīgus materialus, Ranke gribot negribot sāka vēstures notikumus apspriest no valdību viedokļa un vispār galveno vērību piegriezta nevis tautas iekšējai vēsturei, bet valstu starptautiskām attiecībām, ar lielu prasmi tēlodams pāvestu, valdnieku un diplo-

⁵⁰ Turpat, 13.

⁵¹ Sal.: G. P. Gooch, *History and Historians in the nineteenth Century*, 102. lp. London 1928.

⁵² E. Fueter, *Geschichte der Neueren Historiographie*, 2. Aufl., 480. lp. München 1925.

matu psiholoģiskos portretus. Viņš neskatījās uz šo vīru darbiem, bet tos vērtēja pēc vārdiem un deklarācijām, kāpēc iznākumā Rankes portreti likās skaistāki nekā tēlotās personības bij savā dzīvē un darbā; tās bieži vien bij „bildes“, ne cilvēki.

Lai gan Ranke bij tā tipa vēsturnieks, kas vismazāk smeļ savu gudrību no dokumentiem šī vārda īstā nozīmē; lai gan viņš bij tikai psiholoģiskās historiografijas meistars, kas savam tēlojumam lika pamatā to visnedrošāko un subjektīvāko, kas vien vēsturniekam var būt, proti, ievērojamu vīru psiholoģiju un diplomatisko intrigu, tomēr viņš turējās pie romantiskās ticības, ka tēlo pagātni vienīgi tā, *wie es eigentlich gewesen ist*. Tā izauga 19. g. mīts par vācu vēstures objektivitāti. Patiesībā Ranke ar to domāja vienīgi emancipēt vēsturi no citu zinātņu, bet jo sevišķi no politikas un reliģijas praktiskām saistībām,⁵³ būdams maldīgā cerībā, it kā vēsture varētu dzīvot un augt spožā izolācijā un, kalpodama tikai sev, pastāvēt kā zinātne zinātnes dēļ. Protams, ne Rankem, ne viņa daudzajiem skolniekiem neizdevās sasniegt šo ideālu. Tagad no viņa 70 sējumu lielā mūža darba nav gandrīz neviena, kas nebūtu pārspēts vēlākos pētījumos. Rankes šķietamo objektivitāti un tēlošanas paņēmienus zīmīgi novērtē viens no viņa izcilākiem audzēkņiem, angļu vēsturnieks Džons Ektens (*Acton*). „Viņam maz rūpēja lietas, kas atradās ārpus lielās politikas, — kas atklāja tautu dzīvi un domas. Viņš labāk pazina kabinetu un partiju mainīgās attiecības nekā uzskatus, maldus, aizspriedumus un kaislības, kas virza cilvēku masas un ietekmē tās vadoņus... Tāpēc it īpaši viņa vēlākie darbi ir bez spožuma un siltuma, salīdzinot ar to vīru grāmatām, kam

⁵³ U. Noack, *Geschichtswissenschaft und Wahrheit nach den Schriften von J. Dalberg-Acton*, 89. lp. Frankfurt a. M. 1935.

nebij pat desmitās daļas no viņa erudīcijas... Viņš bij ģeniāls miniaturu gleznotājs, bet viņa otes vilcieniem trūka tā plašuma, kas nepieciešams, lai varētu gleznot lielas tautu kustības un rakstīt drāmas, kurās tēlotāji ir veselas šķiras.⁵⁴ Maldas ari tie, kas domā, ka Ranke būtu bijis nacionālo vēstures teoriju pretinieks. Viens no jaunākiem nacionālisma ideoloģijas pētniekiem⁵⁵ taisni uzsver: „Pats par sevi saprotams, ka nacionāla ideja ir atrodama visos Rankes darbos kā viņa pētniecības vadošais un noteicošais moments.“ Bet pretēji īstiem romantiķiem viņa nacionālisms atšķīrās ar to, ka Ranke nenosodīja kādu kustību jau tāpēc vien, ka tai bij saknes ārzemēs. Viņš ticēja, ka vēstures attīstība Hēgeļa filosofijas garā piepildas nevien Vācijā, bet visā romaņu un ģermaņu tautu saimē.⁵⁶

Leopolda Rankes vēstures koncepcijas raksturojums bij vajadzīgs tāpēc, ka viņa gara pēcnieki — ar Georga Vaica starpniecību — bij vesela Baltijas vācu vēsturnieku paaudze, kas 1840.—50. g. izglītojās Vācijā: Fr. Binemans sen., T. Šimans, L. Arbuzovs sen., O. Stavenhāgens, R. Hausmans un daudzi citi.⁵⁷ Nevienam no viņiem nebija Rankes ģeniālo tēlotāja dāvanu, nevienam viņa plašā universalā skata. Paši vācbalti tagad pārsteigti jautā, kāpēc pēdējos gados viņiem nav izdevies dot vispār atzītu Baltijas vēstures kop-tēlojumu.⁵⁸ Kā paradokss skan konstatējums, ka Rankes vācbaltu skolnieki spēja pārņemt vienīgi sava meistara vispār atzītos trūkumus. To vislabāk var vērot L. Arbuzova sen. mēģinājumā uz-

⁵⁴ Turpat, 81.—82. lp.

⁵⁵ O. Vossler, *Der Nationalgedanke von Rousseau bis Ranke*, 176. lp. München 1937.

⁵⁶ E. Fueter, 475. lp.

⁵⁷ R. Wittram, *Geschichtsbewußtsein und Geschichtsbetrachtung im baltischen Deutschtum*, 7. lp. (Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte. Rīga 1936.)

⁵⁸ Turpat, 7. lp.

rakstīt Baltijas vēstures pārskatu ar nosaukumu „Grundriß der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands“⁵⁹. Tās autors jau priekšvārdā atsakas no nodoma dot pagātnes tēlojumu, tā tad no vēsturnieka galvenā uzdevuma, bet solas sniegt vienīgi faktus. Diemžēl, faktu izvēle attiecas tikai uz Livonijas vācu kolonijas politiskiem likteņiem un ārvalstu diplomatiskām intrigām. Lai gan grāmatas pēdējais izdevums iznāca Latvijas valsts dibināšanas gadā, autors piemin latviešus un igauņus vienīgi garām ejot un ar nepatiku, kā kungs runā ar saviem kalpiem.⁶⁰ R. Vitrams pareizi aizrāda, ka šāda izglītoto aprindu pārvērtēšana un pastāvīga atsaukšanās uz savu kulturalo pārkumu ir humanisma un apgaismības laikmeta noildzis mantojums, kas šejienes vāciešiem kavēja saprast „latviešu un igauņu tautas kustību elementaros spēkus viņu vēsturiskā nozīmībā“⁶¹. Uzskatīdami tikai vācu laikus par savas kulturas zelta laikmetu, vācbaltu vēsturnieki lielāko tiesu interesējās par tiem un visus vēlākos Baltijas vēstures posmus tēloja kā svešu barbaru (poļu, zviedru, krievu) iebrukumu savā kolonijā, kāpēc, runājot par šiem jaunākiem laikiem, viņi sāka politizēt un pētījumu vietā rakstīt apoloģijas,⁶² aizstāvēda-

⁵⁹ Pirmizdevums 1890. g., ceturtais izd. 1918. g.

⁶⁰ Grundriß der Geschichte, 2. lp.: „Und so haben auch unsere „Eingeborenen“ das fremde Land nicht herrenlos vorgefunden.“ 3. lp.: „Sie können nicht als Vorväter unserer „Nationalen“ gelten.“ 6. lp.: „Überdies werden die in einer Reihe von Ortsnamen von Libau an bis Narva sich findenden... und aus dem Livischen, Lettischen und Estnischen nicht (!) erklärbaren fremden Bestandteile neuerdings als gemein-urgermanisch (!) zu deuten begonnen.“ (Retinājums mans.) Pirmizdevumā šo polemisko asumu nav, toties grāmata rakstīta tā, it kā latviešu un igauņu nemaz nebūtu pasaulē.

⁶¹ R. Wittram, Geschichtsbewußtsein und Geschichtsbetrachtung, 5.—6. lp.

⁶² Turpat, 3.—4. lp.

mi savas privileģijas pret poļiem, zviedriem, krieviem un beidzot arī latviešiem un igauņiem.

Tagad no emigrantu vidus atskan nekrologa vārdi⁶³ nevien agrākai nepareizai politikai, bet arī historiografijai. „Mēs te atstāstijām Baltijas vēsturi kā pasaules vāciešu vēstures daļu — ar trūkumiem, izlaidumiem un pārspilējumiem, kā mēs to esam vāciski („auf Deutsch“) mācījušies. Igauņi un latvieši to stāstīs citādi. Šīs tautas, ar kurām un no kurām mēs dzīvojām, mēs turējam par nevēsturiskām. Tā bij kļūda. Viss, ko mēs atzinām par viņu vēsturi, bij pirmkārt — mūsu vēstures sākumā — viņu pakļaušana, bet pēc tam daži apspiesti nemieri... Tagad viņi stāstīs mums savu vēsturi, un tā ir viņu neatņemama tiesība, skatīties uz savu vēsturi ar savas tautas acīm. Un šī pati vēsture skanēs citādi nekā mūsu stāstījumā. Jo fakti vien vēl nerada vēsturi, bet jāievēro arī gaisma, kādā šie fakti skatīti. Šo gaismu katram izstaro viņa tautība. Kādreiz vēlāk Baltijas vēsturi nāksies rakstīt no jauna, no vācu viedokļa, bet ievērojot un izlietojot arī to, ko igauņi un latvieši būs mums stāstījuši par savu vēsturi. Mēs nenocietināsim savu sirdi pret viņu stāstījumu un mēģināsim kādreiz vēlāk būt taisnīgi.“⁶⁴ Ka vienīgi vācu politikas gaismā šejienes muižniecība skatīja Baltijas vēstures faktus, to nevien ir sapratis, bet ar slavējamu atklātību pateicis arī viens no vācbaltu jaunākiem vēsturniekiem R. Vitrams.⁶⁵ „Taisni politiskais nervs pie-

⁶³ Sal.: A. von Tobien, Die Livländische Ritterschaft in ihrem Verhältnis zum Zarismus und russischen Nationalismus, I. Vorwort: „...lag der Gedanke nahe: der gewaltsam getöteten Korporation einen Nachruf zu widmen, der ihrer ausgedehnten öffentlich-rechtlichen Wirksamkeit gerecht würde.“ Riga 1925.

⁶⁴ H. von Hoerner, Vom Sinn Baltischer Geschichte (Deutsches Adelsblatt, 1935, nr. 45).

⁶⁵ R. Wittram, Geschichtsbewußtsein und Geschichtsbetrachtung im baltischen Deutschtum, 8. lp. (Sitzungsberichte, Riga 1936.)

šķīra Baltijas vēsturei tās valdzinošo spēku“ vācu tiesībnieku, tautsaimnieku un citu specialistu acīs, kāpēc arī vācbaltu historiografija no sākta gala lielāko tiesu bij politiska vēstures rakstniecība.⁶⁶

No Rankes tika mantots arī otrs šejienes vācu vēsturnieku trūkums: nespēja saprast, ka šķiru un partiju cīņās parasti notiek cīņa par jaunu varas sadalījumu.⁶⁷ Lai gan Ranke ļoti labi saprata varas nozīmi valstu attiecībās un ārējā politikā, tomēr viņš neaptvēra tās lomu iekšējā politikā un tautas socialās kustībās. Tikai nedaudzi Baltijas politiķi skaidri apzinājās, ka pats svarīgākais mūsu iekšējās vēstures jautājums, proti, agrarjautājums, bij jautājums par varas pārkārtošanu starp muižniekiem un zemniekiem.⁶⁸ Tas izskaidro, kāpēc līdz pat pēdējam laikam vācbaltu vēsturnieki centās tēlot mūsu vēsturi kā patriarchālu idili bez jebkādam socialām cīņām vai arī tās tēloja sentimentāli kā nepateicīgo latviešu un igauņu bēdu lugu.

Tāda ir patiesībā daudzīnātās objektīvās vēstures teorija un prakse kā Rankes, tā viņa Baltijas skolnieku vēstures darbos.

3.

19. g. s. vēsturiski-kritiskā skola deva historiografijai jaunu metodi, kas viduvēji un maz apdāvinātu skolnieku rokās kļuva gandrīz mehāniska un vēstures pētniecības līmeni pazemināja līdz vienkāršai tekstu salīdzināšanai un izdošanai.⁶⁹

⁶⁶ R. Wittram, *Meinungskämpfe im baltischen Deutschtum*, VIII lp. Rīga 1934.

⁶⁷ E. Fueter, 475. lp.

⁶⁸ R. Wittram, *Geschichtsbewußtsein und Geschichtsbetrachtung*, 4. lp.

⁶⁹ U. Noack, *Geschichtswissenschaft und Wahrheit nach den Schriften von J. Acton*, 84. lp.

Ir taisnība, ka jauno laiku „vēsture guļ aprakta miriados vēl nekad neredzētu dokumentu, un ka dzīvei spējīgu grāmatu sacerēšanai jābalstas uz veselas paaudzes neciliem priekšdarbiem“⁷⁰, kas veikti arhīvu putekļos un kabinetu klusumā. Tomēr nedrīkstam aizmirst, ka šādā ceļā tiek savākts tikai būvmaterials un labākā gadījumā uzceltas pagaidu noliktavas; tiek atklāti un aprakstīti visi avoti, kas baro kādu upju baseinu, bet pašas upes un viņu varenās straumes paliek neredzamas, it kā tās tecētu apakšzemē. Starptautiski organizētā vēstures zinātne pēdējos simtos gados ar teicamu darba racionalizāciju ir sasniegusi tik lielu produkciju, ka Eiropa vārda burtiskā nozīmē tiek apskalota ar neapturamu vēstures avotu paliem, pie kam šim nolūkam nodibinātie institūti un arhīvu komisijas bieži vien vairs neatšķir „avotus“ no „peļķēm“, nenozīmīgas raritātes no senmantām, lokālo no vispārīgā, it kā būtu nozīme un kādai valstij pa spēkam izstādīt muzejos un izdot grāmatās vai publicēt žurnālos visu to, nevienam pētniekam neaptveramo, vēstures materiālu, kas glabājas zemē vai dokumentu krātuvēs. Ko līdz šie milzīgie materiālu krājumi, ja no tiem nekas netiek uzcelts, kas kalpotu sabiedrībai un apmierinātu tās intelektuālās vajadzības; ja muzeju magazīnas paliek nestudētas un avotu izdevumi guļ bibliotēkās nelasīti?⁷¹

Tā ir neapšaubama liecība par radošo spēku pagurumu vēstures zinātnē, kas vismaz daļai izskaidrojams ar tās acīm redzamo tieksmi noslēgties no dzīves, no sava laika lieliem jautājumiem. Šis vēsturnieku tips pieder pie tās gara darbinieku grupas, kam derdzas vārds „kalpot“ tautai un val-

⁷⁰ Turpat, 79. lp.

⁷¹ Sal.: J. Huizinga, *Wege der Kulturgeschichte*, 9. un 16. lp. Citeju pēc V. Keigi vācu tulkojuma (München 1930), kam liktas pamatā autora „*Tien Studien*“, Haarlem 1926.

stij; kas domā, ka vismaz zinātnē un mākslā katram ir tiesība dzīvot kā neierobežotam suverēnam, kas savu dzīves jēgu atrod tai augstā baudā, ko sniedz intelektuālu un estētisku interešu apmierināšana. Bet esmu dziļi pārliecināts, ka šī suverenitāte ir tikai šķietama: viņi gan sēž uz troņa, bet nevalda — nevalda pat gara pasaulē; viņiem ir gan augsti galminieki, bet nav tautas.

Humanitārās zinātnēs viņi sevi sauc par erudītiem. Sabiedrība tos parasti sajauc ar vēsturiekiem, no kā ceļas nepareizi uzskati par vēstures zinātņu uzdevumiem. Tāpēc, sekojot franču tradīcijām, ir svarīgi paturēt vērā, ka erudīti ir tikai ārējās avotu kritikas specialisti un plašākā nozīmē visi tie lietpratēji, kas raksta monografijas par tehniskiem, šauri speciāliem jautājumiem.⁷² Ja arī bez viņu priekšdarbiem vēsture nav iespējama, tad, no otras puses, viņi paši vien nespēj to radīt. Katrs uz savu roku un ar savām interesēm, erudīti nodarbojas ar problemām, kuru atrisināšana bieži vien nestāv nekādā samērā ar izlietotām pūlēm; noskaidro faktus, kuru zināšana nav zināšanas vērts. Rezultatā rodas tūkstošiem disertāciju, monografiju un mikromonografiju, kuru lasītāju skaits nepārsniedz vienas rokas pirkstus, un kuras bieži vien piedāvā pirkšanai pēc svāra vai nosaukumu skaita. Mēs varam būt laimīgi, ka šie pārmetumi nav jāvērs pret mūsu jauno latviešu historiografiju, bet tai pašā laikā nedrīkstam aizvērt acis šo Eiropas bēdīgo piedziņojumu priekšā, nospraužot savas vēstures uzdevumus. Tas ir svarīgi tāpēc, ka paši erudīti apzinās, ka viņiem trūkst spēka un talanta lielākiem vēstures celtniecības darbiem, bet savu — bieži pašai izliedzīgo — atteikšanos un pazemošanos motivē ar to, ka viņu nolūks bijis darīt vienīgi dzirkaļa, namdara un ūdens smēlēja vienkāršos dar-

⁷² Langlois et Seignobos, Introduction, 89. lp.

bus, lai kāds lielāks meistars turpinātu un pabeigtu to, ko viņi iesākuši. Bet J. Huisinga šaubas, vai tik šie eruditu iebildumi dažu labu reizi neizrādīsies par veltām iluzijām, jo varbūt nākošais būvmeistars atradīs viņam sagatavoto materiālu lielāko tiesu par nederīgu un to atmetīs.⁷³

Tāpat kā ķieģeļu kaudze, atsevišķa dzega, pīlars vai kapitels nav celtnē, tā faktu krājumi avotu edicijās, iestāžu arhīvos, muzeju magazinās, speciālistu rokas grāmatās un enciklopedijās nav vēsture. Tā sākas tai momentā, kad pētnieks cenšas noskaidrot attiecības starp faktiem, lai saprastu to sakarību. „Vēsturniekam nav jānodarbojas tikai ar kādas sabiedrības materiāliem faktiem vien, bet jānovēro arī veids, kā tie tikuši saprasti. Šie fakti paši par sevi var būt mazāk svarīgi nekā viņu izpratne laika biedru galvās,” saka viens no lielākiem 19. g. s. franču vēsturniekiem Fistels de Kulanžs (1830.—89. g.): „jo arī idejas, kas valdījušas kāda laikmeta garā, ir vēsturiski fakti.”⁷⁴ Historiografijas vēsture zina daudzus, pārāk daudzus piemērus, kur erudīta darbs liecina par apbrīnojamu kāda speciāla jautājuma pazīšanu, savienotu ar pilnīgu vai trūcīgu laikmeta saprašanu. To ļoti labi izteicis jau minētais autors: „Iedomājaties, ka simts speciālistu laimējot sadalītu savā starpā Francijas pagātņi; vai jūs domājat, ka viņi beigās uzrakstītu Francijas vēsturi?... Viņiem trūktu faktu sakarības, bet šī sakarība taču arī ir vēstures patiesība.”⁷⁵

Nav nevienas zinātnes, kuras padoms nevarētu izrādīties par nepieciešamu, pētījot tautas pagātņi. Atkarībā no avotu tipa un problēmas rakstura, vēsturniekam vai nu pašam jāspecializējas kādā palīgzinātnē, vai jālūdz lietpratēja at-

⁷³ J. Huizinga, *Wege der Kulturgeschichte*, 10. lp.

⁷⁴ J. M. Tourneur-Aumont, *Fustel de Coulanges*, 215. lp. Paris 1931.

⁷⁵ Turpat, 185. lp.

zinums paleografijā, numismatikā, lingvistikā, jurisprudencē, politiskā ekonomijā, pat botanikā vai zooloģijā. „Paleografu, epigrafiķu un archeologu darbiem ir ļoti liela vērtība. Bet manuskriptu pazīšanai ir vienīgi tiktāl nozīme, cik tā dod jaunus faktus; ierakstu lasīšanai ir tikai tikdaudz vērtības, cik tā mums atklāj iestādījumus vai parašas. Paleografija, epigrafika un numismatika nav zinātnes pašas par sevi, bet gan ceļi, kas ved uz tām. Izolējot tās, viņas nav vairs nekas. Tās pat var kļūt par maldības avotu. Ir nepieciešami, ka prāts tās pārbauda vienu caur otru, tās apvieno un papildina.”⁷⁶

Šai ziņā vēsturniekam ir līdzīgs stāvoklis ar arhitektu, kam projektētās ēkas celšanai ir vajadzīgs nevien būvmaterials, bet arī visādi amata meistari un vienkārši strādnieki. Tie visi dara vienu, bet tai pašā laikā katrs savu darbu. Jo būtībā arhitekta uzdevums ir pilnīgi citāds nekā mūrnieku meistaram vai tehniķim. Un ja nu pēdējo nesaucam par arhitektu vai ķieģeļnīcas vadītājam neuzticam pils celšanu, tad ir nepareizi paleografus, numismatus un citus vēstures palīgzinātņu eruditus dēvēt par vēsturniekiem. Pirmiem ir ļoti svarīgas zināšanas, bet tās var iegūt, mācoties ar uzcītību un atmiņu; pēdējiem vajadzīga vēl pagātnes saprašana, un to var iegūt tikai patstāvīgas domāšanas ceļā.

Citiem vārdiem, vēsturniekam jāprot izdalīt vēstures objekts no pētīšanas objekta.⁷⁷ Pēdējais ir un paliek fakts chaoss pat tad, ja tas ir sakārtots arhīvos pēc iestāžu fondiem, vai bibliotekās katalogizēts alfabētiskā un sistematiskā veidā, vai izdots avotu edīcijās chronoloģiskā kārtībā. Tā būtu pašapmānīšanās, ja kāds iedomātos, ka ap-

⁷⁶ Turpat, 177. lpp.

⁷⁷ П. М. Бицилли, Очерки теории исторической науки, 202. lpp. Прага 1925.

rakstīdams 100.000 Latvijas ienākuma nodokļu maksātāju deklarācijas, viņš ar to būtu sapratis mūsu dienu saimnieciskās dzīves īstenību un, sekodams pārprastai Rankes formulai, būtu naivā realisma garā devis objektīvas vēstures patiesības paraugu. Tāpat būtu kļūda cerēt, ka pēc simts gadiem izdodot 270.000 lauku māju, 500 pagastu un 60 pilsētu chronikas mēs būtu uzrakstījuši Latvijas 20. g. s. vēsturi. Šo starpību zīmīgi formulējis italiešu vēsturnieks un filozofs Benedetto Croce:⁷⁸ „Chronika un vēsture nav divas atšķirīgas vēstures formas, kas viena otru papildina vai viena otrai pakļautas, bet ir divas dažādas gara ievirzes. Vēsture ir vispirms domāšanas, chronika gribas akts. Katra vēsture kļūst par chroniku, ja tā vairs netiek domāta, bet mēs to atceramies abstraktos vārdos.“ Pat tad, ja vēsturnieks uzskata par savu pienākumu atstāstīt vienīgi chroniku saturu vai sastādīt daudzu dokumentu mozaiku, viņš būtībā paliek chronists, kas reproducē vēstures preparātu, bet neiedveš dzīvību mirušām lietām un cilvēkiem; šāda reprodukcija var gan būt pareiza, bet reti kad tā ir patiesa,⁷⁹ jo autors portreta un gleznas vietā ir pagatavojis tikai fotografiju, kur vēsturiski nozīmīgais un individuāli raksturīgais ir sajaukts ar nenozīmīgo un nejaušo.

Šāds visai vulgars uzskats par vēstures uzdevumiem izcēlies galvenokārt skolnieku un pa daļai arī skolotāju vidū, kur pedagoģisku iemeslu dēļ vērību piegriež audzēkņu zināšanām, bet ne saprašanai. Tā kā bērni nespēj patstāvīgi domāt, tad literatūras stundās liek viņiem mācīties rakstnieku biografijas un atstāstīt darbu saturu, bet vēstures stundās atprasa militaro un politisko notikumu

⁷⁸ B. Croce, *Teoria e storia della storiografia* (1917). Citeju pēc Feista un Pētersa vācu tulkojuma: *Gesammelte Philosophische Schriften*, I, 4: *Theorie und Geschichte der Historiographie*, 10. lp. Tübingen 1930.

⁷⁹ Turpat, 17.—19. lp.

chronoloģiju, kāpēc vēlāk dzīvē viņiem paliek nepareizs ieskaits, it kā vēsture būtu tas pats, kas chronika, un daiļliteratura tas pats, kas biogrāfija. Viņi nezina, ka tas, ko tie parasti mācījās ar nepatiku, nebija ne vēsture, ne literatura, bet vienīgi sauss pagātnes preparāts un chronoloģiski sakārtots pētīšanas objekts.

Pēdējais ir vai nu par plašu vai par šauru, lai to reproducējot iegūtu vēstures īstenību fotografiska uzņēmuma nozīmē. Par plašu tas ir mūsu dienās, kad nevienam vēsturniekam, pat ne veselai pētnieku paaudzei nav pa spēkam izstudēt un atstāstīt simtiem kilometru garās dokumentu grēdas archīvos un iestādēs. Par šauru tas ir senos un vidus laikos, kad uzglabātās chronikas un bojā neaizgājušie dokumenti atspoguļo tikai nelielu un bieži vien nejaušu vai nesvarīgu pagātnes daļu. Jāpatur vērā, ka šais laikos vispār prata rakstīt tikai ļoti maza sabiedrības izlase; ka toreiz rakstu nodevas un rakstamo piederumu cenas bija pārāk augstas, lai vienkārši ļaudis varētu „iekļūt vēsturē“. Pat bagātnieki lika dokumentēt tikai juridiski izcilākos un praktiski svarīgākos notikumus no savas dzīves. Tas nozīmē, ka dokumentētā vēsture ir daudz nabagāka un trūcīgāka nekā tā, kas neuzņemta rakstos uz visiem laikiem zaudēta tautai un zinātnei. Tas sevišķi sakāms par latviešu vēsturi: no Livonijas vidus laiku archīviem palikušas vairs tikai nožēlojamas druskas, bet ja arī tie nebūtu sadeguši, diez vai zināšanas par mūsu tautas likteņiem būtu daudz ko lielākas.

4.

Ja šādos apstākļos no vēsturnieka tiek prasīts, lai viņš pagātnes notikumus un parādības noskaidro patiesības garā, tad tas nozīmē vienīgi to, ka pētnieks nedrīkst stāties pretim labi dokumen-

tētiem un skaidri pierādītiem faktiem. Protams, viņam ir nevien tiesība, bet pat pienākums pacelties pāri tiem, lai no kāda augstāka viedokļa ieraudzītu dziļāku sakarību šķietamā notikumu chaosā un saprastu, „kādi gaismu plankumi un ēnu svītras, no seniem laikiem nākot, vēl tagad krīt uz mūsu domām un jūtām“⁸⁰. Zināms, mēs sasniegtu idealu, ja šis augstākais viedoklis būtu mūžības viedoklis — sub specie aeternitatis, bet tā ir tikai dievu privilēģija; tāpēc tai vietā varam rakstīt vēsturi vienīgi no sava laika viedokļa — sub specie temporis. Bet arī tad „katram vēsturniekam jābūt kādai tezei, kādam apgaismojuma principam, kas vada viņu pagātnes tumsā“⁸¹. Gaismas stara virziens nosaka, ko mēs ieraugam vēstures liecību katakombās. „Kas par ceļa rādītāju ir paņēmis lāpu no ordeņa vai pils konventa zāles, vai rātsnama lukturī, tas arī Latvijas pagātnē redzēs tikai dzelzs jātniekus bruņu cepurēs un rātes kungus baltās parūkās. Bet kas ņems līdzī smaržojošu priežu skalu no klaušu rijas ārdiem, tas Latvijas veļu ciemos sastaps pavisam citus vēstures tēlus: latviešu zemniekus, remešus un strādniekus, kā arī viņu Dievu lauku saimnieka drēbēs un, protams, arī viņa pretinieku — velnu.“⁸²

Šis stars no augšienes, kas apgaismo mūsu prātu pazemē, ir tā sauktais pētnieka viedoklis. Un tā kā zinātne ir organizēta un metodiska zināšana, tad arī viedoklis vismaz pa daļai nosaka, kā mēs pagātnes īstenību organizējam par vēstures patiesību⁸³ un līdz ar to no pētīšanas objekta chaosa izdalām vienu vai otru problēmu, ko sauc

⁸⁰ A. Spekke, *Latvieši un Livonija* 16. g. s., 8. lp. Rīgā 1935.

⁸¹ J. Buchan, *The Causal and the Casual in History*, 10. lp.

⁸² A. Švābe, *Latviešu vēstures tiesības*, 33.—34. lp. (Students, 1936. g. n. 2/231.)

⁸³ F. M. Fling, *The Writing of History*, 19.—20. lp.

par vēstures objektu. Daudzi domā, ka viedokļa un objekta izvēlē esam pilnīgi neierobežoti. Man šķiet, tas nav pareizi. Vēl vairāk nekā cilvēka fiziskā redze, ir ierobežota viņa garīgā redzēšana. Tā ir atkarīga nevien no Dieva žēlastības, bet arī no pētnieka socialām, nacionalām, reliģiskām un politiskām simpatijām un antipatijām, laika biedru ideāliem un aizspriedumiem, filosofiskām un kulturalām strāvām, zinātniskās skolas un pat valdošās modes, kā arī veselas rindas citu irracionālu momentu, kas garīgi saista zinātnieku.⁸⁴ „Tāpat kā rases un tautas uzstāda problemas tām īpatnējā veidā un atrisina tās ar metodēm, kas atbilst viņu garīgai strukturai, tā arī atsevišķi īpatņi ķeras pie darba pilnīgi savdabīgi.”⁸⁵ Jo lielāka ir Dieva žēlastība, jo patstāvīgāks ir pētnieks savos meklējumos, jo ģenialāks viņa mūža darbs. Tomēr pat vislielākie gari nevar atrast vēstures patiesību, ja pārāk lieli ir objektīvie vai subjektīvie šķēršļi, kas to kavē. „Objektīvie kavēkli ir tad, ja pētīšanas objekts gājis pilnīgi bojā, neatstādamas pat netiešas liecības; tā avotu trūkuma dēļ nevaram pētīt latviešu politikas, literatūras vai tiesību vēsturi priekš Kr. dz.”⁸⁶ Ja uzglabājušās ziņas ir trūcīgas vai pretrunīgas, tad loģiski pierādāmas vēstures patiesības vietā ne reti jāapmierinas ar intuīcijas ceļā atminētām vēstures mīklām, kam patiesīgumu piešķir vienīgi mūsu ticība pētnieka autoritātei. Tas nozīmē, ka līdzīgi citām zinātnēm arī vēsture nevar iztikt bez hipotezēm. — Subjektīvi kavēkli ir tie, kas atsevišķu zinātnieku vai pašu zinātni kavē ieraudzīt un atrisināt jaunu vēstures problēmu, lai gan pētīšanas objekts ir

⁸⁴ H. J. Flechtner, *Freiheit und Bindung der Wissenschaft*, 85. lp. Berlin 1935; W. Bauer, *Einführung in das Studium der Geschichte*, 13. lp. Tübingen 1921.

⁸⁵ J. Flechtner, 103. lp.

⁸⁶ A. Švābe, *Latvju tiesību vēsture*, 22118. lp. (LKV., XI sēj. Rīgā 1934.)

bagātīgs un bieži gadu simteņiem ilgi guļ pamests novārtā. Šai ziņā katras zinātnes vēsture ir ļoti pamācoša, jo rāda, kādus uzdevumus tā savā laikā ir centusies atrisināt, un kā tas izdevies.

Tiesa, historiografija ir gadu tūkstošiem veca, tomēr tikai 18. g. s. radās pirmie mēģinājumi rakstīt kritisku literatūras un kultūras vēsturi. Pēdējo kā pavisam jaunu vēstures žanru nodibināja Voltērs ar darbu „Siècle de Louis XIV“ (1735.—52. g.), kur atteikdamies no Tukidīda un Ksenofonta izveidotās un Līvija kanonizētās kara analistikas formas centās notēlot civilizētas valsts daudzveidīgo dzīvi tās iekšējā sakarībā bez ārēja chronoloģiska ierindojuma.⁸⁷ Tik stipra bij tradīciju vara, ka vienīgi apgaismības gadu simteņa ģenijam izdevās to salauzt! Vēl jaunāka ir tiesību vēsture, ko radīja K. Fr. Eichhorns ar darbu „Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte“ (1808.—23. g.), un sociālā vēsture, ko 1874. g. atklāja Džordžs Grīns ar populāro darbu „Short History of the English People“. Šai laikmetīgā grāmatā pirmo reizi historiografijas vēsturē redzam lielas nācijas pagātni, tēlotu kā vienotas tautas likteni, kuras varonis ir anonīmas masas, kas virza savus garīgos un politiskos vadoņus. „Tā ir grāmata, kurā tikko var sadzirdēt bangu un ieroču troksni, jo dinastijas nāk uz troņa un tiek nogāztas, kaujas uzveiktas un zaudētas, bet tauta paliek; tas ir meistardarbs, kur uzsvars likts nevis uz diplomatiskām akcijām un kara slavu, bet uz vīriem, grāmatām, idejām un ideāliem, kas ietekmēja nācijas dzīvi.“⁸⁸ Dž. Grīns (*Green*) bij vienkāršs lauku mācītājs un tomēr gaišāk saskatīja īstos vēstures taisītājus nekā daudzi akademiķi un ģeniali vēsturnieki.

⁸⁷ Ed. Fueter, *Geschichte der neueren Historiographie*, 354. lp.; G. P. Gooch, *History and Historians*, 8. lp.

⁸⁸ G. P. Gooch, *History and Historians*, 354.—55. lp.

Beidzot, nosaukumu „saimniecības vēsture“, kā grāmatas titulu, sastopam vēl tikai 1879. g.⁸⁹

Taisnība, vēsturnieku interese par zemniekiem radās jau 18. g. s. apgaismotāju literatūrā. Šim laikmetam tīri negatīvi pieder Osnabrikas tiesu darbinieks Justs Mēzers (*Möser*), kas ar „Osnabrückische Geschichte“ (1768.—80. g.) ievēda historiografijā vācu zemnieku. Sava darba ievadā viņš raksta: „Pēc manām domām, vācu vēsturei būs pavisam cits virziens, ja izsekosim pārmaiņas īsto nācijas locekļu, vienkāršo zemnieku dzīvē; ja izsekosim, kādu ietekmi uz šo tautas ķermeni, godu un īpašumu ir atstājuši likumi un parašas, valdnieku tikumi un trūkumi, slikti vai labi priekšraksti, tirdzniecība, nauda, pilsētas, muižniecība, kari, satiksme un daži uzskati“.⁹⁰ Mēzers bij zemnieku vēstures pionieris divējādā kārtā. Pirmkārt, metodoloģiskā ziņā viņš bij pirmais, kas izlietoja dokumentus nevis genealoģiskiem pierādījumiem, bet tautas iekšējās vēstures tēlojumam. Otrkārt, Mēzeram zemnieks nav viszemāks radījums, bet gan sadzīves pamats, kas ilgos piedzīvojumos daudz ko izveidojis līdz tādai pilnībai, ka var noderēt par paraugu citām kārtām.⁹¹ „Ar kaislīgu straujumu, kas tik bieži dzen uz priekšu kā lielus vīrus, tā lielus pētniekus, Mēzers savā ievadā izteica pārliecību, ka tauta ir pati sava likteņa lēmēja“; izteica vēl līdz šim nedzirdētas domas, ka „tauta savas vēstures divtūkstoš gados paliek viens un tas pats vēstures ķermenis.“⁹² Diemžēl, Mēzeram bij maz seko-

⁸⁹ G. von Below, *Die deutsche Geschichtschreibung*, 131. lp. Leipzig 1916.

⁹⁰ J. Möser, *Osnabrückische Geschichte*, I, 3. Aufl. (1819), XI un XII lp.

⁹¹ Turpat, 122. lp.: „Die Wohnung eines gemeinen Bauern ist in ihrem Plan so vollkommen, daß solche gar keiner Verbesserung fähig ist, und zum Muster dienen kann.“

⁹² K. Breysig, *Die Meister der entwickelnden Geschichtsforschung*, 170.—71. lp. Breslau 1936.

tāju pašā Vācijā un neviena Baltijā.⁹³ Te bij jāpaiet vairāk nekā simts gadiem, līdz beidzot, jaunlatviešu un slavofiļu izaicināti, šejienes agrarvēsturnieki A. fon Tranzē-Rozeneks⁹⁴ un A. fon Tobīns⁹⁵ ieraudzīja mūsu vēstures avotos arī „livoņu“ zemnieku, lai savas bruņniecības uzdevumā tēlotu to Krievijai un R. Eiropai kā muižniecības nepateicīgo un pazudušo dēlu ar acīm redzamu nolūku attaisnot savu korporāciju un tās liktenīgo politiku.

Pretstatā Mēzeram, kas ticēja, ka valsts labklājība ir atkarīga no zemnieku kārtas turības, brīvības un pašvaldības, vācbalti vēl pēc lielām zemnieku reformām 19. g. s. vidū domāja tāpat kā dzimtbūšanas laikos: „Mit Strenge mußte das Landvolk niedergehalten werden in einer Landschaft, die umlauert war von übermächtigen Feinden“.⁹⁶ Vai tāpēc nevar teikt, ka Baltijas historiografijā zemnieku lomas nesaprašana un Livonijas pamatkārtas neieraudzīšana bij kļuvusi par vācbaltu vēsturnieku predestināciju: augsti mācīti vīri, kas politiskā un saimnieciskā dzīvē jutās gandrīz kā suvereni, bij ļoti ierobežoti savā garīgā redzēšanā, kalpodami elkiem, ko bij cēlušī viduslaiku krustneši. Lai gan viņi bij lepnī uz L. Rankes filoloģiski-kritisko metodi, tomēr šejienes historiografijas provincialismā tā izrādījās par ļoti vāju objektīvās vēstures patiesības garantu.

⁹³ Tikai pēc 50 g. nāk klajā Georga Nibura darbs „Römische Geschichte“ (1811. g.), kas līdzīgi Mēzeram spriež par vēsturi no brīva zemnieka viedokļa. Vienīgi tagadējā Vācijā W. Darrē visā pilnībā izpratis zemniecības nozīmi tautas atdzimšanā (Das Bauerntum als Lebensquell der Nordischen Rasse, 1929).

⁹⁴ Gutsherr und Bauer in Livland. Straßburg 1890.

⁹⁵ Die Agrargesetzgebung Livlands im 19. Jahrhundert, I—II. Berlin 1899 u. Riga 1911.

⁹⁶ C. Schirren, W. von Plettenberg, 1861. g. (Charaktere und Menschheitsprobleme, 134. lp. Kiel 1912). Sal. ko par to pašu stāsta J. Rennera 16. g. s. chronika (Livländische Historien, 9. lp.).

„Vēstures zinātne nedzīvo un neaug tukšā telpā. Tā ir uz ciešāko saistīta ar pašu dzīvi tās daudzpusīgajos un daudzkrāsainajos izpaudumos.“⁹⁷ Patiesi, visi lielie vēsturnieki, kas ar saviem izciliem darbiem virzījuši uz priekšu historiografijas attīstību, pagātnes notikumu izpratnē un vēstures objekta izvēlē ir vairāk vai mazāk bijuši sava laikmeta bērni — pat tad, kad viņi kritizēja to un cīnījās labākas nākotnes vārdā. „Varbūt, tas pieder pie modernās vēstures rakstniecības būtības, ka tās izcelšanās bij saistīta ar sava laikmeta un tajā valdošā gara kritiku.“⁹⁸ Protams, mūsu atskatā kļūst redzamas arī šo lielo vēsturnieku kļūdas, bet „zinātne būtu dzīvei nespējīga, ja tā gribētu gaidīt, kamēr tiktu izslēgta katra kļūdas iespējamība.“⁹⁹ Tāpat kā karavīram, zinātniekam ir vajadzīga drosmē, jo atziņas ceļam vienmēr draud maldīšanās briesmas, un tikai no zaudētām cīņām mācamies uzvarēt.

Ja par spīti daudzām kļūdām un maldiem šie drošsirdīgie ceļa meklētāji ir atklājuši jaunas vēstures patiesības, tad pirmām kārtām tāpēc, ka viņi nenoslēdzās savā cunftē, bet saprata, ka vēstures zinātnes uzdevums ir atbildēt uz visiem lieliem un grūtiem jautājumiem, kas ar pārvarīgu spēku uz mācas cilvēkiem.¹⁰⁰ Bet atbildēt var tikai tas, kas spēj šos jautājumus dzirdēt un gara acīm skatīt jau tad, kad tie vēl neizteikti dus tautas zemapziņā. Šī intuitīvā saprašana un neredzamu lietu garīga skatīšana ir vēsturniekam kopīga ar mākslinieku un politiķi. Ne velti daži saka, ka „vēsture ir

⁹⁷ Dr. K. Ulmaņa runa Pirmās Baltijas vēsturnieku konferences atklāšanas gadījumā 1937. g. 16. augustā (Runas un referāti, 14. lp. Rīgā 1938).

⁹⁸ Fr. Meinecke, Die Entstehung des Historismus, II 375. lp. München 1936.

⁹⁹ H. Pichler, Vom Wesen der Erkenntnis, 6. lp. Erfurt 1926.

¹⁰⁰ W. Frank, *Zunft und Nation*, 10.—11. lp. (Historische Zeitschrift, Bd. 153. Berlin 1936.)

māksla, kas nemitīgi cenšas kļūt par zinātni.¹⁰¹ Jau izvēloties vēstures objektu, formulējot tematu, vācot avotus un uzstādot šīs problēmas atrisināšanai nepieciešamos jautājumus, vēsturnieku vada kāda pareiza vai aplama intuīcija, ko krievu psihologs J. Lapšins sauc par radošo minēšanu.¹⁰² Tāpēc vispār ir atzīts, ka iejūta un iztēle prasama no katra laba vēsturnieka, jo nav cita ceļa saprast vēsturisku personu raksturus, viņu rīcību un tās motīvus; arī cēloņu sakarība un parādību sinteze atklājas vienīgi intuitīvā skatīšanās. Tas ir parastais ceļš vēstures patiesību meklēšanā un atklāšanā (*methodus inveniendi*).¹⁰³

Ja nu tā, tad katram labam vēsturniekam jābūt arī māksliniekam, vismaz savās garīgās dotībās.¹ Kas prasa no vēsturnieka, lai viņš naivā realisma garā dod tikai pagātnes notikumu reportažu un vēsturisku faktu fotomontažu, tam jāprasa arī no mākslinieka, lai viņš mākslas patiesības vietā apmierinas ar īstenības fotografiju. Bet mākslinieks to nevar darīt, ja viņš arī turpmāk grib paturēt savu augsto dvēseles vadoņa lomū; tāpat to nevar darīt vēsturnieks, kas negrib vienaldzīgi noskatīties, kā viņa pamestās pozīcijās sāk rīkoties publicisti, beletristi un pat filmu ražotāji, zinādami, ka —noraidīti no eruditu nepabeigtiem namiem — lasītāji un skatītāji labprāt apmetīsies

¹⁰¹ Johan Buchan, *The Causal and the Casual in History*, 7. lp.

¹⁰² И. И. Лапшинъ, *Творческая догадка историка*, 301.—332. lp. (*Сборникъ Русскаго Института въ Прагѣ, I. Прага 1929*).

¹⁰³ V. Kraft, *Die Grundformen der wissenschaftlichen Methoden*, 281.—282. lp. (*Akademie der Wissenschaften in Wien, Bd. 203. Wien 1925*).

¹ E. Ehrlich, *Grundlegung der Soziologie des Rechts*, 381. lp.: „Zwischen Wissenschaft und Kunst besteht kein Gegensatz. Jedes wahre Werk der Wissenschaft ist ein Kunstwerk, und es ist ein armer Mann der Wissenschaft, der nicht ein Künstler ist.“ (*München 1929*).

viņu butaforiskos mājokļos. Tāpat kā daba, tautas dvēsele necieš tukšumu.

Uzskatīdami avotu kritiku par galveno vai pat vienīgo vēsturnieka uzdevumu, Leopolda Rankes daudzie sekotāji — sevišķi Vācijā un Baltijā — pārvērta historiografiju par samērā nedaudzu eruditu privatu lietu, piedevām vēl prasīdami, lai katrs lasītājs ar tā sauktā zinātniskā aparata palīdzību uzmanīgi seko, no kāda materiala un kādiem darba rīkiem tiek gatavota viņam pasniedzamā, bieži vien sājā dvēseles dzira. Sekas bij tās, ka strauji krita vēstures specifiskais svars sabiedrībā un skolā, un mūsu zinātnē iestājās smaga krīze ar noteiktām deģenerācijas pazīmēm, kā katrā garīgā formā, kas zaudē sakarus ar dzīvi un tautu.

Ja arī krīze nav pārvarēta un nav vēl atrasta īstā forma vēstures bagātās un pateicīgās vielas izveidošanai par mūsu laiku cilvēkam noderīgu instrumentu viņa garīgās pasaules paplašināšanai, tad tomēr liels solis uz priekšu ir apziņa, ka historiografijai jāmeklē jauni ceļi un ciešāki sakari ar tiem neskaitamiem lasītājiem, ko radījusi vispārīgā obligatoriskā izglītība un skolas demokrātizācija. Prom no Rankes, atpakaļ pie dzīves, tuvāk tautai — šis sauciens atskan arī tai zemē, kur veselu gadu simteni vācu kritisko metodi uzskatīja par neaizkaramu kanonu.² „Zinātne nevar prasīt, lai mūsu laiku cilvēks sajūsminās par tiem vēstures notikumiem, kas zinātniekam šķiet svarīgi tikai aiz metodes vai avotu izdošanas motīviem; tie ir un paliek cunftes lieta.“³ Protams, ar to nav teikts, ka eruditu laiks nu ir beidzies, un ka nav vajadzīgi speciali izdevumi, kas pēc visām amata prasī-

² E. Wittenberg, Das deutsche Geschichtsbild der Gegenwart, 127. lp. (Scandia, Tidskrift för historisk forskning, XI Maj 1938.)

³ E. Keyser, Die Geschichtswissenschaft, 22. lp. München 1931.

bām apspriež šaurus tehniskus jautājumus. Tikai tagad mēs šos nepieciešamos priekšdarbus neuzskatam vairs par vēstures zinātnes gala mērķi, bet vienīgi par būvmateriala iepriekšēju pārbaudi, lai namdaris zinātu, cik izturīgs un drošs ir materials, ko viņš nodomājis izlietot savām konstrukcijām.

Kad techniķi ir pārbaudījuši piegādāto materiālu, tad sākas architekta īstais darbs — pārspēt vielu ar formu, kas atbilstu celtnes mērķim un nācijas vai pasūtītāja mākslinieciskai gaumei. Nevar būt šaubu, ka citādi ceļama gotiska katedrale nekā vidus laiku rātes nams vai karaļa pils; citādi veidojams moderns preču nams nekā zemnieka māja vai pilsētnieka vasarnīca. Ari vēsturniekam jābūt celtniekam, kas zina, ko, kam un no kā viņš grib un spēj celt — tiesas pili, brīvības pieminekli, tautas namu vai vienkāršu noliktavu. Gaidot ari no latviešu vēsturniekiem mūsu laikam atbilstošu vēstures celtniecību, neviens, protams, neprasa gaisa piļu celšanu, bet gan mūsu tautas mentalitātei piemērotus gara mājokļus, kas cirsti no Latvijas vēstures realitātēm. Ja ari vēsturi sauc par cilvēces atmiņu un no vēsturnieka gaida, lai viņš atdod tautai tās zaudēto pagātņi, tad tas nenozīmē to restaurēt ar visiem tiem nenozīmīgiem sīkumiem, no kuriem laiku plūdumā sastādas kā atsevišķa cilvēka, tā veselas tautas ikdienas gaitas. Ja mēs tiešām darītu to, tad vēstures vietā iegūtum vecu un retu lietu pieliekamo kambari, kur vēsturnieku varētu aizstāt kurš katrs muzeja ierēdnis un turistu pavadonis.

Tāpat kā rakstnieka, mākslinieka un zinātnieka mūža darba izpratnei ir nesvarīgi, kur viņš šūdinājis savus uzvalkus vai ēdis pusdienas, tā tautas pagātnes tēlojumā ir bez nozīmes celt lasītājam priekšā kāda strādnieka vai zemnieka dienīškās dzīves protokolu par visām dienām un stundām viņa garajā mūžā, ja šie sīkie priecīgie un bēdīgie notikumi palikuši bez pierādama ie-

spaida uz visas tautas un valsts turpmākiem likteņiem — ja tie nav ietekmējuši karus, revolūcijas, valdnieku un valdību maiņas, politiskas vai sociālas reformas. Šo pētniekam pieejamā vēsturiskā materiāla chaosu varam pārspēt vienīgi ar kādu vērtību kriteriju,⁴ kas ļauj organizēt dokumentētos faktus, lai no tiem izdalītu noteiktu vēstures objektu, un izsvērtu katra faktora relatīvo nozīmi kādā notikumā vai parādībā.

Tā kā pētišanas objekta plašuma un daudzveidības dēļ varam kaut cik pilnīgi pazīt tikai samērā nelielu avotu grupu, tad vienmēr esam spiesti izdarīt dotā materiāla šķirošanu un sijašanu, ko nosaka pētnieka izraudzītās problēmas raksturs, interese un viedoklis.⁵ Šī avotu izlase notiek jau ar pirmo, bieži vēl neapzinīgo jautājuma uzstādīšanu. Kas studē kādas zemes vēsturisko ģeografiju, tas dokumentos meklē vienīgi vietu vārdus; kam rūp vēsturisko personu ģeoloģijas, tas tais pašos tekstos parasti lasa tikai sākumu un beigas, kur minēti dokumenta izdevēji, adresāti un liecinieki; kas nodomājis rakstīt kāda kara vēsturi, tas atstāj nelasītus avotus par tā paša laika valsts satversmi, tiesu iekārtu, baznīcas stāvokli, literatūras un mākslas parādībām, cik tālu šais darbos nav attēlota kāda kauja vai kara vadonis; kas pētī Rīgas tirdzniecību 16. g. s., tas, protams, neinteresējas par jaunākiem un vecākiem avotiem, ja kāda sevišķa vajadzība nespiež viņu to darīt. Tā katrs pētnieks iegūst savu vēstures objektu, kas tematiski, teritoriāli vai chronoloģiski ir izdalīts no pētišanas objekta.

Vēl subjektīvāks kļūst vēsturnieks, līdz ko viņš cenšas nodibināt kauzālas attiecības starp

⁴ П. Бицилли, Очерки теории исторической науки, 20. лр. Прага 1925.

⁵ Sal.: Flechtner, Freiheit und Bindung der Wissenschaft, 89. лр.

faktiem, lai noteiktu cēloņus un sekas; lai izšķirtu, kas ir kāda notikuma tuvākais un tālākais cēlonis; lai izsvērtu, kas ir vēstures dominante un kam ir tikai nejausības raksturs — citiem vārdiem, lai loģiskas domāšanas ceļā racionalizētu būtībā irracionālo vēstures procesu. Šie meklējumi pēc centraliem faktiem jeb tā sauktiem vēstures faktoriem ir tikpat veci, cik veca ir historiografija. Protams, ka empiriski dotā vēstures materialā nekādu faktoru nav, bet tās ir tikai mūsu prāta radītas abstrakcijas,⁶ lai apmierinātu cilvēces vajadzību saprast savu pagātni un laimīgo cīņu vēsturisko jēgu.

Jautājumu par vēstures faktoriem parasti izsaka ar formulu: kas taīsa vēsturi? — Teistiskā vēstures koncepcija, ko sevišķi izkopa sv. Augustīns, pieņem, ka cilvēku un tautas likteņus vada pats Dievs; tāpēc vēsturnieka uzdevums ir tēlot, kā dažādas tautas sapratušas savu dievišķo sūtību un cīņā ar Velna kalpiem centušās aizstāvēt katoļu baznīcu un Romas civilizāciju, lai nodibinātu Dieva valstību virs zemes. Baltijas historiografijā tas ir galvenais vadmotīvs, ar ko vācbalti cenšas aizstāvēt savu ilgo politisko un sociālo kundzību par latviešiem un igauņiem. Latviešu Indriķis pilnīgi atklāti izsaka domas, ka Dieva karavīri ir vācu krustneši un bruņnieki, bet Velna kalpi — visi vācu centienu pretinieki Baltijas telpā, vienalga, vai viņi bij katoļticīgie dāņi vai pareizticīgie krievi. Ari 16. g. s. Livonijas chronists Baltasars Rusovs turas vēl pie tās pašas vēstures koncepcijas. Aizrādot uz Livonijas ordeņa valsts bojā eju karos ar Krieviju, viņš saka: „Visai pasaulei un visiem saprātīgiem ļaudīm ir zināms, ka vecās valdības iziršana, muižnieku pānkšana, piļu un pilsētu izpostīšana nav vis krie-

⁶ В. М. Хвостовъ, Теорія историческаго процесса, 118. лр. Москва 1910.

vu darbs, bet Visaugstākā sods, kurš krievus bij izraudzījis vienīgi par savu rīksti.⁷ Ja tagad šo mediēvalo uztveri visā pilnībā aizstāv vienīgi katoļu vēsturnieki,⁸ tad tomēr pārveidotā, mūsu laikiem pielāgotā formā to sastopam arī nekatoļu vēstures filosofijā. Skaistā aforismā to izteicis anglis Dž. Bakens⁹: „Nemirstīgo Prezidents nav atradis par vajadzīgu ievest mūs savas likumības templī, kur kauzālais vēsturē mums šķīstu tikai kazuals.“

Sākot ar italiešu renesansi, vērojama neatvairama historiografijas sekularizācija, kas izpaužas pārliecībā, ka cilvēki paši veido savus likteņus. Bet pēdējo 4000 gadu laikā, cik tālu sniedzas atpakaļ rakstu avoti, cilvēka daba ir pavisam maz mainījusies. Tāpat kā toreiz, arī tagad vēstures procesā gan aktīvi, gan pasīvi piedalās indivīdi un masas, vadoņi un vadāmie, varoņi un glēvuļi, idealisti un materialisti, dedzīgi patrioti un auksti karjeristi, gudrie un aprobežotie, labsirdīgie un ļaunprātīgie, sirdsšķīstie un intriganti. Kas gan apgalvos, ka vēsturniekam ir iespējams būt taisnam, spriežot nevien par viņu tikumiem, bet arī noziegumiem un kļūdām, jo vēstures atskatā viss ir tikai relatīvi labs un ļauns, un dažreiz valstsvīra noziegums nāk tautai un valstij vairāk par labu nekā neatbildīga sekošana likuma burtam.

Salīdzinot ar laika biedru spriedumiem, vēsturnieka stāvoklim ir zināmas priekšrocības, bet tai pašā laikā arī daudz neizdevīgākas pozīcijas. Viņa priekšrocība ir tā, ka apskatāmās personas ir jau mirušas, savā laikā iecerētie projekti izvesti dzīvē un kādas parādības attīstības gaita izseko-

⁷ *Chronica der Prouintz Lyfflandt, dorch Balthasar Russouwen, Vorrede.* Rostock 1578.

⁸ A. Feder S. J., *Lehrbuch der geschichtlichen Methode*, 3. Aufl., 315.—325. lp. Regensburg 1924.

⁹ J. Buchan, *The Causal and the Casual in History*, 17. lp. Cambridge 1929.

jama no sākuma līdz galam; notikumu un faktu chaosā viņš var atšķirt svarīgo no nesvarīgā, vārdus no darbiem, nodomus no sasniegumiem; var saskatīt viena gara īsteniekus vīros, kas sevi uzskatīja par pretiniekiem, un konstatēt vēsturisku atkarību, kur laika biedri iedomājās sevi esam pilnīgi neatkarīgus. Turpretim vēsturnieks atrodas sliktākā stāvoklī tāpēc, ka — sevišķi runājot par seniem un vidus laikiem — viņa zināšanas bieži vien ir ļoti trūcīgas, un tās pašas nāk no ienaidnieku avotiem vai pamatojas uz baumām, ko nevaram vairs pārbaudīt. Ievērojot teikto, ar vislielāko kritiku jāuzņem Fistela de Kulanža domas par vēsturnieka iespēju spriest taisnu tiesu par pagātnes notikumiem. „Skatu, ko metam uz tagadnes lietām, vienmēr traucē kāda personīga interese, kāds aizspriedums vai kāda kaislība. Redzēt pareizi ir gandrīz neiespējami. Turpretim raugoties pagātnē, mūsu skatiens ir mierīgāks un drošāks. Mēs labāk saprotam notikumus un revolūcijas, no kurām mums nav vairs ko būties, nedz ko cerēt... Gandrīz katra paauze viņas savos darbos. Tā darbojas, skaidri nezinādama, ko dara. Viņa cenšas sasniegt vienu, bet izrādas, ka tās centieni noved taisni pie pretējā. Šķiet, ka tas ir pāri cilvēces garīgām spējām skaidri saredzēt tagadni. Vismaz vēstures pētniecībai vajadzētu būt spējīgai pieradināt mūs sociālos faktos un notikumos izšķirt šķietamo no reālā, laika biedru ilūzijas no patiesības.“¹⁰

Diemžēl, tas ir tikai vēstures zinātnes ideāls. Kā īstenībā strādā dažu zemju vēsturnieki, to minētais autors konstatē kādā citā rakstā 1872. g. „Jau kopš 50 gadiem franču vēsturnieki ir bijuši partiju vīri. Lai cik īsti viņi bij, lai cik bezparte-

¹⁰ Fustel de Coulanges, Questions historiques, revues et complétées par C. Jullian, xv—xvi lp. Paris 1923.

jiski tie domāja sevi esam, viņi tomēr bij viena vai otra politiska virziena pārstāvji. Dedzīgi savos meklējumos, vareni domātāji, spējīgi rakstnieki, viņi savu dedzību un savu talantu kalpināja svešam mērķim. Mūsu vēsture līdzinājās mūsu parlamentam: tur izšķīra labo un kreiso spārnu un centru. Tā bij arena, kur cīnijās dažādi uzskati. Rakstīt Francijas vēsturi nozīmēja strādāt kādas partijas labā un apkarot pretiniekus. Tādā kārtā vēstures zinātne Francijā kļuva par sava veida nepārtrauktu pilsoņu karu.¹¹ Raksturojis franču zinātnes kosmopolitisko raksturu, Fistels de Kulanžs nostata tai pretim tā paša laika vācu historiografiju: „Vācu tautai zinātnē ir tās pašas īpašības kā karā. Tās vēsturnieki ir organizēti īpašā armijā. Tur izšķir vadoņus un kareivjus. Tur prot paklausīt un mācīties. Katrs jauniesauktais iestājas pie kāda meistara, strādā ar viņu un priekš viņa; vēlāk viņš pats kļūš par kapteini, un viņam strādās divdesmit galvas. Ar tādām parašām, ar tādiem zinātnieku tikumiem top saprotama vācu zinātnes varenība. Šī zinātne soļo kā savas tautas armija: maršē ierindā, pēc pulkiem un rotām. Katrai grupai ir savs uzdevums, sava pavēle, sava misija, savs mērķis. Ir izstrādāts kopīgs kaujas plāns, kur katrs izpilda savu daļu. Ierindas darbinieks ne vienmēr zina, kur to ved: tomēr tas viņu nekavē doties norādītā ceļā. Viņam piekrīt ļoti maz ierosmes un personīgu nopelnu, bet viņa pūliņi nav veltīgi. Šai lielā zinātnes ķermenī, kas ir viena miesa un dvēsele, valda kopēja griba... mīlestība uz Vāciju.”¹² Aizrādījis uz franču un vācu vēsturnieku dažādo attieksmi pret savu senvēsturi, Fistels de Kulanžs uzsver, ka vāciešiem Tacita Germania ir „svēta grāmata, ko gan iztulko, bet nekritizē. Viņi kļūst

¹¹ Fustel de Coulanges, Questions historiques, 6. lp.

¹² Turpat, 8. lp.

sentimentali, runājot pat par savām mežonīgām un rupjām Nibelungu leģendām. Visa šī senatne ir viņiem naivas ticības priekšmets. Cik drošsirdīga ir viņu avotu kritika pret visu, kas nav vācisks, tik dreboša un bailīga tā pieiet savai senvēsturei.¹³

Gandrīz 70 gadus atpakaļ teikti šie vārdi. Būtu vientiesīgi domāt, ka šai laikā historiografija ir sasniegusi to „sine ira et studio“ ideālu, par ko jūsmoja Fistels de Kulanžs un daži citi ārzemju vēsturnieki. Šķiet, šodien mēs esam tālāk no šī ideāla nekā simts gadus atpakaļ. Ari mūsu dienu vācu vēstures zinātne maršē ierindā, vēl vairāk pakļauta vadoņiem un partijas disciplīnai nekā 19. g. s., lai gan zem cita karoga. Tiesa, ari vācu vēsturnieku vecākā paaudzē vēl dzirdamas vientuļas balsis, ka historiografija nevar sekot ne pa Emiļa Ludviga vēsturiskās beletristikas, ne pa Stefana Georges vēsturiskās mitoloģijas pēdām, un ka „vēsturi nedrīkst rakstīt ne kā Georges skolnieks, ne kā katolis vai kā protestants, vai kā marksists, bet vienīgi kā cilvēks, kas meklē patiesību.“¹⁴ Tomēr visiem zinamais fakts, ka pat izcilākie vēstures darbi ir savā laikā rakstīti teisma, katolisma, protestantisma, konfesionalisma, romantisma, racionalisma, idealisma un vēsturiskā materialisma jeb marksisma garā, liecina, ka vēsture, līdzīgi citām domāšanas formām, pozitīvi vai negatīvi ir saistīta ar laikmeta valdošām garīgām, saimnieciskām un politiskām strāvām. Tāpēc tik dažādi izskatas vidus laiki humanistu, racionalistu un romantiķu tēlojumā. Nav brīnums, ka vācu vēsturnieku jaunā paaudzē pilnīgi atklāti prasa sev tiesību deobjektivizēt vēsturi, pamatojoties starp citu uz filosofa Ed.

¹³ Turpat, 9. lp.

¹⁴ A. Brackmann, Kaiser Friedrich II in mythischer Schau, 548. lp. (Historische Zeitschrift, Bd. 140.)

Šprangera tezēm, ka „katram laikam ir savi īpaši uzskati par vēstures zinātnes būtību un uzdevumiem“ un „ka katra vēstures koncepcija, kas pelna šo nosaukumu, vismaz neapzinīgi sakņojas tagadnes garīgā satversmē.“¹⁵

Bet vēsturnieks, kas prasa sev tiesību rakstīt deobjektivizētu, subjektīvi vērtētu vēsturi, līdz ar to ir spiests uzņemties pavisam citu atbildību nekā viņa amata brāļi 19. g. s. Toreiz, rakstīdami nelielai intelektuaļu sabiedrībai, vēsturnieki parasti slēpās aiz savas avotu mozaikas krāsainiem stikliem, teikdami lasītājam: tāds ir šīs lietas izmeklēšanas protokols kopā ar pielikumiem un prāvas atreferējumu visās instancēs — spriedumu taisa paši! Tagad vēsturnieks, tāpat kā politiķis, runā uz daudz plašākām aprindām un nereti kļūst par savas tautas sirdsapziņu. Tas nozīmē, ka viņam, sargājot savas tautas vitalās intereses pagātnē, jāuzņemas vai nu vienam pašam vai saziņā ar valsts vadību arī atbildība par konstatēto faktu pareizību un dotā vērtējuma ideoloģisko patiesīgumu. Citiem vārdiem, vēsturniekam zināmā mērā ir līdzīgs stāvoklis ar politiķi, kaut arī mēs šodien vairs nesakam līdz ar renesanses oficioziem historiografiem, ka vēsturei jābūt politikas kalponei. Vēstures un politikas attiecībām jābūt nevis subordinētām, bet koordinētām. Nevis vēsturei jākalpo politikai vai otrādi, bet gan tām abām jākalpo savai tautai, veidojot pagātnei tagadnei un tagadni nākotnei. Tomēr starp politiķi un vēsturnieku ir arī liela starpība. „Būdam tikai domātājs, ne darītājs, vēsturnieks gan atraiša pagātnes spēkus nākotnei, bet to vadību uztic citiem... apzinādamies, ka pie atziņas sliekšņa beidzas viņa valstība.“¹⁶

¹⁵ E. Keyser, Die Geschichtswissenschaft, 23. lp. München 1931.

¹⁶ Turpat, 28. lp.

Mūsu laiku ideoloģija nav ne humanisms, ne konfesionalisms, ne liberalismis, ne kosmopolitisms, bet socialā taisnībā pamatots nacionalisms. Pat Padomju Savienībā arvien biežāk tiek runāts par socialistiskās tēvzemes svētām robežām un patriotiskiem pienākumiem. Ja līdz pat 1936. g. Padomju Savienības vēsture patiesībā tika rakstīta pēc vecām tradīcijām kā lielkrievu vēsture, tad J. Staļina ierosmē Tautas komisaru padome 1936. g. 26. janvārī pieņēma lēmumu, ka turpmāk skolās mācāma nevien krievu, bet visu SPRS tautu vēsture, neatkarīgi no viņu lieluma.¹⁷ Šis apvērsums padomju historiografijā stāv visciešākā sakārā ar M. Pokrovska (1868.—1932. g.) ekonomiskā materialisma virziena diskvalifikāciju, pie kam viņa turpat 20 gadus vispār atzītā vēstures teorija tika oficiāli izsludināta par kontrrevolucionāru mācību un vulgāru antihistorismu, prasot viņa abstrakto socioloģisko shēmu atdzīvināšanu ar subjektīvā faktora izcelšanu vēstures procesā. Turpmāk arī padomju vēsturniekiem būs jāievēro, ka viņu uzdevums nav vis noskaidrot, kā izceļas revolūcijas vispār, bet gan, kādos specifiskos apstākļos izcēlās noteikti datēta angļu, franču, vācu un krievu revolūcija.¹⁸ Šādas problēmas prasa vispirms attiecīgas tautas vēstures pazīšanu.

Lai gan arī vēl tagad iznāk daudz darbu ar nosaukumiem „vispārīgā, universālā, pasaules, cilvēces vēsture“, tomēr visi lietpratēji zina, ka šāda pārnacionāla vēsture ir iespējama vai nu tikai kā plašai publikai domāta kompilācija, vai kā rokas

¹⁷ А. Щеглов, Задачи исторической науки в СССР, 28. лр. (Большая Советская Энциклопедия, т. XXX. Москва 1937.)

¹⁸ Sal.: W. Bauer, Einführung in das Studium der Geschichte, 17. лр.

grāmata studentiem, vai vislabākā gadījumā kā mēģinājumi sintētiski un sinoptiski tēlot galveno Rietumeiropas un Tuvo Austrumu tautu vēsturiskos likteņus ģenētiskā sakarībā. Šis vidus laikiem tipiskais historiografijas veids bij tiešām universāla vēsture tik ilgi, kamēr katolisko Eiropu vismaz formāli valdīja divas universālas varas — pāvests un ķeizars. Turpretim mūsu dienu vispārīgā vēsture kā zinātne ir iespējama vienīgi par tik, par cik tā balstas uz atsevišķo tautu nacionālās vēstures eksaktiem pētījumiem kā nepieciešamiem priekšdarbiem.

Šo tagadnes historiografijas pamattezi, ka katras politiski organizētas zemes pētniecībai jā-sākas ar tās pirmiedzīvotāju un tautas vairākuma vēsturiskiem likteņiem, nemaz nenāktos likumdevējam uzņemt likumā par Latvijas vēstures instituta uzdevumiem, ja visa agrākā Baltijas vēsture nebūtu rakstīta ar nolūku apzinīgi ignorēt šo principu. Tāpēc vārdi „pētīt nationalisma garā“ jau tīri formālā nozīmē ir aizrādījums, ka Latvijas vēsture vairs turpmāk nav rakstama kā svešas kolonijas, kādas lielvalsts provinces vai anektēta apgabala, bet gan kā latviešu zemes un tautas vēsture. Kas par to, ka Baltija nevien krievu laikos, bet arī agrāk bieži vien bij „kaujas lauks augstākās politikas jautājumiem“.¹⁰ Tas tikai pierāda, ka mūsu senču izraudzītā dzīves telpa atrodas ģeopolitiski ļoti svarīgā un bīstamā Rietumu un Austrumu civilizācijas krustojumā, kas vienmēr jāpatur prātā latviešu vēsturniekam, jo visos laikos tā ir bijusi nenovēršama

¹⁰ Grāfa Pētera Šuvalova, vēlākā Baltijas ģenerālgubernatora izteiciens 1870. g. sarunā ar Vidzemes landrātu Lilienfeldu. (A. von Tobien, Die livländische Ritterschaft in ihrem Verhältnis zum Zarismus und russischen Nationalismus, I, 372. lp. Riga 1925.)

un negrozama mūsu vēstures dominante,²⁰ ko var saukt arī par Baltijas telpas likteni. Tam nenoliedzamam faktam, ka Baltija gadu simteņiem ilgi ir bijusi citu valstu province, mūsu izpratnē tikai tad būtu jāpiešķir būtiska nozīme, ja latvieši un igauņi vācu laikos būtu kļuvuši par vāciešiem, vai poļu laikos par poļiem, vai zviedru laikos par zviedriem. Tā kā tas nav noticis, tad šim faktam ir izšķirēja loma diskusijā, kas tad īsti bij tā sauktās Baltijas provinces. Neatkarīgi no dažādās, svešu valsts kanceleju lietotās nomenklaturas,²¹ latvieši Vidzemi, Latgali, Zemgali un Kurzemi vienmēr uzskatīja un sajuta kā savu zemi, kamēr nosaukumu „Baltija“ ap 1836. g. sāka lietot šejienes vācieši un no viņiem to aizguva arī mūsu tautiskā kustība, tomēr piedomājot savā sirdī pie valdības aizliegtā Latvijas vārda. Ne velti gudrais Bismarks, 1879. g. paziņodams Krievijai Vācijas mazo interesi gar vācbaltu likteņiem, asā formā deklarēja: „Laiku laikiem tiek runāts par Baltijas provincēm, lai mūs kārdinātu un celtu nesaskaņas. Es vienmēr palieku bēdīgs, dzirdot, ka krievi sauc tās par vācu provincēm. Saucat viņas par latviešu provincēm vai kā citādi, ja jūs negribat tām piešķirt krievu provinču raksturu.“²² Ir taisnība, ka no 1795.—1885. g. starp 12 Kurzemes gubernatoriem veseli 10 bij vācieši un Vidzemē no 1790.—1882. g. starp 15 gubernatoriem pat 14 bij vācu baroni, tomēr nedrīkstam aizmirst, ka arī pašā Krievijā 1871. g. armijā bij

²⁰ Sal. N. Jorgas tezes VIII starptautiskā vēsturnieku kongresā Cīrihē 1938. g. Communications présentées, II 534.—535. lp. Paris 1938.

²¹ A. Švābe, Latvju tiesību vēsture, 16.—22. lp. (LKV., XI sēj., 22144.—155. lp. Rīgā 1935.) un R. Wittram, Baltische Lande — Schicksal und Name, 480.—492. lp. (Baltische Lande, Bd. I. Leipzig 1939.)

²² H. Rothfels, Bismarck und der Osten, 23. un 82. lp. Leipzig 1934.

74 proc. vācu tautības ģeneraļu, 58 proc. štaba virsnieku un 24 proc. apakšvirsnieku. Ja uz šī pamata Baltiju dēvē par vācu provinci, tad Krievija pēc analogijas būtu saucama par vācu koloniju.

Tiesa, Baltijā bij vāciska arī zemākā pārvalde, vāciska bij tiesa, skola, baznīca un iestāžu valoda līdz pat 19. g. s. astoņdesmito gadu reformām. Bet jāatgādina, ka zviedri Somijā valdīja līdz pat 1809. g. un vēl tagad tur zviedru valoda ir otra valsts valoda, kas tomēr nevienam nedod iemeslu rakstīt Somijas vēsturi kā zviedru provinces vēsturi. Ka par spīti šim ārējam Baltijas vāciskumam, Latvija un Igaunija nebij vācu zemes, to 1842. g. februāra landtāgā ar rūgtumu konstatēja Vidzemes konservatīvo muižnieku ideologs barons Georgs Nolkens, teikdams: „Plaisa starp kungiem un zemniekiem ir vēl tikpat liela kā pirms 600 gadiem. Zemnieki joprojām uzskata savus kungus par svešiniekiem, kas viņiem atņēmuši zemi un to prettiesīgi patur vēl tagad — viņi nekad nav atzinuši mūsu tiesības.“²³ Vai šie vārdi no pretinieka mutes nav labākā liecība par mūsu tautas garīgo neatkarību un nevācisko mentalitāti, ko viņa bij pratusi paglabāt septiņos gadu simteņos. Šo konstatējumu nevar apgāzt pretējā teze, kas nāk no emigrācijas aprindām: „Lai arī Baltija bij vēlāk pakļauta Polijas karalim, Zviedrijas ķēniņam un Krievijas caram, faktiski varu šeit tomēr paturēja baltieši, un bruņniecība bij šejienes pēdējais vācu suverens.“²⁴ Minētais autors runā par saimniecisko, sociālo un tiesisko kundzību, kamēr pēc mūsu pārliecības jebkura tauta vienmēr paliks vēstures

²³ R. Wittram, *Meinungskämpfe im baltischen Deutschtum während der Reformepoche des 19. Jahrhunderts*, 65. lp. Rīga 1934.

²⁴ H. von Hoerner, *Vom Sinn Baltischer Geschichte*, 1239. lp. (*Deutsches Adelsblatt*, 1935, nr. 45.)

subjekts, kamēr tā spēs uzturēt savu garīgo suverenitāti. Ja tas ir tā, tad vēsturniekam ir neapstrīdama tiesība rakstīt Baltijas vēsturi kā igauņu, latviešu un lietuvju tautu vēsturi. Ari līdzšinējā, svešinieku rakstītā, Baltijas vēsture bij nacionāla, tikai diemžēl no vācu, poļu, zviedru un krievu valsts ekspansijas vai minoritates viedokļa. Prasīdami majoritātei viņas dabiskās tiesības savas zemes un tautas historiografijā, mēs tikai sekojam tradīcijām, pie kurām turas visas Eiropas kultūras tautas. Līdz ar tā saukto „nevēsturisko“ tautu nacionālo atmodu un politisko pašnolemšanos mūsu dienu vēstures rakstniecībai ir raksturīga tās augošā nacionālā diferencēšanās. Tāpēc pretēji antikāi un mediēvalai historiografijai sāk izzust universalvēsturiskais viedoklis cilvēces pagātnes skatīšanā, bet līdz ar to apzināti vai neapzināti vēsturnieki arvien vairāk sāk pievērsties nacionālās vēstures problemām. Ja helenistiskais pasaules uzskats vēstures procesu iedomājās kā 4 pasaules monarchiju — asīriešu, persiešu, maķedoniešu un romiešu — secību, ko 4. g. s. baznīcas rakstnieki Eusebijs un Hiēronims saistīja ar bībeles stāstiem par pasaules bojā eju Antikrista laikā, tad, protams, šai schemā, kas Eiropas historiografijā valdīja līdz pat humanismam, bij iespējams tikai universalvēsturisks viedoklis. Pat vācieši savu vēsturi tēloja kā romiešu imperijas turpinājumu, kurai beidzoties ies bojā kristīgā pasaule un romaņu-ģermaņu civilizācija. Šī viedokļa maiņa rada vēstures zinātnē jaunas problēmas un pavisam citu pieeju mācībai par vēstures subjektiem, kas savukārt ari veco un lielo tautu vēsturniekiem uzliek pienākumu pārbaudīt nodibinātos uzskatus par vēstures procesa īsto būtību un spēkiem, kas veido tautu likteņus. Mēs gaidām no vēsturnieka atbildi, kāpēc daudzas vecas kultūras tautas, kas gadu simteņiem ilgi bij pakundzētas svešai politiskai vadībai, tagad atkal

pašas taisa savu vēsturi; kāpēc no vēstures skatuves tikpat kā nozudušas dinastijas un kārtas, kas agrāk uzskatīja sevi par kādas nacijas vai zemes garīgiem vadoņiem? Kā izskaidrot šos lielos politiskos un sociālos apvērsumus?

Likumdevēja aizrādījumam „pētīt nacionālisma garā“ ir vēl otra, materiāla nozīme, kas izriet no Valsts prezidenta mācības par tautu kā vēstures taisītāju. Savā runā, ko viņš teica 1937. g. 16. augustā, atklājot pirmo Baltijas vēsturnieku konferenci, starp citu dzirdējām sekojošo. „Pasaules kara iznākumā iznira jauns jēdziens, kas gan agrāk jau bij pazīstams, bet kas vēl nebij ieguvis visu savu saturu. Tas ir tautas jēdziens. Tauta, kas 19. gadu simtenī bij drīzāk etnisks apzīmējums, ieguva politiskas līdztiesības, nē, vairāk — politiskas pirmtiesības... Neviena līdzība, neviens salīdzinājums nevar izsmelt tautu nozīmi vēstures taisīšanā, bet ar tautas jēdziena palīdzību var gan izskaidrot katru parādību, kas līdz šim visos savos pamatos vēl nebij pilnīgi izskaidrota. Un es gribu savā vispārinājumā iet vēl tālāk un teikt, ka taisni tādēļ vēl šobaltdien, neskatoties uz vēstures zinātnes jo augsto līmeni, mūsu priekšā atrodas tik daudz neatrisinātu vēsturisku problēmu, ka vēl par daudz reti atsevišķas tautas izpratušas savu vēsturi kā tautas vēsturi. Un tālāk: tikai tas var saprast citu tautu vēsturi, kas pareizi izpratis un sapratis savas pašas tautas vēsturi. Un vēl tālāk: tikai tas ir saukts un aicināts rakstīt vēsturi, kas pieder pie vēstures taisītājiem — pie savas tautas.“²⁵

Tas nozīmē, ka Latvijas vēsture turpmāk rakstama taisni pretēji nekā tā rakstīta līdz šim: nevis kā personu, dinastiju un svešas virskundzības, bet gan kā latviešu tautas vēsture. Tā kā šādas vēstures vēl nav, tad mūsu jaunai vēstures

²⁵ Pirmā Baltijas vēsturnieku konference, 14. lp. Rīgā 1938.

zinātnei un no tās atkarīgai skolas mācībai stāv priekšā grūts un ilgs Baltijas muižnieku un namnieku historiografijas pakāpeniskas pārbaudīšanas resp. noārdīšanas un tautas vēstures jauncelšanas darbs. Pie tā aicināti visi, kas atzīst tautu kā aktīvu vēstures procesa veidotāju; kas nevis augstprātībā, bet mīlestībā grib klausīties mūsu vēstures soļos. Tāpat kā politikā, mākslā un zinātnē nekas liels nav veikts bez mīlestības uz cilvēkiem, tā arī vēsturniekiem jāmiļ tauta un zeme, kuras likteņus viņi grib saprast.²⁶

6.

Pārejot uz atsevišķām vēstures problemām latviskā skatījumā, vispirms noskaidrosim mūsu attieksmi pret Baltijas politisko vēsturi. Svešinieku historiografija ir paradusi tēlot Baltijas politisko cilvēku kā varoni ar slavas oreolu ap galvu, pirmā vietā izceļot trešo Livonijas bīskapu Albertu, četrdesmito ordeņa mestru Pletenbergi un Ziemeļu kara organizētāju Patkuli. Patiesi, tas nav daudz, ja paši vācieši tikai vienu no 128 bīskapiem un arī vienu no 47 mestriem atzīst par izciliem valstsvīriem savā 375 gadus ilgajā valdīšanas laikā (1186.—1561. g.). Bez šaubām šie trīs vīri dod pateicīgu vielu vēsturiskiem portretiem Rankes garā, tomēr lai neviens neņem ļaunā, ka mēs šī paša žanra gleznām izvēlēsimies citas personas: latvieši vienmēr Albertā redzēs „uguns un zobens“ misijas vadoni Livonijā, bet apcerot Pletenbergi neaizmirsīs, ka ar viņa gādību zemnieki tika padarīti par dzimtļaudīm. Ari par šiem abiem lieliem vīriem mūsu spriedums skanēs tāpat kā Kārlim Širrenam (1826.—1910. g.):

²⁶ A. Švābe, Latviešu vēstures tiesības, Brīvā Zeme 1936. g. 27. janvāri nr. 21.

„vairāk vainas nekā slavas.“²⁷ Beidzot, attiecībā uz Patkuli jāuzsver, ka latviešu vēstures tiesas priekšā viņš vienmēr ir bijis un paliks tikai nodevējs, kas mūsu zemi un zemniekus iegrūda karā un neapprakstamās ciešanās. Ka šai spriedumā mēs neesam vieni, liecina jau minētā Širrena nostāja Patkuļa jautājumā. Savā jaunībā, kādā Tērbatas universitatē 1869. g. noturētā priekšlasījumā, viņš līdzīgi citiem vācbaltiem raksturoja Patkuli kā vidzemnieku nacionalo varoni: „Patkulis ir kritis, mirstot vēl nenojauzdams, ka viņa mocekļa pieri jau rotā uzvarētāja vainags.“²⁸ Bet vēlāk viņš pat aizliedza iespiest šo priekšlasījumu, jo ilgajās arhivu studijās pārlicinājās, ka nepielūdzamo dokumentu aukstā spogulī nodziest Patkuļa slavas mirdzums un tai vietā rēgojas pretim viena no vēstures bestijām. Visu mūžu K. Širrens vāca materialus savam lielajam pētījumam par Ziemeļu karu; viņa rīcībā bij 82.000 dokumentu norakstu un izvilkumu, un tomēr šis darbs palika nepabeigts. Kādā Rīgas ārstam Hēnam adresētā vēstulē Širrens atzinās, ka vācbalti gaidot darbu, kas slavinātu viņus un kādu viņu varoni (t. i., Patkuli). Bet ja viņš to publicētu, tas „būtu pārāk smags sitiens vācbaltiem, redzot šo laikmetu tēlotu patiesā gaismā.“²⁹

Šī historiografiskā epizode rāda, ka daudzas vācbaltu vēstures iluzijas izgaisīs avotu liecību krustugunis. Laikam gan Baltijas politisko portretu galerijā mēs būsīm spiesti novākt dažu labu bīskapu, mestru, gubernatoru un landmāršalu un magazinēt viņu sulīgās eļļas gleznas, lai atbrīvotu vietu vīriem, kas cīnījās par mūsu tautas brīvību

²⁷ F. Rachfahl, C. Schirren, 33. lp. (Zur Geschichte des Nordischen Krieges, Rezensionen von C. Schirren. Kiel 1913.)

²⁸ C. Schirren, Charaktere und Menschheitsprobleme, 194. lp. Kiel 1912.

²⁹ F. Rachfahl, Carl Schirren, 34. lp.

un tiesībām. Tiesa, arī mēs atzīstam agrāko laiku svešos zemes kungus un hercogus par saviem valdniekiem, bet viņu cīņā pret muižniecības republikanisko oligarchiju un kārtas privilēģijām biežāk nostāsimies valdības nekā muižniecības pusē. Mūsu nacionalā un vēsturiskā pozīcija ir cita, un tāpēc arī no cita viedokļa jaunā skatījumā redzam lietas un notikumus, kas līdzšinējā vēstures zinātnē bij kļuvuši par negrozamiem stereotipiem.³⁰ Muižnieku historiografijai bij raksturīga apoloģija, epitafija un panegiriks — mūsu pieeja pirmām kārtām būs kritika, kritika un atkal kritika.

Otra fundamentāla atšķirība starp svešinieku un latviešu historiografiju politiskās vēstures laukā ir tā, ka pirmie par vienīgo vēstures veidotāju uzskatīja vācbaltu kungu kārtu, kamēr mēs esam dziļi pārliecināti, ka Baltijas likteņos gan pasīvi, gan aktīvi ar savu saimniecisko, militāro un garīgo spēku ir piedalījušies arī nevācu pamatšķira. Šai ziņā ir ļoti zīmīgas jaunā K. Šīrrena domas, ko viņš izteica 1861. g. kādā priekšlasījumā par Pletenbergi Tērbatas universitatē. „Es gab nicht und hatte nie gegeben und giebt auch heute kein Volk im Lande. Kein Volk. Darin liegt seine Geschichte besiegt. Darum ist es geblieben, was es von Anbeginn gewesen: Colonie. Die Geschichte von Colonien ist ewig dieselbe. Rasch auf die Zeit der Jugend folgt der Untergang. Ist das Band mit dem Mutterlande gerissen, so giebt es nur eine Rettung: im eigenen Schoße muß der Colonie ein Volk erwachsen sein, aus dem sich ihre Kraft erneut, ihr Wille bestätigt, ihre Zukunft aufbaut. In Livland gab es von jeher nur Sieger und Besiegte. ... In Zeiten der Prüfung, in den Tagen der Entscheidung hat es [das

³⁰ A. Švābe, Latviešu vēsture kā nacionāla zinātne, Brīvā Zeme 1935. g., nr. 227.

Landvolk] nichts gegolten und nichts gewogen.“³¹ K. Sirrena un viņa laika biedru liktenīgā kļūda bij tā, ka viņi neredzēja „kolonijas“ klēpī izaugam tautu, kuras politiskā misija bij pārvērst to par valsti; ka viņi īstā laikā nenojauta jaunu socialu spēku uzsoļošanu uz vēstures skatuves, un savā kolonistu lepnumā nevarēja iedomāties, ka viņiem kādreiz nāksies atdot savas varas prerogativas latviešu un igauņu zemniekiem. Vācbalti sauca tos ironiski par „mūsu tautībniekiem“ (*unsere Nationalen*), un H. Rotfels pareizi aizrāda, ka ar šo jēdzienu viņi saistīja apmēram to pašu, ko senie grieķi, runājot par barbariem. „Kamēr Rietumeiropā ‚nacionāli‘ bij aktivistu grupu goda nosaukums, tikmēr Baltijā ar šo palamu apzīmēja vietējos zemniekus un strādniekus.“³² 19. g. s. sešdesmitos gadus vācbaltu publicisti sāka viņus dēvēt arī par jaunlatviešiem un jaunigauņiem. „Sētas, dabas un pasaules“ redaktori Juris Alunāns un Atis Kronvalds pieņēma šo pretinieku doto apzīmējumu un paskaidroja, ka viņi ir „paprāvs skaits latviešu mācītu dēlu, kuri nekaunas latviski domāt, latviski just, latviski runāt un latviski rakstīt.“³³ Ar šo momentu vācietība bij zaudējusi savu politisko un garīgo vadonību Baltijā, kāpēc arī likums par Latvijas vēstures institutu paredz sešdesmitos gadus kā vērsuma punktu mūsu politiskā vēsturē, iesākot ar šo laikmetu latviešu ja un āko vēsturi.

Galīgu skaidrību šai ideoloģiskā cīņā starp vācbaltiem no vienas puses un latviešiem no otras puses ienesa divas politiskas deklarācijas *Nationale Bestrebungen*, ar kurām 1871. un 1872. g.

³¹ C. Schirren, Charaktere und Menschheitsprobleme, 133.—134. lp.

³² H. Rothfels, Reich, Staat und Nation im deutsch-baltischen Denken, 16/234. lp. Halle 1930.

³³ Sal. Sētas, dabas un pasaules 5. burtnīcas priekšvārdu (1889. g.).

apmainijās *Zeitung für Stadt und Land* redaktors Gustavs Keuchels un Atis Kronvalds. Vācu aprindu traģisko vainu šais liktenīgos gados ļoti zīmīgi izteicis R. Vitrams: „Die deutschbaltischen Journalisten verstanden nicht die Dynamik eines Volksgefühls, das in der Spannung zu einem überlegenen fremden Kulturbewußtsein nach eigener Entfaltung strebte. Sie verstanden es nicht, wenn ihre Bildungsfürsorge auf Ablehnung stieß, sie sahen Mißtrauen, Undank und bösen Willen auch dort, wo im Kern nichts anderes vorlag, als die elementare Konsequenz eines zur Eigenständigkeit erwachenden Volkswillens. Sie sahen das andere Ufer nicht, von dem aus die lettischen Volksführer sprachen... Fürwahr ein tragisches Mißverstehen. Daß Deutsche und Letten, Deutsche und Esten in jenen entscheidungsvollen Jahrzehnten in ihrem nationalen Empfinden verschiedenen Bewußtseinsebenen angehörten, darin offenbart sich vielleicht am stärksten jene uralte Spannung, die zum Wesen der baltischen Geschichte gehört.“³⁴

Šīs vācu un nevācu neizlīdzināmās ideoloģiskās pretešķības tautiskās atmodas laikā ir tikai viens no vislabāk dokumentētiem pierādījumiem tai garīgai svešniecībai,³⁵ kādā par spīti kopīgai baznīcai gadu simteņiem ilgi vienā Baltijas

³⁴ R. Wittram, *Meinungskämpfe im baltischen Deutschtum*, 103. un 105. lp. Rīga 1934.

³⁵ M. Lhéritier, *L'Europe orientale à l'époque contemporaine*, 34.—35. lp. (Paris 1958) šo parādību uzskata par būtisku visai Austrumeiropai: „Ainsi l'Europe orientale apparaît comme la région de l'Europe où l'assimilation des éléments ethniques n'est pas faite.“ Starp citu autors atsaucas uz pazīstamo M. Segresta grāmatu par Latviju (*La Lettonie*, 60.—61. lp. Paris 1930), kur par Rīgu lasam sekojošo: „La forte unité de nos villes françaises ne nous permet guère de comprendre que plusieurs races puissent, sans se mélanger, vivre côte à côte dans les limites d'une même cité, chacune ayant sa promenade favorite, son parc, son théâtre, ses lieux de prière.“

telpā dzīvoja blakus latvieši un vācieši, vācieši un igauņi. Man jāpievienojas R. Vitrama domām, ka šīs pretešķības pieder pie Baltijas vēstures būtības.³⁶ Ja nu tā, tad nevien latviešu socialās, bet arī politiskās vēstures pētniekam paveras plašs, vēl maz iekopts darba lauks — noskaidrot Baltijas ārējās un iekšējās politikas ideoloģiskos pamatus. Līdz šim svešinieku historiografija Baltijas politisko vēsturi saprata šī vārda visšaurākā nozīmē kā karu un diplomātijas vēsturi, liekot visu svaru vienīgi uz notikumiem laika secībā. Turpretim modernā izpratnē politiskā vēsture ir tikai cits valsts vēstures nosaukums,³⁷ kas aptver kā valsts ārējo, tā iekšējo dzīvi, cik tāl pēdējā izteicas valsts satversmē, pārvaldē, tiesu iekārtā, partiju cīņās, pilsoņu karos un apvērsumos. Taisni šī valsts iekšējā vēsture latviešu vēsturnieku interesē visvairāk, jo tā ir cieši saistīta ar mūsu zemes saimniecisko, socio un tiesisko kārtību. Bet, piem., arī Livonijas konfederācijas kļūmaino ārējo politiku pareizi saprātīsim vienīgi pazīstot Livonijas bruņnieku ordeņa oligarchisko satversmi. Tā tad turpmāk mūsu ārējās un iekšējās vēstures samēriem jābūt citiem, proti: tiem jāmainas par labu pēdējai.

Līdz ar to tiek nojaukts Ķīnas mūris starp politisko un socio vēsturi. Tas sevišķi sakams par tā saukto feodalisma laikmetu, kad privatas personas (piem., muižnieki) jau sava socialā stāvokļa dēļ vien bij valsts varas organi (piem., tiesneši), un vispār publiskās tiesības tika nodibi-

³⁶ To pašu jau 1892. g. uzsvēra J. Krodznieks: „Redzam, ka arī citās zemēs iebrukuši svešnieki, uzvarējuši un kalpinājuši iedzīmtos. Bet tur, piem., Anglijā uzvarētāji normaņi un uzvarētie anglosakši sakūst vienā tautā, anglos; tāpat franki iekaro Galliju un pāriet romaņos. Visur redzam galu galā savstarpīgu draudzēšanos un vienošanos, tik Baltijā ne.” (Iz Baltijas vēstures, I 5.—6. lp.)

³⁷ Sal.: E. Keyser, Die Geschichtswissenschaft, 184. lp.

nātas privattiesiskā veidā. Te nu latviešu vēsturienkam uzlikts ļoti grūtais uzdevums noskaidrot, vai tiešām mūsu senciltis (un kurās?) bij jau iestājušies labvēlīgi saimnieciski apstākļi vācu feodalisma ieviešanai, vai patiesi tā bij nenovēršama sociāla nepieciešamība?³⁸ Vai arī šī jaunā kārtība tika Livonijai 13. g. s. uzspiesta ar bruņotu varu, pārtraucot senlatviešu sadzīves dabisko attīstību, kas varbūt bez svešinieku iejaukšanās būtu gājusi Skandināvijai raksturīgo ceļu, neskarot feodalisma sociālo postāžu. Tāpat vēl nepietiekami ir izpētīts jautājums par mūsu senās sabiedriskās iekārtas pakāpenisko sagraušanu un agrāko kārtu iekļaušanu Livonijas teritorialās valstīs un viņu feodālā satversmē.

Apskatot mediēvalo triju kārtu sabiedrību — bruņnieki, namnieki un zemnieki —, mums ir svarīgi noskaidrot, kā šīs aroda kārtas kļuva par dzimtām kārtām, cik ilgi un cik plašā apjomā tajās ieplūda un pārtautojās svešas sociālās grupas vai atsevišķi īpatņi. Protams, ka šiem vēsturiskiem pētījumiem pavisam maz noder dažu tautsaimnieku doktrīna, ka piederību pie vienas vai otras sociālās grupas nosaka no 19. un 20. g. s. kapitalistiskās iekārtas atsavinātā pazīme, vai kādam pieder vai nepieder ražošanas līdzekļi.³⁹ Mēs zinām, ka vienīgi 18. g. s. un 19. g. s. pirmā pusē, bet arī tad bieži vairāk teoretiski nekā praktiski, zemnieki bija zaudējuši lietu tiesības uz zemi, kas skaitījās valsts vai muižnieku īpašums. Turpretim līdz tam saimnieka sēta piederēja kā dzimtkungam, tā viņa arkla vīram, tikai katram ar savām tiesībām. Patiesībā vidus laikos kārtas un šķiras sociālo pozīciju iezīmē daudzi citi sva-

³⁸ Tādās domās 1908. g. bij K. Landers, sal.: A. Švābe, Latvju kultūras vēsture, II 100.—102. lp. Rīgā 1922.

³⁹ P. Mombert, Zum Wesen der sozialen Klasse, 240.—241. lp. (Hauptprobleme der Soziologie. Erinnerungsgabe für Max Weber, II. München 1923.)

rīgāki elementi: līdzīgs vai vienāds īpašuma veids un lielums, analogisks stāvoklis valsts un tautsaimniecības strukturā, līdzīga pakāpe sabiedrības hiērarchiskā piramidā un ar to radīta interešu kopība iekšienē un interešu pretešķība uz ārieni pret augstāk vai zemāk stāvošiem.⁴⁰ Bet arī šī parastā koncepcija neievēro veselu rindu kārtām raksturīgu pazīmju un pārāk schematizē vēsturiskās realitātes, cenšoties tās atvietot ar loģiski konstruētiem idealtipiem. Ja to var pārņemt arī vācu sociologam Maksim Vēberam, tad tomēr mūsu kārtu vēstures izpratnei ir labāk piemērots viņa konstatējums: „Raugoties praktiski, kārtu iedalījums visur ir saistīts ar ideālu un materiālu labumu monopolizēšanu.”⁴¹ Pie šiem ideāliem labumiem viņš pieskaita kārtas godu un visādas priekšrocības uz savu konvencionālu ārējo dzīves veidu (piem., nest ieročus, ģērbties pēc vācu modes, precēt tikai savas kārtas vai aroda sievietes, nodarboties ar zināmu arodu), kā arī iekšējo kārtas likteni, ko nosaka tās saimnieciskās, tiesiskās un politiskās varas stāvoklis valstī un iepretim citām kārtām. Ievērojot to, ka pretstatā šķirai piederība pie kārtas bij dota jau ar piedzimšanu un pāreja citās kārtās aizliegta vai apgrūtināta ar likumu vai parašām, namnieka dēla liktenis bij kļuvis par amatnieku vai tirgotāju, muižnieka — par karavīru vai ierēdni, zemnieka — parot pārējās augstākās kārtas. Šīs kārtu liktenis savukārt radīja īpatnēju garīgu stāju, savdabīgu pasaules jušanu un saprašanu, kas vienmēr jāpatur prātā, apskatot katras kārtas atstātās kultūras vērtības — arī viņas sacerētos vēstures avotus. Baltijā nāca vēl klāt nacionālās pretešķības, un te bieži vien nacionālā piederība sakrita ar so-

⁴⁰ Turpat, 242.—243. lp.

⁴¹ M. Weber, Grundriß der Sozialökonomik, III: Wirtschaft und Gesellschaft, 637. lp. Tübingen 1922.

cialo: muižnieki un namnieki savā vairumā bij cēlušies no vācu asinīm vai arī garīgi sevi pieskaitīja vāciešiem, kamēr zemnieki jau ar savu valodu un apģērbu bij nevāci. Tāpēc zemniekiem domātu nicināšanu un uzpūtību attiecināja uz latviešiem un igauņiem vispār kā uz tautām, kas savukārt paasināja viņu naidu pret šejienes kungu kārtu, arī kā pret tautu.⁴² Tā tad rakstot Latvijas socialo vēsturi, nekad nedrīkst izlaist no acīm šo nacionālo ieskaņu, kas tik raksturīga visai mūsu zemnieku un pa daļai arī strādnieku kustībai.

Izdalot atsevišķi Rīgas vēsturi, kas bij pasaulē par sevi, nevar būt šaubu, ka galvenās iekšpolitiskās cīņas Baltijas telpā vienmēr notika vai nu starp muižniekiem un zemniekiem, vai starp pirmiem un namniekiem zemnieku dēļ. Tikai 19. un 20. g. s. tām pievienojās arī strādnieku un bezzemnieku cīņas, kas tomēr daudzos gadījumos notika kopīgā frontē ar zemniekiem. Lietojot vispārīgu formulu, var teikt, ka šī cīņa notika par trim lielām vērtībām, bez kurām neviena tauta nevar nodzīvot pilnvērtīgu mūžu: tā bij cīņa par brīvību, tēvzemi un valsti, vai juridiskā valodā — cīņa par personiskām, mantiskām un politiskām tiesībām.⁴³ Ja tas ir tā, tad latviešu vēsturiskajam jātēlo nevien šīs cīņas statika, kā tā dokumentēta likumdošanas aktos, bet arī dinamika, kā tā izpaudās stichiskās vai organizētās tautas masu kustībās — nemieros, dumpjos, revolūcijās. Abos gadījumos mūsu historiografijas centrā jābūt zemniekam un strādniekam kā ar saviem kara darbiem cīņas laukos, tā arī dienīšķās miera gaitās, sākot jau ar tiem laikiem, kad viņš, kā radīšanas pirmā dienā, deva vārdus upēm, ezeriem, laukiem,

⁴² Sal. K. Landers, Latvijas vēsture, I 26. lp. Maskavā 1922.

⁴³ A. Švābe, Latviešu zemnieks cīņā par savām tiesībām, 136. lp. (Zemnieku grāmata, Latvijas Lauksaimniecības kameras izdevums. Rīgā 1936.)

sētām, ciemiem un pilsētām, ievzdams tos vēsturē, bet arī vēlāk diendienā nebaidījās ķerties krūtīs lācim, kas nolāčoja viņa tīrumus, un kungam, kas jāja pagastos ar netaisnu mēru un tiesu.

Jau J. Krodznieks pareizi aizrādīja, ka „no mūsu senču, t. i. zemnieku kārtas, stāvokļa citu kārtu starpā tūliņ redzams, ka mūsu vēsturei jābūt aprakstam, kāda bijusi zemnieku dzīve visu to laiku, kamēr par viņiem valdīja muižnieki. Šīs abas kārtas nav šķiramas, viņas pieder kopā kā drēbes labā un ļaunā puse.”⁴⁴ Bet tūliņ jāpiebilst, ka visumā līdzšinējie Baltijas vēsturnieki, atkarīgi no savas kārtas un tautības aizspriedumiem, rādīja mums tikai šo sociālo audu kreiso pusi — to, ko mūsu tauta sauc par ļauno pusi. Nicinādami zemniekus sabiedrībā, viņi tos ignorēja arī zinātnē; lepni uz muižniecības varu un stāvokli sadzīvē, viņi centās to glorificēt arī vēsturē. Tāpēc taisni agrarā vēsturē šejienes vācu historiografija nav devusi nevienu paliekamu pētījumu. Pat no kapitāliem Aleksandra Tobīna darbiem maz kas paliks pāri nenojaukts un nepārspēts. Tas jāatzīst arī vāciski ievirzītam Arvedam Bergam, kas savā recenzijā par minētā autora monografiju „Die livländische Ritterschaft in ihrem Verhältnis zum Zarismus und russischen Nationalismus“ spriež ar pilnīgu pamatu šādi. „Tobīns sev jau bij atradis atbildi, iekams darbu bij sācis. Viņš nav muižniecības darbu pētītājs, bet to apoloģets — aizstāvis... Teze, kuru uzstāda Tobīns un lūko pierādīt, ir tā, ka muižniecība allaž nesavtīgi ir rūpējusies par visas zemes, bet nevis savas kārtas labumu. Bet politikā nepietiek ar labo gribu un skaidro sirdi, politika prasa panākumus. Mazākais vienā lielā neveiksmē Tobīns apsūdz Vidzemes muižniecību, t. i., ka viņa nav pratusi saistīt pie sevis latviešu un igau-

⁴⁴ Iz Baltijas vēstures, I 5. lp.

ņu zemniekus vienā frontē pret krieviem... Vai tā bij liktenīga kļūda vai neveiksme, vēsturei tas ir viena alga. Viņa spriež pēc iznākuma.⁴⁵ No visa tā recenzents secina, ka A. Tobīna darbs nav vēsture, bet piemiņas akmens mirušai bruņniecībai. Patiesi, plašā vācbaltu vēsturiskā literatūra savā lielākā daļā atgādina šādu kapsētu mirušo kārtas biedru godināšanai, kur nebij vietas zemnieku pīšļiem.

Lai arī vēstures zinātne, kā redzējām, nevar būt objektīva ne teorijā, ne praksē, tomēr esmu pārliecināts, ka latviešu historiografija arī šai pētniecības laukā būs lietišķāka nekā līdzšinējā — objektīvāka jau ar to vien, ka tā par savas vēstures objektu izvēlēsies kā muižnieku, tā zemnieku darbu, kamēr agrāk pēdējie tika vai nu pilnīgi noklusēti, vai notēloti aizbilstamu pusaudzū un moraliski mazvērtīgu elementu lomā. Tā tad mēs neprasam, lai vēsturnieks noklusē mūsu asinīm un garam svešās muižniecības labos un ļaunos darbus, bet gan vēlamies, lai to, kas līdz šim bij vēstures zinātnes ēnā (proti: zemnieku), ieceļ saulītē, un to, kas bij historiografijas rampas spožā gaismā (proti: muižnieku) aizvirza — vismaz uz kādu laiku — zinātnisko interešu paēnā. Tā tad tikai ēnas un gaismas sadalījumam jābūt citam nekā līdz šim.

Ar to nav teikts, ka latviešu tautas vēsture būtu identificējama ar Latvijas agraro vēsturi. Vienīgi runājot par mūsu vecāko vēsturi, tā tad laikmetu no 14. g. s. līdz 19. g. s. vidum, mūsu interese būs galvenokārt pievērsta zemnieka un muižnieka, pagasta un muižas attiecībām, lai gan, protams, arī šai laikā pilsētu un namnieku vēsturei ierādama samērīga vieta mūsu tautas pagātnes kopainā. Bet liekot uzsvāru uz agrarām attiecībām, mēs zinām, ka tajās atspoguļojas muižnieku

⁴⁵ Latvis, 1926. g. 1. janvāris nr. 1276.

un zemnieku kārtas dažādā socialā pozīcija, kāpēc šai laikmetā agrarā vēsture aptver arī lielu daļu mūsu socialās vēstures. Vēl vairāk: Baltijā cīņa par zemi bij arī cīņa politiskās varas dēļ, un tā tad īstā skatījumā agrarais jautājums bij varas sadalījuma jautājums, kas savukārt nozīmē, ka latviešu tautas politiskās un saimnieciskās emancipācijas vēsture cieši saistīta ar lielām zemnieku kustībām un zemes reformām.

Pēc manām domām mūsu zemnieku vēstures pareizai izpratnei kaitēja divas nevēsturiskas pieejas. Pirmkārt, par zemnieku stāvokli bieži vien sprieda pēc atsevišķa ceļotāja, draudzes mācītāja vai muižnieka novērojumiem kādā novadā, pie kam šīs lokalās un subjektīvi filtrētās ziņas attiecināja uz visu zemnieku kārtu. Ja arī vecākos vēstures posmos avotu trūkuma dēļ esam šad tad spiesti izlietot šo trūcīgo un nedrošo materialu, tad tomēr tas vērtējams ar vislielāko kritiku. Turpretim sākot ar 17. g. s., kad avotu straumes sāk ieplūst plašāk, no šiem materiāliem turpmāk būtu ceļama vienīgi vācbaltu ideoloģijas vēsture, bet zemnieku stāvoklis nosakams pēc statistiski izvērtējamiem datiem, tiesu aktīm, pagastu vai plašāku novadu peticijām, valdības sūtītu izmeklēšanas komisiju ziņojumiem un tml. avotiem. Arī pēc atsevišķu muižnieku izturēšanās pret saviem zemniekiem vai zemnieku jautājumā vispār vēl nevaram spriest par pašu muižniecību, ne to peldami, ne slavēdami. Vēsturnieka atskatā neviena kārta kā tāda nebij ne ļauna, ne laba, bet gan centās ar lielākām vai mazākām sekmēm aizstāvēt savas intereses, izvest dzīvē vairākuma atzīto saimniecisko un socialo politiku un līdz ar to realizēt vēsturiski doto misiju. Ja kāds kārtas biedrs, piem., muižnieks, ar savu nelietīgo rīcību pret otras kārtas piederīgiem, kompromitēja visu korporāciju vai otrādi — pretēji kārtas vairākuma lēmumiem vai ieskatiem centās uz savu

roku darīt zemnieku labā to, ko neatzina viņa kārtas iestādes, abos gadījumos viņš vājināja savas kārtas organizāciju un tāpēc, kā tās necienīgs, tika nosodīts, pat formāli vai faktiski no tās izstumts, kas nozīmē, ka nav pareizi šādu muižnieku nopelnus vai nodarījumus piedēvēt visai muižniecībai kā kārtai — ne par labu, ne par ļaunu. Tas, piem., sakams par daudz diskutētā Aizkraukles kunga Kārļa Šulca nostāju 1764. un 1765. g. notikumos. Tā tad vēlreiz: socialā vēsturē mēs negribam spriest par atsevišķiem kārtas biedriem, bet par visas kārtas vēsturisko stāju zemnieku jautājumā.

Otrkārt, zemnieku stāvoklis ir ticis vērtēts pēc politiskām deklarācijām un likumu projektiem, neprasot, cik tāl tie atspoguļo dzīves īstenību un atbilst spēkā esošām tiesību normām. Bez šaubām, ka tādā ceļā var ātrāk un vieglāk iegūt sumaru pārskatu par kāda laikmeta muižnieku un zemnieku attiecībām, nekā studējot dispozitīvos dokumentus un tiesisko notikumu ierakstus vaku un zemes grāmatās, parādnieku reģistros un tml. Bet pat spriežot pēc likumdošanas aktiem, nejuristi un juristi dogmatiski bieži pārprot kancelejas formulu, juridisko šablonu un domāšanas kategoriju, kā arī no doktrīnas aizgūto konstrukciju patieso vērtību zemnieku vēstures celtniecībā, neatšķirot pašu zemes būvmaterialu no ārzemju arhitektoniskām piedevām un sajaucot klasiskā romiešu stila imitācijas ar mūsu pašu nacionālām tradīcijām. Šai ziņā spilgts negatīvs piemērs ir Kurzemes statuti (1617. g.), it īpaši to daudzie komentāri romiešu tiesību garā, ko sacerēja Vācijā skolotie juristi 18. g. s.⁴⁶

Tomēr plašākā publikā vairāk pazīstama Baltijas historiografijas leģenda par 700 gadu ilgo

⁴⁶ It sevišķi minams H. U. fon Blomberga (1745.—1813. g.) darbs: Versuch zu einem Collegio über die Kurländische Statuta.

latviešu un igauņu verdzību. Lai gan šī publicistu radītā mita sākumi vērojami jau 16. g. s. humanistu darbos, tomēr kā juridisku doktrīnu to sastopam vēl tikai 18. g. s. trīsdesmitos gados gan Rīgas rātes 1737. g. 14. jūnija un 1739. g. 26. oktobra⁴⁷ iesniegumos hofbiesai un vicegubernatoram, gan Vidzemes bruņniecības landrāta O. Rozena 1739. g. 30. novembra ziņojumā Krievijas Justickoleģijai.⁴⁸ Abu vācu kārtu atbildes krievu valsts iestādēm ir apsūdzēto paskaidrojumi: pirmā gadījumā uz 4 Rīgas latviešu amatu sūdzību⁴⁹ par rātes 1738. g. 15. aprīļa rīkojuma nelikumību, otrā gadījumā uz Igaunijas dzirnavnieka Jāņa 1739. g. 7. septembra sūdzību ministru kabinetam par leitenta fon Bēra nodarītām pārestībām.⁵⁰ Abas apsūdzētās kārtas centās savu rīcību pamatot ar vēsturiskiem pierādījumiem, ka dzimtbūšana Baltijā nodibināta *iure belli* jau 13. g. s. („bei der ersten Eroberung dieses Landes“) un ka nevāci „pēc savas izcelšanās, dabas un stāvokļa“ nav brīva kārta, bet radīta tikai vergu darbiem (*one-ribus servilibus*), Atstājot atklātu jautājumu, vai vācbalti šo nevēsturisko mācību patiešām pārņēmuši no vācu jurista J. Potgīsera darba,⁵¹ ir skaidrs, ka šos namnieku un muižnieku taisnošanās rakstus var izlietot vienīgi vācbaltu ideoloģijas pētīšanai, bet nevar pēc tiem vērtēt latviešu stāvokli dzimtbūšanas laikā. Tomēr ar liberalā vācbaltu vēsturnieka Johana Rūtenberga (1802.—64. g.) grāmatas *Geschichte der Ostseeprovinzen* (1859.—60. g.) starpniecību šī mācība par 700 g.

⁴⁷ A. Buchholtz - A. v. Bulmerincq, Aktenstücke und Urkunden, II n. 602 un 669. Rīga 1903.

⁴⁸ J. Vīgrabs, Landrāta Rozena 1739. g. deklarācija, Piel. n. 20. Rīgā 1937.

⁴⁹ J. Straubergs, Rīgas latviešu pirmās nacionālās cīņas 18. g. s., 216. lp. n. 11. Rīgā 1936.

⁵⁰ J. Vīgrabs, turpat, 52. lp.

⁵¹ J. Potgießer, Commentarii iuris Germanici de statu servorum (1736. g.).

ilgo verdzību ieviesās arī latviešu rakstos⁵² un kļuva par mūsu publicistikas dzelzs inventaru. Par šo nacionalā ziņā kaitīgo un vēsturiski nepareizo leģendu es jau citā sakarībā teicu sekojošo. „Iedomāsimies uz mirkli, ka šiem 18. g. s. vācu juristiem bij taisnība, un ka latviešu tauta tiešām septiņus gadu simteņus no vietas bij vergu stāvoklī. Tā kā mēs šai laikā nevien neaizgājām bojā, bet saglabājām savus miesīgos un garīgos spēkus tādā pilnībā, ka varējām uzsūkt gandrīz visu lībiešu nāciju, radīt ap pusmiljona latvisko daiņu, pazaudēt pasaules karā un bēgļu gaitās vairāk nekā ceturto daļu no visiem iedzīvotājiem un pēc tam vēl izcīnīt savu valsti — vai tiešām to spētu panākt vergi un viņu pēcnācēji, ja negrib atzīt, ka tādā gadījumā tā bijusi īpaša Dieva žēlastība un latvieši Dieva izredzēta tauta.“⁵³

Lai cik bargs bij dzimtbūšanas tiesību gars, lai cik nežēlīga kungu izturēšanās pret zemniekiem, garīgi mūsu senči nekad nebij sakauti un uzvarēti. Par to vislabāko liecību dod latviešu gara psiholoģiskā dokumentācija tautas dziesmās, kas vienīgi ar naidu vai ironisku pārākuma apziņu runā par saviem kalpinātājiem.⁵⁴ Ari pasakās velns ir tikai svešā kunga līdzinieks zemes virsū kā pēc sava apgērba un dzīves vietas, tā pēc saviem darbiem.⁵⁵ Un ja vācieši uzskata savu

⁵² Tā, piem., V. Olavs darbā „Baltijas tautu liktens dzimtbūšanas vēsturē“, sekodams Rūtenbergam, cenšas pierādīt, ka „istena un vispārīga dzimtbūšana“ sākusies Zemgalē pēc pēdējam zemgaļu brīvības cīņām 13. g. s. beigās un Igaunijā pēc 1345. g. lieliem nemieriem. (Sēta, Daba, Pasaule, V. Jelgavā 1889.)

⁵³ A. Švābe, Latviešu zemnieks cīņā par savām tiesībām, 136. lp. (Zemnieku grāmata, 1936. g.)

⁵⁴ Sal.: P. Kalniņš, Nacionalās apziņas senums, Brīvā Zeme 1936. g. 8. augustā n. 177.

⁵⁵ A. Švābe, Отклики национальной борьбы въ латышскомъ миеотворчествѣ, 233.—240. lp. (Голось Минувшаго, 1915.)

1523.—25. g. zemnieku karu par „senās ģermaņu tiesību sajūtas sacelšanos pret svešiem, no ārienes uzspiestiem romiešu likumiem, kas bij pretīgi viņu neizravējamai dziņai pēc personīgās brīvības“⁵⁶, tad vēl jo vairāk tas sakams par latviešu zemniekiem, „kas dzimtbūšanu nekad neatzina, jo muižnieki tajā arvien redzēja arī terora līdzekli, bez kura tie nevarēja eksistēt viņiem naidīgu iedzīvotāju vidū“⁵⁷. Ja nu, lietojot R. Vīpera zīmīgo formulu, varam teikt, ka „dzimtbūšana bij pastāvīgs, nepārtraukts karš“, tad taisni gara mantas atklāj pētniekam tos neredzamos, dokumentos neminētos garīgos spēkus, kas mūsu tautai ļāva uzveikt arī šo ilgāko karu pasaulē. No šī viedokļa latviešu daiņas un pasakas var pavērt vēsturniekam pavisam jaunu pieeju dzimtbūšanas problēmai. Šai sakarā jāatgādina, ka jau simts gadus atpakaļ Georgs Raumers⁵⁸ izteica tagad vispār atzītās domas, ka īstā dzimtbūšana ir jauno laiku parādība un agrīnā kapitalisma produkts. Turpretim vidus laikos kārtas ar savu dzīves veidu, izglītību un pasaules uzskatu stāvēja viena otrai tuvāk nekā vēlāk, kāpēc arī zemnieku stāvoklis bij labāks. Toreiz katrai kārtai bij savas tiesības, tāpat zemniekiem kā bruņniekiem; tikai 16. g. s. sākās zemnieku tiesību nīcināšana, un līdz ar to abu kārtu pretešķības kļuva lielākas. Pamazām izzuda arī agrāk tik plašā sīko muižnieku un leimaņu starpkārta, bet pieauga valinieku un iebūviešu šķira, ko lielgruntnieki izlietoja iekšējai kolonizācijai. Šo pašu attīstības gājienu redzam arī

⁵⁶ Fr. Stieve, Geschichte des deutschen Volkes, 271. lp. München 1938.

⁵⁷ R. Vīpers, No 15. līdz 18. gadu simtenim, 143. lp. (Rakstu krājums Latvieši, I. Rīgā 1930.)

⁵⁸ G. W. von Raumer, Neumärkisches Landbuch von 1337, Einleitung (1837); citeju pēc: G. v. Below, Die deutsche Geschichtsschreibung von den Befreiungskriegen bis zu unseren Tagen, 133.—136. lp. Leipzig 1916.

Baltijā, kas rāda, cik svarīga ir socialās vēstures sadarbība ar saimniecības vēsturi.

Tagadējā vācu historiografijā manami centieni vēl vairāk noretušēt dzimtbūšanas režīma asās šķautnes⁵⁹ un tēlot zemnieka stāvokli labāku nekā tas bij īstenībā, izceļot šīs kārtas lielos nopelnus tautas dzīvā spēka, tēvu sētas un nacionālo tradīciju sargāšanā. Neapstrīdot šo tezi, jāaizrāda, ka vērtējot dzimtbūšanu arī no šāda viedokļa apoloģijai nav vietas.⁶⁰ Zemnieka nopelnus tautas un vēstures priekšā nekādā ziņā nevar piedēvēt ne muižniecībai, ne dzimtbūšanas režīmam: arāja nopelni bij vēl lielāki zemēs, kur šāda režīma nebija, un laikmetos, kad tas vēl nebija izvirtis līdz civiltiesiskai kundzībai pielīdzināmā varai pār ļaudīm. Mums nav pa ceļam ar vēsturniekiem, kas šāda režīma nepieciešamību Baltijā pamato vai nu ar tās apdraudēto ārpolitisko stāvokli (piem., K. Širrens), vai kā pašizstāvētai domātu terorā līdzekli pret naidīgu iedzīvotāju vairākumu (jau J. Renners) — abos gadījumos šī tīri politiskā argumentācija mums liecina vienīgi par šejienes kungu kārtas tuvredzīgo un nemākulīgo politiku. Un vienīgi to mēs tiesājam vēstures nepielūdzamā tiesā.

Mūs nepārliecina arī tas apoloģijas virziens (A. Tobīns), kas uzsver, ka zemnieku stāvoklis Baltijā nav bijis ļaunāks nekā slavu zemēs — Krievijā, Polijā, Pomerānijā, Silezijā. Ja arī tas tā bija 18. g. s., tad vienīgi sliktās agrarās iekārtas rezultātā un Krievijas ļauno paraugu ietekmē. Turpretim agrāk baltu un somugru tautu zemnieks dzīvoja daudz labāk nekā viņa slavu kaimiņi, — nevis tāpēc labāk, ka viņa zeme bija labāka, bet gan tāpēc, ka

⁵⁹ Sal.: E. Wittenberg, *Das deutsche Geschichtsbild der Gegenwart*, 138.—159. lpp. (Scandia, Bd. XI Maj 1938.)

⁶⁰ Vecā apoloģētiskā virziena krustojumu ar jauno zemnieku kārtas stāvokļa vērtējumu redzam publicista K. Glogera darbā *Baltikum* (1938. g.).

viņam bij pavisam cita mentalitate, citas nacionālas tradīcijas un lielāka darba mīlestība nekā slaviem. Vispār šādiem analogijas spriedumiem ir maza vēsturiska vērtība, jo režīmu, ko viena tauta atzīst par labu vai panes ar pacietību, otra sajūt kā jūgu un smagu pārbaudījumu, gaidot, kad varētu to nosviest. Protams, vēsturnieka uzdevums nav zīlēt, vai dzimtbūšana bij vēsturiska nepieciešamība tautām ap Baltijas jūru; tomēr zviedru zemnieku vēsture liecina, ka tās pašas militarās un ekonomiskās problēmas, ko valdībām uzstāda Baltijas telpas ģeopolitiskais stāvoklis, varēja tikt atrisinātas arī bez dzimtbūšanas.

Tā kā sociālā vēsture ir nešķirami saistīta ar saimniecības un tiesību vēsturi, tad par tām atsevišķi nav daudz vairs kas sakams. Jau citā vietā esmu izteicies,⁶¹ ka pasaulē nav nekā grūtāka par trim lietām: radīt normas svētām, daiļam un taisnam. Mūsu tautas dziesmu lielā formālā pilnība, lietišķās mākslas cēlā atturība un nemaldīgā gaume,⁶² latviešu senās dievturības gaišums — viss tas nepārprotami pierāda mūsu senču spējas radīt harmonisku reliģisko un estētisko normu pasauli. Turpretim latviešu juridiskā civilizācija ir aizgājusi bojā nevienādā cīņā ar ārēji uzspiestām ģermaņu un kanonisko tiesību sistemām. Protams, tas nenozīmē, ka „mūsu senči dzīvojuši kā rupji barbarisks un nesaprātīgs pūlis bez valdniekiem, likumiem un labas kārtības.“⁶³ Tomēr zi-

⁶¹ A. Švābe, Jaunais civillikums latvju tiesību vēstures gaismā, 147. lpp. (Jaunā civillikuma apskats. Rīgā 1937.)

⁶² Sal. Aleksandra Benuā kritiku par latviešu mākslas izstādi Parīzē 1939. g. (Jaunākās Ziņas, 1939. g. 6. februārī.)

⁶³ Pazīstamie Paula Einhorna vārdi: *Historia Lettica* (1649. g.), 25.—26. lpp. (*Scriptores rerum Livonicarum*, II 587.—588. lpp.), ko 1740. g. atkārtoja Latviešu Indriķa hronikas izdevējs J. Grūbers Anglijas karalim Georgam II veltītā priekšvārdā: „populum barbarum et incultum,

not, ka katoļu baznīca savās sakralās ēkās iebūvēja arī agrāko pagānu dievnamu pilarus un citus arhitektoniskus elementus; ka Līvonijas zemes kungi neatmeta visus pirmsvācu juridiskos iestādījumus, bet pa daļai tos tikai pielāgoja jaunai iekārtai; ka izspiesti no publiskām tiesībām instituti dzīvoja tālāk privattiesiskā sadzīvē un, zaudējuši pozitīvo tiesību spēku, vēl ilgi saglabājās svinīgās darbības un parašās, — mēs neesam bez cerībām atrast un rekonstruēt to, kas šķita galīgi zudis. Cits jaunājums, sekmīgi vai nesekmīgi, es to esmu mēģinājis darīt darbā par Dzimts satversmi un nelielā esejā par Latviešu tautas tiesiskiem uzskatiem.⁶⁴ Šī retrogradā metode, bez šaubām, ir pareiza, tikai pašā sākumā jābūt skaidrībā, ka pētnieks nevar aprobežoties vienīgi ar tiešiem tiesību avotiem (piem., Latvijas senām zemes tiesībām), bet viņam jāmeklē arī netiešās liecības, kas izkaisītas hronikās, juridiskā folklorā, tiesiskās dzīves notikumos, valodas pieminekļos u. t. t. Ejot šo ceļu, latviešu tiesību vēsture spraudīs sev tos augstos uzdevumus, ko jurisprudenci norādīja jau tā sauktā vēsturiskā skola: tēlot, kā tiesību normas un instituti izaug no visas tautas dzīves kopības, no viņas socialās un saimnieciskās satversmes.⁶⁵ Šādai tiesību vēsturei nepietiek ar tiesību pieminekļu būvmateriālu, bet tai jāizlieto arī citu avotu plašās akmeņu laužuves.

Savas politiskās nebrīvības laikos latvieši bij pilnīgi atstumti no pozitīvo tiesību veidošanas darba, un līdz pat 1918. g. 18. novembrim mūsu zemes likumdevēji bij svešinieki. Bet arī šo likumnieku darbs kodifikācijas laukā aprobežojās

sine Deo, sine Lege, sine Rege viventem." (Scriptores, I 5. lp.)

⁶⁴ A. Švābe, Latvju kulturas vēsture I (1921) un Straumes un avoti I 9.—44. lp. (1938).

⁶⁵ E. Ehrlich, Grundlegung der Soziologie des Rechts, 384. lp. München 1929.

ar sveša juridiska mantojuma, galvenokārt vācu un romiešu tiesību, pārņemšanu, dzīvojot no šī ārzemju kapitāla augļiem. Daudzie mēģinājumi radīt kaut cik patstāvīgu Livonijas pilsētu un zemes tiesību kodeku līdz pat 19. g. s. vidum palika nesekmīgi, neiegūdami likuma spēku. Tikai zemnieku tiesību mājokļiem vācbalti centās atrast īpatnēji baltisku stilu. Tomēr, atskaitot 19. g. s. agraro likumdošanu, kas savos principos atiet atpakaļ uz svešiem paraugiem, šis baltiskais stils bij rustikāls vārda slīktākā nozīmē. „Latviešu dzimtbūšanas tiesību celtnes ir tik primitīvas kā mantām un lopiem domātas tumšas un zemas muižas saimniecības ēkas, ko bez dvēseles siltuma un stila izjūtas cēlis lauku amatnieks no neplēstiem laukakmeņiem, piemētot izdrupušos stūrus ar māliem.”⁶⁶ Tā metaforā var raksturot visu to, ko tieslietās ievingrināti praktiski vācu juristi radīja zemnieku materialo un procesualo normu pasaulē, lai uz mūžīgiem laikiem nodrošinātu dzimtkungam visus tos ļaudis, ko viņš kādreiz bij dabūjis savā varā.

Šādos apstākļos arī zinātniskā interese par Baltijas tiesību vēsturi nevarēja būt liela. Vispirms jau kā kompilacijām un bastarda tiesībām tām bij maza formāla vērtība Rietumeiropas jurista dogmatika acīs. Bet arī pašā Baltijā šai laukā strādāja galvenokārt praktiķi, lai tiesnešiem un advokātiem deskriptīvā vai kazuistiskā ceļā sastādītu ceļa vadoņus mantojuma un saistību tiesību džungļos. Darbojās arī politiķi un politiskie vēsturnieki, lai rādītu, kā valdības minūšas kājām apzvērētas kārtu privilēģijas, un lai sagatavotu juridiskus ieročus šo privilēģiju aizstāvēšanai turpmākās politiskās cīņās. Vienīgie nopietni ņemamie darbi mūsu tiesību vēsturē pieder civilistam

⁶⁶ A. Švābe, Latvju tiesību vēsture, 22238. lp. (LKV., XI sējums. Rīgā 1935.)

Fr. G. Bungem (1802.—97. g.), bet laiku plūdumā arī tie ir jau novecojuši. Turpretim vācbaltu daudz cildinātais A. Tranzē-Rozeneks tiesību avotos meklēja tikai juridiskas ilustrācijas saviem galvā ieņemtiem politiskiem dogmatiem.⁶⁷

Tāpēc bez pārspilējumiem var apgalvot, ka visas galvenās problēmas par Baltijā recipēto svešo tiesību vēsturiskiem likteņiem, kā arī par to saimnieciskām un sociālām funkcijām latviešu tautas dzīvē, vēl gaida savu atrisinājumu. Bez šaubām, mūsu zinātniskā pieeja būs cita. Tā kā šīs tiesības vairs nav spēkā, tad mēs jau *eo ipso* esam garīgi atbrīvoti no katras praktiskas un tīri politiskas ievirzes. Tas nozīmē, ka latviešu vēsturnieks pievērsīs galveno vērību nevis šo „provinču tiesību” statikai, bet dinamikai; nevis tiesību dogmu, bet juridisko ideju ģenezei; nevis atsevišķu institutu morfoloģijai, bet socioloģijai, apzinoties, ka šie instituti nav tukšas matematiskas figūras, bet tikai normatīva forma ļoti konkrētu un singulāru saimniecisku un sociālu attiecību kārtīšanai.

Ja, piem., tādus institutus, kā *feudum oblatum*, dalītu īpašumu vai bezmantnieka mantu dogmatiskā jurisprudencē līdz šim traktēja kā histoloģiskus preparātus vai izmiruša mamuta iesaldētu snuķi, tad mēs gribam redzēt to tēlotu viņa pirmatnīgā elementārā spēkā, kas ar saviem ilkņiem un vareno ķermeni sagāž mūsu seno politisko un agraro iekārtu, lai uz tās drupām iekarotāji celtu vācu feodalismu. Tāpat samērā daudz ir rakstīts par tā sauktām Livonijas Vidējām bruņnieku tiesībām, kas Latvijā bij spēkā 500 gadus.

⁶⁷ Sal. barona M. Taubes spriedumu par A. Tranzē lēņa tiesību monografiju darbā: *Russische und litauische Fürsten an der Düna*, 469. un 473. lp. piezīmēs (*Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, N, F, Bd. XI 1935) un manus aizrādījumus (*Straumes un avoti*, I 140.—143. lp.).

Mēs vēl šodien nezinam, vai pēc tām dzīvoja tikai vācu bruņnieki, kā to māca valdošā doktrīna, vai arī visi citi leimaņi, mazpilsētu namnieki un pat brīvzemnieki. Vai arī: empiriskos novērojumos ir konstatēts, ka vienā laikā ar romiešu tiesību recepciju Livonijā pasliktinas zemnieku stāvoklis, bet varbūt abēju tiesību doktori tikai centās legalizēt notikušos faktus, un vai galu galā nebija vainojami arī Livonijas kare, politisko režīmu maiņa, kapitalisma fermenti un apvērsumi pasaules tirdzniecībā? — Visi šie un līdzīgi jautājumi rūp mūsu tautas vēsturei, un viņu risināšanā nāksies meklēt kā jaunus avotus, tā arī citas metodes, tiesību vēsturniekam cieši sadarbojoties ar citiem speciālistiem.

Par Latvijas saimniecības vēsturi sakāms tas pats, kas zināms par šo vēstures nozari Vācijā, kuras pēdās ir staigājuši visi kaut cik nozīmīgākie šejienes vācu saimniecības vēsturnieki. Daudz taisnības ir V. Zombartam, kas vēl 1916. g. teica, ka visas ievērojamākās saimniecības vēstures līdz šim patiesībā bijušas tiesību vēstures.⁶⁸ Nodarbodamies ar kārtu tiesībām, juristi jau agrī saistīja sabiedrības un saimniecības vēsturi, kas jo sevišķi nāca par labu agrarai vēsturei, kur ir svarīgi arī precizēt muižnieku un zemnieku dažādās tiesības uz zemi. Arī Latvijā visi lielākie saimniecības vēstures pētījumi veltīti agrarām attiecībām, kas izskaidrojams kā ar mūsu zemes agraro raksturu, tā arī vēsturnieku piederību pie laucinieku aprindām. Tomēr ir taisnība V. Zombartam, ka īsteni ar saimniecības vēsturi būtu jānodarbojas teoretiski izglītotam tautsaimniekam,⁶⁹ bet ar nosacījumu, ka jau pietiekamā daudzumā ir izdoti saimnieciskās dzīves avoti un speciālos pētījumos noskaidroti visi tie jautājumi, par ku-

⁶⁸ W. Sombart, *Der moderne Kapitalismus*, I i, 23. lp., 5. Aufl. München 1922.

⁶⁹ Turpat, XVIII lp.

riem tautsaimnieks nav kompetents spriest. A. Dopsšs pārliecinoši aizrāda, ka mūsu dienās saimniecības vēsturnieks ir spiests izmantot nevien sava vecā sabiedrotā jurista, bet arī valodnieka, archeologa, folklorista, etnologa, numismata, mērnieka, lauksaimnieka un sociologa atzinumus.⁷⁰ Tāpat viņam jāpazīst avotu kritika un vēstures zinātņu metodoloģija. Bet ar visu to viņam draud tās pašas briesmas, kas tiesībniekam: konstruēt, sistematizēt un dogmatizēt, vispārinot ļoti partikularas un individualas saimnieciskās dzīves parādības, lai dabūtu tās zem kopējā saucēja, lai ierindotu tās naturalās saimniecības, merkantilisma, kapitalisma, saimnieciskā liberalisma vai citās līdzīgās, vairāk vai mazāk mākslīgās un abstraktās schemās. Šai ziņā E. Hekšers ļoti zīmīgi ievada savu lielo pētījumu par merkantilismu: „Tas nekad nav pastāvējis tai nozīmē, kā, piemēram, Kolbērs vai Kromvels. Merkantilisms ir tikai palīga priekšstats, kas, laimīgi izvēlēts, palīdz mums labāk saprast kādu vēsturiskās īstenības posmu, nekā tas būtu iespējams bez šīs palīdzības. Tāpēc katram ir atļauts piešķirt vārdam merkantilisms to nozīmi un par visām lietām apjomu, kāds vislabāk savienojams ar pētnieka speciāliem uzdevumiem.“⁷¹

Patiesībā tautsaimnieka stāvoklis vēstures pētniecībā ir daudz ļaunāks nekā tiesībniekam: pēdējais pētī laika biedru atstātās tiesību normas un cenšas tās saprast ar tām pašām juridiskām kategorijām (piem., īpašums, valdījums, saistība, noziegums), ar kurām domāja pētījamā laikmeta cilvēki; šie kvalitatīvie jēdzieni ir tūkstošiem gadu veci un bieži vien jau paša likumdevēja definēti. Turpretim tautsaimnieks spiests operēt ar

⁷⁰ A. Dopsch, Zur Methodologie der Wirtschaftsge-
schichte, 518.—58. lp. (Kultur- und Universalgeschichte,
Festschrift für W. Goetz. Leipzig 1927.)

⁷¹ Eli Heckscher, Der Merkantilismus, aus dem
schwedischen von G. Mackenroth, I 1. lp. Jena 1932.

jaunos laikos radītām abstrakcijām un pēc zināmiem, teoretiski noteiktiem, saimniekošanas principiem kārtot empiriski dotās vēsturiskās īstenības būvmateriālu, lai pateiktu, vai kāda laikmeta valdošā saimniecības sistēma bij pirmskapitalistiska vai kapitalistiska, vai tā bij maiņas vai naudas saimniecība un tml. Tautsaimniekam ir nepieciešami kvantitatīvi priekšstati, lai uz lielo skaitļu likuma pamata konstatētu, kāda — agrā, dižā, vēlīnā — kapitalisma forma valda noteiktā valstī noteiktā laikā. Tāpat iedzīvotāju skaita, preču apgrozības un cenu, tirdzniecības rakstura un virziena un citu līdzīgu tautsaimniecisku faktoru konstatēšanā viņam *post factum* ar matemātiskām metodēm jācenšas noskaidrot to, kas empiriski vai nu nemaz nav dots vēstures avotos, vai arī tur dokumentēts ļoti trūcīgi un apšaubami. Zinādams, cik vērtīgus pakalpojumus tagadējai tautsaimniecībai sniedz statistika, ekonomists nevar atturēties no kārdinājuma lietot šo metodi arī seno un vidus laiku pētījumos, lai gan uzglabātie avoti satur tikai ļoti niecīgu daļu no toreizējiem saimnieciskiem darījumiem. Runājot par šiem vēstures posmiem, katram jāievēro A. Dopša pareizais metodoloģiskais aizrādījums: „Šie avoti nedrīkst vienīgi tikt skaitīti, bet tie arī ir jāsver.”⁷² Arī 17. un 18. g. s. oficiālie statistiskie krājumi vispirms ir jāpārbauda no ierēdņu sniegto ziņu pareizības un pilnības viedokļa;⁷³ ja avotu kritika pierāda, ka ziņas ir nedrošas vai nepilnīgas, tad arī to tālākais matemātiskais apstrādājums nav pūliņu vērts un var būt pat kaitīgs, jo nevien pašā tautsaimniekā, bet arī vēsturniekos rada iluzoriskus kvantitatīvus priekšstatus, ar kuriem nākošie

⁷² A. Dopsch, Zur Methodologie der Wirtschaftsgeschichte, 535. lp.

⁷³ Attiecībā uz Vidzemes 1638. g. arklu revīziju to ar labām sekmēm ir darījis E. Dunsdorfs: Vidzemes arklu revīzijas 1601.—38. g., 101.—155. lp. Rīgā 1938.

pētnieki rīkosies jau kā ar vēstures realitātēm. Ievērojot minētās grūtības, saprotams, kāpēc līdzšinējās saimniecības vēstures metodes ziņā svārstas plašajā amplitudā no tīri deskriptīviem avotu atstāstījumiem līdz visdažādākām saimniecības idealtipu konstrukcijām.

Latviešu saimniecības vēsturē joprojām pirmā vietā jāstāda jaunu avotu izdošana, jo — kā jau aizrādīts — līdz šim šo vēstures nozari rakstīja galvenokārt uz tiesību pieminekļu pamata. Vaku grāmatu un arklu revīziju publikācijas ielies svaiņas asinis kā saimniecības vēstures, tā arī tiesību un plašākā nozīmē kulturas vēstures organismā, kas cieš no acīm redzamas bālasinības. Vācbaltu izdotie avoti attiecas galvenokārt uz Rīgas un Tallinas tirdzniecību un šo pilsētu saimniecību, tikai pa daļai skarot latviešu zemnieku un amatnieku stāvokli.

Bet līdztekus šim edīcijas darbam mūsu vēsturniekiem jāveic svarīgas pētniecības problēmas, lai ierādītu latviešu tautai tās patieso lomu Latvijas vēstures likteņos. Ari šis darbs jāsāk no senlaikiem, strādājot roku rokā ar archeologiem un citiem specialistiem. Tikai pēc tam, kad uz drošiem empiriskiem pamatiem būs rekonstruēts mūsu saimniecības līmenis pirms vācu laikiem, varēsīm spriest par svešo kolonistu lomu tās celšanā vai gremdēšanā. Vēl arvien svešinieku historiografija uztur spēkā A. Tranzē-Rozeneka 1896. g. formulētās tezes,⁷⁴ ka mūsu senču kulturas pakāpe 13. g. s. nebijusi augstāka par to, kādā dzīvojuši ģermaņi Tacīta laikā; citiem vārdiem, minētais autors apgalvo, ka vācu iebrucēji savā attīstībā bijuši par 1100 gadiem priekšā latviešu un somugru tau-

⁷⁴ A. v. Transehe-Roseneck, Die Eingeborenen Alt-livlands im 13. Jahrhundert, 219.—375. lp. (Baltische Monatschrift, 1896, Bd. 43) un tā paša: Die Entstehung der Schollenpflichtigkeit in Livland, 491.—93. lp. (Mitteilungen a. d. livl. Geschichte, Bd. 23, 1926.)

tām. Viņu zemkopība bijusi ļoti primitīva līdumu saimniecība un tikpat primitīva arī lopkopība kopā ar medniecību un zveju; atbilstošā attīstības pakāpē atradusies viņu politiskā un sabiedriskā dzīve bez jebkādas valstiskas organizācijas. — Lietojot paša autora terminoloģiju, tā patiesi ir tikai „fantastiska hipoteze“ un varētu domāt, ka tā pieder 18. g. s., ja diemžēl A. Tranzē-Rozeneks vēl 1926. g. nebūtu visā pilnībā atkārtojis šo nevēsturisko monsturu. Tā kā mūsu archeologu lāpsta ir jau sagāzusi šo kāršu namiņu,⁷⁵ tad neapskatīšu šīs tezes pēc būtības, bet konstatēšu, ka A. Tranzē-Rozeneks par sava darba galveno avotu izlietojis Latviešu Indriķa chroniku. Ja nu kāds uz šim kara un misijas analēm raksta senās Livonijas saimniecības vēsturi, kur uz katra soļa bij izprasami archeologa atzinumi, tad jau tikpat labi var uz Manceļa sprediķu grāmatas pamata sacerēt Zemgales tiesu iekārtas vai agraro attiecību vēsturi 17. g. s. Ar to ir pārkāpta mūsu zinātnes pamatpraksība, ka arī saimniecības vēsturniekam vispirms jāpārbauda savī avoti, lai noteiktu viņu specifisko īpatnību, izcelšanos un nolūku, un tikai pēc tam tos izvērtētu.⁷⁶

Metodoloģiski nepareizu ceļu iet arī pazīstamais vācu saimniecības vēsturnieks R. Kecške, kas, atsaukdami uz dažu ģermaņu vārdu aizgūvumiem baltu un somu valodā, secina, ka ģermaņi bijuši saimniecības skolotāji zemāk stāvošām kaimiņu tautām — mazāk zemkopībā, vairāk lopkopībā, tirdzniecībā un naudas lietās.⁷⁷ Bez šaubām, līdzīgi tam, kā ģermaņi ir mācījušies no romie-

⁷⁵ Fr. Balodis, L'agriculture chez les anciens Lettons, 55.—62. lp. (Filologu biedrības raksti, X. Rīgā 1930) un tā paša: Latviešu vēsture, I 158.—179. lp. Rīgā 1938.

⁷⁶ A. Dopsch, Zur Methodologie der Wirtschaftsgeschichte, 533. lp.

⁷⁷ R. Kötzsche, Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters, 119. lp. Jena 1924.

šiem un ķeltiem, arī latvieši dabūjuši ierosinājumus no citām tautām — galvenokārt no skandinaviem un pa daļai ar slavu starpniecību no saviem tuvākiem un tālākiem austrumu un dienvidu kaimiņiem. Tomēr nedrīkstam aizmirst, ka starp šiem šķietamiem aizguvumiem laba daļa ir veca baltu vai pat indoeiropiešu kopmanta,⁷⁸ kur tagad gandrīz neiespējami pateikt, kas bij devējs un kasņēmējs. Uz aizgūto vārdu pamata vien šādus jautājumus vai nu nemaz nevar izšķirt, vai arī var nonākt pie tik dīvainiem slēdzieniem, ka mūsu senči nav pazinuši ne ribas, ne deniņus, ne nieres, jo tie visi ir vācu vārdi. Acīm redzot te galvenā teikšana ir archeologam, ne valodniekam. Šo valodniecisko argumentu sevišķi bieži lieto, lai pierādītu, ka mūsu senči nav pazinuši amatniecību, vai arī, ka tā bijusi tik primitīvā stāvoklī, ka nevarējusi sacensties ar kolonistu augsto amatniecības tehniku un prasmi, kāpēc drīz vien tikusi no tās aizēnota. Bez šaubām, ka gadu simteņiem ilgi dzīvodami kopā ar vācu amatniekiem latviešu remeši pa daļai pārvācojās, pa daļai sāka runāt jauktā vācu-latviešu žargonā un lietot savu darbarīku vāciskos nosaukumus. „Atsaucoties uz tādām vācu vārdiem, kā: smēde, ēze, ambulta, āmurs, stangas, vīle, varētu arī spriest, ka latvieši senāk pirkuši tikai apstrādātu dzelzi un ka kalšanas māksla viņiem bijusi sveša. Bet ko tad gan būs darijuši latviešu kalēji ar plēšām, kalvi, laktu, veseri un lūškām? Tāpat arī vērpsana viņiem bijusi agrāk pazīstama nekā vācu „ratiņš“, aušana agrāk nekā vācu stelles.“⁷⁹ Šie valodnieka aizrādījumi ir pareizi, bet cik maz viņš tomēr var teikt par mūsu senās amatniecības bagātību, mākslinie-

⁷⁸ P. Šmits, Ko valodniecība māca par latviešu, leišu un prūšu senatni, 104.—117. lp. (Etnografisku rakstu krājums, I. Rīgā 1912.)

⁷⁹ P. Šmits, Par seno latviešu kulturu, 40. lp. (Turpat, I.)

cisko gaumi un tehnisko pilnību, salīdzinot ar to, ko mūsu archeologi cēlušī gaismā pilskalnu izrakumos. Tie pierāda, ka mums ir bijusi sava plaša amatnieku kārtā, kuras amata prasmi mēs pat šodien varam tikai apbrīnot un apskaust, lai gan viņi bieži vien strādāja ar citiem darba rīkiem nekā vācu laikos. Par to liecina arī tautas dziesmās sastopamie vecie vārdi pusvāciskā amata un amatnieka apzīmēšanai: remests, remesis, remesnieks, remesniece.

Šai sakarā minama vācu literatūrā daudz diskutētā problema, vai atbilstot īstenībai mūsu archeologu un vēsturnieku konstatējums, ka senā Latvijā bijušas vairāk nekā desmit pilsētas. Iziedami no vācu juristu formulētām pilsētas pazīmēm, šie kritiķi saka, ka nevarot runāt par latviešu pilsētām pirms vācu laikiem;⁸⁰ tā esot tikai patriotiska iztēle. Diemžēl, 13. g. s. acu liecinieki, kā vācieši tā cittautieši, kas labi zināja, ko Rietumeiropā sauc par pilsētu, gan chronikās, gan dokumentos stāsta par mūsu toreizējām pilsētām. Vai tās tiešām atbilst 19. g. s. vācu juristu priekšstatiem par pilsētas būtiskām pazīmēm, tam visā šai strīdā nav nozīmes, jo tiesību pieminekļu trūkuma dēļ ne mēs varam šai lietā ko apgalvot, ne mūsu pretinieki ko noliegt. Bet jāaizrāda, ka nav nekādas zinātniskas vērtības argumentiem, kas par pilsētām uzskata tikai tās Eiropas tautu apmetnes, kas dzīvojušas pēc vācu tiesībām. Ar tādu loģiku varētu arī apgalvot, ka mūsu senči nepazīna apģērba, jo viņi taču nevalkāja vācu drēbes. Nezinādami neko par Latvijas seno pilsētu tiesisko stāvokli, mēs vienīgi sakam, ka acu liecinieku par pilsētām nosauktās apmetnes tiešām bij tādās savas novietnes, apcietinājumu, iedzīvotāju nodarbošanās un sastāva ziņā; citiem vārdiem, mums

⁸⁰ Sal. žurnālu Jomsburg 1939, Heft 1/2, 55.—56. un 222. lp.

ir svarīga nevis šo pilsētu tiesiskā, bet saimnieciskā un socialā struktūra.

Šī jautājuma pozitīvs atrisinājums paver latviešu vēsturniekiem mūsu senās saimnieciskās dzīves jaunu aspektu. Ja līdz šim domāja, ka senā Latvijā valdīja galvenokārt maiņas saimniecība, tad šo uzskatu tagad pilnīgi apgāž pilsētu un amatnieku kārtas pastāvēšana, uz cēlmetāliem dibinātā sodu sistema un bagātīgā skaitā zemes klēpī atrastie sudraba stieņu un ārzemju monētu atradumi. Tas savukārt liecina par ārēju tirdzniecību, jo citādā ceļā sudrabs nevarēja ieplūst Baltijā. Mūsu archeologi noteikuši arī šo tirdzniecības ceļu galvenos virzienus jau ap 1000. g. pēc Kr.⁸¹ Sākot ar Rimberta laikiem literāri avoti stāsta arī par kuršu un citu Baltijas tautu lielo floti, kas pierāda, ka šīs tautas nodarbojušās ar jūras tirdzniecību;⁸² tā notika starp kuģiniekiem labi zināmām Baltijas un ārzemju ostām. Cik pirmām bij svarīga nozīme, varam spriest no pāvesta Inocentija III 1201. g. aizlieguma apmeklēt Zemgales ostu, kas acīm redzot bij ļoti bīstama konkurente vācu Rīgai. Runādams par līdzīgiem tirdzniecības ierobežojumiem Rietumeiropā, A. Dopšs pareizi aizrāda, ka saimniecības vēsturniekiem ir pamats piešķirt šiem vispārīga rakstura aizliegumiem visai plašu nozīmi, jo tie ļauj secināt, ka tirdzniecība nevarēja būt maza, un ka šāda veida likuma noteikumi kļūst saprotami vienīgi pieņemot vispārīgu vajadzību.⁸³ Ja tas tā, tad rūpīgi pārbaudama saimniecības vēsturnieku teze, ka vācu kolonisti nākuši uz Austrumeiropu paši ar savu tirgu

⁸¹ Fr. Balodis, Latviešu starptautiskie sakari ap 1000. g. pēc Kr., 11. lp. (Latvijas vēstures instituta žurnāls, 1959. g., nr. 1.)

⁸² Šal. arī 1267. g. miera līguma noteikumus par kuršu jūrniecību, kuģu avariju un tml. (Straumes un avoti, I 112.—113. lp.)

⁸³ A. Dopsch, Zur Methodologie der Wirtschaftsge-schichte, 535. lp.

un nebijuši atkarīgi no dzimto tautu saimniecības labumiem.⁸⁴ To nekādā ziņā nevar teikt par Baltijas vācu koloniju, kur vismaz pirmos gadu simteņos, kamēr bruņniekiem nebij savu muižu vai tās bij tikai zemnieku ražojumu savākšanas un patērēšanas centri, pilsētnieki bij pilnīgi atkarīgi no latviešu un igauņu zemnieku tautsaimniecības. Nevar runāt arī par ieceļotāju kurpnieku, mūrnieku un citu amatnieku, kā arī bruņnieku-karavīru nozīmi Baltijas lauksaimniecības kultūras celšanā, jo viņi nevarēja mācīt zemniekiem to, ko paši neprata. Grūtāk pārbaudama otra H. Aubina teze, ka kolonisti ievēduši arī vācu kapitalus, ja ne vairāk, tad inventara veidā.⁸⁵ Nav šaubu, ka vācu amatnieku līdzī paņemtie darba rīki spēlē pavisam mazu lomu šai kapitalu importā. Ari krustnešu pulki te ieradās vienīgi izciest savu soda gadu. Protams, lielākas vērtības apgrozījās tirgotāju, garīgo ordeņu un bruņnieku rokās, bet arī tās pa daļai bij nolaupītas vietējiem iedzīvotājiem, pa daļai uzkrātas tepat Livonijā izdevīgos tirdzniecības darījumos. Gaidīsim, ka mūsu saimniecības vēsturnieki tuvāk noskaidros šo svarīgo jautājumu par ārzemju kapitāla lomu senās Latvijas tautsaimniecībā.

Tāpat viņiem jādod atbilde uz daudzām citām mūsu vēstures problemām — atbilde patiesības un nacionalisma garā. Tā, piem., mūsu zinātnei un tautai ir ļoti svarīgi, kaut tuveni, zināt Latvijas iedzīvotāju skaitu dažādos laikos, noskaidrot apmetņu daudzumu un vecumu, zemnieku sētu lielumu, inventaru un ražas; nodokļu un gaitu nastas smagumu, dzimstības un mirstības līkni; nacionālās amatniecības un tirdzniecības svaru Baltijas

⁸⁴ H. Aubin, *Wirtschaftsgeschichtliche Bemerkungen zur ostdeutschen Kolonisation*, 192. lp. (Aus Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Gedächtnisschrift für Georg v. Below. Stuttgart 1928.)

⁸⁵ Turpat, 187. lp.

pilsētu tautsaimniecībā; zemes īpašumu cenas un to mobilizācijas veidus, zemniekiem atņemtās zemes vērtību un tml. Par visām lietām mēs ceram, ka tautsaimnieki parādīs īstā gaismā, kā visa Baltijas svešinieku militārā un sociālā organizācija, baznīcu un laicīgās kulturas dzīve galu galā balstījās uz nevācu zemnieku un strādnieku darba, kas bij galvenie tautsaimniecisko vērtību ražotāji.

Tomēr vislielākās grūtības latviešu vēsturniekam sagādās mūsu kultūras jeb civilizācijas vēsture. Saprotot šo jēdzienu ļoti plaši, tā aptver visu tautas nevalstiskās dzīves vēsturi, kas paliek ārpus politiskās vēstures tēlojuma. Tādā gadījumā tās uzdevums ir pētīt kā iekšēju kopību visas vēsturiski tveramās dzīves parādības, kas notikušas vienā laikā.⁸⁶ Tik plaši tvertā kultūras vēsturē ietilpst arī tiesību, sabiedrības un saimniecības vēsture. Turpretim mēs šo terminu lietosim vecā ierobežotā nozīmē kā tautas gara manifestāciju folklorā, rakstniecībā, mākslā, reliģijā, parašās un ārējās dzīves materialos izpaudumos. Ja savu materialo kultūru varam tēlot pēc archeologu izraktām senlietām un etnografu savāktām senmantām, tad turpretim tā sauktās garīgās kultūras vēsturnieks ir spiests operēt ar grūti datējamām „gara mantām” un ļoti nedrošiem svešinieku sacerētiem literāriem avotiem, izņemot jaunākos laikus, kad paši latviešu autori sāka radīt individualus darbus. Runājot par svešinieku literāriem avotiem, jāatgādina, ka vecākie un plašākie teksti par mūsu senču ticējumiem, parašām un tikumiem pieder humanistu spalvai.⁸⁷ Bet vācu humanistiem ir raksturīga viņu augstprātība, pat nicināšana kā pret visiem nestudētiem, tā jo sevišķi pret nevāciem. Tāpat maz saprašanas par

⁸⁶ Sal.: E. Keyser, Die Geschichtswissenschaft, 173.—178. lp.

⁸⁷ Ar lielu mīlestību tos ir vācis A. Speke savā grāmatā: Latvieši un Livonija 16. g. s. (Rīga 1935).

tautas dzīvi bij protestantu un racionalistu rakstniekiem, pat tad ne, kad viņi to aizstāvēja kristīgas līdzietības vai cilvēku brālības vārdā. Šo trūkumu nav tautas gara mantām, un tāpēc latviskā gara pētīšanai nav cita latviskāka, piedevām latviski sacerēta avota. Tomēr folkloras pētniecība vēl visur tikai sākas, kāpēc nav brīnums, ka taisni šai laukā zinātniskā metodoloģija vēl ir ļoti neizkopta. Bez tam jāzina, ka lielākā folkloras daļa nav chronoloģiski datēta un tai nav juridisko tekstu precizitātes. Atskaitot lirisko dzeju, arī prozā sacerētā folklorā satur svešus ceļojošus motīvus un pat tulkotas formulas, kas pa dažādiem ceļiem iekļīdušas mūsu gara mantās.⁸⁸ Tāpēc arī pasakās, teikās un ticējumos vispirms ar avotu kritikas palīdzību jānoskaidro visi aizgūtie elementi un vēlākie uzslāņojumi, pirms šos materiālus varam sākt izlietot latviskās kultūras vēstures celšanai. Bet arī tad folkloristam vienmēr draud briesmas iztulkot atsevišķos fragmentus kā bojā gājušas sistēmas atliekas, līdz ar to uzspiežot sistemātisku domāšanu un abstraktu konstruktīvismu tām mirušām paaudzēm, kas šādas sistēmas nemaz nepazīna.

Kultūras vēsturē vairāk kā jebkurā citā vēstures disciplinā visi spriedumi un vērtējumi par pagātni ir subjektīvi. Ne velti pazīstamais holandiešu kultūras vēsturnieks J. Huizinga definē vēsturi kā garīgo formu, kurā kāda kultūra dod pārskatu par savu pagātni.⁸⁹ Šai definīcijā subjekts, kas šo formu apzinas, nosaukts par kultūru, saprotot ar to ideju un formu sakarību, kas gara pasaulē ļauj mums noteiktu cilvēku grupu uztvert kā vienību laikā un telpā.⁹⁰ Katra kultūra rada

⁸⁸ Sal.: K. Straubergs, Latviešu buramie vārdi, 1 287.—382. lp. Rīgā 1939.

⁸⁹ J. Huizinga, Wege der Kulturgeschichte, 86. lp. München 1930.

⁹⁰ Turpat, 84.—85. lp.

pati savu vēstures formu, katrai kulturai un ar zināmu pasaules uzskatu apvienotām kultūras grupām ir tiesība uzskatīt savu vēsturi par patiesu, ja tā ir celta pēc avotu kritikas prasībām. Tāpēc katoliska vēsture izskatās citāda nekā protestantiska, vācbaltu citāda nekā latviešu; tāpēc katrs jauns laikmets ar plašāku un dziļāku skatu uztver seno laiku vēsturi: ik reizes no jauna antikā kultūra būtiski kļūst daļa no mūsu pašu topošās kultūras.

Ja vēstures objekts ir pagātne, tad tūlīt jāpiebilst, ka pagātne var kļūt par vēsturi tikai tai apjomā, kādā to spēj saprast zināmai kulturai vai tās grupai garīgi piederīgs vēsturnieks. Ari pagātnes saprašanas formas ir ļoti dažādas, sākot ar legendu un laika stāstiem (analistiku) un beidzot ar sausu, pētnieka sastādītu, izmeklēšanas protokolu. Ir taisnība J. Huizingam, ka mūsu dienu zinātniskai kulturai atbilstošā vēsture prasa ģenētisku un kritisku pagātnes iztulkojumu; tomēr ar to nav teikts, ka plašās lasītāju aprindās joprojām nebūtu vērojama garīga vajadzība skatīt Eiropas pagātnei arī naratīvā un pragmatiskā tēlojumā. Ja ģenētiski rakstīta vēsture cenšas apmierināt galvenokārt zinātnieku intereses, tad nevar apgalvot, ka pārējiem lasītājiem būtu zudusi jebkura estētiska un praktiski-pamācoša interese. Plašās vēsturnieku aprindās grib nevien zināt, bet arī saprast, lai mācītos; grib lasīt ne tik daudz izmeklēšanas protokolu, cik šai protokolā minēto personu un notikumu dzīvu, aizrautīgu tēlojumu. Tāpēc arī pastāv blakus visdažādākie vēstures rakstniecības veidi; tāpēc arī pagātne gandrīz katra cilvēka uztverē izskatās citāda. Ja, piemēram, pašu zviedru vēsturnieku starpā valda ļoti pretrunīgi uzskati par Kārli XII, ko gan lai sakam par tiem, kas šo izcilo valdnieku pazīst vienīgi no filmām vai skolas grāmatām. Bet taisni kultūras vēsturē ir tik grūti nākt pie vienprātīga

vērtējuma, jo kritēriji ir pārāk dažādi, irracionālie momenti spilgtāki nekā jebkur citur, svešās ietekmes sniedzas ļoti tālu un dziļi, agrāko paaudžu un personu garīgā vara stiprāka nekā politiskā vēsturē.

Starp citu mūsu kulturas vēsturniekiem nāksies risināt ļoti sarežģītās un atbildīgās problēmas par svešu, bieži varmācīgu kulturu ietekmi uz mūsu tautas ticējumiem, parašām, valodu, sadzīves formām un literārām tradīcijām, kā arī šais aizguvumos izšķirt konstruktīvos un destruktīvos elementus, nacionālās variācijas un lokālo kolorītu; kulturu recepciju, absorbciju un fuziju; galā teikt savu autoritatīvo vārdu, kas šais svešās ietekmēs bij labs un ļauns, pozitīvs un negatīvs; kas veicināja un kas kavēja mūsu tautas etisko un intelektuālo spēku augšanu uz lielāku pilnību un skaidrību. Cik grūti šais spriedumos latviešu vēsturniekam būs atturēties no vilinājuma sajaukt savu konfesionālo vai politisko ievirzi ar mūsu nacionālo viedokli. Tā, piem., cik līdz šim nav grēkots pārāk zemu vērtējot katolisma un pārāk augstu cildinot luterisma lomu mūsu vēstures dažādos posmos, aizmirstot, ka tā sauktos tumšos katoļu laikos baznīca patiesi bij tautas baznīca, kas jau ar savu darbinieku personīgo piemēru izlīdzināja kārtu pretešķības un mazināja sociālo antagonismu. Turpretim kā pašā Mārtiņa Lutera,⁹¹ tā viņa daudzo Baltijas amata brāļu nostāja zemnieku jautājumā nepārprotami liecina, ka mūsu luterāņu baznīca gadu simteņiem ilgi bij kungu baznīca. Arī latviešu seno kulturas tradīciju un vērtību saglabāšanā katoļiem ir daudz lielāki nopelni nekā luterāņiem.

⁹¹ Vācijas zemnieku kara laikā Lutera izdeva pazīstamo uzsaukumu „Wider die räuberischen und mörderischen Bauern“, kur starp citu lasām pamudinājumu vācu firstiem: „Steche, schlage, würge, wer da kann. Jetzt ist die Zeit, wo ein Fürst den Himmel mit Blutvergießen besser verdienen kann als mit Beten.“

Vispār pētījot svešo „kulturas misionaru“ (t. s. kulturtrēģeru) lomu mūsu vēsturē, daudz kas būs jāskata gaišākām acīm, asāk nekā līdz šim atšķirot kulturas un civilizācijas jēdzienus. Kā jau rāda pats vārds, civilizācija ir pasaules pilsonība, kas saista tās dalībniekus ar vienādām domāšanas un uzvešanās normām, kam ir vairāk vai mazāk universāls raksturs. Turpretim kultura ir nacionāla un vieno ļaudis ar to pašu mentalitāti, kopīgām asinīm un valodu, — bieži vien arī ar vienādu likteni. Tāpēc Rietumeiropas civilizācijas aplokā sastopam tautas ar ļoti dažādām kulturām, pie kam parasti pilsētas ir tikai civilizācijas pavardi, kamēr nacionālās kulturas veidotāji ir lauki un laucinieku dēli. Nevien mūsu, bet visos laikos zināmā civilizācijas novadā gandrīz visām pilsētām ir viena universāla seja, parasti neatkarīga no iedzīvotāju tautības. Eiropietis paliek eiropietis, vienalga, vai mēs sastopam viņu Berlīnē, Parīzē vai Londonā. Tikai dodoties uz laukiem, mēs jūtam nevien citas veģetācijas un ģeografiskās ainavas savdabīgo pievilcību, bet arī īsto zemes un tautas garu, kas nenoslēpjams izpaužas laucinieku sarunās, ikdienas gaitās un parašās. Tāpat kā par franču kulturu nedrīkst spriest pēc Parīzes, tā arī latviešus nevar pazīt un vērtēt pēc Rīgas. Tas ir svarīgi kulturas vēsturniekam sevišķi Baltijas telpā, kur pilsētās vairāk mūžus noteicēji bij svešinieki. Šai sakarā ir zīmīgi vācu zemnieku vadoņa Valtera Darē vārdi, ka īsta kultura ir zemnieciska, ko apdraud paviršā pilsētu civilizācija.⁹²

Ja šī teze ir pareiza, tad daudzzinātā vācu kulturas misija mūsu zemē nevarēja būt liela.⁹³ at-

⁹² R. Walther Darré, *Das Bauerntum als Lebensquell der Nordischen Rasse*, 417. lp. München 1934.

⁹³ Šai jautājumā jau 1784. g. kāds nezināms vācu autors izteica pravietīgu spriedumu sakarā ar pirmiem gadījuma izrakumiem Latvijā: „Atrastās senmantas ceļas no kādreizējiem kuršiem un zemgaļiem... Tā tad šis

skaitot plāno lauku mācītāju un muižnieku slāni, vācbalti bij tikai pilsētnieki. Bet ievērojot to, ka vācu kungu kārtā uz laukiem dzīvoja bez jebkādas tuvākās garīgas satiksmes ar latviešu un igauņu zemniekiem, vienīgi šīs civilizācijas ēnas puses ar muižas gājēju un saimes ļaužu starpniecību iespie-dās mūsu tautas valodā, pavārdos, parašās un ti-kumos. Pietiek salīdzināt kaut vācbaltu darbus literatūrā, mākslā un muzikā ar to, ko nesalīdzini-nami īsākā laikā šais pašās nozarēs veikuši lat-vieši, lai redzētu, cik garīgi neauglīga bij kolonistu ilgā dzīvošana mūsu zemē. Kad šīs tezes pēdējo daļu 70 gadus atpakaļ izteica K. fon Hēns, tad vācbaltu sabiedrība izsludināja viņu par ķecerī, kas neatzīst „vispār pieņemtā patriotiskā katechis-ma noteiktos ticības gabalus“. Savā rakstu seriļā Hēns aizrādīja, ka Baltijas vācu kolonija ir para-dusi katru savu soli vērtēt no kāda augstāka vie-dokļa, it kā viņas darbība vienmēr notiktu Dievam par godu, lai gan patiesībā šis iedomātais dievkal-pojums ir kļuvis par vienkāršu elka kalpību.⁹⁴ „Kad mēs pārdodam zemnieku mājas, tad tas ne-notiek vis mūsu personīgā labuma, bet tīrā libe-ralisma dēļ; kad mēs ietiepīgi turamies pie mūsu kārtas privilēģijām, tad tas nenotiek vis labi sa-protama kārtas egoisma dēļ, bet *ad maiorem Dei gloriam*.“ Pastāvot šādai mentalitātei un dzīvo-

tautas nedzīvoja tādā nezināšanā, ne arī bij tik mežoni-gas, par kādām derētie mūki, kas rakstīja pirmās chroni-kas, viņas gribētu iztaisīt. Es ļoti baidos, ka zemes vēs-turei čakli izsekodami mēs galu galā uzvarētos atzītu par pārākiem nekā tos, kas viņus uzvarēja... Vair latvie-šiem, ja mūsu pusvācu literātiem būtu šis punkts jāiz-šķir!“ Mitauische Monatsschrift, 1784. g. aprīļa burtnīcā. (Citeju pēc L. Bērziņa, Senlatvietis dzīvībā un nāves ēnā, 27.—28. lp. Rīgā 1938.) Sal., ko par to pašu teica vāc-baltu „ķeceris“ K. fon Hēns savā rakstu seriļā: Plauderei-en eines Heimgekehrten (Baltische Monatsschrift, Bd. 21, 1872, 181.—188., 285.—291., 382.—389., 573.—587. lp.).

⁹⁴ [C. v. Hehn] Plaudereien eines Heimgekehrten, 574.—75. lp. (Baltische Monatsschrift, Bd. 21.)

jot sevī noslēgtā bālasinīgā „labākā sabiedrībā”⁹⁵, kur trūkst vienkāršu veselīgu dabas bērnu ar skaidrām acīm un atklātu sirdi,⁹⁶ neesot ko brīnīties, ka Baltijas vācieši neesot neko izcilu devuši Eiropas zinātnei, mākslai un literaturai: vācbaltu liriski lielāko tiesu esot diletanti, bet par viņu drāmu un romānu neesot pat vērts runāt.⁹⁷ Baltijā joprojām zemu vērtējot visu to, kam nav tieša sakara ar bruņniecības vai rātes namu, zemnieku likumdošanu, kredīta sistemu vai statistisko komiteju.⁹⁸

Ja saskaņā ar likumu mēs tagad pirmā vietā stādam latviešu, bet ne vispārīgo vēsturi, tad tas notiek galvenokārt mūsu zinātnisko spēku ekonomijas dēļ. Latviešu vēstures lauks ir pielīdzinams līdumnieka sētai, kur tuvākos gadu desmitos būs joprojām liels darba roku trūkums. Mūsu lielie un mazie kaimiņi šai laukā strādās tikai noteiktos šauros sektoros un periodos; tie vienmēr būs talcinieki, ne mājinieki. Turpretim sistematiska latviešu vēstures problēmu uzstādīšana un atrisināšana ir mūsu pašu nacionālā lieta. Bet, protams, risinot savas vēstures problēmas, mēs ne mirkli nedrīkstam izlaist no acīm tos plašos un tālos sakarus, kas mūs visos laikos saistīja ar Rietumeiropas civilizācijas garīgām kustībām un politiskiem notikumiem. Būtu liela kļūda, ja mēs censtos latviešu tautas vēsturi pārvērst par kādas šauras, sevī noslēgtas telpas lokālu vēsturi. Tā ģeografiski bīstamā dzīves telpa, ko mūsu senči izraudzīja par savu tēvzemi, zinamos intervālos nokļuva kā svešu ieroču, tā svešu ideju krustugunīs. „Visas lielās idejiskās strāvas — krusta kari, feodalisms, reformācija, romiešu tiesību recepcija, merkantilisms, liberalisms — ar saviem pārisumiem

⁹⁵ Turpat, 182. lp.

⁹⁶ Turpat, 387. lp.

⁹⁷ Turpat, 382. un 384. lp.

⁹⁸ Turpat, 472. lp. — Sal. arī Baltijas Vēstnesi, 1881. g. nr. 177 un 178.

un bēgumiem apskaloja arī Rīgas jūras līci. Šos tālos sakarus nekad nevar meklēt par tālu, jo latviešu tauta bieži ir plūkusi augļus no atzīšanas kokiem, kas auguši svešos paradīzes dārzos.⁹⁹

7.

No latviešu vēstures speciāliem jautājumiem sevišķi jāapskata periodizācijas problēma, kurai ir ļoti svarīga nozīme tautas pagātnes pārreizā saprašanā. Lai gan vēstures process rit nepārtraukti, tomēr mums ir intelektuāla vajadzība vismaz savās domās pārtraukt šo notikumu un parādību plūdumu, radot zināmas hronoloģiskas vai tipoloģiskas vienības — laikus, laikmetus, posmus, periodus, ēras, epochas. Šādiem dalījumiem vispirms ir jau tīri praktiska nozīme, jo tie atvieglo mūsu atmiņu un palīdz nedaudz formulās sintezēt un sinchronizēt neskaitamus sīkus notikumus, kam ir kāda kopīga pazīme vai vismaz viens pieturas punkts. Šādu periodizāciju izdara katrs jau attiecībā uz savu dzīves gājumu (piem., tas notika manā studiju laikā); to dara arī veselās tautas, runājot par savu pagātņi (piem., labie zviedru laiki).

Visvieglāk periodizēt, izejot no tīri formāla laika dalījuma, t. i. dienas grāmatas formā atzīmējot visus izcilākos notikumus kalendāra secībā. Viduslaiku analīti ilgi turējās pie šīs hronoloģiskās shēmas, rakstot kādas zemes vai pilsētas vēsturi pēc kalendāra gadiem vai atsevišķu valdnieku amata gadiem. Piem., Indriķa hronika sastādīta kā trīs pirmo Livonijas bīskapu anāles, bet Vecākā atskaņu hronika sacerēta kā 17 ordeņa mestru laika grāmata viņu valdīšanas kārtībā. Apvienojot abas minētās 13. g. s. anāles un tai pašā analīstikas garā turpinot Baltijas vēsturi

⁹⁹ A. Švābe, Latvju tiesību vēsture, 22116.—117. lp. (LKV., XI sēj. 1935.)

līdz 1561. g., radās 1753. g. izdotās J. G. Arnta (*Arndt*) Livonijas chronikas otrā daļa, kas kāro notikumus pēc Rīgas archibīskapu un Livonijas ordeņa mestru valdišanas laikiem. Turpretim tīru kalendara secību ieturējis Fr. K. Gadebušs savā materialu kopojumā ar nosaukumu Livonijas gada grāmatas,¹⁰⁰ kas chronoloģiskā kārtībā atreferē Baltijas vēstures notikumus no 1030.—1761. g.

Jaunus ceļus mūsu vēstures periodizacijā gāja Heinrichs Janavs (1753.—1821. g.) ar savu Vidzemes un Igaunijas vēsturi.¹⁰¹ Nepārprotami viņu ietekmējuši apgaismības historiografijas nodibinātāja Voltēra darbi. Pēc *Essai sur les moeurs* (1756. g.) parauga H. Janavs savu pirmo sacerējumu nosauca *Sitten und Zeit* (1781. g.). Tomēr Voltēra ietekme vislabāk manama jau minētā Janava vēstures grāmatā. Tāpat kā Voltērs ar savu *Siècle de Louis XIV* bij pirmais, kas Rietumeiropā salauza veco analistikas formu un sāka tēlot vēsturi nevien laika secībā, bet arī notikumu iekšējā sakarībā,¹⁰² tā Baltijā šo jauno historiografijas paņēmieni izmēģināja Janavs savam Vidzemes un Igaunijas vēstures tēlojumam. Blakus politiskiem, diplomatiskiem un militariem notikumiem viņš pēc Voltēra piemēra raksta arī katra laikmeta kulturas vēsturi, īsi raksturodams satversmes, likumdošanas, tiesu, reliģijas, tirdzniecības, zemturības, kārtu, zinātnes, mākslas un tikumu stāvokli. Taisnība, šais iekšējās vēstures aprakstos Janavs seko Voltēra „atvilktņu sistēmai“, kas mechaniski sadala pa nodaļām atsevišķas tautas dzīves nozares. Tomēr, salīdzinot ar agrākiem vēsturniekiem, tas bij ļoti liels solis uz priekšu. Tāpēc nav bez no-

¹⁰⁰ Fr. K. Gadebusch, *Livländische Jahrbücher*, 9 sējumi. Rīgā 1780—83.

¹⁰¹ H. von Jannau, *Geschichte von Lief- und Ehstland*, pragmatisch vorgetragen, I—II. Rīgā 1793 un 1796.

¹⁰² Sal.: E. Fueter, *Geschichte der neueren Historiographie*, 354. lp. München 1925.

zīmes atgādināt Janava darba ārējās vēstures periodizācijas schemu. Baltijas vēsturi viņš iedala šādos 8 periodos: 1.) Lief- und Ehistland eine russische Provinz, 2.) Deutsche Kaufleute gründen die Hierarchie von 1158 bis 1237, 3.) Das Zeitalter der Bischöfe, 4.) Herrmeisterliche Aristokratie von 1237 bis 1560, 5.) Iwan Wassiljewitsch von 1526 bis 1583, 6.) Schweden und Pohlen streiten um Lief- und Ehistland von 1583 bis 1629, 7.) Die schwedische Regierung von 1629 bis 1710, 8.) Das glückliche Lief- und Ehistland von 1710. an. Lielos periodus autors savukārt sadala sīkākos chronoloģiskos posmos un tajos mehāniski iestrādā dažādus kulturvēsturiskus tematus.

Šo Janava vēstures rakstniecības formu pārņem turpmākie Baltijas vēsturnieki, cenšamies to izkopt tālāk, sevišķi iekšējās vēstures laukā, kas tiek sadalīts atsevišķās patstāvīgās nodaļās. Šai ziņā vistālāk gāja A. Richters (1803.—64. g.), kura Baltijas provinču vēsture¹⁰⁸ patiesībā ir mēģinājums dot politiskās, sociālās, saimniecības un tiesību vēstures sintezi. Viņš iedala Baltijas vēsturi tikai 2 lielos periodos: 1.) tīri ģermaniskās attīstības laiks (1158.—1562. g.) un 2.) Baltija kā svešu valstu province (no 1562. g.), iesākot pirmo periodu ar dažām ziņām par Baltijas vēsturi pirms vācu atnākšanas. Pirmā perioda iedalījumam 5 laikmetos A. Richters liek pamatā vienīgi Livonijas ordeņa politisko vēsturi, bet otro periodu sadala poļu, zviedru un krievu laikos, pēdējos nemaz neapskatot. Atsevišķā trešā sējumā autors tēlo Kurzemes vēsturi hercogu laikos, dalīdams to 3 posmos. Šo A. Richtera periodizāciju aizguva L. Arbuzovs (1848.—1912. g.) gan ne sava darba pir-

¹⁰⁸ A. v. Richter, Geschichte der dem russischen Kaisertum einverleibten deutschen Ostseeprovinzen, I—III. Riga 1857—58.

mā,¹⁰⁴ bet nākošos izdevumos. Viņa vēsture atšķir tikai 2 periodus: Livonijas patstāvības laikus un Vidzeme ar Igauniju kā kaimiņu valstu provinces, apskatot šai periodā arī Kurzemi kā Polijas lēņa valsti. No vācbaltu viedokļa nevar celt iebildumus pret šādu Baltijas ārējās vēstures periodizāciju, jo viņi dabiski sava tēlojuma centrā lika laikmetu, kad Livonija bij vācu tautības Romas imperijas formala sastāvdaļa, bet faktiski gandrīz pilnīgi neatkarīga no ķeizārvalsts. Turpretim mums un igauņiem vāci bij tāda pat sveša tauta kā citi kaimiņi un tā sauktais Livonijas patstāvības laikmets tāds pat politiskās atkarības laiks, kādi bij visi nākošie laikmeti līdz Latvijas valstij.¹⁰⁵

Mūsu vēstures skolas grāmatas sākumā pārņēma šo A. Richtera un L. Arbuzova periodoloģisko shēmu, papildinot to vienīgi sākumā ar Senlatvijas un beigās ar patstāvīgās Latvijas svarīgāko notikumu un parādību pārskatu. Tomēr trūkstot zinātniskiem priekšdarbiem, skolas grāmatu autori bij spiesti katrs pēc saviem ieskatiem pārstrādāt šo shēmu, domājot galvenokārt par pedagoģiskiem un mnemotehniskiem apsvērumiem. Dažreiz tas pats autors savu grāmatu dažādos izdevumos vienam laikmetam lietoja dažādus apzīmējumus,¹ vai arī pamatskolu un vidus skolu kursos tika ieturēta cita periodizācija, pirmajos izdarot dalīšanu uz ārējās, bet otrajos arī vēl uz iekšējās vēstures notikumu pamata.²

¹⁰⁴ L. Arbusow, Grundriß der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Mitau 1890.

¹⁰⁵ A. Švābe, Latvju tiesību vēsture, 22139. lp. (LKV., XI sējums.)

¹ Tā Fr. Zāliša Latvijas vēstures pamatskolu kursā 1935. g. otrais chronoloģiskais periods saucas „Latvija vācu varā”, bet 1938. g. — „Senlatvija Vācijas atkarībā”.

² Sal. tā paša autora Latvijas vēstures pamatskolas (1938. g.) un vidus skolas (1936. g.) kursus, kā arī P. Dreimaņa Latvijas vēstures grāmatas pamatskolām (1938. g.) un vidus skolām (1937. g.).

Atzīstot lielās kompozīcijas grūtības, kas jāpārvar katram mūsu laiku vēsturniekam, cenšoties apvienot politiskās jeb ārējās un kulturas jeb iekšējās vēstures dažādo tematiku un metodoloģiju, lai radītu darbu vienā mākslinieciskā lēmumā,³ tomēr nedrīkstam nevarībā nolaist rokas un vienkārši noskatīties, kā katrs autors uz sava riska tiek galā ar šo jautājumu. Atgādinot vairākkārt uzsvērto tezi, ka nepietiek zināt vēstures faktus, bet tie jācenšas arī saprast kauzalā kopsakarībā un viņu nozīmībā priekš visas tautas vēsturiskiem likteņiem, jāpasvītro vēlreiz, ka šī vēstures saprašana ir ļoti lielā mērā atkarīga no tā, kur mēs ieraugam savas tautas pagātnes izcilos vērsu punktu. Šie punkti ir līdzīgi gaišām bākām, kas vada vēsturnieku uz drošām ostām. Ja kādas kustības vai parādības sākuma un beigu punkts ir izvēlēts nepareizi, tad arī nav izredžu ieraudzīt vēstures procesa dominantes un galvenās attīstības līnijas, ar ko vēsture draud pārvērsties par vienkāršu chroniku vai materialu kopojumu.

No visām periodoloģiskām schemām visplašāk izplatīta Rietumeiropas vēstures trichotomija jeb dalījums senos, vidus un jaunos laikos. Vidus laikus kā jēdzienu atšķir jau italiešu humanists Flavio Bjondo (1388.—1463. g.), bet filologs Joachims Vats 1518. g. lieto arī nosaukumu *media aetas*. Beidzot holandiešu teologs Gisberts Fētijs (1588.—1676. g., *Voetius*) 1644. g. ievieš šo terminu baznīcas vēsturē, dēvējot tā laikmetu starp 500. un 1517. gadu. Vēl soli tālāk gāja Halles

* Šāds mēģinājums plašām aprindām rakstītās vēstures grāmatās devuši pēdējā laikā J. Hallers savā *Die Epochen der deutschen Geschichte* (1928) un Ch. Seignobos savā *Histoire sincère de la Nation française* (1933), pie kam pirmais lieto iedalījumu blanketās nodaļās bez jebkādiem nosaukumiem, bet otrs tēlojamo vielu iedala saskaņā ar sociālās vēstures tematiku.

prof. Kristaps Kellers, nosaukdams savas trīs skolas grāmatas vispārīgā vēsturē: *Historia antiqua* (1685. g.), *Historia medii aevi* (1688. g.) un *Historia nova* (1696. g.).⁴ Vēstures trejdaļijums galīgi ieviesās tikai 19. g. s. pēc Lielās franču revolūcijas, pie kam kā vidus laiku sākuma, tā beigu moments ir vairākkārt grozīts.

Parasti sāk ar Romas imperijas bojā eju 476. g., bet beidz vai nu ar grāmatu spiešanas izgudrošanu (ap 1450. g.), Konstantinopoles krišanu (1453. g.), Amerikas atklāšanu (1492. g.) vai reformācijas sākumu (1517. g.). Protams, ka Romas pagrimšanu un bojā eju, kas ilga dažus gadu simteņus, nevar izteikt ar vienu gada skaitli; var vienīgi apgalvot, ka 5. g. s. vidū sākās ilgstoši civilizācijas atplūdi ar tālu ejošām sekām. Ja senāk pieņēma, ka šis radošo spēku pagurums romiešu kulturas mantiniecēs turpinājās turpat 1000 gadus, tad nedrīkstam aizmirst, ka šis uzskats par tumšo civilizācijas kapu radās humanistu ideoloģijā pēc bībeles formulas: dzīve, nāve, augšām celšanās jeb renesanse. Vēl 15. g. s. nosaukums *medium tempus* bij tīri apokaliptisks, ar ko apzīmēja starplaiku no Kristus līdz pastarai dienai. Turpretim 19. g. s. pētījumi rāda vidus laikus mazāk tumšus un italiešu renesansi mazāk spožu un pēkšņu, nekā domāja paši humanisti un viņu pēcteči. Ja agrāk renesanses jēdzienu saistīja vienīgi ar italiešu kulturas uzplaukumu 15. g. s., tad tagad vēsturnieki runā arī par karolingū, otonu un vidus laiku renesansi, pie kam amerikāņu prof. Čarlzs Heskins pēdējo saista ar 12. g. s.⁵ Šai gadu simtenī izceļas domskolas un universitātes, atdzimst latīņu literatūra, uzplaukst gotiskā

⁴ H. Spangenberg, Die Perioden der Weltgeschichte, 10.—11. lp. (Historische Zeitschrift, Bd. 31, 1923.)

⁵ Ch. H. Haskins, The Renaissance of the Twelfth Century, 9.—10. lp. Cambridge 1935.

māksla, ar grieķu un arābu darbu tulkojumiem paplašinās Eiropas zināšanas filosofijā, matematikā un astronomijā, sākas romiešu un kanonisko tiesību studēšana, sakarā ar krusta kariem atdzīvojas tirdzniecība un rodas jaunas pilsētas. Kā 14. g. s. izaudzis no trīspadsmitā, tā pēdējais no divpadsmitā, kāpēc pēc Ā. Heskina domām neesot nekāda lūzuma starp vidus laiku renesansi un 15. g. s. Tā tad tradicionālie tūkstots gadus ilgie vidus laiki neesot nekāda realitāte, bet humanistamits. Ari otrs amerikāņu vēsturnieks Džemss Šotvels domā, ka par vidus laikiem varot saukt tikai samērā īso laikmetu no 5. līdz 11. g. s. Vācu tautsaimnieks Gustavs Šmollers uzskata 12. un 13. g. s. par īstiem saimnieciskās revolūcijas gadu simteņiem, kad agrākās agrarās kultūras klēpī dzima jaunā pilsētu saimniecība ar stipru namnieku kārtu.⁶

Bet blakus šiem centieniem ierobežot vidus laiku chronoloģiskos rāmjus vēstures zinātnē manamas tieksmes tos vēl paplašināt, aizrādot, ka Lutērs gan pabeidza jau 13. g. s. iesāktu nacionālo valstu emancipāciju no pāvestu virskundzības, bet reliģisko karu laikmetā atkal sākās baznīcas dogmu un iestādījumu uzvaras gājiens pāri Eiropai, kāpēc nākošos divos gadu simteņos var runāt par vidus laiku gara atdzimšanu. Tāpēc luterāņu teologs Ernests Trelčs (*Troeltsch*) liek priekšā ari 16. un 17. g. s. pieskaitīt ja ne vidus laikiem, tad vismaz konfesionalam pārejas laikmetam, līdz beidzot 18. g. s., tā sauktā apgaismības laikmetā, izaugusi jaunā Eiropa no katolisma, luterisma un kalvinisma sadursmes. Un ja nu katoļu vēsturnieki principā neatzīst Luteru par jauna vēstures laikmeta sācēju, uzskatīdami par tādu joprojām vienīgi Kristu, tad pēdējos gados ari paši luterāņi neatzīst vairs vēstures trejdaļījumu

⁶ Sal.: H. Spangenberg, 45. lp.

par metodoloģiski attaisnojamu un liek priekšā turpmāk runāt par vidus laikiem nevis periodoloģiskā, bet tikai tipoloģiskā nozīmē.⁷ Pēc tam, kad gandrīz visi specialo vēsturu pārstāvji bij viens pēc otra atteikušies no humanistu trejdalījuma schemas, beidzot arī baznīcas vēsturnieki izmet to no tās vēstures nozares, kur šī schema vispirms ieviesās.

Protams, vēstures trejdalījums vēl ilgi tiks lietots tradīcijas un ērtības labā. Mums ir svarīgi noskaidrot, cik tālu šī schema atbilst mūsu pašu vēstures gaitai. Tā kā metodoloģiski ir nepareizi runāt par šī romāņu un ģermaņu tautu vēsturē radītā trejdalījuma universālo raksturu, tad katrai nacionālai vēsturei šis jautājums jāizšķir atsevišķi. Lai gan zviedri arī ir ģermaņi, tomēr viņi savus vidus laikus nesāk vis ar Romas bojā eju, bet ar 1060. g., kad izmīra Inglingu dinastija, pieskaitīdami vēl senlaikiem kā senvēsturi, tā vikingu laikmetu. Tāpat vidus laikus viņi nebeidz ne ar Konstantinopoles krišanu, ne Lutera težu piesišanu, bet gan ar 1521. g., kad Gustavs Vasa atbrīvoja Zviedriju no dāņu virskundzības.⁸ Tā tad zviedri vēstures iedalījumam izvēlas tikai savas vēstures svarīgākos faktus, skaitīdami vidus laikus nevis 1000, bet 460 gadus. Ja nu mēs pēc katoļu vēsturnieku parauga par jauna laikmeta sākumu uzskatītu to gadu simteni, kad katoļu ticība Livonijā bij tiktāl ieviesusies, ka jau varēja to saukt par tautas ticību, tad mums vidus laiki būtu jāsāk visagrākais pēc zemgaļu pēdējām brīvības cīņām, t. i. ar 14. g. s. Bet tādā gadījumā vidus laiki, vismaz Rīgas latviešu vēsturē, būtu

⁷ K. Heussi, *Altertum, Mittelalter und Neuzeit in der Kirchengeschichte. Ein Beitrag zum Problem der historischen Periodisierung*, 56. lp. Tübingen 1921.

⁸ C. Hallendorff and A. Schüek, *History of Sweden*, v—vii lp. London 1929.

jābeidz jau ar pirmiem svētbilžu grautiņiem 1524. g.; citiem vārdiem, mūsu vidus laiki aptvertu tikai kādus 200 gadus. Tas liecina, ka vidus laiku jēdziens, kā tehniskas periodizācijas vienība, ļoti grūti pielāgojams Baltijas vēsturei, lai gan no otras puses nav šaubu, ka šejienes vācbaltu kungu kārtā ilgāk nekā jebkur citur Eiropā dzīvoja mediēvalā gara pasaulē un vidus laikiem tipiskus kārtu iestādījumus saglabāja līdz pat 19. g. s. astoņdesmitiem gadiem, kamēr tos galīgi nenoskaloja latviešu tautiskā kustība. Tāpēc mēs savu renesansi un līdz ar to vidus laiku beigas varam datēt pēc tām pašām pazīmēm kā italieši un citas tautas: tautiskās apziņas atmoda (t. i., renesanse) ir tai pašā laikā arī jauno laiku sākums Latvijā. Šādā skatījumā mūsu vidus laiki ilgst apmēram 550 gadus, no 1300.—1850. gadam. Bet tik garš vēstures periods ir lielu politisku, sociālu un tiesisku notikumu un pārmaiņu bagāts, kāpēc tas savukārt prasa sīkāku iedalījumu.

Kā jau teikts, tas parasti notiek pēc svešu aneksiju un svešinieku kundzības periodiem. Formalā ziņā tas ir ļoti ērti, jo sevišķi skolās dod drošus chronoloģiskus pieturas punktus, ko nosaka starptautisku līgumu noslēgšanas gadi. Cits jautājums, vai ar to ko iegūstam mūsu vēstures dziļākai izpratnei. Tā iespējama vienīgi dalījumos pēc satura, pie kam viena laikmeta notikumi tiek uzskatīti par laika ziņā sakarīgiem vai nu cēloņu un sekū, vai nolūka un rezultāta ziņā; pirmā gadījumā runā par kauzalo, otrā par teleoloģisko sakarību. Ka šie abi periodizācijas principi rada dažādu laikmetu iedalījumu, to var demonstrēt ar piemēriem.

Sākot krievu laikus Vidzemē ar Nīstādes miera līguma gadu (1721), mēs patiesībā tikai noslēdzam Ziemeļu kara periodu: faktiski Vidzeme jau 1710. g. nonāca krievu okupācijas varā. Tomēr arī pēc 1721. g. formāli palika spēkā zemnieku labā

izdotā zviedru agrarā likumdošana un tikai ar 1722. g. uzsākto muižu restitūciju šo likumu piemērošanas iespējas gadu no gada kļuva mazākas, jo 1758. g. privatu muižu arķļu skaits bij palielinājies piecārtīgi, salīdzinot ar zviedru laiku beigām; tas nozīmēja, ka 18. g. s. vidū Kārļa XI aizsardzības likumi attiecās vairs tikai uz $\frac{1}{6}$ no visiem Vidzemes zemniekiem. Tā tad zviedru laiki zemniekiem īsteni beidzās ne ar Rīgas kapitulāciju, ne ar Nīstādes miera līgumu, bet gan vēlāk. Tāpēc daudzi vēsturnieki ieteic runāt nevis par laikmetu robežu līnijām, bet joslām, kurās nemanot izbeidzas agrākais un sākas nākošais vēstures posms.

Vēl lielākas grūtības rada mēģinājumi atrast nozīmīgu nosaukumu laikmetam no 1225.—1561. g. Daži to dēvē par ordeņa laikiem Latvijā, bet bez pamata. Livonijas ordeņa valsts mūsu zemē bij tikai viena no konfederācijas valstīm, blakus Rīgas archibīskapijai un Kurzemes bīskapijai. Pēc sava hiērarchiskā un politiskā stāvokļa konfederācijas galva bij archibīskaps, nevis ordeņa mestrs, kas līdz pat Augsburgas reichstāga 1530. g. 26. jūlija aktam tiesiski bij Rīgas, Tērbatas un Sāmsalas bīskapu vasālis. Ir taisnība, ka augšā minētā laika spriedī Livonija bij vācu tautības Romas ķeizārvalsts loceklis un Livonijas 3 bīskapi tās garīgie firsti ar balsi tiesībām Vācijas reichstāgā. Tomēr nedrīkstam aizmirst, ka līdz 16. g. s. sākumam šī valststiesiskā atkarība bij vairāk juridiska forma nekā vēsturiska realitāte. Tāpēc maz dod arī dažu autoru lietotais laikmeta raksturojums „Latvija kā Vācijas ķeizāristes daļa“. Pēc analogijas ar poļu, zviedru un krievu laikiem varētu šo ilgo periodu dēvēt par vācu laikiem, jo šai laikmetā zemes kungi, bīskapi un mestri, ar dažiem izņēmumiem, bij vācu tautības. Bet nelaime tā, ka vācu gubernatori, landmāršāli, pilskungi, virspilskungi, bruģa kungi un citi tiesneši bij mūsu zemes faktiskie noteicēji

ari vēlākos vēstures posmos. Man šķiet, ka visu šo un citu iemeslu dēļ būtu ieteicams izvairoties no tradicionālā ārējās vēstures dalījuma vācu, poļu (ieskaitot Kurzemes hercogvalsti), zviedru un krievu laikos, tai vietā piegriežot vairāk vērības kā atsevišķo teritoriju (piem., Livonijas ordeņa valsts, Rīgas archibīskapija, Kurzemes bīskapija, Kurzemes, Vidzemes un Latgales hercogvalstis) likteņu tēlojumam, tā arī īsāku un ideoloģiski sakarīgāku laikmetu aprakstam.

Izceļot latviešu zemes teritoriālo trejdalījumu, mēs nevien izpildām vēstures zinātnes prasību pēc individualizācijas, bet arī iegūstam dziļāku skatu ļoti daudzos mūsu vēstures būtiskos jautājumos. Tad kļūst saprotams, kāpēc vienīgi paši latvieši spēja nodibināt savu nacionālu valsti, kamēr visos iepriekšējos Livonijas valstiskos veidojumos svešiniekus interesēja nevis iedzīvotāju tautība, bet teritorija. Ja arī mūsu senciltis, ceļot savas valstis, kā pirmo stūrakmeni izraudzīja zemes jēdzienu [Vidzeme, Kurzeme, Lat(vi)gale, Zemgale], tad nekur tālāk politiskā kultūrā nebija tikusi arī Livonijas teritoriālo valstiņu dibinātāji, kas pilnīgi ignorēja tautiskuma principu un valstis kristīja valdnieka amata nosaukumā (piem., bīskapa valsts, mestra valsts). Latviešu vēsturnieka uzdevums ir nevis noklusēt, bet taisni izcelt šo valstiņu nacionālo raksturu. Tā Livonijas ordeņa valsti, kas teritoriālā ziņā bija lielāka (ap 67.000 kv. km.) par tagadējo Latviju, apdzīvoja igauņi, lībieši, latgaļi, zemgaļi un kurši. Rīgas archibīskapijas pavastnieki bija latgaļi un lībieši, bet Kurzemes bīskapa valsts — kurši, lībieši un Roņu salas zviedri. Arī turpmākos gadu simteņos Vidzeme, Latgale (Inflantija) un Kurzeme dzīvoja katra savu nošķirtu politisku dzīvi. Šai likteņu dažādībai līdz šim nav vēl piegriezta vajadzīgā vērība, kāpēc arī daža laba mūsu vēstures parādība nav ieraudzīta īstā gaismā. „Lai varētu rasties Latvijas, kā politiski organizē-

tas latviešu zemes, nosaukums, kas aizēnotu teritorialo trejlapi, vidzemniekiem, kurzemniekiem un latgaliešiem bij vispirms jāizaug lielākiem savā garā un jāpaceļas līdz latviešu tautas idejai — zemēm jāklūst par naciju, pretēji tam, ka 13. g. s. senciltis kļuva par zemēm.⁹

Bet katras teritorijas vēsture savukārt periodizējama pēc svarīgākiem militarās, politiskās, tiesiskās, socialās, saimnieciskās un kulturalās vēstures faktiem. Visvieglāk to izdarīt militarā un politiskā vēsturē, lai gan arī te nāksies daudz ko pārskatīt. Piemēram, vienīgi ar sekošanu vecām tradīcijām es varu izskaidrot, ka mūsu skolas grāmatas no 24 Rīgas bīskapiem un archibīskapiem plaši apraksta pirmos trīs un visus pārējos noklusē, bet no 47 ordeņa mestriem apskata gandrīz tikai Pletenbergi. Noliekot mūsu vēstures centrā zemnieku, nāksies daudz vairāk nekā līdz šim nodarboties ar tiesiskās, socialās un saimnieciskās vēstures parādībām, kur chronoloģiskais rāmis bieži ir pilnīgi izplūdis un glezna ir svarīgāka par rāmi. Tāpēc jau savā laikā Fustels de Kulanžs ieteica atzīmēt laikmetu secību nevis ar gadiem, bet ar ideju un iestādījumu secību, jo arī laikmeta valdošās idejas ir vēsturiski fakti.¹⁰ Bet tā kā idejas parasti veido veselu ideoloģisku un normatīvu sistemu, tad perioda robežām jāsakrīt ar kādas sistēmas izcelšanos un bojā eju. Tas ir tas pats iedalījuma princips, ko mākslas un literatūras vēsturnieki sauc par virzienu, bet tiesību vēsturnieki par juridisko principu maiņu kādas tautas socialā un politiskā dzīvē. „Šie tiesību principi ir vispārīgās idejas, ko indukcijas ceļā iegūstam no empiriskā tiesību vēstures mate-

⁹ A. Švābe, Latvju tiesību vēsture, 22155. lp. (LKV., XI sējums.)

¹⁰ J. M. Tourneur-Aumont, Fustel de Coulanges, 215. lp. Paris 1931.

riala.¹¹ No šī viedokļa, piemēram, Latvijas tiesu iekārtas vēsturē varam atšķirt kārtu un vispārīgo tiesu secību, pie kam galīgais vērsuma punkts bij 1889. g., kad Baltijā ievada Aleksandra II tiesu ustavus. Mūsu kriminaltiesību vēsturē viegli atzīmējami 5 lieli periodi: līdz Kārļa V 1532. g. sodu likuma recepcijai 16. g. s. piecdesmitos gados,¹² kas likvidēja iepriekšējā laikmeta kompozīcijas sistemu; Karolinas laiku līdz 1845. g. Krievijas sodu ustaviem, kas Latvijā bij spēkā līdz 1915. resp. 1918. g., kad šo novecojušo kodeku atvietoja ar Krievijas 1903. g. sodu likumu, līdz beidzot 1933. g. to nomainīja pašu latviešu Sodu likums. Protams, ka visos šais gadījumos notika arī iepriekšējā laikmeta sodu sistēmas maiņa, mainoties doktrīnas un sabiedrības uzskatiem par sodamību, soda veidiem un mēriem. Jau no šī tīri chronoloģiskā pārskata redzam, ka Latvijas kriminaltiesību vēstures periodi nesakrīt ar mūsu ārējās vēstures politiskiem laikmetiem. Grūtāk šādi periodi izdalāmi saimniecības vēsturē, bet arī šai laukā pastāv vairāki mēģinājumi norobežot laikmetus pēc valdošiem saimniekošanas principiem un tiem atbilstošām saimniecības sistēmām.¹³

Pa daļai uz antikās pasaules literārām tradīcijām par zelta, sudraba, vara un dzelzs laikmetiem cilvēces vēsturē, jau 1813. g. dāņu vēsturnieks V. Simonsens iedalīja Skandināvijas senvēsturī akmens, vara un dzelzs laikmetā. Archeoloģisku pamatojumu šim trejdaļījumam kā pirmais deva Kopenhāģenas Ziemeļu senatnes muzeja direktors K. T. Tomsens (1789.—1865. g.),

¹¹ О. В. Тарановский, Периодизация въ истории права, 207. лр. (Труды русскихъ ученыхъ за-границей, II. Берлинъ, 1923.)

¹² Straumes un avoti, I 392. лр.

¹³ Sal.: W. Sombart, Der moderne Kapitalismus, I, 1, 25.—26. лр. München 1922.

kas 1836. g. izdotā rokas grāmatā nodibina tagad lietoto nomenklaturu: akmens, bronzas un dzelzs laikmets.¹⁴ Ar mūsu pirmā archeologa Konstantina Grēvinka (Igaunijā pārvācota džūksteniešu dzimta Grēviņi) starpniecību (1819.—87. g.) šī terminoloģija ieviesās arī latviešu zinātnē. Zviedru archeologam Oskaram Montelijam (*Montelius*, 1843.—1921. g.), izstrādājot ar tā saukto tipoloģisko metodi sīkāku chronoloģiju, kļuva iespējams katru no šiem laikmetiem sadalīt vēl sīkākos posmos, pie kam senvēsture aizguva vēstures trejdalījuma schemu par seniem (agriem), vidējiem un jauniem (vēliem) laikiem.

Nemaz nerunājot par šādas trichotomijas lielo schematismu, vēsturnieki nevar samierināties, ka tautas kulturas vēsturi periodizē vienīgi pēc galvenās izejvielas (akmens, metala) un tehniskā apstrādājuma. Turoties pie šādas tīri materialistiskas vēstures uztveres, nāktos arī 19. g. s. saukt par tvaika, bet 20. g. s. par elektrības un radio laikmetu, kas, protams, dotu pavisam bālu un greizu ieskatu par mūsu laika kulturu. Ja arī, stingri ņemot, t. s. akmens un bronzas laikmeti (apm. līdz 500. g. priekš Kr.) Baltijā ir gandrīz pilnīgi izslēgti no vēstures zinātnes tematikas un metodoloģijas; ja tā ir arī vēsture šī vārda īstā nozīmē, kur var spriest vienīgi archeologs, valodnieks un etnologs, tad turpretim vairāk nekā 1700 gadus ilga senvēstures periods ar nosaukumu „dzelzs laikmets“ (no 500. g. pr. Kr.) prasa no archeologa visciešāko sadarbību ar vēsturnieku. Bet ja aprakstot Jersikas karali Visvaldi, vai zemaļu lielkungu Viestartu, vai kuršu pirmās brīvības cīņas ar Vācu ordeni, vēsturnieks ir spiests teikt, ka viss tas notika „dzelzs laikmetā“, tad viņam arī mūsu tautiskā kustība, Atis Kronvalds vai

¹⁴ Reallexikon der Vorgeschichte, II hrsg. von M. Ebert, 457.—458. lp. Berlin 1925.

Krišjānis Valdemārs jātēlo kā „tvaika laikmeta“ parādības.

Dzelzs laikmeta nomenklaturu nevar glābt arī tā iedalījums 3 periodos un 6 posmos, jo — kamēr viņu datēšanai ņemti tikai materialās kulturas fakti — tiem nav nekādas plašākas vēsturiskas nozīmes. Tāpēc senvēsturei jāatmet līdzšinējā universalvēsturiskā ievirze un tās periodizācijai jāliek pamatā katras nacionalās vēstures svarīgākie vērsuma punkti. To tagad pakāpeniski dara arī archeoloģiskā trejdaļījuma nodibinātāji skandināvi un viņu paraugam seko vācieši un poļi. Tā, piem., zviedri savu vēlo dzelzs laikmetu sauc par vikingu, bet vidējo — par tautu staigāšanas laikiem. Poļi runā par romiešu (no Kr. dz. līdz 400. g.), tautu staigāšanas (no 400.—600. g.), priekšpjestu (no 600.—900. g.) un agro pjestu (no 900.—1200. g.) laikmetu. Vācieši liek priekšā pārdēvēt Prūsijas dzelzs laikmeta posmus pēc etniskām pazīmēm: gotu-rietumbaltu, prūšu-vikingu laikmets un tml.¹⁵ Jācer, ka arī mūsu archeologi pārstrādās tagad lietoto, tīri formālo senvēstures iedalījumu, raksturojot atsevišķos posmus pēc satura, ar ko tiks nojaukta senvēstures (*Frühgeschichte*) un vēstures nedabiskā robeža, kā arī kopīgā archeologu un vēsturnieku darbā varēs tikt labāk saskaņotas un izvērtētas šī laikmeta materialo atlieku un rakstīto avotu ziņas.

Ja latviešu vēsturnieki tagad galvenu uzmanību pievērš senvēsturei un seniem laikiem, tad tas izskaidrojams vispirms jau ar to, ka archeologi pēdējos 20 gados devuši mums tūkstošiem jaunu — kaut arī — mēmu avotu, un archeoloģija no „sasīstu podu zinātnes“ (*science des pots cassés*) kļuvusi par pilntiesīgu vēstures zinātņu līdzgaitnieci. Vēl 19. g. s. vidū Teodors Momzens

¹⁵ Sal.: Altpreußische Forschungen, 1938, Heft 1, 105. lp.

(Mommesen, 1817.—1903. g.), nemaz nerunājot par mazākiem gariem, savā Romas vēsturē ironiski teica par archeologiem, ka viņi galvenokārt pētījot to, kas neesot ne uzzinams, ne zināšanu vērts; viņam arī piedēvē izteicienu, ka senvēsture esot lauku mācītāju un atvaļinātu virsnieku darba lauks.¹⁶ Turpretim tagad archeologs strādā ar tikpat eksaktām metodēm kā numismats, paleografs, epigrafiķis vai diplomatiķis. Pieaugot izrakumu skaitam, kļūst iespējams arvien drošāk un sīkāk noteikt senvēstures chronoloģiju pēc izrakto priekšmetu tipiem, kapu formām, apbedīšanas rītiem, kulturas slāņiem un monētu atradumiem. Tā nav archeologa vaina, ja viņa avotu raksturs spiež to ierobežot savu pētniecības lauku ar samērā šauru vēstures tematiku. Tomēr kopā ar antropologiem, botaniķiem, zoologiem, valodniekiem, etnologiem un reliģiju vēsturniekiem viņam jau tagad ir iespējams atrisināt veselu rindu ļoti svarīgu problēmu, galvenokārt saimnieciskās un materiālās kulturas novadā. Katrai tautai un arī zinātnei nepieciešamās atziņas par pirmdzimteni, cilšu ieceļošanu un izceļošanu, viņu apmetnēm, antropoloģiskām un etniskām pazīmēm, nodarbošanos, ticējumiem, lietišķo mākslu, pa daļai arī militaro un politisko organizāciju — visu to ticamības robežās spēj dot archeologs ar vēsturnieka izglītību un mākslinieka iztēli.

Protams, tāpat kā vēsturniekam, viņam sava intuitīvi atrastā pagātnes sinteze un vispār katra atziņa ir metodiski jāpierāda (*methodus demonstrandi*) ar to pašu loģiski nevainojamo diskursīvās domāšanas formalismu, kas ir saistošs katram zinātniekam.¹⁷ Ja ne vairāk, šie pierādījumi jā-

¹⁶ Sal.: L. Franz, *Vorgeschichte und Zeitgeschehen*, 19.—21. lp. Leipzig 1938.

¹⁷ V. Kraft, *Die Grundformen der wissenschaftlichen Methoden*, 284.—290. lp.

sniedz ticamas hipotezes veidā. Tā kā avotu nepilnības vai pretrunības dēļ pretinieki pierādīšanas procesā bieži vien varēs atrast loģiski apstrīdamas vietas, tad daudzos svarīgos jautājumos katram pētniekam atļauts palikt pie saviem uzskatiem, ja vien viņš spēj tos pamatot ar pozitīviem vai negatīviem pierādījumiem. Tā kā taisni senvēsturiskais materials vēl atrodas tikai apzināšanas, vākšanas un sistematizēšanas sākumā un senmantu lielākā daļa guļ zemes klēpī, tad jauni izrakumi spiež archeologus grozīt savus agrākos uzskatus, kāpēc arī senvēstures literatūra noveco daudz ātrāk nekā cita. Tomēr šīs archeoloģijas pagaidu grūtības nedrīkst iespaidot mūsu spriedumu par latviešu archeologu veiktā darba lielo nozīmi. Vienīgi salīdzinot ar to mazumu, ko šai nozarē bij darijuši vācbalti līdz pasaules karam, kļūst redzami mūsu senvēsturnieku izcilie sasniegumi pēdējos 20 gados.

Otrs iemesls mūsu pastiprinātai interesei par Baltijas tautu senvēsturi ir dabiska vēlēšanās tuvāk pazīt savas politiskās brīvības senos laikus, lai no tiem varētu mācīties sargāt savu jauno valsti un izlietot senatnes konstruktīvos elementus tagadnes celtniecībā. Tas nenozīmē, ka mums līdz ar romantiķiem un dzejniekiem būtu jāidealizē sava senatne un jāsaka līdz ar Raiņi: „Tur burvīgā gaismā viss zaigo un laistas“. Bet no otras puses mums jānoraida arī pilnīgi pretējais latviešu tautas ienaidnieku apgalvojums, ka mūsu senvēsture „bijusi nekulturas un rupja barbarisma tumšais un nenozīmīgais laiks.“¹⁸ Bez šaubām, vēstures patiesība atrodas vidū starp šīm abām galējām koncepcijām. Mēs nemaz negribam slēpt,

¹⁸ Cēsu mācītāja Fīrhūfa vārdi Latviešu draugu biedrības gada sapulcē 1880. g. 4. decembrī, apspriežot Ausekļa un Pumpura patriotisko dzeju. (Protokoll der 52 Jahres-Versammlung der lettisch-literarischen Gesellschaft, Riga den 4. December 1880, 32. lp.)

ka Latvijā 12. un 13. g. s. — tāpat kā kaimiņu zemēs — pastāvēja verdzība, tomēr tautas vairākums bij personīgi brīvi ļaudis; negribam slēpt, ka toreizējās senciltis vēl nebij garīgi izaugušas līdz savas nacionalas vienības apziņai, tomēr valsts un ticības lietās tās lēma pašas par sevi; negribam slēpt, ka blakus bagātiem un turīgiem bij arī nabagie un mazturīgie, tomēr latviešu tautas bagātība bij lielāka nekā vēlākos svešniecības laikos.

Šādu un līdzīgu apsvērumu dēļ mēs redzam mūsu senvēsturi gaišāku nekā sekojošos vidus laikus, kas Rietumeiropas civilizācijas vārdā atņēma mūsu senčiem brīvību, tēvzemi un valsti. Mēs esam pārliecināti, ka vienīgi pateicoties tam, ka jau 13. g. s. Baltijas tautas bij ieguvušas un izveidojušas savu kulturalo patstāvību, tās nevarēja tikt pārtautotas un 700 gadu laikā nosargāja savu senču garīgo mantojumu. Šādā skatījumā senvēstures pētīšanai ir jo sevišķa politiska nozīme, jo tā liecina par tautas nemirstību, kas savukārt dod vēsturisku jēgu mūsu dzīvošanai un kalpošanai savai tautai un valstij.

Legendarais vēsturē

Katras tautas vēsture iesākas ar leģendām — šo apgalvojumu var uzskatīt par aksiomu, kas neprasa pierādījuma. Bet leģendas jēdziens ir mainījies līdz ar gadu simteņiem. Ja vidus laikos par leģendām sauca tikai katoļu svēto dzīves aprakstus, ko lasīja priekšā viņu piemiņas dienās, tad tagad tā ir dabūjusi plašāku un cilvēciskāku saturu. Leģendārs ir katrs stāsts par vēsturiski nozīmīgas personas dzīvi un darbību vai arī par pašiem vēsturiskiem notikumiem, cik tāl šo tēlojumu nevaram pamatot ar drošām un skaidrām dokumentu liecībām.

No tā loģiski izriet, ka leģendu girlandām vienmēr paliks apvīti tie laikmeti, no kuriem nav uzglabājušies nekādi dokumenti. Tāpēc parasts šādus vēstures posmus saukt par kādas tautas aizvēsturi, lai ar to novilkto robežu starp dokumentēto vēsturi un bez kādām rakstu liecībām kapenēs un pilskalnās nogrimušo pagātņi. Šim dalījumam nav tikai terminoloģiska nozīme vien: pēcnieku skatījumā vēsture un aizvēsture mums rādas citādā gaismā arī savā dziļākā būtībā. Visas tās senmantas, ko archeologa lāpstiņa izceļ no kāda senča kapa, ir gan piederējušas kādai personai, bet mēs nezīnam, kā viņu sauca, ko viņa domāja un izjuta, par ko cīnījās un kāpēc aizgāja bojā. Tā gribot negribot aizvēsture, kā zinātne

par izraktām senlietām (realijām), vienmēr būs un paliks bezpersoniska.

Bet arī secinājumi par kādas tautas senvēsturisko valsts iekārtu, tiesībām, nodokļiem, ticējumiem un citiem līdzīgiem, ļoti svarīgiem vēstures faktiem, idejām un notikumiem parasti būs tikai hipotētiski minējumi. Paliekot eksaktās zinātnes robežās, archeologs var dot lielāko tiesu tikai materialās kulturas tēlojumu. Ja viņš grib sniegt ko vairāk, tad viņam jābūt arī māksliniekam un jārada leģenda. Ka tas nav pārspilējums, to teoretiski varam viegli pārbaudīt ar šādu apsvērumu. Ja, teiksim, kādas lielas katastrofas dēļ nākotnē aizietu bojā visi dokumenti un citas rakstu liecības par laikmetu no 1918.—1938. g., un pēc tūksts gadiem kāda archeologu ekspedīcija, izdarot izrakumus Latvijā, atrastu tur tikai 20. g. s. materialās kulturas atliekas — kādā ceļā gan šie zinātnieki varētu saviem laika biedriem kaut ko noteiktu stāstīt par latviešu tautas cīņām un viņas valsts vīriem šai varoņu laikmetā, kura acu liecinieki un gaitnieki mēs esam. Un ja arī mums būtu lemts savām gara acīm pēc tūksts gadiem lasīt to, ko minētā ekspedīcija par mums rakstītu savos žurnālos, vai dzirdēt to, ko noraidītu kāds nākotnes radio, tad laikam gan mēs teiktu: tā ir leģenda par kādu citu pasauli, kurā mēs nekad neesam dzīvojuši.

Starpība starp vēsturi un aizvēsturi ir raksturīga arī no laika problēmas viedokļa. Viss, kas notiek vēsturē, ilgst laikā; tāpēc mūsu zināšanas par vēstures notikumiem un personām būs jo dziļākas un drošākas, jo precīzāk varēsīm noteikt laiku, kad šīs personas ir darbojušās un notikumi notikuši. Ļoti bieži kāda apstākļa noskaidrošanai ir svarīgi zināt nevien gadu, mēnesi un dienu, kad iesākta kauja vai parakstīts kāds līgums, bet svaru kausos krīt pat stunda, kad ir dota kaujas pavēle vai notikusi divu valstsvīru apspriede. Turpretim

aizvēsturnieks labākā gadījumā operē nevis ar stundām, dienām, mēnešiem un gadiem, bet tikai gadu simteņiem; dažreiz viņš kļūdas pat par vairāk gadu simteņiem uz priekšu vai atpakaļ.

Pievēršoties dokumentētai vēsturei, jākonstatē, ka arī tās vecākais posms, tā sauktie senie laiki, un daudzām tautām arī vidus laiki, nav bagāti dokumentiem. Kad vēl nebij pazīstama grāmatu spiešanas māksla un rakstīt pratēju skaits bij ļoti mazs, tad lika sastādīt dokumentus tikai par sevišķi izciliem vai seku ziņā svarīgiem notikumiem valsts vai privatas personas dzīvē. Tas nozīmē, ka dokumentos atspoguļojas tikai neliela vēstures daļa. Viss pārējais laika biedriem šķita pēcnieku zināšanai nevajadzīgs un tāpēc nogrima laika straumē, atstādam tikai gadījuma pēdas kādā kapa pieminekļa ierakstā, nodokļu grāmatas atzīmē vai tiesas protokola izrautā lapā. Bet pat tad, ja šie dokumenti nonāk kādā archivā vai privatā krātuvē, viņu skaits kļūst mazāks ar katru gadu: pret tiem nesaudzīgi cīnas ugunsgrēki, karu postījumi un pēcnieku nevērība vai muļķība, kas svarīgus pergamenta tekstus sagraiza, lai no tiem salīpinātu kādas jaunas grāmatas vāku, vai arī veseliem vezumiem tos nosūta papīra fabrikām jauna papīra ražošanai. Tā laiks, kas rada dokumentēto vēsturi, pats apēd savus bērnus.

Nav neviena senās un vidus laiku vēstures notikuma vai personas, par ko būtu uzglabājies tik daudz dokumentu, ka uz to pamata vēsturnieks varētu dot pilnīgu un zinātniski nevainojamu aprakstu. Iedziļinoties kādas personas biogrāfijā vai kāda notikuma ģenezē, pētnieks vienmēr atdursies uz „tukšām vietām“, kurām viņam jātiek pāri, vai nu tās vienkārši noklusējot plašām lasītāju aprindām, vai arī vedot tās sev līdzī pa sava iztulkojuma un tēlojuma mēness tiltu, kas vienīgi spēj pārcelt mūsu garu pāri dzelmēm un bezdibeņiem.

Tai momentā, kad vēsturnieks, konstatējis kādu faktu, mēģina to saprast, t. i. saistīt ar kādu citu faktu cēloņu un seku sakarībā, viņš rada vairāk vai mazāk ticamu vēstures sintezi, teoriju vai hipotezi.

Pats pētnieks var arī to neapzināties un savu vēsturisko notikumu izskaidrojumu un iztulkojumu uzskatīt par vienīgi iespējamo, palikdams maldīgā pārliecībā, ka viņš apraksta tikai to, kas ir bijis, un tēlo tā, kā tas ir noticis. Bet vai nu tai pašā laikā, vai vēlāk kāds cits vēsturnieks tos pašus notikumus un uz to pašu dokumentu pamata izskaidros citādi. Tā rodas aizspriedumi un doktrīnas, kas ar skolas grāmatu un preses palīdzību ieviešas tautā un nodibina ticību tādai vēsturei, kādu to pirms vairāk gadu desmitiem vai pat simtiem ir tēlojis kāds vēsturnieks vai vēstures diletants. Tā kā neviens vēsturnieks nespēj pārbaudīt visus avotus, tad katrā plašākā darbā viņš ir spiests vismaz pa daļai sekot citu pētnieku atziņām, pieņemot tās labā ticībā par patiesību. To sauc par atsaukšanos uz autoritatēm.¹ Bet ja mūsu autoritate ir maldījusies, tad arī mēs viņas maldus un kļūdas tradējam tālāk kā vēstures patiesību. Pat tam, kas savu darbu raksta tikai pēc avotiem, jāzina, ka viņš ļoti bieži ir spiests ticēt nedrošām pagātnes liecībām — ticēt pat tad, ja laika biedri liecina nepatiesi vai stāsta to, ko viņi bij dzirdējuši vienīgi pa ausu galam no maz informētiem ļaudīm, kas acu liecinieku stāstījumu bij pārstrādājuši savā versijā, kur patiecība jauca ar izdomu un fakti vijas ar leģendām. Tas rāda, ka ticības elements vienmēr būs vēstures patiesības neatņemama sastāvdaļa.

Bet arī vēstures zinātnē rit nepārtraukts celšanas un noārdīšanas darbs. Ko tagad redzam

¹ Vēsturnieka atkarību no šādas ticības ļoti loģiski pamato A. Feders savā Lehrbuch der geschichtlichen Methode, 20.—30. lp. Regensburg 1924.

Iekšrīgā vai kādā citā vecā pilsētā, kur veseli kvartali tiek nojaukti, lai atbrīvotu vietu jaunām celtnēm, tas uzmanīgam vērotājam ir redzams arī latviešu vēstures Vecrīgā. Baltijas vēsture — ar kādu nosaukumu parasti līdz pat pasaules karam apzīmēja tās zemes vēsturi, kas zeļ un zied no latviešu un igauņu spēka un asinīm — līdz pat mūsu dienām izskatījās kā vācu aizjūras kolonijas nepievilcīgs provincials kakts, kur ap mūsu tautas svētnīcām, tās aizsedzot un kropļojot, bij saceltas nedaiļas mietpilsoņu piebūves. Mums vispirms ir jānojauc šīs nelatviskās celtnes un jāiznīcina šejienes vācu vēsturnieku sacerētās leģendas, pirms sākam celt latviešu vēstures jaunbūvi. Tas nav un nevar būt ne viena gada, ne viena cilvēka darbs. Daudz kas šai laukā ir jau darīts, bet vēl vairāk darams.

Paies daži gadi, un blakus valdības pilīm, korpuss pēc korpusa, pamazām izaugs latviešu vēsturnieku celtā Latvijas vēsture. Pēc kāda plāna tā ceļama, to Valsts prezidents noteicis likumā: Latvijas vēsture rakstama patiesības un nacionālisma garā. Pavirši skatoties, šķiet, ka abi viedokļi ir grūti savienojami, jo taču parasts domāt, ka zinātniska patiesība ir objektīva, bet nacionālisma ideoloģija — subjektīva. Tomēr šī pretruna ir tīri šķietama: savā būtībā objektīvais un subjektīvais ir tikai tās pašas lietas vai parādības divi dažādi aspekti.

Kas ir patiesība ārpus cilvēka ierobežotā prāta? Kas ir vēstures patiesība par seniem, tāliem notikumiem, par kuriem vairs nevar stāstīt neviens laika biedrs? — Jo vairāk pazīstam kādu vēsturisku notikumu vai personu, jo lielāka kļūst mūsu nezināšana tai nozīmē, ka tikai tad skaidri apzinamies, cik daudz vēl paliek nezināma un nesaprotama. Pētnieks ir pielīdzināms kāda labirinta vārtu slēdzējam, kam atverot vienas durvis parādas koridors ar divām jaunām aizslēgtām;

atslēdzot arī tās, citas noslēpumainas ejas, kuru virziens nav zināms, ne izeja atrodamā. Tā agri vai vēlu katrs īsts vēsturnieks faktu un notikumu labirintā atdurās uz neatslēdzamām patiesības durvīm un ir spiests prasīt sev, kāda ir vēstures dziļākā jēga — kāda ir tās metahistoriskā nozīme? Risinot šos vēstures galējos un pēdējos jautājumus, neviens vairs nevar pateikt, kur sākas un kur beidzas laikmetīgais un mūžīgais, subjektīvais un objektīvais.

Bet tāpat kā tikai retais no tiem auto sporta cienītājiem, kas ar viegli regulējamu ātrumu joņo pa šoseju, paceļ savas acis uz Putnu ceļu, lai apjaustu, ka starp viņa mašīnas kustību un mūsu Zemes debess mehaniku pastāv kāds dziļāks sakars, tā arī vēsturnieks var celt tādu vēstures ēku, kas negrib būt labirints un negrib risināt pēdējos mūžības jautājumus, bet kalpot savas tautas laikmetīgām vajadzībām. Man šķiet, ar to viņš vairāk darīs Latvijas labā, nekā iedomātas mūžīgās patiesības vārdā atteikdamies no sava laika praktiskā jaunbūves darba.

Vai šai latviešu vēstures jaunceltņē būs arī leģendām izrotātas istabas? — Jādomā gan. Bet ar to starpību, ka tur būs vietas tikai tām leģendām, kas ar vēsturisko personu un notikumu latvisko iztulkojumu var kļūt par mūsu tautas garīgā spēka avotu. Kāpēc, piem., lai atsakamies no leģendām, notēlojot mūsu senču brīvības cīņas, tikai tāpēc vien, ka mūsu ienaidnieku chronisti tām veltī dažas, tendenciozi sagrozītas rindas? Kāpēc, klusējot vācu dokumentiem, nevaram atsaukties uz dāņu chronikām vai zviedru sagām, ja tās stāsta par kuršu un zemgaļu cīņām un uzvarām jau 9. un 10. gadu simtenī? Kāpēc aprakstot Kauguru dumpi nedrīkstam neko izlaist un neko pielikt pie tā, kas atrodams vācu izmeklēšanas tiesneša protokolā?

Starpība starp vēsturnieka un rakstnieka vai

mākslinieka darbu ir tikai tā, ka pirmam sava tēlojuma ticamība jāpanāk ar citām metodēm nekā otram. Mākslinieks drīkst radīt jaunas personas un piešķirt tām vēsturisku realitāti pat tad, kad neviens avots neapliecina šādu personu bijumu. Turpretim vēsturniekam savas tautas pagātne nevien jāparāda, bet arī jāpierāda ar formālās loģikas paņēmieniem, kāpēc viņš — radot leģendu — nedrīkst ne vēstures faktus izdomāt, ne arī tos noklusēt. Viņa lielā zinātniskā un nacionālā misija sākas faktu iztulkošanā, piešķirot tiem lielāku vai mazāku svaru, meklējot starp tiem tādu vai citādu sakarību. Taisni šai darbībā nacionālais viedoklis var izpausties tik stipri, ka, piem., runā par ģermaņu un romaņu skolu Francijas senvēsturē. Protams, vēl lielākas ir pretešķības mūsu tautas pagātnes redzēšanā un saprašanā starp šejienes vācu un pašu latviešu pētniekiem.

Minēsim tikai dažas pazīstamākās vēstures leģendas, ko radījuši šejienes vācu vēsturnieki, lai ar tām attaisnotu savas nepamatotās pretenzijas uz „kulturas misionaru“ lomu Baltijas valstīs. Vēl līdz 1918. g. Baltijas vēstures grāmatas sākās ar nevienā dokumentā neatrodamo apgalvojumu, ka 12. g. s. vācu kuģinieki „uzzēģelējuši“ Daugavas grīvu, līdzīgi tam, kā 16. g. s. Kolumbs atklājis Ameriku un viņas „mežonus“. Ar to bij likts pamats mācībai, ka latviešiem vienmēr jābūt pateicīgiem kolonistiem, kas viņus „atklājuši“ un piegriezuši Eiropas kulturai. Bet valoda un vēstures avoti nepārprotami liecina, ka jau vairāk gadu simteņus pirms „uzzēģelēšanas“ latvieši bij Eiropas kulturas tautu saimes pilntiesīgi locekļi, un ka mūsu vēsture it nebūt nesākas ne ar vācu laikiem, ne ar šo laiku pirmām chronikām.

Tāpat no šejienes vācu vēsturnieku mutes līdz apnikumam ir dzirdēti spriedumi, ka 12. g. s. beigās mūsu senču politiskā un militārā organizācija

bijusi tik primitīva, ka pats Dievs mums uzsūtījis vācu ilgās kundzības riksti, lai šie nodibinātu kārtību. Bet šo leģendu radot, piemirst, ka vāciešiem bij vajadzīgs vesels gadu simtenis, lai ar visā katoļu pasaulē līgto krustnešu un bruņnieku ordeņu karaspēku, ko atbalstīja Eiropas augstākās autoritātes — pāvests un ķeizars, nevienādā cīņā uzveiktu nelielo latviešu tautu, kas bez tam vēl bij saskaldīta vairākās ciltīs un valstīs. Vai tik ilga cīņa pret visu Eiropu būtu bijusi pa spēkam mūsu senčiem, ja tie patiesi būtu bijuši tādi, kādus viņus tēlo minētie vēstures rakstnieki?

Lai mums neņem ļaunā, ka šādas leģendas mēs nevaram un negribam likt latviešu vēstures pamatos. Ja arī leģendarais vienmēr paliks vēsturē, tad tomēr būs citas leģendas, kuru girdandām vainagosim savus varoņus, kad par viņiem ar nolūku klusē vai runā nepatiesību mūsu vēsturisko ienaidnieku izdotie dokumenti un tendenciozās chronikas.

Latviešu Indriķis un viņa chronika

1.

Ap 1225./26. g. sacerētā vecākā Livonijas latīņu chronika tika iespiesta 1740. g.¹, tā tad vairāk nekā 500 gadus pēc tās sarakstīšanas. Protais, ka paša chronista eksemplars, tā tad chronikas oriģināls, šai garā laika sprīdī gājis zudumā. No kādiem 24 konstatētiem chronikas norakstiem tagad vēl zināmi 16, kurus ar lielu rūpību aprak-

¹ J. D. Gruber, *Origines Livoniae sacrae et civilis, seu Chronicon Livonicum vetus, continens res gestas trium primorum episcoporum etc. Francofurti et Lipsiae anno MDCCXL*. Šim izdevumam bij likts pamatā kāds interpolēts 16. g. s. noraksts, ko sauc par Codex Oxenstierna. — Pēc Grūbera teksta to 1747. g. izdeva vācu tulkojumā Ārensburgas rektors J. G. Arnsts kā savas Livonijas chronikas pirmo daļu, papildinādams ar variantiem no viena 17. un otra 18. g. s. manuskripta. — Grūbera latīņu tekstu kopā ar savu vācu tulkojumu vēl reiz izdeva A. Hanzens 1853. g. *Scriptores rerum Livonicarum I* sējumā, izlietojams bez 3 iepriekšējiem chronikas rokrakstiem vēl kādu 17. g. s. norakstu no Codex Oxenstierna, kā arī pirmo reizi iedalīdams chroniku 30 nodaļās. — Beidzot tikai 1862. g. grāfu Zamoisku bibliotēkā Varšavā izdevās atrast vienīgo un vecāko 14. g. s. norakstu uz pergamenta (t. s. Codex Zamoscianus), ko 1874. g. lika pamatā Vilhelms Arnsts šīs chronikas jaunam izdevumam (*Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum t. xxiii*), salīdzinādams šo tekstu ar 8 citu norakstu variantiem. Beidzot 1938. g. SPRS Zinātņu akadēmija izdeva Indriķa chroniku no jauna krievu tulkojumā un latīņu oriģinālā, S. A. Anninska redakcijā

stijis un klasificējis L. Arbusovs.² Tie izcēlušies laikā no 14. g. s. sākuma līdz 19. g. s. vidum, un sākot ar V. Arntu izcelšanās un radniecības ziņā tiek šķiroti divās lielās grupās: nepārstrādātie un pārstrādātie jeb interpolētie, katrā grupā 8 pilnīgi un nepilnīgi rokraksti. Pēc Zamoiska kodeka atrašanas Varšavā 1862. g. bij iespējams tuvāk noteikt šo pārstrādājumu (interpolāciju) raksturu un laiku. Jau 1874. g. Rīgas pilsētas bibliotekaram G. Berkholcam izdevās pierādīt, ka Indriķa darba retoriski-stilistiskais pārstrādājums izdarīts 16. g. s. vēlīnā humanisma ietekmē. Pēc kāda nepareiza iesprauduma Grūbera-Hanzena tekstā³ (XXIX. 2) G. Berkholcs konstatēja, ka šī interpolācija aizgūta no Bāzeles prof. H. Pantaleona 1550. g. iespiestā darba: *Chronographia Ecclesiae Christianae*.⁴ Tā tad interpolētie Indriķa chronikas rokraksti izcēlušies pēc 1550. g. Ar dažiem citātiem no 1587. g. sarakstītās Bērzaunes kunga Indriķa Tīzenhauzena chronikas G. Berkholcs pierādīja, ka minētais autors jau lietojis interpolēto Indriķi, un secināja, ka chronika pārstrādāta starp 1550. un 1587. g. L. Arbusovs savukārt aprādīja, ka Tīzenhauzens jau kādā

(Генрих Латвийский, Хроника Ливонии, введение, перевод и комментарий С. А. Аннинского. Москва 1938), izejot no V. Arnta izdevuma un labojot pēc L. Arbusova tekstoloģiskiem pētījumiem. — Latviski Indriķa chroniku tulkojuši M. Siliņš (1883. g. pēc A. Hanzena) un J. Kripēns (1936. g. pēc V. Arnta).

² L. Arbusow, Die handschriftliche Überlieferung des Chronicon Livoniae, 189.—287. lp. (L. U. raksti, XV 1926.)

³ „Et annuit summus pontifex [Honorius III Romanus, qui tunc non Romae sed Barione sedem tenuit], et misit venerabilem Mutinensem episcopum etc.“ — Zamoiska kodekā nav minēts ne pāvesta vārds, ne kārtības skaitlis, ne tautība, ne [aplamais] aizrādījums, ka viņa rezidence bijusi Barija.

⁴ Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte a. d. J. 1874, 50.—51. lp. Riga 1875.

agrākā 1575. g. sacerētā rakstā būs lietojis pārstrādāto Indriķa chroniku, un tā tad pārstrādājums noticis starp 1550. un 1575. g.⁵ Iespējams, ka šis interpolators ir bijis pirmais Latvijas humanistu dzejnieks Rotgers Pistorijs (A. Buchholca hipoteze), kas no 1545. —54. g. bij Rīgas domskolas rektors un no 1558.—77. g. Pētera baznīcas virsmācītājs.⁶

Indriķa chronikas pārstrādāto rokrakstu parakstenis ir tā sauktais Uksenšernas kodeks (*Codex Oxenstierna*) no 16. g. s. otrās puses, kas 17. g. s. piederēja zviedru valsts kanclera Uksenšernas dzimtai, bet tagad atrodas Hanoveres bibliotēkā. No Erika Uksenšernas Stokholmā šo kodeku 1653. g. patapināja Rīgas rātes kungs Johans Vite un to pašrocīgi nokopēja; šis noraksts tagad pieder Rīgas pilsētas bibliotēkai.⁷ Kā jau teikts, pārstrādājuma tiešais nolūks bij modernizēt chronikas valodu humanisma garā. Jau 1865. g. K. Širrens sīki reģistrēja visas Uksenšernas kodeka interpolācijas, salīdzinādams Grūbera-Hanzena tekstu ar grāfa Zamoiska kodeku.⁸ Vispār humanistu labojumi un iestarpinājumi centās pasvītrot vācu nopelnus, panākumus un intereses vēl vairāk, nekā to bij darijis pats Indriķis: piem., latgaļu ticības mocekļi tika pārvērsti par vāciešiem (XIV. 8), latīņu ticība pielīdzināta vācu ticībai (XI. 7), karavīrs (*homo*) pārtaisīts par ģermaņu bruņnieku (*miles germanicus*, VII. 2), ienaidnieku zaudējumi palielināti vai noapaļoti (XII. 6), Zobenbrāļu ordeņa dibināšana piedēvēta bīskapam Albertam (VI. 6),

⁵ L. Arbusow, turpat, 243. lp.

⁶ Turpat, 246.—251. lp.

⁷ Manuskripts n. 2482: ap 800 lp. liels norakstu sējums, kur Indriķa chronika iesieta pašā sākumā no 1.—142. lp. — Sal.: L. Arbusow, 262.—70. lp.

⁸ C. Schirren, *Der Codex Zamoscianus*, 19.—62. lp. Dorpat 1865.

lībju kungam Kaupam pierakstīta vācu valodas prašana (X. 10), par Livonijas „uzzēģelētājiem“ nosaukti Brēmenes (XXIX. 9) tirgotāji un apgalvots, ka tas noticis jau 1158. g.; daudzu personu kristamie vārdi papildināti ar izdomātiem uzvārdiem (piem., Rīgas namniekam Mārtiņam pievienots pavārds *Frise*, IX. I), pāvestiem un valdniekiem piemētināti viņu kārtības skaitļi (XIX. 7) un tml.⁹

Ievērojot aprādīto, saprotams, ka grāfa Zamoiska kodeka atrašana bij liels notikums Indriķa chronikas pirmraksta meklētājiem. Diemžēl, šim vecākam pergamenta rokrakstam trūkst vesela trešdaļa chronikas teksta, kas beidzas jau ar XXIII. 8. nodaļu resp. ar 1219. g. Par laimi Rīgas pilsētas bibliotekā¹⁰ atrodas kāds cits pilnīgs un nepārstrādāts Indriķa chronikas noraksts no 17. g. s. sākuma, kas 18. g. s. bij Rīgas mācītāja Natanaela Skodeiska īpašums, ko tāpēc sauc par *Codex Skodeisky*. No šī rokraksta Vilhelms Arnts papildināja visus Zamoiska kodeka robus savam 1874. g. chronikas izdevumam. Skodeiska kodekam ir radniecīgs kāds cits maz interpolēts 17. g. s. noraksts, kas piederēja Rēveles ģimnazijai un ko Ed. Pābsts izlietoja savam Indriķa chronikas vācu tulkojumam.¹¹ Domā, ka Skodeiska un Rēveles 17. g. s. kodeki ir noraksti no kāda vecāka, 14. g. s. piederīga kopēja parauga, kas tagad ir nozudis. Šis paraugs atšķirās no Zamoiska kodeka ar dažiem sīkiem izlaidumiem, vairākām lasības kļūdām un atšķirībām,¹² kā arī di-

⁹ L. Arbusow, 233.—239. lp.

¹⁰ Manuskripts n. 2394 ar 262 paginētām lp.

¹¹ Eduard Pabst, Heinrichs von Lettland Livländische Chronik. Reval 1867.

¹² Piem., Skodeiska kodekā Autines vietā viscaur Antine, Imauta vietā Imandt, Sotecele vietā Sotecke, Driunalde vietā Drunalde un Drunwalde, rex Vetseke, Viesceka un Vesceka, Rameko un Rameke, Tricatua vietā Tricatna,

viem iespraudumiem: pie pirmā bīskapa vairākkārt piemetināts viņa vārds Meinards (I. 2), bet aprakstot otrā bīskapa Bertolda nāvi iestarpināts kāds heksamets un viņa miršanas datums (II. 6). Pēc G. Berkholca domām pēdējā interpolācija ņemta no Bertolda kapa uzraksta Rīgas dombaznīcā un sākumā bijusi tikai piezīme uz chronikas malas (marginalija), no kurienes to kāds vēlāks norakstītājs iemetinājis pašā tekstā.¹³ Tāpēc stingri ņemot arī Skodeiska kodeks ir interpolēts rokraksts.

Salīdzinot ar to, Zamoiska rokrakstam, kā jau pergamenta kodekam, ir vairākas paleografiskas priekšrocības: tas izrotāts ar zaļām un sarkanām arabeskām un rubricētiem (sarkaniem) grāmatu un nodaļu virsrakstiem, kā arī nodaļu iniciāļiem tai pašā krāsā. Ir iespējams, ka šis Zamoiska kodeka paleografiskais ietērs atiet atpakaļ uz paša Indriķa oriģināla tradīcijām. Tas pats sakāms par Zamoiska kodeka iedalījumu 4 grāmatās, kas — kā jau bīskapu anaļes — sakārtotas pēc Meinarda (I), Bertolda (II) un Alberta (III—IV) valdīšanas laikiem. Izņemot pirmās grāmatas virsrakstu, pārējie pazuduši visos citos rokrakstos. Šie un citi apsvērumi liek domāt, ka Zamoiska kodeks stāv vistuvāk Indriķa chronikas oriģinālam.

Neskatoties uz to, arī šo kodeku nevar uzlūkot par negrozītu autora eksemplara kopiju. Zamoiska kodeka norakstītājs bij savā darbā tik pavisms, ka sajauca lapas, izlaida rindas un daudzkārt nepareizi lasīja savu paraugu, kāpēc divi vēlāki korektori laikam vēl 14. g. s. centās izlabot daļu pamanīto kļūdu. No vienas puses, viņi ne-

castrum Dabrelis vietā claustrum, vienreiz Beverin vietā Peverin, Theruetene vietā Thernetene, vienā vietā Meluke et Wargribbe, otrā — Melike et Warigribbe, Made et Gaile.

¹³ Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte a. d. J. 1873, 18. lp. Riga 1874.

izlaboja visu, no otras puses ielaboja vēl savas kļūdas. Bez tam, šķiet, ka viņu paraugs bij jau interpolēts un kļūdainš.¹⁴ Aprakstot Gaujas lībju zemes sadalīšanu 1207. g. starp bīskapu Albertu un zobenbrāļiem, ar ko pēdējie ieguva tikai $\frac{1}{3}$ šīs teritorijas, Zamoiska kodeks par šo aktu ir iespraudis savu aso spriedumu *non bene* (XI. 3), kas nav sastopams nevienā citā chronikas norakstā un acīm redzot ir ordeņa piekritēju interpolācija.¹⁵ Tas pierāda, ka patiesībā Indriķa chronikas rokrakstu dalījums interpolētos un neinterpolētos ir jāsaprot tīri nosacīti, proti tai nozīmē, ka varam izšķirt vairāk un mazāk interpolētus norakstus. Tāpēc pilnīgi nevietā ir paša L. Arbusova un citu vācbaltu lietotā terminoloģija:¹⁶ īstie un viltotie chronikas rokraksti. Kas tā sagroza viltojuma jēdzienu, tam jābūt konsekvēntam līdz galam un jāsaka, ka viltots ir arī Zamoiska noraksts.

Diemžēl, par Zamoiska kodeku vēl kāds vecāks chronikas rokraksts nav uzglabājies; tāpēc arī nevaram mechaniskā tekstu salīdzināšanas ceļā noskaidrot, kādi „viltojumi“ ieviesušies minētā kodekā apmēram simts gadu laikā, kas šķir šo rokrakstu no paša autora manuskripta. Bez tam mēs zinām: pats Indriķis savu darbu ir vismaz rediģējis divreiz, un viņam tas bij jānodod arī vismaz divos eksemplāros (XXIX. 9). Nevaru pievienoties L. Arbusova domām,¹⁷ ka bez šiem diviem eksemplāriem paša Indriķa laikā citu chronikas norakstu nav bijis. Tā kā chronika tika sacerēta ar acīm redzamu nolūku slavi-

¹⁴ Sal.: L. Arbusow, 200.—202. lp.

¹⁵ C. Schirren, Der Codex Zamoscianus, 69. lp.

¹⁶ L. Arbusow, Die mittelalterliche Schriftüberlieferung als Quelle für die Frühgeschichte, 496. lp. (Baltische Lande, I. Leipzig 1939.)

¹⁷ Die handschriftliche Überlieferung des Chronicon Livoniae, 286. lp.

nāt bīskapa Alberta misijas darbu, lai no pāvesta un viņa legata Modenas Viļuma panāktu Albertam labvēlīgus lēmumus, tad chronika pirmā redakcijā tika noslēgta ar minētā legata aizceļošanu. Ari 1227. g. uzrakstītā pēdējā (30.) nodaļa par Sāmsalas iekarošanu patiesībā domāta Modenas Viļuma sludinātā krusta kara glorificēšanai. Viss tas nepārprotami vedina uz domām, ka Indriķa chronika radusies sakarā ar legata ierašanos Rīgā, kāpēc ir loģiski pieņemt, ka vienu chronikas eksemplaru viņš paņēma līdz uz Romu. Tam faktam, ka šis eksemplars vēl nav atrasts, nav nekādas nozīmes, jo ir nozudis arī Modenas Viļuma izdarītais Donata gramatikas pārstrādājums senprūšu valodā.

Ja chronika nebūtu rakstīta šim konkrētam gadījumam, tad nav saprotams, kāpēc tā beidzas ar legata pirmo darbības posmu, bet nevis ar bīskapa Alberta nāvi (1229. g.). Bet jau 1230. g. Rīgā ieradās vicelegats Alnas Balduins, kas uzturējās sava cisterciešu ordeņa klosterī Daugavgrīvā. Nemaz nerunājot par to, ka šī klostera anales¹⁸ pierāda Daugavgrīvas cisterciešu lielo interesi par vēstures rakstniecību, ir skaidrs, ka arī Alnas Balduinam bij nepieciešami iepazīties ar Livonijas vēsturi, pirms viņš sāka tik radikāli kārtot tās lietas. No tā es secinu, ka jau Indriķa laikā kāds viņa chronikas eksemplars atradās arī Daugavgrīvas klosterī. Pieņemot chronikas četrus rokrakstus, vēl sarežģītākas kļūst Zamoiska kodeka ģenealoģiskās attiecības ar šiem 13. g. s. eksemplariem, nekā izejot no L. Arbuzova teorijas par divžuburaino tradīciju (bifurkaciju). Līdz ar to palielinās iespējamība četriem dažādiem chronikas teksta grozījumiem un pārstrādājumiem 13. g. s.

¹⁸ Tās iespiestas *Scriptores rerum Prussicarum*, II 139.—142. lp.

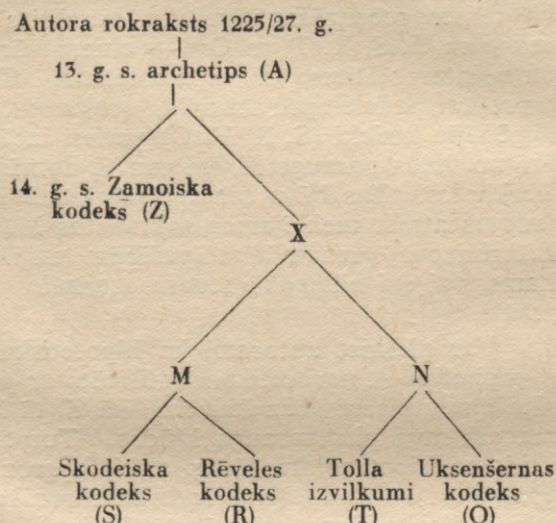
Pēc viņa domām¹⁹ Zamoiska kodeks atiet atpakaļ uz Indriķa chronikas ordeņa eksemplaru, bet Skodeiska un Rēveles — uz Rīgas domkapitula eksemplaru. Tekstu filiācijas noskaidrošanai ir ļoti svarīgi nodibināt visu šo norakstu ciltskoku. V. Arnsts pieņēma, ka pastāv 3 cita no citas neatkarīgas Indriķa rokrakstu grupas: Zamoiska, Skodeiska-Rēveles un Uksenšernas kodeki.²⁰ G. Berkholcs samazināja šo skaitu līdz 2, pieņemdam, ka visi rokraksti, izņemot Zamoiska, cēlušies no kopīga senča X, kura nevil-tots attēls esot Skodeiska un Rēveles noraksti, bet to bojāšanas otro pakāpi pārstāvot visi interpolētie kodeki. Turpretim jautājumu par hipotētiskā senča X tiešo vai blakus radniecību ar Zamoiska rokrakstu G. Berkholcs uzskatīja par nesvarīgu un neatbildamu.²¹ Beidzot L. Arbusovs mēģināja atbildēt arī uz to un nāca ar šādu hipotezi par Indriķa rokrakstu radniecību: no viena kopīga 13. g. s. pirmparauga (archetipa) A, kas atiet atpakaļ uz autora eksemplaru, 14. g. s. sākumā izcēlies Zamoiska kodeks (Z), bet tā paša gadu simteņa otrā pusē hipotētiskais rokraksts X; pēdējais atšķīries no Z galvenokārt ar iestarpināto bīskapa Bertolda nāves datumu (II. 6). No minētā X izcēlušies visi pārējie Indriķa rokraksti, izņemot Z, proti šādā kārtā: laikam 15. g. s. ar tagad nozudušā rokraksta M starpniecību Skodeiska (S) un Rēveles (R) noraksti (pēdējais tikai līdz nodaļai XXV. 4) un ar domājamā rokraksta N starpniecību divas pārstrādājumu grupas — chronikas neinterpolētie izvilkumi (T), ko pārstāv barona Tolla 17. g. s. noraksti, un visi interpolētie teksti, kuru pirmparaugs esot 16. g. s.

¹⁹ L. Arbusow, Die handschriftliche Überlieferung des Chronicon Livoniae, 287. lp.

²⁰ Henrici Chronicon Lyvoniae in usum scholarum, xi—xiii lp.

²¹ Sitzungsberichte a. d. J. 1875, 29. lp.

otrā pusē sastādītais Codex Oxenstierna (O).²²
Tā dabūjam šādu Indriķa rokrakstu ciltskoku:

Nemaz nerunājot par šī ciltskoka hipotētisko raksturu, pats autors atzīst, ka tekstu recenzēšanā tam ir maza praktiska nozīme, jo savu paleografisko priekšrocību dēļ Zamoiska kodeks pilnīgi nomāc visus pārējos,²³ izņemot trūkstošās beigas un tās vietas, kur Z un X rokrakstu autori dažādi lasīja savu paraugu (piem., Z: Driuinalde, X: Drunwalde). Tomēr trūkstot trešam archetipa žuburam, nav iespējams objektīvi izšķirt, kam dodama priekšroka ticamības ziņā tais gadījumos, kur Z un X uzrāda dažādu lasījumu: tad katrs pētnieks varot rīkoties pēc saviem ieskatiem. Ja nu tā, tad nevar runāt par iespēju pilnīgi rekonstruēt 13. g. s. archetipu un „līdz ar to paliek nesasniedzams visas šīs rok-

²² L. Arbusow, Die handschriftliche Überlieferung, 158.—160. lp. (L. U. raksti, XVI. Rīgā 1927.)

²³ Turpat, 152.—153. lp.

rakstu salīdzināšanas īstais mērķis.“ L. Arbuzova ciltskokam ir tikai tā metodoloģiskā nozīme, ka tekstu recenzēšanā varam atsaukties uz rokrakstiem Z, S, R, T un O²⁴ — citiem vārdiem, kā uz neinterpolētiem, tā interpolētiem. Turpretim joprojām paliek apstrīdama L. Arbuzova teze, ka 4 pēdējie kodeki (S, R, T, O) patiesi izcēlušies tikai no viena parauga X, lai gan tā domāja jau G. Berkhols. Tas būtu fakts vienīgi tad, ja tiešām izdotos atrast meklējamos rokrakstus M, N, X ar L. Arbuzova prezumētām īpašībām, un ja būtu zināms, vai šai ciltskokā iederas zudušie 8—9 rokraksti.

Var piekrist autoram, ka hipotētiskais 13. g. s. archetips A nevar tikt identificēts ar paša Indriķa eksemplaru; bez šaubām kā Z, tā X pārņēma arī sava pirmparauga kļūdas. Turpretim noraidāma hipoteze, ka 13. g. s. bij apgrozībā tikai viena, vai lielākais divas Indriķa chronikas literārās tradīcijas, kuras pārstāv archetips A. Ir taisnība, ka uz līdzšinējo rokrakstu pamata to grūti tekstoloģiski pamatot. Bet L. Arbuzovs arī nemaz nav mēģinājis to darīt, turēdamies pie aizsprieduma, ka 13. g. s. Indriķa chronika bij pazīstama ļoti nedaudz eksemplāros. Pieņemot šo hipotezi, jāsecina, ka paša Indriķa darbs bij diezgan pavirši sarakstīts: tās autors bieži vien bij aizmirsis, ko bij stāstījis iepriekšējā nodaļā, un tādēļ nākošā vai nu runāja pats sev pretī, vai atkārtoja citiem vārdiem agrāk teikto. Līdz ar to nāktos atnest historiografisko leģendu, ka Indriķis pats, resp. viņa chronikas autora eksemplars ir nevainojams literārs avots. Man šķiet, ka ir daudz pareizāk ieturēt vēl lielāku tekstoloģisku distanci starp pirmparaugu A no vienas, un autora eksemplaru no otras puses, nekā to acīm redzot dara

²⁴ Turpat, 161. lp.

L. Arbuzovs. Tā tad es negribētu visus tos trūkumus piedēvēt Indriķim, ko sastopam L. Arbuzova prezumētā archetipā. Šīs problēmas risināšanā nevajaga turēties tikai pie tīri ārējām, stilistiskām atšķirībām, bet gan nopietni jāapsver, vai ieinteresētas personas nav pārstrādājušas Indriķa darbu tik lielā mērā, ka dažā labā vietā archetipu A var jau uzskatīt par pseudo-Indriķi.

Protams, nav viegli tagad ar matemātisku drošību pierādīt, kur beidzās paša Indriķa paviršība un kur sākās vēlāko nelūgto līdzautoru nedarbi. Tomēr arī šai virzienā ir jau kas darīts un daudz kas vēl var tikt sasniegts. Jau 1907. g. J. Truusmans aizrādīja uz chronikā divreiz uzņemto stāstu par Daugavgrīvas klostera dibināšanu.²⁵ Pirmo reiz chronists ziņo par to 1202. g., neuzdodot dibināšanas gadu (VI. 5), bet minot jau abatu Turaidas Dīriķi. Patiesībā šis klostēris celts no 1205.—08. g.; tāpēc arī Dīriķis varēja tikt iesvētīts par abatu ne agrāk par 1205. g.²⁶ Mūki tur pārgāja uz dzīvi tikai 1208. g. vasarā. Otrreiz Indriķis stāsta par klostēra dibināšanu 1205. g. (IX. 7) un atkal runā par „a u g š ā m i n ē t o abatu Dīriķi.“ Tā kā Dīriķis minēts nevis šai, bet iepriekšējā gadā (1204) un nodaļā (VIII. 3), tad J. Truusmans secina, ka IX. 7 nodaļas teikums par Turaidas Dīriķi (*post introitum . . . antedictum fratrem Theodericum*) ir vēlāka interpolācija. Ja tas ir tā, tad ir ticams, ka šis otrreiz ārpus konteksta iestarpinātais stāsts piedēvējams kāda Daugavgrīvas cistercieša rokai, kas gribēja chronikā atzīmēt pareizo klostēra celšanas gadu.

²⁵ Г. Трусманъ, Древнѣйшая Ливонская хроника и ея авторъ, 205.—206. лр. (Записки импер. русскаго археологическаго общества, VII, вып. 2. СПб. 1907.)

²⁶ Sal.: Fr. v. Keussler, Die Genealogie des Cistercienserklosters zu Dünamünde, 112.—114. лр. (Mitteilungen, Bd. 14. Riga 1890.)

Man šķiet, ka vēlāka cisterciešu interpolācija ir arī Indriķa konfužais ziņojums, ka 1202. g. (?) Turaidas Dīriķis dibinājis Zobenbrāļu ordeni (VI. 6). Tā kā arī franču cistercieša Alberika chronika jau ap 1240. g. apgalvo to pašu, tad nav šaubu, ka tā ir tikai šī ordeņa tradīcija, lai savam Daugavgrīvas vēlākam abatam piedēvētu vēl vienu Dievam patīkamu darbu. Bet pāvesta Innocentija III bulla Brēmenes archibīskapam uzdod bīskapu Albertu kā Zobenbrāļu ordeņa dibinātāju.²⁷ Vai tiešām pāvests nezina, kas īsti bij šo ordeni dibinājis? Vai viņam bij kāds iemesls mazināt Turaidas Dīriķa nopelnus, kuru viņš personīgi pazina? Vai šī dokumenta liecību var apgāzt chronika? Vai patiesi Indriķis, rakstot savu darbu tikai 20 gadus pēc minētā ordeņa dibināšanas, bij jau aizmirsis īsto dibinātāju? Un ja viss tas bij iespējams, kur gan piepēži Uksensernas kodeks ņēma savu apgalvojumu, ka ordeni dibinājis bīskaps Alberts kopā ar Dīriķi? — Valdošā mācība uzskata pēdējo par 16. g. s. interpolāciju. Pēc manām domām lieta ir taisni pretēja: Uksensernas rokraksts ir šai vietā saglabājis īsto Indriķi, kamēr archetipā A ir tradēta vēlāka cisterciešu interpolācija. Ja tas ir tā, tad jāsecina, ka Uksensernas kodeks atiet atpakaļ vai nu uz otru archetipu A₁, vai uz A teksta trešo žuburu.

J. Truusmans atzīmē vēl citus chronikas atkārtojumus, iespraudumus un pretrunas. Tā 1219. g. Indriķis stāsta, ka Virijas kungs Tabelins savā laikā kristīts jau Gotlandē (XXIII. 7), bet XXIV. 1, ka Tabelins kristīts tikai 1220. g. Vairākas neskaidrības un pretrunas konstatējis arī A. Tentelis chronikas IV nodaļā. Tā Indriķis referē, ka 1198. g. pēc bīskapa Bertolda nogalināšanas visi katoļu garīdznieki nākošā pavasarī

²⁷ Sal.: Fr. G. v. Bunge, Der Orden der Schwertbrüder, 6.—10. lp. Leipzig 1875.

aizbēguši no Ikšķiles uz Saksiju (II. 10), bet runājot par Alberta ierašanos 1200. g. saka, ka Ikšķilē viņu sagaidījuši brāļi, kas tur uzturējušies jau no Meinarda laikiem (IV. 2).²⁸ Kā jau teicu, nezīnam, kur te sākas vēlāki teksta grozījumi un beidzas paša autora pavisība, nezināšana un apziņīga pēdu jaukšana. Bet visi šie un daudzi citi chronikas tradētā teksta trūkumi pierāda, ka tai nevar piešķirt pilnīgu ticamību. Tas nozīmē, ka daudzi vienīgi uz šīs chronikas pamata izdarīti spriedumi par īstenību vienmēr paliks hipotētiski minējumi.

2.

Kā zināms, apskatamā chronika, līdzīgi daudzām citām vidus laiku analēm, ir anonīma. Pastāv vairākas hipotezes, kas gan varētu būt šī darba autors. Krievu pētnieks I. Jirjens atbild uz šo jautājumu ar vienkāršu negaciju: nezīnam.²⁹ Viņš pat izsaka domas, ka chronikai varētu būt bijuši divi autori: viens pirmām 20, otrs pēdējām 10 nodaļām. Sākot ar 21. nodaļu esot it kā vērojama autora augstprātība, pieaudzis fanatisms, lielāka cietsirdība pret nevainīgiem pagāniem, tiesme uz saistītu valodu. Tomēr I. Jirjens pats tūlī piebilst, ka šo šķietamo starpību var izskaidrot arī ar autora gara stāvokļa maiņu. Bez tam chronikas beigās aprakstītais (XXIX) Modenas Viļuma vizitācijas ceļojums piederot pie šī darba labākām vietām, no kurām dvešot siltas un cilvēcīgas jūtas pret verdzinātām Baltijas tautām.

²⁸ A. Tentelis, Latviešu Indriķa chronikas IV nodaļa, 490. lр. (LVI Žurnals, 1959. g. nr. 4.) un Г. Трусмань, 211. лр.

²⁹ Ив. Юрьенсь, Древнѣйшая Ливонская хроника, 41. лр. (Записки импер. русскаго археологическаго общества, т. V, вып. II. СПб. 1904.)

Tā tad pats I. Jirjens atzīst par vāji pamatotu savu hipotezi par diviem chronikas autoriem. Patiesībā viņa kritika vērsta galvenokārt uz Indriķa autorības apšaubīšanu, jautājot, vai tiešām lauku mācītājs varēja zināt visus tos lielās politikas gājienu, kurus viņš tēlo, un vai īstais autors nebij kāds no šīs politikas vadītājiem.³⁰ Kritiķis aizmirst, ka Indriķa chroniku sarakstījis oficiozs bīskapa Alberta historiografs, kuņam, bez šaubām, bij pieejami daudzi archivu dokumenti un no uzdevuma devēja tika sniegti nevien tuvāki norādījumi, kā jāapgaismo svarīgākie Livonijas notikumi, bet arī dota iespēja vākt vajadzīgās ziņas no acu lieciniekiem un bīskapa tuvākiem palīgiem.

Pa daļai sakarā ar I. Jirjenu, J. Truusmans³¹ pierāda, ka nevar runāt par diviem chronikas autoriem, jo vienas un tās pašas stila formulas sastopamas kā darba sākumā, tā beigās; piem.: *Riga rigat gentes* (IV. 5, XIX. 7, XXX. 6). Tas pats sakams par bieži atkārtotiem kompozīcijas šabloniem.³² Toties J. Truusmans mēģina tuvāk motivēt otro Jirjena tezi, ka chronikas autors bijis kāds no Livonijas politiķiem, jo neesot ticams, ka Alberts un ordeņa mestrs būtu uzdevuši tik atbildīgu uzdevumu vienkāršam baznīckungam.³³ Tāpēc J. Truusmans meklē autoru starp bīskapa Alberta brāļiem un beigās nāk ar hipotezi, ka chroniku būs sarakstījis Alberta miesīgais brālis Rotmars, kas 1205. g. ieradās Livonijā un 1224. g. tika iecelts par Tērbatas prāvestu.³⁴ Šo hipotezi var viegli noraidīt, jo no chronikas zinām, ka Rotmars drīz pēc 1205. g. atkal atstāja Rīgu un

³⁰ Turpat, 40. lр.

³¹ Г. Трусманъ, Древнѣйшая Ливонская хроника, 215. лр.

³² С. А. Аннинский, Генрих Латвийский, 36. лр.

³³ Г. Трусманъ, 218. лр.

³⁴ Turpat, 225. лр.

atgriezās tikai 1215. g. (XIX. 2). Bet tēlojot kuršu uzbrukumu Rīgai 1210. g. (XIV. 5), vai 1212. g. lielo dumpi (XVI. 3—4), chronists, bez šaubām, visu to stāsta kā acu liecinieks. Tā kā šai laikā Rotmars nebij Latvijā, tad arī viņš nevar būt chronikas autors.

Ja nu ne dokumenti, ne literārās tradīcijas nav uzglabājušas chronista vārdu, tad vienīgais avots joprojām paliek pati chronika. Lai gan vārdā sevi nesaukdams, tomēr chronists stāsta, ka gandrīz visu tēloto redzējis savām acīm, bet pārējo uzzinājis no acu lieciniekiem un notikumu dalībniekiem (XXIX. 9). To apstiprina arī autora maniere pāriet stāstījuma vidū no trešās personas uz pirmo (XXII. 9, XXIV. 5). Bet aprakstot notikumus pirmā personā, autors dažās vietās (piem., XXIII. 7) saka: „mēs viņu tūliņ kristijām un taisijāmies iesvaidīt.“ Tā tad autors bij katoļu misionars, kas saskan ar laikmeta tradīcijām, jo arī daudzu citu vidus laiku chroniku autori bij garīdznieki. Šis domas pastiprina chronikas klerikalais viedoklis un biežie aizguvumi no bībeles un citiem garīgiem rakstiem.³⁵ Protams, pēdējās īpašības varētu būt Indriķa chronikai arī tad, ja to būtu sacerējis kāds augstāks katoļu prelats. Tomēr tādā gadījumā nav saprotama autora līdzdalība tādos kulta aktos, kas pieder pie vienkārša svētnieka amata pienākumiem. Bez tam prelats savā Livonijas vēsturē nekad nebūtu piegriezis tik izcilu uzmanību lauku mācītāju darbam, ne arī ar tādu rūpību reģistrējis kristīto skaitu katrā dienā un ciemā (XXIV. 5), ne arī saucis tik daudz baznīckungus vārdā, kā to dara chronikas autors. Skaidrs, ka to ir sarakstījis vīrs, kas pats piederēja pie šo

³⁵ W. Bilkins, Die Spuren von Vulgata, Brevier und Missale in der Sprache von Heinrichs Chronicon Livoniae. Riga 1928.

vienkāršo baznīcas kareivju aprindām un tāpēc centās paglabāt nākošām paaudzēm viņu dienišķos darbus.

No tā jāsecina, ka starp chronista vārdā nosauktiem 26 baznīckungiem jāmeklē arī chronikas autors. No šī skaita jāatstata visi kaujās kritušie, zobenbrāļu svētnieki, tikai garām ejot minētie un autora Itālijas ceļojuma laikā Livonijas misijas laikā aizņemtie, kāpēc galu galā uz autorību var pretendēt tikai divi baznīckungi — Alobrands un *Henricus de Lettis*.³⁶ Lai gan Alobrands kā amatā vecākais un tuvākais kaimiņš (Straupē) tiek chronikā minēts apmēram tikpat bieži kā Indriķis (Imerā), tomēr jau J. Grubers, A. Hanzens un H. Hildebrands ir pietiekami aprādījuši, ka no abiem chronists visplašāk apraksta Indriķa dzīvi un darbību. Piem., Beverīnas pils aplenkšanas aprakstā (XII. 6) Indriķis sīki tēlo savus nopelnus un izturēšanos. Tāpat Indriķis izceļ savu personu 1212. g. dumpja laikā, Igaunijas misijas ceļojumā un arī citos gadījumos. Indriķa autorībai par labu liecina arī tas, ka viņš gandrīz vienmēr visus citus svētniekus sauc vārdā, bet attiecībā uz sevi to dara tikai 4 vietās (XI. 7, XVI. 3, XVII. 6, XXIV, 1—2), kamēr parasti par sevi runājot kautrības dēļ tikai saka „Imeras svētnieks,” vai „Latviešu svētnieks no Imeras” (XXIV. 5), vai vienkārši „otrs svētnieks” (XXIX. 7).³⁷ Tā tad netiešo pierādījumu loks tik cieši noslēdzas ap Imeras svētnieku Indriķi, ka paliek pāri vairs tikai viena ticama hipoteze — viņš pats ir Livonijas chronikas autors. Neskatoties uz to, J. Krodznieks, laikam sekodams I. Jirjenam, sava mūža beigās bez kāda pamata sāka apšaubīt šo vispār atzīto mācību, nedodams

³⁶ H. Hildebrand, Die Chronik Heinrichs von Lettland, 163. lp. Berlin 1865.

³⁷ H. Hildebrand, 164.—165. lp.

tās vietā citu: „Nevar arī ar pārliecību apgalvot, ka chronikā daudzinātais Indriķis, bīskapa Alberta skolēns un Rubenes mācītājs, patiesi chronikas autors un ne kāds cits nezinams bezvārda priesteris.“³⁸

Vēl strīdīgāks ir jautājums par Indriķa tautību. Šai ziņā nu jau 80 gadus pastāv nesamierinamas pretešķības starp tā saukto latviešu un vācu teoriju, pie kam pirmās skolas piekritēji līdz ar tās nodibinātāju Grūberu (1740. g.) aizstāv Indriķa latvietību, bet otrā virziena piekritēji līdz ar tā nodibinātāju P. Jordānu (1858. g.) cenšas pierādīt Indriķa vācietību. Daži vēsturnieki pat vairākkārt mainīja savus uzskatus šai jautājumā. Ari mūsu J. Krodznieks 1886. g. vēl konsekventi runā par „Indriķi Latvieti“, 1910. g. sāk jau šaubīties,³⁹ bet 1920. g. paziņo, ka „tagad gan jāatsakas no viņa latvietības.“⁴⁰ Tā kā L. Arbusovs jun. uzskata Indriķa vācietību par pilnīgi neapšaubamu (vollkommen zweifellos⁴¹), tad arī viņa latviešu skolnieki V. Biļķins un J. Krīpēns steidzas atmest līdz šim ārzemju literatūrā parasto, sen nodibināto nosaukumu „Indriķis Latvietis“ vai „Latvijas Indriķis“⁴² un tai vietā runā vienīgi par

³⁸ J. Krodznieks, Latvijas vēsture, II, 24. lp. Rīgā [1920.].

³⁹ J. Krodznieks, Iz Baltijas vēstures, I, 19., 44.—45. lp. Rīgā 1912.

⁴⁰ Tā paša Latvijas vēsture, II, 24. lp. Rīgā [1920.].

⁴¹ L. Arbusow, Die Forschungen über das Chronicon Livoniae, 375. lp. (L. U. Raksti, Filol. un Filos. fakult. sērija I. 6, 1931.)

⁴² Minēšu tikai dažus autorus: А. Сапуновъ, Рѣка Западная Двина, 467. lp.: Хроника Генриха Латыша (1893); Н. Я. Киприановичъ, Ливонская хроника Генриха Латыша (1905); J. Meuvret, Histoire des Pays Baltiques, 49. lp.: Henri le Letton (1934); H. Lowmianski, Studja nad początami, I, XII lp.: Henryk Lotewski (1931.); A. M. Ammann, Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum, 101. lp.: Heinrich von Lettland (1956); N. de Baumgarten, Polotzk et la Lithuanie, 227. lp.: Henri le Letton (1936.).

Indriķi un Indriķa Livonijas chroniku. Diemžēl, vēl no pašu latviešu vēsturnieku spalvas nav nācis neviens speciāls pētījums, kas uzsvērtu mūsu historiografijas viedokli šai ilgā zinātniskā diskusijā. Tāpēc šai rakstā gribu izteikt arī savas domas par Latviešu Indriķa varbūtējo tautību.

Par spīti šejienes nelatviešu vēsturnieku kategoriskiem apgalvojumiem, ka jautājums par Indriķa vācu tautību nav vairs diskutējams, jo „tā ir pilnīgi neapšaubama“ un „sen izšķirta“,⁴³ mēģināsim vēl reiz kritiski pārbaudīt visus svarīgākos vācu skolas pierādījumus, pie kam par izejas punktu ņemsim pēdējo plašāko darbu, kas veltīts šīs problēmas šķietami galīgai atrisināšanai — R. Holcmana *Studien zu Heinrich von Lettland* (1920. g.).⁴⁴ Šie pierādījumi tiek iedalīti pozitīvos un negatīvos. Sāksim ar pirmiem, jo to argumentācijas spēks loģiskā ir lielāks.

1. R. Holcmanis saka, ka *chronista vārds* *Heinricus*, *Henricus* esot vācisks, kas ir pareizi (senaugšvācu *heim*, nams; gotu *haims*, ciems un *rīk*, kungs, tā tad nama jeb ciema kungs), kamēr tai pašā laikā *chronikā* esot uzskaitīta vesela rinda latviešu vārdu, kuru vidū Indriķis nemaz neiederoties.⁴⁵ Pēdējam argumentam nav nekādas nozīmes, jo *chronikā* minētie latvieši bij laicīgi valdnieki, kamēr Indriķis jau kristoties un pārējot garīgā kārtā varēja pieņemt vai nu sava

⁴³ A. v. Transehe-Roseneck, *War der Verfasser des Chronicon Livoniae Heinrich von Lon?*, 291. lp. (Mitteilungen, Bd. 21. Riga 1928.)

⁴⁴ Laikrakstā *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, Bd. 43, H. 1.

⁴⁵ Holtzmann, *Studien*, 170. lp. Ari šis apgalvojums neatbilst patiesībai, jo Tālavas stipriniekam Roboamam bij jūdu ķēniņa Rekabeama vārds, ko viņš bij pieņēmis kristībā. (Alv. Augstkalns, *Seno latviešu vēsturiskie personu vārdi*, 842. lp., Burtņieks, 1935. g. n. 11.)

krusttēva (sal.: XXIII. 7) vai kādu citu nozīmīgu vācu vārdu. Tad jau arī Turaidas lībju kungu Kaupu (lat. *Caupo*) vajadzētu atzīt par vācieti tikai tāpēc vien, ka viņam pašam kristībā bij dots [Jē]kaupa un viņa dēlam Bērtuļa (jādomā, Cēsu zobenbrāļu mestra Bertolda kā krusttēva) vārds. Bez tam arī citu tautu misionari bieži mainīja savus agrākos „barbariskos“ vārdus pret katoļu kalendarā sastopamiem.⁴⁶

2. Konstatējis, ka chronikā vācu īpašvārdi rakstīti lejasvācu izrunā, R. Holcmans secina:⁴⁷ „tā tad mēs drīkstam droši apgalvot, ka Latviešu Indriķis bij lejasvācis.“ Šo argumentu kā nederīgu ir jau noraidījis S. Anninskis, pareizi uzsvērdams, ka katrs „ārzemju bērns, kas tiktu uzaudzināts kādā Lejasvācijas klosterī, protams, runātu tikai lejasvācu, bet ne citā izloksnē.“⁴⁸ Bez tam pašam Holcmanam jāatzīst, ka visu toreizējo Livonijas kolonizāciju vadīja Brēmenes archibīskapija un Lībeka bij krustnešu galvenā osta. Tāpēc arī 13. g. s. sākumā Livonijas garīgie un laicīgie kungi līdz ar krustnešu vairumu bij lejasvāci, no kuriem it dabiski katrs chronists dzirdētu Ziemeļvācijas vietu nosaukumus tikai lejasvācu formā.

3. Starp citiem neveiksmīgiem mēģinājumiem tuvāk noteikt Indriķa dzimteni Vācijā (Raceburgā, arī Magdeburgā), sevišķi jāpiemin N. Buša 1912. g. ierosinātā un Fr. fon Keislera vēlāk plašāk izstrādātā hipoteze,⁴⁹ ka chronistu

⁴⁶ Sal.: G. Schnürer, Kirche und Kultur im Mittelalter, I, 292. un 348. lp. Paderborn 1927.

⁴⁷ Holtzmann, Studien, 179. lp.

⁴⁸ С. А. Аннинский, Хроника Ливонии, 38. lp. Piez. 1. Москва-Ленинград 1938 г.

⁴⁹ Fr. v. Keussler, Die Nationalität des Chronisten Heinrich von Lettland und sein Lebensgang, 152.—167. lp. (Sitzungsberichte der Gesellschaft... zu Riga a. d. J. 1914. Riga 1914.—1921.)

Indriķi ir iespējams identificēt ar dažos dokumentos minēto svētnieku „Heinricus, sacerdos de Lon“⁵⁰ Šo hipotezi jau 1920. g. noraidīja R. Holcmans kā „mazāk ticamu“, bet 1928. g. to pilnīgi apgāza A. fon Tranzē-Rozeneks, kam izdevās pierādīt, ka Vestfāles Izerlonā tiešām 1214.—33. g. bij kāds dekans Indriķis, bet šo Lonas svētnieku nevar identificēt ar chronistu Indriķi, jo dokumentariski ir apliecināts, ka pirmais 1214. un 1220. g. atradās Vācijā, kamēr mūsu Indriķis šai pašā laikā darbojās Tālavā (1214. g.) un Mežotnē (1220. g.). Pēc tam 1931. g. arī L. Arbusovs atteicās no Fr. Keislera hipotezes.⁵¹

4. Jau P. Jordāns uzsvēra, ka Indriķis visos notikumos ieņem vācu viedokli, slavē vācu uzticību un varonību, bet tai pašā laikā „nirgends findet sich auch die leiseste Andeutung, als stelle er sich auf den Standpunkt eines Letten.“⁵² Bez jau Jordāna citētiem chronikas vārdiem „Lyvones et Letti, qui sunt crudeliores aliis gentibus“ (XVIII. 5: Lībji un latgaļi, kas ir cietsirdīgāki par citām tautām)⁵³, R. Holcmans vēl ar jauniem citātiem mēģina pasvītrot, ka chronikas tēlojumā — pretstatā varonīgiem vāciešiem — lībji un latvieši izskatoties drīzāk pēc dīrātājiem (Schinder) un laupītājiem. No tā viņš secina, ka vairāk nekā pārdroša esot doma piedēvēt šādu

⁵⁰ SLVA., I n. 56, 63.

⁵¹ L. Arbusow, Die Forschungen, 374. lp.

⁵² P. Jordan, Ueber den sogenannten Heinrich den Letten, 222. lp. (Das Inland, No 14 1858.)

⁵³ Mēs, protams, nezinām, vai šī fraze bij chronikas Indriķa eksemplarā un vai tā nav 13. g. s. interpolācija. Bet novērtējot šos vārdus, nedrīkstam aizmirst, ka tā bij visu misijas vēsturnieku literāra tradīcija tēlot slavus un citus Z. un A. Eiropas pagānus „als grausam, heimtückisch, blutgierig und genußsüchtig.“ (J. Schmidlin, Katholische Missionsgeschichte, 161. lp., 2. piez. Steyl 1924.)

tēlojumu nevis kādam vācietim, bet latvietim.⁵⁴ Šai argumentācijā ir pareiza tikai tā daļa, ka Indriķis, būdams bīskapa Alberta oficiāls historiografs un rakstīdams vācu krusta karu apoloģiju, bij partejisks savās jūtās un spriedumos; kur sadūrās tikai vācu un nevācu (krievu, dāņu, lībju, latvju) intereses, tur viņš vienmēr nostājās vācu pusē; kur naidā bij pašu vācu kungi, tur viņš vairāk vai mazāk atklāti uzstājās pret zobenbrāļiem un idealizēja savu bīskapu; turpretim visur tur, kur bij ķilda starp lībjiem un latvjiem, chronikas autors nepārprotami aizstāv pēdējos. Šo Indriķa latvisko viedokli jau 1865. g. pārliecināti noskaidroja H. Hildebrands⁵⁵, un to līdz šim vēl neviens nav varējis atspēkot. H. Hildebrands arī pamatoti aizrādīja, ka chronista viedokli un krusta karu ideoloģiju nevar izlietot par pierādījumu viņa tautībai. „Ein ganz entschiedener deutscher Standpunkt könnte durchaus nicht Wunder nehmen, niemals als Beweis gegen die fremde Abstammung gelten⁵⁶; noch weniger der des Priesters, da die Macht bekannt ist, mit der die Kirche ihre Mitglieder sich assimilirte⁵⁷.“ Šo ideoloģisko argumentu nevērtība ģeoloģisku jautājumu izspriešanā vislabāk redzama tagad, kad tik daudz pārvācotu un pārkrieivotu latviešu nopen Latviju savas politiskās ticības vārdā.

5. Kā svarīgāko un daži pat kā vienīgo Indriķa vācietības pozitīvo pierādījumu uzskata tās chronikas vietas, kur autors pats sevi pieskaita vāciešiem. Šais nolūkos kā filoloģisku argumentu izlieto pronomu „mēs“

⁵⁴ Holtzmann, Studien, 175. lp.

⁵⁵ H. Hildebrand, Die Chronik Heinrichs von Lettland, 167.—169. lp. Berlin 1865.

⁵⁶ Retinājums mans. A. Šv.

⁵⁷ Turpat, 166. lp.

(nos). Bet jau H. Hildebrands⁵⁸ brīdināja pētniekus, lai šo paņēmienu tekstoloģiskā kritikā piemēro ļoti uzmanīgi, jo Indriķis lieto vārdu *nos* gan ļoti plašā, gan ļoti šaurā nozīmē. Parasti *chronists* par sevi kā autoru runā daudzskaitlī (XXIX. 9), bet no otras puses sastopam vietas, kur vārdiņš „mēs“ aptver visus Livonijas vāciešus, viņu pavalstniekus un sabiedrotos, nostatot tiem pretim krievus (XIV. 10), kuršus (XIV. 5), vai zemgaļus (XXIII. 8). Tā tad Indriķis par „mūsējiem“ dažreiz sauc visus kristiešus, neatkarīgi no tautības, un arī visus tos ļaudis, kuru vidū viņš pats atradies.

Ievērojot teikto, tagad vācu skolas piekritēji savas teorijas pierādīšanai atzīst par noderīgām vairs tikai divas *chronikas* vietas ar vārdu „mēs“ — XXV. 2 un XXIII. 9. Pirmo vietu atklāja jau H. Hildebrands, un tā skan šādi: „Attendite eci-am et videte, qui tenetis dominium et advocatias in terra ipsius, ne pauperes nimium opprimatis, pauperes dico Lyvones et Lettos, sive quos-cun-que neophytos, beate virginis servos, qui nomen Christi filii sui deportaverunt hactenus ad alias gentes et adhuc portabunt nobis-cum.“⁵⁹ Šai 1221. g. teiktā „kalna sprediķī“ Indriķis brīdina visus Livonijas pretiniekus — dāņus, krievus, leišus un beigās arī vācu zemes kungus — nedarīt ļaunu un neapspiest Māras zemes tautas, lai viņus neķertu tāds pat Dieva sods kā Polockas Valdemāru, Jersikas Visvaldi, Kokneses Vesceku, Sotekles Rūsiņu un citus.

⁵⁸ Die Chronik Heinrichs von Lettland, 166. lp. Ив. Юрьенъ, Древнѣйшая Ливонская хроника, 32. lp.

⁵⁹ Latviski: „Tad nu ievērojiet un raugiet jūs, kas turat zemes kunga un soģa amatu viņas [Māras] zemē, lai jūs pārāk neapspiestu nabagos, proti nabaga libjus un latgaļus vai jebkurus jaunkristītos svētās Jaunavas kalpus, kas viņas dēla Kristus vārdu ir nesuši līdz šim citām tautām un vēl nesīs kopā ar mums.“

Skaidrs, ka šai runā Indriķis neuzstājas ne kā vācietis, ne kā latvietis, bet gan kā universalās katoļu baznīcas svētnieks, kas sevi nostata pretim visiem laicīgiem valdniekiem un viņu ierēdņiem. Pat tad, ja šo vietu gribētu iztulkot tikai kā pretstatījumu lībjiem un latgaļiem, pēdējie nav domāti kā tautas, bet vienīgi kā jaunkristītie. Tāpēc H. Hildebrands pareizi aizrādīja:⁶⁰ „Als christlicher Priester konnte Heinrich sich jenen unmöglich beizählen, auch wenn er der Geburt nach ihnen angehört hätte.“

Nemot vērā šādu chronikas XXV. 2 teksta iztulkojumu, atliek vairs tikai iztirzāt nodaļu XXIII. 9, par kuru R. Holcmans apgalvo: „Völlig schlagend erscheint aber eine andere Stelle, die der bisherigen Forschung entgangen ist.“⁶¹ Šis apgalvojums ir nepareizs, jo minēto chronikas vietu jau 1865. g. atzīmēja H. Hildebrands un 1898. g. iztirzāja Fr. fon Keislers.⁶² Bet neatkarīgi no tā, ļoti garā nodaļa XXIII. 9 prasa sīkāku analīzi. Tur chronists apraksta rīdzinieku kara gājienu 1220. g. martā uz Hariju un kauju ar sāmiem pie igauņu Karradas ciema Jervā. Apvienotais karaspēks pie Navesti (Palas) upes laimējot tika sadalīts 3 trupās (*turmas*): lībji kreisā spārnā, igauņi — labā, bet latgaļi kopā ar vāciem ieņēma centru. Vācu spēki savukārt sastāvēja no trim patstāvīgām vienībām: sakšu hercoga Alberta⁶³ vadītiem krustnešiem, mestra Folkvīna

⁶⁰ H. Hildebrand, Die Chronik Heinrichs von Lettland, 166. lp.

⁶¹ Holtzmann, Studien, 178. lp.

⁶² Fr. von Keussler, Der Ausgang der ersten russischen Herrschaft in den gegenwärtigen Ostseeprovinzen im 13. Jh. in der Beleuchtung des Herrn A. Sapunow, 38. lp., piez. 1. St. Petersburg 1898.

⁶³ Dux Saxonie Albertus, kura māte bij dāņu karaļa Valdemāra māsa, ieradās Livonijā 1219. g. augustā, lai krusta karā izpirktu savus grēkus — vardarbību pret Nīenburgas klostera abatu, par ko viņš 1220. g. tika apkrauts

komandētiem zobenbrāļiem un bīskapa Alberta pusbrāļa Straupes Dīriķa vadītiem Rīgas bīskapijas vasaļiem; pēdējo pulkā atradās arī chronists, bet visu apvienoto vācu, lībju un latgaļu spēku virspavēlnieks (*senior*) bij hercogs Alberts. Spriežot pēc mēnesi iepriekš notikušā rīdzinieku gājiena uz Mežotni, arī šoreiz vācu spēki jāvērtē uz 4000 un tikpat arī latgaļu un lībju vīru. Latgaļi, protams, bij iesaukti kā no bīskapa, tā no zobenbrāļu novadiem, pie kam pirmos veda kaujā viens no Tāli-valža dēliem, bet otros, laikam, Rūsiņa brālis. Tā tad tai centra trupai, kas uzbruka sāmiem pie Karradas, bij vismaz 5 patstāvīgas karaspēka vienības ap 6000 vīru stiprumā. Tā kā kaujas shēmas nav, bet Indriķis centies sīki aprakstīt visas cīņas epizodes, apzīmējot ar „mūsējie“ gan visu „vidējā ceļa“ karaspēku⁶⁴ pretstatā sāmiem, gan tikai tos apvienotās latgaļu-vācu kolonas priekšpulkus⁶⁵, kuros atradās pats chronists, tad arī atsevišķo pulku dislokācija nav sevišķi skaidra un vārda „mēs“ īsto nozīmi katrā rindkopā var sa-

ar baznīcas lāstiem. Jau 1220. g. augustā Alberts bij atgriezies Vācijā. (A. v. Transehe-Roseneck, Die ritterlichen Livlandfahrer. 325. lp. Mitteilungen, Bd. 21. Riga 1928.)

⁶⁴ XXIII. 9: „... quorum ignes et fumos videntes quidam *ex nostris*, dux videlicet Albertus cum militibus suis et magister Volquinus cum fratribus suis... et processerunt in Gervam obviam *inimicis*.“

⁶⁵ XXIII. 9: „Exclamaverunt etiam et *Letthi* et hi, qui *nobiscum* erant, qui *primo* venerant et adhuc erant paucissimi... Erat autem arta *via nostra* pre congelatione nivis, et unusquisque post alium sequebatur. Et ideo Theuthonici, de longe post tergum sequentes, adhuc nondum venerant, et erat *nobis primis* eorum mora gravis. Confidentes itaque in Domino, *Letthos ad sinistram ordinavimus*. Theuthonici vero singuli per viam venientes, ad dextram se statuerunt. *Et ut vidimus fratrum militie vexillum appropinquare simul et ducem* cum magno suo subsequi vexillo, quam plurimum letificati sumus. Et videns dux *nostrorum paucitatem* eorumque multitudinem, ait...“

prast, tikai cieši turoties pie visa konteksta, nevis izraujot atsevišķu teikumu no 1220. g. kaujas apraksta.

No tā nepārprotami izriet, ka kaujas lauka priekšplānā, kā pirmie, ar saviem ātriei zirgiem bij nonākuši latgaļi kopā ar nelieliem vācu spēkiem. Tikai pēc tam zosu gājienā pa sasalušā sniegā iemīto ceļu pamazām ieradās zobenbrāļi ar savu smago kavaleriju un pēc tiem pašā arjergardā tuvojās krustnešu pulki zem sakšu hercoga lielā karoga. Lai gan šai kara gājienā piedalījās arī Rīgas bīskapa vasaļi Dīriķa vadībā, tomēr chronists tos nepiemin vēlāk pienākušo pulkā, no kā jāsecina, ka „bīskapijas vīri“ jau atradās avangardā kopā ar latgaļiem. Tāpēc teikumā: „Palaudamies uz Kungu, mēs sakārtojām latgaļus pa kreisi“, vārds „mēs“ var attiekties vienīgi uz bīskapijas pulka vadību, ja negrib pieņemt, ka latgaļu kārtošanu ierindā būtu izdarījis pats baznīckungs Indriķis. Tāpēc jau 1903. g. N. Kipriānovičs pareizi aizrādīja, ka šai Karradas kaujas apraksta daļā ar vārdiem „mēs“ un „mūsu“ Indriķis apzīmē nevis tautību un izcelšanos, bet piederību pie bīskapa pavalstniekiem, lai atšķirtu tos no zobenbrāļiem⁶⁶. Tā ir vienīgā iespēja izskaidrot, kāpēc bīskapa Alberta historiografs visā kaujas laikā nepiemin bīskapijas vasaļu cīņas. Diemžēl, N. Kipriānovičs nebij pietiekoši skaidri iztīrījis šo kaujas aprakstu un pielaidis dažas kļūdas, kāpēc Fr. fon Keislers, atrunādamies ar niekiem⁶⁷, noraidīja viņa domas.

⁶⁶ Н. Я. Киприановичъ, Ливонская хроника Генриха Латыша, 199. лр. (Сборникъ Учено-Литературнаго Об-ва при Имп. Юрьевскомъ Университетѣ. Юрьевъ 1905); Г. Трусманъ, Древнѣйшая Ливонская хроника, 223. лр.

⁶⁷ Fr. von Keussler, Zur Frage der Nationalität des Chronisten H. von Lettland, 56. лр.: „Diese Darstellung ist doch merkwürdig überraschend und so — „unklar“, daß man ihr unmöglich zu folgen vermag.“ (Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1905.)

Parasti Indriķa vācietības aizstāvji citē tikai Karradas kaujas apraksta beigu vārdus, kas V. Arnta izdevumā skan šādi:⁶⁸ „Reversique sunt ad locum certaminis, et acceperunt equos et vestes et predam multam, captivos autem cum mulieribus et parvulis Gerwanensibus restituerunt. Sed equos et aliam rapinam cunctam *Theuthonici cum Letthis* equaliter inter se diviserunt, benedicentes Dominum, qui tam gloriosam victoriam *de paganis* in manu paucorum operatus est. Erant autem interfectorum in loco certaminis *circiter quingentos*, et alii plures per campos et per vias et alibi ceciderunt. Ex *nostris* vero ceciderunt duo, et ex Letthis duo, frater Russini et frater Drivalde de Astigerwe, comes juvenis *de familia episcopi* milesque ducis unus.“⁶⁹

Bet citēdami šo vietu kā Indriķa vācietības pozitīvu pierādījumu, autori neļautā, no kurienes V. Arnts ir ņēmis tekstu XXIII, 9. Tā kā Zamoiska rokraksts beidzas ar nodaļu XXIII, 8, tad avots meklējams citur. Tas ir 17. g. s. Skodeiska kodeks un vispār hipotētiskais rokraksts M, tā tad vairāk vai mazāk interpolēto rokrakstu grupa. Sekodams E. Pābstam,⁷⁰ V. Arnts ir sava

⁶⁸ Heinrici Chronicon Lyvoniae ex recensione W. Arndt in usum scholarum, 161. lp. (MGH SS, Hannoverae 1874).

⁶⁹ Latviski: „Un viņi atgriezās kaujas laukā, un saņēma zirgus un drēbes un daudz laupījuma, bet gūstekņus kopā ar sievietēm un bērniem atdeva jerviešiem. Bet zirgus un visu citu laupījumu vācieši un latgaļi sadalīja savā starpā līdzīgi, slavēdami to Kungu, kas bij devis tik slavenu uzvaru pār pagāniem ar nedaudzu rokām. Bet kritušo uz kaujas lauka bij apmēram 500, un daudzi citi bij krituši uz laukiem un ceļiem un citur. Bet no mūsējiem krita divi un no latgaļiem arī divi: Rūsiņa brālis un Druvvalža brālis [Varibuls?] no Burtniekiem, jaunais grāfs no bīskapa [Alberta] saimes un viens hercoga [Alberta] bruņnieks.“

⁷⁰ Ed. Pabst, H. von Lettland Livländische Chronik, 268. lp.

parauga formu „Drunvaldi“ grozījis uz „Drivalde“, kam nav nekāda pamata, jo Zamoiska kodeks šai un turpmākās nodaļās klusē. Jau 1927. g. L. Arbuzovs deva metodoloģiski pareizu aizrādījumu, ka sākot ar Indriķa chronikas XXIII. 9 nodaļu līdz pat beigām praktiski var runāt vienīgi par nozudušo rokrakstu X un A rekonstrukciju, proti, ar Skodeiska un Rēveles ģimnazijas norakstu, Tolla izvilkumu un Uksenšernas kodeku palīdzību.⁷¹ No šiem 4 rokrakstiem vienīgi pēdējais pieder 16. g. s., kamēr pārējie trīs nokopēti 17. g. s. Tas nozīmē, ka: 1. augšā iztirzātās XXIII. 9 nodaļas teksts nevar tikt uzskatīts par neapstrīdamu Indriķa rokraksta tradīciju, un 2. ka šo tekstu rekonstruējot katram pētniekam ir tiesība izlietot arī vecākā noraksta, proti, Uksenšernas kodeka tekstu, ko jau 1740. g. izdeva J. Grūbers. To es arī dariju šī apcerējuma pirmuzmetumā,⁷² kam sekoja L. Arbuzova pamācība, ka es nepielaižamā kārtā esot lietojis arī 16. g. s. viltoto J. Grūbera tekstu.⁷³ Šo pārmetumu es nevaru citādi izskaidrot, ka vienīgi ar to, ka minētais autors acīm redzot bij aizmirsis, ko viņš pats 1927. g. atzina savā lielajā darbā par Indriķa chronikas tekstu tradīciju. Tā tad vēlreiz: katram, kas apgalvo, ka XXIII. 9 nodaļa Uksenšernas kodeka redakcijā ir „viltojums“, tam tas jāpierāda, bet — cik man zinams — tas vēl nevienam nav izdevies. Protams, ka nepietiek ar konstatējumu, ka Uksenšernas kodeks vispār

⁷¹ L. Arbusow, Die handschriftliche Überlieferung, 161. lp. (L. U. raksti XVI, Rīgā 1927.)

⁷² Kas bij Latviešu Indriķis, 16. lp. (Senatne un Māksla, 1938 IV.)

⁷³ Baltische Lande, I 496. lp. Leipzig 1939. — Ko tai pašā sakarā par mani raksta kāds H. Nordmans (Jomsburg 1939, Heft 1/2, 223.—227. lp.), es neņem nemaz vērā, jo, atskaitot rupjības, šim recenzentam nav nekā cita, ko teikt, kas jau nebūtu agrāk un labāk pamatots vācu hipotezes aizstāvju darbos.

ir interpolēts; to pašu var teikt arī par Skodeiska kodeku, pie kam par pēdējā interpolācijām, sākot ar XXIII. 9 nodaļu, nemaz nevar spriest, jo šai vietā, izbeidzoties Zamoiska rokrakstam, mēs to nevaram vairs salīdzināt ar kādu vecāku kodeku, izņemot Uksenšernas rokrakstu. Minētā vieta Uksenšernas kodekā un J. D. Grūbera izdevumā skan šādi: „Erant autem interfectorum in loco certaminis circiter quingenti virorum, et alii plures per campos et per vias et alibi ceciderunt. Ex nostris vero ceciderunt duo Teutonici, et ex Letthis duo: frater Russini, et frater Drunualdi de Astigerwe. Ex Teutonicis erat unus Comes de familia Episcopi, et unus miles Ducis.”⁷⁴

No V. Arnta teksta Fr. Keislers 1898. g. un R. Holcmans 1920. g. secināja, ka „Heinrich selbst also zählt sich, wie es sich hier unwiderleglich (!) zeigt, im Gegensatz zu den Letten — zu den Deutschen!“ Patiesībā šī vieta var tikt iztulkota arī citādi, kā to dibināti aizrāda S. Anninskis: „Šo Keislera-Holcmana *ultima ratio* nevar atzīt par neievainojamu. Citēto hronikas frazi abi autori sniedz ārpus konteksta... Turpretim vispārīgā kontekstā fraze skan drusku citādi un it nebūt ne neapstrīdami. Pretstatījums „no mūsējiem“, kā liekas, attiecas (vai pirmā redakcijā attiecās) nevis uz latgaļiem, bet gan uz igauņiem: „ienaidnieki zaudēja līdz 500 un vairāk, bet mūsējie — divus vāciešus un divus latgaļus.“ Burtiski šādu tekstu sastopam arī J. Grūbera izdevumā... Tiesa, šis izdevums nav pilnīgs un vārdu *Theutonici* neatrodam labākos (!) rokrakstos, tomēr jāatzīst, ka konstruktīvi un loģiski minētā fraze liekas pareizāka un saprātīgāka J. Grūbera izdevumā⁷⁵.”

⁷⁴ Origines Livoniae sacrae et civilis, e codice Ms. recensuit Ioan. Daniel Gruber, 138. lp.

⁷⁵ С. А. Аннинский, Хроника Ливонии, 20. lp., 5. piez.

Nemaz nerunājot par to, ka chronikas skaitļi par kaujā kritušiem nevar būt pareizi,⁷⁶ katram jāatzīst, ka vārdi *ex nostris* (no mūsējiem) vispirms ir saistami ar iepriekšējā teikumā minētiem rīdzinieku ienaidnieku — sāmu — lieliem zaudējumiem, jo ar to chronists grib pasvītrot Dieva sodu pagāniem un Kunga žēlastību ticīgiem. Otrkārt, pat pieņemot V. Arnta recenziju par chronikas oriģināla tekstu (ko, protams, nevar pierādīt), ir skaidrs, ka chronists — noklusēdams zobenbrāļu zaudējumus — ar „mūsējiem“, tāpat kā kaujas apraksta vidū, galvenokārt saprot bīskapa Alberta kara pulkus, kāpēc arī starp vācu kritušiem pirmā vietā nosauc „jauno grāfu no bīskapa ministeriaļiem“. Turpretim no Uksenšernas rokraksta izriet, ka chronists pie „mūsējiem“ varēja pieskaitīt kā vācu, tā latgaļu kritušos kara vadoņus.⁷⁷ Treškārt, Indriķa piederība pie bīskapa Alberta un vispār vācu karaspēka — un tikai par to šai sakarībā ir runa — ir tik neapšaubams fakts, ka šiem nolūkiem nekādi pierādījumi nav vajadzīgi. Tāpēc arī tik labi chronikas pazinēji kā H. Hildebrands un V. Arnts klusēdami pagāja garām Karradas kaujas aprakstam. Bet ir ļoti zīmīgi, ka šīs chronikas vietas (XXIII. 9) pirmais izskaidrotājs Fr. fon Keislers bij arī tas, kas 1914. g. pats atzinās, ka to nevar izlietot par pierādījumu pret Indriķa latvietību,⁷⁸ un tāpēc ne-

⁷⁶ Nemaz nav minēti zobenbrāļu zaudējumi, bet no vāciešu un latgaļu kritušiem acīm redzot izcelti tikai no-nāvētie pulku komandieri, jo citādi būtu jāpieņem, ka 4 „mūsējie“ nogalinājuši vairāk nekā 500 ienaidniekus.

⁷⁷ J. Kripēns savā Indriķa chronikas tulkojumā 1936. g., pārāk pieķerdamies vācu teorijai, šai vietā bez vajadzības dod savu kategorisko paskaidrojumu: „Šeit chronists Indriķis neuzskata(!) sevi par latvieti.“ (167. lp., 26. piez.).

⁷⁸ Fr. von Keussler, Die Nationalität des Chronisten H. von Lettland, 152. lp.: „Und wenn Heinrich sich selbst zu den Deutschen rechnet, so muß das in diesem Zusammen-

sekmīgi uzstādīja jaunu hipotezi par viņa šķietamo identitāti ar Lonas dekanu Indriķi.

Par spīti tam L. Arbusovs⁷⁹ 1939. g. atkal atkārtο savas agrākās domas, ka par Indriķa vācietību nevarot būt nekādu šaubu, ko starp citu pierādot viņa divkārtīgā (XXIII. 9, XXV. 2) pašatzīšanās. Bet redzējām, ka pēdējā chronikas vietā autors runā tikai kā katoļu svētnieks un nostata sevi pretim visiem negarīdzniekiem. Turpretim pirmā vietā (XXIII. 9) viņš stāsta notikumus kā bīskapa Alberta karaspēka dalībnieks, un kā tāds, runājot par kaujā kritušiem, var sevi pieskaitīt tikai šai karaspēka daļai neatkarīgi no tā, vai viņš pēc tautības būtu dānis, zviedris, vācietis vai latvietis. Pilnīgi tas pats sakams par L. Arbusova minēto Indriķa trešo pašatzīšanos (XIII. 1) sakarā ar vācu karaspēka ieiešanu Kokneses pilī 1209. g. Tā cits pēc cita sabrūk pozitīvie argumenti par labu chronista Indriķa vācietībai.

6. Negativo pierādījumu virknē jāmin diskusijas par chronista vājām nevācu valodu zināšanām, no kā tad secina, ka Indriķis bijis vācietis. Jau 1878. g. grāfs K. G. fon Zīverss izteica aizdomas, ka Indriķis vāji pratis latviski, un aizrādīja, ka vienīgo chronikas latviešu vārdu „draugs“ (XVI. 4: Bertoldum... draugum suum, id est consocium, alloquitur) viņš esot nepareizi tulkojis un deklinējis.⁸⁰ Kas attiecas uz locījumu,

hang gewiß von Bedeutung sein, *obwohl es ebensowenig, wie sein bekannter ganz entschiedener deutscher Standpunkt als Beweis gegen die fremde Abstammung gelten darf.*“ (Retinājums mans. Sitzungsberichte a. d. J. 1914. Rīga 1914.—1921.)

⁷⁹ L. Arbusow, Mittelalterliche Schriftüberlieferung als Quelle für die Frühgeschichte der ostbaltischen Völker, 178. lp. (Baltische Lande, I)

⁸⁰ C. G. v. Sievers, Die Lettenburg Autine und die Nationalität des Chronisten Henricus de Lettis, 26.—27. lp. Rīga 1878.

tad forma „draugum“ drīzāk pierāda, ka chronists zināja šī vārda pareizo akuzatīvu „draugu“. Vēl mazāk pamata ir grāfa Zīversa prātojums, ka draugu vajadzējis tulkot par *amicus*, bet ne *socius*. Par labu senlatvju iekārtas pazīšanu liecina tas, ka Indriķis par *amici* sauc tikai Livonijas nevācu kungu kara draugus (XV. 7: amici Russini, XIV. 8: Caupo et amici sui), kāds, protams, nebija mestrs Bērtulis, jo viņš nekalpoja Rūsiņa kara draudzē.⁸¹ Turpretim teikdams par Bērtuli, ka viņš ir *consocius* (Bundesgenosse; *consociare*: politisch vereinigen), Indriķis uzsver, ka starp tālaviešiem un zobenbrāļiem (jau no 1208. g.) pastāv starptautisks draudzības līgums (*foedus*, Bund). Neko nepierāda arī tas, ka chronists ir latinizējis vārdu draugs, jo latīņu ietērpju viņš ir devis arī vācu vārdiem (piem., *coggo*, kugis, Kogge). Ka Indriķis ir labi pratis latviski, to tagad tikai reti kāds vairs apšaubā, bet daži domā, ka viņš nepratis lībiski.⁸² Ja tas būtu tā, kā gan chronists varētu būt par lībju misionāru un bīskapa Vīlpa tulku miera sarunās ar lībjiem un latvjiem 1212. g. dumpja laikā (XVI. 3). Iv. Jirjens nāca vēl ar jaunu argumentu, proti: „Ir kāds ievērojams fakts, kas runā par labu chronikas autora nelatvietībai — pilnīgs latviešu ietekmes trūkums chronikas izteiksmē in valodā.“⁸³ Šo tezi centies tuvāk pamatot L. Arbuzovs. „Chronikā sastopamas noteiktas gramatiskas kļūdas, ģermanismi, kas pilnīgi runā pretim latviešu

⁸¹ Ив. Юрьенъ (Записки русскаго археологическаго общества, т. V, вып. 2, 37. лр.) pareizi tulko vārdu draugs ar дружинникъ.

⁸² Kā viens no pēdējiem jāmin R. Holcmans (Studien, 176), bet viņa ignorance šejienes valodās ir tik liela (*malewa* esot latv. vārds, izsauciens *Bal* leišu, *Meluke* un *Warigribbe* — vietu vārdi), ka šiem spriedumiem nav nekādas vērtības.

⁸³ Ив. Юрьенъ, turpat, 37. лр.

valodai, proti latīņu ablatīva izteikšana ar vācu prepozīciju (XI. 8: in hoc tempore, XIII. 3: in eodem anno, X. 7: in ecclesia in Riga). Ja tas viss ir vācietim pilnīgi dabiski, tad to nevar darīt dzimsts latvietis, kam ir savs, latīņu valodai līdzvērtīgs lokatīvs bez prepozīcijas.⁸⁴ Tas viss ir pareizi attiecībā uz nesabojātu tautas un labu rakstu valodu; tā laikam gan rakstītu Indriķis, ja viņš latiniski būtu mācījies latviešu skolās ar latviešu valodas palīdzību. Bet šim argumentam nav nekādas vērtības, līdz ko kāds latvietis mācas vācu skolā, vāciski domā un raksta pēc vācu sintakses likumiem un tās ietekmētā bibliskā latīņu prozā. Autors, šķiet, nezina, cik barbariska bij to latviešu tautiskās kustības publicistu sintakse, kas ģimenē runāja vāciski, vai bij mācījušies vācu vidus skolās (piem., iekš ūdens, iekš Rīgas, iekš baznīcas, iekš vienām ciešanām, iekš dienas).

7. Par pierādījumu, ka Indriķis nav bijis latvietis, izlieto vēl Livonijas vietu vārdu rakstību Indriķa *chronikā*. Kā zinams, tie rakstīti vai nu latinizētā vai lībju-igauņu valodiskā ietērpā, no kā nepareizi secina, ka latvietis to nebūtu darijis. Sevišķi šo apstākli uzsvēra jau minētais grāfs Zīverss un vēlāk arī citi pētnieki.⁸⁵ K. G. fon Zīverss starp citu pārmet *chronistam*, ka viņš nav lietojis formas: Daugava, Gauja, Burtnieku ezers, Straupe, bet tai vietā rakstījis: Duna, Goiwe, Astigerwe, Raupa. „Duras acīs, ka *chronists* lieto lībju vai igauņu vārdus, kur viņam, ja viņš ir latvietis, katrā ziņā būtu jālieto latviskie mātes valodas nosaukumi... Atskaitot vārdu Duna, viņš nebij savu vārdu izvēlē ierobežots, ne arī saistīts ar sen nodibinātām tradīci-

⁸⁴ L. Arbusow, *Mittelalterliche Schriftüberlieferung*, 178. lp.

⁸⁵ Ив. Юрьенъ, 36.—37. lp. (Записки, т. V, 1904); A. Korhonen, Henrik, 132. lp. (Eesti biograafiline leksikon. Tartu, 1926.—29.)

jām.⁸⁶ 1939. g. to pašu atkārtu L. Arbusovs: „Beidzot, dzimts latvietis nebūtu konsekventi lietojis tikai lībju nosaukumus, latviešu vietā, divvārdu upēm un citiem vietu vārdiem, kā: Gaujas vietā *Coiwa*, Burtnieku vietā *Astijerwe*, Vidzemes vietā *Ydumea*, Ogres vietā *Woga*.”⁸⁷ Šim argumentam būtu tikai tad nozīme, ja kāds gribētu pierādīt Indriķa lībietību. Turpretim mūsu diskusijā tam nav nekāda svara, jo lībisko vietu vārdu lietošana neliecina ne par, ne pret viņa vācietību. Minētie pētnieki aizmirst, ka Indriķa chronika nebija rakstīta latviešiem, un ka autors — pretēji Zīversā domām — vietu vārdu izvēlē bija saistīts ar oficiālo vācu rakstību. Tas sevišķi sakams par upju nosaukumiem, kuras jau vikingu laikos bija pazīstamas visā Ziemeļeiropā, kā to liecina rūnu ieraksti: *Tuna* (Daugava), *Uintau* (Venta); tāpat *Tumisnis* (Kolkas rags), *Simkala* (Zemgale), *Lifland* (Vidzeme).⁸⁸ Būtu ļoti nevēsturiski domāt, ka šie Skandināvijas pasaules braucēji nepazīna arī Gauju, Ogri, Burtnieku ezeru un Lielupi, ja arī gadijuma pēc neatrodam šos nosaukumus uz rūnu akmeņiem. Pēc Indriķa tēlojuma (XXV. 2) vēl 1221. g. jūras ceļu starp Gotlandi un Livoniju labi pazina tikai īpaši locmaņi, kuri no Visbijas veda vācu kuģu karavanas uz Rīgu. Šie paši Gotlandes locmaņi bija arī tie, kas nodibināja Livonijas ģeografisko nomenklaturu jau 10. un 11. g. s. Pa viņu pēdām un literārām tradīcijām sekoja Ziemeļvācijas tirgotāji, kas jau pirms bīskapa Alberta (XI. 7) bija veduši savas preces pa Vidzemes un Igaunijas ūdens un sauszemes ceļiem uz Pleskavu. Bet arī katoļu misijas vadītāji pazina Livoniju vismaz 50 gadus pirms Indriķa chronikas sa-

⁸⁶ C. G. v. Sievers, *Die Lettenburg Autine*, 27. lp.

⁸⁷ L. Arbusow, *Mittelalterliche Schriftüberlieferung*, 178. lp.

⁸⁸ Senās Latvijas vēstures avoti, I n. 12.—17.

cerēšanas,⁸⁹ un tas bij pietiekoši ilgs laiks, lai iepazītos ar visām Livonijas kuģojamām upēm un galveniem tirdzniecības centriem to tuvumā. Bet tā kā viņi, tāpat kā vikingi, Livonijas „atslēgšanu“ iesāka no lībju zemēm, tad it dabiski arī tālākos vietu nosaukumus, sevišķi jauktos un robežu novados, dzirdēja vispirms no lībju mutes, kādā formā tie arī sen pirms Indriķa bij ieviesušies vācu tirgotāju rakstu valodā. Ja Indriķis bij spiests sekot šīm svešām tradīcijām,⁹⁰ tad tautības pierādīšanā tam ir tikpat maza nozīme, kā tai Latvijas vietu vārdu oficialai rakstībai, kas kanceleju valodā pastāvēja līdz pat mūsu valsts dibināšanai.

8. Lai pierādītu Indriķa vācietību, parastis mums atgādina, ka latviešu kulturas līmenis 12. g. s. beigās bijis pārāk zems un no tādu barbaru vidus nevarējis celties tik ievērojams rakstnieks, kāds bijis chronists. Tā, piem., Fr. fon Keislers saka:⁹¹ „Būtu grūti iedomāties, ka vīrs ar Indriķa izglītību varētu būt bijis latvietis 13. g. s. pirmā pusē. Tad būtu jāpieņem, ka viņš jau ar savu piedzimšanu ir piederējis kulturas tautai, kāda minētā laikā bij vācieši.“ Vēl asāk šo jautājumu par Indriķa tautību nostāda R. Holcmans: „Jautājumam ir vairāk nekā personiska vai antikvara interese. Tas skar uzskatus, kādi mums jāpieņem par latviešu izglītības spējām vispār. Ja tiešām Grūberam, Hanzenam un Arntam

⁸⁹ P. Jordans (Das Inland, 1858, 225. lp.) pat apgalvoja, ka vācieši tikai 1206. g. pirmoreiz stājušies sakaros ar latviešiem.

⁹⁰ Kīpriānovičs (Сборникъ, т. VI, 207. lp.) un Jirjens (Записки, т. V, 34. lp.) pareizi aizrāda, ka chronists vajadzīgās ziņas smēlīs arī no Rīgas bīskapa archīva, kur glabājās baznīckungu ziņojumi un misionaru saraksti (Liber Census!) par kristītiem apgabaliem, pagastiem un ciemiem līdz ar kunga un desmitās tiesas maksātāju skaitu.

⁹¹ Sitzungsberichte der Gesellschaft... zu Riga a. d. J. 1914, 151.—152. lp.

[aizstāvot Indriķa latvietību] ir taisnība, tad ātrums, ar kādu latvieši ir piesavinājušies kulturu, sacel' zinamu izbrīnu."⁹² Tā kā pirmais šo argumentu diskusijas ugunīs svieda P. Jordāns 1858. g., tad nav lieki uzsvērt, ka minētais raksts un līdz ar to Indriķa latvietības apkarošanas ideja radās taisni tai laikā, kad Baltijas vācieši savās Latviešu un Igauņu „draugu biedrībās“ un inteliģences apspriedēs karsti iestājās par nevācu steidzamu pārvācošanu,⁹³ lai viņiem laupītu nevien mātes valodu, bet ari sentēvu vēsturi. Tāpēc ne bez sarkasma V. Arnsts uzsauca šiem Baltijas vāciešiem: „Par viņa [Indriķa] izcelšanos ir daudz debatēts. Ja agrāk visi ticēja, ka viņš cēlies no latviešiem, tad tagad mūsdienu livoņi piesavinās viņu kā vācieti. Aplam!“⁹⁴ Atzīstot šo kulturvēsturisko iebildumu atspēkošanu par nevajadzīgu to doktrīnārā rakstura dēļ, jāsaka gala slēdzienā, ka ari šodien ir spēkā H. Hildebranda vārdi, kas teikti 70 gadus atpakaļ: „Skaidrs, pozitīvs pierādījums, kas viņu [Indriķi] droši noteiktu par vācieti tāpēc, ka viņš nekāds latvietis nevarētu būt, ir gan mēģināts, taču, kā to pati lieta rāda, nav izdevies.“⁹⁵ Bet sava daļa taisnības ir ari S. Anninskim, ka vācu teorijas priekšrocības strīdā par Indriķa tautību nav meklējamas vis tās piekritēju argumentācijas uzbrukuma spēkā, bet gan vienīgi latviešu hipotezes vājās pretošanās spējās.⁹⁶ Tā-

⁹² R. Holtzmann, Studien, 164. lp.

⁹³ Sal.: Aronu Matiss, Latviešu Literariskā Biedrība savā simts gadu darbā, 74.—81. lp. Rīgā 1929. g.

⁹⁴ Heinrici Chronicon Lyvoniae ex recensione W. Arndt, p. XVI: „De origine eius multum disputatum est. Cum prius omnes crederent, eum Lettum origine fuisse, nunc eum Germanum sibi vindicant Lyvones hodierni. Falso!“

⁹⁵ H. Hildebrand, Die Chronik Heinrichs von Lettland, 7. lp.

⁹⁶ С. А. Аннинский, Хроника Ливонии, 21. lp.

pēc tagad apskatīsim pēc kārtas visus Indriķa latvietības pierādījumus.

1. Kā vācu teorija par savu galveno pierādījumu izlietoja paša Indriķa apliecināto nostāšanos „mūsējo“, t. i. vāciešu pusē, tā latviešu teorija savukārt meklēja tās chronikas vietas, kur autors liecina par sevi, ka viņš ir cēlies no latviešiem. Šiem nolūkiem pirmām kārtām visi atsaucas uz 1212. g. lībju un latgaļu sacelšanos Turaidā pret zobenbrāļiem (XVI. 3), kur kā šķīrējtiesneša, Raceburgas bīskapa Vīlipa tulks bij aicināts arī chronikas autors. Šai vietā Indriķis raksta par sevi šādi: „Un viņi [lībji] gribēja sagrābt arī bīskapu, bet viņus aizkavēja un tiem draudēja viņa⁹⁷ svētnieks un tulks, Latviešu Indriķis“ (*sacerdos ipsius et interpres, Henricus de Lettis*). Jau V. Arnsts aizrādīja, ka nav ne mazākā tekstoloģiska pamata šo vietu brīvi iztulkot ar parafrāzi „Henricus, sacerdos Lettorum“, jo turaidiešu un straupiešu svētnieks bij Alobrands, nevis Indriķis, un Indriķa draudze savukārt nebija Turaida, bet Imera. Pretēji Alobrandam, kas kā lībju valodas pratējs un viņu svētnieks arī piedalījās šais sarunās, Indriķis nebija sūtīts kā svētnieks pie latgaļiem, bet gan kā bīskapa Vīlipa pavadonis „viņa pagaidu dienestā“⁹⁸, lai kā tulks palīdzētu vest miera sarunas ar latgaļiem.⁹⁹ Tā-

⁹⁷ Šo vietu pilnīgi pārprot J. Krīpēns kā savā nepareizā tulkojumā [„un draudēja viņiem viņu (!) priesteris un tulks, Indriķis no letgaļiem“], tā arī paskaidrojumā: „Viņš ir bijis priesteris pie letgaļiem un droši vien vācietis pēc tautības“ (108. lp.), lai gan no teksta redzams, ka šai vietā Indriķis sauc sevi nevis par latgaļu, bet bīskapa tulku un svētnieku.

⁹⁸ Н. Я. Киприановичъ, Ливонская хроника Генриха Латыша, 197. lp. (Сборникъ Учено - Литературнаго общества при Юрьевскомъ университетѣ, т. VI. Юрьевъ 1903.)

⁹⁹ W. Arndt, XVI lp.: „Sed primo animadvertendum, Henricum hoc loco non ut sacerdotem ad Lettos missum, immo vero ut socium Philippi episcopi, qui se ad Lyvones contulerat, apparere.“

pēc minētā kontekstā piebildums *de Lettis* acīm redzot norāda uz viņa tautību, bet ne pastāvīgo dzīves vietu un darba lauku — Imeru, jo tādā gadījumā Indriķis saka par sevi *Letthorum de Ymera sacerdos* (XXIV. 5), vai *Henricus, Letthorum minister de Ymera* (XXIV. 1), vai arī *sacerdos ipsorum (scilicet Lettorum, XII. 6)*. Ja tas tā, tad Henricus de Lettis jātulko kā Latviešu Indriķis, Heinrich der Lette, Henri le Letton.

Tomēr jau 1772. g. viens no J. D. Grūbera nodibinātās latv. teorijas piekritējiem, Fr. K. Gadebušs bez kādas motivācijas sāka tai vietā lietot nosaukumu „Latvijas Indriķis“ (Heinrich von Lettland¹⁰⁰), ko 1858. g. pieņēma arī šīs teorijas pretinieki, lai taisni ar to pasvītrotu, ka Indriķis nav bijis latvietis. Zīmīgi, ka arī Indriķa latvietības noliedzēji bij tie, kas mēģināja dot šim nosaukumam filoloģisku pamatojumu, pie kam P. Jordāna argumentācija politiskā ziņā ir ļoti laikmetīga. „Kāpēc gan Indriķim vajadzēja apzīmēt sava paša izcelšanos taisni ar tik nenoteiktiem, divdomīgiem vārdiem? Ja viņš no tās būtu *kaunējies*¹, tad „hätte er gewiß gar nichts angedeutet“. Tālāk P. Jordāns un citi viņa sekotāji pamāca, kā chronistam vajadzējis apzīmēt savu tautību (*natus ex, de gente, Lettus*), lai viņš 19. g. s. nevarētu tikt pārprasts. Noslēdzot savu argumentāciju, minētais autors secina, ka tāpat kā izteicienā „Theodoricus de Thoreida“ (I. 12) Turaida nenozīmējot vis vietu, no kurienes cēlies svētnieks Dīriķis, bet tikai viņa darbības lauku, tā arī „Henricus de Lettis“ jāsaprotot vienīgi: „der bekannte Heinrich von den Letten, von Lettland.“²

¹⁰⁰ Fr. K. Gadebusch, Abhandlung von livländischen Geschichtsschreibern, 8. lp. Riga 1772.

¹ Retinājums mans.

² Das Inland, 1858, 224. lp.

Šais 80 gados pēc P. Jordāna raksta nekas būtībā nav grozījies vācu teorijas argumentācijas paņēmienos, bet vienīgi ir pieaudzis no Indriķa chronikas ņemto analogiju skaits. Jāsaka atklāti, ka nevienā citā mūsu senvēstures jautājumā analogijas metode nav lietota tik nezinātniski, kā neatlaidīgos mēģinājumos padarīt Indriķi par vācieti. Pirmkārt, nav nekāda filoloģiska pamata pārvērst Latviešu Indriķi par Latvijas Indriķi, ja chronists pats sevi sauc *de Lettis*, bet ne *de Lettia* (Latva) un pēdējo formu vairākkārt lieto. Otrkārt, termins *sacerdos* vai *minister de Lettia* ir juridiski pilnīgi nepareizs un runā pretim kanoņiskām tiesībām, kas nosaka, ka baznīcas amatiem un beneficijiem jābūt saistītiem ar noteiktiem ienākumiem no zināmiem baznīcas īpašumiem vai arī no valsts kases.³ Kā to liecina pati Indriķa chronika, arī Livonijā šie noteikumi bij spēkā.

Aprakstīdams (XXIII. 7) rīdzinieku uzvaru pār Viriju 1219. g., chronists beigās sīki notēlo, kāds bij vācu miera diktats igauņiem. „Saņēmuši ķilniekus no 5 Virijas provincēm, mēs atgriezāties Livonijā ar gūstekņiem un visu laupījumu, slavēdami Dievu par šo cilšu atgriešanu. Un uz Rīgu mums sekoja ar savām dāvanām pieci vecājie no piecām Virijas provincēm un, pieņēmuši svētās kristības sakramentu, nodeva sevi (*traderunt se*) un visu Viriju svētai Mārai un Livonijas baznīcai, bet pēc miera [līguma] apstiprināšanas priecīgi atgriezās Virijā.“ Tais pašas lēņtiesiskās obligācijas formās pēc zaudētām kaujām vai politiskos aprēķinos atdevās katoļu baznīcas varā visas pārējās Livonijas valstis un provinces — Jersika 1209. g., Tālava 1214. g., Kursa 1230. g.⁴

³ Sal.: J. B. Sägmüller, Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts, I, 276.—278. lp. Freiburg 1914.

⁴ Sal.: A. Švābe, Latvju kulturas vēsture, II, 71.—77. lp. un tā paša Straumes un avoti, I, 68. lp.

Tikai pēc tam Māras zeme juridiski pārgāja Livonijas baznīcas īpašumā un tās bīskapi, saņēmuši Vācijas karaļa regalijas, kļuva par zemes kungiem, pie kam katrā provincē (t. i., kiligundā jeb draudzē) cēla vienu katoļu baznīcu un draudzes ļocekļus uzdeva garīgi apkopt vienam baznīckungam,⁵ kam jaunkristītie bij spiesti dot sieciņus un visu citu, svētnieka uzturam un dzīvei nepieciešamo.

Šī Livonijas katoļu draudžu izcelšanās no pirmsvācu laicīgām draudzēm arī izskaidro, kāpēc igauņiem priekš abiem institūtiem ir viens vārds „kihelkond“. Vēl vairāk: tā arī ļauj saprast, kāpēc neviens no *chronikā* minētiem 26 katoļu svētniekiem netiek saukts par igauņu, sāmu vai lībju svētnieku, bet gan tās draudzes vai novada vārdā, kur atradās viņa baznīca: Theodoricus de Thoreyda (I. 12), Henricus de Ymera (XXIV. I). Sevišķi to ievēroja dokumentu valodā: Henricus de Papendorpe (Rubene), Salomo de Lotohea (Lēdurga), Engelbertus de Adempe (Otepää, Igaunijā) un tml.⁶ Arī Latviešu Indriķis pats apliecina (XI. 7), ka 1208. g. viņš uzcēlis Imerā baznīcu un, saņēmis to no bīskapa par beneficiju, palicis tur uz dzīvi. Tāpēc tiem, kas Imeras baznīckungu Indriķi sauc par „Heinrich von Lettland“, jāpie-rāda, ka viņa darba lauks un misijas novads bij visa latgaļu zeme kā bīskapa, tā ordeņa novados, jo *chronikas* un dokumentu valodā *Lettia* nozīmē to pašu, ko senā Latva jeb Latgale. To vēl neviens nav pierādījis, un pats *chronists* stāsta vienīgi par saviem misijas ceļojumiem un kara gājieniem uz Igauniju un Mežotni. Bez tam, kā jau to V. Arnts

⁵ LUB., I n. 175. un 490.

⁶ Senās Latvijas Vēstures Avoti, I 141. lp. Rīgā 1937; sal.: Н. Киприановичъ, 200. lp.

ir uzsvēris, tai kontekstā, kurā Indriķis sevi sauc *de Lettis*, šie vārdi var attiekties vienīgi uz viņa — kā bīskapa Vīlipa tulka — dzimteni⁷, nevis uz viņa — kā svētnieka — darbības lauku. Ja līdz ar vācu teoriju pēdējo uzskatam par visu latgaļu zemi, tad Indriķa draudze būtu vesela diēceze un viņam pašam bīskapa stāvoklis, jo Livonijā vienīgi bīskapi apzīmēja savu darbības lauku ar veselas cilts teritoriju: Meinards — episcopus Livonie gentis, Dīriķis — ep. Estiensis, Bernards — ep. Seloniensis, Balduīns — ep. Semigalliensis, Arnolds — ep. Semigallie, Indriķis — ep. Curonie.

Ieņemdams stāvokli pret ilgo strīdu, kā Indriķa *chronikā* jāsaprot prepozīcija „de“, R. Holcmans saka šādi: „Strīds jāizšķir tādējādi, ka abām pusēm ir taisnība un netaisnība. Taisnība tad, kad viņi apgalvo, ka vārdu *de* var būt viņu prasītā nozīme [t. i., Latv. Indriķis]; netaisnība, kad viņi domā, ka jābūt tikai šai nozīmei. Patiesībā ar *de Lettis* var tikpat labi tikt apzīmēts kāds no latviešu vidus, kā arī tāds, kas starp latviešiem darbojas.“⁸ Demonstrēdams, ka pētniekam nav saistošas V. Arnta domas *de Lettis* nozīmes iztulkošanā, R. Holcmans sastādīja plašu Indriķa *chronikas* īpašvārdu katalogu ar prepozīciju *de*, kam bij sniegt „neapgāžamu pierādījumu, daß eine Bezeichnung wie ‚de Lettis‘ zwar die Heimat betreffen kann, aber keineswegs betreffen muß.“

⁷ Tāpat uz dzimteni, bet ne darba vietu norāda prepozīcija *de* svētniekiem Johannes de Wironia (X. 7), Johannes de Vechte (VII. 8), Volchardus de Harpenstede (VII. 8) un citām personām: Bernardus de Lippia (XV. 2), Helmoldus de Plesse (XV. 2), Conrado de Tremonia (IV. 1), Rodolfus de Stotle (XXIII. 1), Albertus de Anehalt (XXIII. 1).

⁸ R. Holtzmann, Studien, 166.lp.

Diemžēl, ar šo tīri mechaniski sastādīto prepozīcijas *de* lietošanas sarakstu Indriķa tautības problema netika ne drusku pavirzīta uz priekšu. Autoram nemaz nebij vajadzības pierādīt visiem zināmo fakti, ka ar piederuma ģenētīvu var izteikt ļoti dažādus personu piederības veidus. Svarīgi bij vienīgi noskaidrot: a) kādā nozīmē *chronists* lieto prepozīciju *de* kopā ar tautu nosaukumiem un b) ar kādām latīņu valodas formām viņš izsaka vārdā nosauktas personas neapšaubamo piederību pie latviešu tautas. — Jau N. Kipriānovičs⁹ aizrādīja uz vācu vēsturnieku neievērotu fakti, ka Indriķa *chronikā* prepozīcija *de* kopā ar tautas nosaukumu nepāprotami apzīmē tautību un izcelšanos; piem., I. 11: „aliqui de Theuthonicis et quidam de Danis et de Normannis et de singulis populis“, ko acīm redzot atzīst arī vācu teorijas aizstāvis E. Pābsts, tulkodams šo vietu: „einige von den Deutschen und etliche von den Dänen und von den Normannen und von den einzelnen Völkern.“¹⁰ No tā jāsecina, ka arī apzīmējums „seniores de Letthis“ nozīmē to pašu, ko „seniores Leththorum“, t. i. latviešu kungi. Tiešām, abas formas kā identiskas tiek lietotas Indriķa *chronikas* dažādos rokrakstos.

Pēc Zamoiska un Skodeiska kodekiem: „Postquam iam tota Lyvonia baptizata est et Leththigallia, miserunt seniores Leththorum, Russinus de castro Sotcele¹¹, Waridote de Autine,¹² Talibaldus¹³ de Beverin... nuncios suos ad Estonis in Unganiam.“ (XII. 6).

⁹ Н. Киприановичъ, Ливонская хроника Генриха Латыша, 197.—198. лр.

¹⁰ H-s von Lettland Livländische Chronik, übersetzt von Ed. Pabst, IX un 9. лр. Reval 1867.

¹¹ Zamoiska rokrakstā var arī lasīt: Sotetle, Sotede, Socetle, Socecle, Socede. Skodeiska kodekā: Sotecke. Rēveles ģimnazijas rokrakstā: Soteske.

¹² Skodeiska rokrakstā: Antine.

¹³ Turpat: Takaldus.

Pēc Uksenšernas kodeka: „Postquam iam tota Livonia baptizata est et Letthigallia, miserunt seniores de Letthis, Russinus¹⁴ de castro Sotecle, Waridote de Antine, Talialdus de Beverin... nuncios suos ad Estonos in Unganniam¹⁵.“

Uz to man aizrāda L. Arbuzovs,¹⁶ ka attiecīgā vieta (seniores de Lettis) esot viltojums, jo manis lietotais Uksenšernas kodeks esot 16. g. s interpolēts. Autors atkal aizmirst, ka katra interpolācija atsevišķi ir jāpierāda un ka viņa sastādītais Indriķa rokrakstu ciltskoks ir tikai viena no literatūrā pazīstamām 3 hipotēzēm. Kā citētā vieta bij rakstīta Indriķa eksemplarā, to neviens nezina, jo pēc paša L. Arbuzova atziņās Zamoiska, Skodeiska un Uksenšernas kodeku hipotētiskais archetips A nebij identisks ar Indriķa rokrakstu. Bet jautājumam, vai Uksenšernas kodeka forma „seniores de Lettis“ ir interpolācija vai ne, nav vispār nekādas izšķirošas nozīmes: tas pats kodeks tai pašā nodaļā, līdzīgi Zamoiska rokrakstam, lieto arī formu „seniores Letthorum“, un abi ģenētivi izsaka vienu un to pašu. Proti to, ka Rūsiņš, Varidots un Tālivaldis bij latgaļu cilts kungi, kuru darbības lauks tiek apzīmēts ar prepozīciju *de*: de castro Sotecle, de Antine, de Beverin.

Nav nekādu šaubu, ka Indriķis abas minētās ģenētīvas formas lietoja tāpat kā Lībekas benediktiets Arnolds savā ap 1210. g. sacerētā Slavu chronikā, kas bij veltīta Raceburgas bīskapam Vīlipam. Pēdējais no 1211.—15. g. atradās Latvijā un zinot Indriķa tuvās attiecības ar Vīlipu, jādomā, ka pirmais jau oriģinālā iepazinās ar

¹⁴ Citās vietās Uksenšernas kodekā: Russinus.

¹⁵ Citās vietās Zamoiska kodekā: Ugauniam un Unganniam.

¹⁶ Baltische Lande, I 496. lp.

Arnolda chroniku, aizgūdams no tās dažu labu izteicienu un kompozīcijas paņēmīenu. Tāpēc ir svarīgi konstatēt, kādā nozīmē Arnolds lie-to prepozīciju *de* un vispār piederuma ģenētīvu.

Arnolda chronikā:¹⁷

Kazamarus princeps Po-
meranorum (II. 17).

Principes Saxonum (II.
18).

Germanus princeps Ru-
gianorum (III. 4).

Kanutus rex Danorum
(III. 7).

Exercitum de Suevia,
Bauwaria, Franconia et aliis
nationibus (V. 26).

Quos Scavi de suis esse
credentes (III. 7).

Multitudo militum de
castris imperatoris (II. 22).

Omnes nobiliores non so-
lum de Italia, verum etiam
de Teutonicis partibus (III.
15).

Otto comes de Gelrem, et
Heinricus comes de Alden-
burch, et Widikyndus ad-
vocatus de Rieden (IV. 15;
sal. ari V. 25).

Indriķa chronikā:

Caupo quasi rex et se-
nior Lyvonum de Thoreyda
(VII. 5).

Dote et Paike, Lettorum
de Beverin seniores (XV. 7).

Vesthardus, senior Semi-
gallorum (XXIII. 4).

Viesthardus, maior natu
de Semigallia (IX. 2).

Lambito et Meme, senio-
res de Sackale (XV. 1).

Thalibaldus de Tolowa
XVIII. 5).

Bertoldum, quasi pri-
mum de suis (XII. 6).

Seniores de castro (XV.
1). Milites de Kukenoys
(XVIII. 4).

Wilhelmus... venit in
Letthorum provinciam, et de
Letthis in Sackalam (XXIX.
7).

Rex Vetseke de Kuko-
noyse (IX. 10).

Bertoldus de Wenden
(XV. 7).

Nuncii Danorum de Re-
velis (XXIX. 3).

Letthorum de Ymera sa-
cerdos (XXIV. 5).

¹⁷ Arnoldi Chronica Slavorum ex recensione I. M. Lappenbergii in usum scholarum. Hannoverae 1868. Sal. ari Helmolda Slavu chronikas tekstu: „Porro Northmannorum exercitus collectivus fuit de fortissimis Danorum, Sueonum, Norveorum.“ (Scriptores RG. in usum scholarum, 17. lp. Hannoverae 1937.)

No šiem un daudziem līdzīgiem piemēriem redzam, ka: a) abi chronisti — pretēji Saksim Gramatiķim — amata personām pievieno viņu darba un dzīves vietas nosaukumu ar prepozīciju *de*; b) ka ar piederuma ģenētīvu izsaka arī piederību pie kādas tautas, pie kam prepozīciju *de* var pievienot kā pašas nācijas, tā viņas apdzīvotās zemes nosaukumam. Indriķa stila īpatnība ir tā, ka viņš bieži lieto *divus* ģenētīvus vienas un tās pašas personas raksturošanai, norādot ar vienu piederību kādai tautai, bet ar otru noteiktai dzīves un darba vietai. Tā vairākkārt minētā piemērā „senior Leththorum Russinus de castro Sotecle“ pirmais ģenētīvs izsaka Rūsiņa piederību pie latviešu tautas, bet otrais ar *de* nosaka viņa pastāvīgo dzīves vietu Soteklē. Tas pats teikumā „Dote et Paike, Lettorum de Beverin seniores“ un beidzot arī: „Henricus, Letthorum de Ymera sacerdos.“

Uz to vācu skolas piekritēji iebilst, ka ar svētniekiem esot citādi, jo līdzīgi vācu soģiem (XII. 6: Hermannus Lyvonum advocatus) te tautas nosaukums ģenētīvā varot liecināt vienīgi par darba vietu šīs tautas vidū, un ka tāpēc vienmēr rūpīgais Indriķis pastāvīgi pievienojis nevācu svētniekiem vai nu viņu pagāna vārdu (XIX. 4), vai arī tuvāku apzīmējumu *natus de* (X. 7) vai *de gente* (XV. 10).¹⁸ Bet Indriķa rūpība ir ļoti problemātiska un jau pretinieku minētie piemēri liecina, ka viņš ļoti dažādi apzīmē svētnieku piederību pie nevāciem. Kāpēc gan autoram, runājot par sevi, kura biogrāfija bij labi zināma kā bīskapam Albertam, tā Modenas Viļumam, vajadzēja lietot taisni tās pašas izteiksmes formas, kādas viņš lietoja, runājot vai nu par mirušiem (īgauni Jāni Virzemnieku), vai mazāk pazīstamiem svētniekiem (somu Pēteri)?

¹⁸ Baltische Lande, I 496. lp.

Ka forma „Henricus de Lettis“ bij laika biedriem pilnīgi skaidra, par to nevar šaubīties, jo šis pašraksturojums ir skaidrs arī vēl tagad katram, kas to lasa bez galvā ieņemtiem aizspriedumiem. Paraugam ņemšu kādu piemēru no Brēmenes Ādama ap 1075. g. sacerētās Hamburgas baznīcas vēstures. Runājot par zviedru karaļa Olava nevācu sievu, Ādams saka: „Olaph rex Sueonum christianissimus erat filiamque Sclavorum Estred nomine de Obodritis accepit uxorem.“¹⁹ Te ir tie paši divi piederuma ģenētivi, kuņus lieto Indriķis savam pašraksturojumam. Lai man nepārmestu, ka es šo tekstu tulkoju patvaļīgi, došu to izdevēja Z. Šteinberga tulkojumā: „Der Schwedenkönig Olaf war sehr christlich und nahm eine slawische Jungfrau vom Stamm der Obodriten namens Estrith zur Frau.“²⁰ Tāpat kā teiciens „Estred de Obodritis“ nozīmē „Estriti no obodritu cilts“, tā arī „Henricus de Lettis“ izsaka viņa piederību pie latgaļu cilts. Tas pats sakams par formulu: „Henricus, Letthorum minister, de Ymera“ (XXIV. 1), kur pirmais ģenētivs apliecina viņa latviešu tautību, bet otrs — pastāvīgo dzīves vietu un darba lauku. Turpretim 1212. g. Turaidā, atrazdamies bīskapa Vīlipā pagaidu dienestā kā tuls, Indriķis nemaz nemin parasto darba vietu, bet vienīgi uzsver savu tautību, kas šai gadījumā arī bij svarīgi, jo viņam miera sarunas bij jāved ar latgaļiem. Ar to es uzskatu filoloģiski par pierādītu, ka chronists Indriķis bij latvietis. Kas šo manu tezi grib apgāzt, tam jāpierāda, ka: a) Indriķa draudze nebija Imera, bet visa Latgale un b) ka Indriķa chro-

¹⁹ Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, 99. lp. (Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum, editio tertia. Hannoverae 1917.)

²⁰ A. von Bremen Hamburgische Kirchengeschichte, neubearbeitet von S. Steinberg, 89. lp. Leipzig 1926.

nikā ir minēts arī kāds „igauņu“ vai „lībju svētnieks“ — citiem vārdiem, vācu skolas piekritējiem jākonstatē chronikā apzīmējums „Lyvonum minister“ pēc „Letthorum sacerdos“ analogijas. Diemžēl, tāda izteiciena Indriķa chronikā nav.

2. Noslēdzot savu pētījumu par chronikas autoru, H. Hildebrands jau 1865. g. uzsvēra, ka, līdz ko pavārds *de Lettis* būs pārliecinoši pierādīts par chronista latvietības pašapliecību, nekādi citi apstākļi vairs nestāv ceļā šī fakta nodibināšanai, bet gan taisni otrādi: daži momenti no pašas chronikas var tikt izmantoti tam par labu.²¹ Starp tiem es pirmā vietā gribu apskatīt jautājumu, vai var pierādīt, ka starp Livonijas misijas darbiniekiem bij arī citi nevācu misioņi. Pamatojoties uz pašu chroniku, tas sen jau ir izšķirts pozitīvi: bīskapa Alberta laikā Livonijā darbojās soms Pēteris Kakuvalde, igauņis Jānis Virzemnieks (Johannes de Wironia) un lībietis Dāniels kā svētnieki (XIX. 4 un X. 7), bez tam leitīš²² Vīlīps kā svētnieka Sālamana tuls (XV. 9). Ievērojot to, ka katoļu misija starp Daugavas lībjiem sākās jau 12. g. s. vidū, nešaubīsimies, ka arī pirmais bīskaps Meinards būs izaudzinājis kādus lībju tautības svētniekus. Ja Indriķis par to neko nesaka, tad jāpatur vērā, ka viņš vispār izvairas teikt par lībjiem ko labu, un ka katoļu baznīcā bij parasts sniegt biografiskas ziņas tikai darbinieka nāves, sevišķi mocekļa nāves gadījumā. Zinot pēdējo, kļūst saprotams, kāpēc chronists tikai divos gadījumos stāsta par zemāko misijas darbinieku izcelšanos un izglītību²³. Tāpēc jādomā, ka starp bīskapa

²¹ H. Hildebrand, Die Chronik Heinrichs von Lettland, 169.—170. lp.

²² Philippus de gente Lettonum, ja chronikas norakstos nav ieviesusies kļūda „Lettorum“ vietā.

²³ Sal.: H. Hildebrand, 166. lp.

Alberta svētniekiem bij daudz vairāk nevācu misionaru, nekā to var pierādīt ar Indriķa chroniku. Citādi jāpieļauj maz ticamā hipoteze, ka jau toreiz Ziemeļvācijas klosteru skolās nākamām vācu misionariem mācīja lībju, igauņu un latviešu valodas, vai arī jāpieņem, ka spriežot pēc svētnieka Sālamana gadījuma (XV. 9) katram vācu misionaram Livonijā tika doti līdz viens vai divi tulki. Ja nu Livonijā katoļu baznīcas dienestā atradās somi, igauņi un leiši, tad pavisam savādi būtu apgalvot, ka vienīgi latvieši, kuri jau toreiz senā Latgalē bij lielāko tiesu pareizticīgi un vāciem draudzīgi, būtu izslēgti no katoļu misijas darba. Annales Lubicensis 1292. g. stāsta²⁴, ka šai gadā miris Lībekas dekans, vārdā *Johannes Livo*, kas spiež domāt, ka lībju tautības svētnieki ieņēma augstus baznīcas amatus pat Vācijā. Tas ir viens no netiešiem Indriķa latvietības pierādījumiem.

3. Svarīgi arī noskaidrot, no kādām aprindām tika ņemti nevācu audzēkņi misijas skolām. Tā par 9. g. s. ziemeļu apustuļi Ansgaru ir zināms, ka savai Hamburgas skolai viņam nācās audzēkņus pirkt no dāņu dreļļiem²⁵. To pašu dzirdam vēl 12. g. s. par zviedru misionariem: ap 1120. gadu sv. Botvidu Sedermanlandē nogalināja kāds Baltijas slavu vergs, ko viņš bij izpircis brīvībā, izskolojis par misionaru un gribēja nosūtīt par svētnieku atpakaļ uz viņa dzimteni.²⁶ Līdzīgu faktu no Livonijas misijas vēstu-

²⁴ Annales Lubicensis, A. D. 1292: „Obiit dominus Johannes Livo, decanus Lubicensis.“ (Monumenta GH, Scriptorum, t. XVI, 416. lp. Hannoverae 1859.)

²⁵ A. Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands, II, 695. un 701. lp. Leipzig 1912 un A. Švābe, Straumes un avoti, I, 45. lp. Sal. arī: J. Schmidlin, Katholische Missionsgeschichte, 154.—157. lp. Steyl 1924.

²⁶ A. M. Ammann, Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum, 101. lp. Roma 1936.

res apraksta Indriķis: svētnieks Jānis Virzemnieks, ko 1206. g. nogalināja Salaspils lībji, bērnībā kritis pagānu [lībju] gūstā, bet bīskaps Meinards izpircis viņu un nosūtījis uz Zēgebergas konventu Holšteīnā, kur savā laikā par svētnieku bijis pats Meinards, un kur atradās arī viens no Baltijas slavu misijas centriem. Te Virzemnieks tika izskolots un, uzrādījis labas sekmes, sūtīts kopā ar bīskapu Albertu atpakaļ pie lībiešiem, lai tiktu ordinēts par svētnieku (X. 7). No šī apraksta nepārprotami izriet, ka Jānis Virzemnieks bij cēlies no vergiem, jo kara gūsts toreiz neizbēgami beidzās ar drellību. Laikam gan Virzemnieka nomocišana 1206. g. būs izskaidrojama ar lībiešu nicināšanu un naidu pret savu bijušo vergu; viņa sodīšanas veids²⁷ liecina par valsts nodevību pēc lībju tiesībām.

A. Ammans domā, ka pēc Turaidas svētnieka Dīriķa diplomatiskā ceļojuma uz Romu pāvests būs 1201. g. sākumā devis atļauju iesvētīt par svētniekiem Baltijas tautu jaunkristītos jaunekļus.²⁸ No Indriķa chronikas dabūjam zināt, ka jau 1200. g. bīskaps Alberts ar viltu piespieda Daugavas un Turaidas lībju zemes vecajos dot viņam 30 labiešu dēlus (pueros suos, qui de Duna et in Thoreyda fuerunt meliores), kas tika aizvesti uz Vāciju par ķīlniekiem (IV. 4, V. 1). 1206. g. atkal tika ņemti labiešu dēli par ķīlniekiem, šoreiz no visas Lībijas (X. 14), kā arī apcietināti Salaspils zemes vecājie, kurus pēc tam nosūtīja

²⁷ Galvas nociršana un miesas sakapāšana gabalos; sal. divu lībju spiegu sodīšanu tai pašā 1206. g. (X. 5).

²⁸ A. M. Ammann, Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum, 111.—112. lp. Romā 1936. Tais pašos uzskatos ir Fr. Blanke: „Wir haben hier Zeugnisse dafür, daß man in der baltischen Mission einen Eingeborenenklerus zu schaffen suchte.“ (Entscheidungsjahre der Preußenmission, 22. lp., 3. piez., Zeitschrift für Kirchengeschichte, Bd. 47, 1928.)

uz Vāciju, lai tur, „iepazīnušies ar kristiešu parašām, iemācītos palikt [vāciešiem] uzticīgi“ (X. 9). Kas notika ar šiem lībju ķīlniekiem un gūstekņiem Vācijā, varam pēc analogijas spriest no kāda 1246. g. dokumenta, kas ziņo par Livonijas ordeņa sagūstīto sembju labiešu likteni: tie ar lielām svinībām tika kristīti Lībekā, pie kam viņiem tika garantētas brīva īpašuma tiesības savā dzimtenē,²⁹ bet viņu dēli kā ķīlnieki palika Vācijā, kur ordenis lika tos uzaudzināt vācu garā, pie kam daži domā, ka prūšu labiešu izglītošana notikusi Magdeburgas bīskapijas skolās.³⁰ Nevar būt nekādu šaubu, ka daļa no šiem Vācijā izskolotiem Baltijas tautu labiešu dēliem vēlāk ieņēma baznīckungu amatus jaunkristīto baltu un somu-ūgru zemēs. Ari Rīgas bīskapa Alberta pēcnācējs Nikolajs (1231.—53. g.) bij Magdeburgas domkungs.

Kā zinams, 1249. g. 7. februāra Kristpils līgums skaidriem vārdiem nosaka, ka senprūši un viņu dēli var iestāties katoļu garīdznieku un vācu bruņnieku kārtā.³¹ Tomēr bij parocīgāk un lētāk dibināt katoļu garīgos seminārus tepat Baltijas tuvumā. Bīskaps Alberts to arī panāca: paklausīdams viņa lūgumam, pāvesta legats, itālietis Modenas Viļums atceļā no Rīgas uz Romu, 1226. gada 6. jūlijā atļāva (varbūt uzdeva?) Albertam viņam piederošās Jēkaba baznīcas skolās Visbijā, Gotlandē, izglītot par mācītājiem visu tautību bērņus.³² Lai gan dokumentā nav teikts, ka šīs

²⁹ Philippi, Preußisches Urkundenbuch, I, 1 n. 189. Königsberg 1882.

³⁰ E. Maschke, Der deutsche Orden und die Preußen, 52. lp. Berlin 1928.

³¹ SLVA., II n. 309: „ut ipsi et filii eorum legitimi possint esse clerici et religionem intrare.“

³² Senās Latvijas Vēstures Avoti, I, n. 138: „... ecclesia libertatem habeat, in scolis suis erudiendi cuiuscunque nationis scolares.“

Visbijas skolas bij domātas galvenokārt Livonijas jaunkristīto bērniem, tomēr ievērojot bīskapa Alberta misijas apgabala daudzās nevācu tautības un viņu senos ciešos sakarus ar Gotlandi, par to nevar šaubīties.³³ Bez tam Albertam bij jāpilda IV Laterana koncila 1215. g. lēmumi, ka draudzēs ar dažādām valodām bīskapam jāgādā baznīckungi, kas visās šais valodās var sludināt diev-vārdus.³⁴ Pēc visa aprādītā man jāpievienojas mūsu katoļu viedoklim, ka Livonijā laba daļa garīdznieku uz laukiem katoļu laikos bij pašu pirmiedzīvotāju dēli. Sevišķi tas sakams par šī laikmeta pirmiem gadu simteņiem, kad latvieši un igauņi vēl nebij zaudējuši savu brīvību un mantu.

Protams, ka savām amata vajadzībām viņiem nācās tulkot garīgos rakstus latviski un igauņiski, līdz ar to nodibinot šo tautu rakstu valodu.³⁵ Šie tulkojumi apgrozījās rokkrastos, un iespējams, ka 16. g. s. pirmā pusē tika iespiests katoļu katechisms nevien igauņu (1517. g.), bet arī latviešu valodā. Jau 1884. g. Fr. Amelungs izteica ticamu varbūtību, ka Modenas Viļums, kas pats bij pārstrādājis Donatu prūšu valodā, jau savā pirmā legācijas laikā būs uzdevis Indriķim tulkot šejienes valodās katoļu 12 galvas gabalus katechiza-

³³ G. A. Donner, Kardinal Wilhelm von Sabina, 136. lp. Helsingfors 1929.

³⁴ Senās Latvijas Vēstures Avoti, I n. 82: „Quoniam in plerisque partibus intra eandem civitatem atque diocesim permixti sunt populi diversarum linguarum, habentes sub una fide varios ritus et mores: districte precipimus, ut pontifices huiusmodi civitatum, sive diocesum provideant viros idoneos, qui secundum diversitates rituum et linguarum Divina illis officia celebrent, et ecclesiastica sacramenta ministrent, instruendo eos verbo pariter et exemplo.“

³⁵ Svētīgais Alberts, Rīgas bīskaps, 30. lp. (Rīgā 1929.) un jo sevišķi Fr. Amelung, Die Lehrtätigkeit der livl. Geistlichkeit beim livländischen Landvolk, 181.—185. lp. (Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft a. d. J. 1884. Dorpat 1885.)

cijas vajadzībām. Pats Indriķis stāsta nevien par masveidīgām (XXIV. 5), bet arī individualām (XXIII. 7) kristībām, pie kam pēdējā gadījumā notika katechizācija (et statim cathezizavimus eum), t. i. svētnieks jautāja un kristamais atbildēja resp. skaitīja no galvas „pātarus“ (Pater noster, tēvreizi), baušļus un ticības apliecību. Šī katechizācija nevarēja notikt un nenotika latiniski, bet kristamā mātes valodā. Pēc kanoniskām tiesībām nedrīkstēja nevienu kristīt, kas neprata no galvas 12 „galvas gabalus“. Jāpievienojas Fr. Amelungam, ka jau Modenas Viļuma noturētā pirmā Rīgas provinces sinode 1226. g. pavasarī būs visiem svētniekiem izdalījusi norakstus no ticības apliecības, tēvreizes un Ave Maria oficiāliem tulkojumiem, ko bij izdarījis Indriķis. „Da es so sehr im Geiste der katholischen Kirche liegt, daß jeder einzelne Cleriker nur eine und dieselbe, auch im Wortlaute getreue Übersetzung der Kirchengebete beim Gottesdienste anwende, so kann wohl Niemand der Meinung sein, daß von dieser Regel in Livland möglicher Weise dennoch eine Ausnahme gemacht worden sei.“ Ka tiešām Indriķa laikā svētnieki sprediķojuši tautas valodā, to pierāda nevien Modenas Viļuma vizitācijas ceļojuma apraksts (XXIX. 3), bet arī nevācu svētnieka Dāniela sprediķis Sidgundā (X. 14) 1206. g. [25. septembrī], kam viņš bij izvēlējis tekstu no šai svētdienai parastās Efesiešu grāmatas (IV. 5). Nav taču domājams, ka pats vācietis nebūdam, Dāniels būtu sprediķojis lībjiem latiniski vai vāciski. Ja tas ir tā, tad acīm redzot bij tulkoti arī daži gabali no evaņģēlijiem.

Šis ekskurss bij nepieciešams tāpēc, ka šejienes vācu historiografija vēl arvien nevar atbrīvoties no saviem dzimtbūšanas laiku nacionāliem un sociāliem aizspriedumiem par latviešu kultūras zemo stāvokli 12. un 13. g. s. Iziedami no pilnīgi patvaļīgiem pieņēmumiem, ka Indriķa lat-

vietības gadījumā viņa izglītība varējusi ilgt augstākais 2 gadus (no 1206. g. līdz 1207. g. beigām!), šie vēsturnieki vai nu klusējot, vai atklāti vēl šodien spriež līdz ar P. Jordānu:³⁶ „In dieser kurzen Zeit sollte er aus einem rohen heidnischen Lettenknaben zu einem gebildeten christlichen Priester und zu einem lateinischen Schriftsteller sich entwickelt haben!“ Bez tam viņi iebilst, ka — pretēji lībjiem un igauņiem — latvieši 13. g. s. sākumā neesot atradušies kara attiecībās ar vāciešiem un tāpēc arī neesot devuši savu kungu dēlus par ķīlniekiem, kurus tad bīskaps Alberts būtu varējis likt izskolot par svētniekiem. Uz to jāaizrāda, ka: a) Livonijas katoļu misionaru izglītošana Vācijā sākās jau bīskapa Meinarda laikā, un ka toreizējos vaidu karos šejienes tautas arī ņēma gūstekņus un ķīlniekus, lībieši no latviešiem, latvieši no lībiešiem, no kuriem Meinards varēja iegūt latviešu labiešu dēlus, tāpat kā viņš igauni Jāni Virzemnieku bij izpircis no lībju gūsta; b) būtu ļoti nevēsturiski domāt, ka savos brīvības laikos latviešu valdnieki nebūtu, pēc citu tautu valdošo namu parauga,³⁷ sūtījuši savus dēlus uz ārzemēm, lai tur mācītos dzīves un grāmatu gudrības. Ja līdz 1208. g. draudzības līgumam ar zobenbrāļiem Tālavas kungi neko nezinātu par Vāciju un tās iekārtu, bet tikai 1206. g. būtu pirmo reizi savā mūžā satikušies ar vāciešiem, kā to domā P. Jordāns, tad tikai politiski naivi ļaudis var ticēt, ka šīs pirmās satikšanās rezultāts būtu bijis ilgstoša politiska un militara kopdarbība starp tālaviešiem un svešiniekiem. Tad patiesi Tālavas un Vācijas savienība būtu unikums starptautisko līgumu vēsturē.

³⁶ Das Inland, 1858. g., 224. lp.

³⁷ Sal. Lībekas Arnolda liecību par dāņiem (Arnoldi Chronica Slavorum, III. 5.).

4. Ja uz šī vēsturiskā fona mēģinām tuvāk risināt noslēpumainos pavedienus, kas tinas ap Latviešu Indriķa personu, tad vispirms dažos vārdos jāatgādina literatūrā jau pietiekoši noskaidrotās chronikas autora antipatijas pret lībiešiem. „Nekur [chronikā] neatrodam par viņiem kādu slavējošu vai pat drusku labvēlīgāku vārdu; visur tiek runāts par viņu stūrgalvību, ļaunprātību, viltību, blēdību un neuzticību; katrs viņu solis, lūgums vai priekšlikums vāciešiem tiek pavadīts ar piezīmi, ka lībieši dara to ļaunos nolūkos.“³⁸ Turpretim visai chronikai velkas cauri kā sarkans pavediens autora nenoslēpjāmās simpatijas pret latviešiem. Šī nevienādā izturēšanās pret abām kaimiņu tautām sevišķi duras acīs 1212. g. nemieru aprakstā. Vairāki pētnieki pamatoti aizrāda, ka Indriķis ar nolūku centies noretušēt latviešu līdzdalību šai bīstamā dumpī, lai gan slavenā Sotekles kunga Rūsiņa cīnīšanās un nāve Dabreļa Sateseles pilī neapšaubami pierāda, ka viņš bij viens no nemiernieku vadoņiem un ka kopā ar lībiešiem pret vāciem bij sacēlušās arī veselās latgaļu kungu valstis, kāpēc sodīto starpā redzam kā lībjus, tā latvjus.³⁹ Tomēr tēlojuma ticamībai un skaidrībai par ļaunu Indriķis bij tik veikli nosedzis latgaļu līdzdalību šais nemieros, ka 1225. g. viņš bez bailēm varēja pāvesta legatam Viļumam Cēsu svētrunā likt mutē latviešu slavinājumu, ka pretēji lībiešiem un igauņiem tie nevien no brīva prāta pašā sākumā pieņēmuši kristietību, bet arī vēlāk nekad (!) neesot aptraipījuši kristības sakramentus (XXIX. 3). Tā kā Indri-

³⁸ H. Hildebrand, Die Chronik H. von Lettland, 167. lp.

³⁹ H. Hildebrand, 168.—169. lp. un H. Laakmann, Zur Geschichte H. von Lettland und seiner Zeit, 79.—81. lp. (Beiträge zur Kunde Estlands XVIII. 2, Reval 1935.); B. Abers, Latviešu un lībiešu cīņa pret vāciem 1212. g., 53.—62. lp. (LVI. Žurnals, 1940. g. n. 1.)

ķim jau sava amata pēc bij kristietība jāidentificē ar vācietību (X. 3), tad pavisam dīvaini skan šie chronista vārdi legata mutē apgabalā, kur 13 gadus atpakaļ bij cīņā pret vāciem kritis Rūsiņš, vēl jo vairāk tāpēc, ka dažas nodaļas iepriekš, uzskaitīdams Māras zemes līstamākos ienaidniekus, Indriķis viņu vidū piemin arī Rūsiņu⁴⁰ (XXV. 2). Tāpat aprakstot Polockas kņaza Valdemāra 1206. g. organizēto Daugavas lībju un latgaļu sacelšanos pret vāciešiem (X. 3), Indriķis pasvītro lībiešu nodevību, bet slavē latgaļus, kas „būdami vēl pagāni (!), bet piekrīzdami kristiešu [vāciešu] dzīves veidam, vēlēja viņiem labu un neieradās uz nodevīgām sarunām [ar kņazu]; pat krievu piedāvātās dāvanas nevarēja viņus piedabūt darīt ļaunu vāciešiem.“ Arī 1208. g. apspriedē ar igauņiem, chronists pilnīgi nostājas latgaļu pusē, apgalvodams, ka vainīgi bijuši vienīgi igauņi (XII. 6), un arī tālākos notikumos cildina latgaļu varonību, nopeldams igauņus un pārmezdams viņiem cietirdību pret tālaviēšiem. Ievērojot šo chronista partejisko pretlībisko un pretigaunisko viedokli, nevar piešķirt lielu ticamību daudz citētai chronikas vietai, ka „lībji vienmēr apspieduši latgaļus“ (a Livonibus semper oppressi, XI. 7), jo mēs nezīnam nevienu gadījumu, kur lībji būtu valdījuši pār latviešiem,⁴¹ bet gan otrādi: Siguldas lībju gala kungs (X. 10) Sateselē bij latvietis Dabrelis,⁴² un pēc viņa nāves 1211. g. šai pilī kā nemiernieku vadoni 1212. g. atkal sastopam latvieti Rūsiņu (X. 10).

5. Man šķiet, ka šo chronista viedokli nevar izskaidrot vienīgi ar piederību pie latviešiem; ci-

⁴⁰ Sal.: Н. Киприяновичъ, 202. лр., 5. piez.

⁴¹ H. Lākmana hipotezei, ka Imeras latvieši bijuši idumiešu pavalstnieki, nav nekāda pamatojuma Indriķa chronikā (Sitzungsberichte 1930, 145. лр. Tartu 1932.)

⁴² Sal.: J. Endzelīns, Filologu b-bas raksti, III, 5. лр. Rīgā 1927.

tiem vārdiem, es nedomāju, ka Indriķa dziļās antipatijas pret lībiešiem var piedēvēt visiem latgaļiem kā tautai. Laikam gan chronists būs savā dzimtenē jaunībā personīgi piedzīvojis kādu smagu, lībiešu nodarītu pārestību, ko viņš nespēja vairs aizmirst visu mūžu. Tāpēc šai sakarā ir svarīgi apskatīt jautājumu par Latviešu Indriķa varbūtējo dzimteni. Tā kā vācu teorijas mēģinājumi atrast to Vācijā ir bijuši nesekmīgi, tad atliek meklēt pašā Livonijā. Bez šaubām, Indriķis ir pratis šejienes valodas. Ja arī viņš ir pārpratis igauņu elka kalna Ebavere sakralās tradīcijas un no viņu lūgšanas formulas „Taara abita“ (Dievs, palīdzi!) izdomājis stāstu par sāmu dievu „Tharapita“ (XXIV. 5), tad no tā vēl nevar līdž ar J. Truusmanu⁴³ un R. Holcmanu⁴⁴ secināt, ka chronists vai nu nav pratis nevienu šejienes valodu, vai vismaz nav sapratis lībiski. Chronikā ir vairāki pareizi uzrakstīti un tulkoti lībju barbarismi. Acīm redzot šo divu valodu prašanu, pieņemot Indriķa latvietību, vislabāk var izskaidrot ar hipotezi, ka viņš būs dzimis vai audzis kādā pierobežā, kur ļaudis runāja kā latviski, tā lībiski. Tā kā robežnieki nekad nav labās domās viens par otru, tad ar to daļai būtu saprotama Indriķa negatīvā izturēšanās pret lībiešiem.

6. Kad 1214. g. Tālivalža dēli ieradās Turaidā pie bīskapa Vīlpa un viņa pilī izdarija savas valsts un pavalstnieku tradīciju, apņēmdamies pareizticību mainīt pret katoļticību, tad pie šī svarīgā latgaļu valdnieku akta bij klāt arī Imeras Indriķis. Lai gan tas nenotika viņa draudzē un lai gan šai laikā, bez šaubām, latgaļu valstīs dar-

⁴³ Г. Трусманъ, Древнѣйшая Ливонская хроника, 213. ил 217. лр. (Записки русскаго археологическаго общества, т. VII, вып. 2. СПб. 1907.)

⁴⁴ R. Holtzmann, Studien, 176. лр. 3. piez. (Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, Bd. 45. Hannover 1920.)

bojās vesela rinda citu svētnieku, kas jau 1208.—1209. g. bij kristījuši Autīnas un Cesvaines kunģus un ļaudis, tomēr Vīlīps uzdeva Tālavas katoļizēšanu taisni Latviešu Indriķim, kas līdz ar to tika iecelts it kā par Tāļivalža dēlu garīgo padomnieku (XVIII. 3). Bet no kāda vēlāka 1259. g. dokumenta⁴⁵ dabūjam zināt, ka acīm redzot viņš 1224. g. Tālavas dališanas laikā bijis arī bīskapa Alberta robežu komisars kopā ar Alberta pusbrāli Straupes Dīriķi, kas viņa vārdā noteikuši zobēbrāļu daļu un novilkusi robežas. Bet mēs zinām no daudziem dokumentiem,⁴⁶ ka robežu lietās vienmēr par lietpratējiem uzaicināja vai nu „zemes vecajos” vai citus nevācus. Jāpiekrīt N. Kipriānovičam, ka vispār tāļaviešu atkrišana no zobēbrāļiem un pareizticības bij paša Indriķa veiklās propagandas iznākums, kas, solīdams tāļaviešiem aizsardzību pret leišiem un igauņiem, kā arī divreiz mazākus nodokļus, nekā maksāja citi vidzemnieki, panāca Tāļivalža dēlu pāriešanu katoļos un atdošanos bīskapa Alberta varā.⁴⁷

Viss tas liecina par Indriķa lielo iespaidu uz tāļaviešiem. Tikai pieņemot viņa latvietību var saprast, kāpēc Indriķim izdodas 1212. g. izglābt Raceburgas Vīlipu no nemiernieku rokām un 1214. g. pierunāt Tāļivalža dēlus palikt par bīskapa Alberta vasaļiem. Un arī tikai tad var saprast, kāpēc šis Imeras svētnieks 1208. g. ierodas Beverīnā, lai bez vāciešiem piedalītos tāļaviešu cīņās pret igauņiem, lūdzot Dievu, lai tas piešķir uzvaru viņa tautas brāļiem. Lai gan Indriķis nebija beverīniešu svētnieks, bet tikai tur iera-

⁴⁵ Mittheilungen. XIII, 20.—23. lp. un P. Abuls, Kur atradās Beverīna, 44.—45. lp.

⁴⁶ Senās Latvijas vēstures avoti, I n. 61, 1211. g. dalot Latgali: „quod Letthia a senioribus terre in tres partes eque divideretur.”

⁴⁷ Н. Киприановичъ, Ливонская хроника Генриха Латыша, 205. lp.

dies (XII. 6: qui tunc presens aderat), tālaviēši viņu veselās trīs reizes sauc par „savu pašu“ baznīckungu⁴⁸ un piešķir viņam daļu igauņiem atņemtā kara laupījuma. Šai sakarā vārdi *suo proprio* var attiekties vienīgi uz Indriķa latvietību, jo — kā redzējām — Beverīna nebij viņa draudze.

7. Pret Indriķa vācietību runā arī tas, ka šis vīrs, kas katoļu baznīcai izdarīja neatsveramus pakalpojumus kara un miera laikos, kas palīdzēja likvidēt bīstamo lībju un latgaļu sacelšanos 1212. g.; kas noteica Rīgas bīskapijas un ordeņa robežas Tālavā 1224. g. un panāca šīs valsts nodošanu Albertam; kas piedalījās Raceburgas Vīlipa ceļojumā uz Romu un ņēma dalību Lateranas koncilā 1215. g.; kas pavadīja pāvesta legatu Modenas Viļumu viņa vizitācijas braucienos pa Latviju un Igauniju 1225. un 1226. g.; kas beidzot sarakstīja Livonijas misijas vēsturi — ka šis vīrs līdz mūža beigām bij spiests palikt par vienkāršu lauku mācītāju Rubenē un pēc paša liecības ķert nēģus, nesasniedzot nekādus augstākus baznīcas amatus.⁴⁹ Ja pat viņš būtu bijis zemas kārtas vācietis, tad še Livonijā nebij nekādu šķēršļu viņa ievēlēšanai par domkapitula locekli, jo par tādiem mēs samērā lielā skaitā redzam arī namnieku dēlus.⁵⁰ L. Arbuzova iebildumam,⁵¹ ka arī daži vācu chronicisti bijuši vai nu vienkārši mācītāji (piem., Bosavas presbiters Helmolds) vai ordeņa mestra kaplāni un sekretāri (piem., Vartber-

⁴⁸ Indriķa chronika, XII. 6.: „et recurrentes in castrum ad suum sacerdotem . . .“ „Sacerdos ipsorum . . .“ „et sacerdote suo proprio.“

⁴⁹ Fr. von Keussler, Die Nationalität des Chronisten, 165. lp.

⁵⁰ H. von Bruiningk, Die Geburtsstandsverhältnisse in den livländischen Domkapiteln, 74. lp. (Sitzungsberichte a. d. J. 1908. Riga 1909.)

⁵¹ Baltische Lande, I 496. lp.

ges Ērmanis, Honekes Bērtulis), nav nekādas vērtības, jo, kā redzējām, Indriķis bij nevien chronists, bet arī diplomats, kam bīskaps Alberts bij parādā ļoti daudz pateicības. Tomēr pretēji abiem augšā minētiem ordeņa kapļiem, viņš nekad neavansēja līdz valsts galvas sekretara amatam.

8. Daudzi pētnieki pareizi uzsver, ka Indriķa chronikā, izņemot vārdu *draugs*, nav leticis-
m u, bet toties samērā daudz barbarismu no ģer-
maņu (XV. 1: *planca*, I. 11: *watmal*, XXIII. 8: *erkerus*, X. 9: *coggo*) un somugru valodām (XXVIII. 2: *kilegunda*, IX. 3: *maleva*, XXVII. 6: *waypa*, XV. 7: *maia*). Nav saprotams, kāpēc šo faktu cenšas izlietot kā pierādījumu pret Indriķa latvietību, jo gandrīz visi šie tehniskie termini sastopami arī vēlākā Livonijas kancelejas valodā un, bez šaubām, tos pazina skandinavu un vācu tirgotāji jau pirms bīskapa Alberta laikiem.⁵² Rakstīdams savu chroniku vāciešiem, Indriķis bij spiests lietot tos Baltijas tautu tehniskos izteicienus, kurus viņi pazina, bet nepazīstamos izskaidrot ar latīņu valodas palīdzību (*maia*, id est collectio; *draugs*, id est consocius). Ja chronists būtu bijis vācietis, kam latviešu valoda bij svešvaloda, tad — un tikai tad — viņam leticismu būtu vairāk nekā somugru barbarismu, jo tādā gadījumā šie svešie latviešu tehniskie nosaukumi (piem., pagasts) modinātu viņa filoloģisko interesi un — pats tos pirmo reizi dzirdēdams — viņš censtos viņus iespraust savā tekstā kā kuriozus, lai pēc tam paskaidrotu latiniski. Ja chronists būtu bijis vācietis, tad tulkodams un etimoloģizēdams lībiešu un igauņu vietu vārdus (XII. 6: *Odenpe*, id est Caput ursi; XV. 7: *Emajôgi*, *Emavesi*, Mater aquarum), viņš pēc sava laika biedru

⁵² Sal.: H. v. Bruiningk, Der livländischen Güterurkunden zweiter Band, 34.—35. lp. (Mitteilungen, Bd. 22. Riga 1924.)

parauga⁵³ būtu mēģinājis ar latīņu valodas palīdzību iztulkot nevien Rīgas (IV. 5), bet arī Zemgales vārda etimoloģiju. Ka Indriķis līdz 1227. g. vāji prata igauniski, to ir pierādījis J. Truusmans,⁵⁴ kurš arī uzsver, ka veselu 3 igauņu frazu uzņemšana *chronikā* (piem., XVIII. 8: *laula, laula, pappi*), lai lasītājiem demonstrētu šīs svešvalodas paraugus, liecina, ka autors nebija igauņis. Tā tad vēlreiz: ja Indriķis nebūtu bijis latvietis, tad viņš būtu devis nevien igauņu, bet arī latviešu frazeoloģiju un mūsu vietu vārdu tukojumus vai etimoloģijas.

9. Beidzot, vācu teorija neko pārliecinošu nav atbildējusi uz J. Krodznieka jautājumu, kā izskaidrot Indriķa klusu ciešanu par senlatviešiem. „Īsti jābrīnās, ka viņš neko mācējis teikt par latviešiem, lai gan gadus piecdesmit dzīvojis viņu vidū... Teiksim Indriķis bija latvietis; kā tādām viņam arī nekas nebija svešāds, nebija ko stāstīt par savu līdztautiešu dzīvi; viss viņam bija parasts un vienkāršs, nekas nevarēja modināt viņa ziņkārību, nedz ievēribu, un tādēļ viņš arī nevarēja just vajadzību par to rakstīt. Parasti tik to mēdz ievērot, kas jauns, svešāds, dīvains.“⁵⁵ Šis mūsu vēstures vecmeistara smalkais novērojums jāatzīst par ļoti pareizu. Pietiek salīdzināt kaut vai t. s. Nestora krievu *chroniku*, Helmolda Slavju *chroniku* vai Vecāko Livonijas atskaņu *chroniku*, vai kuru katru svešinieku aprakstu par Livoniju, lai redzētu, ka tā neviens ārzemnieks nevar iesākt svešas zemes tēlojumu bez jebkāda ģeografiska vai etnografiska ievada. Kas tā par Livoniju, kur

⁵³ Piem., Bērtulis Anglicus starp 1230. un 1240. g. sarakstītā enciklopedijā (*Lib. xv, cap. cxliiii*): „Semigalli, qui ex Gallis sive Gallatis processerunt.“ (*LSVA.*, II n. 236.)

⁵⁴ Г. Трусманъ, Древнѣйшая Ливонская хроника и ея авторъ, 216.—217. лр.

⁵⁵ J. Krodznieks, Latvijas vēsture, I, 25. лр. Rīgā 1920.

tā atrodas, kas tur dzīvo — par visu to Indriķa chronikā ne vārda, lai gan pāvesta legatam, kam šis darbs acīm redzot bij domāts, un Romas kurijai, kur tas tika aizvests, šādas tīri faktiskas zināšanas būtu ļoti noderējušas. Bet arī tālākā tēlojumā mēs neko nedabūjam zināt par latgaļu iekārtu, parašām (izņemot laimēšanu, XI. 7), ticējumiem, apģērbu, ieročiem, ēkām (izņemot pirti, XIX. 3), ciemiem un tml. Pat tās drusciņas, ko zinām par saviem senčiem — par latviešu parašu dzīvot viensētās un koka ēkās, sieviešu jāšanu uz zirga, Cēsu zemes sargu karogu, mēs esam dabūjuši zināt tikai pateicoties ārzemniekam, Atskaņu chronikas autoram.

Toties Indriķis daudz ko svarīgu prot stāstīt par citu Baltijas tautu parašām: pateicoties viņam, mēs zinām, kā lībieši noturēja Dieva tiesu (I. 10), kā viņi sodīja savus valsts nodevējus (X. 5. 7); zinām, ka igauņiem visi ciemi bij lieli un skaisti (XV. 7), ka viņi ziedoja dieviem vēršus un citus lopus (XV. 3), zīlēja pēc gaļas gabalu kritiena; zinām, ka sāmu kuģiem bij 30 kuģa ļaužu (XII. 2), viņi pārdeva zviedru gūsteknes kuršiem (XXX. 1) un paši dzīvoja daudzsievēbā. Pat par citām latviešu ciltīm Indriķis stāsta vairāk etnogrāfiski vērtīgāka nekā par latgaļiem; piem., viņš apraksta kuršu vairogu, zīlēšanu pirms kaujas, kritušo karavīru sadedzināšanu (XIV. 5), galvas nociršanu ievainotiem un t. t. Tāpat chronists ir devis ļoti sīku Mežotnes pils aprakstu, kamēr no daudzajām latgaļu pilīm tuvāk notēlota vienīgi Beverīna (XII. 6).

Šo tiešām dīvaino Indriķa klusēšanu par latgaļu nacionalām īpatnībām var vienīgi izskaidrot ar to, ka viņš pats bij šīs tautas loceklis, un viņam viss savu tautiešu dzīvē likās tik pazīstams un parasts, ka neatrada par vajadzīgu to uzrakstīt un līdz ar to atstāt pēcniekiem. Taisni tāpēc, ka

chronikas autors bij latvietis, mēs tik maz zinām par seno Latviju.

3.

Klusējot dokumentiem, arī visas ziņas par Indriķa biogrāfiju smēlamas no viņa paša kronikas. Tās pašas attiecas tikai uz laikmetu pēc Indriķa ordinēšanas par svētnieku 1208. g. (XI. 7) un beidzas ar 1227. g. Tā kā pēc kanoniskām tiesībām (*Decretum Gratiani*) zemākā — subdiakona — garīgā amatā varēja ievest kādu personu tikai pēc pilngadības (21 gada), tad var teoretiski aprēķināt, ka Indriķis būs dzimis ap 1187. g.⁵⁶ Bet iespējams, ka viņš 1208. g. bij jau vecāks, jo stingri ņemot par mācītāju jeb diakonu drīkstēja iesvaidīt agrākais 26 gadu vecumā.

Savu izglītību Indriķis bij baudījis Vācijā. Jādōmā, ka viņš devās uz ārzemēm pirmā Livonijas bīskapa Meinarda laikā (1186.—96. g.). Pēdējais bij uzsācis savu karjeru Holšteinā kā Zēgebergas klostera kora kungs un no šī slavu misijas centra jau vīra gados devies uz Livoniju kopā ar vācu preciniekiem kā viņu svētnieks un rakstvedis.⁵⁷ Laikam gan tas bij noticis jau 12. g. s. sešdesmitos gados. Kādu laiku Zēgebergā dzīvoja arī Slavu kronikas autors Helmolds (ap 1125.—pēc 1177. g.).⁵⁸ Sakarā ar Salaspils svētnieka Jāņa Virzemnieka nāvi 1206. g., Indriķis pastāsta (X. 7) dažus datus no viņa biogrāfijas: Jānis bijis igauņis, ko lībji — kādā kara gājienā

⁵⁶ Fr. von Keussler, *Die Nationalität des Chronisten Heinrich von Lettland und sein Lebensgang*, 157. lp. (*Sitzungsberichte a. d. J. 1914*. Riga 1914.—1921.)

⁵⁷ Arnoldi *Chronica Slavorum ex recensione I. M. Lappenbergii*, V, 30.

⁵⁸ B. Schmeidler, *Helmolds Slavenchronik*, vi—vii lp. Hannover 1937.

— sagūstījuši, bet no gūsta viņu kā bērnu izpircis Meinards, un nosūtījis uz Zēgebergas klosteri; tur mācījās arī bīskapa Alberta brālis Rotmārs. No turienes Jānis atgriezies Salā kopā ar bīskapu Albertu, kas viņu ordinējis par svētnieku. Liekas, ka Jānis nebija vienīgais Livonijas skolnieks Zēgebergā, un ka uz turieni, vai kaimiņu klosteri Neuminsteri (tur bija par mūku Alberta otrs brālis Engelberts, VI. 2), Meinards būs sūtījis vienu vai divus igauņus, vienu lībieti un vienu latgali, lai katrā no šīm zemēm vāciešiem būtu savs vietējo valodu pratējs. Šos misionarus varēja viegli iegūt no biežos vaidu karos sagūstītiem puisēniem. Ja tas tā, tad ir ticama hipoteze, ka Latviešu Indriķis bija otrs no Meinarda skolniekiem Zēgebergā⁵⁹ un, šķiet, tāpēc labi pazīstams⁶⁰ arī Jāni Virzemnieku. Man jāpiekrīt J. Truusmanam, ka minētais Jānis bija viens no Indriķa informatoriem par Livonijas vēstures notikumiem Meinarda laikā.⁶¹

Pastāv dažādi uzskati, kad Indriķis varētu būt atgriezies Latvijā. Atsaukdami uz kādu hronikas vietu (IV. 1), kur Indriķis stāsta, ka 1200. g. aprīlī bīskaps Alberts pirmoreiz ieradās Livonijā ar 23 kuģiem, kamēr viņa pārējo 13 braucienu kuģu skaits nav uzdots, R. Holcmans liek priekšā pieņemt, ka Indriķis ieradās 1200. g. kopā ar Albertu.⁶² Tas nozīmētu, ka Indriķis jau apmēram 13 gadu vecumā būtu atstājis klostera skolu, kas nav ticams. Pēc manām domām 1200. g. Latvijā atgriezās nevis Indriķis, bet viņa vecākais skolas biedrs Jānis Virzemnieks, no kura jau dzimtenē Indriķis ieguva ziņas par šo pirmo Alberta

⁵⁹ Šādas domas jau 1905. g. izteica N. Kiprianičs, Ливонская хроника Генриха Латыша, 205. лр.

⁶⁰ To 1907. g. sentās pamatot J. Truusmans, Древняя Ливонская хроника, 219. лр.

⁶¹ Turpat, 220. лр.

⁶² R. Holtzmann, Studien zu Heinrich von Lettland, 185. лр.

ceļojumu. Ar to saskan Indriķa ziņojums, ka bīskaps vispirms devies uz Salaspili, kur Jānim Virzemniekam ierādīta viņa draudze.

Tāpēc jāpievienojas valdošai mācībai, ka Indriķis atgriezās Latvijā tikai 1203. g. pavasarī,⁶³ būdams toreiz apmēram 16 gadus vecs. H. Hildebrands to pamato ar chronista spilgto tēlojumu par šī brauciena dalībnieku cīņu ar sāmu jūras sirotājiem (VII. 1—4), kā arī ar turpmāko notikumu plašāku un aptverošāku aprakstu pretstatā agrākam chronikas konspektīvam atstāstam. Parasti pieņem, ka Indriķis pabeidza savu izglītību bīskapa Alberta vadībā, par kura scholaru viņš pats sevi apliecina (XI. 7). Tādā gadījumā Indriķis nebij vienīgais Alberta audzēknis, jo zinām, ka bīskapa galmā bij uzaudzināts arī [latgaļu] tautības tulks Vīlipsis (XV. 9). Vai šie Alberta skolnieki patiesi izglītojās bīskapa galmā vai, varbūt, kādā Rīgas skolā, nav nosakams.⁶⁴ Tomēr jau 1904. g. aizrādīja Iv. Jirjens,⁶⁵ ka Indriķa chronikā vārds *scolares* lietots arī šaurākā nozīmē, proti: kora zēni (XVIII. 8), kas mesas laikā dzied psalmus un lasa izvēlētas vietas no Jaunās Derības. Pieņemot šādu iztulkojumu, varētu labāk motivēt, kāpēc Indriķis piedalījās bīskapa Alberta mesā 1206. g. lūdzot no Dieva vāciešu uzvaru par Salaspils lībjiem (X. 8).⁶⁶ Beidzot pēc 5 gadiem 1208. g. pavasarī Indriķi iesvaida par svētnieku Imerā.

Šī viņa vairākkārt apliecinātā pastāvīgā dzīves vieta Imera tiek meklēta kā igauņu pierobežā

⁶³ H. Hildebrand, Die Chronik Heinrichs von Lettland, 7. lp.

⁶⁴ Fr. Keislers domā, ka Indriķis būs apmeklējis Rīgas domskolu (158. lp.), bet N. Kiprianovičs (202. lp.), ka viņš audzināts Alberta tiešā vadībā, nevis viņa galmā.

⁶⁵ Ив. Юрьевъ, Древнѣйшая Ливонская хроника, 38. lp.

⁶⁶ Г. Трусманъ, Древнѣйшая Ливонская хроника, 220. lp.

Sedā, tā lībju pierobežā Rubenē. Ievērojot to, ka ne Seda, ne Jumera vēsturiskos laikos nav mainījušas savus nosaukumus, jāpiesienas V. D. Baloža jau 1895. g. izteiktām domām, kurām tagad pievienojies arī H. Lākmans⁶⁷, ka chronikas Ymera ir Gaujas pieteka Jumera, pie kuras ietēkas Koku pagastā atrodas Jumaras mājas. Lai gan Jumera ir tikai kādu 21 km gara, tomēr tā tek caur Rubenes draudzi, ar ko arī izskaidrojams, ka tā biežāk (20 reizes) pieminēta chronikā nekā dažas citas Vidzemes upes. Ari Rubenes lejasvācu nosaukums Papendorp (dokumentos no 1234. g.⁶⁸) ar nozīmi „Mācītāja ciems“ liecina, ka šai latviešu ciemā kādreiz celta baznīca un mācītāja māja. Šķiet, ka Rubene bij pirmā latviešu katoļu draudze; tāpēc vairāk nekā ticami, ka bīskaps Alberts taisni to piešķīra latviešu baznīckungam, lai pamudinātu pārējos vēl nekatoliskos latgaļu novadus drīzāk pāriet katoļos, jo viņiem bij pamats cerēt, ka arī citās latviešu draudzēs būs par mācītājiem viņu pašu tautas dēli.

Kā zinams, imeriešus bij kristijis Turaidas svētnieks Alobrands jau 1207. g., bet 1208. g. viņiem par baznīckungu iecēla Indriķi. Attiecīgā chronikaš vieta (XI. 7) dod vielu dažām pārdomām. „... Henricum, scolarem suum... cum eodem Alebrando ibidem remisit, et consummato

⁶⁷ H. Laakmann, Die Ymera, 146. lp. (Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft 1950. Tartu 1952) un V. D. Balodis, Jumeras leja un viņas ievērojamās vietas (1909.).

⁶⁸ SLVA., I n. 204: plebanus Henricus de Papendorpe — chronists Indriķis. Nosaukumu Papendorp būs sakšu kolonisti atnesuši no savām slavu zemēm, kur vēl tagad ļoti izplatīti vietu vārdi: Pfaffendorf, Popitz, Popovici, kas saistami ar toreizējo čehu parašu dotēt mācītājam veselu ciemu (t. s. Dorfods). Sal.: H. Schmid, Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf westslavischem Boden, 9. un 89. lp. (Zeitschrift der Savigny-Stiftung, Kanonistische Abt. XV, Bd. 46. Weimar 1926.)

baptismo in finibus illis reversus est Alebrandus. Alter vero, constructa ecclesia et in beneficio recepta, ibidem cum eis habitare et... future eis beatitudinem vite non desiit demonstrare." Vārdiski tulkojot pasvītoto vietu, iznāk, ka „[Indriķis] uzcelis [Imerā] baznīcu un saņēmis to [no bīskapa] kā beneficiju". Pēc kanoniskām tiesībām baznīcas dibināšana sastāv no trim aktiem: gruntsgabala (fundus) iegūšanas (*fundatio*), ēku celšanas (*aedificatio*) un baznīckungu, kā arī pašas baznīcas uzturēšanas (*dotatio*), piešķirot tai kādu devu (dos ecclesiae) pastāvīgu ienākumu veidā⁶⁹ no kāda ciema un viņa zemniekiem, t. s. Mācītāja ciemu jeb pagastu. To izsaka ar pazīstamo glosu: „Patronum faciunt dos aedificatio fundus." Spriežot pēc uzglabātiem 13. g. s. kuršu līgumiem,⁷⁰ latviešu draudzes locekļiem baznīcu nodibināšanā bij jāpiedalas tikai ar *dos* vai daļu no tā, t. i. jāuztur baznīckungi. Tā tad baznīcas gruntsgabals un līdzekļi tās uzcelšanai bij jāsadā attiecīgās diecezes bīskapam vai kādam kungam, kam arī piederēja patronata tiesības uz šo baznīcu. Ja chronikas vārdi būtu tā jāsaprot, ka Indriķis pats no saviem līdzekļiem cēla Imeras baznīcu uz sava tēva zemes Imeras pilstiesā, tad tas būtu viņa privats Dieva nams (ecclesia propria). Tas saskan ar šī instituta vēsturi rietumslavu zemēs, kur pilstiesas katoļu laikos kļuva par draudzēm un pašu baznīcu sauca no latīņu pils nosaukuma *castellum* patapinātā vārdā par *kostel*, *kościol*. Turpretim pēc līdzšinējiem uzskatiem Latvijā katoļu laikos laikam gan visas (?) lauku baznīcas cēla valsts, resp. zemes kungs, kam vienīgam piederēja patronata

⁶⁹ J. Sägmüller, Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts, I, 362. lp. Freiburg 1914.; P. Hinschius, System des katholischen Kirchenrechts, III § 137. Berlin 1883.

⁷⁰ A. Švābe, Straumes un avoti, I, 68. un 105.—114. lp.

tiesības — bīskapijās līdz 1524. g., bet ordeņa valstī pat līdz 1561. g.

Svarīgi zināt, kur bīskapi ņēma zemi baznīcu un mācītāja māju (*domus sacerdotis*) celšanai, ja draudzēm tā nebij jādod. Par Meinardu kronika stāsta, ka viņš zemi⁷¹ Ikšķiles baznīcai bij ieguvis pērkot (*comparato*). Tālavas dalāmā grāmatā 1224. g. arī teikts, ka zobenbrāļi tur ieguvuši zemes „pirkuma vai dāvinājumu ceļā“ (*emptione vel donatione*)⁷². Bīskapa Alberta laikā dāvinājuma jeb donācijas darījumi, bez šaubām, notika visbiežāk, un proti lēņtiesiskās tradīcijas jeb obligācijas formā, kā jau agrāk minētā gadījumā ar 5 Virrijas provincēm 1219. g. Tai pašā ceļā Alberts ieguva Kaupa valsti ar divām pilīm, bet daži vēsturnieki⁷³ šo lībju kunga dāvinājumu nepareizi saista ar viņa nāves gadu (1217. g.) un izskaidro ar mantinieku trūkumu. Zemes un valsts nodošanu citam kungam bij spiesti izdarīt arī tie īpašnieki, kam bij mantinieki.⁷⁴ Patiesībā Kaupa valsts tradīcija bij notikusi jau pirms 1207. g., kad, sadalot Gaujas lībju zemes, bīskaps Alberts ieguva šo valsti kā visas pakļautās lībju teritorijas trešdaļu (XI. 3).

Šī parastā kārtība, kādā Rīgas bīskaps ieguva *fundus* un *dos* jaunceļamām baznīcām, padara Imeras draudzes dibināšanas lietu par grūtu mīklu. Spriežot pēc pāvesta Innocentija III 1208. g. 31. janvāra apkārtraksta⁷⁵, ar ko viņš uzdeva Vā-

⁷¹ I. 6: *fundus ecclesie*, ko J. Krīpēns nepareizi tulko kā „baznīcas pamatu“.

⁷² SLVA., I n. 106.

⁷³ L. Arbužovs, Kaupo, LKV., VIII sēj., 16337. lp.

⁷⁴ H. Mitteis, *Lehnrecht und Staatsgewalt*, 505. lp. Weimar 1933.

⁷⁵ SLVA., I n. 46: „*totam omnino Livoniam, Idu-meos et Vendos cum media pene parte Lettorum... converterunt.*“ Kronika un literatūra šo notikumu saista ar 1208. g. sākumu.

cijā vākt līdzekļus baznīcu celšanai Livonijā, Imeras latvieši bij kristīti jau 1207. g. Diemžēl, Indriķa apraksts par imeriešu kristīšanu ir tik frivols, ka nevar būt patiess; atgriezies no nesekmīga veikala ceļojumu pa Igauniju, Turaidas svētnieks un soģis Alobrands gadījuma pēc (*in via*) iegriežas pie imeriešiem, lai tur uz savu roku, bīskapa nesūtīts, ar ātru un veiklu darījumu iegūtu dažus ciemus Rīgas baznīcai (XI. 7). Kā redzējām, Alberta laikā kristīšana nozīmēja pāriešanu arī vācu pavalstniecībā un vienmēr bij saistīta ar agrāko valdnieku atteikšanos (oblaciju) no pavalstniekiem un citām kunga tiesībām, pie kam par katolisko novadu zemes kungu kļuva bīskaps, bet līdzšinējie „zemes vecajie“ par viņa vasaļiem jeb vīriem (viri episcopi, viri ecclesie, XXVI. 13) ar ierobežotām tiesībām un parasti arī mazāku lēņa novadu. Šo atdošanos „bīskapa varā“ varēja pieņemt tikai kāds bīskaps vai firsts, bet ne svētnieks Alobrands. Diemžēl, par šo imeriešu tradīciju neko nedzirdam ne Alobranda pirmā (1207. g.), ne otrā (1208. g.) misijas ceļojumā.

Vēl vairāk duras acīs, ka Indriķis nekur nepiemin Imeras novada kungus, lai gan viņš samērā daudz runā par citiem latgaļu kungiem.⁷⁶ Tā kā tikai 1 km dienvidos no Rubenes baznīcas, Ķieģeļu pagastā, Vaidavas ezera krastā atradās [Mitenīnas⁷⁷] pilskalns, tad nav šaubu, ka imeriešiem bij sava valsts un savs kungs. Neko šai lietā nenoskaidro arī H. Lākmāna hipoteze, ka Imeras kungi nav tāpēc minēti, ka imerieši jau ilgāku laiku bijuši Iduma lībju kunga pavalstnieki un tā tad

⁷⁶ Šādu jautājumu jau 1914. g. uzstādīja T. Dēbners, *Die Lage der Ymera*. 190. lp. (Baltische Studien zur Archäologie und Geschichte. Berlin 1914.)

⁷⁷ E. Brastiņš, *Latvijas pilskalni: Vidzeme*, 191. lp. Rīgā 1950. Indriķa *chronikas Zamoiska kodekā* (XVII. 6) „Metimne“, Skodeiska — Medimne. Spriežot pēc latviešu nosaukuma „Mitenīna“, *chronikā* arī jālasa: Mitenine.

no viņiem atkarīgi.⁷⁸ Pirmkārt, ja Sotekles pilskalnu negrib identificēt ar Raiskuma pag. Kvēpēna pilskalnu, tad chronikā nav minēti arī idumiešu kungi; ja šo identitāti pieņem, tad savukārt imeriešu kungs bij Rūsiņš, bet ne kāds lībju vecākais. Otrkārt, ja imerieši būtu idumiešu pavaltnieki, tad viņi *ipso iure* būtu pārgājuši vācu varā jau 1206. g., kad svētnieks Dāniels kristīja Iduma latgaļus un lībjus (X. 15) un cēla Straupē baznīcu. Vai tad nav vienkāršāk pieņemt hipotēzi, ka pašam Indriķim būs bijušas kunga tiesības uz Imeru, ko viņš bij mantojis no sava mirušā (varbūt, lībju nogalinātā) tēva un 1208. g., saņiedzis pilngadību, nodeva tās tālāk bīskapam Albertam, lai saņemtu atpakaļ kā lēni (*in beneficio recepit*) daļu no tēva kunga valsts, proti, Rubenes ciemu kopā ar ļaudīm un gruntskunga tiesībām tajā, ko tāpēc sāka turpmāk saukt par Mācītāja ciemu. Ka Rubene uzskatama par priesteru („pāpiņa“) lēni, šādas domas bez kādas motivācijas jau agrāk izteica P. Abuls.⁷⁹ Tāpat šo chronikas XI. 7. tekstu, ko citējām iepriekš, saprot arī vācu pētnieks Fr. Keislers⁸⁰ un krievu vēsturnieks Iv. Jirjens⁸¹, kas tāpēc Indriķi sauc par bīskapijas ленный священникъ (svētnieku-vasali).

Tiesa, vidus laiku avotos vārdam *beneficium* ir ļoti daudzas nozīmes⁸², un šo terminu lietoja

⁷⁸ H. Laakmann, Die Ymera, 145. lp.

⁷⁹ Kur atradās Beverīna, 7. lp. Rīgā 1924.

⁸⁰ Окончание первоначального русскаго владычества въ Прибалтійскомъ краѣ (СПБ. 1900), 41.—42, lp.: „Отсюда понятно, почему латышскій священникъ Генрихъ могъ получить свой приходъ въ ленъ и на томъ же основаніи еще зимою 1215—1214 г. посылать епископскому фогту Владиміру хлѣбъ и подарки изъ своего прихода.“ Та paša, Die Nationalität des Chronisten, 159. lp.: „Dort ward sogleich eine Kirche erbaut, die er zu Lehn bekam.“

⁸¹ Ив. Юрьенсъ, Древнѣйшая Ливонская хроника, 30. lp.

⁸² Sal.: H. Mitteis, Lehnrecht und Staatsgewalt, 107.—108. lp.

ari garīdznieku pastāvīgo amata ienākumu apzīmēšanai, pie kam baznīckungu uzturam noteiktos zemes gabalus, mācītāja ciemus un arklus — sevišķi Vācijas rietumslavu novados — uzskatīja par viņu lēņiem (*beneficium*⁸³). Bieži vien praksē neatšķīra garīdznieka amatu (*officium*) no viņa ienākumiem (*beneficium*). Pret šādu baznīcas beneficija lēņtiesisku iztulkojumu varētu iebilst, ka jau sākot ar 10. g. s. īstos lēņus sāka saukt par feodiem (*feudum*). Tomēr nav jāaizmirst, ka vēl 1158. g. Vācijas valsts kanceleja lēņus apzīmē ar veco terminu „*beneficium*“ un ka šai nozīmē to lieto arī 12. un 13. g. s. chronisti Helmolds⁸⁴ un Lībekas Arnolds⁸⁵. Sevišķi Helmolda, Arnolda un Indriķa lietotā beneficija piešķiršanas formula „*recepit in beneficio*“ nepārprotami ir lēņtiesiska. Šo pašu terminoloģiju ietur Indriķis, runādams par laicīgām personām piešķirtiem bīskapa Alberta lēņiem (X. 13, IX. 11). Beidzot, šo formulu lieto arī Rīgas bīskapa Alberta kanceleja, izlēņojot Jersikas Visvaldim daļu no viņa valsts.⁸⁶

⁸³ A. Sägmüller, *Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts*, I, 276. lp. Freiburg 1914.; H. Schmid, *Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf westslavischem Boden*, 238. un 256. lp. (*Zeitschrift der Savigny-Stiftung, Kanonistische Abt.*, Bd. 51, 1931.)

⁸⁴ *Helmoldi Chronica Slavorum*, 133. lp.: „*ut homines fiant ecclesiae et participes fiant beneficiorum eius.*“ 146. lp.: „*Porro decimas terrae recognovit episcopo, quarum tamen medietatem recepit in beneficio, et factus est homo episcopi.*“

⁸⁵ *Arnoldi Chronica Slavorum*, II. 10: „*et Bernardum comitem de Anahalt pro eo ducem constituit, et episcopis, ut sua reciperent que in beneficio habuerat, mandavit et bona eius publicari precepit.*“ — II. 21: „*comiti autem Adolfo medietatem tributorum totius civitatis... in beneficio dedit.*“ (ari III. 4). — III. 1: *Dux autem Bernardus... ut, receptis ab eo beneficiis suis, hominum ei facerent et fidelitatem ei per sacramenta confirmarent.*“

⁸⁶ *SLVA.*, I n. 51: „*cum tribus vexillis in beneficio recepit.*“

Es atzīstu, ka tā ir jauna pieeja svētnieka amatam un stāvoklim Livonijā bīskapa Alberta laikā un ka šai ziņā nav vēl izdarīti pietiekami pētījumi. Gribu uzsvērt, ka a priori šādu viedokli nevar noraidīt. Bez šaubām, šie katoļu misionari nebija svētnieki vien: ar muti tie sludināja diev vārdu, bet rokā vicināja zobenu. To ļoti gleznaini aprakstījis Indriķis, tēlojot sāmu iebrukumu Lēdurgā 1218. g. pavasarī: turienes svētnieks Gotfrīds nevien iesauc karā bīskapa kalpus un visus apkārtnes nevācu zemes sargus, bet arī pats sēžas zirgam mugurā, uzliek bruņas un apjož kara ieročus (armis bellicis), lai dotos cīņā pret ienaidnieku (XXI. 7). No rīdzinieku kara gājiena uz Viriju 1219. g., kurā ņēma dalību pats chronists, var saprast, ka arī Indriķis būs briesmu brīdī ķēries pie zobena. (XXIII. 7). Tāpat chronists piedalās 1220. g. kara gājienu pret Mežotnes zemgaļiem, laikam gan, kā bīskapa vasalis, jo šie zemgaļi bija jau kristīti un tāpēc svētnieks viņiem nebija vajadzīgs. Arī Vecākā Livonijas atskaņu chronika (4235.—39. p.) nekautrējoties stāsta, ar kādām metodēm vācu karaspēkam piekomandētie baskāju-franciskaņu un sprediķotāju-dominikaņu mūki ieveda kristīgo ticību Baltijā, 1256. g. iebrūkot Žemaitijā:

Barvūsen und predigēre,
wāren in deme selben here.
Dā sach man den êrsten brant,
den brante eines predigēres hant
und eines barvūsen dar nâch.⁸⁷

Šādu svētnieku dzīvei nepietika ar mācītāju sieciņiem, bet viņiem bija vajadzīgi lielāki ienākumi, lai varētu iegādāties kara zirgu, bruņas un

⁸⁷ Latviski: „Tai pašā karaspēkā bija arī baskāji un sprediķotāji. Tad manija pirmo ugunsgrēku, ko bija aizdedzinājusi kāda sprediķotāja roka, kurai sekoja baskāja roka.“ SLVA., II n. 428.

ieročus. Tāpat kā pārējiem „bīskapijas vīriem“ bruņniekiem, arī svētniekiem to varēja dot vienīgi plašāks lēņa novads. Šai ziņā ir svarīga kāda vieta Indriķa chronikā, kur tiek aprakstīti Alberta brāļa, Igaunijas bīskapa Ērmaņa pirmie soļi viņa diēcezē 1224. g. (XXVIII. 8). Vispirms viņš izlēņo vairākiem vācu bruņniekiem igauņu kiligundas, katram pa vienai. Tāpat viņš aicina uz savu diēcezi svētniekus un dod viņiem lēņos (in beneficio) baznīcas, piešķirdams tām bagātīgi „labības [desmito tiesu] un laukus“ (et eos annona et agri dotavit), reizē pamācīdams igauņus, ka desmito tiesu nodibinājis pats Dievs. Bez tam bīskaps iecēla savu otro brāli Rotmāru par Tērbatas prāvestu un norakstīja viņam 24 igauņu ciemus līdz ar viņu ienākumiem un laukiem. Turpretim aprakstā par Igaunijas ordeņa brāļu novadiem vienīgi teikts, ka zobenbrāļi nevis izlēņoja savas baznīcas svētniekiem, bet tos ielika baznīcās (in ecclesiis locantes) un piešķīra viņiem pietiekamus ienākumus no labības un laukiem (XXVIII. 9). — Tā tad ordenis savā teritorijā neizlēņoja zemi svētniekiem; turpretim Livonijas bīskapi deva lēņus kā bruņniekiem, tā garīdzniekiem. Protams, baznīckungu lēņi bij mazāki par bruņnieku un ministeriaļu lēņiem, jo pēdējiem piešķīra veselas kiligundas jeb draudzes, bet svētniekiem — acīm redzot sekojot pirmsvācu parašam — vienu vai vairākus ciemus (Dotaldorf), atkarībā no to lieluma. Kāda bij draudzes zemes norma Vidzemē, to nedabūjam zināt arī no Modenas Viļuma 1226. g. 11. aprīļa rīkojuma, kur par lauku draudžu dotāciju vēl neiekarotās zemēs vienīgi teikts: „Tām jāpiešķir lauki un labība, tāpat kā Livonijas (t. i. Rīgas) baznīcās⁸⁸.“ Tā kā toreiz pie neiekarotām zemēm piederēja arī Kursā, kur ar 1252. g. līgumu katrai no 11 jauncelāmām lauku baznīcām piešķīra 4 ark-

⁸⁸ SLVA., I n. 127: „tam in agris, quam in annona“.

lus iekoptus laukus un pļavas ar 30 vezumiem siena⁸⁹, tad jādomā, ka arī Rīgas bīskapijā šī dotācija nebija mazāka, bet varbūt pat lielāka. Visos šajos dokumentos vārds *annona* (labība, gada raža) jāsaprot kā *annona decimalis*⁹⁰ (t. i. ikgadējās labības ražas desmitā), jo — kā redzam no Alberta dāvinājuma grāmatas Rīgas domkapitulam — garīdznieki saņēma dotētos ciemus kopā ar desmito tiesu⁹¹, bet bez laicīgās tiesas varas par izlēņotiem laudīm, ja tā nebija piešķirta arī īpašu imunitātes privilēģiju⁹².

Zinot šos faktus, mums būs saprotama kāda cita vieta Indriķa chronikā (XVII. 6), kas parasti tiek nepareizi iztulkota: „Hyeme sequenti Woldemarus... reversus est in Lyvoniam, et receperunt eum Letti cum Ydumeis... et miserunt ei sacerdotes Alabrandus et Henricus *annona* et *munera*⁹³, et sedit [in castro] Metimne, iudicans [iudicia] et colligens de provincia, que sibi fuerint necessaria.“ Minētais Valdemārs Mstislavičs bija Pleskavas kungs, kura meitu bija apprecējis bīskapa Alberta pusbrālis Straupes Dīriķis, lai ar šīm diplomātiskām precībām nodrošinātu sev tiesības uz krievu meslu kundzību Tālavā. 1212. g. pleskavieši padzina Valdemāru, un viņš ar ģimeni ieradās Rīgā (XV. 13), kur bī-

⁸⁹ Turpat, II n. 352. Arī Šverinā pēc 1236. g. liguma draudžu baznīcām piešķīra 4 mansus katrai: Mecklenburgisches Urkundenbuch, I n. 458. Schwerin 1863.

⁹⁰ LGU., I n. 4 un SLVA., I n. 107.

⁹¹ LGU., I n. 19: „ecclesiam in Ykesculle cum decimis suis.“

⁹² LGU., I n. 21.

⁹³ J. Kripēna tulkojumā: „Nākošā ziemā Voldemārs... atgriezās Livonijā, un letgaļi ar idumiešiem viņu atkal pieņēma... un priesteri Alobrands un Indriķis sūtīja viņam maizi (!) un dāvanas; un viņš nometās Metimnē, sprieda tiesu un savāca no novada, kas viņam bija nepieciešams.“ (Indriķa Livonijas chronika, 116. lp.). Turpretim Ed. Pābsts (185. lp.) tulko šo vārdu jau pareizāk ar „Korn“.

kaps Alberts iecēla viņu par soģi Autinā. Bet jau 1213. g. sākumā bīskaps atdeva to zobenbrāļiem⁹⁴, kāpēc Valdemāru pārcēla tai pašā amatā uz viņa znota Dīriķa fogtiju Idumā (XVI. 7) un apkaimes latgaļu novados (XVIII. 2), jādōmā ari Imerā, no kurienes viņš drīz vien tika padzīts savu nelikumību dēļ un atgriezās Krievijā. Bet jau 1213./14. g. ziemā Valdemārs atkal ierodas savā agrākā fogtijā — Idumā un Imerā, apmezdamies uz dzīvi Mitenīnas pilī Rubenē. Sakarā ar šo notikumu Straupes (XXII. 4) svētnieks Alobrands no savām idumiešu un Rubenes svētnieks Indriķis no savām imeriešu zemēm nosūtīja kopējam soģim Valdemāram *annona et munera*, ko līdz šim vienīgi N. Kiprianovičs⁹⁵ ir tulkojis pareizi ar vārdiem подарки и дань хлѣбомъ: [kunga tiesas] labību un dāvanas. Pēc tam Valdemārs sāka spriest tiesu un, noturēdams pagastus, piedzina (colligens) kunga tiesu⁹⁶ no pagasta ļaudīm.

Ka Alobranda un Indriķa *annona* soģim bij tiesas labība (*census*), par to nevar šaubīties, jo zinām, ka pēc 1207. g. līguma starp zobenbrāļiem un Rīgas bīskapu, ko 1210. g. apstiprināja pāvests⁹⁷, Alberts varēja prasīt ceturto daļu no zemnieku maksātās desmitās tiesas pat ordeņa novados kā viņa kundzības pierādījumu (ad obedientie recognitionem, XI. 3). Tā kā Valdemārs bij bīskapa soģis un darbojās viņa vietā, tad bīskapa vasaļiem kā bruņniekiem, tā baznīckungiem vajadzēja dot viņam „kunga tiesu“. Bet no otras puses tas pierāda, ka Imeras svētniekam Ind-

⁹⁴ SLVA., I n. 71.

⁹⁵ Н. Киприановичъ, Ливонская хроника, 204. лр. (Сборникъ, т. VI, 1905). Sal.: chronikas xxviii. 7: „tributum et munera“.

⁹⁶ Sal.: chronikas xx. 5: „Venerunt eciam Rutheni solito more in terram Lettorum de Tholowa pro censu suo colligendo.“

⁹⁷ SLVA., I n. 54.

riķim pašam nebij tiesas varas ne savā draudzē, ne Mācītāja ciemā Rubenē. Turpretim par vienu citu svētnieku, proti imeriešu kristītāju Alobrandu, zinām, ka 1206. g. viņš izpildīja savā draudzē Turaidā nevien baznīckunga, bet arī laicīga soģa amatu (X. 15), ko pāvests Innocentijs III bij atļāvis Livonijas svētniekiem ar savu 1201. g. bullu⁹⁸. Bez šaubām tā bij pirmsvācu kārtība, jo spriežot Dieva un dzelzs tiesu svētniekam bij jāpiedalās savu draudzes locekļu prāvās, kas līdz ar to deva viņam labus ienākumus. Tikai 1215. g. Laterana koncils to noliedza⁹⁹. Tomēr jau pirms tam 1207. g. bīskaps Alberts par soģi Turaidā Alobranda vietā iecēla bruņnieku Gotfrīdu (XI. 4). Ari citā ziņā, acīm redzot, bij starpība starp Indriķa un Alobranda stāvokli. Kamēr pēdējā vārdu sastopam dokumentos¹⁰⁰ kā liecinieku, un arī citus svētniekus (Dānielu¹, Burkardu²) tai pašā uzdevumā, tikmēr Indriķi neredzam viņu vidū pat tad ne, kad viņam vajadzēja būt³. Kā bijis soģis, Alobrands 1214. g. pārmeta Valdemāram netaisnas tiesas spriešanu Idumā, uz ko pēdējais viņam atbildēja ar draudiem: „Man nāksies, Alobrand, samazināt tavas mājas bagātību un pārpilnību“ (XVIII. 2). Tiešām četrus gadus vēlāk Valdemārs izpildīja šos draudus, jo

⁹⁸ SLVA., I n. 33.

⁹⁹ Turpat, I n. 82. — Sal. analogisko baznīckungatiesneša stāvokli rietumslavu zemēs: H. Schmid, Die rechtlichen Grundlagen, 229. lp. (Zeitschrift der Savigny-Stiftung, Kanon. Abt., Bd. 51, 1931.)

¹⁰⁰ Turpat, I n. 63.

¹ Turpat, I n. 58.

² Turpat, I n. 112.

³ Piem., 1224. g. Tālavas dališanas aktā. Tā pašā gadā D. Igaunijas dalamā grāmatā (LUB., I n. 62, 63) minētais liecinieks „Henricus de Lit“ nebij Latviešu Indriķis, bet vācu krustnesis bruņnieks. Sal: Ив. Юрьенъ, Древнѣйшая Ливонская хроника, 30. lp. (Записки, томъ V, СПб. 1904.)

viņa dēls Jaroslavs, tēva aicināts, ielauzās ar krievu pulkiem Idumā un nopostīja kā idumiešu ciemus, tā svētnieka Alobranda muižu (*curia*) Straupē (XXII. 4). No šī gadījuma dabūjam zināt, ka Alobrandam bij nevien mātītāja māja, bet arī muiža. Turpretim no igauņu iebrukuma Imeras baznīcā 1223. g., kā to apraksta *chronists* (XXVII. 1), nevar redzēt, ka Indriķim būtu bijusi sava muiža, jo pieminētas vienīgi mājas (*domos*). Tāpat nav nekādu liecību, ka Indriķim — līdzīgi Lēdurgas Gotfrīdam — būtu bijusi tiesība iesaukt karā sava novada ļaudis. No tā es secinu, ka bīskapa Alberta laikā Rīgas bīskapijas svētniekiem bij dažāds sociāls un materiāls stāvoklis, kas savukārt bij saistīts ar viņu lēņa novada lielumu un tipu. Ja tas ir tā, tad ar diezgan lielu ticamību — cik vispār *chronista* faktiem var ticēt — jāpieņem, ka Indriķim nebij ne tik daudz mantas, ne tiesību, kā dažiem citiem vācu baznīkungiem.

Lai gan sākot ar 1208. g. Indriķa pastāvīgā dzīves un darba vieta bij Imera, tomēr bīskapa Alberta uzdevumā viņš bieži vien to atstāja. Tai pašā gadā redzam Indriķi kā latgaļu-igauņu miera konferences dalībnieku, bet tai izjūkot viņš cīnās tālaviešu pusē Beverīnā. 1210. g. jūlijā, kuršu uzbrukuma laikā, *chronists* atradās Rīgā⁴ (XIV. 5). 1211. g. Sakalas igauņi izpostīja Imeras draudzi un nodedzināja Indriķa celto baznīcu (XV. 1). 1212. g. *chronists* pavada Albertu un Raceburgas Vīlipu uz Turaidas miera sarunām ar lībju un latgaļu nemierniekiem un izglābj pēdējo no nāves (XVI. 3). 1213. g. Indriķis sagaida savā draudzē krievu kņazu Valdmieru kā bīskapa soģi

⁴ Iziedams no nepareiza pieņēmuma, ka Latviešu un Izerlonas Indriķi bij viena persona, Fr. Keislers nesekmīgi cenšas pierādīt, ka *chronists* 1210. g. pavasarī aizbraucis Albertam līdz uz Vāciju un atgriezies tikai 1211. g. vasarā. (Die Nationalität des Chronisten H. von Lettland, 160. lp.)

(XVI. 7). 1214. g. chronists kopā ar Raceburgas Vīlipu ierodas Turaidā, lai piedalītos Tāļivalža dēlu līguma sarunās par atdošanos bīskapa varā (XIX. 3). 1215. g. pavasarī Indriķis kopā ar Raceburgas Vīlipu un Lihulas bīskapu Dīriķi dodas uz IV. Lateranas koncilu, Veronā paglabā tur mirušo Vīlipu un pēc tam ceļo tālāk uz Romu, lai kopā ar Livonijas bīskapiem piedalītos koncilā (XIX. 5—7). 1216. g. pavasarī Indriķis atgriežas Rīgā reizē ar bīskapu Albertu un 1217. g. piedalās rīdzinieku kara gājienā uz Jervu, Hariju un Viriju (XX. 6). 1218. g. krievi noposta Imeru un otrreiz nodedzina Indriķa draudzes baznīcu (XXII. 4).⁵ 1219. g. redzam viņu kara un misijas gaitās Igaunijā (XXIII. 7), 1220. g. sākumā viņš pavada bīskapu Albertu viņa kara gājienā uz Mežotni (XXIII. 8), bet šī gada pārējā laikā otro reizi misionē Igaunijā, starp citu Rēvelē iesniegdams protestu Lundas archibīskapam Andrejam par daņu svētnieku ielaušanos vācu misijas laukā (XXIV. 2). 1221. g. Indriķis dodas trešo reizi uz Igauniju, lai kristītu tās novadus starp Tērbatu un Pleskavu (XXIV. 6). Šai vietā viņš sevi dēvē jau par „līdzšinējo latviešu svētnieku“ (Letthorum adhuc sacerdos), ko varētu iztulkot tai nozīmē, ka pēc Imeras baznīcas nodedzināšanas 1218. g. chronists tiešām būs lielāko daļu sava laika pavadījis ārpus savas draudzes. Daži domā,⁶ ka 1222. g. rudenī Indriķis devies Albertam līdzī uz Vāciju un atgriezies tikai 1224. g. aprīlī, atsaukdami uz chronikas tēlojumu par igauņu

⁵ Fr. Amelungs domā, ka pēc tam Indriķis nav vairs atgriezies Imerā, bet darbojies tikai kā ceļojošs misionārs. (Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft a. d. J. 1884, 178. lp.) Tomēr viņš vēl 1220. un 1221. g. sauc sevi par Imeras svētnieku (XXIV. 1 un 5), lai gan faktiski tur nedzīvoja.

⁶ Fr. von Keussler, Die Nationalität des Chronisten, 163. lp.

iebrukumu Imerā 1223. g. (XXVII. 1), ko Indriķis apraksta tā, it kā pats tur nebūtu bijis klāt. Bet jau Tērbatas aplenkšanu 1224. g. augustā un septembrī chronists tēlo kā acu liecinieks (XXVIII. 5—6). 1224./25. g. ziemā viņš kopā ar Straupes Dīriķi darbojas Tālavā kā bīskapa Alberta robežu komisars,⁷ bet 1225./26. g. saraksta savas chronikas pirmās 29 nodaļas un, šķiet, pavada pāvesta legatu Modenas Viļumu viņa vizitācijas ceļojumos. No 1226. g. vai vēlākais 1227. g.⁸ Indriķis kādu laiku ir svētnieks jauktā igauņu-lībju draudzē Sontaganā, kur starp citu Orrajōgi upītē nodarbojas ar nēģu zveju. Bet jau 1234. g. viņš atkal ir baznīckungs savā pirmā draudzē Rubenē (Imerā), jo ar šī gada 20. novembra citācijas rakstu pāvests Gregorijs IX aicina Rubenes plebanu Indriķi ierasties personīgi Romā, lai nodotu savu liecību agrākā legata Alnas Balduīna sūdzībā pret Zobenbrāļu ordeni un Rīgas bīskapu Nikolaju.⁹ Tā kā lieciniekiem bij jāierodas kurijā ne vēlāk par 1235. g. 8. septembri, tad acīm redzot Indriķis 1235. g. vasarā devās ceļā uz Itāliju. Viņa stāvoklis nebij viegls, jo viņam nācās liecināt pret savu Livonijas priekšniecību. Iespējams, ka bīskaps Nikolajs jutās aizvainots no Indriķa liecības un tāpēc pameta viņu visu mūžu par vienkāršu mācītāju Rubenē, kur to sastopam vēl 1259. g., kad jaunais Rīgas archibīskaps Alberts uzaicina Indriķi kā Tālavas 1224. g. dalīšanas akta dalībnieku liecināt par strīdīgām archibīskapijas un ordeņa valsts robežām Burtņieku ezera un Salacas novadā.¹⁰ Šai uzaicinājumā Indriķis tiek

⁷ G. Berkholz, Vermischte Bemerkungen, 40.—41. lp. (Mittheilungen, XIII. Riga 1886.)

⁸ G. Berkholz, turpat, 43. lp. un Fr. von Keussler, 164. lp.

⁹ SLVA., I n. 204., 181. lp.

¹⁰ M. Perlbach, Urkunden des Rigaschen Capitel-Archives, 21. lp. (Mittheilungen, XIII. Riga 1886.)

raksturots kā ļoti vecs un nevarīgs vīrs (senex est valde et debilis). Indriķis toreiz bij vismaz 72 gadus vecs. Viņa miršanas gads nav zinams. Tādas ir pa daļai drošās, pa daļai hipotētiskās ziņas par Livonijas pirmā chronista raibo un ilgo mūžu katoļu baznīcas un vācu okupācijas varas dienestā.

4.

Jaņ H. Hildebrands ir pierādījis,¹¹ ka Indriķis nav sarakstījis savu chroniku pakāpeniski līdztekus notikumiem, bet gan vēlāk, samērā īsā laikā 1225. gadā un 1226. g. pirmos trīs mēnešos. Tikai ar to var izskaidrot, kāpēc viņš 1211. g. runā par pirmo Vilandes apsēšanu (XV. 1), sagatavodams lasītāju uz šīs pils otro apsēšanu, kas notika 1223. g. augustā (XXVII. 2). Tas savukārt liecina, ka chronikas pirmās 27 nodaļas sarakstītas uz reizi pēc 1223. g. — 1221. gadā, slavinādam Dievmātes lielo labvēlību Livonijai (XXV. 2), viņš piemin, ka Kokneses kņazs Vetseka vēlāk (proti 1224. g.) miris briesmīgā nāvē Tērbatā, „kā par to tālāk tiks stāstīts.“ Tā tad chronika sarakstīta pēc 1224. g. septembra. Sava darba pirmās 29 nodaļas Indriķis nobeidz ar pāvesta legāta uzkāpšanu uz kuģa, lai dotos uz Romu. Tas notika 1226. g. starp 20. un 28. aprīli.¹² Ne Indriķis, ne kāds cits toreiz nevarēja paredzēt, ka vētru dēļ Modenas Viļumam nāksies pavadīt Daugavgrīvā veselu mēnesi, apmēram no 28. aprīļa līdz 23. maijam.¹³ Tāpēc viņš 1227. g. pierakstīja vēl jaunu (30) papildu nodaļu, kurā stāsta par legāta nedienām ceļā uz Visbiju un viņa slu-

¹¹ H. Hildebrand, Die Chronik Heinrichs von Lettland, 18.—19. lp. Berlin 1865.

¹² SLVA., I n. 129 un 131.

¹³ SLVA., I n. 131 un 135.

dināto krusta karu pret sāmiem, kas notika 1227. g. janvārī un februārī. Ievērojot šādu chronikas pirmo noslēgumu, jādomā, ka darba netiešais ierosinājums bij legata ierašanās Rīgā 1225. g. vasarā, kura — un līdz ar to kurijas — informēšanai bīskaps Alberts uzdeva Indriķim sarakstīt šo darbu. Tā kā Modenas Viļums tika iecelts par legatu 1224. g. 31. decembrī, tad šī ziņa varēja nonākt Latvijā tikai 1225. g. pavasarī. Citiem vārdiem, chronika sarakstīta apmēram gada laikā, un tās eksemplars tika pasniegts Modenas Viļumam 1226. g. aprīlī.

Pamatodamies uz dažām chronoloģiskām nesaskaņām vairāku chronikas nodaļu beigās un sākumā, R. Holcmans konstatēja, ka Indriķis kompozīcijas vienības labā savu darbu vēl reiz pārstrādājis, aizmirsdams dažās vietās izdzēst pirmās redakcijas stilistiskās pēdas. Minētais autors¹⁴ asprātīgi novērojis, ka Indriķis divās dažādās vietās (XV. 1 un XV. 2) iesāk savu stāstu par bīskapa Indriķa trīspadsmito amata gadu, kas atbilst 1211./12. kalendara gadam. Starp abiem ievadiem ir šāda stilistiska starpība: pirmā vietā nodaļa sākas ar sausu konstatējumu, ka sācies jauns bīskapa gads;¹⁵ otrā vietā tā sākas ar heksametra¹⁶ pusi. Bet mēs zinām, ka tikai sākot ar XXI nodaļu Indriķis, sekodams savai vēlākai manierei, ievada katru jaunu nodaļu ar kādu pantu — visbiežāk ar diviem heksametriem (XXI—XXIV), ar to daļām vai distichiem (XXX. 1). Tas pierāda, ka XV. 2 nodaļas heksametrs iestrādāts vēlāk, kad autors bij uzrakstījis vismaz jau XXI nodaļu. Par to pašu liecina arī

¹⁴ R. Holtzmann, Studien zu Heinrich von Lettland, 194.—198. lp.

¹⁵ „Anno incarnationis dominice 1210, presulis Alberti 13, facta est obsidio prima castrī Viliende.“

¹⁶ „Annus erat presulis tercius decimus, et non quievit ecclesia a bellis.“

chronoloģiskās nesaskaņas XV. 1 un XV. 2 apakš-nodaļās. Pirmā tēlo notikumus, kas risinājušies pirms 1211. g. Lieldienām (3. aprīļa), tā tad marta otrā pusē, kamēr otrā apakšnodaļa stāsta, ka tai pašā gadā (eodem anno) Alberts bijis Romā un dabūjis pāvesta atļauju Lībijas un Latgales sadalīšanai starp bīskapu un zobenbrāļiem. Bet ar 1210. g. 20. oktobri datētā pāvesta atļauja¹⁷ pierāda, ka Alberts bij Romā nevis savā trīspadsmītā, bet gan divpadsmitā amata gadā. Rakstot XV nodaļas otro ievadu, Indriķis aizmirsa svītrot pirmo ievadu un „pagājušā gada“ (preterito anno) vietā kļūdas dēļ ierakstīja „tai pašā gadā“ (eodem anno), tā stāstījuma vienības nolūkā sajaukdams divus dažādus bīskapa amata gadus. Tāpat Indriķis otrā redakcijā apvienoja chronoloģiski uz dažādām nodaļām attiecinamus notikumus vēl dažos citos gadījumos, pie kam rezultātā vairākas nodaļas tika nobeigtas (XI. 8, XVIII. 8—9, XIX. 8—9, XXIV. 7) nevis ar apskatamā gada beigām, bet ar bīskapa jaunā gada sākumu.¹⁸ Tā kā Modenas Viļumam 1226. g. aprīlī nodotais chronikas eksemplars nav vēl atrasts, tad arī nevaram spriest, kad Indriķis izdrija sava darba pārstrādājumu: visi līdz šim pazīstamie rokraksti ir jau šai otrā redakcijā. Domājams gan, ka pārstrādāšana notika pēc Modenas Viļuma aizceļošanas un pirms 30. beigu nodaļas uzrakstīšanas, jo vienīgi tad chronistam bij pietiekami daudz laika sava darba kompozīcijas gludināšanai.

Pēc sava tēlojuma formas Indriķa chronika ir trīs pirmo Livonijas bīskapu anales. Atskaitot divas pirmās ievada nodaļas, chronists savu vielu iedala 28 nodaļās (III—XXX) pēc bīskapa Alberta 28 amata gadiem, atzīmējot tos katras nodaļas sākumā. Šī kara analistikas forma ārēji

¹⁷ SLVA., I n. 54.

¹⁸ R. Holtzmann, Studien, 190.—204. lp.

gan atiet atpakaļ uz Tukidida paraugiem, bet patiesībā radās patstāvīgi 8. g. s. no klosteru analēm.¹⁰ Tās stāsta par notikumiem laika secībā, maz ievērojot to cēlonisko sakarību. 9. g. s. vidū tika atmests romiešu gadu skaitījums, un tai vietā ieviesās laika rēķināšana pēc Kr. dz., pie kam savukārt arī gada sākumu jau ap 10. g. s. vidū attiecināja uz 25. martu, kā Marijas pasludināšanas dienu, sakarā ar Dievmātes kulta pieaugšanu.²⁰ Šīs analistikas tradīcijas jau bij pilnīgi nodibinājušās 11. g. s., un tās ievēro arī mūsu Indriķis.

Lai noteiktu, ar kādu datumu Indriķis sāk savu chronoloģiju, jāzina tās izejas punkts, proti bīskapa Alberta ordinēšanas datums. Tā kā dokumentos tas nav atrodams, tad jāpaļaujas vienīgi uz pašu chroniku, kur lasam: „Tā Kunga 1198. gadā augsti cienijamais Alberts, Brēmenes kanoniķis, tika iesvētīts par bīskapu“ (III. 1). Pirmais chronikas izdevējs J. D. Grūbers pilnīgi uzticējās šim datumam un saskaņā ar to datēja visu chroniku. Bet iznākumā radās daudzas chronoloģiskas nesaskaņas kā Indriķa chronikas tekstā, tā salīdzinot ar citiem tā paša laika avotiem. Tā, piem., Grūbers Jersikas iekarošanu datēja ar 1208. g. rudenī,²¹ lai gan no dokumentiem zinām, ka tā notika taisni gadu vēlāk; Modenas Viļuma ierašanos Rīgā viņš datēja ar 1224. g.,²² lai gan legats ieradās šeit tikai 1225. g.

A. Hanzenam izdevās pierādīt,²³ ka šīs pretrunas ir tīri šķietamas, un ka vainīgs ne Indriķis, bet

¹⁰ Sal.: Ch. H. Haskins, *The Renaissance of the Twelfth Century*, 250. lp. Cambridge 1933.

²⁰ H. von Eicken, *Geschichte und System der mittelalterlichen Weltanschauung*, 4. Aufl., 665. lp. Stuttgart 1925.

²¹ *Origines Livoniae sacrae et civilis, recensuit J. D. Gruber*, 62.—63. lp.

²² Turpat, 171.—172. lp.

²³ *Scriptores rerum Livonicarum*, I, 25.—43. lp. Riga 1855.

J. D. Grūbers. Viņa kļūda bij tā, ka centās Indriķa chronikai pielāgot mūsu laika skaitīšanu, kas iesāk gadu ar 1. janvāri, kamēr Indriķis līdzīgi citiem vidus laiku chronistiem sāka gadu ar Marijas pasludināšanas dienu, t. i. ar 25. martu. Bet ja Indriķis sāk gadu ar 25. martu, tad turpat trīs janvāra gada pirmie mēneši viņam pieder vēl iepriekšējam gadam; citiem vārdiem, kur mēs rakstam jau 1199., 1209., 1225. g., tur viņš vēl trīs pirmos mēnešus skaita pie 1198., 1208. un 1224. g. Ar to izskaidrojams, kāpēc vesela rinda Grūbera nepareizo datumu ir datēti taisni par veselu gadu atpakaļ, no kā savukārt jāsecina, ka Alberta iesvētīšana par bīskapu notikusi nevis 1198. g., bet gan 1199. g. pavasarī. Tiešām vairāk vietās Indriķis norāda, ka Alberta amata gadi sākas pavasarī (IX. 1, XI. 1, XV. 1, XXVII. 1) vai ar navigācijas atklāšanu, bet beidzas ziemā ar gavēņa laiku. Tā tad ja Alberts būtu iesvētīts pēc mūsu laika rēķina 1199. g. februārī vai martā, tad chronikā šī gada vietā vajadzēja būt 1198. g. beigām. Pateicoties A. Hanzenam, bij iespējams chronikas notikumus datēt no jauna, kas novērsa gandrīz visas agrākās chronoloģiskās nesaskaņas. Palika vēl dažas sīkas neskaidrības, kur chronists bij pārkāpis gadu robežas iepriekšējās nodaļas beigās un jaunas nodaļas sākumā. Kā redzējām, arī tās tagad ir izskaidrojams R. Holcmans, pierādīdams, ka kompozīcijas vienības labā Indriķis dažreiz nākošā gada notikumus atstāsta iepriekšējā gada beigās un otrādi.

A. Hanzens nebij centies tuvāk noteikt Alberta iesvētīšanas dienu. Līdz šim pētnieki datēja to starp 3. martu un 18. aprīli, vai nolika aprīļa pirmā pusē.²⁴ Pēdējā laikā šo datumu mēģi-

²⁴ Sal.: F. Schonebohm, Die Besetzung der livl. Bistümer bis zum Anfang des 14. Jahrh., 305.—307. lp. (Mitteilungen, XX. Riga 1910.)

nājis vēl tuvāk precizēt R. Holcmans, atsaukdams uz novērojumu, ka Indriķis beidz Alberta amata gadus nevien ar februāri un marta sākumu, bet arī ar notikumiem pēc 25. marta līdz pat 19. aprīlim, atkarībā no laika, kurā tai gadā iekrita Lieldienas.²⁵ No tā minētais autors secina, ka Indriķis beidza mūsu kristīgās eras gadus nevis ar Marijas gadiem (25. martu), bet gan ar Lieldienu gadiem.²⁶ Tāpat dažās vietās (XI. 1, IX. 1, XV. 1) Indriķis sāk bīskapa amata gadus ar gavēni un Lieldienām, tā tad ar martu un aprīli, ko pēc R. Holcmana hipotezes varot izskaidrot vienīgi pieņemot kustīgo Lieldienu gadu.²⁷ Bet jau pats R. Holcmans ir aizrādījis, ka kompozīcijas ērtības dēļ Indriķis ne vienreiz vien ir atkāpies no chronoloģiskas precizitātes. Tāpēc, apspriežot šo hipotezi, jāpatur prātā, ka: 1. starpība starp Marijas un Lieldienu gadiem dažreiz bij ļoti niecīga, un 2. ka tāpēc no chronista nevar gaidīt, lai viņš chronoloģiskās intereses visos gadījumos stāda augstāk par mākslinieciskām. Ievērojot teikto, jāpievienojas jau agrāk formulētām H. Hildebranda domām, ka atsevišķās chronikas nodaļas tikai apmēram (ungefähr) atbilst noteiktam bīskapa Alberta amata gadam, bet gan pielāgotas gadu maiņas svarīgākiem notikumiem.²⁸ Kombinēdams savu hipotezi par Lieldienu gadiem ar kādu Indriķa gadījuma atzīmi (XXIV. 4)

²⁵ R. Holtzmann, Studien, 186.—190. lp. Tā ar Lieldienām beidzas XI. 8., XVIII. 8., XIX. 10. un XXIV. 7. nodaļas, resp. ar 1208. g. 6. aprīli, 1215. g. 19. aprīli, 1216. g. 10. aprīli un 1221. g. 11. aprīli.

²⁶ Pretēji līdz šim valdošam uzskatam, tādas domas jau 1868. g. izteica E. Vinkelmans, Livländische Forschungen, 315. lp. (Mittheilungen, XI. Rīga 1868.)

²⁷ Šo hipotezi tagad pieņēmis arī L. Arbusovs (Die Forschungen über das Chronicon Livoniae, 380. lp., L. U. raksti, I, 6, 1931.)

²⁸ H. Hildebrand, Die Chronik Heinrichs von Lettland, 40. lp.

par dāņu karalienes Berengarijas nāves dienu (1221. g. 27. martu), R. Holcmans spriež, ka Alberts iesvētīts amatā pēc 27. marta, kas vairs nevarējis notikt 1198. g. Marijas gadā (līdz 25. martam), bet gan Lieldienu gadā pirms 3. aprīļa. Tā kā vidus laikos bīskapus parasti ordinēja tikai svētdienās un vienīgā svētdiena starp 27. martu un 3. aprīli 1199. g. bij 28. marts, tad arī šai datumā iesvētīts Alberts.²⁹ Tomēr S. Anninskis pareizi aizrāda, ka visa šī teorija par 28. martu kā Alberta iesvētīšanas dienu ir pamatota uz ļoti nedrošiem argumentiem, un ka pats autors no tās nevilka nekādas praktiskas konsekvences attiecībā uz chronikas notikumu jaunu datēšanu.³⁰ Jādomā gan, ka vēstures zinātne joprojām paliks pie A. Hanzena nodibinātās mācības par Marijas gadiem kā Livonijas chronikas chronoloģisko vienību.

Pārejot uz Indriķa chronikas avotiem, vispirms jāatgādina paša autora liecība, ka „nekas cits še nav pielikts klāt (superadditum est) pie tā, ko gandrīz visu esam redzējuši savām acīm, bet ko paša acīm neesam redzējuši, to esam uzzinājuši no tiem, kas ir redzējuši un bijuši klāt“ (XXIX. 9). Nav pamata neticēt, ka chronists labu daļu tēloto notikumu stāsta kā acu liecinieks un līdzgaitnieks. Bet protams, ka Indriķis no personīgiem piedzīvojumiem neko nezināja par Meinarda un Bertolda laikiem (I—II), jo toreiz viņš atradās Vācijā. Tāpat viņš nav piedalījies visos Livonijas notikumos bīskapa Alberta laikā. No tā izriet, ka chronikā uzņemtas arī ziņas, ko viņam snieguši citi acu vai ausu liecinieki. Šādos gadījumos Indriķis dažreiz uzdod savus avotus. Tā stāstot par vēlākā Daugavgrīvas klostera

²⁹ R. Holtzmann, Studien, 190. lр.

³⁰ С. А. Аянинский, Хроника Ливонии, 42.—43. лр. Москва 1938.

abata Lipes Bernarda dzīvi³¹ autors piebilst: „kā viņš pats bieži stāstīja“.³² Ziņojot par 50 atraitņu pašnāvību kādā Lietavas ciemā, autors atzīmē: „kā to stāstīja kāds svētnieks, vārdā Jānis, kurš toreiz atradās gūstā Lietuvā.“³³ Citreiz stāstītāja vārdu var uzminēt no konteksta: piem., 1208. g. zemgaļu un leišu kaujas aprakstu būs devis šo cīņu dalībnieks Iduma svētnieks Dāniels (XII. 2). No tā paša avota nāk Indriķa ziņas par polockiešu uzbrukumu Salaspilij un parādību Sidgundas ciema mežā 1206. g. (X. 12 un 14), kā arī par mestra Venno slepkavas Vikberta bēgšanu 1209. g. (XIII. 2). Turpretim par leišu iebrukumu Krimuldā 1207. g. (XI. 5) un vācu kara gājienu pret Lembita pili 1215. g. (XVIII. 7) būs chronistam stāstījis šais nodaļās minētais svētnieks Jānis Striķis.³⁴ Ziņas par bīskapa Bertolda un pa daļai Meinarda laikiem, acīm redzot, nāk no pēdējā skolnieka, Salaspils svētnieka Jāņa Virzemnieka, kā arī Turaidas Dīriķa un Lipes Bernarda mutes. Tomēr šim posmam Indriķis būs izlietojis arī rakstu avotus.

Jau no tēlojuma veida var zināt, kur Indriķis raksta savas atmiņas kā acu liecinieks, un kur viņš tikai referē citu dalībnieku stāstījumu: pirmā gadījumā attiecīgā chronikas daļa ir bagāta ar visādiem vietas un kaujas sīkumiem, chronoloģiski precīziem datiem, blakus personu vārdiem un dzīvu tēlojumu bieži „es“ formā.³⁵ Turpretim

³¹ Sal.: A. von Transehe-Roseneck, Die ritterlichen Livlandfahrer in Heinrichs Chronicon Livoniae, 318. lp. (Mitteilungen, XXI. Riga 1928.)

³² XV, 4: „ut ipse sepius retulit“.

³³ IX, 5: „Referebat sacerdos quidam, qui tunc in Lethonia captivus tenebatur, Johannes nomine.“

³⁴ Sal.: Ив. Юрьенсъ, Древнѣйшая Ливонская хроника, 35. lp. un H. Laakmann, Zur Geschichte Heinrichs von Lettland und seiner Zeit, 73. lp. (Beiträge zur Kunde Estlands, XVIII, 2. Reval 1933.)

³⁵ H. Laakmann, 73. lp.

otrā gadījumā visa tā trūkst, un par notikumiem tiek ziņots īsi, sausi un bāli. Šai ziņā pietiek salīdzināt kaut Beverīnas (XII. 6) un Mežotnes cīņu (XXIII. 8) aprakstu, kurās piedalījās pats Indriķis, ar Jersikas izpostīšanu (XIII. 4), kuras tēlojumu — tiešas pieredzes trūkuma dēļ — autors cenšas atsvaidzināt ar svešiem literariem motīviem un apoloģētiskām tiradām. Duras acīs, ka visumā chronikā visbālākās ir taisni tās vietas, kur ir runa vai nu tikai par ordeņa spēku vai ordeņa latgaļu un zobenbrāļu kopīgiem kara gājieniem (piem., XIV. 5 beigas un 6); dažreiz viņš šīs cīņas pat nosoda (XIV. 5). Nemaz nerunājot par chronista vēso izturēšanos pret zobenbrāļiem un cenšanos mazināt viņu nopelnus, šis bālums būs izskaidrojams arī ar ziņu trūkumu, jo kā bīskapa svētnieks ne viņš pats varēja šais gājienos piedalīties, ne arī iegūt kādu tuvāku informāciju no citiem bīskapa svētniekiem.

Ar to pašu saistams pazīstamais fakts, ka Indriķa chronika tikpat kā neko nezina stāstīt ne par zobenbrāļiem sabiedroto Adzeles valsti, ne Tālavas dienvidu daļu. No 1208.—12. g. viņa tematika ir ierobežota ar Rīgas bīskapa teritoriju, pareizāk ar Rubenes draudzi un tās tuvāko apkārtni, no kurienes sākās Igaunijas okupācija. Ne velti visa Indriķa chronikas pēdējā daļa (XII. 6 — XXX), t. i. ceturtā grāmata, nosaukta „Par Igauniju“ un apraksta cīņas ar igauņiem, kas sākās 1208. g. un beidzās Sāmsalā tikai 1227. g. Šo karu autors tēlo nevien kā katoļu baznīcas cīņu pret pagāniem, bet arī kā latviešu svēto karu pret viņu lielāko ienaidnieku, it kā tā būtu arī Indriķa nacionālā lieta.³⁶ Pats personīgi piedalīdamies šais asiņainos karos, viņš veltī pavisam maz uzmanības notikumiem citās Vidzemes un Latgales daļās, ar ko vēl vairāk tiek pastiprināts

³⁶ Turpat, 75. lp.

maldīgais, Indriķa bieži uzsvērtais viedoklis, it kā latgaļi un vācieši visu šo laiku bijuši „viena sirds un dvēsele“ (XVIII. 3). Tais pašos nolūkos viņš, kā redzējām, cenšas 1212. g. nemieros visu vainu uzvelt vienīgi lībjiem un tikai garām ejot piemin arī latgaļus kā līdzvainīgos.³⁷

Ja nu Indriķim nebij tiešu mutēs liecību par zobenbrāļu atsevišķiem kara gājieniem, tad vēl mazāk ir pamata domāt, ka viņam bij pieejams ordeņa archīvs. Chronists tikpat kā neko nezina stāstīt par Zobenbrāļu ordeņa dibināšanu, satversmi, mestriem un viņu līgumiem ar latgaļiem (1208. g.) un citām Baltijas tautām. Nebūdams šī ordeņa pavalstnieks, Indriķis, protams, nevarēja arī zobenbrāļus saukt par saviem kungiem (*domini*). Kur viņš šo titulu attiecina uz zobenbrāļiem, tur tie domāti vienīgi kā Siguldas lībju (XVI. 4), Cēsu ventiņu (XXIX. 3) vai Tērbatas igauņu (XXVIII. 3) kungi.³⁸ Turpretim runājot par sevi un vāciešiem, Indriķis sauc par *dominus* gan pāvestu (XVIII. 8) un viņa legatu (XXIX. 4), gan Rīgas bīskapu (XI. 3, XXX. 3) un viņa brāli bīskapu Ērmani (XXVIII. 2). Tas ir svarīgi, lai noteiktu, kas īsti uzdeva Indriķim sarakstīt šo darbu. Par to chronists ziņo šādi: „placuit [historiam] eam rogatu dominorum et sociorum conscribere“ (XXIX. 9). Tā kā Indriķis nekur nesauc zobenbrāļus par saviem kungiem, bet vienīgi bīskapus un pāvestu, tad ir skaidrs, ka viņš nav rakstījis ordeņa uzdevumā: kā jau aizrādīts, ierosinātāji bij bīskapi Alberts un viņa brālis Ērmanis, bet netieši arī pāvesta

³⁷ Н. Я. Киприановичъ, Ливонская хроника Генриха Латыша, 202. лр. Šī autora ierosināts, to pašu jautājumu apskata plašāk Н. Lākmans (79.—81. лр.).

³⁸ Uz to jau 1903. g. aizrādīja N. Kiprianovičs (208.—209. лр.).

legats Modenas Viļums.³⁹ Tāpēc Indriķim nebij nekāda pienākuma rakstīt Zobenbrāļu ordeņa vēsturi Livonijā.

Rakstot chroniku bīskapa Alberta uzdevumā, Indriķis, bez šaubām, varēja lietot domkapitula archivu. Tā aprakstot 1211. g. lībjiem piešķirto nodokļu atvieglinājumu (XV. 5), autors saka, ka četri bīskapi (Rīgas, Paderbornas, Verdenas un Raceburgas) to apliecinājuši ar īpašu privileģiju un zīmogiem. Šis dokuments nav vairs uzglabājies, bet zīmogu pieminēšana pierāda, ka Indriķis to turējis rokā rakstīšanas laikā un smēlis no tā diezgan sīkās ziņas par kunga tiesas lielumu. Tāpat H. Hildebrands aizrādīja uz citiem dokumentu lietošanas gadījumiem.⁴⁰ Piem., dažas juridiskas formulas chronists būs aizguvis no Jersikas Visvalža 1209. g. oblācijas līguma, lai gan atreferē to ļoti pavirši, noklusēdams svarīgo faktu, ka Visvaldis ar šo darijumu zaudēja apmēram pusi no savas agrākās karaļvalsts, proti Autīnas, Cēsaines un citas pavalstis.⁴¹ Nav šaubu, ka Indriķis bij lasījis arī Innocentija III 1210. g. 20. oktobrī apstiprināto Latgales un Lībijas dalamo grāmatu,⁴² bet H. Hildebrands jau ir pierādījis,⁴³ cik nepareizi chronists atreferē (XI. 3, XV. 2) šo Livonijas pamatlikumu, noslēpdams lasītājiem, ka zobenbrāļiem bij tiesība uz visas Lībijas un Latgales trešdaļu, bet tai vietā stāstīdams, ka viņiem pienākas tikai jau iekaroto novadu trešdaļa, kāds patiesi bij bīskapa Alberta politikas mērķis. Neuzskaitot visas pārējās pretrunas starp Indriķa chronikas tēlojumu un mums zinamo do-

³⁹ Sal. arī H. Hildebranda domas šai lietā: Die Chronik Heinrichs von Lettland, 20. lp.

⁴⁰ Turpat, 23. lp.

⁴¹ Sal.: SLVA., I n. 50 un 51.

⁴² Turpat, n. 54.

⁴³ H. Hildebrand, Die Chronik Heinrichs von Lettland, 72.—78. lp.

kumentu liecībām, varam teikt, ka visur tur, kur varam Indriķi kontrolēt ar dokumentiem, viņa vēstījums izrādas pavisams, sagrozīts un tendenciozs. Bet tā kā dokumentu trūkuma dēļ varam pārbaudīt tikai niecīgu daļu, tad pētniekam vienmēr ir atļauts apšaubīt Indriķa sniegto ziņu ticamību uz viņa darba pretrunu, iekšējās kritikas, autora viedokļa, laikmeta gara, historiografisko tradīciju un politiskā pasūtītāja interešu pamata.

Bez pāvestu bullām, legata izdotiem aktiem un garīgo firstu slēgtiem līgumiem Indriķis būs izlietojis arī krustnešu sarakstus, kara kungu pārskatus un jo sevišķi misionāru ziņojumus.⁴⁴ Tā, piem., vienīgi no jaunkristīto reģistriem Iekšējā Indriķis varēja iegūt Meinarda laikā kristīto lībju un latgaļu personu un viņu tēvu vārdus.⁴⁵ Dažu autoru izteiktiem spriedumiem, ka Indriķim nav bijis laika pamatīgām arhīvu studijām,⁴⁶ vai taisni pretējiem apgalvojumiem, ka domkapitula arhīvs toreiz bijis tik mazs, ka tur nekādas drošas ziņas nav bijis iespējams iegūt,⁴⁷ nav vēsturiska pamata. Fakts, ka Indriķis maz un pavisāmlietojis arhīvu materiālus, izskaidrojams daudz vienkāršāk, proti: sekodams sava laika tradīcijām, *chronists* uztvēra vēsturnieka uzdevumu pavisām citādi nekā tagad. Dokumentu studijās pamatota vēstures rakstniecība ir jauno laiku parādība.

Daudz vairāk uzmanības pelna J. Uluotsa hipotēze, ka Indriķis Livonijas vēstures oficiālos

⁴⁴ I. Jirjens, 34. lp. un L. Arbužovs, 179. lp. (Baltische Lande, I.)

⁴⁵ Indriķa chr.: I. 4 „Ex eadem villa primus Ylo pater Kulewene et Viezo pater Alonis primi baptizantur.“ I. 7 „Sex primitus qualicumque intencione baptizati sunt, quorum nomina sunt Viliendi, Uldenago, Wade, Waldeko, Gerweder, Vietzo.“ Pēdējie divi, šķiet, saucās Garvēders un Vecis, bet Valdeko pēc formas atgādina Rameko.

⁴⁶ H. Laakmann, Zur Geschichte Heinrichs von Lettland, 74. lp.

⁴⁷ С. А. Аннинский, Хроника Ливонии, 51. lp.

datu, sevišķi chronikas pirmās nodaļās, smēlis nevis no archiva, bet gan no Rīgas bīskapijas tagad nozudušām analēm.⁴⁸ Pēc Uluotsa domām chronists no šim gada grāmatām pārņēmis sava darba iedalījumu pēc bīskapa Alberta amata gadiem, kā arī tās chronikas daļas, kuras ar savu sausumu un īsumu jūtami atšķiras no paša Indriķa stila. Vispār šīs anaļes bijušas Livonijas chronikas kodols, ko autors vienīgi paplašinājis ar paša piedzīvoto un citu pieredzēto. Zinot, ka šādas anaļes bij pat Daugavgrīvas klosterim (1211.—1348. g.), nevarēsīm teoretiski noliegt, ka šāda veida chronikalas atzīmes (Annales ecclesie Rigensis) varēja būt arī Rīgas bīskapijā. Tomēr jāpievienojas L. Arbuzovam, ka tām droši vien bij daudz šaurāks un trūcīgāks saturs, nekā to pieņem J. Uluots, un ka taisni Indriķa chronikas divas pirmās grāmatas ar savu precīzu ziņu un chronoloģijas trūkumu runā pretim šai hipotezei.⁴⁹

1226. g. pavasarī, pirmoreiz noslēdzot savu chroniku (XXIX. 9), pats Indriķis paskaidro, ka viņš uzrakstījis tikai mazumu (*paucula*) no visām tām daudzām un slavenām lietām, kas notikušas Livonijā pagānu atgriešanas laikā. Tiešām, Indriķa chronika ierobežota kā teritoriāli, tā tematiski. Lai gan saturā bagāta, tā — pirmkārt — aprobežojas tikai ar Livonijas vēsturi, tikpat kā neskarot pārējās Eiropas notikumus; otrkārt, tā ierobežota arī pašas Livonijas apjomā, gandrīz pilnīgi atstājot malā Zemgales un Kursas vēsturi, ja neskaita dažus kara gājienu uz vai no šīm zemēm. Treškārt, arī latgaļu valstis Indriķis tēlo kā ziemeļniekus, iziedams no Rubenes kā savas garīgās redzēšanas centra: ja viņš visos sīkumos

⁴⁸ J. Uluots, Die Verträge der Esten mit den Fremden im 13. Jahrhundert, 14.—16. lp. Tartu 1937.

⁴⁹ L. Arbuzow, Mittelalterliche Schriftüberlieferung, 180. lp. (Baltische Lande, I.)

pazīst novadu, ko ielēdz robežas starp Skulti — Igati — Burtniekiem — Trikātu — Cēsīm — Siguldu — Ropažiem, tad plašajā trīsstūrī uz dienvidiem no šīs līnijas starp Daugavu un Krieviju, chronists piemin vēl tikai Sidgundu, Koknesi un Jersiku, nemaz nerunājot par Latgali, kas pēc viņa tēlojuma šķiet vāciešiem pilnīgi nepazīstama zeme.⁵⁰ Protams, būtu liela kļūda tā domāt: kā Tālavas un Adzeles robežu komisars 1224. g. Indriķis labi pazina arī šo latgaļu zemes stūri, bet ja savā chronikā viņš to visu noklusē, tad jādomā gan vienīgi tāpēc, ka šē darbojās zobenbrāļi, par kuru darbiem viņš centās nerakstīt, ja vien notikumu sakarība to neprasija. Toties samērā plaši un sīki Indriķis tēlo Igauniju, kuras katolizēšanā viņš piedalījās ar sevišķu dedzību.

Tematiski Indriķa darbs ir tikpat ierobežots kā citu viņa laika biedru chronikas. Sava vēsturnieka uzdevumu viņš raksturo šādiem vārdiem: „šis pats mazums ir uzrakstīts par slavu mūsu kungam Jēzum Kristum, kas vēlas, lai viņa ticība un vārds tiek atnests visām tautām“ (XXIX. 9). Tā kā katoļu ticība tika Baltijas tautām nesta ar uguni un zobenu, tad, protams, arī Indriķa chronika varēja būt vienīgi kara misijas vēsture. Spraudzams historiografijai šādu uzdevumu, Indriķis bij īsts sava laika bērns, jo „arī vidus laiki uztvēra pagātni no savas tagadņē valdošo ideju viedokļa.“⁵¹ Tāpat kā filosofija un dabas mācības, arī historiografija bij teoloģijas palīgzinātne un kristīgās ticības mācības apoloģetika. Tas nozīmē, ka vidus laiku vēstures rakstniecības priekšmets bij svēto dzīve, pagānu apkarošana, ķeizaru un pāvestu cīņas, krusta kari un tml., bet no tēlojuma tika izmests viss tas, kam nebij tieša vai ne-

⁵⁰ H. Laakmann, 70.—71. lp.

⁵¹ H. von Eicken, Geschichte und System der mittelalterlichen Weltanschauung, 4. Aufl., 650. lp. Stuttgart 1923.

tieša sakara ar katoļu baznīcu. Tāpēc vidus laiku vēstures avoti sniedz ļoti maz materiala toreizējās pasaulīgās kultūras tuvākai pazīšanai valsts un privatā dzīvē.⁵² Uzskatīdams par savu uzdevumu tēlot tikai cilvēku pestīšanas vēsturi, vēsturnieks arī sava darba formu pieskaņoja šim transcendentālam mērķim un notikumu gaitu izskaidroja nevis kauzālas domāšanas ceļā, lai nodibinātu cēloņus un sekas, bet ar dievišķas atklāsmes un brīnumu palīdzību,⁵³ kāpēc arī historiografija visumā sekoja tiem pašiem principiem kā legenda. Šai ziņā ļoti pamācoši ir Indriķa kronikas ievada vārdi: „Atcerēdamās Raabu [Ēģipti] un Bābeli, t. i. nomaldījušās tautas, dievišķā Providence mūsu tagadējos laikos, lūk, šādā veidā ar savas mīlestības uguni uzmodināja no elku kalpības un grēku miega elku pielūdzējus lībiešus.“ No tā izriet, kā arī bīskapa Alberta oficiozā historiografa Indriķa Livonijas vēsture ir patiesībā vācu krusta karu analistika.

Saskaņā ar parasto katolisko pasaules uzskatu, arī Indriķis domā, ka vienīgi Dievs taisa vēsturi: vācu krustneši, kas iekaro Livoniju, ir Dieva karaspēks (XIII. 2), vācu uzvaras — Dieva uzvara (*victoria Domini*);⁵⁴ patiesībā nevis krustneši un zobenbrāļi, bet Dievs viņu vietā cīnās pret katoļu baznīcas ienaidniekiem, nodod viņu pilis savējo rokās (XVIII. 7) un istā laikā sūta savus karavīrus tās ieņemt (XXX. 4). Lai rādītu pēcniekiem, ka Dievam ar ļoti maziem spēkiem (X. 12, XXV. 4) izdevies uzveikt pretinieku, chronists parasti uzdod nepareizus vācu un nevācu karaspēku samērus, samazinot pirmos un palielinot otros; tāpat viņš pārspilē nevācu lielos zaudēju-

⁵² Turpat, 641. lp.

⁵³ Turpat, 664. lp.

⁵⁴ Sal.: V. Bilkins, Livonijas chronika vidus laiku gara gaismā, 59.—64. lp. Rīgā 1931.

mus un noklusē vācu kritušo skaitu, minot starp pēdējiem lielāko tiesu tikai virsniekus un kara vadoņus. Blakus Dievam, Livonijas karos piedalās tās patrone jaunava Marija, iedama pa priekšu vai sekodama savam karogam (XXV. 2); piesliedamies nepareizam, bet toreiz valdošam ebreju Marijas-Mirjāmas vārda iztulkojumam,⁵⁵ Indriķis sauc viņu par Jūras zvaigzni (*maris stella*) un bībeles tradīciju garā piedēvē tai visas uzvaras pār bīstamākiem katoļu Livonijas ienaidniekiem — dāņu, zviedru, krievu, lībju, latgaļu un igauņu valdniekiem. Tāpat katoļu teoloģiskās literatūras ietekmē chronists senā, sevišķi žīdu, vēsturē meklē pravietiskas paraleles kristiešu pestīšanas vēsturei, salīdzinot tās svarīgākos notikumus ar bībeles aprakstītiem gadījumiem.⁵⁶ Piem., tēlojot 1223. g. kaujas starp igauņiem un vāciešiem pie Imeras, chronists saka, ka igauņiem iedvesis bailēs tas, Kurš kādreiz vīlistiešiem licis bēgt no Dāvida (XXVII. 1). Kādā citā vietā (XXVII. 6) viņš rīdzinieku pastāvīgās uzvaras raksturo ar citātu no 2. Ķēniņu grāmatas (I. 22), jo arī Jonatāna bulta nekad neesot lidojusi atpakaļ un Zaula zobens neatgriezies tukšā.⁵⁷

Toreizējā vēstures rakstniecība cilvēku vērtēja pēc viņa attiecībām pret katoļu baznīcu. „Praktiskās politikas princips, ka nepaklausība baznīcas dieviķīgām mācībām ietver sevī rakstura tikumisko nosodamību, bij tādā pat mērā arī historiografijas princips.”⁵⁸ Zinot to, ar vislielāko

⁵⁵ С. А. Аннинский, Хроника Ливонии, 559. лр., 326. piez. Москва 1958.

⁵⁶ H. v. Eicken, Geschichte und System, 648. лр. Par Dusburgas Pētera Prūsijas chroniku to pašu: W. Ziesemer, Die Literatur des Deutschen Ordens in Preußen, 30. лр. Breslau 1928.

⁵⁷ W. Bilkins, Die Spuren von Vulgata, Brevier und Missale, 62.—63. лр. Riga 1928.

⁵⁸ H. v. Eicken, 655. лр.

kritiku jāuzņem Indriķa spriedumi par Māras zemes ienaidnieku — igauņu, lībju un citu tautu viltību, divkosību, nodevību, solījumu laušanu, glēvulību, cietsirdību un netaisnību, kam pretim tiek nostādīti Dievmātes kalpu vāciešu nevainojamie tikumi. Tā, aprakstot igauņu brīvības cīņas Tērbatā 1224. g., kurās piedalījās arī agrākais Kokneses kņazs Vetseke (Вячко), chronists saka: „Un šai pilī pie kņaza bij sapulcējušies visi kaimiņu novadu un Sakalas ļaundari, savu brāļu nodevēji un slepkavas, zobenbrāļu un tirgotāju nonāvētāji, ļaunu nodomu perinātāji pret Livonijas baznīcu“ (XXVIII. 3). Ari Dusburgas Pēterim Vācu ordeņa karš pret prūšiem ir svēts karš: „ordeņa ienaidnieki prūši ir Dieva ienaidnieki, kuru brīvības cīņām viņš neatrod nevienu atzīnības vārdu.“⁵⁹ Tomēr salīdzinot abus chronistus, redzam arī starpību: būdams vācietis, Pēteris vienādi ienīst visas Prūsijas ciltis, kamēr Indriķis šos ļaunos vārdus teica vienīgi par igauņiem un dažreiz arī lībjiem, jo viņš tos uzskatīja par tādiem pat latviešu ienaidniekiem kā leišus un krievus. Tāpēc Indriķa spriedumos vienmēr jāatšķir šo divu dažādo — vāciskā un latviskā — viedokļu kopība un visā chronikā vērojamā cenšanās tos saskaņot. Zinot šo Indriķa partejisko nostāju, nav saprotams, ka vēl tagad pazīstami vidus laiku vēsturnieki⁶⁰ var šiem dogmatiskiem vērtējumiem piešķirt kādu ticamību un taisīt no tiem spriedumus par īstenību. Tāpat kā mēs neticam pāvesta Innocentija IV biografa tēlojumiem, kas viņa pretinieku ķeizaru Frīdrihu II centās padarīt par ļaunu, bezdievīgu un netikumīgu izdzimteni, kurš baznīcās ierīkojis prieka namus, tā

⁵⁹ W. Ziesemer, Die Literatur des Deutschen Ordens, 30. lp.

⁶⁰ Piem., R. Holtzmann, Studien zu Heinrich von Lettland, 173.—176. lp. (Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, Bd. 43. Hannover 1920.)

mums jānoraida Indriķa neslēptā vācu krustnešu slavināšana un nevācu brīvības cīņu pulgošana līdz ar apgalvojumu, ka „lībji un latgaļi ir nežēlīgāki par citām tautām“ (XVIII. 5).⁶¹ Toreizējo vēsturnieku tēlojumā baznīcas pretinieki nevien Livonijā un Prūsijā, bet arī pārējā Eiropā tika „apzīmēti par nekrietniem ļaudīm pat tad, ja ļoti svarīgu iemeslu dēļ viņi bij spiesti nostāties pret katoļu baznīcu.“⁶²

Vēl ļaunāk, ja šie pretinieki bij pagāni vai nekatoļi. Brēmenes Ādams savā 1075./81. g. sarakstītā Hamburgas baznīcas vēsturē atklāti pasaka, ka pēc viņa domām ir „tikpat nevajadzīgi pētīt neticīgo darbus, cik bezdievīgi būtu noklusēt ticīgos, kas viņus piegrieza ticībai“ (I. 61). Pēc toreizējiem ieskatiem vēsturē var iekļūt tikai tas, kas to ir cienīgs, jo vēsturisks tēlojums nozīmē objekta cildināšanu, kas nākamo paaudžu atmiņā piešķirs viņam slavu un godu.⁶³ Citiem vārdiem, vidus laiku chronisti izdaria vēstures objekta izlasi pēc personu un notikumu nozīmes katoļu baznīcas dzīvē. Šai izlasē kristiešu vēstures faktiem piešķīra augstāku vērtību nekā pagānu: pēdējos aprakstīja pozitīvi vienīgi pēc viņu uzņemšanas katoļu baznīcā un vērtēja tik, par cik viņi bij tai uzticīgi un palīdzīgi. Turpretim kristiešiem viss ir atļauts pret pagāniem, jo pēdējie ir netaisnas lietas aizstāvji — un ar to vien jau pelna nāvi — pretstatā krustnešiem, ko 13. g. s. scholasti pielīdzina likuma sargiem un taisnības nesējiem.⁶⁴

⁶¹ Sal. līdzīgu trafaretu Arnolda Slavu chronikā: „eo quod Saxones, qui Holtsati dicuntur, viri sunt absque misericordia et humani sanguinis avidissimi-fusores“ (II. 13).

⁶² H. v. Eicken, 651. lp.

⁶³ M. Schulz, Die Lehre von der historischen Methode bei den Geschichtsschreibern des Mittelalters, 70. lp. Berlin 1909.

⁶⁴ B. Landry, L'idée de chrétienté chez les scolastiques du XIII-e siècle, p. 34. Paris 1929.

Zinot šo katoļu misijas viedokli, pratīsim kritis-
kāki spriest par Indriķa notēloto vēstures patiesī-
bu, paturēdami prātā, ka „zināmos apstākļos no
veiklas faktu izlases var rasties tikpat nepareiza
īstenības aina, kā no nepatiesu ziņu uzņemša-
nas.“⁶⁵ Par spīti daudzām drošām liecībām, kas
pierāda, ka jau 12. g. s. latgaļi un vismaz daļa
zemgaļu⁶⁶ bij pareizticīgi, chronists Indriķis sauc
viņus par pagāniem, sekodams toreizējai literarai
manierei, kas prasīja, lai pēc grieķu katoļu baznīcas
atšķelšanās no Romas katoļu (1054. g.) Rietumu
rakstnieki apzīmē pareizticīgos par pagāniem un
otrādi — Austrumu rakstnieki tāpat sauc Romas
katoļus. Šī neīstā konvencionālā maniere bij Indri-
ķim vajadzīga, tāpat kā 12. g. s. krievu chronistam
Nestoram attiecībā uz poļaniem,⁶⁷ lai pēc tam jo
spilgtāk varētu izcelt katoļu misijas lielos panāku-
mus neticami īsā laikā. Otrkārt, lai segtu Ziemeļ-
vācijas tirdzniecības kapitāla īstos nolūkus Baltijas
telpā, Indriķis piedēvē Livonijas iekarošanu dieviš-
ķai Providencei. No šī literarā trafareta vēlākā
historiografija atvedināja mistisko mācību par vācu
tautas sevišķo uzdevumu, civilizējot Baltijas un ci-
tas Austrumeiropas tautas.⁶⁸ Lai izceltu šo vācu
sūtību, Indriķis cenšas mazināt agrākās dāņu,
zviedru un krievu kristīgās misijas nozīmi un no-
stāda tos kā bīskapa Alberta sāncenšus, kas poli-

⁶⁵ M. Schulz, Die Lehre von der historischen Metho-
de, 74.—75. lp.

⁶⁶ Vienā pašā Daugmales pilskalnā V. Ģinters atrada
kādus 40 grieķu katoļu krustiņus.

⁶⁷ Sal.: Н. К. Никольский, Повесть временных лет, как
источник для истории начального периода русской письмен-
ности и культуры, 84.—106. lp. Ленинград 1930.

⁶⁸ J. Haller, Die Epochen der deutschen Geschichte,
144. lp. Stuttgart 1928: „Wenn es erlaubt ist, bei ganzen Völ-
kern von Lebensaufgaben zu sprechen, die ihnen in be-
sonderer Weise innerhalb der Menschheit zugewiesen sind,
so lehrt die Geschichte, daß der Beruf des deutschen Vol-
kes in der Zivilisierung seiner östlichen Nachbarn liegt.“

tiskos nolūkos tikai vācu laikā uzsākuši kristīt Baltijas tautas ar nodomu jaukt vācu misijas darbu. Līdzīgi tam, ka Nestors skatīja Krievijas senvēsturi caur normanisma prizmu un tāpēc tēloja to kā politisku juku laikus, kamēr tur beidzot zviedru vikingi ieveda savu kārtību, tā mūsu Indriķis savas ziņas par latgaļiem laiž caur nepārprotama ģermanofiļa filtru, tēlodams tālaviešus kā visu kaimiņu apspiestu un nevarīgu valsti, ko no apkārtējo vilku rīkles glāba paša Dieva sūtītais, labais un uzticamais gans, vācu bīskaps Alberts (XIII. 4). Tas būtu ļoti aizraujošs stāsts rādīt, kā Indriķa glorificētā, Alberta veidotā Livonijas konfederācija no iedomātās paradīzes kļuva par zemnieku elli un „labie gani“ par vilkiem gana drēbēs.

Tāpat ne ar kādiem dokumentiem vai citām liecībām nav pierādama tā pārvarīgā leišu uzkundzēšanās Baltijai un Krievijai pirms Mindauga laikiem, kādu krāšņā retorikā apraksta Indriķis. Tas bij politisks mīts, ko radija chronists, lai motivētu Tālavas labprātīgo pakļaušanos vācu okupācijas varai un pāvesta legāta Modenas Viluma acīs padarītu ticamu livoņu apoloģiju citādi grūti attaisnojamam bīskapa Alberta 1209. g. uzbrukumam pareizticīgam Jersikas karalim Visvaldim. Ģermanofils un apoloģisks ir Indriķa chronikas autors arī citās vietās. Viss, ko uzsāka vācu krustneši Livonijā, notika par godu *civitas Dei*; daudz kas no tā, ko šejienes tautas, sevišķi lībji un igauņi, darija savas brīvības labā, piederēja pie *civitas Diaboli*.

Ja satura ziņā Indriķa chronika ir oriģināls darbs bez mazākām kompilācijas pazīmēm,⁶⁹ tad literārās formas ziņā Livonijas vēsture pilnī-

⁶⁹ Šai vērtējumā es neņemu vērā J. Uluotsa hipotēzi par varbūtējo Rīgas baznīcu analu iestrādāšanu chronikā.

gi iekļaujas laikmeta historiogrāfiskā žanrā. Ievērojot chronista klerikālo audzināšanu, saprotams, ka stilistiskā ziņā viņš visvairāk ir atkarīgs no garīgiem rakstiem — bībeles (t. s. Vulgatas), katoļu lūgšanas grāmatas jeb breviarija un citām mesas laikā lietotām grāmatām (misaļiem). Pēc V. Bilķina pētījumiem Indriķis visvairāk citējis Veco Derību, sevišķi kara gājienu aprakstos, proti: pirmā vietā I. Makabeju grāmatu, tad psalmus un Ķēniņu grāmatas; turpretim Jaunās Derības citāti ņemti no Mateja, Lūkasa un apustuļu grāmatām. Šie citāti ieviesušies chronikā lielāko tiesu neapzinīgi, jo autors tos zināja no galvas.⁷⁰ Tomēr dažreiz tie pārņemti arī ar nolūku (XVI. 2, XVIII. 6, XXIII. 7). Daži bībeles izteicieni aizgūti netieši ar breviarija, misaļa un citu literāru paraugu starpniecību. Tomēr nevajadzētu pārspīlēt šo citātu nozīmi, jo grūti pateikt, kur 13. g. s. izglītota cilvēka un pie tam garīdznieka valodā novelkama robeža starp savējo un svešo.⁷¹ Salīdzinot ar bībeli, aizguvumi no vidus laiku rakstniekiem ir visai niecīgi. Ir mēģināts atrast citātus no Sulpicija Severa un pāvesta Gregorija rakstiem, kā arī pietā krusta kara literatūras.⁷² Jau H. Hildebrands izteica savu smalko novērojumu, ka latīņu valodas lietošanā Indriķis stāv vistuvāk Lībekas Arnoldam,⁷³ ar kura Slavū chroniku viņš varēja būt pazīstams, jo tās eksemplars bij veltīts Raceburgas Vīlipam, kas 1211.—15. g. bij Livonijā un atradās tuvās attiecībās ar Indriķi. Lai gan pēc šī konstatējuma ir pagājuši 75 gadi, tomēr nekādi pētījumi šai virzienā nav izda-

⁷⁰ W. Bilkins, Die Spuren von Vulgata, Brevier und Missale in der Sprache von Heinrichs Chronicon Livoniae, 76. un 86. lp. Rīga 1928.

⁷¹ С. А. Авянский, Хроника Ливонии, 33. lp.

⁷² L. Arbusow, Die handschriftliche Überlieferung des Chronicon Livoniae, 336.—340. lp.

⁷³ H. Hildebrand, 45. lp.

rīti. Ka Hildebranda aizrādījums nav bez pamata, to raksturošu ar dažām paralelēm.

Arnolda Slavu
chronika:

Comes Adolfus *cum suis amicis et cognatis* castrum Honroth destruxit (II. 16).

Omnia castra... et se ipsos *in potestatem eius tradiderunt* (II. 17).

Contulit in dotem... dimidiam *villam* Ranzivelth et aliam *villulam* Cleve (II. 3).

Indriķa Livonijas
chronika:

Et ibat Caupo *cum exercitu suo versus castrum suum, in quo erant cognati et amici sui* (X. 10, XIX. 3).

Et venerunt ad eum filii Thalibaldi... *tradentes se in potestatem episcopi* (XVIII. 3).

Et despoliantes *villulas* occiderunt multos... et apud Imeram homines *in villis suis invenerunt* (XVII. 2).

Ari vesela rinda citu terminu (meliores terre, seniores, maiores, ditio, beneficium, familia, i. e. ministeriales, homines) lietošanā, šķiet, Indriķis stāv vistuvāk Lībekas Arnoldam. Ka Indriķa latīņu valoda nav bez gramatikas kļūdām (piem., Rīgae vietā: in Riga, komparatīvs superlatīva vietā), ir sen jau konstatēts. Tāpat nepareizi ir viņa heksametri un pentametri. S. Anninskis izsekojis arī Indriķa kompozīcijas šabloniem un stilistiskām formulām.⁷⁴ Tā pēc noteiktām stereotipu shēmām viņš tēlo kara gājienus, viņu motivāciju, negaidītus uzbrukumus, miera piedāvājumus un kristīšanas, ienaidnieka sakaušanu, uzvaras pilno atgriešanos mājās un kara laupījuma dalīšanu. Tāpat bieži atkārtojas standartizētā formula par pateicību Kungam, mocekļa nāvi, notikumu priecīgām beigām pat tur, kur patiesībā ir bēdas un asaras.

Par spīti tam chronikas autoram neviens nevar liegt lielu rakstnieka talantu, vietām ļoti spēcīgu tēlojumu, aizrautīgu patosu un krāšņu reto-

⁷⁴ С. А. Авнинский, Хроника Ливонии. 35.—37. лр.

riku. Lai tikai atgādinam viņa pravietīgo slavinājumu Dievmātes visspēcībai un taisnprātībai, kur neskatoties uz savu vācisko izglītību un atkarību no Livonijas varas vīriem autors biedina vācu zemes kungus un viņu ierēdņus apspiest svētās Jaunavas kalpus un Dieva bērnus — lībiešus un latgaļus. „Atsaucāt sava gara acu priekšā to vīru briesmīgo nāvi, kas bij par šmagu nastu saviem pavalstniekiem — dziļi pārdomājiet to un bīstaties!“ (XXV. 2). Lai atceramies Indriķa dedzīgos vārdus, ko viņš veltī Baltijas tautām 1225. g., izteikdams cerību, ka pēc pēdējo 40 gadu nemitīgiem brāļu kariem vēl neizkautie Māras zemes ļaudis gūs ilgu un drošu mieru Romas kurijas aizsardzībā! Cik dziļa zemnieku psiholoģijas saprašana izskan no šiem apgarotiem vārdiem: „Un igauņi izgāja no savām pilīm, lai celtu no jauna nodedzinātos ciemus un baznīcas. Tāpat lībji un latgaļi atstāja mežu slēptuves, kur tik daudz gadus bij bēguļojuši kara laikā; un katrs atgriezās savā ciemā un pie saviem laukiem, lai artu un sētu lielā drošībā, kādu tie nebij redzējuši jau četrdesmit gadus“ (XXIX. 1).

Mēs zinām, ka Indriķa politiskie sapņi nepiepildījās, ka jaunā valsts vara atnesa Baltijas tautām nevis mieru un drošību, bet vēl lielāku kara postu un gadu simteņiem ilgu socialu postažu. Tā bij viņa tragiskā vaina. Tomēr neapšaubīsim Indriķa labo ticību un goda prātu: ar visām kļūdām viņš bij nevien sava laikmeta bērns, bet arī zemnieka dēls un savas tēvzemes patriots.

Mūsu senās naudas sistēmas

1.

Jau sen vēsturnieki atzinuši, ka vidus laiku saimnieciskās un tiesiskās dzīves izpratne bieži vien ir atkarīga no tā laika naudas sistēmām. Bet ievērojot maksāšanas līdzekļu lielo dažādību, biežās kursa maiņas, devalvaciju, vara ligatūras piejaukumu cēmetāliem, svaru sistēmas raibumu, avotos lietotās numismatiskās terminoloģijas nedrošību un citas parādības, naudas vēsture joprojām paliek viena no tumšākām un mazāk izkoptām historiografijas nozarēm. Lai gan arī Baltijas vēstures literatūrā ir parādījušies vairāki numismatiski apcerējumi, tomēr tiem bieži vien ir gadījuma raksturs, un pa daļai tie ir jau novecojuši. Archeologi parasti šos jautājumus apskata tīri deskriptīvi, necenzdamies izraktās monetas saistīt ar rakstītos avotos sastopamām naudas sistēmām, kamēr vēsturnieki no otras puses turas tikai pie savu dokumentu liecībām, kāpēc abās blakus disciplinās izdarītie pētījumi ir vai nu pretrunīgi, vai grūti izlietojami saimniecības un tiesību vēstures specifiskām problēmām. Nepretendējot sniegt kādu galīgu atrisinājumu, mēģināšu noskaidrot svarīgākās naudas sistēmas, cik tāl tās izteiktas Latvijas 13. un 14. g. s. vēstures avotos. Izņemot Rīgas parādnieku grāmatas ierakstus no 1286.—1352. g.,

visi pārējie numismatiski svarīgie teksti galvenokārt ir tā laika sodu likumi, jo toreizējās sodu sistēmas centrā atradās naudas sodi, pie kam katram nodarījumam bij paredzēta sava takse, izteikta zelta vai sudraba valutā, vai kādā naudas surrogatā.

Jau pašā sākumā jākonstatē, ka 12. un 13. g. s. Latvijā pastāv blakus vairākas naudas sistēmas: krievu grivnas, skandinavu mārkas un vācu mārciņas sistēma. Tās nevien konkurēja viena ar otru, bet arī savstarpēji ietekmēja cita citu, no kā radās ļoti sarežģītas un ne katrreiz skaidri tveramas maksāšanas, skaitīšanas un svēršanas vienību attiecības. Svešo ietekmju izejas punkts Austrumlatvijās latgaļiem bij Krievija, proti Novgoroda, Pleskava un Polocka. Tomēr nedrīkstam aizmirst, ka visos trijos minētos tirdzniecības centros jau vikingu laikos pastāvēja sākumā skandinavu un frīzu, vēlāk arī vācu tirgotāju faktoriņas („sētas“), kas arī Krievijā ieviesa savas tirdznieciskās parašas un ārzemēs nodibinātus tiesību institutus. Tāpēc arī latgaļu aizguvumi no krieviem vienmēr ir vairāk vai mazāk normanizēti un satur labu daļu no Rietumeiropas civilizācijas.

Bet katra ietekme ir divpusīga. Tas nozīmē, ka arī Krievijā un Baltijā ieceļojušie Rietumu tirgotāji pārveda savā dzimtenē dažas austrumu parašas kā no Daugavas, tā no Dņepras un Volgas lielajiem ūdens ceļiem. Tomēr 13. g. s. šī Austrumu ietekme arvien vairāk izzūd, un tās vietā lielu nozīmi iegūst Lībeka un Visbija kā vācu okupācijas karaspēka izejas un transita bāzes. Ja 12. g. s. visām Baltijas tautām galvenā ārzemju lielpilsēta bij Visbija, tad šie senie Gotlandes tirdznieciskie sakari jūtami visā mūsu senču dzīvē arī vēl 13. g. s. pirmā pusē, un tikai g. s. otrā pusē Lībeka un citas Ziemeļvācijas pilsētas arvien vairāk sāk izspiest Visbiju no tās agrākā valdonīgā stāvokļa Austrumos. Ne velti Rīgas pirmās pilsētas tiesī-

bas bij pārņemtas no Visbijas kā no mātes pilsētas, un saskaņā ar bīskapa Alberta 1211. g. naudas likumu arī Rīgas nauda bij kaļama pēc Gotlandes kausiņu parauga.

Gotlandē izrakts ap 67.000 monētu, starp tām 23.000 arabu dirhemu, 14.000 anglosakšu peniju un 27.000 vācu, frīzu, čechu un poļu kausiņu; tas nepārprotami liecina par šīs Baltijas jūras salas plašiem un tāliem tirdznieciskiem sakariem. Tos apstiprina arī literāras tradīcijas. Angļu franciskānis Bērtulis, saukts Anglicus, ap 1240. g. sarakstītā enciklopedijā saka, ka Gotlande savācot zvērādas no daudzām zemēm un pārdodot tās uz Franciju, Vāciju, Angliju un Spāniju.¹ Kāda viduslaiku atskaņu hronika šādiem vārdiem apdzied Gotlandes bagātību: „Gudi sver zeltu ar lībju podu, dimantus bārsta kauliņu spēlē, baro cūkas no sudraba silēm, sievas vērpj dzijas ar zelta vārpstīm.”² Bez šaubām, šais hronikas slavinājumos ir daļa patiesības, jo citādi nebūtu saprotams Gotlandes zemes tiesību (*Gutalag*) noteikums, ka guda nonāvēšana sodāma ar 3 zelta, bet neguda — 10 sudraba mārķām.³ Tā kā Zviedrijā 12. un 13. g. s. zelta un sudraba vērtības attiecības bij 1:8, tad guda slepkavam bij savs noziegums jāizpērk ar 24 sudraba mārķām, kas nozīmē, ka gudi vērtēja savu dzīvību gandrīz 2½ reizes dārgāk nekā citas kaimiņu tautas.

Sai sakarā ir svarīgi noskaidrot, vai arī Latvijā 13. g. s. tika slēgti darījumi zelta valutā, un vai mūsu toreizējie tiesību avoti paredz sodus zelta mārķās. Tiešām, ap 1226./28. g. uzrakstītās Visbijas-Rīgas pilsētas tiesības, proti šī kodeka Rīgas fragments, nosaka 10 zelta mārķas lielu līguma

¹ Senās Latvijas Vēstures Avoti (turpmāk saīsin. SLVA.), izd. A. Švābe, II n. 236. Rīgā 1940.

² Sitzungsberichte a. d. J. 1887, 86. lp. Rīga 1888.

³ C. J. Schlyter, Codex iuris Gotlandici, p. 125 § 15. Lund 1852.

sodu par saderināšanās atsaukumu⁴, bet ar ½ zelta mārkas draud kāzu viesiem, ja viņu skaits ir lielāks par atļauto normu (§ 3). Ari pāvesta legats Modenas Viļums 1226. g. paredzēja Rīgas pilsētai 10 zelta mārkas līguma sodu par šķīrējtiesas sprieduma nepildīšanu.⁵ Tas liecina, ka 13. g. s. sākumā Visbijas ietekmē arī Rīgas namnieki cerēja vismaz pa daļai celt savu dzīvi uz zelta valutas. Bet acīm redzot šīs cerības nepiepildījās, jo Rīgas parādnieku grāmata 14. g. s. sākumā gan atzīmē dažus darījumus zelta valutā (*aureos denarios, parvos florenos, aureos parvos*), bet tie bij izpildami ārzemēs, galvenokārt Flandrijā un Francijā.⁶ Tas pierāda, ka Latvijā šai laikā vai nu nemaz neapgrozījās zelta monetas, vai ļoti niecīgā skaitā.

Ja tas ir tā, tad plašāk jāpakavējas pie Livonijas senāko bruņnieku tiesību (Sbt.) 56. nodaļas, kas cilvēka nogalinātājam paredz sodu tādā valutā — 13 florīni 4 ēras, kas it nemaz neiederas toreizējā Latvijas naudas sistēmā; tāpēc arī pētnieki parasti klusējot apiet šo tekstu. Vienīgi vācu kriminaltiesību vēsturnieks R. Hiss izteica domas, ka šis tarifs laikam gan atbilstot Dortmundas 14. g. s. pilsētas statutu soda likmei, proti 13 mārķām 4 šķīliņiem, resp. $(12 \times 13 + 4)$ 160 šķīliņiem, no kā viņš savukārt secināja, ka tā esot senā vestfaļu vīra nauda (*Wergeld*). Diemžēl apskatamais teksts mārķu un šķīliņu vietā runā vienīgi par florīniem un ērām. Pēc manām domām, šai tekstā ir iezagusies kļūda, jo Sbt. rokraksti ir tikai no 16. g. s., pie kam daži no tiem „fl.“ vietā uzdod citu valutu: M. Brandisa tekstā lasam *verding*, Vbt. Drēzdenes kodekā *gülden* (cap. 84.). Bet salīdzinot Vidējo bruņnieku

⁴ SLVA., I n. 119, § 2.

⁵ Turpat, I n. 123.

⁶ H. Hildebrand, *Das Rigische Schuldbuch*, n. 1200, 1898, 1899, 1900—1906. Petersburg 1872.

⁷ R. His, *Das Strafrecht des deutschen Mittelalters*, 1, 587. lp., 10. piez. Leipzig 1920.

tiesību (Vbt.) Karaļauču kodeka 84. un 90. nodaļu, redzam, ka šķietamā florina vārda saīsinājums paleografiski ir diezgan līdzīgs tā paša kodeka mārkas saīsinājuma zīmei. Jādomā gan, ka Sbt. 56., rēsp. Vbt. 84. nodaļas pirmrakstā florina zīmes vietā bij mārkas zīme, ko sajauca kāds vēlāks norakstītājs, pamudināts no Sakšu spoguļa nepareizām analogijām (III. 45.). Pēdējais kodeks līdzīgā gadījumā liek firsta un brīvkunga slepkavam maksāt cietušā radiem 12 zelta kausiņus (*guldene phenninge*) sāpju naudas (*bûthe*), kas, ievērojot nonāvētā augsto kārtu, līdzinama zelta valūtā „goda pēc”.⁸ Tomēr patiesībā šo 12 zelta kausiņu vērtība bij tikpat liela, cik pārējo brīvnieku sāpju nauda — 30 šķiliņi.⁹ Kopā ar 18 mārciņas smago vīra naudu visa takse bij 19½ sudraba mārkas. Ja pieņemam, ka arī Sbt. 56. nodaļā pēc Sakšu spoguļa parauga patiesi bij domāti 13 zelta denariji, tad iznāk, ka sāpju nauda nogalinātā vasaļa radiem bij 32½ sudraba šķiliņa,¹⁰ t. i. ap 1225. g. tikai 1 Lībekas mārkā kaltā naudā. Bet tas runā pretī šī kodeka tekstam, kas nosaka, ka šo maksājumu saņem bīskaps, nevis cietušā radi, pie kam viņam pienācās ⅓ visas vīra naudas, tā tad nevis 1, bet 13½ mārkas.

Lai gan Vācijā zelta denarijus (*denarii aurei*) nelielā skaitā kala vairāki valdnieki,¹¹ 0,78—1,8

⁸ „Doch êret men die vrî herren mit golde zu gebene.“ Sal. R. His. I. 598. lp.: „Die Buße des Sachsenspiegels ist reine Kränkungsbuße.“

⁹ Pēc Sakšu spoguļa uzdotā kursa 1 zelta denarijs atsver 3 sudraba kausiņus, bet zelts tiek skaitīts 10 reiz dārgāks par sudrabu. Tas nozīmē, ka tekstā minētie 12 zelta denariji bij līdzīgi (12×3×10) 360 sudraba kausiņiem jeb (360:12) 30 šķiliņiem.

¹⁰ Pēc šāda aprēķina: 15 zelta denariju līdzinas (15×3×10) 390 sudraba kausiņiem jeb (390:12) 32½ šķiliņa. Rēķinot zelta un sudraba paritāti 1:8, dabūjam tikai 26 kausiņus.

¹¹ Keizars Indriķis II (1014.—24. g.), Ķelnes archibīskaps Ermanis III (1089.—99. g.), Triras archibīskaps

grama smagumā, tomēr šie zelta kalumi Latvijā nav atrasti, ne arī drīkstam domāt, ka Rīgas arhibīskapijas vasaļiem 13. g. s. un 14. g. s. bij jebkāda iespēja Sbt. 56. nodaļā paredzēto sodu nomaksāt kādā citā zelta valutā. Vēl mazāk var runāt par Florences floriniem (*fiorino d'oro*), jo tos Itālijā sāka kalt 1252. g., bet šaipus Alpiem tie ieviesās vēl tikai 14. g. s.: Vācijā ar nosaukumu guldeņi, Polijā ar nosaukumu zloti, Francijā kā *aurei franci*. Mūsu zemē var krist svarā vienīgi Lībekas zelta guldeņi, bet tos sāka kalt tikai 1341. g. Spriežot pēc viena Rīgas parādnieku grāmatas ieraksta¹², 3 mazie florini pēc kursa bij līdzīgi 1 mārakai sudraba kaltā naudā, kas nozīmē, ka Sbt. 56. nodaļas šķietamie 13 zelta florini būtu līdzvērtīgi $4\frac{1}{3}$ mārķām. Bet mēs zinām, ka šai kodekā t. s. vīra naudas lielums ir 40 mārķas un bīskapam pienācās $\frac{1}{3}$ no tās, t. i. nevis $4\frac{1}{3}$, bet $13\frac{1}{3}$ mārķas. Visi šie apsvērumi pierāda, ka Sbt. 56. nodaļā zelta valuta ir iekļuvusi pārrakstītāja kļūdas dēļ¹³, no kā arī izcēlās dīvainā nesaskaņa monetarās sistēmas ziņā: ēra bij vienība skandināvu mārķā, bet ne italiešu florinā. Pēc manām domām, sabojāto 56. nodaļu var saprast vienīgi tad, ja florinu vietā liek mārķas. Tādā gadījumā dabūjam 40 mārķu vīra naudas trešdaļu ($13\frac{1}{3}$), kas pēc Sbt. 62. panta pienācās zemes kungam, kamēr paša vainīgā vasaļa darīšana bij, kādā veidā viņš izlīga ar nogalinātā radiem, vai nu dodot viņiem vīra naudas atlikušās divas daļas ($26\frac{2}{3}$ mārķas), vai ciešot vaidu laiku sekas. Šo principu par 40 mārķu vīra naudas dalīšanu trīs daļās Li-

Brūno (1102.—24. g.) un citi. Sal.: H. Dannenberg, Die Deutschen Münzen, I 505. lp. n. 1385; II 598. lp. n. 1538; IV 897. lp. n. 2011. Berlin 1876.—1905.

¹² Hildebrand, 119. lp. n. 1904, 1318. g.: „ccc parvos florenos, qui constiterunt e mrc. den. numero.“

¹³ Tāpat kā, piem., Rīgas-Hāpsalas tiesībās ēras vietā iezagušās mārķas (36. p.).

vonija būs pārņēmusi no ziemeļnieku tiesībām, kur arī sastopam šo dalījumu, kā arī atsevišķi minētu 13 $\frac{1}{3}$ mārkas lielu sodu¹⁴. Redzēsīm vēl citos gadījumos, ka ar numismatisko metodi var nevien labot sabojātus vidus laiku tekstus, bet arī palīdzēt noteikt to chronoloģiju.

2.

Tā tad 13. g. s. zelta valūtai Latvijā bij pavisam maza saimnieciska nozīme, un kur tā arī minēta mūsu avotos, vienmēr vērojama ārzemju ietekme. Toties archeoloģijas un rakstu liecības nepārprotami norāda uz sudrabu gan stieņos, gan monetās. Līdz šim Latvijā 41 vietā atrasti 199 stienīši un 14 vietās arī 23 naudas svāriņi ar 44 atsvāriņiem, pie kam vienā pašā Salgales depozītā, Jelgavas apr., bij 17 kalti un 19 lieti stienīši, kas kopā ar 1 kakla gredzenu deva 5749 g sudraba. Šī depozīta 13 kaltu veselo stienīšu svārs svārstījās no 90,4 līdz 102,3 g, bet viens svāra pat 200,5 g; turpretim Lēdurgas depozītā divi kalti stienīši svāra 49,7 un 50,2 g, kamēr trešais — 96,3. Tie ir savīti spirālēs vai gredzenos un pieder 11. g. s.¹⁵. Tāpēc tos ne vienmēr var atšķirt no aprocēm, kas gan parasti ir labāk apstrādātas. Noapaļojot kalto stienīšu svāru, dabūjam 3 svāra vienības: 200, 100 un 50 g, kas apmēram atbilst Babilonijas zelta minas (408—410 g), Irakas (408 g), Krievijas (409 g), karolingu (408—409 g), Marseļas (408 g) un Ņelnes (409 g) mārciņas¹⁶ pusei, ceturt-

¹⁴ K. Lehmann, *Der Königsfriede der Nordgermanen*, 56—57, 222. lp. Berlin 1886.

¹⁵ R. Šnore, *Zur Typologie der frühen Silberbarren in Lettland*, 172.—4. lp. (Pirmā Baltijas vēsturnieku konference. Rīgā 1938.)

¹⁶ B. Hilliger, *Studien zu mittelalterlichen Maßen und Gewichten*, 208.—209. lp., *Historische Vierteljahrsschrift*, III 1900.

daļai un asmītei. Tomēr, spriežot pēc līdz šim izdarīto svērumu publikacijām, kalto spirālveidīgo sudraba stienišu tipiskais svars grozas ap 100 gramiem.

Jau R. Šnore aizrādīja, ka līdzīgi sudraba stieniši un aproces sastopamas visās Baltijas jūras zemēs un ka tās lietoja arī naudas vietā. Ja vikingu laikos (800.—1050. g.) šīs spirales bij sudraba, tad tautu staigāšanas laikos (400.—800. g.) Anglijā un Skandināvijā tās bij zelta un nereti svēra ap 200 g, t. i. tikpat, cik vēlākā zviedru sudraba mārka¹⁷. Šādi cēlmetala brasleti bij viegli pārvietojami, glabājami un maksāšanai ērti nomaucami no rokas, pie kam sīkiem maksājumiem tos vienkārši salauza gabalos pēc vītņem un deva pēc svāra¹⁸. Saksis Gramatiķis¹⁹ un citi literari avoti stāsta par skandināvu valdniekiem, kas valkājuši pat seškārtīgas zelta aproces, kuras dalījuši skaldiem, varoņiem un kara draugiem²⁰. Tāpēc ziemeļnieku skaldi slavināja karaļus kā „gredzenu lauzējus“ (*baugbrjótr*) un „zelta riņķu devējus“ (*hyrfloeda-hringa hreytir*)²¹, lietodami poetiskas formulas: „jarls sāka lauzt gredzenus“ vai arī: „atdeva gredzenus, salauza aproces“. Vispār skaldūdzeja atspoguļo tautu staigāšanas laikmeta apstākļus, kad zelts bij valdošais metāls nevienrotās, bet arī maksāšanas līdzekļos.²² Turpretim sekojošos vikingu laikus, kad radās skaldūpoezija,

¹⁷ O. Montelius, *Kulturgeschichte Schwedens*, 179.—181., 193. lp. Leipzig 1906; A. W. Brøgger, *Ertog og øre*, 32. lp. Kristiania 1921.

¹⁸ A. Luschin von Ebengreuth, *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte*, 178.—179. lp. München 1926.

¹⁹ *Saxonis Grammatici Gesta Danorum*, hrsg. von A. Holder, 85. lp. Straßburg 1886.

²⁰ Fr. Kruse, *Ur-Geschichte des Esthnischen Volkstammes*, 429., 432. lp. Moskau 1846.

²¹ R. Meißner, *Die Kenningar der Skalden*, 73. un 246. lp. Leipzig 1921.

²² Turpat, 223.—243. lp.; A. W. Brøgger, 35. lp.

var saukt par sudraba laikmetu, jo izrakumi liecina, ka toreiz jau sudrabs bij kļuvis par parastāko cēlmetalu, no kā darināja rotas un pēc kura vērtības maksāja tirgū, līdzināja sodus, deva kunga tiesu²³. Šo Ziemeļeiropas zelta laikmetu piemin arī Jūlijs Cēzars savās piezīmēs par gallu karu, teikdams, ka briti naudas vietā maksājuši ar zelta gredzeniem²⁴, ko apstiprina vēl 8. g. s. dokumenti²⁵. Tāpat 8. g. s. aliterācijas pantos sacerētais anglosakšu eps Beovulfs godina dāņu karaļus par gredzenu lauzējiem un devējiem²⁶. Numismati sauc šīs zelta aproces par riņķu naudu (Ringgeld) vai zeltu (Ringgold).

Cik svarīgu lomu zelta aproces (*baugar*) ieņēma Skandināvijas dzīvē, var spriest no tā, ka nevien soda naudas sauca par gredzeniem, bet arī šo naudu devējus un ņēmējus, proti vainīgās un cietušās dzimts bāliņus dalīja vairākās „baugās“, atkarībā no viņu radniecības pakāpes. Tā, piem., norveģi izšķīra galvas gredzenu (*hofudbaugr*), brāļu gredzenu (*brodurbaugr*) un brāļu dēlu gredzenu (*broedrungsbaugr*), kā arī runāja par gredzenu vī-

²³ S. Müller, Nordische Altertumskunde, II 204. un 285. lp. Straßburg 1898. — Svena Agesona 12. g. s. dāņu chronika stāsta, ka slavi maksājuši dāņiem meslus nevien naudā, bet arī sieviešu rotās: „Namque annulos, armillas in aures et monilia [ac] torques queque regio censui adicientes sufficienter augebant.“ (Scriptores Minores Historiae Danicae medii aevi recens. M. Cl. Gertz, t. I 120. lp. København 1917.)

²⁴ „Utuntur aut nummo aereo aut *annulis aureis* (ferreis, sic!) ad certum pondus examinatis pro nummo.“ (V. 12.)

²⁵ Angļu karaļa Ofas dokuments no 785. g.: „Accepto pretio 100 mancusas auri obrizi *in una armilla*.“ Sal.: H. Grote, Münzstudien, II 854. lp. Leipzig 1862.

²⁶ Vācu tulkojumā: „Den König der Dänen ... fragen will ich den Brecher der Ringe.“ ... „daß edler an Anstand Helden sich so reich an Zahl um den Ringspender scharfen.“ Sal.: Fr. Kauffmann, Deutsche Altertumskunde, II, 395.—396. lp. München 1923.

riem (*baugamenn*) un sievām (*baugrygr*). Katram radu gredzenam bij tautu dēla nogalināšanas gadījumā jāpiedalās vīra naudas (*saktal*) maksājumos ar zinamu skaitu zelta gredzenu, par kuriem tiesību avoti saka, ka tie „metami uz ceļiem“ (t. i. klēpī) un no turienes saņemami. Iztirzājot 12. g. s. norveģu tiesību grāmatas *Frostoting* soda normas, kas vīra naudas kopsumu nosaka uz 6 zelta mārķām, bet atsevišķās radnieku maksātās likmes jau sudraba mārķās, ērās un ārtaugos, redzam, ka arī pēdējās atiet atpakaļ uz zelta ērām un atbilst skalai no 12, 9, 6 un 3 ēras smagām zelta aprocēm. Šāda smaguma zelta baugas tiešām atrastas Norveģijā samērā lielā skaitā.²⁷

Ari latviešu tautas dziesmas, tāpat kā skaldū poezija, turpina šīs zelta laikmeta literarās tradīcijas gan epitetos, gan metaforās. Vienīgi turpmākie pētījumi noskaidros, vai mūsu dainās tik bieži daudzzinātie „zelta griezti gredzentiņi“ ir no skaldū poetikas aizgūta dzejnieka maniere, vai varbūt tiešām šai formulai kādreiz tautu staigāšanas laikos atbilda sadzīves īstenība. Ja mūsu arheologiem vēl nav izdevies atrast zelta aproces, tad nedrīkstam aizmirst, ka vīkingu laikos un jo sevišķi 11. un 12. g. s. agrākās zelta bagātības varēja tikt izlaupītas un tikai gadījuma pēc uzglabāties latviešu valdnieku kapos, kādi vēl nav atklāti. Toties spirālveidīgi griezto sudraba aproču un stienīšu depotīzi rāda, ka arī Latvijā vīkingu laiki, tāpat kā pārējā Ziemeļeiropā, bij patiesi īsts sudraba laikmets. Latviešu Indriķis mums uzglabājis kādu mūsu senču „riņķu naudas“ nosaukumu *ose-ringi*, kura latviešu forma nav zinama un etimoloģija neskaidra.

Turoties pie tradētās latiņu un vācu formas (*osseringe*), jādomā, ka šī saliktena pēdējā daļa ir

²⁷ A. W. Brøgger, *Ertog og øre*, 37.—41. lp. Kristiania 1921. *Das Rechtsbuch des Frostothings*, übersetzt von R. Meißner, 114.—119. lp. Weimar 1939.

aizgūta no kādas ģermaņu valodas ar nozīmi „vītne, gredzens“ (vecziem. *hringr*, zv. *ring*) vai „rokas sprādze“ (vecziem. *hringja*). Turpretim vārda pirmā puse tiek ļoti dažādi iztulkota, pie kam vieni to saista ar „ausi“ (gotu *auso*), citi ar latviešu vārdu „osa“ (oseriņģis²⁸). Tomēr laikam gan būs taisnība tiem, kas pieņem, ka svešā mutē sabojātā formā „ose“, „osse“ slēpjas vecais baltu vārds zeltam: senprūšu *ausis*, leišu *au(k)sas*, latv. *auss* (ģen.: *ausa*), lat. *aurum*. Acīm redzot pazīstamā dainā „Sijājot auzas bira, Niekājot sudrabiņš“ saglabāties vēlāko paaudžu nesaprasts zelta nosaukums, ko apstiprina tas, ka šīs dziesmas citos variantos *auzu* vietā stāv zelts. Tikai Vārmā un Reņģu pag. māju vārdos „Ausukalēji²⁹“ un „Auskalī“ vēl atrodama šī latviešu vārda agrākā nesabojātā forma. Bet ja nu mūsu senčiem bij savs nosaukums tagadējā jaunvārda „zeltkalis“ vietā, tad tas pierāda, ka viņiem bij arī pašiem „auskalī“, kas darināja zelta lietas. Tomēr sudrabam izspiežot zeltu, viņi galīgi aizmirsa šo veco vārdu un vairs neatšķīra zeltkālī no sudrabkāļa, kāpēc mūsu pirmie leksikografi vācu *Goldschmidt* vienmēr tulko kā „sudraba kalēju³⁰“. Tā tad svešo valodu nosaukums *osering* kādreiz nozīmēja „zelta riņķi“. Vai paši latvieši sauca ozeriņus par „austiņām“ vai „ausiņiem“, neņemot spriest, lai gan ir skaidrs, ka tagad vairs nesaprotamie izteicieni „mīt zirgus uz austiņām“ un tml.³¹ nozīmēja maiņu pret kādu cēlmetālu. Lai kā, jāpieņem, ka tautu staigāšanas

²⁸ V. Kiparsky, *Fremdes im Baltendeutsch*, 101. lp. *Mémoires de la Société Neo-Philologique*, XI. Helsinki 1936.

²⁹ K. Milenbachs, *Latviešu valodas vārdnīca*, I 231. lp. Rīgā 1923.—25. J. Endzelīns, *Latvijas vietu vārdi*, II 100. un 105. lp. Rīgā 1925.

³⁰ C. Elvers, *Liber Memorialis Letticus*, 170. lp. Rīga 1748.

³¹ K. Milenbachs, I 229. lp. J. Endzelīns, turpat, I 64. lp.

laikos mūsu senie kungi un lielkungi pēc ziemeļnieku karaļu parauga valkāja un lietoja naudas vietā zelta aproces un gredzenus, kas zeltam izzūdot vīkingu laikos tika atvietoti ar sudraba spirālēs satītiem stieniņiem, uz kuriem pārnesa agrāko zelta ozeriņu nosaukumu, tāpat kā skandinavi par baugām (*baugar*) sāka saukt sudraba aproces.

Kamēr vēl archeologiem nebij izdevies atrast šādus kaltus sudraba stieniņus un noteikt to svaru, pastāvēja vairāki mēģinājumi identificēt 13. g. s. avotos apliecinātos ozeriņus ar dažādām sudraba lietām — galvenokārt ar auskariem un saktīm. Tagad R. Šnore nācis klajā ar ticamu hipotezi, ka Indriķa chronikas ozeriņi pēc sava svara³² atbilst visā Latvijā atrasto kalto sudraba stieniņu tipiskam svaram — 100 g, no kā viņš pareizi secina, ka 13. g. s. sākumā par ozeriņiem saukti minētie stieniņi³³. Bet nebūdam saimniecības vēsturnieks, R. Šnore nav šo numismatisko faktu iestrādājis toreizējā Latvijas naudas sistēmā, kāpēc arī viņa secinājumi ne vienmēr ir pietiekoši precīzi. Ja R. Šnore tiešām piešķir kādu svaru savam konstatējumam, ka spirālveidīgie kaltie stieniņi gandrīz pilnīgi izzūd no apgrozības ap 11. g. s. beigām un turpmāk dominē taisnie lietie sudraba stieniņi³⁴, tad viņa teorija nesaskan ar Latviešu Indriķa liecību, kas noteikti apgalvo, ka ozeriņš sver ap 100 g, tā tad tikpat, cik toreiz vairs apgrozībā neesošie

³² Indriķa chr., XVI. 4: „modicam summam argenti, centum videlicet oseringos vel quinquaginta marcas argenti ab omni provincia vestra requirimus.” Tā tad 100 ozeriņi bij līdzīgi 50 sudraba mārķām jeb 1 ozeriņš pus mārķai. (J. Kriepens savā chronikas tulkojumā sniedz pilnīgi neiespējamo tekstu: „100 ozeringu vai 500 marku sudraba”, 111. lp.)

³³ R. Šnore, Par vēlā dzelzs laikmeta sudraba atradumiem Latvijā, 109. lp. (Senatne un Māksla, 1938., II). Protams, nosvērto stieniņu skaits ir vēl pārāk mazs, lai taisītu galīgus slēdzienus.

³⁴ Turpat, 110. lp.

spiralveidīgie stieniši. Tāpēc jādomā, ka vai nu archeologi ir nepareizi datējuši līdz šim atrasto ozeriņu ierakšanas laiku, vai arī turpmākie izrakumi konstatēs ozeriņu apgrozību vēl 12. un 13. g. s. Bez tam visā šai lietā ir svarīgi zināt ozeriņu tīrā sudraba daudzumu, t. s. raudzi, kas vēl nav noteikta.

Tiesa, jau 10. g. s. beigās Latvijā parādas otrs sudraba stienišu tips un, šķiet, paliek apgrozībā līdz pat 16. g. s. — tie ir 12,3 līdz 18,2 cm gari un ar savu izskatu atgādina apgāztu laiviņu vai maizes klaipu miniaturā.³⁵ Tie nav vairs spiralveidīgi un kalti, bet taisni un lieti. Tomēr numismatiskā ziņā galvenā atšķirība ir šo lieto stienišu svars, kas Salgales depozītā bij šāds: 193,4 — 194,5 — 195,9 — 197,7 — 198,1 — 199,6 — 199,8 — 200,5 — 201,5 — 201,6 — 203,0 — 203,4 — 203,9 — 204,1 — 205,6 — 209,6 g; bez tam 2 sacirsto stienišu pušes svēra 93,6 un 95,9 g. Tā tad lieto stienišu valdošais svars ir ap 200 g, t. i. caurmērā divreiz lielāks nekā kaltiem spiralveidīgiem stienišiem (ap 100 g). Redzam, ka vienīgi pēdējie atbilst tai svaram normai, ko Latviešu Indriķis uzdevis ozeriņam. Ja kalto spiralveidīgo stienišu svars visumā saskan ar Tveras, Volinijas gub., Baltkrievijas un Lietavas 13. g. s. veselo stienišu svaru³⁶ (97—109 g), tad taisno lieto stienišu svars atbilst galvenokārt Pleskavas, Rjazanas un Černigovas guberņu 12. un 13. g. s. stienišu svaram³⁷ (197—200 g). Citiem vārdiem, ozeriņu svars korespondē tā sauktās Smolenskas grivnas, bet lieto stienišu svars Novgorodas grivnas svaram³⁸. Šie divi dažādie sudraba

³⁵ R. Šnore, 11. g. s. sudraba depozīts Salgales Rijniekos, 125. lp. (Senatne un Māksla, 1936., IV).

³⁶ N. Bauer, Die Silber- und Goldbarren des russischen Mittelalters, 89. lp. (Numismatische Zeitschrift, Bd. 63, 1931.)

³⁷ Turpat, Bd. 62, 113. lp. un Bd. 63, 67. lp.

³⁸ Turpat, Bd. 63, 98.—99. lp.

svara tipi dod skaidru liecību par abiem svarīgākiem tirdzniecības centriem, ar kuriem mūsu senči stājās sakaros no vienas puses pa lielo Austrumu ceļu (*Austrvegr*) — Daugavu, no otras puses pa tā saukto Krievu ceļu (*Via Rutenorum*), kas paraleli Gaujai divos virzienos gāja uz Pleskavu un Novgorodu.³⁹

Redzēsīm, ka 13. g. s. beigās ozeřiņa nosaukums tika pārņemts no 100 g smagiem kaltiem stieņiem uz 200 g smagiem lietiem un kļuva par stieņu mārkas sinonimu. Bet zinām, ka, pateicoties vara piejaukumam, Rīgas kausiņu mārkas tīra sudraba svars 14. g. s. nokrita no 15 lotēm līdz 8, un beidzot 1490. g. šai ārtaugu mārkā bij vairs tikai 1 lote tīra sudraba⁴⁰. Ievērojot teikto, es neredzu nekādas pretrunas pazīstamā Indriķa chronikas pirmā tulkotāja J. G. Arnta apgalvojumā, ka par ozeřiņiem „kuršu un latviešu valodā“ saucot sudraba saktis, ko zemnieces iesedzot krūtīs kā rotu⁴¹. Nevien ārzemju, bet arī mūsu pašu naudas vēsture ir bagāta piemēriem, kur kādas naudas nosaukums vairākkārt tiek attiecināts uz pavisam citām monetām un citu sudraba svaru. Lai tikai atgādinām, ko visu Latvijā nav nozīmējis ārtaugs. Ja nu tā, tad ir pilnīgi dabiski, ka 14. un 15. g. s., kad, izspiesti no tirdzniecības, latvieši bij spiesti pakāpeniski likvidēt savus agrākos sudraba stieņu krājumus, pārdodot tos naudas kaltuvēm, viņi ozeřiņa nosaukumu pārnesa uz savu atlikušo „lielo sudrabu“, t. i. saktīm, kuru svars vēl bij ļoti liels, salīdzinot ar Rīgas kaltās naudas mārkas svaru. Tajā 1420. g. bij vairs tikai kādi 25—27 g sudraba,

³⁹ Sal.: P. Abuls, Kur atradās Beverīna, 30.—38. lp. Rīgā 1924.

⁴⁰ A. von Bulmerincq, Das Münzwesen der Stadt Riga am Ausgang des 15. Jahrhunderts, 173. lp. (Mitteilungen, XXIII. Riga 1924.—1926.)

⁴¹ Der Liefländischen Chronik erster Theil, übersetzt von J. G. Arndt, 102. lp. piez. Halle 1747.

kamēr agro vēsturisko laiku sudraba saktis svēra: 97,30 — 91,69 — 82,30 — 81,32 — 68,71 — 63,64 — 58,88 — 57,95 — 33,60 — 29,65 — 23,92 — 23,83 — 21,30 g⁴². Beidzot, tāpat kā ozeriņi nebija nauda šī vārda īstā nozīmē, bet tikai apgrozījās tās vietā pēc svāra, kam atbilda zināms cenu katalogs sudrabā, ko daudzi ārzemju⁴³ un arī daži mūsu avoti⁴⁴ noteica lopiem, viņu produktiem un citām precēm, tā arī tautas dziesmas apdzied saktu cirkulāciju tirgū, kurām, atkarībā no svāra un sudraba daudzuma, bija adekvāta pirkšanas spēja. Piem.: „Leišu meita pretī nāca, Trīs saktiņas krūtiņās. Vienu sakti pārdevām, Par to govi nopirkām; Otru sakti pārdevām, Nopirkām kazas bērnu; Trešo sakti pārdevām, Nopirkām kumeliņu“ (L. D. 13266, 1. var.).

Ir taisnība, ka tieši par saktīm nepirka dainā minētos lopus, bet gan par monetām, ko ieguva saktis pārdodot. Bet, šķiet, R. Šnore domā, ka kaltie stienīši bijuši īsta nauda — „parasts maksāšanas līdzeklis“⁴⁵. To varētu teikt tad, ja šiem stienīšiem būtu uzsists pazīstama naudas kunga zīmogs pēc vēlāko gadu simteņu lieto stienīšu parauga, jo vienīgi tad pircējam būtu garantija par sudraba īstumu un labumu. Turpretim mūsu kaltos stienīšos iesistās rievās un krustiņi nav uzskatāmi par oficiāliem zīmogiem, bet acīm redzot cēlušies, pircējam privātā kārtā ar paviršu iegriezumam pārbaudot, vai zem sudraba virskārtas neslēpjas cits metāls, piem., bronza. Šādu pārbaudi tir-

⁴² R. Šnore, *Senatne un Māksla*, 107. lp. (1938., II). Diemžēl, nezina šo saktu sudraba raudzi.

⁴³ H. Grote, *Münzstudien*, II 835.—48. lp. Leipzig 1862. — H. Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, I 319. lp. Leipzig 1906. — L. Goetz, *Das Russische Recht*, I 54. lp. Stuttgart 1910.

⁴⁴ Zemgaļu 1272. g. līgumā: „vor enen jegeliken lop twe artineck Rīgis silvers to betalene, oder twe marde, oder achte gra vel.“ (LUB., I n. 450.)

⁴⁵ R. Šnore, *Senatne un Māksla*, 1938., II, 105. lp.

gotāji izdarīja nevien sudrabam, bet arī vaskiem un citām gabalu precēm. R. Šnore pats atzīst, ka dažas Latvijā atrastās sudraba aproces no 11. un 12. g. s. tipoloģiskā ziņā ir pārejas formas, kas varētu būt izcēlušās no spirālveidīgiem stienīšiem⁴⁶. Tāpēc no naudas vēstures viedokļa es nepiešķiru lielu nozīmi viņa mēģinājumam novilkt stingru robežu starp labi izstrādātām sudraba aprocēm un tehniski negatīvākām kalto stienīšu spirālēm, it kā pirmās bijušas tikai rotas, bet otrās vienīgi nauda. Ir taču zināms, ka zelta aproces bij ļoti krāšņi darinātas, un tomēr tās apgrozījās kā nauda. Mūsu zināšanas par latviešu maksāšanas līdzekļiem 11. un 12. g. s. ir pārāk trūcīgas, lai šai ziņā varētu ko kategoriski apgalvot. Ir taisnība, ka Tāļivaldis — spriežot pēc Latviešu Indriķa atstāsta — ir nosaucis savus ozeriņus par *pecunia* (XIX. 3). Bet šis latīņu termins (no *pecus*, lopi), tāpat kā no ziemeļniekiem aizgūtais vārds „nauda“ (vecziem. *naut*, vecfrīzu *nât*, senslavu *nuta*, lopi) nebija numismatiski jēdzieni, bet nozīmēja jebkuru maksāšanas līdzekli. Tāpēc vēl 12. g. s. vidū anglosakšu avoti runā par *pecunia*, kas ganas un aizbēg no ganībām⁴⁷. Bet arī latviešu izteicieni: „Jurgos dzēn mantas“, „piedzīt parādu“, „dzīt naudu“ liecina par laikiem, kad vēl mājkustoņus uzskatīja par svarīgāko zemnieku maksāšanas līdzekli, ko kreditors dzina no parādnieka ganampulka pie sava.

Ja vecākā numismatiskā literatūrā valdīja uzskats⁴⁸, ka stieņi bijuši vienīgais maksāšanas līdzeklis visos lielos darījumos, kamēr mazie kārtoji kaltā naudā, tad tagad šīs domas ir stipri revidētas, un arvien vairāk nostiprinās pārliecība, ka arī vidus laikos, tāpat kā tagad, cēlmetali stieņos

⁴⁶ R. Šnore, Zur Typologie der frühen Silberbarren in Lettland, 182. lp.

⁴⁷ H. Grote, Münzstudien, II 842. lp. Leipzig 1862.

⁴⁸ H. Grote, Münzstudien, V 130.—132. lp. Leipzig 1867.

bij tikai prece un tautsaimniecisko vērtību mēraukla, kamēr likumīgs maksāšanas līdzeklis bij kaltā nauda, bet zemniekiem arī tās surogāti dažādu naturaliju veidā, kas tika ņemti pretī pēc „cietām cenām“. Tāpēc iekšzemē lielos maksājumos kalto naudu deva pēc svara, bet mazos pēc skaita; abos gadījumos oficiāls kurss noteica kaltās naudas vērtību pret zinamu cēlmetala svara vienību⁴⁹. Tas nozīmē, ka jau sākot ar 13. g. s. sudraba stienīšu turētāji pēc vajadzības nesa tos uz „banku“, t. i. naudas kaltuvi vai maiņas kantori, lai iemainītu skaidrā naudā, ar ko maksāja tiesā nodevas un sodus vai tirgū pirka citas preces. Citādi jāpieņem, ka arī tiesa, piedzenot soda naudas, nodarbojās ar sudraba svēršanu, par ko trūkst jebkādu liecību avotos. Tikai tirgotāju darījumos ar ārzemēm lietoja apzīmogotus stienus, bet arī tad vienmēr ievēroja sudraba raudzi. Ar to saistama citādi grūti izskaidrojama parādība, ka 13. g. s. sākumā Vācijā zināmi vairāki valdības aizliegumi maksāt ar nekaltu sudrabu, lai veicinātu monētu kā galvenā iekšzemes maksāšanas līdzekļa apgrozību⁵⁰.

3.

Pēc šīm piezīmēm piegriezīsimies Latviešu Indriķa ziņām par ozeriņiem. Chronists stāsta (XVIII. 5), ka 1214. g. ziemā Tāļivalža dēli ieguvuši no igauņiem 3 Livonijas talentus lielu kara laupījumu sudrabā. Šo svara vienību (*talentum Livonicum, pondus Livonicum, Lyvespunt, Liespfund*) pazīst Rīgas-Tallinas (14. p.) un Rīgas-Hāpsalas pilsētas tiesības (60. p.), kā arī Rīgas parādnieku grāmata⁵¹. Vēsturnieki domā, ka krievi

⁴⁹ W. Hävernack, Der Kölner Pfennig im 12. und 13. Jahrhundert, 7.—9. lp. Stuttgart 1930.

⁵⁰ Turpat, 21. lp.

⁵¹ H. Hildebrand, Das Rigische Schuldbuch, lii. lp. un n. 1725, 1728, 1729. Petersburg 1872.

un balti aizguvuši savu lielāko vasku svāra vienību birkavu (veckr. БЪРКОВЪСКЪ, lš. *birkavas*) vai nu no Birkas pilsētas, ko daži — tāpat kā otru lielāko Zviedrijas pilsētu Sigtunu — uzskata par frīzu dibinājumu⁵², vai no frīzu tirdzniecības parašām, t. s. birkas tiesībām⁵³. No šiem frīzu un skandināvu 10.—12. g. s. sakariem ar Austrumiem savukārt Skandināvijā ieviesās Baltijas vasku svāra vienība, t. s. vasku pods⁵⁴, ko arī zviedri sauca par lībiešu mārciņu (*liviskt punt*)⁵⁵. Jaunos laikos birkavs (*navale talentum, scippunt, Schiffpfund*) bij līdzīgs 20 podiem (163,8 kg), bet pods 20 mārciņām (8,19 kg). Tomēr 12. un 13. g. s. dažur Skandināvijā un visur Latvijā podā rēķināja tikai 16 mārciņas⁵⁶ (*talentum marcale, skålpund, markpunt*), tāpat kā krievu pudā (16,38 kg) skaitīja 16 bezmenus (безменъ) jeb bezmērus (à 1022 g)⁵⁷. Beidzot, lai zinātu, cik liels bij Indriķa chronikas minētais Livonijas talents, jāzina toreizējās „mārkas mārciņas“ (Markpfund) svārs. Ievērojot Eiropā lietoto svāra sistemu dažādību, tas nosakāms vienīgi teoretiski. Parasti par mārkas mārciņu sauca 2 sudraba mārkas svāru, jo toreiz valdošo Ķēlnes mārkas Vācijā vienmēr uzskatīja par pusmārciņu. Ja izejam no Ķēlnes 13. g. s. mārkas, tad dabūjam 409,4 g smagu mārciņu, kas nozīmē, ka Livonijas pods svēra (409×16) 6,5 kg; ja turpretim izlieto-

⁵² E. Wadstein, Norden och Väst-Europa i gammal tid, 78. lp. Stockholm 1925. — R. Hāpke, Friesen und Sachsen im Ostseeverkehr des 13. Jahrhunderts, 166. un 171. lp. (Hansische Geschichtsblätter, I. München 1913.)

⁵³ Seminarium Kondakovianum, III 234. lp. 97. piez. Prague 1929.

⁵⁴ Rīgas-Smoļenskas 1229. g. tirdzniecības līguma 28. p.: „вощный поудъ“. Rīgas sv. Gara brālības 1252. g. statutos (33. p.): „Lives punt wasses“.

⁵⁵ M. Hamarström, Glossarium till Finlands och Sveriges latinska medeltidsrökunder, 239. lp. Helsingfors 1925.

⁵⁶ H. Hildebrand, Das Rigische Schuldbuch, LIII lp.

⁵⁷ Seminarium Kondakovianum, I 279. lp. Prague 1927.

jam mūsu vēsturiskiem sakariem nozīmīgākā, Gotlandē izraktā veca vīkingu skālpunda svaru (425 g)⁵⁸, tad iznāk, ka mūsu senais pods bij 6,8 kg. Uz šo datu pamata varam aprēķināt, ka 1214. g. tālaviešu guvums Igaunijā bij (6,8×3) 20,4 kg sudraba.

Bet no Indriķa chronikas zinām, ka jau nākošā gadā igauņi savukārt iebruka Beverīnā un, spīdzinādami sagūstīto Tālivaldi, atprasīja 1214. g. kara laupījumu, pie kam Tālivaldis atdeva 50 ozeriņus (XIX. 3). No šī stāsta jāsecina, ka arī Tālivalža dēlu kara laupījums sastāvēja no ozeriņiem, no kuriem katrs svēra ap 100 g gabalā. Tā kā 1214. g. iegūtās kara mantas kopsvars bij 20,4 kg, tad iznāk, ka tālavieši šaj kara gājienā bij ieguvuši kādus 200—210 ozeriņus (no 97 līdz 102 g). Jādomā, ka Tālivalža igauņiem atdotie 50 ozeriņi bij tikai kāda daļa no tā, ko viņam 1214. g. bij nodevuši abi dēli kā tēva tiesu. Tāpēc tālāk spīdzinot, Tālivaldis atbildēja: „Ja arī es jums uzrādītu visu savu un savu dēlu naudu (pecuniam), jūs tomēr mani sadedzināsiet.“ Diemžēl, nezīnām, cik liela bij visas Tālivalža dinastijas sudraba bagātība. Protams, ozeriņi vai lietie sudraba stienīši bij arī Tālavas labiešiem un brīviem ļaudīm, jo uz sudraba valutas bij dibināta visa toreizējā sodu sistema Latvijā. Bez tam Indriķis stāsta (XVI. 4), ka, apspiežot Autīnas latgaļu un Gaujas lībju dumpi 1212. g., bīskaps Alberts prasījis no visas provinces „mērenu sumu sudraba“, proti, 100 ozeriņus.

Daudz pilnīgākas ziņas par Baltijas tautu sudraba bagātībām iegūstam no pāvesta legata Alnas Balduīna pazīstamā sūdzības raksta 1234. g., kur apgalvots⁵⁹, ka zobenbrāļi Jervas un Virijas jaunkristītiem pēc kāda kara gājiena uzlikuši 2000 sud-

⁵⁸ B. Hilliger, Studien zu mittelalterlichen Maßen und Gewichten, 175—7, 209. lp.

⁵⁹ SLVA., I n. 204, § 13 un 18, kā arī § 44.

raba mārkas lielu naudas sodu no 400 arkliem, bet Sāmsalas igauņiem 1000 ozeriņus (oserinis), pie kam pēdējā naudas (pecunia) suma tiekot vērtēta uz 500 mārķām sudraba. Šī liecība ir ārkārtīgi svarīga, jo ļauj mums spriest par Baltijas tautu lielajām sudraba bagātībām 13. g. s. Ja nu 400 igauņu arkli bij aplikti ar (2×2000) 4000 ozeriņiem, tad katrs arkls spēja maksāt 10 ozeriņus, t. i. vienu kilogramu (100 g × 10) sudraba. Tā kā 13. g. s. Baltijā visumā arkls un lauku saimniecība ir identiski jēdzieni, tad redzam, cik liela bij toreizējo igauņu zemnieku turība; katrā sētā bij vismaz 1 kilo sudraba. Patiesībā, sudraba daudzumam bij jābūt vēl lielākam, jo grūti ticēt, ka ar šo zobentrāšu kontribuciju igauņiem tika atņemti visi sudraba krājumi. Šo secinājumu atbalsta sāmu 1241. g. līgums ar Vācu ordeni⁶⁰, kas paredz šādus sodus: 3 ozeriņus mātei, kas nogalina jaunpiedzimušo; pus mārķas sudraba (1 ozeriņu), kas ziedo pēc pagānu darībām vai gavēnī ēd gaļu; 10 mārķas (20 ozeriņus) par slepkavību. Ja nu igauņi vēl 1241. g. piekrita tādu soda likumu redakcijai, kas prasa nonāvēšanu gandarīt ar 2 kilo sudraba, tad tā ir skaidra liecība, ka sāmiem 13. g. s. vidū bij prāvas sudraba rezerves. Nav nekāda iemesla domāt, ka latviešu turība bij mazāka. Pēc 1267. un 1272. g. līgumiem kuršiem un zemgaļiem bij jādod gadā 2 pūri rudzu no arkla ar tiesību izpirkt katru pūru ar 2 ārtaugiem Rīgas sudraba. Kā redzēsīm vēlāk, 1 ārtaugs sudraba Rīgā svēra ap 8,67 g, kas nozīmē, ka arkla tiesas lielums bij (8,67×2×2) ap 35 g sudraba. Rēķinot pēc H. Lovmjānska ļoti mērenās taksācijas toreizējā Kursā un Zemgaļē kopā vismaz kādus 10.000 arkļus⁶¹, dabūjam, ka kurši un zemgaļi ikgadus nodeva kunga tiesai vien

⁶⁰ SLVA., II n. 245.

⁶¹ H. Lowmiański, Studja nad początkami społeczeństwa i państwa Litewskiego, t. I, 82.—83. lp. Wilno 1931.

(35×10.000) 350 kg sudraba vai attiecīgu vērtību labībā. Patiesībā arklu skaits un līdz ar to nodokļu suma bij daudz lielāka.

Protams, nesalīdzināmi prāvākas bij tās sudraba bagātības, ko vācu okupācijas karaspēks gan kara laupījuma, gan kontribuciju veidā atņēma Baltijas tautām 13. g. s. un izveda uz Vāciju. Tikai gadījuma pēc no jau minētā Alnas Balduīna sūdzības un pāvesta citācijas raksta iegūstam mazu priekšstatu par mūsu senčiem atņemtā sudraba daudzumu kara operāciju pirmos 30 gados. Šai rakstā pāvests Gregorijs IX prasa, lai Zobenbrāļu ordenis restitūē Romas kurijai jaunkristītiem nelikumīgi atņemtās sumas, pavisam 45.000 mārkas sudraba (§ 45). Pārrēķinot ozeriņos, dabūjam 90.000 jeb 9000 kilo sudraba. Ja nu viens pats ordenis 30 gados rekvizēja Baltijā, galvenokārt Igaunijā, 9 tonnas sudraba, cik daudz lielāks gan nebija visu vācu zemes un kara kungu ieguvums simts gadu laikā, kamēr tika pabeigta Livonijas iekarošana. Tāpēc parafrazējot augšā citēto Gotlandes chroniku, varam teikt, ka arī mūsu senči svēra sudrabu uz lieliem vasku svariem.

Bet šim konstatējumam ir vēl cita svarīga nozīme. Tas dod mums atbildi, kur tika ņemti līdzekļi Livonijas operācijām. Sen jau zinām, ka tos nedeva ne Vācijas ķeizars, ne Brēmenes arhibīskapija. Lībekas Arnolda Slavu chronika stāsta⁶², ka pirmais krusta karu rīkotājs bīskaps Bērtulis saņēmis no Brēmenes baznīcas tikai 20 mārkas gadā, kāpēc Salaspils lībji viņa ierašanos izskaidroja ar vāciešu nabadzību⁶³. Ari par bīskapu Albertu zinām, ka karalis Fīlips 1207. g. gan solījis pabalstīt Livonijas iekarošanu ar 100 mārķām gadā, bet acīm redzot neko nedeva, jo Latviešu

⁶² Arnoldi Chronica Slavorum ex recensione I. M. Lappenbergii, 214. lp. Hannoverae 1868.

⁶³ Indriķa chronika, II. 2: „egestatem adventus sui causam esse improperabant.“

Indriķis ironiski piebilst: „neviens nekļūst bagāts no solijumiem“ (X. 17). Bez šaubām Livonijas krusta karu finansētāji bij pirmām kārtām Visbijas tirgotāji, kurp jau pirmā amata gadā, bet nevis uz Vāciju, devās bīskaps Alberts pēc palīdzības (III. 2), un kuru nopelni tiek vairākkārt daudzināti mūsu 13. g. s. avotos. Bet tikpat skaidrs, ka ar savu patvarību un laupīšanu slavenais Zobenbrāļu ordenis lielā skaitā tika rekrutēts no Gotlandes, Vestfāles un Saksijas tirgotājiem un namniekiem⁶⁴, kas Livonijas krusta karos ieguldīja savus kapitus un personīgi piedalījās tikai tāpēc, ka jau visu 12. g. s. viņi bij uzturējuši nepārtrauktus tirdznieciskus sakarus ar Daugavas un Gaujas baseina tautām un labi zināja, kādas bagātības atrodamas Latvijā un Igaunijā. Lai arī nav iespējams ar skaitļiem noteikt ārzemju kapitāla dalības kvoti Baltijas iekarošanā, tomēr augšā minētā pāvesta 1234. g. citācijas rakstā uzdotā suma 45.000 mārkas jeb 9 tonnas sudraba ļauj apgalvot, ka latviešu un igauņu iekļaušana katoļu baznīcā un vācu tautības Romas imperijā notika uz šo pašu tautu rēķina ar naudas līdzekļiem, ko tās bij uzkrājušas ilgā un sūrā darbā.

Salīdzinot ar šiem faktiem, nožēlojami sājš un naivs ir Rīgas birģermeistara Franča Nīenstēdes tēlojums viņa 1604. g. Suntažos sarakstītā hronikā, kā nodibinājušies ārzemju tirgotāju sakari ar Livoniju 12. g. s. „Kad Brēmenes precinieki, braukdami uz Visbiju, vētras un Dieva prāta dēļ iemaldījušies Daugavā, un ar maizi, alu un citām ēdamvielām pielabinājuši turienes pagānus (kā zvērus!), bet pēc tam apdāvinājuši viņus ar cukuru, vīgēm, rozinēm un baltmaizi, tad trešā dienā sākusies maiņas tirdzniecība, pie kam pagāni atnesuši vāciem medu, vaskus, olas, zivis, linus, aitas, putnus un zvērādas, bet brēmenieši savūkārt

⁶⁴ SLVA. I n. 204, § 11 un turpat, II n. 221.

devuši pretim platmales, lentas, bikšturus, spogulīšus, jostas, nažus, adatas un ķemmes⁶⁶.“ Kāds bij šis tirdzniecības īstais raksturs, to redzēsim turpmāk, apskatot mūsu senās naudas sistēmas attīstību un naudas surogatu veidus.

4.

Rīgas parādnieku grāmatas ieraksti liecina, ka 1286.—1352. g. gandrīz ceturtdaļa visu tirdzniecisko darījumu notika ar v a s k i e m, pie kam izšķīra latviešu (*cera Lettica*), leišu un krievu vaskus. Ari mūsu tautas dziesmās vaski⁶⁶ tiek figurāli lietoti tikpat bieži, kā zelts, sudrabs un varš. No tām arī dabūjam zināt, ka vaskus darināja apaļos riteņos (5298), kurus pārdodot pirka „labu kumeliņu“ (13250), caunu cepuri (13253) un „siekiem sudrabiņu“ (10349). Blakus rudziem un miežiem vaski bij tēva dēla „trešā nauda“ (28001). Rīgas tirgū vaski nāca pusbirkava lielos gabalos vai arī t. s. krievu gabalos (*frusta Ruthenica*) jeb kapēs (*cap Ruthenica*), kas svēra 8 Livonijas podus. Kapi kā svara vienību pazīst arī Visbijas pilsētas tiesības un nosaka, ka ārzemju tirgotāji var pārdot līnus un citas gabalu preces tikai vairumā — pusbirkaviem vai kapēm.⁶⁷ 14. g. s. sākumā kape nekausētu vasku maksāja 3 mārkas, bet kausēto jeb tīrīto ap 5—6 mārkas: jēlvasku parasti viltoja, piejaucot tam taukus, ozola zīļu miltus, smiltis un pat

⁶⁶ Monumenta Livoniae Antiquae, II 14. lp. Rīga 1839.

⁶⁶ L. D.: vasku plāns (10488), galdi (1423), durvis (3713 v), logi (25810), krēsli (30385), sēta (30401 v), pils (2617 v), rati (30417), lemesnīca (30258), pavada (30277), kamanas (2333), groži (1330), vācele (4882), dzirņus (3488 v), kurpes (1321) u. t. t.

⁶⁷ H. Hildebrand, Das Rigische Schuldbuch, LII un LIII lp. Ari citos Livonijas avotos sastopam: „kap cere“, „капъ воску“. Kapes svaru, šķiet, Novgorodas tirgotāji būs aizguvuši no somugriem (*kappa, kapp*, pūrs vai sieks).

griķus.⁶⁸ Lai pārbaudītu, vai vaski nav viltoti, gabiliem apdauzīja (affkloppen) stūrus un tos kausēja; viltotos riteņus apzīmogoja ar krustu (gekreuzigt). Vasku nozīme tirdzniecībā izskaidrojama ar šīs preces lielo pieprasījumu kulta vajadzībām, sevišķi sveču liešanai⁶⁹. Lai gan divi 16. g. s. chronisti — Morics Brandiss⁷⁰ un Dionisijs Fabricijs⁷¹ apgalvo, ka Baltijas tautas vēl 12. g. s. nav pazinušas vasku vērtību un tos līdzīgi mēsliem sametuši kaudzē sētsvidū, tomēr viņu vārdiem nevaram piešķirt nekādu svaru, jo 12. g. s. krievu chronists Nestors, stāstot 969. g. notikumus, saka, ka lielkņazs Svjatoslavs († 973), vēlēdamies pārceļt galvas pilsētu no Kijevas uz Bulgārijas Perejaslavicu, to motivējis šādi: „te saplūst grieķu zelts, vīns un augļi, čehu sudrabs un zirgi, rūsiņu (t. i. vīkingu) ādas, vaski, medus un vergi.“⁷² Šos vaskus viņi ieguva Baltijā un Ziemeļu Krievijā gan meslu, gan preču apmaiņas ceļā. Un ja Rīgas-Smoļenskas 1229. g. tirdzniecības līgums runā par „vasku podu“ jeb Livonijas mārciņu (Liespfund), tad šāda pirmsvācu vasku svāra vienība varēja izcelties vienīgi vīkingu vasku tirdzniecībā ar Livoniju un Krieviju. Cik svarīgu lomu medus un vaski spēlēja mūsu senču tautsaimniecībā, var spriest no tā, ka 1212. g. izcēlās pat latgaļu un lībju dumpis zo-

⁶⁸ Turpat, n. 104 un 1447. Sal. J. Mancela Sprediķu grāmatu (II d. 1699. g.): „Wings peewiff jawu Kungu furr warrādams: ar Chrigfo Millsteems ļajauz wings to Wařku“ (196. lp.).

⁶⁹ L. D. 23689—90: „Bitīt, tavu šuvumiņu Baznīcā dedzināja.“

⁷⁰ Monumenta Livoniae Antiquae, III 46. lp. Riga 1842.

⁷¹ Scriptores rerum Livonicarum, II 443. lp. (Riga 1853.): „Et gens illa mellis duntaxat liquorem ex favis expressum, ceram, cujus usum ignorabant, cum apibus imperfectis immundam adhuc in aceros ad instar fimi cumulos accumularunt.“

⁷² A. A. Шахматовъ, Повѣсть временныхъ лѣтъ, I 79. lp. Петроградъ 1916.

ka Rīgas brālību un amatu iekšējā dzīvē vasku riteņi apgrozījās naudas vietā un bij likumīgs maksāšanas līdzeklis savas organizācijas kasierim, kas soda vasku izlietoja *tho denn lichten*, t. i. svecēm. Soda vaska likmes parasti bij šādas: ½, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8 un 16 mārkas mārciņas (bi enem Lives pund wasses); turpretim bagātiem melngalvjiem sodi bij lielāko tiesu noteikti tikai vasku podos: ½, 1, 2, 3, 5 podi, bet dažos gadījumos pat birkavos. Tā Lie-lās ģildes 1354. g. statuti soda ar pusbirkava vasku brāli, kas ar tuteni rokā apdraud otru, bet ar ve-selu birkavu, ja viņš to jau izvilcis no maksts⁷⁸. Jā-domā, ka visos šais tarifos paredzēti sodi kausētos vaskos, pie kam ap 1293. g. 1 birkavs šādu vasku maksāja 11½ mārkas jeb 552 ēras. No šīm tirgus cenām var izrēķināt, ka t. s. vasku mārkā 13. g. s. beigās bij līdzīga 1—1½ ērām kaltā naudā, resp. 3—5 ārtaugiem. Protams, sodu tarifos šis cenu samērs varēja būt arī citāds. Salīdzinot vairāku Rīgas amatu un brālību likmes par neatļautu alus izlaistīšanu uz grīdas, redzam, ka 1 vasku mārkā oficiāli bij pielīdzināta 2 ārtaugiem⁷⁹.

Vairākos brālību statutos lasam⁸⁰, ka brālim, kas kritis pagānu vai leišu gūstā, tiesība saņemt kā aizdevumu maisu vai birkavu sāls, ko izpirkties no gūsta. Tas liecina, ka arī sāls apgrozījās naudas vietā, un ka tā bij viena no vērtīgākām Latvijas importa precēm, līdzīgi tam, ka vaski dominēja Rīgas eksportā. Sāls Rīgā pienāca kuģos vaļējā veidā (losze soltt uth den schepen), pie kam sāls nesēju un līgeru pienākums bij to izkraut un novietot pagrabos, kur to sasmalcināja un ziemas sezonā iesvēra maisos nosūtīšanai uz Krieviju un

⁷⁸ Turpat, 318. un 323. lp.

⁷⁹ Turpat, 318. lp. § 47 un 375. lp. § 4; 237. lp. § 13, 396. lp. § 5, 408. lp. § 9, 415. lp. § 9.

⁸⁰ Turpat, 237. lp. (maiznieku zellu § 18), 376. lp. (sv. Gara ģildes § 15), 416. lp. (krāvēju ģildes § 25).

Lietavu⁸¹. Sāli mērija ar lastiem, to pusēm un ceturtdaļām⁸², bet svēra birkaviem un podiem. Lastā skaitīja 12 birkavus⁸³ jeb 240 Livonijas podus, kas dod 3840 mārkas mārciņas. Izejot no Gotlandes skālpunda (425 g) svara, iznāk, ka lasts svēra 1632 kg, bet izejot no Ķelnes mārciņas svara (409,5 g), dabūjam 1573 kg lielu lastu. Tā tad brālību statutos paredzētais birkavs sāls svēra 136 kg Gotlandes svarā, vai citiem vārdiem, maiznieku zeļļi varēja saņemt no savas brālības gandrīz veselu vezumu (300—440 mārciņas) sāls, lai atbrīvotos no gūsta.

Diemžēl noteikti nezinām, cik liels bij latviešu krāvēju ģildē paredzētais maiss sāls tām pašām vajadzībām. Tomēr no šīs brālības statutiem (V. 4) redzam, ka izsverot lastu sāls to bēra mucās, bet sāls tirdzniecībā uz lastu rēķināja kā 12 birkavus, tā 12 mucas, un muca sāls Baltijas ostās svēra 135,25 kg.⁸⁴ Tā tad maiznieku zeļļu statutos minētais birkavs bij identisks ar mucu sāls. Zinot, ka mucā, tāpat kā maisā, skaitīja 2 pūrus, varam apgalvot, ka arī krāvēji saņēma no savas ģildes birkavu sāls. Atkarībā no pieveduma un sezonas, šīs preces cenas bij ļoti dažādas: 14. g. s. beigās Dancigā lasts maksāja 8 prūšu mārkas, Tallinā 7½ Lībekas mārkas⁸⁵. 12. g. s. sāli Latvijā ievada no Visbijas, bet 13. un 14. g. s. no Lībekas, kur tas savukārt tika pievests no Līneburgas (t. s. Travenas sāls⁸⁶).

Šai sakarā jāatgādina Latviešu Indriķa (I. 11) minētā epizode, ka ap 1194. g., pēc bīskapa Mei-

⁸¹ Turpat, 419. lp.

⁸² Rīgas parādnieku grāmatas ieraksts n. 145: „½ lastam salis cum 4½ fert.“

⁸³ H. Hildebrand, Das Rigische Schuldbuch, LVII lp.

⁸⁴ R. Drillis, Mēri, 26701. lp. (LKV., 14. sēj.)

⁸⁵ W. Stieda, Revaler Zollbücher und -Quittungen des 14. Jahrh., CXVII lp. Halle 1887.

⁸⁶ Rīgas parādnieku grāmatas ieraksts n. 771, 1295. g.

narda neizdevušās bēgšanas uz Visbiju, lībji viņam zobgalīgi jautājuši⁸⁷: „Sveiks, rabi, cik Gotlandē maksā sāls un vadmala?“ Lai gan ar šo nosaukumu vadmala tikai vienreiz minēta kādā Rīgas parādnieku grāmatas 1289. g. ierakstā (n. 1063), tomēr nav šaubu, ka tā visu 13. g. s. un arī vēlāk tika ievesta Latvijā. Šai darījumā teikts, ka Ludekins palicis parādā Vīmanim 3 mārkas un pus vērđiņa par 404 lūku virvēm (*funes*)⁸⁸ bez 1 olekts (ulna) vadmalas, pie kam šis gabals (*pannus*) pirktis par 3 vērđiņiem un 1 satinu. Tā kā virvē jeb riepā (*rep*) bij 10 olektis, bet Rīgas olekts garums ap 52 cm⁸⁹, tad iznāk, ka Rīgā 2100 m vadmalas tika pārdoti par 50 lotēm sudraba⁹⁰ jeb 150 ērām. H. Hildebrands domā, ka minētā darījumā uzdotā iepirkuma cena 12½ lotes par gabalu attiecas uz visu baķi un no tā secina, ka vadmala Rīgā pārdota taisni četrreiz (50:12½) dārgāk nekā pirktā⁹¹. Jau 1282. g. dāņu karalis Eriks aizliedza Vācijas un Gotlandes tirgotājiem Tallinā pārdot audeklu un vadmalu (*watmal*) pēc olektīm, bet to varēja darīt vienīgi veseliem baķiem⁹². Jādomā, ka sākumā tāda kārtība bij arī Rīgā, kas nozīmē, ka sīktirdzniecībā vadmalas pārdošanas cena bij vairāk nekā četrkārtīga, salīdzinot ar iepirkšanas cenām.

⁸⁷ „Ave, rabbi, et quo precio sal aut watmal in Gothlandia comparetur.“ Iztulkojot šo tekstu, J. G. Kols pareizi piebilst: „Das beweist, daß schon in den neunziger Jahren des 12. Jahrhunderts die Preise auf dem Dünamarkte sich nach den Preisen auf Gothland regulirten.“ (Baltische Monatsschrift, Bd. 21, 174. lp.)

⁸⁸ LGU., I n. 633: „funis sive basta.“

⁸⁹ E. Dunsdorfs, Dažas Rīgas tirdzniecības parašas, 265. lp. (LVI žurnals, 1938. g. n. 2.)

⁹⁰ Pēc šāda aprēķina: $404 \times 10 - 1 = 4039$ olektis jeb $0,52 \times 4039 = 2100$ m. Pārdošanas cena bij: $16 \times 3 = 48$ lotes plus $\frac{1}{4}$ mārkas jeb 2 lotes = 50. Gabala iepirkšanas cena: $16 \times \frac{3}{4} = 12$ lotes plus 1 satins jeb $\frac{1}{2}$ lotes = 12½.

⁹¹ H. Hildebrand, Das Rigische Schuldbuch, 72. lp., 2. piez.

⁹² LUB., I n. 478.

Novgorodā 1346. g. vācu preciniekiem bij atļauts pārdot vadmalu ari pus virves (bi halven repen) jeb 5 olekšu lielos lakatos⁹³, kāda norma bij noteikta strīpainai vadmalai Skandināvijā. 16. g. s. sākumā Rīgas krievu kupči sūdzas rātei, ka nevāci pārdodot vadmalu pat pa atsevišķām olektīm, ko vajagot noliegt⁹⁴.

Ari vadmala mūs šē interesē vienīgi kā nauda. 11. g. s. islandiešu likumu grāmata, t. s. *Grágás* nosaka: „vadmalai jāapgrozas kā naudai, ja tā ir jauna, cieši noausta un 2 olektis plata.“ Šādas pelēkas vadmalas gabals, 6 olektis (2,91 m) garumā un 2 olektis (97 cm) platumā, bij pielīdzināts 1 ērai jeb 2 lotēm sudraba, bet 120 olektis 1 govij, kas Islandē bij visu tautsaimniecisko vērtību vienība. Turpretim vadmala ar ieaustām sarkanām vai rudām strīpām bij dārgāka, proti: jau 5 olektis maksāja 1 ēru⁹⁵. 11. g. s. otrā pusē sarakstītā norveģu tiesību grāmata, t. s. *Gulathing*, savā likumīgo maksāšanas līdzekļu sarakstā piemin govīs, ērzeļus, aitas, kuģus, ieročus, vadmalu, audeklu, zvērādas, vergus, zelta un sudraba gredzenus (*baugr*), ar ko tiesā varēja maksāt savas soda naudas⁹⁶. *Gulatings* sauc vadmalu par frīzu audumu (*Fries*) un nosaka tai dažādu kursu: par karaļa ierēdņa nosīšanu jāmaksā 15 mārkas, skaitot 6 olektis par 1 ēru (§ 170); brīva zemnieka nogalināšana jālīdzina ar 13½ mārkām, skaitot 12 olektis par ēru (§ 243). Šai pašā avotā govīs notaksēta par 2½ ērām (§ 223), kas nozīmē, ka 10 mārkas lielu soda naudu varēja līdzināt ar 32 govīm (§ 218); turpretim savu kunga tiesu no soda naudām karalis saņēma spirālveidīgi grieztos sudraba gredzenos, kuru takse

⁹³ LUB., VI n. 2821 § 2, 135. lp.

⁹⁴ LUB., 2 Abt. II, n. 430 § 3.

⁹⁵ D. Schönfeld, *Der isländische Bauernhof und sein Betrieb zur Sagazeit*, 222.—224. lp. Straßburg 1902.

⁹⁶ *Norwegisches Recht: das Rechtsbuch des Gulatings*, übersetzt von R. Meißner, 132. lp. Weimar 1935.

bij 12 ēras⁹⁷ gabalā, tā tad 72 olektis vadmalas. Tai vietā Zviedrijā maksāja ar olektīm audekla un augstāko skaita vienību sauca par linu mārk (*lin-mark*). Pētnieki domā, ka vadmalas nauda vispirms lietota Frīzijā, kur par *vadmel* sauca zināma lieluma (218 cm garus) vilnas lakatus, kam formata ziņā (167—230 cm × 67—89 cm) atbilst mūsu villaines⁹⁸. No 500.—900. g., kad frīzi bij pirmā jūrnieku un tirgotāju tauta Ziemeļeiropā, skandinavi kopā ar daudziem citiem frīzu vārdiem⁹⁹ pārņēma no viņiem arī vadmalas mārk (*mork vadmála*), bet no ziemeļniekiem to savukārt patapināja skoti, vāci, igauņi un latvieši. Frīzu vadmalas mārk sākumā bij novērtēta par 12 denarijiem jeb 1 šķiliņu, un iekšējā tirgū tā bij apgrozībā vēl 12. un 13. g. s. ar nosaukumu „laužu mārk“ (*liudmark*) jeb „mazā mārk“, pie kam toreiz tās kursu pielīdzināja 4 šķiliņiem; turpretim linu mārkā bij līdzīga 12 šķiliņiem, un 11. g. s. to izspieda sudraba naudas mārkā¹⁰⁰. Tā kā jau 12. g. s. Skan-

⁹⁷ Turpat, XXV lp.

⁹⁸ R. Žariņš, Villaine, 112. lp. (Latvju tautas dainas, III. Rīgā 1929.)

⁹⁹ E. Wadstein, Friesische Lehnwörter im Nordischen, 14.—16. lp. (Skrifter utgifna af Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, Bd. 21:5. Uppsala 1922) un otrā rakstā: On the Relations between the Scandinavians and Frisians in Early Times, 9.—25. lp. (Saga-Book of the Viking Society, XI. London 1936.) uzskata par frīzu vārdiem kādus 9 tirdzniecības, 6 tiesību, 11 baznīcas, 7 celtniecības, 8 mājturības un 16 citus tehniskus terminus, ko zviedri aizguvuši no saviem dienvidu kaimiņiem. Starp tiem mūs var interesēt: kuģis (fr. *kog*), enkurs (fr. *anker*), bāka (fr. *bāken*), lasts (*laest*, no kā savukārt franču *ballast*, balasts), birka (*berek*, *berk*), pālis (fr. *pāl*), mantels (fr. *mantel*, *mentel*) un vadmala (*vadmel*).

¹⁰⁰ Fr. von Schrötter, Wörterbuch der Münzkunde, 736.—37. lp. Berlin 1930. Pēc ceļotāja Ibrahima ibn Jakuba vārdiem Čehijā ap 965. g. mazi lina lakatiņi apgrozījušies kā nauda. Helmolds savā Slavu chronikā stāsta, ka vēl 12. g. s. Pomeranijas slavi maksājuši sakšiem meslus ar audekla gabaliem (panno lines, 77. lp.).

dinavijā vadmala sāka zaudēt naudas raksturu, tad arī mūsu 13. g. s. avoti to vairs šādā nozīmē nepazīst.

Ievērojot Baltijas tirdzniecību ar Krieviju, jau teoretiski jāsecina, ka Latvijā apgrozījās arī krievu nauda. Diemžēl, krievu naudas vēsturnieku vidū pastāv divi pilnīgi pretēji virzieni, no kuriem vieni par Krievijas vecāko naudu uzskata zvēradas, bet otri to noliedz, apgalvodami, ka krievi pazinuši vienīgi sudraba valutu vai nu stieņos vai kaltā sīknaudā — 9. un 10. g. s. arābu dirhemus, pēc tam Rietumeiropas denarijus. Šīs pretrunas ceļas no rakstīto avotu nepilnības un numismatiskās terminoloģijas — kunas, nagatas, rezanas — neskaidrības. Ādas naudas aizstāvji līdz ar krievu zoologu Usovu domā, ka kunas sākumā nozīmēja caunu ādiņas; ja tās laida tirgū veselā veidā ar klāt atstātām kājiņām (куница ногата), tad sauca par nagatām (no нога, kāja) un vērtēja par 2½ dirhemiem; ja apgrozījās tikai tās vērtīgākā daļa, mugura ar galviņu un priekškājām, tad runāja vienkārši par kunu, un tā maksāja 2 dirhemi; turpretim pārējo caunādas atgriezumu, vēderiņu ar pakakājām (куница рѣзана), sauca par rezanu, ko vērtēja par 1 dirhemu¹. Vēl zemāks kurss bijis pelēko vāveru (кр. вѣверица) ziemas ādiņām, jo no grieķu valodas tulkotos tekstos ½ denarijs jeb obols (ὀβολος) atvietots ar krievu vārdu вѣкъша (vāvere). Turpretim M. Levšinovskis domā, ka katrs no šiem nosaukumiem apzīmēja dažādu zvēru ādiņas: nagata — sabuļu, kuna — caunu, rezana — sermuļu, pie kam grivnā (rietumslavu *hryvna*) sākumā skaitījuši 20 nagatas, 25 kunas, 50 rezanas, 250—1000 vekšas². Šīs teorijas piekritēji atgriežas pie V. Gūtceita 1864. g. izteiktās hipo-

¹ Е. Щепкинъ, Воряжская вира, 34. лр. Одесса 1915.

² М. С. Левшинновскій, Спорные вопросы русской нумизматики, 87.—90. лр. Петроградъ 1915.

tezes, ka nagatas vārds aizgūts no igauņiem, kam *nahad* nozīmē ādas³.

Uz šiem valodnieciskiem argumentiem monetārās teorijas atbalstītāji savukārt atbild, ka visi šie nosaukumi vēl labāk izskaidrojami ar ārzemju numismatisko terminoloģiju. Tā E. Vadsteins atradis Rustringas frīzu likumos izteicienu: „*thet pund is siugun skillinga cona*“⁴, no kā minētais autors secina, ka frīzi aizguvuši Novgorodas tirgotāju papēmienu, skaitīt naudu pēc kunām⁵. Bet jau N. Bušs izteica pilnīgi pretējas domas, ka krievi ar frīzu starpniecību būs šo vārdu patapinājuši no angļu *coin* (moneta). Ari nagatas un vēkšas⁶ vārdu pēdējā laikā cenšas saistīt ar austrumu valodām, pie kam aizrāda uz 13. g. s. beigās Veckrimā jeb Solhatā italiešu tirgotāju vajadzībām sastādīto Kumaņu kodeku, kur minēta naudas nagata (*nagt pecunia*⁷), ko atvedina no arabu *nakd*⁸.

³ W. von Gutzeit, Wörterschatz der deutschen Sprache Livlands, II 275.—76. lp. Rīga 1864.

⁴ E. Wadstein, Ett vittnesbörd om gammal Frisisk förbindelse med Ryssland, 289.—92. lp. (Festskrift til H. J. Falk. Oslo 1927.)

⁵ E. Wadstein, On the Relations between the Scandinavians and Frisians, 6.—21. lp. aizrāda, ka frīzi jau 9. g. s. ar savām ādas, vilnas un sāls precēm bij iespiedušies Baltijas jūrā un dibinājuši Šlezvīgu, Birku un Sigtunu, kur viņiem bij savas tirgotāju ģildes. No šām pilsētām frīzi savukārt devušies uz Baltiju un Krieviju, no kurienes viņi patapinājuši „kunas“ vārdu naudas nozīmē. Ari Indriķa kronika stāsta par frīzu piedalīšanos bīskapa Alberta krusta karos pret Livoniju (IV. 3, X. 17, XIV. 3).

⁶ E. Ф. Карский, Русская Правда по древнейшему списку (Ленинград 1950), 95. lp.: persiešu *vešek* nozīmē sarkano lapsu un tās ādu.

⁷ Sal.; Д. А. Расовский, Къ вопросу о происхождении Codex Cumanicus, 207.—212. lp. (Seminarium Kondakovianum, III. Prague 1929.)

⁸ N. Bauer, Nogata, 460. lp. (Fr. von Schrötter, Wörterbuch der Münzkunde. Berlin 1930.): „*nakd* — pecunia parata et praesens solutio, probus et justus ponderis nummus.“

Rezanas vārdu atvasina no verba рѣзать (griezt), un monetarās teorijas aizstāvji domā, ka tā saukuši uz pusēm pārgrieztu sudraba dirhemu, kamēr ādas naudas piekritēji saista šo vārdu ar рѣзы, kas senāk nozīmēja procentus, un domā, ka tie maksāti ar sermuļu vai vāveru ādām⁹. Daudz pārrunāta arī Novgorodas krievu 1268./69. g. līgumos ar gudu un vācu tirgotājiem minētā atlīdzība Volchovas ločiem — capita martarorum¹⁰, kam 12. g. s. avotos atbilst куньи мордки, bet vēlāk vienkārši мордки. Ari pazīstamie 15. un 16. g. s. ceļotāji Žilbērs de Lanuā un S. Herberšteins runā par vāveru un caunu austiņām (*avriculis*) un galviņām (*testes*), ko krievi lietojot sīknaudas vietā¹¹. Kaut ko līdzīgu stāsta Rīgas birģermeistars Fr. Nīenstēde savā 1604. g. Suntažos sarakstītā Livonijas chronikā¹²: 12. g. s. beigās lībji nav vēl pazinuši kalnu naudu, bet tās vietā devuši Brēmenes preciniekiem 2 vāveru austiņas (Grauwerck-Ohren), kurās bijuši ielocīti mazi sudraba stienīši, no kā 3 šķiliņu gabali nosaukti par ērām (Öre), bet 2 šķiliņu monetas par nagatām. Lai gan monetaristi cenšas arī šo nosaukumu *capita, mordki* iztulkot kā tautas vārdu sudraba stienīšiem¹³, tomēr kāds 1398. g. krievu līgums pazīst terminu мордка обѣушная, ko protams nevar izskaidrot ādas naudas noliedzēji¹⁴. Daži domā, ka vārds *mordka* ir aizgūts no zviedru nosaukuma *mård* (cauna), kā Novgorodā somugri saukuši caunādu ar nogrieztām kājām, bet ārzemnieki šo ādu šķirni dēvējuši par

⁹ M. С. Левшиновскій, turpat, 78. un 89. lp.

¹⁰ L. K. Goetz, Deutsch-Russische Handelsverträge des Mittelalters, 103.—105. lp. Hamburg 1916.

¹¹ Sal.: A. K. Марковъ, Русская нумизматика, 2. изд., 12.—13. lp. Петроградъ 1915.

¹² Monumenta Livoniae Antiquae, II 15. lp. Riga 1839.

¹³ N. Bauer, Mordka, 401. lp. (Fr. von Schrötter, Wörterbuch der Münzkunde.)

¹⁴ Марковъ, turpat, 16. lp.

„galviņām“ vai „austiņām“. Ka tādas mazvērtīgas zvērādas ar nogrieztām kājām tiešām apgrozījušās Krievijas tirgos, to apliecina dažas vācu tirgotāju un krievu¹⁵ lielkņazu sūdzības. Turpretim citi aizstāv agrāko uzskatu, ka *mordka* bij tikai ādas kredita zīme bez iekšējas vērtības.

Neatkarīgi no šiem valodnieciskiem strīdiem nav šaubu, ka senā Krievijā naudas vietā apgrozījās zvērādas, līdzīgi tam, kā Skandināvijā šai pašā lomā redzējām vadmalu un audeklu. Bez tam bizantiešu zvērādu tirgus nosaukumi *Basilisa cunariorum* un *Cunaria* liecina, ka grieķi krievu ādas dēvēja par kunām. Sevišķi nomaļākos apgabalos zemnieki pastāvīgi veda uz tirgu mežā iegūtās zvērādas, kam pilsētā bij noteikts kurss attiecībā pret sudraba stienīšiem un kalto naudu — dirhemiem un denarijiem. Ādas naudas bijumu Krievijā apliecina vairāki literāri avoti, kuru liecības grūti atspēkot. Tā 10. g. s. arābu ceļotājs Ibn-Dasta stāsta, ka starp Volgas bulgariem monetas vietā apgrozoties caunādas un katra ādiņa līdzinoties 2½ dirhemiem, tā tad 1 nagatai. Persiešu rakstnieks Achmeds no Tusas 1160. g. raksta, ka krieviem vairs neesot dirhemu, bet ādas nauda — vāveru un caunu ādas ar priekšējām un pakaļējām ķepiņām. Tāpat jāpiešķir ticamība t. s. Nestora kronikai, kas runājot par mesliem blakus sudraba monetām (щялягъ) piemin arī zvērādu dāņas: 859. g. vareģi likuši Novgorodas somugriem un krieviem maksāt 1 vāveri (по бѣлѣ вѣверици) no sētas; 883. g. kņazs Oļegs prasījis no drevļāniem par sabuļam (по чьрнѣ кунѣ), bet 980. g. Vladimirs atbildējis vareģiem, kas dzinuši 2 grivnas no vīra, lai viņi pagaida vēl kādu mēnesi, kamēr ievāksot kunas no kijeviešiem¹⁶. Tas nozīmē, ka grivna sa-

¹⁵ М. С. Левшиновскій, turpat, 105.—110. лр.

¹⁶ А. А. Шахматовъ, Повѣсть временныхъ лѣтъ, I, 19., 24., 95., 182. лр. Петроградъ 1916.

stāvēja no kunām. Ari vecākais krievu tiesību avots, t. s. Русская Правда, paredz sodus grivnās, kunās, nagatās un rezanās.

Grivnas vārda etimoloģija nav noskaidrota. Akademiķis A. Kuniks atvasināja šo nosaukumu no krievu грива (krēpes, kakls) un no tā secināja, ka senāk par grivnām saukuši kakla gredzenus (*torques*); citi uzskata šo vārdu par aizguvumu no Rietumeiropas. Vispirms krievu avotos (sākot ar 9. g. s.) sastopam t. s. kunu grivnu (гривна кунъ), bet 12. g. s. un vēlāk tiek minēta arī sudraba grivna (гривна серебра). Tas pierāda, ka grivna līdzīgi mārkai tika lietota dažādās nozīmēs. Kunu grivna vai vienkārši grivna bij aprēķina nauda, kas līdzīgi siknaudas mārkai atradās zināmās kursa attiecībās pret sudraba grivnu un stieņu māрку. 12. un 13. g. s. Novgorodas lieto sudraba stieņu grivna bij pielīdzināta 2, bet Smoļenskas — 4 kunu grivnām kaltā naudā vai zvērādās¹⁷. Šīs naudas grivnas $\frac{1}{20}$ daļu sauca par nagatu, $\frac{1}{25}$ par kunu, $\frac{1}{50}$ par rezanu. Tomēr Русская Правда trešā redakcijā, kas uzrakstīta 12. g. s. sākumā, arī kuna nozīmē $\frac{1}{50}$ daļu grivnas, tā tad kuna bij pārvērtusies par rezanu. Krievu naudas vēsturnieki izskaidro šo parādību ar pāreju no arābu dirhemiem uz divreiz vieglākiem Rietumeiropas denarijiem, pie kam 10. g. s. 25 kunām jeb 50 dirhemiem pielīdzinātā naudas grivna jau 11. un 12. g. s., maksājot to divreiz lētākos denarijos, bij jālīdzina ar 50 kunām¹⁸, lai dabūtu to pašu sudraba daudzumu. Citiem vārdiem, naudas grivnas sistēmā nebij vairs starpības starp kunu un rezanu, kāpēc arī dažos Русская Правда 15. g. s. rokrakstos kunas vārds tiek atvietots ar rezanu¹⁹.

¹⁷ N. Bauer, Grivna, 238. lp. (Fr. von Schrötter, Wörterbuch der Münzkunde.)

¹⁸ E. Щепкинъ, Варяжская вира, 47. lp. Одесса 1915.

¹⁹ A. Марковъ, Русская нумизматика, 15. lp.

No krievu naudām Baltijas avoti piemin nagatu. Latviešu Indriķa chronikā lasam, ka 1210. g. krievi uzlikuši Otepää igauniem 400 nagatu mārkas (*marcas nogatarum*) meslu (XIV. 2), bet 1212. g. Varboļas igauniem 700 nagatu (XV. 8). Tā kā Novgorodas vācu sētas 1240. g. statutu projekts²⁰ atšķir sudraba mārkus (*mark silveres*) no kunu mārkas (*mark kunen*), tad ir skaidrs, ka pēdējā bij vācu nosaukums krievu naudas grivnai, kuras $\frac{1}{20}$ daļu sauca par nagatu. Jādomā, ka igauniem mesli bij jādod sudraba stienīšos, bet ne denarijos. Tā kā 13. g. s. Novgorodas sudraba stienīšu svars vienam tipam bij 197, bet otram tipam 200 g²¹, tad 1 nagata pēdējā gadījumā svēra ap (200:20) 10 g sudraba, kas nozīmē, ka Otepää igaunju mesli bij (10×400) 4 kg, bet varboliešu (10×700) 7 kg sudraba stienīšos. Otepää spiralveidīgie stienīši (ozeriņi) svēra ap 90—100 g²², ko zinot var izrēķināt, ka krievu mesli minētiem Igaunijas novadiem bij 40 un 70 ozeriņi. Ievērojot to, ka 1150. g. Smolenskā lapsas āda bij novērtēta par 5 nagatām, iznāk, ka pirmā gadījumā igaunji varēja atpirkties no mesliem ar 80, bet otrā — ar 140 lapsām.

Jau 1914. g. P. Šmits izteica domas, ka krievu nagatas būs pazinuši arī latvieši, „tikai nav mums uzglabājušās nekādas tuvākas ziņas par tām“, izņemot chronistu Fr. Nienstēdi²³. F. Miklošičs domā, ka leišu *nagatka* ir aizgūvums no krievu valo-

²⁰ LUB., VI n. 2750; sal.: LUB., II n. 413, 1269. g.

²¹ N. Bauer, Die Silber- und Goldbarren des russischen Mittelalters, 98. lp. (Numismatische Zeitschrift, Bd. 63. Wien 1931.)

²² R. Šnore, Zur Typologie der frühen Silberbarren, 184. lp. (Pirmā Baltijas vēsturnieku konference Rīgā 1937. g.)

²³ P. Šmits, Etnografisko rakstu krājums, II, 132. lp. Rīgā 1923. Autors šai vietā sajauc Nienstēdi ar Jernu (*Hiärn*), teikdams, ka šo ziņu avots esot pēdējais.

das; iespējams, ka arī latviešu vārdā „nagata“ (Augenfell) saglabājies aizmirsts un pārprasts krievu ādas naudas nosaukums. P. Šmita minējumu var pierādīt par Rīgas pārstrādātiem statutiem, kas nosaka (VI. 9), ka aizbēguša drellja ķērējam jāmaksā atlīdzība 1 nagata par katru jūdzi, bet ja drellis sagūstīts aiz Daugavas [Zemgalē vai Kursā], tad 4 ārtaugi sudraba. Jau citā vietā esmu aizrādījis²⁴, ka divu svešvārdu (*drel*, *nogat*) lietošana šai lejasvācu tekstā liecina, ka minētā norma radusies pirms vācu laikiem un pēc tam pārņemta Rīgas jaunās tiesībās. Tomēr šai sakarā bieži citētā Fr. Nienstēdes chronikas vieta, ka 12. g. s. nevāci saukuši par nagatu 2 šķiliņu naudas gabalu, bet 3 šķiliņu monetu par ēru jeb ausi (*auss, davon die 3 Schillingstücke noch Öre heissen*), jāuzņem ar lielu uzmanību, nemaz nerunājot par aplamo ēras vārda etimoloģiju un anachronismu, it kā 12. g. s. šķiliņš jau būtu moneta. Man šķiet, ka šo ziņu Rīgas birģermeistars ir aizguvis no kāda 16. g. s. avota, varbūt pat no Tērbatas rātes 1590. g. protokola, kur lasam²⁵: „Pēc seniem Rīgas ieradumiem 1 zelta mārkā ir līdzīga 8 mārciņām jeb mārkām sudraba, bet pēdējā 4 mārkām [kausiņu]; 1 ārtaugs (*ortag*) ir 1 šķiliņš, 1 nagata 2 šķiliņi, 1 ēra 3 šķiliņi.“

Spriežot pēc dažiem valutu kursiem, protokolā minētie Rīgas „senie ieradumi“ pa daļai sniedz atpakaļ līdz 13. g. s. sākumam, kad zelta un sudraba attiecības bij 1:8. Toties nagatas, ārtauga un ēras pielīdzināšana šķiliņiem liecina par jaunākām tradīcijām, jo cik man zināms, Rīgas šķiliņi (*schillinge Riges*) pirmoreiz Latvijas avotos sastopami tikai 1252. g., proti sv. Gara brālības statu-

²⁴ A. Švābe, Die Nachwirkungen der Wikingerzeit in der lettischen Rechtsgeschichte, 199. lp. (Pirmā Baltijas vēsturnieku konference Rīgā.)

²⁵ Fr. Gadebusch, Livländische Jahrbücher, II 2, 77. lp. Riga 1781.

tos (§ 18)²⁶. Pēc tam šķiliņa vārdu atrodam Lībekas-Tallinas pilsētas tiesību 1257. g. latīņu un 1282. g. lejasvācu kodekos²⁷, kamēr Rīgas parādnieku grāmatā vēl tikai 1286. g. (n. 470). Tā tad līdz tam latvieši uz nagatu neattiecināja vis šķiliņu, bet kādas citas naudas nosaukumu, kas vērtībā atbilda krievu nagatai. Tā kā 1422. g. 27. augusta naudas likums²⁸ ārtaugus oficiāli pārdēvēja par šķiliņiem, tad kļūst saprotams, kāpēc 1590. g. protokols nosaka ārtauga un šķiliņa paritāti, lai gan 13. g. s. beigās 1 šķiliņš bij līdzīgs 4 ārtaugiem. Tāpat nepareizs ir šī protokola kurss ērām, jo skandinavu mārkas sistēmā 1 ērā skaitīja nevis 3 šķiliņus, bet 3 ārtaugus. Ja nu no 13. g. s. naudas sistemu viedokļa divi naudas kursi ir nepareizi, tad jāapšaubā arī 1590. g. protokola un Fr. Nīenstēdes 1604. g. chronikas uzdotais kurss nagatai, kas it kā līdzinoties 2 šķiliņiem.

Šai ziņā ir svarīga Rīgas-Hāpsalas pilsētas tiesību 1294. g. redakcija, kuras avots bij Rīgas pilsētas tiesības. Ari Rīgas-Hāpsalas tiesības runā par dreļļu ķērējiem un nosaka viņu atlīdzību 4 šķiliņus par jūdzi²⁹. Ievērojot to, ka Rīgas pārstrādātie statuti un Hāpsalas tiesību 1294. g. redakcija radušies vienā laikā, ir pamats pieņemt, ka abos kodekos tika noteikta vienāda atlīdzība dreļļu ķērējiem, kas nozīmē, ka 13. g. s. beigās 1 nagata bij līdzīga 4 šķiliņiem. Bet tā kā 1300. g. uz 1 Rīgas māрку dažreiz skaitīja 32 šķiliņus³⁰, tad minētā atlīdzība atbilst $\frac{1}{8}$ Rīgas mārkas vai skandinavu

²⁶ W. Stieda und C. Mettig, Schragen, 376. lp. SLVA., II n. 354.

²⁷ F. G. von Bunge, Die Quellen des Revaler Stadtrechts, I, 46. lp. un t. t. Dorpat 1842.

²⁸ LUB., V n. 2432 un AR., I n. 307; sal. arī LUB., VIII, 257. lp.

²⁹ J. G. Napiersky, Die Quellen des Rigischen Stadtrechts, 47. lp. § 46. Riga 1876.

³⁰ Rīgas parādnieku grāmatas ieraksts, n. 408.

mārkas sistēmas 3 ārtaugiem jeb 1 ērai. Šādam nagatas kursam nerunā pretīm arī Rīgas pārstrādāto statutu (VI. 9) tālākais teksts, kas nosaka, ka drellja ķērējam pienākas 4 ārtaugi sudraba, ja drellis sagūstīts nevis Vidzemē, bet aiz Daugavas, tā tad Zemgalē, Kursā vai Leišos. Šai gadījumā bij grūtāk drelli noķert un pārvest atpakaļ Rīgā, kāpēc arī atlīdzībai vajadzēja būt lielākai. Vēl trešo nagatas kursu uzdod Vartberges Ērmanis savā Livonijas chronikā³¹. Stāstot par 1362. g. 10. jūnija kārtu saeimu, viņš saka, ka mestrs apsūdzējis Tērbatas bīskapu krāpšanā: ja ordeņa zemnieki ko pārdevuši Tērbatā, tad viņiem par nagatu doti tikai 6 Lībekas nummi (*Lubenses nummi*), bet pērkot pilsētas preces nagata rēķināta par 7 nummiem. Saeima nolemj, ka turpmāk Tērbatā, tāpat kā pārējā Livonijā, 6 Lībekas nummi jāpielīdzina 1 nagatai (*nogatam*). Tā kā parasti par *nummus* sauc kaltās naudas kausiņu, kas skaitā 12 gāja uz 1 Lībekas šķiliņu, tad iznāk, ka 1362. g. 1 nagatas kurss bij tikai $\frac{1}{2}$ šķiliņa. Tas nav ticams; tāpēc jāpieņem, ka šē ar nummu domāti šķiliņi. 1362. g. no 1 mārkas Lībekā kala 576 kausiņus³² jeb 48 šķiliņus; tā tad nagatas kurss bij (48:6) $\frac{1}{8}$ mārkas. Tas saskan ar augšā aprēķināto nagatas kursu 1294. g. pēc Rīgas-Hāpsalas pilsētas tiesībām: 4 šķiliņi, kas toreiz arī bij $\frac{1}{8}$ mārkas.

Bet varbūt arī kāda cita krievu grivnas skaita vienība ir sastopama mūsu 13. g. s. avotos tikai slēptā veidā? — Man šķiet, uz to var atbildēt pozitīvi. Ir zināms, ka sakšiem un ziemeļniekiem lopi bij visu vērtību mērs, pie kam sodu tarīfos paredzētos maksājumus varēja kārtot vai nu monetās vai lopos pēc likumdevēja noteiktas taksēs. Tā

³¹ Hermanni de Wartberge Chronicon Livoniae, hrsg. von E. Strehlke, 82.—83. lp. (Scriptores rerum Prussicarum, II. Leipzig 1863.)

³² W. Jesse, Der wendische Münzverein, 209. lp. Lübeck 1928.

Leges Saxonum nosaka, ka viengadīgs vērsis vai aita ar jēru maksā 8 denariusus, govys ar teļu $2\frac{1}{2}$ solidus, viengadīgs teļš 1 solidu un tml.³³ Mūsu sodu likumos šāda cenu kataloga nav, toties tas atrodams zemgaļu 1272. g. līgumā, kur lasam: „desmitās tiesas vietā viņiem jādod pūrs rudzu un pūrs miežu Rīgas mērā, bet katru pūru var izpirkt ar 2 ārtaugiem (*artinck*) Rīgas sudraba vai ar 2 caunas vai 8 vāveres (*gra vel*) ādiņām.“ Tā tad vērtību skala bij 1:2:2:8, vai pārrēķinot uz 1 ārtaugu $\frac{1}{2}:1:1:4$. Skandināvu naudas un svara sistemā katrs ārtaugs bij $\frac{1}{24}$ sudraba mārkas, kas nozīmē, ka arī 1 cauna bij $\frac{1}{24}$, bet vāvere $\frac{1}{96}$ daļa no kādas citas vecākas naudas sistēmas, kas pirms vācu laikiem bij spēkā Latvijā. Šai gadījumā tā var būt vienīgi sudraba grivna, kur kuna skaitījās $\frac{1}{25}$, bet nagata $\frac{1}{20}$ daļa. Tomēr ievērojot Kijevas (157,8 g) un Novgorodas (197 g) grivnas³⁴ dažādo svaru 12. g. s., varam aprēķināt, ka Kijevas nagatas sudraba daudzums (157,8:20) bij tāds pats kā Novgorodas kunai (197:25), t. i. ap 7,89 g. Citiem vārdiem, atkarībā no sudraba stieniņu svara nagata un kuna vienā un tai pašā skaita grivnas sistemā varēja būt līdzvērtīgas naudas³⁵, protams, katra savā teritorijā. 13. g. s. Novgorodas sudraba grivnas $\frac{1}{25}$ daļa jeb kuna svēra (200:25) 8 g, kamēr skandināvu mārkas sistemā $\frac{1}{24}$ jeb ārtaugs saturēja arī ap 8 g sudraba³⁶. Tas pierāda, ka zemgaļu līgumā saskaņotas divas dažādas naudas sistēmas — agrākā grivnas un vēlākā mārkas, un ka vērtību skalā cauna atbilst krievu Novgorodas kunai, bet vāvere pus rezanai (2 g). No tā jāsecina, ka 11.—12. g. s. latviešu cauna maksāja 2 dirhemus, bet

³³ *Leges Saxonum und Lex Thuringorum*, hrsg. von Cl. von Schwerin, tit. LXVI, 33.—34. lp. Hannoverae 1918.

³⁴ N. Bauer, Bd. 62, 107. lp. un Bd. 63, 98. lp.

³⁵ E. Шепкинъ, *Варяжская вира*, 38. un 44. lp.

³⁶ A. W. Brøgger, *Ertog og øre, den gamle Norske vegt*, 94. lp. Kristiania 1921.

vāvere (krievu *бекша*) bij pielīdzināta dirhema pu-
sei. Šādi uz pusēm sagriezti dirhemi lielā skaitā
atrasti arī Latvijā: piem., 1915. g. Nāves salā at-
segtā Kufas monetu depozitā uz 37 veseliem bij
123 pusdirhemi³⁷.

Tiesa, arābu monetu saciršana notika galveno-
kārt tāpēc, ka dirhemi bij 2—4-kārt smagāki un
vērtīgāki par anglosakšu un vācu peniņiem, kā-
pēc sudraba krīzes sākumā 11. g. s. iedzīvotāji, iz-
lietodami maksājumiem savus agrākos dirhemu
krājumus, laida tos apgrozībā pēc sudraba parita-
tes, rēķinot uz 1 Rietumeiropas peniņu dirhema
pusi vai pat ceturtdaļu. Tomēr jādombā, ka Kufas
naudas sagriešana notika arī agrāk, pie kam pus-
dirhemiem toreizējā zvērādu tirgū atbilda noteik-
tas lēto ādiņu šķirnes. Ka vāvere bij vismazvērtī-
gākā ādiņa un līdz ar to visniecīgākā naudiņa, to
redzam vēl no 1229. g. Rīgas-Smoļenskas tirdzniecī-
bas līguma³⁸: nosakot svērēja atlīdzību, tas zina-
mos gadījumos atbrīvo tirgotāju no visām svāra
nodevām, pie kam šī līguma Gotlandes redakcija
to izsaka ar vārdiem „svērējam nav nekas (*ни-
чего*) jādod“ (28. p.), kamēr Rīgas redakcijā lasam:
„nav jādod pat vāvere“ (*ни бекше*, 25. p.). Ka arī
latviešiem vāvere ieņēma noteiktu vietu toreizējā
naudas sistēmā, tas izriet no zemgaļu 1272. g. lī-
gumā paredzētās vērtību skalas, kurā caunai bij ie-
rādīta $\frac{1}{24}$ resp. $\frac{1}{26}$, bet vāverei $\frac{1}{96}$ daļa. Lai gan
vāveres ādiņas bij tik mazvērtīgas, ka tās iesaiņoja
mucās pa 1000 un 10000 gabaliem, kamēr sabuļu un
caunu ādas tikai pa 10—40, tomēr vēl 15. g. s. bei-
gās Novgorodas tirgotāju galvenā eksporta prece
bij vaski un vāveres. Ar zvērādām un vaskiem tir-
gojās pat Livonijas baznīckungi un Vācu ordenis,

³⁷ R. Šnore, Par vēlā dzelzs laikmeta sudraba atradu-
miem Latvijā, 95. lp. (Senatne un Māksla, 1938. g., II.)

³⁸ SLVA., I n. 157.

pie kam atsevišķos darījumos sastopam arī vadmalu un linu audeklu. (LUB., VI. 2770.)

Pēc manām domām šie konstatējumi, kas izriet no zemgaļu 1272. g. līguma, ir ļoti svarīgi, jo ļauj kaut drusku izklaidēt tumsu, kas klājas pār mūsu senču tautsaimniecību 12. un 13. g. s. Pirmkārt, tagad varam aprēķināt sudrabā vācu zemes kungu zemniekiem uzlikto realo nodokļu nastu, kā tā noteikta 13. g. s. līgumos. Šī nasta parasti bij 2 pūri tiesas labības no arkla, kas nozīmē, ka vien zirga zeme bij apgrūtināta ar kunga tiesu ($8,67 \times 2 \times 2$) 35 gramu sudraba apmērā. Otrkārt, zinām arī abu galveno labību — rudzu un miežu taksēto vērtību: 17 g sudraba par pūru. Treškārt, varam saprast, kā mūsu senči kārtoja savas soda naudas vācu soģa tiesā.

Tā kā nagatas vārds vēlākos Livonijas avotos vairs nav atrodams, tad šai sakarā jāapskata latgaļu cilšu tiesību (Lt.) 2., 5. un 7. pantā sastopamais saīsinājums *marck not*, ko šī teksta 16. g. s. kopētājs kādā vietā ir izrakstījis *marck notdurfft* (Lt., 12. p.). Šis pants apskata ielaušanos un zādzību, pie kam sankcijas daļā tas bez šaubām ir sabojāts, jo parastā karātavu soda vietā (Zt., 14. p.) nosaka tikai 3 mārkas *notdurfft* (t. i., vajadzībām, ceļa izdevumiem). Tas pierāda, ka saīsinājums *not* nav atrisināms kā *notdurfft* un ieviesies šai kodekā vienīgi nesaprašanas dēļ. Nevaru pievienoties arī A. Tranzē-Rozeneka un L. Arbuzova domām, kas šai saīsinājumā meklē kādu *not-schil-link*, kas it kā nozīmējot tiesas sodu³⁹. Pēc maniem uzskatiem var runāt vienīgi par kādu numismatisku apzīmējumu. Par laimi 2 dokumentos sastopam līdzīgu mārkas raksturojumu. 1408. g. ordeņa fogts apliecina, ka Labrencis Krizavs izpircis no viņa kādu igauņu zemnieku, kas palicis parādā

³⁹ Mitteilungen a. d. livl. Geschichte, Bd. 23, 143., 639. un 644. lp.

15 *mark nowten*, pie kam viņam tās jādrellē (*to drellende*) vesels gads⁴⁰. Skaidrs, ka te nevar būt runa par sudraba stieņu mārķām, jo vienā gadā zemnieks nevarētu atkalpot tik lielu parādu⁴¹. Kāds cits ordeņa fogts 1417. g. raksta Tallinas rātei⁴², ka pilsētā slēpjoties viņa dzimtcilvēks Klāvs, kas esot parādā *xxx mark ij nouten*,⁴³ un lūdz atbildēt, vai rāte izpirks šo bēgli, samaksājot viņa parādu, vai izdos fogtam viņa dzimto vīru (*schult ofte maen*). Abos gadījumos redzam 15. g. s. raksturīgos darījumus, kad viens kreditors cedē otram savu parādos iestīgušo zemnieku, pie kam ieguvējs atbrīvo viņu no vecā kunga saistībām, uzņemoties tās uz sevi⁴⁴. Tas rāda, ka mārķas apzīmējums *nowten* nevar attiekties uz kādu sodu, bet gan nozīmē kautai saprotamu terminu maksāšanas līdzeklim, kādā parāds kārtojams.

H. Bruinings nāca ar apdomīgu minējumu, ka šai saīsinājumā varētu slēpties nagatas vārds⁴⁵, bet man šķiet, ka valodnieciski to ir grūti pamatot. Atmetot nost vācisko galotni *-en*, dabūjam pamata formu *not*, *nout*, *nowt*, kas būtu uzskatama par svešvārdu. Šādi aizguvumi Livonijās zemes kungu kancelejas valodā no pirmsvācu terminoloģijas nav nekas neparasts. Lai tikai atgādinam pazīstamo un daudzkārt lietoto salikteni *borch-* vai *kletsoking*, kur pēdējais vārds atiet atpakaļ uz vīkinu laikos ieviesto skandinavu un anglosakšu *sokn* (tiesa, novads), kamēr pirmais ir vācu vārds „pils“

⁴⁰ LGU., I n. 169.

⁴¹ Sal. Valkas landtāga 1424. g. 25. oktobra lēmumu 4. pantu. (A. Švābe, Latvijas vēstures avotu chrestomatija, n. 46 un 65. Rīgā 1939.)

⁴² LUB., V n. 2125.

⁴³ Šķiet, ka pareizi jālasa: *xxx mark in nouten*.

⁴⁴ A. Švābe, Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā, 68.—73. lp. Rīgā 1930.

⁴⁵ LGU., I, 765. lp. A. Hanzens jau 1853. g. izteica līdzīgas domas, ka latv. naudas vārds esot cēlies no „nagatas“. (Scriptores rerum Livonicarum, I 139. lp., c. piez.)

(burg), resp. — latviešu „klēts“. Pēc manām domām formā *nout* vislabāk meklēt vecziemeļnieku *naut* (lops), kas nozīmēja to pašu, ko Rietumeiropas barbaru tiesībās *pecunia* — lopus un vispār jebkuru likumīgu maksāšanas līdzekli. Kā zināms, no tā aizgūts arī latviešu nosaukums „nauda“ šī vārda plašā nozīmē. Vēlāk, rodoties lielai kurša starpībai starp stieņu un kaltās naudas mārkku, *mark nouten* varēja pēc tradīcijas lietot kā tehnisku terminu mārkai, kas maksājama nevis stieņos, bet skaidrā naudā. Bez tam jau 11. g. s. frīzu valdnieki kala kausiņus ar latīņu apzīmējumu monetas muguras pusē *nota* (kaluma zīme)⁴⁶. Lai kā, man ir skaidrs, ka *mark not* vai *mark nouten* ir vecs tehnisks nosaukums tam, ko vēlākie vācu tiesību avoti sauc par *mark lantgudes*⁴⁷. Ciema tiesības paskaidro, ka tā ir nauda, kādā jāmaksā zemniekiem pēc viņu zemes tiesībām. Ja tirgotāji savos darījumos apgrozīja sudraba stieņus vai kalto naudu pēc svāra, tad zemniekiem arī vācu laikos maksāšanas līdzeklis bij vai nu kausiņi pēc skaita, vai arī dažādi naudas surogāti — caunu un vāveru ādiņas, lopi, labība, vadmala, — kam bij noteikts oficiāls kurss. Šķiet, ka šādas naudas apzīmēšanai vēl 15. g. s. dažreiz lietoja veco formulu *mark not*.

6.

Redzējām, ka vidus laikos Latvijā blakus dažādiem naudas surogātiem apgrozījās arī sudraba stieņi. Tā kā sīkiem maksājumiem tie bij par lieliem, tad parasti tos sacirta gabalos; šādas sacirstu

⁴⁶ Fr. von Schrötter; Wörterbuch der Münzkunde, 462. lp.

⁴⁷ To sastopam jau 14. g. s. Senākām bruņnieku tiesībām pievienotās ciema tiesībās, 62. p.: „manbote na landrechte, dat sint 40 mark lantgudes.“

stieņu vai salauztu ozeriņu fragmentus bieži vien sastop monētu noguldījumos. Tomēr atcirsto gabalu svara pārbaudīšana bij liela neērtība, ko varēja novērst vienīgi kalta sīknauda. Bet to nācās ievest no ārzemēm, jo baltu, somu un austrumu slavu tautas šai laikā vēl neprata kalt savu naudu.

Līdz 11. g. s. sākumam Krievijā, Baltijā un Zviedrijā ieplūda galvenokārt arābu dirhemi, t. s. Kūfas nauda. Tā Latvijā atrasta 52 vietās, pavisam 767 monetas, pie kam gandrīz puse atraduma vietu koncentrējas ap Daugavu. Kūfas naudas lielais vairums Latvijā pieder 9. un 10. gadu simtēnim⁴⁸. Dirhemi bij dažāda tipa un svara. Krievijā atrasto dirhemu svars līdz 10. g. s. svārstas no 2,7 līdz 2,8 g, kas nozīmē, ka no 1 Irakas mārciņas sudraba varēja izkalt 144 monetas. 10. g. s. dirhemi caurmērā sver no 3,2 līdz 3,5 g⁴⁹. No tā var aprēķināt, ka Kijevas grivnas (ap 159 g) rezanu ($\frac{1}{50}$) izmaksāja ar 1, kunu ($\frac{1}{26}$) ar 2, bet nagatu ($\frac{1}{20}$) ar $2\frac{1}{2}$ dirhemiem. Tā tad sākot ar 10. g. s. Kijevā kunas vērtība bij kādi 6,49 g, bet nagatas 8,0 g. Tā kā Novgorodas sudraba grivna (ap 197 g) bij lielāka par Kijevas grivnu, tad iznāk, ka Novgorodas kuna (7,9—8,0 g) bij līdzīga Kijevas nagatai⁵⁰.

11. g. s. sākumā Priekšāzijā iestājās sudraba krīze, un pēc 1012. g. beidzās arābu dirhemu ieplūdums Krievijā un Baltijā; sudrabs kļuva dārgāks: spriežot pēc Русская Правда trešās redakcijas pat divreiz⁵¹. Sakarā ar to minams interesants fakts, ka Latvijas izrakumos jaunākie dirhemi pieder 10. g. s. un uz šo laiku attiecas arī neliela daļa Rietumeiropas monētu, kamēr noguldījumu lielākā daļa

⁴⁸ R. Šnore, Seno monētu atradumi Latvijā, 32. lp. (Vēstures atziņas un tēlojumi. Rīgā 1937.)

⁴⁹ E. Щепкинъ, Варяжская вира, 30. lp. Одесса 1915.

⁵⁰ N. Bauer, Die Silber- und Goldbarren des russischen Mittelalters, 98. lp. (1931.)

⁵¹ E. Щепкинъ, 47. lp.

sastāv no 11. g. s. pirmās puses kalumiem, kas ierakti zemē galvenokārt ap 1040. g.⁵² Tas pierāda, ka agrāko austrumu dirhemu vietā 11. g. s. plašākā skaitā Latvijā sāka ieplūst rietumu sīknauda. Pretstatā ļotiniecīgiem (14) bizantiešu monētu krājumiem, kas pieder 9.—11. g. s., Latvijā atrasti ap 1500 Rietumeiropas sudraba denariji, kas te ievesti 11. g. s. Starp tiem ap 80 proc. ir vācu pfeniņu — Otona I, II un III, Indriķa II, III un IV, kā arī Konrada II monetas; pārējie 20 proc. ir lielāko tiesu anglosakšu peniji, bet nelielā skaitā arī dāņu peniņi un ungāru pengi. Šie Rietumeiropas naudas noguldījumi bieži atrasti kopā ar sudraba stienīšiem vai to fragmentiem⁵³.

Vidus laiku kaltās naudas izejas punkts bij karolingu denarijs (lat. *denarius*), pie kam Kārļa Lielā vai varbūt pat jau Pipina laikā no romiešu mārciņas jeb libras (327,45 g) kala 240 denarijus, kas svēra ap 1,30 g. Bet 781. g. Kārlis Lielais ieveda savu, t. s. Kārļa mārciņu, kuras svaru pētnieki rēķina no 367 līdz 491 g, kas nozīmē, ka jaunie denariji svēra no 1,44 līdz 1,79 g. Blakus šai 240 denariju mārciņai rēķināja arī pēc 300 un pat 360 denariju lielām skaita mārciņām atkarībā no tā, vai karolingu librā skaitīja 20, 25 vai 30 šķilīņus⁵⁴ (lat. *solidi*, fr. *sous*): pēdējais vienmēr bij skaita vienība 12 denarijiem. Lai gan naudas kalšanas tehnikas zemās attīstības dēļ atsevišķo monētu svars pat vienā un tai pašā kaltuvē svārstījās līdz 40 proc.⁵⁵, tomēr visumā vācu vidus laikos

⁵² R. Šnore, Seno monētu atradumi Latvijā, 38. lp.

⁵³ R. Šnore, turpat, 36.—37. lp.

⁵⁴ P. Guilhiermoz, Note sur les poids du moyen âge, 162.—64. lp. (Bibliothèque de l'école des chartes, t. 67. Paris 1906); Fr. von Schrötter, Wörterbuch der Münzkunde, 128. un 297. lp. Berlin 1930.

⁵⁵ H. Dannenberg, Die deutschen Münzen der sächsischer und fränkischer Kaiserzeit, I, 11.—13. lp. Berlin 1876.

vērojama peniņu svara krišana no caurmērā 1,5 g Ludviķa Dievbijīgā laikā (814.—840. g.) līdz 0,9 g Alberta Lāča laikā (1134.—1170. g.). Ja, piem., Erfurtē 1150. g. no mārkas sudraba kala 260—270, tad 1250. g. jau 430—440 denarijus, kas svēra tikai 0,5 g.⁵⁶ Pa daļai tas izskaidrojams ar naudas kunģu cenšanos izkalt arvien vairāk denariju no mārciņas sudraba, pa daļai ar pāreju no smagās karolingu libras uz vieglo ģermāņu mārkū.

Mārkas (gotu *marka*) vārds svara nozīmē pirmo reiz apliecināts 857. g. kādā anglosakšu karaļa Etelvulfa dokumentā un pēc tam angļu karaļa Alfrēda (871.—900. g.) un viņa pēcnācēju līgumos ar dāņiem. Turpretim vācu zemēs mārkas dokumentēta vēl tikai 1045. g. Ķelnē, un te līdz 11. g. s. turējās vienīgi pie mārciņas (*Pfund*). Pat vēl pārejas laikmetā 12. un 13. g. s. Vācijas un Livonijas tiesību avoti nav pilnīgi atmetuši seno paradumu skaitīt naudu (t. i. peniņus) pēc mārciņām. Sekodams agrākām tradīcijām, Sakšu spogulis (III. 45., resp. 143. nod.) nosaka vīrnieka soda naudu (*wergelt*) pilnsvarīgu denariju mārciņās (phunt pūnderger penninge⁵⁷), kas bij rēķināšanas vienība 240 denariju idealai normai, ar apmēram 0,9 g caurmēra svaru. Pēc Sakšu spoguļa par brīvkunga nogalināšanu bij jāmaksā 18, par vienkārša brīvnieka 10 un klaušnieka 9 šādas mārciņas⁵⁸. Tikai viņu radiem maksājamo „sāpju naudu“ (*bûthe*) minētā tiesību grāmata nosaka šķiliņos kā mārkas daļās: „20 šķiliņiem jāsver 1 mārkas“ (*mark*), pie kam šie šķiliņi ir tāda pati skaitīšanas vienība kā ducis,

⁵⁶ Fr. von Schrötter, Wörterbuch der Münzkunde, 130.—131. lp.

⁵⁷ K. A. Eckhardt, Sachsenspiegel: Landrecht, 108. lp. Hannover 1935; H. Halke, Handwörterbuch der Münzkunde, 284.—285. lp. Berlin 1909; W. Jesse, Der wendische Münzverein, 46. lp.

⁵⁸ Sal.: V. Friese, Das Strafrecht des Sachsenspiegels, 186.—187. lp. Breslau 1898.

proti 12 denariji. Zīmīgi, ka arī Valdemāra-Erika lēņa tiesības vēl nemaz nepazīst Livonijas un Skandināvijas sodu sistēmai raksturīgo mārkū, bet visus sodus par tiesas kundzības (t. s. *wedde*) aizkaršanu pēc sakšu tiesību parauga⁵⁹ nosaka tikai skaita mārciņās (*Zählpfund*), skaitot tajā 20 šķiliņus (50., 55., 56. nod.). Tas ir jauns pierādījums manām agrāk izteiktām domām, ka Valdemāra-Erika lēņa tiesības uzrakstītas jau 13. g. s.⁶⁰ Arī Livonijas senākās bruņnieku tiesības (Sbt.) procesualos sodus nosaka skaita mārciņās un šķiliņos (40., 46., 47. nod.), turpretim pārējos sodus sudraba (67. nod.) vai naudas mērkās (61., 62. nod.).

Ģermāņi sauca denārijus par peniņiem (*penning, Pfennig*), ko daži uzskata par atvasinājumu no ķeltu *penn* (galva), jo uz romiešu denārijiem bij izkaltas ķeizaru galvas, bet citi saista ar lat. *pondus* (svars)⁶¹. No ģermāņiem šo vārdu savukārt aizguva slāvi (*penędzi*) un balti (prūši *penningas*, leiši *pinigai*). Turpretim latviešiem ir savs vārds „kauss, kausiņš“, kas, šķiet, būs radies vienpusīgi kalto plāto un vēlāk arī izdobto denāriju (*Hohlpfennige*) jeb brakteātu (lat. *bractea*, plāns skārds) apzīmēšanai.⁶² Vācijā, sākot ar 1140. g., tos kala no sudraba skārda jeb bleķa, no kā radās arī izteiciens *blechen, blecken* — bleķot, t. i. maksāt skaidrā naudā, kausiņos. Tā kā denāriji ilgu laiku bij vienīgā Eiropas kaltā sudraba nauda, tad avotos par peniņiem (piem., *der dritte Pfennig, Gottes-*

⁵⁹ Turpat, 206. lp.

⁶⁰ A. Švābe, Livonijas senākās bruņnieku tiesības, 115.—130. lp. Rīgā 1932.

⁶¹ Uz monetām peniņa vārds minēts vispirms 1070. g. rūnu ierakstā uz kāda Skandināvijas denārija.

⁶² P. Šmits domā, ka mums senāk bijis pašiem savs siknaudas veids — koka kausiņi, kuru nosaukums vēlāk pārņests uz ģermāņu peniņiem (Ētnografisko rakstu krājums, II 132. lp. Rīgā 1923).

pfennig, kr. пѣнязь, poļu pieniādz) jeb kausiņiem⁶⁸ sauca arī naudu vispār.

Turpretim līdz pat 16. g. s. mārkā bij vienīgi sudraba un zelta svāra vienība — vispirms ziemeļnieku (jau pirms 10. g. s.), bet 11. g. s. arī rietumu ģermāņu zemēs, kur tā 12. un 13. g. s. izspīda romiešu un karolingu mārciņu (*Pfund* no lat. *pondo libra*). Ja latviešiem sākumā svāra vienība bij no krieviem aizgūtais pods (kr. пудъ, savukārt no ģermāņu *pund*), tad vēlāk Latvijā ieviesās mārkas svārs jeb mārciņa. Diemžēl, ģermāņu mārkas svāru varam aprēķināt tikai teoretiski pēc avotu liecībām un archeoloģiskos izrakumos atrasto sudraba stieņu un atsvāriņu svāra, kas bieži vien atbilst ziemeļnieku mārkas mazākām svāra vienībām — ērām un ārtāģiem. Tāpēc vēl šodien nav vienprātīga atzinuma, cik īsti svēra dokumentos minētās anglosakšu, skandināvu un vācu mārkas, un kādai senai svāru sistēmai tās bij pielāģotas. Grūtības rada arī vidus laiku svāru un mēru dažādība: mārkā svēra no 195 g (Krakovā) līdz 281 gramam (Vīnē).

Jau 876. g. dāņu vīķingu izdotos angļu likumos (*Denalagu*) minēta mārkas asmīte ($\frac{1}{3}$), ko ziemeļnieki sauca par ēru (norv. *øre*, zv. *öre*, lat. *ora*, *hora*); parasti šo vārdu uzskata par aizguvumu⁶⁹ no lat. *aureus*, kā Romā dēvēģa 8—10 g smāģas zelta monetas, bet pēdēģā laikā domā, ka ēra

⁶⁸ Piem., Rīģas latviešu audēģu amata statutos 1625. g. lasam: „Rad wens selle jauwe meister maife ehb, nebuhs wairad, fa to zettorto faufo dabboth“. (41. p.) Arī Mancela un Elģera rakstos. Piem., Mancela Spredīķu grāmatā: „Tu no tureneģ neģģeeģ, pirms tu to peģģdīģu faufo nomafģafģ.“ (II d. 109. lp.) „Bett wings noted pģ Naudaģ-Maģu, pahrsfģaita, zeeģ teitan ĝir, attrohģ diwi-fģmbtuģ Rauffģ.“ (I. 324. lp., 1699. g.)

⁶⁹ H. Falk und A. Torp, *Norwegisch-dänisches etymolog. Wörterbuch*, II 1422. lp. Heidelberg 1911.

varētu būt arī vecs ģermāņu vārds⁶⁵. Spriežot pēc vīkingu lietotiem atsvariņiem, skandinavu ēras svars bij 24,5—26,5 grama⁶⁶. Ir pamats pieņemt, ka arī Gotlandē un Latvijā 12. un 13. g. s. ēra svērusi ap 26 g⁶⁷, tā tad bijusi drusku vieglāka par romiešu unci (27,3 g). Tā kā romiešu mārciņā skaitīja 12 unces, bet mārķā tikai 8, tad pēc valdošiem uzskatiem domā, ka anglosakši un skandinavi pielāgojuši savu 8 ēras smago mārķu $\frac{2}{3}$ romiešu libras; savukārt vācieši, ar Ķelnes tirgotāju starpniecību, aizguvuši savu mārķu no Anglijas 11. g. s. sākumā, pie kam Vācijā un Francijā to uztvēra nevis kā $\frac{2}{3}$, bet kā $\frac{1}{2}$ mārciņu un dalīja to 16 lotēs jeb pusuncēs⁶⁸. Šādas pusmārčiņas svaru Francijā sauca par *poids de marc* un to lietoja naudas kalšanai, bet Vācijā par Ķelnes mārķu, jo 12. un 13. g. s. Ķelne bij viena no svarīgākām vācu tirdzniecības pilsētām, kas ieņēma vadošo lomu Hanzas savienībā. Diemžēl, kā to vēlāk redzēsim, arī Ķelnes mārķas svars šai laikā nav droši nosakams.

Atsaukdamies uz Baltijā izrakto 11. un 12. g. s. atsvariņu formu, svaru un svaru vienības zīmēm (bedrītēm un aplocēm), J. Sachsendāls centās pierādīt, ka Baltijas svaru sistema ir aizgūta no Itālijas, un ka mūsu senā svāra mazākā vienība (no 3,8 līdz 4,3 g) atbilst romiešu denarija svāram

⁶⁵ El. Hellquist, *Svensk Etymologisk Ordbock*, 1239. lp. Lund 1922.

⁶⁶ A. W. Brøgger, *Ertog og øre, den gamle Norske vegt*, 95.—96. lp. Kristiania 1921.

⁶⁷ J. Sachsendahl, *Das Gewichtssystem des XI und XII Jahrhunderts in Liv-, Est- und Curland*, 53. lp. (*Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft* 1903. Dorpat 1904); E. Щепкинъ, *Варяжская вира*, 25.—26. lp. Одесса 1915.

⁶⁸ A. Luschin von Ebengreuth, *Allgemeine Münzkunde*, 162.—163. lp. München 1926; P. Guilhiermoz, *Remarques diverses sur les poids et mesures du moyen age*, 5. lp. (*Bibliothèque de l'école des chartes*, t. 80. Paris 1919.)

(3,9—4,1 g) republikas pēdējos vai ķeizarvalsts pirmos gados⁶⁹. Turpretim T. Arne domā, ka Baltijas un Zviedrijas svaru sistemu nevar izskaidrot ar tiešu romiešu ietekmi, bet tā aizgūta no Persijas ar vikingu un arābu starpniecību. Pārbaudījis 220 Zviedrijā un Baltijā atrasto atsvariņu svaru, minētais autors secina, ka svēršanai lietotās bumbiņas vislabāk atbilst Irakas mārciņai (408 g), tās reizinājumiem (819 g) un dalījumiem (piem., 204, 101, 82 g), pie kam pēc bedrītēm atsvariņu sānos var aprēķināt, ka mazākā svara vienība bij apm. 4 grami, ko viņš saista ar sasanīdu drachmu (4,25 g) un krievu zolotņiku (4,27 g), kas galu galā — tāpat kā romiešu denarijs — atiet atpakaļ uz Grieķijas atisko drachmu (4,37 g). Līdz ar to T. Arne uzskata Gotlandes un Baltijas māрку par Irakas mārciņas pusi un pielīdzina vikingu laikos to 204 gramiem.⁷⁰

Svara ēra jeb unce savukārt tika iedalīta 3 ārtaugos (zv. *örtug*, norv. *ertog*, veckr. артугъ, lat. *orto*) jeb ārtavās (lejasvācu *arthau*), ko saista ar vecsakšu *arut* (rūda) vai ziemeļnieku **aruti-taugo* (metala stīga)⁷¹. Norveģijā vikingu laiku ārtauga svaru pieņem līdzīgu 8,28⁷², bet Zviedrijā, Gotlandē un Baltijā līdz 8,67 g⁷³. Tā tad Skandināvijas rietumos ārtaugi atbilst romiešu denarija, bet austrumos sasanīdu drachmas divkāršam svaram. T. Arne iet vēl tālāk un, atsaukdami uz zviedru numismata H. Hildebranda datiem⁷⁴, ka pirmā Zviedrijā

⁶⁹ J. Sachssendahl, Das Gewichtssystem des XI und XII Jahrhunderts, 57.—58. lp.

⁷⁰ T. J. Arne, La Suède et l'Orient, 181.—194. lp. Upsala 1914.

⁷¹ El. Hellquist, Svensk Etymologisk Ordbock, 1242. lp.

⁷² A. W. Brøgger, 94. lp.

⁷³ J. Sachssendahl, 53. lp.; T. J. Arne, 194. lp.

⁷⁴ H. Hildebrand, Sveriges mynt under medeltiden, 16. lp. Stockholm 1887.

(Sigtunā) kaltā sudraba nauda Olava Skötkonunga laikā (1013.—1022. g.) svēra caurmērā 2,135 g, secina, ka šie kalumi notikuši pēc persiešu svaru sistēmas: divi Sigtunas peniņi (4,27 g) svēruši tikpat, cik viena sasanidu drachma (4,25 g); citiem vārdiem, ārtaugs bijis līdzīgs 2, bet ēra 6 drachmām⁷⁵. Tā tad Olavs varēja no 1 ārtauga sudraba izkalt 4, no ēras 12, no mārkas 96 kausiņus.⁷⁶

Mūsu vēsturiskiem sakariem ir svarīgi zināt, ka vienu ārtaugu smagi sudraba stienīšu fragmenti (8,4 g, 8,6 g, 8,8 g) konstatēti Talsu un Līvānu izrakumos⁷⁷, bet 2 ārtaugus smagi atsvariņi (16—16,4 g) atrasti Turaidā un Vecsaulē⁷⁸. Tas pierāda, ka mūsu senči labi pazina skandinavu sudraba svāra un naudas sistēmu. Tikai ar to var izskaidrot, kāpēc zemgaļu 1272. g. līgumā ar Vācu bruņnieku ordeni uzņemts noteikums, kas atļauj viņiem katru kunga tiesas pūru izpirkt ar 2 ārtaugiem Rīgas sudraba.

7.

Diemžēl, ziņas par t. s. Rīgas sudraba svaru un raudzi ir ļoti trūcīgas. Parasti pētnieki iziet no Rīgas bīskapa Alberta 1211. g. privilēģijas Gotlandes preciniekiem, kas nosaka, ka Rīgas nauda kaļama pēc Gotlandes denariju parauga, pie kam Rīgas kausiņiem jābūt tikpat vērtīgiem kā Gotlandes kalumiem, bet tiem var būt cita forma; nau-

⁷⁵ T. J. Arne, *La Suède et l'Orient*, 194. lp.

⁷⁶ B. Thordeman's konstatē Olava kausiņu svaru drusku mazāku (2,064 g) nekā H. Hildebrands; šādā gadījumā arī Zviedrijas ārtaugi svēra tikpat, cik Norvēģijā, un T. Arnes hipotezei nav nekāda pamata. (*Nordisk kultur*, XXIX: Mynt, 11. lp. Stockholm 1936.)

⁷⁷ R. Šnore, *Zur Typologie der frühen Silberbarren in Lettland*, 171.—172. lp.

⁷⁸ Sachssendahl, 67.—69. lp.

das kalējam jādabū 2 ēras atlīdzības no katras mārkas sudraba, 4½ Rīgas naudas mārķām jāsver tikpat, cik 1 stieņu mārķai Gotlandes svarā, un par cilvēka nogalināšanu vainīgam jāmaksā 40 mārķas denarijos⁷⁹. Minētais dokuments liecina, ka arī vācu laiku sākumā mūsu naudas sistēma palika saistīta ar skandinavu mārķu. Bez tam šis teksts atšķir divējādas mārķas: *marca argenti* un *marca denariorum*; pirmā bij tā sauktā svāra (Gewichtsmark) jeb stieņu mārķa (Barrenmark), ar ko pēc lieto sudraba stieņu svāra norēķinājās tirgotāji; otrā bij t. s. naudas jeb skaita mārķa (Mark Pfennige), ar ko pēc skaita maksāja nedēļas tirgos un ikdienas apgrozībā par sīkiem pirkumiem, kā arī līdzināja soda naudas un nodokļus. Šādiem maksājumiem Vācijas ķēizars Frīdrichs II jau 1232. g. aizliedza lietot sudraba stieņus. Tā kā svāra mārķām dažādās zemēs un pilsētās bij dažāds svārs un raudze, tad avoti parasti atzīmē, kādas vietas mārķa katrreiz domāta. Bīskapa Alberta 1211. g. privilēģija un citi vēlāki dokumenti⁸⁰ nosaka, ka Rīgas sudrabam jābūt gudu, Gotlandes jeb Visbijas svārā. Ja vēl 11. un 12. g. s. kausīņus Vācijā parasti kala no tīra sudraba, t. i. naudas sudrabs bij tikpat tīrs kā stieņu sudrabs, tad vietām jau toreiz, bet 13. un 14. g. s. gandrīz visur naudas kaltuves sāka sudrabam piejaukt varu⁸¹, kāpēc avoti atšķir t. s. tīra jeb dedzināta sudraba mārķu (*marca meri, cocti, puri argenti*) no parastā melnā jeb naudas sudraba mārķas (*marka nigri argenti, wērsilber*), ko tagad literatūrā sauc par ka-

⁷⁹ SLVA., I n. 58.

⁸⁰ SLVA., I n. 118, 1225. g.: „dum tamen eiusdem bonitatis sit et ponderis, cuius est moneta Gutorum seu Gutlandie.“ J. G. Liljegren, Svenskt Diplomatarium, II n. 970, 1288. g.: „gotensis ponderis“. Urkundenbuch der Stadt Lübeck, II n. 1093, 1305. g.: „ij marcae puri argenti in pondere Wisbycensi.“

⁸¹ W. Hesse, Der wendische Münzverein, 50.—57. lp. Lübeck 1928.

ļamo mārkū (Prāgemark). Tā kā visu šo dažādo mārkū svārs un raudze bij ļoti mainīga lielumā, tad vienojās, ka naudas kungiem un pilsētām ar savu zīmogu jāgarantē noteikts svārs un raudze zinamas vietas mārkai. Tā ir tā sauktā *marca usualis argenti*⁸², kas apgrozījās vairāk vai mazāk bezveidīgos lējumos tādā smagumā, lai tīrā sudraba svārs atbilstu kaļamās mārkas sudraba daudzumam. Šo lējumu svārs bij tik dažāds un neprecīzs, ka bieži ir pilnīgi neiespējams te atrast kādu drošu svāru samēru un gradāciju. Bez tam visas šīs uzualā sudraba stieņa mārkas reti kad bij pilnīgi tīras, kas jau tīri tehniski vidus laikos nebij iespējams. Svāra mārkū dabūja nevien sakausējot sudraba stieņus, bet arī daudz vienkāršāk: sverot vecas, no apgrozības izņemtas, demonetizētas monetas līdz mārkas svāram — arī šo svāra vienību sauca par *marca usualis argenti*. Tai bij dažas priekšrocības pret stieņiem: tie nebij jāsaucērt, ne arī vecā nauda jāpārkausē, bet svāru varēja dabūt līdz vissīkākām vienībām.⁸³ Tomēr abos gadījumos bij jāzina sudraba raudze, ko līdz 16. g. s. vidum izteica tīrā sudraba lotēs. Tā kā svāra mārkū iedalīja 16 lotēs, tad, piem., izteiciens „15 lotīga mārkā“ (*lotige Mark*) nozīmēja, ka kaļamā mārkā bij 15 lotes sudraba un 1 lote vara; citiem vārdiem, tās raudze (15:16) bij 0,937.

Neviens noteikti nezina Gotlandes mārkas svāru un raudzi 13. gadu simtenī. Vecākie skandināvu numismāti domāja, ka starp avotos minētiem dažādiem Zviedrijas un Dānijas svāriem patiesībā nav bijusi nekāda starpība, un tie bijuši līdzīgi Ķelnes mārkas svāram⁸⁴. Bet pāvesta nodok-

⁸² A. Luschin v. Ebengreuth, Allgemeine Münzkunde, 181. lp.

⁸³ A. Luschin v. Ebengreuth, Grundriß der Münzkunde, I 38. lp. Berlin 1918.

⁸⁴ P. Hauberg, Gullands myntvaesen, 8. lp. (Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie. Kjøbenhavn 1891.)

Ļu kolektori 14. g. s. pirmā pusē noteikti šķiro vismaz 2 dažādas zviedru svara vienības, t. s. Stokholmas jeb Upsalas svaru svearu zemē un Skaras jeb Getlandes svaru getaru zemē. Uz šo ziņu pamata Skaras naudas mārkas svaru parasti rēķina 1328. g. uz 214,7 g, bet Stokholmas mārkas uz 208,6 g⁸⁵. Turpretim citi šo svaru pieņem lielāku: Skaras mārkai 216,8 un Stokholmas — 210,6 g⁸⁶. Dažādi tiek aprēķināta arī Gotlandes mārkā: pēc T. Arnes domām vikingu laikos tā svēra 204, bet 14. g. s. sākumā 208 g⁸⁷; turpretim M. G. Paukers un J. Sachsendāls Gotlandes un Rīgas mārkū jau 12. un 13. g. s. vērtē uz 208 g⁸⁸, bet B. Hilligers un E. Ščepkins pieņem, ka tā svērusi no 212,5 līdz 213,6 g, jo divtik smags skālpunda atsvars atrasts Gotlandē vikingu laiku kapos⁸⁹. Beidzot P. Haubergs apgalvoja, ka Gotlandes mārkā būšot svērusi tikpat, cik Ņelnes. Tā tad Gotlandes svara mārkas noteikšanā pētnieku aprēķinātais svars uzrāda lielu svārstību no 204 līdz 213,6 g.

Tā kā šejienes literatūrā ieviesies P. Hauberga uzskats⁹⁰, ka Gotlandē un tāpēc arī Rīgā lietota Ņelnes svara mārkā, tad jāaizrāda, ka attiecībā uz

Savā jaunākā darbā tas pats autors acīm redzot ir jau atteicies no šīm domām un pieņem, ka Skandināvijā vissmagākā mārkā 11. un 12. g. s. bijusi t. s. Upsalas mārkā, kas svērusi 218,3 g.: Danmarks myntvaesen i tidsrummet 1146—1241, 14. un 64. lp. Kjøbenhavn 1906.

⁸⁵ Nordisk Kultur, XXIX: Mynt, 82. lp. (1936. g.) un A. Luschin v. Ebengrēuth, Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte, 169. lp. München 1926.

⁸⁶ B. Hilliger, Studien zu mittelalterlichen Maßen und Gewichten, 176.—177. lp. Historische Vierteljahrsschrift, III (1900).

⁸⁷ T. J. Arne, La Suède et l'Orient, 194. lp.

⁸⁸ J. Sachsendahl, Das Gewichtssystem des XI und XII Jahrhunderts in Livland, 53. lp. Dorpat 1904.

⁸⁹ B. Hilliger, turpat, 175. lp. E. Щепкинъ, Варяжская вира, 23. lp.

⁹⁰ H. Hildebrand, Das Rigische Schuldbuch, XLVIII lp. Petersburg 1872.

Rīgu šādam pieņēmumam runā pretim Daugavgrīvas klostera pirkšanas līgums 1305. g.⁹¹ Tur teikts, ka darijumu slēdzot, Vācu ordenim jāiemaksā 1000 mārkas tīra sudraba Ņelnes svarā, ko viņš var maksāt arī Rīgas svarā (*ad pondus Rigense*), bet tādā gadījumā pie katras Rīgas mārkas svara jāpieliek pusvērdiņa (*dimidium fertonem*) un bez tam vēl 1 lote sudraba tīrīšanai. No šī svarīgā teksta izriet, ka: a) Rīgā kala naudu no 15 lotīgā sudraba, kam piejauca 1 loti vara; b) ka Rīgas svara mārkā bij par $\frac{1}{8}$ vieglāka par Ņelnes mārkā, jo vērdiņš (vāc. *verding*, lat. *ferto*) bij $\frac{1}{4}$ mārkas. Jādomā, ka nevien 14. g. s. sākumā, bet arī 13. g. s. otrā pusē rīdzinieki kala savus kausiņus no 15 lotīga sudraba, jo citādi šādu noteikumu nebūtu uzņēmuši ap 1290. g. sastādītie Rīgas pārstrādātie statuti (VIII. 2)⁹². To pašu par Rīgas svara mārkā apliecina arī pāvesta nodokļu kolektori 1319. g.⁹³ Cits jautājums, vai arī 13. g. s. pirmā pusē Rīgas un līdz ar to Gotlandes sudrabam bij jau tik augsta raudze — 0,937⁹⁴.

⁹¹ LUB., II n. 614.

⁹² J. G. L. Napiersky, Die Quellen des Rigischen Stadtrechts, 184. lp.: „Van deme rigeschen sulvere. § I. So weme dath rigesche goth bevolen wert, de sal de marc geten, dat se lodich si bi eme lode“, t. i. pārkausējot sudraba stieņus vai vecās monetas kaļamā mārkā, naudas kalējam jāraugas, lai vara ligaturas nebūtu vairāk par 1 loti.

⁹³ H. Hildebrand, Livonica im Vaticanischen Archiv, n. 48, 64.—65. lp.: „Unde sciendum est, quod argentum Rigense non est purum argentum, et ad hoc quod marcha argenti Rigensis efficiatur pura vel puri argenti Rigensis semper ad quamlibet marcham additur unus lotus, hoc hic est 16-a pars marche; et tunc addita 16-a parte efficitur et dicitur marcha puri argenti Rigensis. Et sic predictae 72 mrc. argenti puri ponderis Rig. valent 76 mrc. cum dimidia argenti non purificati ponderis Rigensis.“

⁹⁴ T. G. Apelgrēns domā, ka zviedru agrīno kalumu sudraba raudze bijusi vēl lielāka: pēc viņa aprēķina ap 0,950 (De svenska mynten, 3. lp.), bet pēc H. Hildebranda dažiem kalumiem pat 0,956 (Nordisk Kultur: Mynt, 17. lp.).

Vēl svarīgāks ir bīskapa Alberta 1211. g. privileģijas noteikums, ka Rīgas denariji kaļami tikpat labi (*eiusdem valoris*) un smagi kā Gotlandē, bet tiem var būt cita forma. Diemžēl, vēl nevienam nav izdevies pilnīgi droši identificēt Visbijā 13. g. s. sākumā kaltās monetas ar Gotlandes arheoloģiskos izrakumos konstatētiem monetu atradumiem. Vidus laikos par drošiem Gotlandes kalumiem uzskata divus monetu tipus: mazus viensusīgus brakteatus ar burtu *W[isby]* pārļu krellē, kas caurmērā sver 0,12 g, un divpusīgus „gutus“ (*gotar*), kam aversā iespiesta līlija un raksts: *Moneta Civitatis*, bet reversā Gotlandes ģerbonis, Dieva jērs ar karogu, un raksts: *Wisbycencis*, pie kam uz ēru skaitija 4 gutus.⁶⁵ Lai gan brakteati ar burtu *W* sastopami lielā skaitā Gotlandē, tomēr tie vēl maz izpētīti. Spriežot pēc kāda 1361. g. depozīta, tie kalti jau 14. g. s. sākumā, bet varbūt pat vēl agrāk. Turpretim „gutiem“ ir dažāds svars, kāpēc pieņemts tos iedalīt vairākās grupās: vecākie guti (ap 1340.—1400. g.) caurmērā sver 1,30 g, bet jaunākie (ap 1420.—40. g.) tikai 0,70 g. Visbijas gutu jēram, kas nes karogu, ir vislielākā līdzība ar flandru sudraba naudiņu attēliem, kas kaltas ap 1200. g. Tirlemonas pilsētā. Tā paša tipa Dieva jēru, tikai no kreisās puses, sastopam arī uz Namuras grāfa Indriķa Aklā (1139.—90. g.) monetām. Ievērojot Gotlandes ciešos tirdznieciskos sakarus ar Nīderlandi un Franciju, P. Haubergs domā, ka gotlandieši savus 14. un 15. g. s. gutus kaldinājuši šo zemju ietekmē, izlietodami kā paraugu to zelta naudas tipu, ko Nīderlandē sauca par *Goude lammen* (Dieva jērs), bet Francijā par *Mouton d'or* (Zelta auns); vispirms tos sāka kalt Ludviķis IX (1226.—70. g.) un turpināja Filips IV (1311.—13. g.), kā arī nākošie franču karaļi līdz Kārlim VII

⁶⁵ B. Thordeman, Sveriges medeltidsmynt, 56.—57. lp. (Nordisk Kultur: Mynt. Stockholm 1936.)

(1422.—61. g.), bet Brabantē Jānis III (1312.—55. g.). Šīm franču un nīderlandiešu naudām ir tas pats Dieva jēra tips, ko redzam uz Visbijas gutiem, sākot ar 1340. g., kad tika reformēta Gotlandes naudas sistēma.⁹⁶ Gutu sudraba raudze bij ļoti zema: smagākam tipam 0,528, bet vieglākam 0,100—0,292; tāpēc tos nicinoši sauca par melniem gutiem.

Bez šīm drošām Visbijas naudām 19 Zviedrijas un 2 ārzemju depozitos atrastas ap 14.000 mazas, plānas, slikti kaltas sudraba skārda naudiņas, kas caurmērā sver 0,167 g un aversā tēlo zvaigzni, krustu vai ratu, bet reversā kādas ēkas, varbūt baznīcas ģēveli⁹⁷. No šiem depozītiem 6 atrasti Gotlandē ar 8419 monetām, 4 Ēlandē ar 1558 un 3 Estergetlandes Kalmaras aprīņķī ar 3901 eksemplaru⁹⁸. Pārējie depozīti ir lielāko tiesu savrupi atradumi, kāpēc nav šaubu, ka šo monētu galvenais apgrozības centrs bij Gotlande, Ēlande un Kalmara. Tā kā visas šīs 14.000 naudiņas ir t. s. mēmie kalumi, bez kaltuves un naudas kunga apzīmējumiem, tad atliek kalšanas vietu meklēt vienā no 3 minētiem Zviedrijas apgabaliem, kur tās visvairāk atrod. H. Hildebrands nāca klajā ar hipotezi, ka tās kaltas Kalmarā⁹⁹ un ievestas Gotlandē, ko viņš pamato ar šo naudiņu līdzību kādai monētu grupai, kas agrāk tika saukta par Knuta Eriksona (1167.—96. g.) brakteatiem (*östgötamynt*). Diemžēl, pēdējie, kas caurmērā sver 0,163 g un zviedru brakteatu klasifikācijā ierindoti III grupā, nav atrasti Gotlandē, bet gan tikai Estergetlandē un Ēlandē¹⁰⁰; bez tam abas šīs monētu gru-

⁹⁶ P. Hauberg, *Gullands myntvaesen*, 25.—29. lp.

⁹⁷ Šo monētu aprakstus un attēlus sniedz P. Haubergs, turpat, 58. un sek. lp.

⁹⁸ E. Person, *Gotlands äldsta mynt*, 221. lp. (*Historisk Tidskrift*, 52 årg., 1932.)

⁹⁹ H. Hildebrand, *Sveriges mynt under medeltiden*, 37.—40., 127. lp.

¹⁰⁰ E. Person, *Gotlands äldsta mynt*, 224. lp.

pas tikpat kā nemaz nesastop kopā vienā depozitā. No tā E. Persons secina, ka t. s. *östgötamynt* brakteati tika kalti vēlāk par tām 8419 Gotlandes monetām, kas apzīmētas ar zvaigzni un ģēveli¹. Tāpēc jaunākā zviedru numismatiskā literatūrā valda uzskats, ka H. Hildebrands ir nepareizi datējis šos brakteatus: tie nav piedēvējami vis Knutam Eriksonam, bet visagrākais Knutam Langem (1229.—34. g.)², un lielākā vairumā tos sācis kalti tikai Eriks Eriksons (1222.—50. g.). Turpretim varbūtējās Visbijas naudiņas ar zvaigzni un ģēveli (brakteatu klasifikacijā II grupa) tagad datē starp 1160. un 1170. g., jo tās atrastas ārzemju monētu depozītos, starp kurām jaunākā bij no 1180. g.³ Bet tā kā šai laikā nav nekādu pierādījumu par naudas kaltuves pastāvēšanu Kalmarā, tad atliek vienīgi domāt, ka zvaigznes un ēkas naudiņa būs kalta Visbijā, kur jau 12. g. s. darbojās veca naudas kaltuve, t. s. *Silverhytta*, kuras tornī atrada iemūrētu krūku ar 2440 II grupas brakteatiem. Tā tad tā bij vecākā Gotlandes moneta, un, acīm redzot, to 1211. g. bīskaps Alberts ņēma par paraugu Rīgas jauniem denarijiem. Pēc P. Hauberga domām, šīm Visbijas 12. g. s. naudiņām ir liela līdzība ar Nīderlandes monetām, kas kaltas 1150.—1180. g. Šie divpusīgi vai arī vienpusīgi kaltie Visbijas brakteati un pusbrakteati ir tikai 10—12 mm lieli ar 0,167 caurmēra svaru un zemu raudzi — 14 lotes 10 grēni⁴. Tā tad Gotlandes kaļamā mārķā bij tikai 14⁵/₁₀ lotes sudraba un 1⁴/₁₀ lotes vara jeb pēc tagadējās metodes 909⁰/₁₀₀. Pat 14. g. s.

¹ Turpat, 225. lp.

² Šiem brakteatiem, kas aversa zīmējumā bieži ir grūti atšķirami no Visbijas naudiņām, dažreiz ir apkārt raksts: Kanutus Rex S.

³ A. Luschin v. Ebengreuth, Münzwesen, 285.—284. lp. (J. Hoops, Reallexikon der germanischen Altertumskunde, III. Straßburg 1915.—16.); B. Thordeman, Sveriges medeltidsmynt, 15.—16. lp.

⁴ P. Hauberg, Gullands myntvaesen, 20.—21. lp.

zvedru brakteati bij lielāki (11—18 mm) un ne-
reti ari smagāki (0,1—0,36 g), lai gan ar zemāku
raudzi. Šo skandinavu numismatu vairākuma pie-
ņemto uzskatu par II grupas brakteatu kalšanu
Visbijā B. Tordemans gan vēl neatrod par pilnīgi
pierādītu, tomēr viņa pretargumenti par labu Kal-
marai ir ļoti vāji. Bez tam viņš pats nevar dot ne-
kādu citu labāku atbildi, kas tad īsti tā bij par
naudu, ko kala Visbijā pirms 1211. g., un uz kuru
atsaucās bīskaps Alberts kā uz neapstrīdamu fak-
tu. Ka, pretēji B. Tordemana domām⁵, pirmie Vis-
bijas kalumi nevar būt W tipa brakteati, tas izriet
no šo naudiņu mazā svara (0,12 g). Tā kā saska-
ņā ar 1211. g. naudas likumu uz 1 Rīgas kaļamo
mārku skaitīja 1296 monetas, tad — pieņemot W
brakteatus par toreizējo Visbijas monetu — dabū-
tum tikai (0,12×1296) 155,5 g smagu mārku, kas
runā pretim visam tam, ko zinām par Gotlandes
sudraba svaru. Jau šī iemesla dēļ atmetama B.
Tordemana hipoteze.

Kā ari būtu, visas augšā minētās parādības lie-
cina par skandinavu naudas pagrimšanu 12. g. s.
To ievadija notikumi Vācijā, kur pēc ilgajiem
Indriķa IV (1056.—1106. g.) kariem ar sakšu fir-
stiem un pāvestu sākās naudas devalvācija 12. g. s.
trīsdesmitos gados, pie kam Lejassaksijas un Tī-
ringas naudas kungi samazināja denariju svaru un
nevērīgās kalšanas dēļ sabojāja ari viņu formu, no
kā izcēlās t. s. *Hohlpfennige* kalšanas tehnika, ie-
spiežot monetas tikai no vienas puses plānā sud-
raba skārdā. Vācu ietekmē sākās šādu brakteatu
kalšana ari Skandināvijā — vispirms Dānijā Svena
Grates laikā (1146.—57. g.), vēlāk ari Zviedrijā
Kārļa Sverkersona (1161.—67. g.) laikā. Svena
kausiņi svēra tikai 0,33—0,45 g, bet pusbrak-
teati 0,20—0,25 g, noslīdot Valdemāra I (1157.
—82. g.) laikā pat līdz 0,11 viegliem $\frac{1}{4}$ kausiņa

⁵ B. Thordeman, 16.—17. lp. un 56. lp.

kalumiem⁶. Šie ar atsevišķiem burtiem, krustiņiem, kronētām valdnieku vai pūķu galvām rotātie skandinavu brakteati beidzot nokrita svarā no 0,1 līdz 0,05 g un lielā skaitā atrasti Norveģijā, bet to kalšanas vieta nav droši zinama.

Sakarā ar šo brakteatu un divpusīgo peniņu svara straujo krišanu patiesībā starp abām monētu grupām nebij nekādas starpības, un peniņi uzskatami par pusbrakteatiem pat tad, kad tiem nebij vienpusīgās brakteatu formas. Līdz ar to vajadzēja pieaugt monētu skaitam no vienām un tām pašām sudraba svara vienībām. Jau Anunda Jēkaba laikā (1020.—50. g.) Sigtunā no 1 ārtauga sudraba kala 8, no ēras 24, no mārkas 192 kausiņus⁷, kas caurmērā svēra 1,190 g, bet 11. g. s. beigās Skonē nodibinājās paraša skaitīt uz 1 ārtaugu 10, uz ēru 30 un uz māрку 240 kausiņus. Tas nozīmēja, ka toreiz 1 naudas kausiņš (*myntpenning*) tiešām svēra tikpat, cik 1 kausiņš sudraba (*vikt-penning*) jeb $\frac{1}{240}$ mārkas, un otrādi: 1 māarka denarijos jeb 240 naudas kausiņi bij tikpat vērts, cik 1 māarka stieņu sudraba (ap 228,5 g). Citiem vārdiem, svara un naudas mārkas attiecības bij 1:1.

Sākoties brakteatu un tiem vērtības ziņā līdzīgo $\frac{1}{2}$ un $\frac{1}{4}$ peniņu kalšanai, kam bez tam bij vēl zema sudraba raudze, radās vajadzība izšķirt naudas māрку no svara mārkas; tāpat kā 30 puskausiņi nesvēra vairs 1 ēru, tā arī 240 vieglie brakteati nebij vairs vērts 1 māрку sudraba. Tomēr ļaudis joprojām skaitīja ērā 24 vai 30 kausiņus, un to sauca par skaita ēru (*eyrir tallinn*), neatkarīgi no monētu svara un labuma. Turpretim uz svara ēru (*eyrir veginn*) gāja tik daudz monētu, cik pēc svara bij vajadzīgs, lai dabūtu $\frac{1}{8}$ mārkas jeb unces sudraba vērtību. Tas nozīmē, ka uz svara ēru 12. un 13.

⁶ P. Hauberg, Danmarks myntvaesen i tidsrummet 1146—1241, 16.—17. un 364. lp. Kjöbenhavn 1906.

⁷ [T. G. Appelgren], De svenska mynten, 3. lp. [1923] un B. Thordeman, Sveriges medeltidsmynt, 11. lp. (1936).

g. s. gāja 48, 60 un vairāk vieglo brakteatu un peniņu. Naudas mārka bij kļuvusi par vienkāršu rēķināšanas vienību, uz ko dažādās zemēs un pilsetās nominali skaitīja noteiktu kausiņu skaitu; tāpēc atšķirībā no stieņu jeb svara mārkas to sauca par skaita (*Zählmark*) mārku. Salīdzinot ar svara mārkas sudraba vērtību, naudas mārakai bij noteikts kurss: piem., Lībekā 1250. g. *duas marcas nummorum pro marca argenti*. Ari Zviedrijā šāda kursa starpība starp sudraba un kausiņu mārku (1:2) iestājās ap 1200. g., nokrītot 1291. g. līdz 1:3, 1303. g. līdz 1:4, 1304.—12. g. līdz 1:5, 14. g. s. beigās pat līdz 1:6 un 1:8, bet 1515. g. līdz 1:16⁸. Vēl zemāks bij Gotlandes valutas kurss: 1312. g. uz 1 mārku sudraba rēķināja 5 zviedru, bet 7 gudu naudas mārkas⁹; zviedru kausiņu raudze bij 902⁰/₁₀₀, bet Gotlandes smago „gutu“ tikai 528⁰/₁₀₀¹⁰. No bīskapa Alberta 1211. g. privilēģijas zinām, ka šai laikā, tā tad simts gadus agrāk, uz 1 Gotlandes un Rīgas mārku sudraba oficiāli skaitīja 4½ naudas mārkas. Tas pierāda, cik mazvērtīgi bij Visbijas monētu kalumi: vieglo gūtu raudze svārstījās starp 0,100—0,292, kamēr Lībekas 4 peniņu gabaliem tā bij 14—15 lotes, tā tad 0,875—0,937. Tā kā vairākos Latvijas un Krievijas tiesību avotos sudraba un valutas attiecības nav vis 1:4½, bet tikai 1:4, tad tas pierāda, ka šīs juridiskās normas radušās vēlākais 12. g. s., kad Gotlandes valūtai bij drusku labāks kurss nekā 13. g. s. sākumā.

8.

Šīs zināšanas dod mums ļoti svarīgu metodoloģisku paņēmieni, kā noteikt mūsu seno tiesību

⁸ T. G. Appelgren, 6. lp. un B. Thordeman, 61. un 90. lp.

⁹ Svenskt Diplomatarium, II n. 1837: „*Quinque marchis sveveis pro marcha argenti, septem vero marchis Gutensis monete et numeri computatis.*“

¹⁰ B. Thordeman, 57. un 90. lp.

sodu tarifu izcelšanās laiku, kas ir vecāks par šo normu uzrakstīšanas laiku. Ap 1226./28. g. rediģētās Visbijas-Rīgas pilsētas tiesības parasti sodus izsaka svara mērkās (*marc silveres*) un svara vērdiņos, pie kam augstākais sods noteikts uz 10 mērkām sudraba¹¹. Ja šo sodu maksāja valūtā, tad noziegums bij jālīdzina ar 40 naudas mērkām (*marcae monete*), kādu kursu jau 1163. g. bij noteicis Saksijas un Bavārijas hercogs Indriķis Lauva savam Visbijas soģim, piedzenot vīra naudu par gotlandiešu nogalināšanu¹². Tas pierāda, ka 12. g. s. otrā pusē Visbijas naudas mērka tika vērtēta nevis 4¹/₂, bet tikai četrreiz lētāk par mērku sudraba. — Ari Rīgas-Tallinas tiesību 1227./29. g. redakcijā daži panti (29.—32.) paredz sodu sudraba mērkās (*marcae argenti*), pie kam augstākā likme ir 10 mērkas, kas draud par bigamiju¹³. Nevar būt šaubu, ka pēc šī Gotlandes valutas kursa arī Latvijā un Krievijā tika izpirkti sodi 12. g. s. Par Rīgu to apliecina bīskapa Alberta 1211. g. privileģija, kas slepkavību soda ar 40 naudas mērkām. Par Krieviju to apstiprina Smoļenskas-Rīgas 1229. g. tirdzniecības līgums, kas 1. pantā nosaka: „par brīvnieka nogalināšanu jāmaksā 10 grivnas sudraba, skaitot katrā 4 grivnas kunu vai naudas¹⁴“. Šāds Gotlandes naudas kurss Baltijā un Krievijā nodibinājās tirdznieciskos darījumos starp Visbiju, Rīgu, Polocku un Smoļensku vēl pirms Livonijas iekarošanas. Tas tika paturēts arī 13. g. s. uzrakstītos līgumos un likumos, lai gan Visbijas naudas vērtība bij kritusi vēl tālāk, sasniedzot 13. g. s. sākumā paritāti 1:4¹/₂, bet gadu simteņa vidū 1:6. Parasti sodu likumi

¹¹ SLVA., I n. 119, 95. lp.

¹² Hansisches Urkundenbuch, I n. 15 un 16.

¹³ SLVA., I n. 146.

¹⁴ Turpat, n. 157: „Оже бьють волного челоуѣка, платити за голову 10 гривень, а за гривву серебра по 4 гривны кунами или пенязи.“

tikai pēc kāda laika izlīdzina notikušo devalvaciju, kas vispirms izteicas nevis likumdošanā, bet tirdzniecībā.

Ja 10 sudraba mārkas kā vīra naudu (*wergeld, manbote*) sastopam arī Vācu ordeņa 1241. g. līgumā ar sāmīem¹⁵, un to pašu paredz Livonijas zemes kungu 1277. g. privileģija ārzemju tirgotājiem¹⁶, tad turpretim Latvijas cilšu tiesībās, izņemot zemgaļu-kuršu tiesības, sodi noteikti nevis sudrabā, bet naudā. Tas skaidriem vārdiem formulēts Lbt. 9. pantā: „ein dotslach is 40 mrk.“ (par nokauto 40 mārkas). Bet arī latgaļu cilts tiesību (Lt.) sodu sistēma uzbūvēta nevis uz sudraba, bet valutas, pie kam kursa attiecības visumā ir tās pašas, kas 12. g. s. — 1:4. Lai to pierādītu, vislabāk izlietot sodus par pirkstu kropļojumiem, jo tos ir iespējams salīdzināt ar tarifiem citos kodekos. Tikai jāpatur prātā, ka pēc vidus laiku krimināltiesību principiem visu rokas pirkstu sodu kopsūmai jābūt līdzīgai pusei no vīra naudas. Tā kā Lt., Lbt., Vbt.¹⁷ un Lsp. pēdējo noteicis uz 40 naudas mārķām, tad rokas pirkstu kropļošanu nācās gandarīt ar 20 mārķām. Atsevišķu pirkstu tarifi bij šādi¹⁸:

Sodi naudas mārķās:

	Lt.	Lbt.	Lsp. un Vbt.
Ikšķis	6	5	6
Rādītājs	5	5	5
Garpirkstis	3	4	4
Zeltiņš	4	3	3
Ansītis	2	3	2
Kopā	20	20	20

¹⁵ SLVA., II n. 245.

¹⁶ LUB., I n. 453.

¹⁷ Lt. nozīmē latgaļu, Lbt. — libju, Zt. — zemgaļu cilšu tiesības; Vbt. — Vidējās bruņnieku tiesības, Lsp. — Livonijas spoguļi. Kādas tiesību grāmatas atbilst šiem nosaukumiem, sk. A. Švābe, Latvijas cilšu tiesības, 73.—75. lp. (Veltījums senatoram A. Gubenim, 1939. g.)

¹⁸ Sal.: A. Švābe, Vecākās zemnieku tiesības, 24. lp. Rīgā 1927; T. Zommers-Zemzaris, Miesas bojājumi pēc senākām Latvijas tiesībām, 508. lp. (Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1935. g., nr. 3.)

Drusku sarežģītāks ir šis rēķins Rīgas-Hāpsalas (RHt.) pilsētas tiesību 1279. g. redakcijā, kas nogalināšanu bez nodoma soda ar 10 mārķām, bet nodomātu nonāvēšanu jeb slepkavību ar divkāršu vīra naudu, proti 20 mārķām sudraba. Pārrēķinot tās valutā, jāzina, ka 13. g. s. otrā pusē sudraba un kaltās naudas attiecības Baltijā bij jau 1:6, kas nozīmē, ka slepkavību varēja izpirkt nevis ar (20×4) 80, bet (20×6) 120 mārķām kausiņos. No tā jāsecina, ka Rīgas-Hāpsalas tiesības būs rokas sakropļošanu noteikušas uz (120:2) 60 mārķām, ko arī apstiprina atsevišķu pirkstu takse¹⁹:

Sodi mārķās pēc RHt.

	sudrabā	un	naudā
Ikšķis	3+1		—
Rādītājs	1		3
Garpirkstis	1		3
Zeltiņš	1		3
Ansis	1		3
Kopā	8 sudraba un 12 naudas mārķas.		

Tā kā 8 mārķas sudraba 1279. g. pēc kursa bij līdzīgas 48 mārķām naudā, tad dabūjam, ka visas rokas soda tarifs bij (48+12) 60 mārķas kausiņos, t. i. taisni puse no šai statutu grāmatā noteiktās vīra naudas (120).

Līdzīgi Rīgas-Hāpsalas tiesībām, arī Rīgas-Tallinas statuti nosaka sodus kā sudrabā, tā valutā, dažreiz pat vienā pantā lietojot abus maksāšanas līdzekļus²⁰. Tomēr pat tais pantos, kur mārķa nav tuvāk raksturota, var diezgan viegli zināt, kāda mārķa domāta, ja patur prātā, ka pamata likme jeb vīra nauda valutā bij 40, ar ko Rīgā bij jāizpērk nonāvēšana. Tikai par slepkavību (§ 3), laupīšanu (§ 2) un ielaušanos (§ 8) draudēja *dupla satisfactio*, tā tad divkārša vīra nauda — 20 mār-

¹⁹ J. G. Napiersky, Die Quellen des Rigischen Stadt-rechts, 24. lp. § 22.

²⁰ SLVA., I n. 146, § 30: „satisfaciet urbi 40 marcis denariorum . . . 3 marcas argenti solvat urbi.”

kas sudrabā jeb 80 mārkas naudā. Un ja par izvarošanu Rīgas-Tallinas tiesības saka, ka „convictus xl marcas solvet“ (§ 35), tad nevar būt šaubu, ka sods domāts nevis sudrabā, bet naudā. Tādu pašu likmi minētie statuti paredz kūdītājam (§ 39) un pilsētas autonomijas pārkāpējam (§ 30). Tāpat tikai kausiņos var būt domāts 20 māрку sods par kaušanos (§ 3) un locekļu sakropļošanu (§ 7). Ja mēs pat nezinātu, ka Rīgas-Tallinas tiesības ir vecākas par Rīgas-Hāpsalas tiesībām, tad šo sodu tarifu salīdzinājums vien jau dotu pamatu apgalvot, ka pirmā statutu grāmata uzrakstīta 13. g. s. pirmā, bet pēdējā — gadu simteņa otrā pusē. To pašu varam teikt par lībju un latgaļu cilšu tiesībām: tā kā vīra naudas lielums abās ir 40 mārkas, bet nevis 45 vai 60, tad tas ir drošs pierādījums, ka attiecīgie panti radušies vēlākais 13. g. s. pirmā pusē un satur normas, kas bij spēkā jau 12. g. s.

Bez mārķām mūsu tiesību un saimniecības vēstures avoti piemin arī ēras (*ore, horas*) un ārtaugus. Starp citu ēras sastopam Rīgas-Tallinas (§ 28, 40, 41, 44) un Rīgas-Hāpsalas pilsētas tiesībās (§ 36), kā arī Rīgas pārstrādātos statutos (VIII. 1, X. 3, XI. 9). Piem., pirmā no minētām statutu grāmatām nosaka, ka namniekam, kas pretēji noteikumiem netur ūdeni sava nama priekšā varbūtēja ugunsgrēka dzēšanai, jāmaksā rātei par sodu 3 ēras (§ 40). Jādomā gan, ka sods domāts nevis sudraba, bet skaita ērās, kādu pēc 1211. g. privilēģijas uz 1 svara māрку gāja ($8 \times 4\frac{1}{2}$) 36 gabali. Šķiet, ka vienīgi par skaita ērām var būt runa arī pārējos Rīgas statutos. Tas saskanētu ar tās pašas privilēģijas noteikumu, ka par mārkas sudraba izkalšanu Rīgas naudās kalējam pienākas 2 ēras atlīdzība, t. i. $5\frac{1}{2}$ proc. Pretējā gadījumā būtu jāpieņem, ka meistars par savu darbu patūrēja veselu vērdiņu jeb 25% sudraba, kas ir neticami. Praktiski 2 ēru atlīdzība jāiedomājas tā, ka

namnieks, kas nodeva kaltuvē mārku sudraba, saņēma atpakaļ nevis 36, bet tikai 34 ēras kausiņos²¹. Tāpat tikai skaita ērās izdarīti aprēķini Rīgas parādnieku grāmatā: piem., 1303. g. ierakstā lasam „aut argentum dabunt aut L oras pro marca“²², bet 1307. g.: „viii mrc. numero denariorum, xlviiii horas pro marca“²³.

No šiem ierakstiem redzam, ka 13. g. s. otrā pusē un 14. g. s. sākumā rīdžinieki uz 1 mārku sudraba 36 ēru vietā skaitīja jau 48—50 ēras, t. i. nevis vairs pēc bīskapa Alberta 1211. g. noteiktā kursa 1:4½, bet gan 1:6. Tas nozīmē, ka arī Rīgā bij nodibinājies dāņu karalienes Margrietas 1265. g. noteiktais kurss Tallinā kaltiem kausiņiem: no 1 mārkas tīra sudraba jākaļ 6 mārkas un 2 ēras denarijos²⁴, tā tad (8×6+2) 50 ēras. Nav skaidri zināms, kāpēc Rīgas tirgotāju darijumos dažreiz uz mārku sudraba skaitīja 48, dažreiz 50 ēras. To var izskaidrot, vai nu kā krievu tirdzniecības līguma kursa (50 naudas kūnas uz 1 grivnu sudraba)²⁵ ietekmi, vai ticamāk ar to, ka vienā gadījumā šais aprēķinos bij ieskaitīts naudas kalēja atvilkums (2 ēras), bet otrā ne. Ari 14. g. s. sākumā Tallinā, tāpat kā Rīgā, hipotekaros darijumos palika spēkā Margrietas 1265. g. noteiktais kurss²⁶.

Mūsu avoti piemin arī ārtaugus. Tā kā Zviedrijā ārtaugu kalšana sākās tikai Meklenburgas Al-

²¹ Ka 2 ēras Rīgas statutos bij mazāk par ¼ mārku jeb vērdiņu sudraba, tas nepārprotami izriet no Pārstrādāto statutu sodiem par naudas viltošanu (VIII. l).

²² H. Hildebrand, Das Rigische Schuldbuch, 7. lp. n. 97. Petersburg 1872.

²³ Turpat, 79. lp. n. 1205.

²⁴ LUB., I n. 390: „constare volumus universis, quod nos monetam Revaliensem taliter duximus innovandum, quod de una marcha puri argenti sex marche denariorum et due ore denariorum fabricentur.“

²⁵ L. K. Goetz, Deutsch-Russische Handelsverträge des Mittelalters, 30. lp. Hamburg 1916.

²⁶ LUB., II. 934, § 21.

brekta (1364.—89. g.) laikā, tad nav pamata domāt, ka Latvijā ārtaugs jau 13. g. s. nozīmēja kādu monetu. Tāpēc ar ārtaugiem jāsaprot vai nu sudraba svarā vienība ($\frac{1}{24}$ mārkas)²⁷, vai aprēķina nauda, proti, ducis kausiņu. Tā Rīgas sv. Gara brālības 1252. g. statuti²⁸ paredz 2 ārtaugus (*artige*) soda brālim, kas izlej uz grīdas tikdaudz alus, ka nevar apslēpt ar savu pēdu (§ 4). Hāpsalas pilsētas tiesību 1294. g. redakcija (§ 60) un Livonijas spogulis (II., 15) skaidri nosaka, ka sodi maksājami kausiņu ārtaugos (*artege penning*). Vecākā literatūra²⁹ vēl piemin t. s. *örtning* un apgalvo, ka tā bijusi moneta, līdzīga 1 vērdiram jeb 2 ērām. Visi autori atsaucas uz Sbt., lai gan patiesībā viņi domā Pārstrādātās bruņnieku tiesības (III., 13), kas šai pantā atiet atpakaļ uz Lsp. (II., 15) un Vbt. (139. nod.), kur *örtning* vietā stāv ārtaugi (*artich penninge*). Tikpat nederīga ir atsauce uz Zt., kur vārds *oring* (§ 4) nozīmē to pašu, ko ārtaugs (§ 14). Tā tad ērtningi tikai pārpratuma dēļ ir literatūrā pārvērsti par īpašu naudu.

Tomēr vislielākās grūtības sagādā ārtauga problema zemgaļu cilts tiesībās (Zt.)³⁰, kur šī skaita nauda minēta kopā ar ozeriņiem. Vēl nevienam nav izdevies atrisināt šo jautājumu, kam ir svarīga nozīme kā mūsu naudas, tā tiesību vēsturē. Līdzīgi Rīgas-Hāpsalas tiesībām, arī Zt. (§ 4—8) rokas pirkstu soda tarifus nosaka divās valūtās, proti:

²⁷ Zemgaļu 1272. g. līgumā ar Vācu ordeni.

²⁸ SLVA. II n. 354.

²⁹ B. Koehne, 95. lp. (Zeitschrift für Münz-, Siegel- und Wappenkunde, I. Berlin 1841); A. v. Richter, Geschichte der deutschen Ostseeprovinzen, I, 280. lp. Riga 1857.

³⁰ Vācu tekstu sk. L. Arbusow, Die altlivländischen Bauerrechte, 35.—47. lp. (Mitteilungen, Bd. 23. Riga 1924—26), bet latviski: A. Švābe, Vecākās zemnieku tiesības, 5.—6. lp. Rīgā 1927.

	Ozeriņos	Ārtaugos
Ikšķis	4	—
Rādītājs	4	[4]
Garpirkstis	2	8
Zeltiņš	2	—
Ansītis	1	4
<hr/>		
Kopā	13	16

Salīdzinot atbilstošos pantus Lt. ar Zt., redzam, ka tur, kur Lt. noteikušas sodu 3 mārkas (§ 2, 7, 21), tur Zt. tās nolikušas uz 2 ozeriņiem (§ 11, 12, 18); kur pirmā kodekā sods ir 6 mārkas (§ 3, 5), tur otrā tas ir 4 ozeriņi (§ 2, 4). No tā izriet, ka Lt. un Zt. sodi attiecas kā 3:2 jeb 6:4; citiem vārdiem arī Zt. rokas pirkstu kopīgai taksei jābūt pusotras reizes mazākai nekā Lt. un Lbt.: ja pēdējām tā mārķās bij 20, tad Zt. šai sumai ozeriņos jābūt $(20:1\frac{1}{2}) 13\frac{1}{3}$. Bet zemgaļu tiesībās šai likmei atbilst 13 ozeriņi un 16 ārtaugi, kas nozīmē, ka $\frac{1}{3}$ ozeriņa līdzinas 16 ārtaugiem, bet vesels ozeriņš 48 ārtaugiem. Tomēr mūsu un skandināvu avoti pazīst gan naudas sistēmas ar 24, 108 un 144 ārtaugiem mārķā, bet nav zināma sistēma ar 48 ārtaugiem. No tā es secinu, ka 17. g. s. norakstītājs ir savā Zt. tekstā ielaidis kļūdu, ierakstīdams 5. pantā liekus [4] ārtaugus, kāpēc visu pirkstu koptarifs patiesībā bij 13 ozeriņi un 12 ārtaugi. Ja tas ir tā, tad $\frac{1}{3}$ ozeriņa līdzinas 12 ārtaugiem jeb 1 ozeriņā to bij 36.

Šo hipotezi ir viegli pamatot, zinot, ka gandrīz visi vidus laiku sodu likumi visaugstāk novērtē ikšķi³¹, bet viszemāk mazo pirkstiņu jeb ansīti. Tas arī saprotams, jo tikai ar ikšķa palīdzību var lietot roku priekšmetu tveršanai vai saturēšanai. Vēr-

³¹ C. J. Schlyter, Codex iuris Gotlandici, 129. lp.: „Der dume wirt geschätzt kegen alle anderen vyngeren.“ Norveģu Frostotingā (IV. 46) ikšķis novērtēts uz 12, rādītājs 4, bet ansītis tikai uz 1 ēru sudraba. (Das Rechtsbuch des Frostothings, übersetzt von R. Meißner, 87. lp. Weimar 1939.)

tības ziņā tūlīņ aiz ikšķa nāk rādītāja pirksts, kura līdzības nauda ir vai nu pielīdzināta ikšķa taksei (Lbt.), vai drusku mazāka (Lt. un Vbt.). Ja pieņemam, ka Zt. 5. pantā nav ieviesusies pārrakstītāja kļūda, tad iznāk, ka pretēji toreizējai likumdošanas praksei šis kodeks visbargāk (ar 4 ozeriņiem un 4 ārtaugiem) sodīja nevis ikšķa, bet rādītāja pirksta sakropļošanu. Tas nav ticami. Tāpēc Zt. pirmtekstā droši vien rādītāja takse bij tikpat liela kā ikšķim, t. i. 4 ozeriņi, kas saskan ar Lbt. taksēšanas principu. Acīm redzot Zt. pārrakstītājs būs 5. panta sodu tarifā iejaucis liekos „4 orting“ no kādas citas manuskripta rindas, no kā radās nesaskaņa starp rokas pirkstu sodu kopsumu, salīdzinot ar pārējiem kodekiem.

Zinot, ka Zt. ozeriņš ir līdzīgs 36 ārtaugiem, varam salīdzināt sodu tarifus Zt. un citos mūsu cilšu tiesību kodekos. Pagaidām pietiek ar empirisko novērojumu, ka līdzīgas sumas dabūjam tad, ja Lt. un Lbt. mērkās skaitam 24 ārtaugus, it kā šī mārka būtu sudraba svāra mārka. Tādā gadījumā pirkstu tarifi dod šādus skaitļus ārtaugos:

	Lt.	Lbt.	Zt.
Ikšķis . . .	$24 \times 6 = 144$	$24 \times 5 = 120$	$36 \times 4 = 144$
Rādītājs . . .	$24 \times 5 = 120$	$24 \times 5 = 120$	$36 \times 4 = 144$
Garpirkstis . . .	$24 \times 3 = 72$	$24 \times 4 = 96$	$36 \times 2 + 8 = 80$
Zeltiņš . . .	$24 \times 4 = 96$	$24 \times 3 = 72$	$36 \times 2 = 72$
Ansītis . . .	$24 \times 2 = 48$	$24 \times 3 = 72$	$36 \times 1 + 4 = 40$
Kopā . . .	480	480	480

Šī tabula rāda, ka rokas pirkstu sodu tarifi nav noteikti patvaļīgi, bet pēc zināmiem principiem un ka starp Lt., Lbt. un Zt. pastāv pilnīga saskaņa, ja tikai protam atrast paņēmienus, pēc kuriem rēķināja šo kodeku sastādītāji. Bet arī daži citi Lbt. un Lt. sodu tarifi saskan ar līdzīgiem Zt. noteikumiem.

	Lbt. mārķās	Zt. ozeriņos
Īevainošana ar nazi	§ 13:6 m.	§ 2:4 o.
Īevainošana ar tuteni	§ 11:3 m.	§ 11:2 o.
Īevainošana ar nūju	§ 11:3 m.	§ 12:2 o.
Siena zagšana	§ 39:3 m.	§ 18:2 o.

Tie paši sodi ārtaugos:

Lbt.	Zt.
24×6=144	36×4=144
24×3= 72	36×2= 72
24×3= 72	36×2= 72
24×3= 72	36×2= 72

Protams, vesela rinda pantu satur arī nesa-
skanīgus noteikumus, kas pa daļai izskaidrojams
ar citiem sodīšanas principiem, pa daļai
ar dažādu kodificēšanas laiku. Tā kāju pirkstu
sodu takses kopsuma ir dažāda Lt. un Zt., nesa-
sniedzot rokas pirkstu normu. Bet arī Vbt. un
Rīgas-Hāpsalas tiesības kājas pirkstu taksēšanā iet
dažādus ceļus: Vbt. kājas un rokas pirkstu kropļo-
šanu soda vienādi — ar vīra naudas pusi (20 mār-
kā), kamēr RĦt. kājas pirkstus vērtē tikai uz 45
naudas mārķām, tā tad pielīdzina $\frac{3}{4}$ no rokas
pirkstu takses³². Kas attiecas uz mūsu cilšu tiesī-
bām, tad Lt. (§ 5) kājas ikšķa sakropļošanu soda
ar 4, bet visus pārējos pirkstus tikai ar 2 mārķām,
kas dod 12 mārķas lielu kopsumu, tā tad $\frac{3}{6}$
no rokas pirkstu takses. Zt. par kājas ikšķa sa-
kropļošanu paredz 2 ozeriņus, bet par pārējiem
pirkstiņiem 1 ozeriņu un 4 ārtaugus, kas dod kopā
6 ozeriņus un 16 ārtaugus jeb $6\frac{1}{6}$ ozeriņa. Šis
sods līdzinās apmēram rokas pirkstu tarifa ($13\frac{1}{3}$)
pusei.³³

Turpretim ar dažādu kodificēšanas laiku
izskaidrojami daži citi nesaskanīgi noteikumi mūsu
senās cilšu tiesībās. Tā Zt. 25. pants nosaka 6 oze-

³² Sal.: T. Zemzaris, Miesas bojājumi pēc senākām
Latvijas tiesībām, 508. lp.

³³ Arī norveģu Frostotings taksē kāju pirkstus div-
reiz lētāk nekā rokas (IV. 46).

riņus lielu sodu par ežu pārceļšanu, bet Lbt. 20. pants 6 mārkas. Pārrēķinot šos sodus pēc iepriekšējā kursa ārtaugos, dabūjam, ka pirmā kodekā sods bij (36×6) 216, bet otrā kodekā (24×6) tikai 144 ārtaugi. Pretēji Fr. Štilmarkam³⁴, es šo sodu starpību neuzskatu par likumdevēja nolūku, bet gan par pierādījumu, ka Lbt. 20. pants iestarpināts agrākā tekstā vēlāk, proti 14. g. s. sākumā, kad Rīgas sudraba mērkā jau skaitīja 36 ārtaugus jeb šķiliņus³⁵. Ja tas tā, tad abos kodekos dabūjam vienādu sodu — 216 ārtaugus. Turpretim vienā laikā būs radušās Lt. un Zt. normas par ielaušanos svešā namā, kas savienota ar ievainošanu: pirmais kodeks šim noziegumam paredz 9 mārkas (§ 24), otrs 6 ozeriņus (§ 19), kas abos gadījumos dod 216 ārtaugus.

Tradēto tekstu bojājuma dēļ zinamas grūtības sagādā noteikumi par zādzības sodīšanu. Sekojot ģermāņu tiesībām, Lt. un Zt. izšķir lielo un mazo zādzību atkarībā no nozagtās lietas vērtības, pie kam franku tiesībās vērtības robeža bij 5, bet sakšu tiesībās 3 šķiliņi³⁶. Pēc vispār pieņemtā principa tā saukto lielo zagli pakāra, bet mazo sodīja ar rīkstēm un apzīmogoja. Gotlandes zemes tiesībās (II. 49), Lsp. (II. 1) un pēc tā parauga arī Vbt. (cap. 131) vērtības robeža ir 1 vērđiņš jeb ¼ sudraba mērkas. Tikai kvalificētam dzirnavu un baznīcas zaglim vērtības robeža bij 4 reiz mazāka — 1 lote jeb 1/16 mērkas.

Pēc šīm analogijām ar citiem kodekiem, apskatīsim Zt. 14. panta noteikumus par zādzību.

³⁴ Fr. Stillmark, Beiträge zur Kenntnis der altlivländischen Bauerrechte, 59. lp. (Dorpat. Juristische Studien, II. 1. Dorpat 1893.)

³⁵ Rīgas parādnieku grāmatas ieraksts nr. 289, 1309. g.: „x mrc., xxxvi sol. pro marca.“ Turpat, nr. 318, 1316. g.: „viiij mrc. xxxvi sol. pro marca computando.“

³⁶ R. His, Das Strafrecht des deutschen Mittelalters, II, 178.—180. lp. Weimar 1935.

Latviski pants skan šādi: „Ja zaglis uzlauž biškokus, klēti vai citas lietas, kas labākas par 8 ārtaugiem, tad viņš pakarams un atstājams [pie karātavām], kamēr izkalst; ja nozagts mazāk par 8 ārtaugiem, sodams ar 4 ozeriņiem vai perams ar rikstēm.“ Tā tad vērtības robeža bij 8 ārtaugi, lai gan turoties pie citu Livonijas kodeku normām, arī šē varēja gaidīt $\frac{1}{4}$ ozeriņa jeb 9 ārtaugus. Bet nedrīkstam aizmirst, ka Lībekā no 1226.—59. g. uz 1 stieņu mārku skaitīja tikai 32 šķiliņus kausiņos³⁷, un arī Gotlandes zemes tiesības (I. 23) vācu ietekmē pazīst skaita vienību 32 ārtaugus uz mārku sudraba³⁸. Ja tas ir tā, tad Zt. 14. pants radies 13. g. s. vidū vai pat pirmā pusē, kad 8 ārtaugi tiešām bij $\frac{1}{4}$ stieņu mārkas jeb ozeriņa. Tā tad mazā zagļa sods 4 ozeriņi jeb (32×4) 128 ārtaugi bij (128:8) sešpadsmitkārtīgs, salīdzinot ar zagtās lietas vērtību.

Vēl neskaidrāks ir Lt. 14. pants, kas mazam zaglim draud ar trim negoda sodiem: viņu per ar rikstēm, apgriež ausis un iededzina zagļa zīmi uz vaigiem. Tādā veidā Lt. sankcijas acīm redzot ir iestarpinātas šai kodekā vēlāk, varbūt 13. g. s. beigās, kā to liecina salīdzinājums ar Rīgas pārstrādātiem statutiem un Livonijas spoguli:

Lt., 14. p.: „Isz dat idt ein marck ys, so wert er mit ruten gehaven, dartho de oren verkurth und durch die wangen gebranth [ader lost sick mit vj marck].“

Lsp., II. 1, 2: „Stelet he benedden einem verdinge, ein merk mit einem heten isern an den backen edder an den oren, edder to der stupe slan, he en betere it denn mit sös marken lantgudes.“

RPst., X. 2, 2—5: „So we se ghestolen hevet $\frac{1}{2}$ verdinc ofte darenboven, den sal men tho den thenen bernen ofte dat ore afsniden, unde laten ene de stat vorsweren . . . Heft he oc darbenedende ghestolen, eme sal ene tho der stupe slan unde sal eme de stat vorbeden bi sineme live.“

³⁷ W. Jesse, Der wendische Münzverein, 56. lp. Lübeck 1928.

³⁸ H. Hildebrand, Sveriges mynt under medeltiden, 126. lp. Stockholm 1887.

Galvenā starpība starp šiem trim kodekiem ir tā, ka pēdējie divi minētos sodus nosaka alternatīvi, bet Lt. kumulatīvi; iespējams, ka arī Lt. pirmrakstā *und* vietā bij *ofte*. Bez tam pēc Gotlandes zemes tiesību parauga (II. 49) Rīgas pārstrādātie statuti pazīst vairākas mazo zagļu grupas. Tā sauktos vistu zagļus (X. 3), kas zog vistas, zosis, augļus, kāpostus vai kādu klēpi siena vai malkas, kur nozagtās lietas vērtība ir mazāka par $\frac{1}{8}$ mārkas, soda ar rīkstēm pie kāķa, vai arī ļauj viņiem izpirkt savu noziegumu ar 1 mārkas sudraba, tā tad ar astoņkārtīgu mantas sodu. Kas zog ko vērtīgāku, starp $\frac{1}{8}$ un $\frac{1}{4}$ mārkas, tam draud alternatīvi vai nu zīmes iededzināšana, vai ausu nogriešana un bez tam izraidīšana no pilsētas. Pakar tikai to, kas zadzis par $\frac{1}{4}$ mārkas vai vairāk. Hamburgas-Rīgas statuti (X. 7) paredz maziem zagļiem tikai vienu vērtības robežu — zem 8 šķiliņiem jeb $\frac{1}{4}$ mārkas, un soda šādu zagli ar diviem kumulatīviem sodiem: pāršanu un apzīmogošanu. Beidzot Livonijas spogulis arī paredz $\frac{1}{4}$ mārkas kā vērtības robežu un soda šādu mazo zagli alternatīvi ar apzīmogošanu uz vaigiem vai ausīm vai ar pāršanu, piešķirdams noziedzniekam tiesību atpirkties no šiem sodiem ar 6 naudas mārķām, kas Lsp. uzrakstīšanas laikā bij vērts 1 stieņu mārkas; tā tad sods bij tikai četrkārtīgs. Bet iespējams, ka sankcija saglabājusi vēl veco 13. g. s. pirmās puses kursu 1:4; tādā gadījumā sods bij seškārtīgs ($6:4:\frac{1}{4}$).

Lt. 14. pantā vērtības robeža ir 1 [naudas] mārkas jeb pēc 13. g. s. pirmās puses kursa $\frac{1}{4}$ stieņu mārkas, pie kam miesas sodu var izpirkt ar 6 naudas mārķām. Bet acīm redzot kāds vēlāks pārrakstītājs ir šo sankciju saistījis ar pavisam citu nozieguma sastāvu šādā neticamā redakcijā: „Is dath he gefangen werth in der dauverie, so wirt ehr gehangen, ader lost [sick] mit 6 marck.“

Šai pantā ir runa par zagļiem, kas noķerti nozieguma vietā uz karstām pēdām; šādus zagļus (t. s. *fur manifestus*) gandrīz visas tiesības sodīja ar nāvi pakarot³⁹. Русская Правда (II. 17; III. 49) pat atļauj šādu zagli „nosist kā suni“. Tāpēc Lt. 15. panta līdzšinējā redakcija, kas *fur manifestus* soda alternatīvi — ar karātavām vai 6 mārķām naudas soda, radusies teksta bojājuma dēļ: pilnīgi neiespējams, ka kodeks, kas rokas ikšķa ievainošanu soda jau ar 6 mārķām (§ 5), tai pašā laikā karātavu putnam ļauj glābt savu dzīvību arī ar 6 mārķām. Acīm redzot 15. panta alternatīvā beigu klauzula [ader lost sick mit vj marck] patiesībā sākumā bij domāta 14. panta beigām: „so wert er mit ruten gehowen... ader durch die wangen gebranth, ader lost sick mit vj marck.“ Tādā gadījumā 15. pants restaurējams savā pirmā redakcijā: „Is dath he gefangen werth in der dauverie, so wirdt ehr gehangen.“ Agrākie autori, kas rakstījuši par mūsu cilšu tiesībām⁴⁰, nav ievērojuši šo kļūdu; tāpēc arī viņu secinājumi atrodas pilnīgā pretrunā ar toreizējiem kodifikācijas un sodu sistēmas principiem. Tā izlabotais Lt. 14. pants paredz mazam zaglim to pašu sankciju, ko Lsp.: abi ļauj miesas sodu izpirkt ar seškārtīgu naudas sodu, salīdzinot ar nozagtās lietas vērtību.

Bet sabojāts ir arī Lt. 12. pants, kas Karaļauču norakstā uzglabājies šādā veidā:

„Item is dat ein brecke effte s[t]elet honich bome eder kleytenn, mit kulenn schlet kumme effte kisten up, effte perde, de gestalenn werdenn, effte ander dingk, [ein] marck notdurfft is it peter, so wert er gehanngenn ann sinenn pestenn hals.“

³⁹ R. His, Das Strafrecht, II 185. lp.

⁴⁰ L. Arbusow, Die altlivländischen Bauerrechte, 42. lp., 15. piez., un L. Leesment, Die Verbrechen des Diebstahls etc., 40. lp.; neminot vecākos rakstniekus.

Sekodams Fr. G. Bungem⁴¹, ari L. Arbuzovs ir no šī panta iztaisījis veselus divus⁴², sākdam jauno 13. pantu ar vārdiem „is it peter“, kas dara pilnīgi neiespējamu šīs normas saprašānu. Protams, ka Lt. 12. pants lasāms tikai nedalīti, ko pierāda ari atbilstošāis Zt. 14. pants, kas skān šādi:

„Breckt en deef honigböhme, ehne klethe adder dinge, dat bether iss als 8 artogen, den sall man up hangen und lathen em drögen.“

Abi kodeki runā par lielo zagli un paredz viņam nāves sodu pākarot. Starpība vienīgi tā, ka lielās un mazās zādzības vērtības robežu Zt. noteicis uz 8 ārtaugiem, bet Lt. uz 1 naudas mārku, kas tomēr abu tekstu kodifikācijas laikā abos gadījumos bij līdzīga $\frac{1}{4}$ stieņu mārka. Ja par spīti tam literatūrā varēja rasties vesels sajukums šo pantu iztulkojumā, tad vainojami Lt. teksta izdevēji, kas to ir nepareizi lasījuši. Lai gan L. Arbuzovs paskaidro⁴³, ka viņš savam izdevumam Lt. tekstu pats salīdzinājis ar Prūsijas valsts archiva 16. g. s. norakstu Karaļaučos, kopā ar šī archiva direktoru P. Kargi, tomēr pēc fotokopijas katrs var pārliecināties, ka otrās lapas puses 16. rindā starp vārdiem *dingk* un *marck* nestāv vis parasti lasītais *ijj* ar 3 punktiem, bet gan *in* ar 1 punktu, kas paleografiskā ziņā pilnīgi līdzinas turpat tālāk 18. rindā izrakstītā vārda *ein* pēdējiem diviem burtiem. Turpretim šai pašā kodekā skaitlis *ijj* pirmās lapas puses 5., 12. un 20. rindā uzrakstīts pavisam citādi: ar 3 punktiem un trešo stabiņu gara j veidā. Tas nozīmē, ka Lt. 12. pantā it nebūt nav runas par liktenīgām 3 mārām, bet gan tur atradās pārrakstītāja sabojāts vārds *e[i]n*, t. i. viena mārka. Līdz ar to krīt visi L. Arbuzova prāto-

⁴¹ Fr. G. von Bunge, Beiträge zur Kunde der Rechtsquellen, 83.—84. lp. Dorpat 1831.

⁴² L. Arbusow, Die altlivländischen Bauerrechte, 42. lp.

⁴³ L. Arbusow, turpat, 19. lp.

jumi, kuru nolūks pierādīt, ka nepareizi lasītās „3 marck. not.“ neesot vis Lt. 12. pantā izteiktā vērtības robeža, bet sods (Bußsatz).

Katram, kas tik drusku pazīst vidus laiku sodu sistemu, zinams, ka šai pantā minētam zirgu zaglim draudēja karātavas, nevisniecīgais 3 mārkusods, kas pēc Lt. bij paredzēts par vienkāršu kaušanos. Ari turpmāk minētam biškoku zaglim pēc mūsu cilšu tiesībām vēl 16. g. s. draudēja pakāršana ar iepriekšēju zarnu izrotināšanu⁴⁴. Tāpēc Lt. 12. panta beigu daļa izlabojama šādi: „...efte annder dingk, dat peter is als ein marck nowten, so wert er gehangen...“ Pieņemot šādu emendaciju, teksts kļūst pilnīgi skaidrs un saskan ar citiem tā paša laika tiesību avotiem.

9.

Iepriekšējo nodaļu iztīrājums rādīja, ka Zt. minētie ozeriņi parasti bij pielīdzināti 36 ārtaugiem. Šai sakarā ir svarīga Puzes baznīckunga Zigfrīda liecība 1431. g. 1. maijā, ko viņš deva Kursas bīskapu prāvā ar Rīgas domkapitulu Rīgas minoritu klosterī 70 gadu vecumā. Jautāts par Kursas naudām, viņš atbildēja, ka lauksargu nodoklim (*wartgeld*) katrs vīrs dod gadā 5 ārtaugus (*artones*) un 1 kausiņu (*denarium*), pie kam 36 šādi ārtaugi līdzinas 1 senai mārakai vietējā naudā (*faciunt unam marcam antiquam usualis monete*⁴⁵). Minētā liecinieka zināšanas sniedzās atpakaļ līdz bīskapa Oto laikiem (1371.—98. g.), un viņa aprādītie lauksargu nodokļa maksātāji labi pazina ozeriņu, jo kuršu lauksargiem maksāja algu taisni šai naudā — dažus ozeriņus gadā, kā to lie-

⁴⁴ A. Švābe, Latvju kulturas vēsture, I, 267. lp. Rīgā 1921.

⁴⁵ LUB., VIII n. 440, 257. lp. un A. Švābe, Latvijas vēstures avotu chrestomatija, n. 69, 81. lp. Rīgā 1939.

cina Kuldīgas komturijas saraksts ap 1354. g.⁴⁶ Bet arī Ventspils komturs 1290. g. lauksargu nodokli aprēķināja ozeriņos⁴⁷. Tas pierāda, ka baznīckunga Zigfrīda „senā mārka“ 14. g. s. bij tikai cits nosaukums ozeriņam, kas līdzīgi mārakai arī dalījās 36 ārtaugos. Bet Kursas bīskapa Gotšalka (1405.—24. g.) notas Rīgas pilsētai rāda, ka arī vēl 15. g. s. ozeriņi bij parastā kuršu nauda, ar ko viņi līdzināja savus parādus un tiesas sodus (LUB., VII n. 229, 230).

Diemžēl, no citiem avotiem nav skaidri redzams, kas tā 14. g. s. bij par naudas sistemu, kur mārkā skaitīja 36 ārtaugus. Tā, piem., Rīgas parādnieku grāmatas ieraksti⁴⁸ un lēņa grāmatas⁴⁹ uz 1 Rīgas mārku šai laikā skaita 36 solidus. Bet jāzina, ka ar šo terminu vidus laikos Rietumeiropā apzīmēja šķiliņu, kamēr Ziemeļeiropā arī ārtaugu. Skandināvu numismatiskās tradīcijas Baltijā bij tik stipras, ka vēl 15. g. s. par ārtaugu dēvēja jaunās vācu monetārās sistēmas naudu — šķiliņu⁵⁰. Tas bij jo vieglāk tāpēc, ka Gotlandes mārkas sistēmā uz ārtaugu arī skaitīja 12 kausiņus, t. i. tikpat, cik vēlāk Rīgas vācu mārkas sistēmā uz 1 Lībekas šķiliņu.

Tomēr grūtības rada tas, ka Lībekas mārkas

⁴⁶ A. Bauer. Die Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen, 154. lp. Rīga 1933.

⁴⁷ LUB., I n. 536, § 10.

⁴⁸ Ieraksts nr. 289, 1309. g.: „tenetur x mrc., xxxvj sol. pro marca.“

⁴⁹ LGU., n. 65, 1342. g.: „cccc marcas Rigensis, xxxvj solidos denariorum Lubicensium pro marca.“

⁵⁰ LGU., I n. 184, 1412. g.: „derdehalff hundert marke Riges gheldes an artighen, ses unde dertich schillinghe Lub. vor eyne yewelike mark to rekende.“ Turpat, n. 344, 1450. g.: „hunderth marck Rigisch oldes geldes, jo xxxvj artige, schillinge genometh, vor de marck Rigisch to rekende.“ Sal. arī 1422. g. naudas likuma terminoloģiju (AR., I n. 308 § 1).

sistemā neiekļaujas livoņu tradīcija skaitīt uz 1 mārkū 36 šķiliņus, kā to rāda sekojošā tabula:

Lībēkas kausiņu skaits, raudze un svars⁵¹:

Gads	Raudze	Brutto svars	Netto gramos	Gabalu no mārkas (233,8 g)	Skaits šķiliņos
ap 1225	15	0,573	0,537	384	32
1255	15½	0,501	0,474	466	38 ¹⁰ / ₁₂
1293	15½	0,477	0,47	480	40
1304/25	14	0,469	0,41	498	41 ⁶ / ₁₂
1329	14	0,44	0,385	532	44 ^A / ₁₂
1350	13¼	0,405	0,355	576	48
1398	9	0,405	0,227	576	48

Šķiliņa vārds (gotu *skilliggs*, vecziem. *skillingr*, vecangļu *skilling*, vācu *Schilling*) divos gotu dokumentos sastopams jau ap 550. g. kā ģermāņu nosaukums bizantiešu solidam. Daudzie mēģinājumi izskaidrot šī vārda etimoloģiju nav guvuši vispārēju atzišanu⁵². Apmēram no 743. g. uz šķiliņu sāka skaitīt 12 denarijus, kas līdz ar to kļuva par vienkāršu aprēķina naudu: visā karolingu monarchijā, izņemot Frīziju un Bavāriju, šķiliņš nozīmēja $\frac{1}{20}$ no 240 denariju lielās karolingu mārciņas. Šādā nozīmē šķiliņš tiek vēl šodien saprasts Anglijā, kur to iedala 12 pensos. Tāpat 20 šķiliņos dalīja flāmu mārciņu un franču livru. Šķiliņu monetas vispirms (1266. g.) sāka kalt Tūrā Francijas karalis Ludviķis IX ar nosaukumu rupjie Tūras kausiņi (*grossus denarius Turoniensis*), ko Vācijā⁵³ sāka dēvēt un atdarināt ar čechu nosaukumu grasis (*nummi groschi*). Turpretim Prūsijā, Baltijā un

⁵¹ F. H. Grautoff, *Historische Schriften*, III 264.—266. lp.; H. Grote, *Münzstudien*, III 206. lp.; W. Jesse, *Der wendische Münzverein*, 209. lp.

⁵² H. Grote, *Münzstudien*, II 849.—58. lp. Leipzig 1862.

⁵³ Tie svēra ap 4,22 g. Pāvesta nodokļu kolektors de Rota 1319. g. ziņo, ka ievācis Pētera tiesu no Brēmenes provinces Hersefeldes klosterā pa 5 gadiem pavisam 50 Tūras grašus. H. Hildebrand, *Livonica im Vaticanischen Archiv*, n. 48, 64. lp.

vēl dažās zemēs šo jauno monetu turpināja saukt par šķiliņu vai jauno ārtaugu, ievērojot to, ka Tūras grasis, līdzīgi agrākam skaita šķiliņam un ārtaugam, bij 12 kausiņu vērtībā. Prūsijā pirmos šķiliņus kaldināja virsmestrs Kniprode ap 1380. g.⁵⁴, bet Latvijā laikam archibīskaps Jānis VI Ambundi (1418.—24. g.)⁵⁵. Šos Rīgas šķiliņus kala 41 gabalu no kaļamās brutto mārkas un skaitīja 36 uz 1 naudas mārkū, kurai pēc 1422. g. likuma vajadzēja saturēt 7 lotis sudraba.

Skaidrs, ka šīs 15. g. s. Rīgas šķiliņu resp. ārtaugu monetas nav domātas ne Zt., ne Rīgas parādnieku grāmatā, ne baznīckunga Zigfrīda liecībā. 13. un 14. g. s. pirmā pusē var runāt par šķiliņu un ārtaugu vienīgi kā par skaita naudu, kas apzīmēja duci kausiņu. Bet pēdējos kala kā Rīgā, tā Lībekā, kāpēc šis jautājums prasa sevišķu iztīrājumu. Runājot par tiem solidiem, kas iet 36 uz mārkū, Rīgas parādnieku grāmata nekad nesaka, ka tie ir Lībekas kausiņi, bet atšķir Rīgas sudraba svaru no Lībekas⁵⁶. H. Hildebrands savā laikā lika priekšā iztulkot šos izteicienus tai nozīmē, ka vienā gadījumā maksāšanas vieta bijusi Rīga, bet otrā Lībeka, pieņemdam, ka starp šiem svāriem nav bijusi nekāda starpība un ka šai laikā Rīgā, Gotlandē un Lībekā visur lietota viena Ķelnes svara mārkā⁵⁷. Tomēr mūsu vēstures avoti pierāda taisni pretējo. Jau agrāk aizrādīts uz Dau-

⁵⁴ Fr. von Schrötter, Wörterbuch der Münzkunde, 598. lp. Berlin 1930.

⁵⁵ R. Šnore, Senā Rīgas nauda, 80. lp. (Senatne un Māksla, 1936. g., III); J. Sachssendahl, Ehst- und Livländische Brieflade, IV 250. lp. un 11. tabula. Reval 1887; A. v. Bulmerincq, Das Münzwesen der Stadt Riga, 173. lp. (Mitteilungen, Bd. XXIII. Riga 1926.)

⁵⁶ Sal. ierakstus nr. 580 (50 mrc. Lubicensis arg. per libram Rīgensem) un nr. 1909 (100 mrc. Lubicensis arg. in pondere Lubicensi).

⁵⁷ H. Hildebrand, Das Rigische Schuldbuch, XLVIII lp., 5. piez.

gavgrīvas klostera 1305. g. pārdošanas līgumu⁵⁸, no kura redzams, ka Rīgas svara mārka bij $\frac{1}{8}$ vieglāka par tādu pašu Ķelnes svarā. Bez tam no pāvesta nodokļu piedzinēja de Rotas norēķiniem par Livonijas bīskapijām 1319. g. dabūjam zināt, ka 30 mārkas tīra Lībekas sudraba līdžinas $37\frac{1}{2}$ mārķām Rīgas sudraba svarā un „3 mrc. arg. puri ponderis Lubicensis valent 3 mrc. et 3 fertones arg. Rig. et ponderis⁵⁹.“ No tā dabūjam, ka 3 Lībekas mārķas tīra sudraba līdžinas 3,75 Rīgas kaļamās, resp. 3,52 tīra sudraba mārķām. Tā tad Rīgas, Ķelnes un Lībekas sudraba mārķas svars 14. g. s. sākumā bij dažāds: lai dabūtu Ķelnes svaru, pie katras Rīgas kaļamās mārķas bij jāpieliek pusvērdiņa jeb 2 lotes; lai dabūtu Lībekas svaru, pie Rīgas mārķas jāpieliek 1 vērdiņš jeb 4 lotes. Ja nu 1319. g. Rīgas kaļamā mārķa bij par $\frac{1}{4}$ vieglāka par Lībekas mārķu, tad arī no pirmās varētu Lībekas kausiņus izkalt nevis 498 resp. 41 šķiliņu, bet par 10 mazāk, tā tad 31. Turpretim Livonijas avoti šai laikā skaita 36 šķiliņus uz mārķu. No tā jāsecina, ka Rīgas parādnieku grāmatā un Zt. nav domāti Lībekas kausiņi, bet gan pašas Rīgas kalumi.

Diemžēl, taisni par šī laikmeta Rīgas un Tallinas kalumiem „valda vēl pilnīga tumsa, ko būs grūti arī noskaidrot, kamēr netiks atrastas 13. g. s. monetas⁶⁰. Tomēr nav šaubu, ka bīskapa Alberta 1211. g. naudas likums, ko 1225. g. apstiprināja pāvesta legats Modenas Viļums⁶¹, tiešām tika izvests dzīvē, un ka Rīgai bij sava kalta nauda, kas apgrozījās nevien Latvijā, bet arī Igaunijā kā pilsētās, tā uz laukiem. Tā Hāpsalas 1294. g. pilsētas

⁵⁸ LUB., II n. 614.

⁵⁹ H. Hildebrand, *Livonica im Vaticanischen Archiv*, 65. lp.

⁶⁰ H. Hildebrand, *Das Rigische Schuldbuch*, XLVIII lp.

⁶¹ SLVA., I n. 58. un 118.

tiesībās lasam, ka par katru olekti pakulu auduma audējs var prasīt no pasūtītāja 3 Rīgas kausiņus (*pennig Rigesch*), bet par 20 olekšu nospolēšanu 6 Rīgas kausiņus⁶². Tai pašā laikā Hāpsalas rātes rīkojumi nosaka, ka zviedru zemnieks, kas pret sava kunga gribu atstāj lauku sētu, maksā 5 Rīgas mārkas (*mark Rigesch*), bet igauņu zemnieks 3 Rīgas mārkas⁶³. Jau 13. g. s. vidū šie kausiņi apgrozijās arī Kursā kā likumīgs maksāšanas līdzeklis, jo 1252. g. Kursas baznīcu dotācijas akts prasa no katra 14 gadus veca kurša 3 Rīgas peniņus upura naudas⁶⁴. Ja Rīgas maiznieku zeļļu ģildes dibināšanas gads (1231. g.) nebūtu apokrifis⁶⁵, tad tā būtu pirmā rakstu liecība, ka bīskaps Alberts tiešām jau savā dzīves laikā sāka Rīgā kalt naudu: minētie statuti paredz maksājumus kā Rīgas, tā Lībekas kausiņos (§ 5).

Šos robus avotu liecībās var aizpildīt tikai divējādā ceļā: 1. mēģinot teoretiski noteikt bīskapa Alberta laikā kalto kausiņu svaru un skaitu; 2. meklējot starp Latvijas izrakumos atrastiem monētu depozītiem attiecīga svara un labuma anonimus brakteatus. Ka Alberts, līdzīgi Brēmenes arhibīskapam, šai laikā kala vienīgi brakteatus, par to, šķiet, neviens nešaubas. Ir daudzi mēģinājumi noteikt Rīgas pirmo naudu pēc attiecīgiem Gotlandes kalumiem. Diemžēl, vecākā literatura iziet

⁶² J. G. L. Napiersky, Die Quellen des Rigischen Stadtrechts, 48. lp. § 69.

⁶³ Turpat, 49. lp.

⁶⁴ SLVA., II n. 352.

⁶⁵ W. Stieda und C. Mettig, Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga, 235. lp.: „im 1235 [lasi: 1231] jaar, an deme ersten jare des erliken byschop Nicolaus to Ryghe.“ Bet Lībekas peniņu noteikšana par likumīgu maksāšanas līdzekli blakus Rīgas naudai norāda uz vēlāku laiku, nekā uzdots ģildes statutu norakstā, jo Lībeka naudas kalšanas tiesības ieguva vēl tikai 1226. g. un tā pēc maz ticams, ka jau pēc 5 gadiem Lībekas nauda tika oficiāli atzīta par rīdzinieku maksāšanas līdzekli viņu biedrību iekšējā dzīvē.

no nepareiza pieņēmuma, it kā Gotlandē sākumā no 1 ārtauga sudraba kalti tikai 8 peniņi, un tā tad no mārkas (8×24) 192⁶⁶. Pamatodamies uz šo teoriju, A. Bulmerinks šādā kārtā iztulkoja bīskapa Alberta 1211. g. naudas likumu⁶⁷:

Uz māрку Rīgas sudraba skaitija ($8 \times 4\frac{1}{2}$) 36 skaita ēras jeb ($24 \times 4\frac{1}{2}$) 108 ārtaugus jeb ($192 \times 4\frac{1}{2}$) 864 kausiņus.

Ka šis aprēķins ir nepareizs, par to viegli pārlicināties, zinot, ka Gotlandē 1160.—70. g. kalto brakteatu caurmēra svars bij 0,167 g. Ja pieņemam augšā minēto teoriju par 864 naudiņām no 1 mārkas Gotlandes sudraba, tad iznāk, ka kaļamās mārkas brutto svars Rīgā un Visbijā bij tikai ($0,167 \times 864$) 144,2 g. Pieņemot līdz ar B. Torde-manu par Visbijas vecāko naudu W brakteatus (ā 0,12 g), dabūjam ($0,12 \times 864$) pat vēl mazāk — 103,6 g brutto svara. Bet tik vieglas skandinavu mārkas nepazīst neviens numismats. Uzskats par 8 peniņiem Gotlandes ārtaugā acīm redzot ieviesies mūsu literatūrā no K. J. Bergmana darba⁶⁸, uz ko savā laikā atsaucās B. Kēne. Tās pašas domas aizstāvēja Gotlandes tiesību pieminēkļu izdevējs K. Šlītērs⁶⁹. Bet H. Hildebrands uz zviedru tiesību avotu studiju pamata noskaidroja, ka dažādās provincēs rēķināja dažādu kausiņu skaitu uz ārtaugu, proti: Svealandē un Somijā 8, Norveģijā,

⁶⁶ B. Koehne, Zur Münzgeschichte Livlands, 81., 97. lp. (Zeitschrift für Münz-, Siegel- und Wappenkunde, I. Berlin 1841); A. v. Richter, Geschichte der deutschen Ostsee-provinzen I, 144. lp. Rīga 1857; W. v. Gutzeit, Wörterschatz der deutschen Sprache Livlands II 212. lp. Rīga 1864.

⁶⁷ A. v. Bulmerincq, Kämmerer-Register der Stadt Riga 1348/61 und 1405/74, II 5. lp. München 1913. Viņam acīm redzot seko arī R. Šnore, Senatne un Māksla, 1936. g., III, 79. lp. un LKV., 18. sēj. 35945. lp.

⁶⁸ C. J. Bergman, De nummis Gotlandicis (1837).

⁶⁹ Corpus iuris Sueo-Gotorum antiqui, vol. VII, utg. af C. J. Schlyter, 287. lp. Lund 1852.

Dānijā un Skonē 10, Getalandē 16, bet Ēlandē un Gotlandē 12⁷⁰. Tikai 14. g. s., ieviešoties vācu skaitīšanas sistēmai, arī pārējā Zviedrijā un Gotlandē skaitīja 8 peniņus uz agrāko ārtaugu, kāda kārtība 12. un 13. g. s. bijusi tikai Svealandē⁷¹. Šo H. Hildebranda tezi par 12 kausiņiem Gotlandes ārtaugā jeb (12×24) 288 kausiņiem mērkā pieņēmusi arī jaunākā igauņu literatūra⁷². Tā tad 1211. g. no Gotlandes un Rīgas mērkas sudraba kala nevis 864, bet gan (288×4¹/₂) 1296 brakteatus ¹/₄ paniņa vērtībā. Ja pieņemam šo Rīgas kalumu caurmēra svaru līdzīgu Visbijas II grupas brakteatu svaram, tad iznāk, ka Rīgas kaļamās mērkas brutto svars bij (0,167×1296) 216,4 g. Citiem vārdiem, Rīgas mērkas svars 13. g. s. sākumā atradās vidū starp zviedru Skaras (1328. g. 214,7 g) un Upsalas mērkas (218,3) svaru. Tā kā II grupas brakteatu raudze bij 0,909, tad iznāk, ka Rīgas stieņu mērka jeb ozeriņš svēra (216,4×0,909) 196,7 g, kāda smaguma lieti sudraba stienīši tiešām atrasti Salgales depozītā. Protams, tas bij tikai caurmēra svars.

Ir svarīgi saskaņot šo teoretiski iegūto Rīgas mērkas svaru (216,4 un 196,7 g) ar mūsu avotu 14. g. s. liecībām, ka tā bijusi par ¹/₄ vieglāka nekā Lībekas un par ¹/₈ vieglāka nekā Ķelnes mērka. Tas nav viegli, ievērojot to, ka vēl šodien nav vienprātības, cik īsti svēra Ķelnes mērka. Vecākā literatūra pieņēma, ka Ķelnes mērka vidus laikos svērusi tikpat, cik 19. g. s., proti 233,8 g. To pamatoja ar

⁷⁰ Hans Hildebrand, Sveriges mynt under medeltiden, 7. un 126. lp. Stockholm 1887; M. Hammarström, Glossarium till Finlands och Sveriges latinska medeltidsurkunder, 127. lp. Helsingfors 1925; Nordisk kultur: Mynt, 206. lp. Šai darbā B. Tordemans uzsver (17. lp.), ka nevar droši zināt, cik īsti kausiņus skaitīja uz 1 ārtaugu Gotlandē.

⁷¹ Y. Brilioth, Den påvliga beskattningen av Sverige, 313. lp. Uppsala 1915.

⁷² E. Tender, Mündindus, rahandus ja moodundus, 326. lp. (Eesti ajalugu, II. Tartu 1937.)

13. g. s. kalto Ķelnes parauga denariju svaru (10 gabali svēra 14,6 g jeb vienu Ķelnes loti) un avotu liecībām, ka no 1 Ķelnes mārkas kalti 160 kausiņi. Bet B. Hilligers centās pierādīt⁷³, ka apm. līdz 1170. g. Ķelnes mārkā bijusi vieglāka, jo no tās kalti tikai 144 kausiņi, kas dod 210,24 g brutto svara. No tā autors secina, ka vecākā Ķelnes mārkā svērusi tikpat, cik Stokholmas mārkā (210,6 g). Tomēr vesela rinda franču un vācu numismatu apstrīd B. Hilligera slēdzienus un liek priekšā pieņemt vairākas Ķelnes mārkas sugas ar dažādu svaru (215,5 g, 229,5 g)⁷⁴. Bet no kāda frīzu 1276. g. sodu tarifa redzams, ka jau toreiz Ķelnes naudas mārkā svēra tikpat, cik angļu sterliņu mārkā, proti 233 g⁷⁵. Tas dod mums pamatu apgalvot, ka arī 14. g. s. sākumā Ķelnes kaļamā mārkā bij 233,8 g smaga. Kāda Ķelnes mārkā īsti domāta Daugavgrīvas klostera 1305. g. pārdošanas līgumā, nav droši zināms. Izteiciens „mille marcas *argenti puri ad pondus Coloniense*“, tāpat kā līdzīgas formulas Vācijas avotos, var apzīmēt kā ķīmiski tīru sudrabu, tā arī parasto stieņu mārkas sudrabu (*marca usualis argenti*), kam bij piejaukta ligatura un ko lietoja kā monetu kalšanai, tā lieliem maksājumiem pēc kādas pilsētas oficiālā svara⁷⁶. Ja pieņemam, ka šai līgumā domāta 233,8 g smagā Ķelnes stieņu mārkā, tad Rīgas mārkai 14. g. s. sākumā vajadzēja svērt par $\frac{1}{8}$ jeb 29,2 g mazāk, un tā tad tās svars bij tikai 204,6 grama netīra sudraba. Lai saskaņotu 1319. g. liecību, ka toreiz 3 mār-

⁷³ B. Hilliger, Studien zu mittelalterlichen Maßen und Gewichten, 193. lp. (Historische Vierteljahrschrift, III, 1900.); tā paša, Die angebliche Kölnische Mark von 229, 456 g, 540. lp. (Blätter für Münzfreunde, 1926. g., nr. 10.)

⁷⁴ Sal.: W. Jesse, Der wendische Münzverein, 52.—56. lp. Lübeck 1928; W. Hävernick, Der Kölner Pfennig im 12. und 13. Jahrhundert, 42.—49. lp. Stuttgart 1930.

⁷⁵ W. Hävernick, 45.—46. lp.

⁷⁶ W. Jesse, Der wendische Münzverein, 51.—52. lp.

kas tīra Lībekas sudraba bijušas tikpat vērts, cik $3\frac{3}{4}$ mārkas Rīgas kaļamā, tā tad netīrā sudraba, jāzina, ka toreiz šī sudraba raudze bij 0,937 un ka starp Ķelnes un Lībekas stieņu mārkas svaru nebij starpības⁷⁷. Tā tad 3 mārkas Lībekas sudraba svēra ($233,8 \times 3$) ap 702 g. Turpretim 1 Rīgas kaļamā mārka bij ($204,6 \times 0,937$) 191,7 g tīra sudraba, bet $3\frac{3}{4}$ mārkā 719 g. Lai gan pēc šī aprēķina dabūjam (719—702) 17 g lielu starpību par sliktu Rīgai, tomēr nedrīkstam aizmirst, ka 1319. g. pāvesta nodokļu piedzinējs Rota rēķināja nevis gramos, bet vērdiņos, tā tad mārkas ceturtdaļās, kas var dot tikai tuvenu līdzību. Šis teoretiski aplēstais Rīgas kaļamās mārkas svars 204,6 g 14. g. s. sākumā visumā saskan ar Rīgas vēsturiskā muzeja 2 bronzas atsvaru svāra vienībām, kuru izcelšanos H. Riekstiņš datē ar 13. g. s. beigām vai 14. g. s. sākumu. Viens no šiem atsvariem bij domāts 4 mārkū svaram un svēra 828 g, otrs bij paredzēts 8 mārkū svaram un svēra 1652 g; pirmā gadījumā dabūjam 207, otrā 206,5 g smagu Rīgas mārkū. Tas rāda, ka salīdzinot ar 13. g. s. sākumu tās brutto svārs bij krities no 216 g līdz 205—207 g, bet netto svārs no 196,7 g līdz 191,7 g.

Šais aprēķinos mūsu izejas punkts bij pa daļai empirisks, pa daļai hipotētisks. Empirisks tai ziņā, ka aprēķinu pamatā likām zviedru II grupas brakteatu caurmēra svaru 0,167 g⁷⁸; hipotētisks tai ziņā, ka — līdzīgi vairākiem citiem pētniekiem — uzskatījām šos brakteatus par bīskapa Alberta 1211. g. naudas likumā minētiem Gotlandes denarijiem. Kā jau uzsvērts, grūtības ceļas no tā, ka vēl pašā Zviedrijā nav skaidrības par viņas agrīno brakteatu kalšanas vietu un laiku, un ka nevienam nav izdevies droši identificēt bīskapa Alberta ka-

⁷⁷ W. Jesse, turpat, 51. lp.

⁷⁸ B. Thordeman, Sveriges medeltidsmynt, 17. lp. (Nordisk Kultur: Mynt. Stockholm 1936.)

lumus ar archeoloģiskos izrakumos atrastām nau-
diņām. 1907. g. Valjalas (Wolde) draudzē Sām-
salā tika atklāts liels monetu depozīts⁷⁹, ko pa da-
ļai vēlāk ieguva Dr. N. Bušs un kas tagad pārgājis
H. Riekstiņa īpašumā. Pateicoties viņa laipnībai,
man bij iespējams ar to iepazīties. Tas satur Tēr-
batas bīskapiem piedēvētus kalumus ar zobenu un
atslēgu Andreja krustā, kas apņemts ar pērļu
kreili⁸⁰, un caurmērā sver no 0,1—0,102 g. Tālāk
tur atrodam W tipa Visbijas brakteatus, kas sver
no 0,101 līdz 0,103 g, tā tad mazāk nekā pieņemts
literatūrā (0,12—0,13 g)⁸¹. Beidzot Valjalas depo-
zītā lielā skaitā sastopam brakteatus, ko N. Bušs,
sekodams H. Hildebrandam, bij noteicis par Knuta
Eriksona (1167.—96. g.) kalumiem ar nosaukumu
östgötamynt. Pēc H. Hildebranda šie brakteati
kalti Kalmarā ar 0,17 g caurmēra svaru un sudraba
raudzi 0,956⁸². Tagad tos uzskata par vēlākiem
kalumiem un ierindo zviedru brakteatu chronolo-
ģiskās klasifikācijas II-b un III grupā, pirmai pie-
ņemot 0,149 g un pēdējai 0,163 g caurmēra svaru.
Tomēr svara ziņā Valjalas depozīta *östgötamynt*
it nebūt neiederas šai brakteatu tipā, jo pēc H.
Riekstiņa datiem šīs naudiņas sver tikai 0,098 līdz
0,102 g. Tiesa, ārējās formas ziņā tās seko II-b
un III grupas paraugiem, lai gan uzrāda vēl lie-
lāku burtu un figuru dažādību, nekā to parasti uz-
dod zviedru numismatiskie katalogi⁸³. Starp Val-
jalas *östgötamynt* burtiem redzam arī četrreiz at-
kārtotu B, katrā krusta spārnā vienu; krustu veido

⁷⁹ Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesell-
schaft a. d. J. 1909, XXXIII—XXXIV lp.

⁸⁰ J. Sachssendahl, Est- und Livländische Brieflade,
IV 253. lp. un 13. tabula. Reval 1887.

⁸¹ Sal. šī darba 277. lp.

⁸² H. Hildebrand, Sveriges mynt under medeltiden,
37.—40. lp.

⁸³ Sal.: Illustrerad katalog öfver I. A. Bonniers sven-
ska myntsamling, 4. lp. Stockholm 1904.

2 šķērsām salikti spieķi vai krīvules. Pieņemot šiem Valjalas depozīta brakteātiem pirms nodilšanas 0,12 g vidēja svara⁸⁴, iznāk, ka tie atbilst Rīgas kalumiem 13. g. s. otrā pusē, kad uz 1 mārkus Rīgas sudraba skaitīja nevis vairs $4\frac{1}{2}$, bet 6 naudas mārkas, resp. 36 ēru un 108 ārtaugu vietā jau 48 ēras un 144 ārtaugus, kas dod agrāko 1296 brakteātu jeb $\frac{1}{4}$ peniņu vietā 1728. No tā varam izrēķināt, ka tie kalti no $(0,12 \times 1728)$ 207 g smagas kaļamās mārkas. Kā redzējām, tāds bij Rīgas mārkas svars pēc oficiāli lietotiem bronzas atsvariem.

Ar to saskan arī Tērbatas bīskapiem piedēvēto brakteātu svars (ap 0,1 g). Tos uzskata par Tērbatas kalumiem tāpēc, ka tajos redzam šīs bīskapijas ģerboni: apustuļa Pāvila zobenu krustā pār apustuļa Pētera atslēgu. Diemžēl šo ģerboni sastopam pirmo reizi tikai bīskapa Engelberta laikā (1323.—41. g.), kāpēc nezinām, kāds tas bij 13. g. s. Ari Rīgas bīskapijas ģerbonis pirmo reizi lietots arhibīskapa Promolda laikā (1348.—70. g.); tas ir līdzīgs Tērbatas bīskapijas ģerbonim: Andreja krustu veido zobenam līdzīgs krusts un krīvule⁸⁵. Tā kā Tērbatas pilsēta dzīvoja pēc Rīgas tiesībām, tad nav šaubu, ka Tērbatas brakteāti tika kalti Rīgas naudiņu svarā un labumā. Tāpēc esmu pārliecināts, ka starp Valjalas depozīta II-b un III grupas brakteātiem atrodami arī Rīgas kalumi no 13. g. s. otrās puses. Ja nu tā, tad rodas jautājums, vai arī bīskaps Alberts jau 1211. g. neņēma Rīgas naudai par paraugu II-b un III grupas brakteatus? Svāra ziņā pret to nevarētu būt nekādu ierunu, jo kā II, tā III grupas braktea-

⁸⁴ Valsts vēsturiskā muzejā glabājas Tartu apkārtne atrasti 13. g. s. otrās puses brakteāti. Pēc direktora V. Ģintera datiem 10 gabaliem bij šāds svārs: 0,0958 — 0,1116 — 0,1126 — 0,1134 — 0,1148 — 0,1248 — 0,1266 — 0,1310 — 0,1312 — 0,1314, kas dod 0,1193 g caurmērā.

⁸⁵ J. Sachssendahl, IV Tafel 23 nr. 11 un Tafel 40 nr. 4.

tiem ir gandrīz vienāds svars: otrai grupai ar zvaigzni un ģēveli 0,167 g, trešai grupai ar krustu, ratu vai trīsstūri — 0,163 g. Starpība vienīgi tā, ka II grupas kalumi atrasti Gotlandes depozītos un jau pirms 1180. g., bet III grupas kalumi ne agrāk par 1220. g., un bez tam tie tikai gadījuma pēc kā savrupi atradumi konstatēti Gotlandē⁸⁶.

Šai sakarā ir jāapskata 13. g. s. beigās uzrakstītie Rīgas pārstrādātie statuti, kas runā par „smagiem kausiņiem“ (*sware penninge*), proti: kas, kausējot Rīgas kaļamo mārkū, pazemina sudraba raudzi zem 15-lotīgā sudraba par 2 smagiem kausiņiem, sodams ar 3 mārķām sudraba; kas pasliktina raudzi par 1 setinu jeb $\frac{1}{2}$ loti, nocērtama roka vai jāatpērkas ar 5 mārķām sudraba; kas pasliktina raudzi par 1 loti, sodams ar nāvi (VIII. 2). Pēdējie divi noteikumi pilnīgi saskan ar Maincas arhibīskapa Gerharda 1289. g. 2. decembra naudas likumu Erfurtei⁸⁷, kas starp citu pierāda, ka Rīgas pārstrādātie statuti kodificēti pēc 1289. g. Tā tad Rīgā nāves sods draudēja katram sudraba kalējam, kas kala kausiņus no 14-lotīga sudraba, bet rokas nociršana, kas izlietoja $14\frac{1}{2}$ -lotīgo. Ko tādā gadījumā nozīmē pazemināt raudzi par 2 smagiem kausiņiem? — Parasti Vācijā tā sauca jauna kaluma kausiņus, kas bij 3—4 reiz smagāki par agrākiem. Redzējām, ka rosīgo tirdzniecisko sakaru dēļ vispirms Rīgas tirgotāji, bet 14. g. s. arī laucinieki bieži rēķināja pēc Lībekas kausiņiem, kas brutto svēra: 1255. g. 0,5, 1293. g. 0,477, 1304. g. 0,469, 1324. g. 0,45 grama⁸⁸. Tā kā Rīgā kaltie brakteati 13. g. s. otrā pusē svēra tikai 0,12 g, tad Lībekas peniņi bij četrreiz smagāki (0,48:0,12). Pa-

⁸⁶ B. Thordeman, 15.—20. lp.

⁸⁷ H. Grote, Münzstudien, III 203.—204. lp. Leipzig 1863.

⁸⁸ W. Jesse, Der wendische Münzverein, 209. lp.

rasti domā⁸⁰, ka par tiem runā Rīgas pārstrādātie statuti (VIII. 2), noteikdami, ka sudraba kalējs, kas pazemina raudzi par 2 šādiem kausiņiem, resp. 1 gramu (0,5×2) sudraba, sodams ar 3 mārķām. Šos jaunus smagos kausiņus skaitīja uz 1 Rīgas kaļamo mārķu četrreiz mazāk nekā agrākos vieglos; tā kā pēdējie gāja uz 1 mārķu veseli 1728 gabali, tad pirmie iznāca tikai (1728:4) 432. Skaitot kausiņu dučos, tas nozīmēja, ka agrāko 144 ārtaugu vietā 13. g. s. beigās un 14. g. s. sākumā bij jāskaita vairs tikai (144:4) 36 ārtaugi jeb šķiliņi. Bet Zt. tikpat ārtaugus rēķina arī uz ozeriņu.

Tiešām 0,45—0,48 g smagi kausiņi, kas kalti *Hohlpfennig*'u teknikā, atrasti arī Latvijā 14. g. s. depozītos Koknesē (tagad Kara muzejā) un Rēznas pagasta Voskānu ciemā⁹⁰ (tagad Valsts vēsturiskā muzejā). To kalšanas vieta nav vēl noteikta, bet šķiet, ka tie ir ārzemju — Meklenburgas vai Lībekas — kalumi ar staru vainagu malā un vērša [?] galvu vidū⁹¹.

No tā iegūstam divus svarīgus secinājumus: pirmkārt, pretēji literatūrā pieņemtam uzskatam⁹²,

⁸⁰ A. von Bulmerincq, Kämmerer-Register der Stadt Riga 1548/61, II 5. lp.

⁹⁰ Voskānu depozīts satur 792 šķiliņus un 2 *Hohlpfennig*'us; starp pirmiem ir 288 Visbijas guti, kas pēc Dr. V. Ģintera datiem sver: 1,1026 — 1,1778 — 1,2012 — 1,2344 — 1,2538 — 1,2634 — 1,2812 — 1,3090 — 1,3204 — 1,3214 jeb vidēji 1,2535 g gabalā, kas liecina, ka tie pieder gutu vecākiem kalumiem ap 1340. g. L. U. Ķīmijas fakultātē analizētais 1,286 g smagais Voskānu ciema guts saturēja 0,896 g tīra sudraba un raudze bij 0,697. Bez tam šai depozītā bij 196 Tērbatas bīskapa Jāņa I (1346.—73. g.) šķiliņi, no kuriem 10 svēra: 1,0174 — 1,0302 — 1,0532 — 1,0570 — 1,0612 — 1,0932 — 1,0970 — 1,2200 — 1,2900 — 1,3884 jeb vidēji 1,1307 g. Ķīmiskā analīze 1,086 g smagam šķiliņam konstatēja 0,696 g tīra sudraba un raudze bij vēl zemāka nekā Visbijas gutiem: 0,641.

⁹¹ Sal.: W. Jesse, Der wendische Münzverein, 232.—233. lp.

⁹² H. Arbusow, Die altlivländischen Bauerrechte, 33. lp., piez. 2.; R. Šnore, Par vēlā dzelzs laikmeta sudraba

no 13. g. s. beigām līdz pat 16. g. s. ozeņiņš Kursā un Zemgalē nozīmēja nevis pusmārku, bet to pašu, ko vesela stieņu mārka; otrkārt, Zt. pa daļai gan atiet atpakaļ uz 13. g. s. pirmā pusē uzrakstītām normām, bet visumā tagad uzglabātā redakcija liecina par to kodifikācijas laiku, kad Latvijā jau apgrozījās „smagie kausiņi“, kurus uz kaļamo mārku un ozeņiņu skaitīja 432 gabalus, resp. 36 ārtaugus. Tā tad daudz diskutētā ozeņiņa problema un ar to saistītie jautājumi par mūsu seno cilšu tiesību kodifikācijas laiku var tikt atrisināti pirmām kārtām tikai ar numismatisko metodi.

atradumiem Latvijā, 110. lp. (Senatne un Māksla, 1938. g., nr. 2.)

Krievu mesli

1.

Starp mūsu 13. g. s. vēstures problemām svarīgu vietu ieņem literatūrā daudz pārrunātais jautājums par Austrumlatvijas atkarību no Krievijas tā sauktās meslu kundzības veidā. Bez dažām krievu analēm galvenais avots joprojām ir Indriķa chronika, kas vairākkārt atgriežas pie šī jautājuma. Pēc Indriķa iznāk, ka krieviem maksāja meslus igauņi, latgaļi, lībji un sēļi. Aprakstot Kokneses krievu kunga Vetsekas (Вячко) 1208. g. uzbrukumu vācu garnizonam un bēgšanu uz Krieviju, Indriķis saka, ka Kokneses valsts latgaļi un sēļi bijuši krievu kņaza meslinieki¹. Stāstot par pirmā bīskapa Meinarda soļiem katoļu misijas laukā, chronists raksta: „Saņēmis no Plocekas (t. i. Polockas) kņaza Valdemāra atļauju kopā ar dāvanām, kam lībji, būdami vēl pagāni, maksāja meslus (*tributa*), minētais svētnieks droši uzsāka dievišķo darbu“ (I. 3). Lībju meslu jautājums tiek pārrunāts arī vācu-krievu konferencē 1212. g. Jersikā, pie kam Polockas Valdemārs it kā esot apgalvojis, ka vienīgi viņa varā esot vai nu kristīt savus vergus lībjus, vai arī atstāt tos nekristītus². Tēlojot Imeras kristī-

¹ Indriķa chr. XII. 1: „Letigallos videlicet et Selones, qui regis erant tributarii.“

² Indriķa chr. XVI. 2: „Rex vero . . . affirmans in sua esse potestate servos suos Lyvones vel baptizare vel non baptizatos relinquere.“

šanu 1208. g., Indriķis sniedz šādu notikumu aprakstu: „Vispirms viņi laimēja, taujādami savu dievu prātu, vai līdzīgi citiem Tālavas latgaļiem pieņemt kristību no Pleskavas krieviem, vai no latīņiem, jo krievi savā laikā bij nākuši kristīt savus Tālavas latgaļus, kas vienmēr ir bijuši viņu mesliņieki“ (*semper tributarios*, XI. 7).

Tā kā vēsturē nekas nav mūžīgs, tad jau pašā sākumā jāapšaubā Indriķa apgalvojums, ka latvieši vienmēr devuši meslus Pleskavai. Bez tam kādā citā vietā (XXIX. 1), slavīnot katoļu misijas nopelnus ārējā miera nodrošināšanā Livonijas tautām, chronists 1225. g. zina stāstīt, ka šis miers iestājies pēc 40 gadus ilgā nedrošības un kara laikmeta. Ja tas ir tā, tad ir pamats pieņemt, ka krievu meslu kundzība Austrumu Baltijā sākusies tikai 40 gadus atpakaļ pēc kāda zaudēta kara — citiem vārdiem 12. g. s. astoņdesmitos gados. Tā kā krievu literārie avoti ir vecāki par Indriķi, tad acīm redzot atbilde meklējama tur.

Meslu jautājumā ir daudz izmantota senākā krievu chronika, t. s. *Повесть временных лет*. Tā izcēlusies 11. g. s. beigās, apvienojot divas agrākās (Kijevas 1039. g. un Naugardas 1050. g.) laika grāmatas, pie kam savukārt 12. g. s. sākumā tā Kijevā trīsreiz pārstrādāta: ap 1112. g. mūka Nestora, 1116. g. Silvestra un 1118. g. nezinama autora redakcijā.³ A. Šachmatovs domā, ka pēdējais bijis kāds Kijevas mūks, kas 1114. g. apmeklējis Ladogu un Naugardu (Novgorodu), kur ieņēmis turienes kņaza Mstislava Vladimiroviča bikts tēva amatu līdz 1117. g., kad šo kņazu pārcēla uz D. Krieviju.⁴ Ar to esot izskaidrojams, kāpēc chronikas Nestora redakcijā tikpat kā nav nekādu ziņu par Baltiju

³ A. A. Шахматовъ, *Повѣсть временныхъ лѣтъ*, I. лр. XV. Петроградъ 1916.

⁴ Turpat, xxxvii—xxxix лр.

un krievu kņazu kara gājieniem pret baltu un somugru tautām, bet šīs ziņas parādas chronikas trešā redakcijā pēc tās autora iepazīšanās ar Naugardas vēstures avotiem un leģendām. Minētais konstatējums vienmēr jāpatur prātā, izlietojot šo chroniku latviešu senvēstures pētījumiem.

Повесть временных лет otrā un trešā redakcijā sastopam daudz citēto un bieži pārprasto⁵ tekstu, kas atrodas šīs chronikas kosmografiskā ievadā pirms leģendas par trīs zviedru kņazu aicināšanu uz Zg. Krieviju: „А се суть инии языци, иже дань даютъ Руси: Чудь — — — Литъва, Зимъгола, Кърсь, Норома, Либъ.“⁶ Te kā meslu devēji minēti nevien lībji, igauņi un latgaļi⁷, bet pat leiši, zemgaļi un kurši. Parasti šai tekstā vārdu Руси tulko: krieviem. Bet A. Šachmatovs ir pierādījis, ka naugardieši, kas šīs vecākās krievu chronikas redaktoriem 12. g. s. sākumā stāstīja savas dzimtas teikas par zviedru vīkingu aicināšanu uz Krieviju, 12.—14. g. s. sauca par „Rusj“ vispirms tikai Kijevas, bet pēc tam arī Suzdaļas zemi⁸, kamēr Zg. Krievijā skandināvus devēja par varagiem. Nemaz nerunājot par to, ka neviens cits tā paša laika avots nelieci-

⁵ А. Сапуновъ, Окончаніе первоначальнаго русскаго владычества въ Прибалтійскомъ краѣ въ 13. столѣтіи, 84. лр. СПб. 1898.

⁶ А. А. Шахматовъ, Повѣсть временныхъ лѣтъ, I. 10. лр. Петроградъ 1916.

⁷ Dažādos chronikas norakstos vārda „Noroma“ vietā lasam arī: Neroma un Norowa. G. Berkholes jau 1885. g. lika priekšā uzskatīt to par norakstītāja kļūdu pareizās formas „Lotowa“ vietā, kas latviešu izrunā skanēja „Latava“ vai „Latva“, kam atbilst jau 1517. g. poļu literatūrā lietotā forma „Lothwa seu Lothihola“. (Magazin der Lettisch-Literärischen Gesellschaft, Bd. 17. St. 2, 226.—29. лр. Mitau 1885.) Otrā tautu katalogā Nestora chronika Noromas vietā min «Лѣтъгола» (alias Сѣтъгола), kam atbilst Indriķa chronikas „Letthigallia“.

⁸ А. А. Шахматовъ, Сказаніе о призваніи варяговъ, 37. лр. СПб. 1904.

na par zemgaļu un kuršu mesliem Kijevas lielkņazam, pat lībju, latgaļu un igauņu meslu kungiem — Polockai un Naugardai — dārgi maksāja mēģinājumi pakundzēt sev Rietumlatviju, kā to liecina polockiešu nesekmīgie iebrukumi Zemgalē 1106. g.⁹ Nešaubisimies, ka Nestora chronikas 1116. un 1118. g. pārstrādātājiem bij zinams minētais fakts. Ja par spīti tam viņi savā laika grāmatā apgalvo taisni pretējo, tad tas izskaidrojams ar abu redaktoru viedokli: Krievijas senvēsturi viņi skatīja ar bizantisma un normanisma garīgām acīm¹⁰, pasvītrotot, ka senkrievu garīgās kulturas nesēji bij vienīgi grieķi, bet tiesisko un politisko kulturu slaviem devuši normaņi (varagi).

Normaņu tradīcijas bij visstiprākās un uzglabājās visilgāk Naugardas valstī, kur tiešām zviedru vīķingi valdīja jau no 9. g. s. Redzējām, ka krievu vecākās chronikas trešais pārstrādātājs 1114.—17. g. uzturējās Naugardā pie kņaza Mstislava I Haralda, kura pirmā sieva (1095.—1122. g.) bij zviedru karaļa Ingas Steinkelsona meita Kristīna¹¹ un kam pašam arī bij zviedru asinis: viņa vec-tēva lielkņaza Jaroslava Gudrā (978.—1054. g.) laulātā draudzene bij zviedru karaļa Olava Skōtkonunga meita Ingigerda Anna. Nav brīnums, ka Naugardas un Kijevas kņazu dinastija, plaši saradojusies ar Skandināvijas valdošiem namiem¹², tu-

⁹ SLVA., I n. 18.

¹⁰ Н. К. Никольский, Повесть временных лет, 3., 29. un 102. lp. Ленинград 1930.

¹¹ T. Braun, Das historische Rußland im nordischen Schrifttum des 10—14. Jahrhunderts, 155. lp. (Festschrift E. Mogk. Halle 1924.)

¹² Piem., no Mstislava Vladimiroviča un Kristīnas 2 meitām vecāko Malmfrīdi ap 1116. g. apprecēja norveģu karalis Sigurds Jōrsalafari († 1130. g.), bet jaunāko Ingebjorgu — dāņu princis Knuts II Lāvards, no kuru laulības piedzima dāņu karalis Valdemārs I († 1182. g.), kas savukārt 1154. g. apprecēja Polockas kņazu Volodara-Vladimira Gļeboviča meitu Sofiju (T. Braun, Das histori-

rēja svētas vairāku paaudžu izpušķotās teikas par vīkingu kādreizējām, kaut arī neilgām uzvarām par Baltijas un Zr. Krievijas tautām, no kā 12. g. s. krievu chronisti smēla savas nedatējamās ziņas par šo tautu mesliem rūsīņiem (Русь), t. i. skandinavu vīkingiem. Šī Nestora chronikas trešās redakcijas kosmografiskā ievada izcelšanās no Rjuriku dinastijas vēsturiskām teikām¹³ rāda, ka šo ievadu nedrīkst izlietot par pierādījumu krievu meslu kundzībai Baltijā pirms 12. g. s. Šais Naugardā saklausītās teikās patiesības bij vienīgi tik daudz, ka tiešām zviedru un dāņu karaļi vīkingu laikos bij dažkārt uz īsu laiku prasījuši meslus no sembjiem, kuršiem un varbūt arī zemgaļiem¹⁴. Turpretim slavi toreiz nebij mūsu senču meslu kungi: viņi paši deva meslus citiem — ziemeļos līdz 1014. g. Kijevas lielkņazam, dienvidos — chazariem. Slavus aktivizēja vīkingi, un pat vēl ilgi pēc tam, kad tie bij jau pārkrievoti, viņu kara draudzes vismaz pa daļai sastāvēja no zviedru karavīriem, tāpat kā skandinavi bij galmniekos un ierēdņos, par ko liecina nosaukumi: князь, кѣнязь (no ģerm. *kuning*), kungs; тиоунѣ (no veczviedru *thiun*, kalps), kņaza kasieris; гридь (no skand. *grīð-madr*, kalpotājs), kunga vīrs, miesas sargs; вирьникѣ (no kr. *вира*, vecziem. *wer-geld*, vīra nauda), vīrnieks, slepkava, tiesnesis; мечьникѣ (no kr. *мечъ*, kas savukārt no gotu *mēkeis*; noġv. *maekja*, zobens), kņaza bende¹⁵.

Krievijas kņazi, līdz ko viņiem draudēja briesmas, meklēja militaru vai diplomatisku palīdzību

sche Rußland, 155.—156. lp. un N. de Baumgarten, Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides russes du x-e au xiii-e siècle, 22.—25. lp. Roma 1927.)

¹³ Jau 1914. g. A. Šachmatovs pareizi aizrādīja, ka krievu historiografijas pirmais normanists bij minētās chronikas autors.

¹⁴ SLVA., I n. 5, 6, 9, 11, 20.

¹⁵ Sal.: Е. Ф. Карский, Русская Правда по древнейшему списку, 91.—94. lp, Ленинград 1930.

Zviedrijā: Igors 941. g., Vladimirs Svētais 975.—977. g., Jaroslavs 1015. g. Kāda veida bij šī palīdzība, to dabūjam zināt no Eimunda sāgas¹⁶, kas apraksta Krievijas notikumus apmēram no 1015.—20. g. Kad 1016. g. pavasarī pie zviedru karaļa Olava no Naugardas ieradās kņaza Jaroslava sūtniecība, lūgdama viņa 16 gadus vecās meitas Ingigerdas roku, tad krieviem bij jāapsola viņai kā kāzu dāvana Ladogas (*Aldeigju-borg*) cietoksnis līdz ar novadu (*jarlsriki*, jarla valsti) un jāpieņem viņas jarls Ragnvalds Ulfsons Jaroslava dienestā ar dzīves vietu Ladogā. Uz šī līguma pamata Naugardā 1016. g. vasarā ieradās Ingigerda ar sava radnieka Ragnvalda 400 un norveģu kundziņa Eimunda 600 kara draugiem, kam Jaroslavs solīja maksāt katram unci (t. i., ēru) sudraba vai nodot attiecīgu vērtību zvērādās. Šo līgumu slēdza uz gadu un atjaunoja vēl vismaz trīs reizes.¹⁷ Pateicoties šiem algotņiem, Jaroslavam izdevās 1016.—19. g. sakaut sava brāļa Svētpulka vadīto poļu, vācu, maģāru un pečeņegu koalīciju. Ieņēmis Kijevu, Jaroslavs Gudrais kļuva par lielkņazu (1019.—54. g.), iecēla savu dēlu Vladimīru par kņazu Naugardā un pats bieži devās turp¹⁸, lai kopā ar skandināvu algotņiem organizētu uzbrukumus Baltijai, kur viņš 1030. g. dibināja pirmo krievu priekšposteni Tērbatu (Jurjevu¹⁹). Atskaitot Polocku, Jaroslavam izdevās apvienot visu Krieviju, ko viņš centās arī dinastiski un baznīctiesiski saistīt ar Eiropu: 1036. g. tika nodibināta Kijevas metropole ar grie-

¹⁶ Antiquités russes, éd. par la Société royale des antiquaires du Nord, t. II 178.—211. lp. Copenhague 1852.

¹⁷ А. И. Лященко, Еумундар Сага и русские летописи, 1070.—73. lp. (Известия Академии Наук СССР, VI серия, т. XX. 1926. Ленинград 1927.)

¹⁸ История СССР, т. I под редакцией В. И. Лебедева, Б. Д. Грекова и С. В. Бахрушина, 100.—101. lp., Москва 1939. Jaroslava otrs kristīts vārds bij Juris.

¹⁹ ПСРЛ, IV 176. lp.

ķi Teopemtu kā metropolitu, bet Jaroslava daudzie bērni saprecināti ar ārzemju valdošiem namiem. Viņa meita Anna bij Francijas karaļa Indriķa I sieva, otra meita Elizabete salaulājās ar Norveģijas karali Haraldu Hardradi, dēla Vsevoloda sieva bij Bizantijas ķeizara Konstantīna Monomacha meita, Izjaslava sieva — Polijas karaļa Kazimira māsa Ģertrūde, Vladimira sieva — Stades grāfa meita Oda, dēla meita Eupraksija Vsevolodovna bij Vācijas ķeizara Indriķa IV sieva un tml.

Savukārt skandinavu valdnieki meklēja patvērumu Krievijā: norveģu karalis Olavs Trigvasons 978.—987. g. un 990.—991. g. Vladimira Svētā galmā, bet Jaroslava Gudrā laikā — Olavs Svētais, Magnus Olavsons, Haralds Sigurdsons, Eimunds un citi. Vispār zviedru nacionalais iespaids Krievijā bij visstiprākais 10. g. s., bet politiski dinastiskais Jaroslava laikā. Tikai ap 1164. g. Krievija pirmoreiz uzstājās naidīgi pret Zviedriju, kāpēc var teikt, ka vīgingu laikmets Krievijā ilgst turpat 350 gadus²⁰. Ne velti ziemeļnieku 12. un 13. g. s. sāgas sauc Krieviju par lielo Zviedriju (*Svitjod hin mikla*) un Merzeburgas Ditmars 1018. g. stāsta, ka Kijevas iedzīvotāji esot dāņi, t. i. skandinavi.²¹

Tomēr attiecībā uz Baltiju daudz bagātāks avots nekā *Повесть временных лет* ir Naugardas laika grāmatas, sevišķi tās pirmā chronika, kas apraksta notikumus sākot ar 1016. gadu. Pēdējā ir viena no vislabākām un vismazāk kompilētām krievu chronikām, kas no 14. g. s. sākuma ir uzglabājusies t. s. Sinodes kodekā, tā tad paleografiskā ziņā ir vienā vecumā ar Indriķa chronikas Zamoiska rokrakstu. Diemžēl, Sinodes kodeka pirmās 128 lapas par notikumiem

²⁰ T. Braun, *Das historische Rußland*, 156. lp.

²¹ T. D. Kendrick, *A History of the Vikings*, 166.—168. lp. London 1930.

līdz 1016. g. ir gājušas bojā²², kāpēc nevien krievi, bet arī latvieši un igauņi ir zaudējuši ļoti vērtīgu savas senvēstures avotu. Dažkārt vērtīgus papildinājumus sniedz arī Pleskavas hronikas.

Taisni Pleskavas I laika grāmatā minētas pirmās drošās ziņas par krievu mesliem Baltijai. Hronika stāsta, ka Jaroslava Gudrā dēls Izjaslavs 1060. g. sakāvis „solus“ un licis viņiem maksāt 2000 grivnas meslu. Bet 1061. g. pavasarī soli padzinuši meslotājus, nodedzinājuši krievu Tērbatu un uzbrukuši pat Pleskavai, pie kam krituši 1000 Naugardas un Pleskavas vīru²³. Igaunų pētnieks J. Truismans domāja, ka „soli“ bijuši vai nu Sāmsalas²⁴ (*Osel*), vai Vezenbergas²⁵ igauņi, bet E. Bonnells sprieda, ka krievi izsirojuši vai nu Sakalas igauņu, vai Daugavas sēļu zemi²⁶. Lai gan neviens nezina, ko īsti Pleskavas hronika sauc par „solim“ jeb „sosolim“, tomēr ir skaidrs, ka ar tiem nav domāti sēļi: no Naugardas varēja nokļūt sēļos vienīgi pēc igauņu un latgaļu sakaušanas, par ko nekas nav teikts. Bez tam, ievērojot sēļu zemes piederību pie Daugavas baseina, tas būtu iespējams vienīgi saziņā ar toreizējo Polockas kņazu Vseslavu, par kuru zinams, ka tas atradās sliktās attiecībās ar Naugardu un kņazu Izjaslavu. Tāpēc jādodomā, ka viņa 1060. g. iebrukums bij vērsts pret igauņiem vai kādu novadu ap Tērbatu.

²² А. А. Шахматовъ, Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ. 183. лр. ГПБ. 1908.

²³ ПСРЛ., IV 176. лр.: „Въ лѣто 6568. Ходи Изяславъ Ярославичъ на Ссолы и дань заповѣда даяти 2000 гривень; они же поручшеса, изгнаша данники. На весну же пришедъ повоеваше о Юрьевѣ, и градъ и хоромы пожгоша, и много зла сотворше, и до Пскова доидоша воююще...“

²⁴ Ю. Трусманъ, Введеніе христіанства въ Лифляндію, 166.—67. лр. СПб. 1884.

²⁵ Ю. Трусманъ, Чудско-литовскіе элементы въ новгородскихъ пятинахъ, I 335. лр. Ревель 1898.

²⁶ E. Bonnell, Russisch-liwländische Chronographie, 5. лр. Petersburg 1862.

Tomēr krievu briesmas sāka draudēt A. Baltijai vienīgi Vladimira II Monomacha laikā (1053.—1125. g.). Šis lielais krievu valstsvīrs, kura vārds bij labi pazīstams arī Rietumos²⁷, būdams par Kijevas lielkņazu (1113.—25. g.), turpināja valsts varas koncentrāciju līdz toreiz Krievijā vēl nebijušiem apmēriem: 83 kara gājienos, no kuriem veseli 19 bij vērsti pret polovciem jeb kumāniem, viņš salauza ienaidnieku pretestību un apvienoja savās rokās $\frac{3}{4}$ toreizējās Krievijas, pakļaudams sev arī Dņepras-Baltijas ūdens ceļus, lai veicinātu Kijevas tirdzniecību ar Gotlandi, Skandināviju un Vāciju²⁸. Zr. Krievijā Vladimira uzdevumā rīkojās viņa dēls Mstislavs I Haralds (lielkņazs no 1125.—32. g.). Būdams vēl par naugardiešu kņazu (1088.—93. g. un 1095.—1117. g.²⁹), Mstislavs Vladimirovičs — acīm redzot kopā ar pleskaviešiem — 1111. g. iebrucis Adzelē (Очела); chronika klusē, kādi bij šī kara gājiena cēloņi un sekas³⁰. Varbūt, tā bij krievu atriebības akcija latgaļiem par lielo neveiksmi 1106./07. g. kara gājienā pret zemgaļiem, kad Vseslaviči zaudēja 9000 kritušos³¹. Vairākas krievu chronikas stāsta, ka 1116. g. Mstislavs Vladimirovičs atkārtojis savu uzbrukumu Vidzemei, laikam gan tāpēc, ka 1111. un 1113. g.³² sirojumos viņš neguva cerētos panākumus. Pēc dažām ziņām šis uzbrukums noticis 1116. g.³³ mar-

²⁷ Viņa sieva bij angļu karaļa Haralds II meita Gita (Gytha).

²⁸ E. Шмурло, История России, 41.—43. лр. Мюнхень 1922.

²⁹ А. В. Экземпларскій, Великіе и удѣльные князья Сѣв. Руси, I 312.—13. лр. СПб. 1889.

³⁰ SLVA., I n. 19.

³¹ Turpat, n. 18.

³² ПСРЛ., III 4. лр.; „Въ лѣто 6621. Побѣди Мъстиславъ, на Бору, Чюдь.“ J. Truismans domā, ka „на Бору“ pozīvē Gauņas augšgalu. (Чудско-Литовскіе элементы въ Новгородскихъ пятинахъ, I 335. лр. Ревель 1898.)

³³ А. В. Экземпларскій, Великіе и удѣльные князья Сѣверной Руси, I 313. лр. СПб. 1889.

tā, pēc citām oktobrī³⁴. Lai gan chronisti ziņo, ka naugardieši kopā ar pleskaviešiem izsirojuši tikai igauņus un ieņēmuši viņu pilsētu Otepää, aizvezdami daudz gūstekņu, tomēr piebildums, ka cietuši daudzi pagasti, liek domāt, ka šai iebrukumā tika izpostīti arī igauņu kaimiņi tālavieši, jo vienīgi Vidzemes latviešu daļā pazīst zemes iedalījumu pagastos.³⁵

Par jaunu krievu sirojumu uzglabājušās ziņas no 1130./31. g. Toreiz mūsu vecais ienaidnieks Mstislavs Vladimirovičs jau bij lielkņazs Kijevā un karu pret Baltiju uzdeva organizēt saviem dēliem. Šai gadā Naugardas I laika grāmata stāsta, ka viņa dēls Vsevolods Gābriels Mstislavičs 1130. g. gavēņa laikā iebrucis igauņos, dedzinājis viņu zemi un izkāvis vīrus, bet sievas un bērņus aizvedis gūstā³⁶. Pēc Naugardas IV laika grāmatas [otrais?] krievu uzbrukums noticis 1131. g. un bijis daudz plašāks: lielkņazs sūtījis pret „čudiem“ trīs savus dēlus — Naugardas kņazu Vsevolodu Gābrielu, Polockas Izjaslavu un Smoļenskas Rostislavu kopā ar viņu kara draudzēm, kas uzvarējuši čudus un prasījuši meslus.³⁷ Ievērojot to, ka Naugardas un Pleskavas krievi par „čudiem“³⁸ bieži

³⁴ E. Bonnell, Russisch-liwländische Chronographie, 8. lp. Petersburg 1862.

³⁵ А. Шахматовъ, Повѣсть временныхъ лѣтъ, I 356. lp.: „Въ сеже лѣто [6624] Мъстиславъ Володимеричъ ходи на Чюдь съ Новъгородъци и съ Пльсковичи, и възя городъ ихъ именемъ Медвѣжа Глава, и погость бес числа възяша, и възвратишася въ свояси съ мнѡгомъ полонѣмъ.“

³⁶ ПСРЛ., III 6. lp.

³⁷ ПСРЛ., IV 3. lp.; А. В. Экземплярскій, I 315 lp.

³⁸ Vispirms tā krievi sauca Gotlandes (Gut-thiuda) gudus, vēlāk vispār nekrievus, kas dzīvoja Baltijā (piem., Е. Голубинскій, Исторія русской церкви, I, 1 703.—705. lp. vēl 1880. g. Baltijas tautas sauc par „Чудь Балтійскаго края“). Čudi krievos bij tāds pat kopvārds, kā vēl Maskavijā нѣмцы („mēmie“) nozīmēja visus ārzemniekus un 12. g. s. варяги visus skandinavus. — Sal.: gotu „thiuda“, tauta; leišu „Tautā“, Vācija; latv. „tautas dēls“, svešinieks; „tautas vīrs“, Ausländer.

vien dēvēja kā savus tuvākos kaimiņus igauņus, tā arī tālākos — latgaļus; ka 1131. g. karā ar lielkņaza pavēli piedalījās arī polockieši un smoleņskieši, kam ar igauņiem nemaz nebija kopīgu robežu, laikam gan būs paties E. Bonella minējums, ka kara darbība notikusi nevien Igaunijā, bet arī Vidzemē un Latgalē, kāpēc arī mesli uzlikti igauņiem, latgaļiem un lībjiem.³⁹

Kā parasti, šī meslu kundzība turpinājās tikai līdz nākošam karam, kas notika 1132. g. janvārī, kad pēc Naugardas I chronikas čudi smagi sakāva Vsevolodu Mstislaviču kaujā pie Vaigas.⁴⁰ Tā kā Polockas chronika ir gājusi bojā, tad arī šai gadījumā ziņas par krievu cīņām ar Baltijas tautām nāk caur Naugardas chronista filtru, kas pirmām kārtām uztver savus kaimiņus igauņus. Bet nav šaubu, ka vai nu vienā laikā, vai drīz pēc tam arī latgaļi un lībji atbrīvojās no varbūtējiem krievu mesliem. Lai gan jau 1134. g. 9. februārī naugardiešiem izdevās atriebties igauņiem un ieņemt Tērbatu⁴¹, tomēr mesli vairs netiek minēti.

Bet 1136. g. 28. maijā naugardieši, lādodzieši un pleskavieši sasauca tautas sapulci, kur apvainoja savu kņazu smirdu apspiešanā un bēgšanā no kaujas lauka, lika viņu apcietināt un pēc tam 15. jūlijā izraidīja no Naugardas Vsevolodu Mstislaviču, kas tur bij valdījis no 1117. g. Padzītais kņazs patvērās Pleskavā un drīz (1138. g.) mira⁴². Pēc tam Naugardā sākās asas partiju cīņas, un kņazi mainījās viens pēc otra⁴³. Politiski un mili-

³⁹ E. Bonnell, Chronographie, 9. lp.

⁴⁰ ПСРЛ., III 6. lp.

⁴¹ ПСРЛ., III 6. lp.; IV 4. lp.

⁴² А. В. Экземплярский, Великие и удельные князья, I 314.—315. lp.

⁴³ Н. Рожковъ, Политическія партіи въ великомъ Новгородѣ XII—XV в., 28.—30. lp. (Историческіе и социологическіе очерки, II. Москва 1909.) No 1136.—1200. g. Naugardā valdīja kādi 20 kņazi.

tari novājinātie naugardieši un pleskavieši vairs nevarēja domāt par uzbrukumu Baltijai. Tāpēc veselus 40 gadus krievu chronikās nav nekādu ziņu par igauņiem un latgaļiem.

Izmantojot krievu jukas⁴⁴, 1176./77. g. ziemā „visa čudu zeme“ uzbruka Pleskavai⁴⁵, pie kam krievi cieta lielus zaudējumus. Acīm redzot, šo notikumu iespaidā, naugardieši 1179. g. 1. novembrī aicināja pār kņazu Smoļenskas Rostislava dēlu Mstislavu Drošsirdīgo, kas tikko ieradies Naugardā 1180. g. sākumā ar 20.000 vīriem devās kara gājienā pret „čudiem un adzeliešiem“, veselu nedēļu postīja viņu zemi, bet pēc tam ar lielu laupījumu un daudz gūstekņiem atgriezās mājās⁴⁶. Protams, ka no šī iebrukuma dabūja ciest arī tālavieši un lībji. Vai krievi lika uzvarētiem maksāt arī meslus, chronikas klusē. Tomēr tuvāko gadu notikumi runā tam par labu. Jau 1180. g. 13. jūnijā nomira Mstislavs Rostislavičs (Drošsirdīgais), un viņa vietā naugardieši 17. augustā pieņēma par kņazu Černigovas Svjatoslava dēlu Vladimīru (1180.—81. g.). Svjatoslavs bij naidā ar Suzdaļas kņazu Vsevolodu, kurš bij sagūstījis viņa otro dēlu Gļebu (no vecziem. *Gudlefr*). Tāpēc 1181. g. sākumā Vladimīrs Svjatoslavičs kopā ar naugardiešiem devās palīgā savam tēvam, lai postītu Suzdaļas valsti; tēva un dēla karaspēki apvienojās pie Tvercas upes, izsiroja Volgas augšgalu un devās uz Perejaslavļu⁴⁷. Naugardiešu pusē piedalījās arī Vitebskas kņazs Brjačislavs un viņa brālis Polockas Vseslavs Vasiļkovičs, pie kam pēdējo divu kara pulkos dažas krievu chronikas min arī „lībjus un leišus“ (Либъ и Литва⁴⁸). Tāpat kā vēl tagad R. Eiropā sajauc leišus un latviešus, tā to dara arī

⁴⁴ А. В. Экземплярский, I 324.—327. лр.

⁴⁵ ПСРЛ., III 16. лр.; IV 14. лр.

⁴⁶ ПСРЛ., IV 15. лр.; SLVA., I n. 21.

⁴⁷ А. В. Экземплярский, I 327. лр.

⁴⁸ ПСРЛ., II 124. лр.; III 17. лр.; IV 15. лр.

12. un 13. g. s. krievu chronikas, bet jo sevišķi to vēlākie pārrakstītāji, kad Latgales vārds bij jau aizmirsts, bet lielā Lietava visiem labi zinama. Tāpēc jāpieņem, ka chronikas oriģinālā Литва vietā bij Лотыгола⁴⁹. Citādi ir pilnīgi nesaprotams, kā lībji vieni paši no Daugavas lejas gala būtu devušies cauri visai latgaļu zemei uz Vitebsku un Polocku. Ja nu tā, tad jāsecina, ka 1181. g. lībjiem un latgaļiem bij pienākums piedalīties Polockas un Vitebskas kņazu kopīgā kara gājienā, kas nozīmē, ka viņi šai laikā jau bij pakļauti krievu meslu kundzībai. Kā redzējām, šī atkarība bij 1180. g. zaudētā kara sekas. Citiem vārdiem, lībji, latgaļi un sēļi sāka dot krieviem meslus vienīgi bīskapa Meinarda laikā.

Baltijas tautas gaidīja izdevīgu brīdi, lai atkratītos no saviem meslu kungiem. 1182. g. Suzdaļas Vsevolods ielika Naugardā par kņazu savu svaini, Mstislava Vladimiroviča dēla dēlu Jaroslavu Vladimiroviču, bet jau 1183./84. g. ziemā latgaļi⁵⁰ noposta Pleskavas valsti. Tā kā naugardieši nebij paspējuši iet Pleskavai palīgā, tad vainoja kņazu Jaroslavu un 1184. g. to padzina, lūgdami viņu atkal atpaļ 1187. g. novembrī. — Lai gan saskaņā ar ķeizara Frīdriha I 1188. g. 19. septembra privileģiju Lībekā bez muitas varēja tirgoties krievi, gotlandieši, skandinavi un citas austrumu tautas⁵¹, tomēr 1189. g. pavasarī naugardieši pārtrauca tirdzniecību ar šīm tautām, meta cietumā viņu preciniekus un arī savus kupčus nelaida uz Gotlandi⁵². Traucētas preču apgrozības dēļ, ko vēl

⁴⁹ Tais pašos uzskatos ir J. Truusmans, Введение христианства въ Лифляндии, 167. лр. СПб. 1884.

⁵⁰ ПСРЛ., III 18. лр. Arī šoreiz Naugardas I chronika sajauc latgaļus ar leišiem.

⁵¹ SLVA., I n. 23.

⁵² ПСРЛ., III 20. лр. Acīm redzot šo notikumu atskaras Vidzemē un Igaunijā piemin Indriķis savā chronikā (XI. 7).

pastiprināja smoļenskiešu blokade, Naugardā izcēlās liela dārdzība: klaips maizes maksāja 2 nagatas, bet muca rudzu 6 grīvnas. Laikam sakarā ar šīm vispārējām saimnieciskām grūtībām no vienas puses, bet no otras — ar polockiešu cenšanos izlīgt ar Naugardu, lai varētu cīnīties pret Smoļensku, saistama kāda krievu chroniku ziņa, ka 1191. g. vasarā, Polockas kņazu aicināts, Jaroslavs Vladimirovičs dodas no Naugardas uz savu robežu pilsētu Lukiem, kur kopā ar polockiešiem apspriež projektu par kopīgu kara gājienu vai nu pret čudiem, vai latgaļiem⁵³. Tā kā Polockas chroniku vairs nav, tad arī nezinām, kad un vai vispār notika polockiešu kara gājiens. Turpretim Naugardas I laika grāmata stāsta, ka jau 1191./92. g. ziemā Jaroslavs ar naugardiešiem un pleskaviešiem iebrucis igauņos, ieņēmis Tērbatu, nodedzinājis ciemus un ar daudz gūstekņiem atgriezies Naugardā⁵⁴. 1192. g. vasarā Jaroslavs rezidēja Pleskavā, no kurienes pēc Pētera dienas izsūtīja savu kara draudzi kopā ar pleskaviešiem postīt Igauniju, pie kam krieviem izdevās ieņemt Otepää. Jādōmā gan, ka igauņi pirms tam bij atteikušies dot krieviem 1180. g. solītos meslus. Šķiet, ka to pašu bij darijuši arī latgaļi, jo vienīgi ar to var izskaidrot turpmākos notikumus.

Kā tas toreiz bij parasts, naugardiešu un polockiešu draudzība nebij ilgstoša. 1198. g. rudenī polockieši kopā ar latgaļiem [leišiem?] iebrūk Naugardas valsts robežās pie Lukiem, kāpēc 1198./99. g. ziemā Jaroslavs kopā ar naugardiešiem, pleskaviešiem un citiem pavalstniekiem savukārt dodas pret Polocku, kas spiesta lūgt mieru⁵⁵. Bet jau 1200. g. martā leiši (?) iebrūk Naugardas zemē, Lovates un

⁵³ ПСРЛ, III 20. лр.: „Любо на Литву, любо на Чюдь.“

⁵⁴ Turpat, 20. лр.

⁵⁵ Turpat, 24. лр. N. de Baumgartens arī šē turas pie chronikas burta un runā par leišiem. (Polotzk et la Lithuanie, 224.—25. лр. Roma 1936.)

Šelonas upju novados, pie kam viņi zaudē 80, bet krievi 15 vīrus⁶⁶. Tā kā abām pusēm bij niecīgi zaudējumi, tad pretinieku spēki nevarēja būt lieli. Tomēr grūti ticēt, ka leiši ar mazu karaspēku būtu iedrošinājušies doties cauri Latgalei vai Polockai pret Naugardu. Bez tam no Indriķa chronikas zinām (V. 4), ka 1201. g. ziemā polockieši iebruka Lietuvā, tā tad šaj laikā leiši bij naidā ar Polocku. No tā es secinu, ka 1200. g. martā karoja nevis leiši, bet latgaļi. Tikai tad var saprast chronikas tālāko stāstu: pēc leišu (?) sakaušanas naugardiešu vaivads Nezdila devies no Lukiem uz Latgali (Лотыгола), nogalinājis 40 latgaļu vīrus, bet sievas un bērņus aizvedis gūstā⁶⁷. Nav šaubu, ka starp abiem 1200. g. pavasara notikumiem jābūt kādam cēloniskam sakaram: ja leiši, bet ne latgaļi būtu vispirms izsirojuši Naugardas valsti, tad nebūtu viņas vaivadam iemesla sodīt latgaļus. Turpretim karš pret savu meslu kungu vienmēr nozīmēja atteikšanos no agrāk nolīgto meslu došanas. Šādu 1200. g. sirojumu izpratni apstiprina arī chronikas teksts par Nezdilas došanos uz Latgali ar „mazo kara draudzi“: kņazi vai viņu vīri vaivadi nekad nedevēs karā tikai ar kara draudzi vien, bet to gan darija, ievācot meslus⁶⁸. Ar to saskan arī Nezdilas soda ekspedīcijā nogalināto latgaļu mazais skaits (40). Tā tad nevar būt šaubu, ka vēlākais 1199. g. vismaz daļa Latgales novadu bij liegusies maksāt krieviem meslus. — Lai arī visas šīs ziņas par 12. g. s. kariem nāk no igauņu un latviešu pretinieku avotiem, tomēr zināmu vēsturisku patiesību, kaut arī subjektīvi filtrētu, nevarēsīm tiem noliegt.

Tā tad tikai pēc 1180. g. sekmīgā kara krieviem izdevās nodibināt savu meslu kundzību A.

⁶⁶ ПСРЛ., III 25. лр.; IV 18. лр.

⁶⁷ SLVA., I n. 30.

⁶⁸ Sal.: А. Прѣсняковъ, Княжое право въ древней Руси, 192. лр. СПб. 1909; ПСРЛ., III 14. лр.

Baltijā. Tas pa daļai stāv sakarā ar Krievijas politiskā centra pārvietošanos no dienvidrietumiem uz ziemeļaustrumiem. Ja 1054.—1169. g. Kijevu var uzskatīt par Krievijas galvas pilsētu, tad vāciem uzsākot Livonijas okupāciju, t. s. Suzdaļas-Volinijas periodā (1169.—1242. g.) šādu centru ir jau veseli trīs: dienvidrietumos Volinija, ziemeļrietumos Naugarda un ziemeļaustrumos Suzdaļa, kuras kņazs Andrejs Bogolubskis 1169. g. ar lielkņaza titulu apmetās uz dzīvi savā dzimtenē, izsludinādams Vladimīru par Krievijas galvas pilsētu. Pirms tam Kijeva 23 gadu laikā (1146.—69. g.) bij 12 reizes gājusi no rokas rokā, un dažs labs troņa tīkotājs tur bij valdījis ne vairāk par dažām nedēļām. Vispār laikā no 1055.—1228. g. Krievijā bij tikai 93 miera gadi, bet pārējie 80 bij pagājuši kņazu mantojuma karos.⁵⁹ Par Krievzemes postu Meinarda laikā varam spriest kaut no tā, ka vienā pašā 1160. g. no Smoļenskas valsts kādi 10.000 iedzīvotāji kā kara gūstekņi tika aizvesti un pārdoti par drelliem uz Āzijas vergu tirgiem.

12. g. s. beigās Mongolija bij izaugusi par lielvalsti un Džingishana vadībā virzījās uz Rietumiem, 1220./21. g. iekarojot Kaukaza valstis, bet pēc Kalkas kaujas 1223. g. pamazām okupējot arī Krieviju. 1240. g. tataru rokās krīt vecā Krievijas galvas pilsēta Kijeva, un sākas tataru-mongoļu jūgs. Krievija uz ilgiem laikiem (līdz 1480. g.) ir spiesta orientēties uz Austrumiem, bet Rietumos blakus Vācu ordenim izaug Lietavas karaļvalsts Mindauga vadībā, kas pēc 1240. g. pārņem R. Krievijas politisko mantojumu. Šādos apstākļos Baltijā 13. g. s. sākumā vairs nevar runāt par krievu briesmām, bet to apdraud tikai vāci un leiši. Tāpēc nav pamata literatūrā daudz cilātam apgalvojumam, ka vācu okupācija izglābusi mūsu tautu no

⁵⁹ E. Шмурло, История России, 59.—47. лр.

pārkrievošanas. Ja vispār gribam ko pareģot par Baltijas tautu likteņiem, kā tie būtu veidojušies bez Zobenbrāļu un Vācu ordeņa iejaukšanās, tad var vienīgi apgalvot to, ka sākot ar 13. g. s. četrdesmitiem gadiem būtu pieaudzis Lietavas militarisks un politiskais spiediens uz Baltiju. Turpretim Krievijas iespaids būtu kļuvis vēl mazāks nekā 12. g. s.

2.

Krievu meslu jautājums notēlots arī Indriķa chronikā un citos vēlākos avotos. Tomēr tie nesniedz neko būtiski svarīgu, sevišķi par Daugavas baseina ciltīm, kuru 11. un 12. g. s. vēsture paliek neskaidra arī no krievu chronikām.

Nav šaubu, ka jau agri Polocka centās dabūt sava iespaida sferā Daugavas ūdens ceļu, kas veda no varagiem uz grieķiem (*til Grika*) un arī uz hazariem un arābiem: tikai 14 km liels sauszemes „valks” šķir Daugavas izteku no Volgas, kas bij vecākais vikingu ceļš uz Austrumiem. Lielāks atstatums šķir Daugavu no Dņepras, bet arī te Daugavas kreisās sānupes — Lučesa pie Vitebskas (105 km) un Kaspļa pie Smoļenskas (133 km) — ar saviem ezeriem un iztekām pieiet pavisam tuvu Dņepras augšgalam⁶⁰. Tāpēc saprotams, ka šai novadā jau 10. g. s. bij vairākas skandinavu kolonijas, kā to liecina lielie kapu lauki Gņezdovā Daugavas baseinā (12 km no Smoļenskas ar 3000 kapiem) un Jaroslavas gubernā Volgas baseinā pie Timirevo (1000 kapu) un Michailovskas (200 kapu⁶¹). Vismaz daļa no šiem vikingu karaspēkiem devās uz Krieviju cauri Latvijai.

Polockas zemi apdzīvoja кривичи, no kurienes arī mūsu senči aizguva [balt]krievu nosauku-

⁶⁰ А. Сапуновъ, Рѣка Западная Двина, 11. лр. Витебскъ 1893.

⁶¹ Т. J. Arne, Det stora Svitjod, 44.—51. лр. Stockholm 1917.

mu. Tās galvas pilsēta Polocka (senāk Полотъскѣ, *Palteskja*, *Paltiska*) atrodas pie Polotas ietegas Daugavā tikai 25 km atstatumā no agrākās Latgales robežas. Ar to arī izskaidrojama Polockas loma mūsu vēsturē. Nestora chronika piemin to jau 862. g., tā tad vienā gadā ar leģendu par zviedru kņazu aicināšanu uz Krieviju. Šī pati laika grāmata stāsta, ka 980. g. Vladimirs Svētais ieradies Naugardā un no turienes sūtījis preciniekus pie Polockas aizjūras kņaza Rogvoloda (*Ragnvaldr*), kas lūguši viņa meitas Rogņedas (*Ragnheidr*) roku. Tā noraidījis precības, par ko Vladimirs noskaities, ieradies Polockā ar lieliem vīkingu, slavu, čudu un kriviču spēkiem, nogalinājis Rogvolodu un abus viņa dēlus, bet Rogņedu paņēmis ar varu par sievu⁶². Šis stāsts liecina, ka Polockas zviedru kņazi nebij Rjuriku cilts.

No Vladimira un Rogņedas laulības piedzimis Izjaslavs, kam lielkņazs piešķīris Polocku par kņaza sēdekli (988.—1001. g.), bet viņa dēls Brjačislavs savukārt uzsācis cīņu ar Kijevas lielkņazu Jaroslavu, pie kam viņam palīdzējis norveģu kungs Eimunds (*Eymundr*). Par šiem notikumiem daļai leģendarā veidā vēstī arī Eimunda sāga⁶³, stāstīdama, ka pēc Krievijas (*Gardariki*) karaļa Valdemāra nāves viņa dēls Brjačislavs (*Vartilaf*) dabūjis Polocku ar visām provincēm. Tiktāl teikai ir vēsturisks pamats, jo 1001.—44. g. Polockā tiešām valdīja Vladimira dēla dēls Brjačislavs Izjaslavičs, bet izpušķots ir tālākais stāsts, ka par palīdzību Eimunds dabūjis Polocku. Būdamis slimīgs, drīz miris, nododams šo valsti savam jarlam Ragnaram. Patiesībā Brjačislavs valdīja Polockā līdz 1044. g., kāpēc jaunākie pētnieki domā, ka sā-

⁶² Древнерусские летописи, 39. лр. Перевод и комментарии В. Панова. Москва 1956.

⁶³ Antiquités russes éd. par la Société royale des antiquaires du Nord, II 178.—211. лр. Copenhague 1852.

gas beigas izdomātas, un ka pēc Jaroslava un Brjačislava izlīguma 1021. g., ar ko pēdējais atguva Vitebsku un Usvēti (УСВЯТЬ), Eimunds ar savu kara draudzi atgriezies Skandināvijā. Turpretim agrāk pieņēma, ka Brjačislavs par pateicību nodevis Eimundam Latgali, kas nav iespējams, jo šai laikā Polockas kņazam nebij vēl nekādas teikšanas par latgaļu un sēļu zemēm⁶⁴. Ari citas ziemeļnieku sāgas pazīst Polocku. Tā islandiešu dēku romāns Ūrvar-Odda stāsta par teiksmaino karali Paltu⁶⁵, kas valdot Palteskjas pilī (*Pallteskju-borg*). Tāpat Saksis Gramatiķis savā vīkinga Frodi sāgā stāsta par skandinavu cīņām ar Vidzemes (Hellesponta) karali Daugavieti (*Handwanum*) un Polockas (*Paltiska*) ieņemšanu⁶⁶. Šie ziemeļnieku avoti neko nezina par krievu mesliem Baltijas tautām, bet gan otrādi par skandinavu mesliem slaviem.

Brjačislava (1001.—44. g.) un viņa dēla Vseslava I Vasiļko (1044.—1101. g.) laikā Polockas kņazi Izjaslaviči bij ierauti dinastiju karos ar Jaroslavu Gudro un Jaroslavičiem, lai atbrīvotos no Kijevas virskundzības⁶⁷. Bez tam polockieši bieži karoja ar pleskaviešiem un naugardiešiem. Tāpēc 11. g. s. nevar runāt par Polockas ekspansiju nīcām pa Daugavu. To atzīst arī krievu vēsturnieki, teikdami, ka Vseslavs bij pārāk aizņemts ar cīņām Kijevas dēļ un spiests bieži atstāt Polocku, lai viņam

⁶⁴ А. И. Лященко, Еумундар Сага и русские летописи, 1083.—86. лр.

⁶⁵ Antiquités russes, t. I 105. лр. Copenhague 1850. Vārds atvasināts no Polotas upes latviešu nosaukuma Palte (Palce, Palse), tāpat kā teiksmainais latgaļu karalis Dians, Anduans no Daugavas (Dyna, Duna) skandinavu nosaukuma. Iespējams, ka arī pašu Polocku latgaļi sauķi par Palti vai Paltpili, bet tās iedzīvotājus un vispār namniekus par paltņiekem. (Sal. LKV., XV 30504. лр.).

⁶⁶ SLVA., I n. 7—9 un A. Švābe, Straumes un Avoti, I 58.—61. лр.

⁶⁷ В. Е. Данилевичъ, Очеркъ исторіи Полоцкой земли, 61.—70. лр. Кіевъ 1896.

atliktu laika domāt par saviem leišu un latviešu kaimiņiem, kuri šai laikā acīm redzot bieži izsirojuši Polockas valsti⁶⁸. Vseslavam bij 7 dēli, starp kuriem tika sadalīta Polockas zeme vairākās valstīs (ВОЛОСТИ); ar to feodalizācija sākās arī šai Krievijas stūrī. No 12. g. s. Polockas kunga valstīm jāmin Polockas, Minskas, Vitebskas, Druckas, Zaslavas, Streževas, Gorodecas un Lagažas valstis, kas savu nosaukumu dabūjušas no minētām pilsētām⁶⁹.

Pēc tēva nāves Polocku mantoja vecākais dēls Boriss Vseslavičs, kas mēģināja gandarīt līdzšinējos baltu tautu uzbrukumus, 1102. g. sekmīgi cīnīdamies ar jatvegiem, bet 1106. g. ciezdams smagus zaudējumus kara gājienā pret zemgaļiem. Laikam gan drīz pēc tam polockieši to padzina, jo jau pirms 1127. g. Polockā valdīja viņa brālis Dāvids un pēc viņa īsu laiku (1127.—29. g.) trešais brālis Rogvolods. Par Polockas zemes stiprāko valsti kļuva Minska, kuras kņazs Glebs Vseslavičs turpināja tēva cīņu pret Kijevu; tur toreiz bij par lielkņazu Vladimirs Monomachs (1113.—25. g.). Cīņa beidzās ar Monomacha uzvaru 1118. g., kurš Minskas valsti paņēma sev. Mums jau pazīstamais agrākais Naugardas kņazs un vēlākais Kijevas lielkņazs, Mstislavs Vladimirovičs 1127. g. augustā nosūtīja lielu karaspēku pret polockiešiem, kuri tika sakauti, pie kam Mstislavs veselus 5 Polockas kņazus kopā ar viņu sievām un bērniem izsūtīja uz Konstantinopoli, bet Polockas zemi atdeva savam dēlam Izjaslavam (1129.—32. g.)⁷⁰.

Tikai pēc Mstislava Vladimiroviča nāves (1132. g.) polockieši pamazām atguva savu neatkarību, un Polockā par kņazu sāka valdīt Svjatoslava Vseslaviča dēls Vasiļko (1132. — ap 1144. g.). Sākās

⁶⁸ В. Е. Данилевичъ, 73. лр.

⁶⁹ Турпат, 50. лр.

⁷⁰ Турпат, 74.—83. лр.

ilgstošs brāļu karš lielkņaza troņa dēļ, un polockieši izlīga sākumā ar Mstislavičiem, vēlāk ar Olgovičiem. Nākošā kņaza Rogvoloda Borisoviča (1144.—51. g. un 1158.—61. g.) laikā turpinājās Vseslaviču pēcteču partiju cīņas no vienas puses un kņazu cīņa ar kārtām no otras puses. Novājinātā Polockas zeme kļuva atkarīga no Smoļenskas valsts, sevišķi valdot Vseslavam Vasiļkovičam (1161.—pēc 1181. g.), kas bij Vasiļko Svjatoslaviča dēls. Jau 1164. g. Vitebskā sēž smoļenskiētis Dāvids Rostislavičs. 1169. gadā polockiešiem jāpiedalās Rostislaviču kara gājienos pret Kijevu, bet vēlāk arī pret Naugardu. Beidzot 1186. g. Dāvids Rostislavičs, kas toreiz valdīja Smoļenskā, kopā ar savu dēlu Mstislavu, Naugardas kņazu (1184.—87. g.), devās uz Polocku, lai to iekarotu. Kas 1186. g. bij Polockas kņazs, mēs nezīnam, bet protams, ka tā nevarēja pretoties Naugardas un Smoļenskas koalīcijai. Polockai bij jāpieņem Dāvida Rostislaviča miera diktats, jāklūst par viņa vasali un jāatdod arī Vitebska. Gan 1191. g. Polocka mēģināja izlīgt ar Naugardu, kur toreiz par kņazu bij Rostislavičiem naidīgais Jaroslavs Vladimirovičs, tomēr šī draudzība nepastāvēja ilgi, un jau 1198. g. polockieši iebrūk Naugardas pierobežā — Lukos. Zaudējuši pēdējo sabiedroto, viņi vairs ilgāk nespēja karot ar Rostislavičiem.⁷¹ Un kad 1216. un 1220. g. leiši izsīroja Polockas zemi, tad vienīgi Smoļenskas kņazs Mstislavs Davidovičs varēja viņus glābt, kas par palīdzību tiktāl pakļāva Polocku un Vitebsku savai varai, ka 1229. g. tirdzniecības līgumu ar Rīgu un Visbiju noslēdza nevien savā, bet arī Polockas un Vitebskas vārdā⁷². Tā tad abas pēdējās valstis nebija vairs starptautisko tiesību subjekti.

⁷¹ В. Е. Данилевичъ, Очеркъ исторіи Полоцкой земли, 93.—106. лр.; N. de Baumgarten, Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides russes, 24.—38. лр. Roma 1927.

⁷² SLVA., I n. 157.

Otrs Polockas zemes vājuma cēlonis bij viņas pilsētas valstu demokratiskā iekārta. Šo valstu īstais suverens bij tautas sapulce (вече), kas kņazus vēlēja un padzina kā savus ierēdņus. Kad 1127. g. Mstislavs Vladimirovičs rīkoja kara gājienu pret Polocku, viņš prasīja, lai veče izdzen viņam nepatīkamo kņazu Dāvidu Vseslaviču; tā sākumā atteicās, bet vēlāk tomēr to izdarīja, saziņā ar Mstislavu salīgdama par kņazu Dāvida brāli Rogvolodu. 1132. g. veče padzina lielkņaza brāļa dēlu Svjatopolku Mstislaviču un viņa vietā pieņēma par kņazu Vasiļko Svjatoslaviču. 1151. g. polockieši izsūtīja savu kņazu Rogvolodu Borisoviču uz Minsku un aicināja uz Polocku Rostislavu Gļeboviču, bet 1157. padzina arī to un atkal lūdza atpaļ Rogvolodu Borisoviču. Kad pēdējais 1161. g. zaudēja kauju pret Gorodecas kņazu Volodaru Gļeboviču, kas kopā ar leišiem smagi sakāva polockiešus, Rogvolods neiedrošinājās vairs atgriezties savā valstī un aizbēga uz Drucku. Viņa vietā Polockas veče pieņēma Vseslavu Vasiļkoviču⁷³. Veče nevien vēlēja un atlaida kņazus, bet arī slēdza līgumus kā ar krievu valstīm, tā ārzemēm. No tā redzams, ka kņaza vara Polockas valstī bij stipri ierobežota. Tas izpaudās arī tīri ārēji, jo pretēji citu Krievijas valstu galvas pilsētu kņaziem, Polockas kungs nekad nesaucās par lielkņazu, bet vienkārši par kņazu, tāpat kā pārējie Polockas zemes kņazi⁷⁴. Tas nozīmē, ka viņi visi bij līdzīgi nevien varā, bet arī titulos. Pēc Naugardas parauga arī Polockas kņazs bij pirmām kārtām karaspēka vadonis, kāpēc pēc zaudētām kaujām viņu parasti atlaida no amata. Kņazs reprezentēja valsti starptautiskās attiecībās un kopā

⁷³ N. de Baumgarten, Polotzk et la Lithuanie, 236. lp. Roma 1936; В. Е. Данилевичъ, 185. lp.

⁷⁴ Vienīgi ar nezināšanu var izskaidrot Indriķa (XX. 3) lietoto titulu Rex magnus Woldemarus de Ploceke.

ar veči pasludināja karu, derēja mieru, slēdza līgumus ar ārvalstīm, sprieda tiesu un iecēla ierēdņus. Bez tam kņazam bij jārūpējas par baznīcu un klosteru celšanu un apgādāšanu. Lai gan Dievmātes baznīca Polockā minēta jau 1007. g., tomēr pirmo droši zināmo bīskapu Polockai, vārdā Minu (1105.—16. g.), sastopam tikai 12. g. s. sākumā. Tāpat kā Naugardā un Smoļenskā, arī Polockā par bīskapiem bij galvenokārt grieķi: Polockā pēc Minas šai amatā redzam Kosmu, bet Smoļenskā jau no bīskapijas dibināšanas 1137. g. grieķi Manuelu. Šie bīskapi un viņu ietekmētie kņazi gādāja par grāmatu kulturas izplatīšanos Zr. Krievijā, celdami klosterus, ierīkodami skolas, dibinādami bibliotekas. Ne velti, cildinot 1180. g. mirušo Smoļenskas kņazu Romanu, tiek uzsvērts, ka viņš necietis nemācītus priesterus un — kopā ar bīskapu Konstantīnu — aicinājis pie sevis grieķu un romiešu skolotājus⁷⁵. Ari vācu okupācijas sākumā Polockas bīskaps bij grieķis Nikolajs (Никола Гречинъ, no 1182. vai 1185. g.). Laikam gan arī Daugavas baseina pareizticīgās latgaļu valstis baznīctiesiski ietilpa Polockas eparchijā, un turienes grieķu garīdznieki ievada grieķu katoļu ticību Latgalē. Polockā bij 2 baznīcas (Dievmātes un Sofijas) un 2 klosteri; pirmās celtas 11. g. s., otrie 12. g. s. Vēlāk tiek minēta vēl viena baznīca un 4 klosteri Polockas apkārtnē, bet Vitbskā 3 baznīcas un 1 klosteris⁷⁷.

⁷⁵ A. M. Ammann, Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum bis zum Tode Alexander Newskis, 74.—75. lp. Roma 1936.

⁷⁶ N. de Baumgarten, Chronologie ecclésiastique des terres russes du X-e au XIII-e siècle, 163. lp. Roma 1930; В. Е. Данилевичъ, 233.—36. lp.

⁷⁷ Е. Голубинскій, Исторія русской церкви, I, 2 265. un 631. lp. Москва 1881; В. Е. Данилевичъ, 244. lp.

Tā kā Polockas chronikas gāja bojā 16. g. s. Jāņa Bargā iebrukuma laikā, tad arī nav nekādu tiešu un drošu ziņu, kad polockieši uzlika Daugavas lībjiem, sēļiem un latgaļiem Latviešu Indriķa apliecinātos meslus. Paši krievu vēsturnieki atzīst⁷⁸, ka 12. g. s. beigās Polockas zeme bij tā noasiņojusi iekšējās cīņās un karos ar Rostislavičiem, ka nespēja pat atvairīt kādās 20 kungu valstīs⁷⁹ saskaldītās Lietavas uzbrukumus. Vēl vairāk: nereti (piem., 1159. g. Voladars) Polockas valstiņu kņazi meklēja patvērumu pie leišiem vai arī aicināja viņus palīgā cīnīties ar saviem pretiniekiem. Protams, ka šādos apstākļos nevar runāt par ilgstošu polockiešu uzkundzēšanos Daugavas latgaļu un lībju zemēs.

Krievu un vācu historiografijā nodibinājies uzskats, ka arī Austrumu Latvijā bijušas divas Polockas „lielkņaza“ pavalstis — Jersika un Koknese. Tā kā krievu avoti neapstiprina šo faktu, tad visbiežāk atsaucas uz Indriķa chroniku, sākot ar pazīstamo chroništā stāstu, ka svētnieks Meinards sludinājis kristietību Ikšķiles lībjiem vienīgi ar Polockas kņaza Valdemāra atļauju (*licencia*, I. 3). Šiem pašiem nolūkiem izlieto pāvesta Klementa III 1188. g. 1. oktobra bullu, ar ko Meinards tiek iecelts par lībju bīskapu ar sēdekli Ikšķilē, kas atrodas Krievijā (*in Ruthenia*⁸⁰). Tādos uzskatos Romas kurija bij arī vēlāk, kā tas redzams no pāvesta Jūlija II 1508. g. 5. aprīļa raksta Rīgas domkapitulam, kur apgalvots, ka Rīgas dieceze lielāko tiesu tikusi dibināta Krie-

⁷⁸ В. Е. Данилевичъ. Очеркъ исторіи Полоцкой земли, 130.—131. лр.

⁷⁹ ПСРЛ., II 735.—736. лр. (1908. г. изд.); Древнерусские летописи, перевод В. Панова, 254. лр. Москва 1936.

⁸⁰ SLVA., I n. 24.

vijas robežās⁸¹. Maza vērtība ir citu literāro avotu liecībām šai jautājumā. Tā 13. g. s. beigās sacerētā Vecākā Livonijas atskaņu chronika stāsta, ka zobenbrāļu mestra Venno († 1209. g.) laikā sēļu, lībju un latgaļu zeme atradusies krievu rokās⁸². Diemžēl nezīnām, no kādām agrākām tradīcijām smelta šī ziņa. Vēl mazāk ticamības varam piešķirt 15. g. s. beigās Nīderlandē sarakstītai Jaunākai virsmestru chronikai, kas no Livonijas atskaņu chronikas aizguvusi sakropļoto teikumu, ka Venno laikā visa sēļu (*der Oselen lant!*), latgaļu un lībju zeme bijusi pakļauta Krievijai⁸³. Šīs chronikas izdevējs T. Hiršs pareizi aizrāda, ka tajā līdz 15. g. s. vidum minētiem faktiem var ticēt tikai tik daudz, cik tos apstiprina citi drošāki avoti⁸⁴. Tā tad vienīgā laika biedru liecība paliek Indriķa chronika.

Tiesa, līdz pat pēdējam laikam ir mēģināts sameklēt vēl vecākus pierādījumus par it kā 200 g. ilgo krievu kundzību Austrumu Latvijā, iztulkojot šīs teorijas labā dažus valodniecības un arheoloģijas faktus. Šais nolūkos visbiežāk cenšas ar krievu valodas palīdzību etimoloģizēt svarīgāko Daugavas piļu nosaukumus: Aizkraukli, Kok-

⁸¹ LUB., 2. Abt. III n. 357: „diets ecclesie Rigensis, cuius dioecesis pro magna parte in confinibus Ruthenorum schismaticorum constituta existit.“ Turpretim divas citas pāvestu bullas no 1224. un 1264. g. (LUB., I n. 66, 380) neder šīs tezes apstiprināšanai: pirmā ir adresēta Krievijas pareizticīgiem un atšķir tos no Livonijas katoļiem (SLVA., I n. 108), otrai acīm redzot pamatā ir viens no Vācu ordeņa parastiem viltojumiem.

⁸² Atskaņu chr., 645. p.: „Selhen, Liven, Letten lant wāren in der Rūsen hant.“

⁸³ Die jüngere Hochmeisterchronik, 73. lp. (Scriptores rerum Prussicarum, V. Leipzig 1874.) Uz abām pēdējām chronikām bez kādas vajadzības atsaucas A. Sarpinovs savā recenzijā: Окончание первоначального русскаго владычества въ Прибалтійскомъ краѣ въ XIII столѣтїи, 81.—82. lp. [СПБ. 1898].

⁸⁴ Scriptores rerum Prussicarum, V 41. lp.

nesi un Jersiku. Tā barons M. Taube pūlas atvasināt Aizkraukles vārdu (*Ascrad*, *Ascrade*, *Aschrat*, *Asscheraden*) kā skandinavu un krievu salikteni: *As-gard* vai Аз-град, saistīdams pirmo daļu ar skandinavu Olímpa Aziem, kuru pēdas viņš saskata pat kņaza Askolda un Azovas jūras nosaukumos; Azu pils bijusi nevien Daugavas, bet arī šīs Krievu jūras krastos⁸⁵. Protams, ka tā ir tukša valodnieciska fantazija. Ja jau vispār gribētu Aizkraukles veco latvisko formu *Azkrauna⁸⁶ vai Aizkraukne uzskatīt par skandinavu un kādas citas valodas jauktni, tad jau drīzāk būtu pieņemama Saveljeva 1846. g. izteiktā hipoteze, ka šis saliktenis nozīmē kuģu piestātni: no ziemeļnieku *ask* (oša laiva, kuģis) un latv. celma *raut*, t. i. vieta, kur pāri Daugavas krācēm vīķingi ar tauvām rāva pāri savus garkuģus. Bet prof. E. Blese ļoti ticami noskaidrojis, ka dokumentu formā *Ascrad* var slēpties svešā mutē sagrozīts latviešu vārds no priedēkļa *āz* un *krāce*, *kradze*⁸⁷. Tādā gadījumā Aizkraukle nozīmētu „vietu aiz krācēm“.

Attiecībā uz Koknesi krievu literatūrā vēl jāprojām valda A. Sapunova 1893. g. izteiktais spriedums, ka „tā bijusi veca krievu pilsēta un no Polockas atkarīga daļu valsts (удѣльное княжество), kas savu nosaukumu Куконось dabūjusi no agrākā Pērses vārda Кокна un nozīmējot Мысь jeb

⁸⁵ M. von Taube, Russische und litauische Fürsten an der Düna zur Zeit der deutschen Eroberung Livlands, 385. lp. (Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, N. F. XI. Breslau 1935.)

⁸⁶ Tā pati sakne -*krau- ir šī vietas 16. g. s. krievu nosaukumam Скровень.

⁸⁷ E. Blese, Valodnieka piezīmes par dažiem Latvijas vietu vārdiem, 132.—134. lp. (Tautas vēsturei. Rīgā 1938.) Bet vai nav iespējams, ka otrā latviešu forma „Aizkraukle“ varētu būt cēlusies leišu „krioklys“ (ūdens kritums) ietekmē, jo šai vietā leiši bieži cēlās pāri Daugavai uz Vidzemi.

Носъ Кокны.⁸⁸ Diemžēl, neviens Latvijā nera-
zīst Koknas upi, un šāds nosaukums krievu lite-
raturā būs ieviesies kāda pārpratuma dēļ. Jau
1934. g. es aizrādīju⁸⁹, ka Koknese (*Kukenois, Ko-
canois*) šķiet būt ziemeļnieku vārds *Kogg-näs*
(Kuģa rags), jo salikteņi ar *-näs* (norv. *-naes*, zv.
-näs, zemes mēle, kalna rags) sastopami kā Lat-
vijā (*Domesnäs*, Kolkas rags), tā Igaunijā (*Guta-
näs*, Gudu rags; *Longenäs*, Garais rags, *Aponäs*).⁹⁰
1935. g. tādu pašu Kokneses vārda izskaidrojumu
deva M. Taube.⁹¹

Vēl lielākas domstarpības pastāv Jersikas eti-
moloģijas ziņā. A. Gleije centās to saistīt ar rie-
tumsomu celmu *korske*, lepns, augsts⁹², kam pro-
tams nav nekāda valodnieciska un vēsturiska
pamata, jo somugru vietu vārdu šai Latgales daļā
nemaz nav. Ar veselu rindu hipotezēm nākuši
krievu pētnieki: Iv. Želtovs izskaidro Jersiku kā
pamazināmo vārdu no krievu Яр-Ярчик⁹³, aizrā-
dot, ka Герчики un Ярчицы sastopami arī Smo-
ļenskas guberņā, un ka krievu яр ģermaņi raksti-
juši kā *ger* (Ярослав — Gerceslawe). Atsaukda-
mies uz krievu ģenerālštaba kartēm, kur Jersika
atzīmēta kā Бирзак⁹⁴, I. Beļajevs domāja, ka Jer-
sika esot Latviešu Indriķa sakropļots krievu vārds

⁸⁸ А. Сапуновъ, Рѣка Западная Двина, 478. лр. Витебскъ
1893; С. А. Аннинский, Хроника Ливонии, 487. лр. Москва 1938.

⁸⁹ А. Švābe, Latvju tiesību vēsture, 22183. лр. (LKV.,
XI.)

⁹⁰ А. Schück, Die Einwanderung der Schweden in
Estland, 246.—247. лр. (Congressus secundus archaeolo-
gorum Balticorum. Rigae 1931); P. Johansen, Über die
deutschen Ortsnamen Estlands, 9. лр. Reval 1930.

⁹¹ M. von Taube, Russische und litauische Fürsten
an der Düna, 391. лр., 2. piez.

⁹² A. Gleye, Wiswaldis, König von Gerseke (Libau-
sche Zeitung, 1936. g. 23. maija nr.).

⁹³ Рижскій Вѣстникъ, июнь 1886 г.

⁹⁴ А. Сапуновъ, Рѣка Западная Двина, 469. и LXIV лр.

Бережки vai Берестье.⁹⁵ Visjaunāko teoriju licis priekšā J. Bērziņš, jautājot, vai Gersika nevarētu būt ar pārskaņu izrunāts latviešu vārds *Garsika (no leišu *garsas*, skaņa, vai latviešu *gārša* ar baltu piedēkli *-ika*), vai — pieņemot par pareizu M. Dogiela lasījumu Berzika — no latviešu *bērzs*; tādā gadījumā Gersika būtu sabojāts vārds Berzika.⁹⁶ Neatkarīgi no tā, kā šo vārdu dzirdējuši krievu virsnieki 19. g. s., sastādot ģeneralštaba kartes, vai kā to lasījis 18. g. s. poļu vēsturnieks M. Dogiels, katrs vēl šodien var pārliecināties pēc 1209. g. lēņa grāmatas fotokopijas⁹⁷, ka minētā dokumentā pirmais burts ir rakstīts pilnīgi vienādi vārdos Gerzika, Glindenberch, Gemunde un Gerlacus. Tāpēc nav nekāda paleografiska pamata J. Bērziņa prātojumam, ka Gerzika ir sabojāts Berzikas vārds, un ka to var uzskatīt par netiešu pierādījumu, ka Dogiels pareizi izlasījis Jersikas nosaukumu. Cik slikti Dogiels ir lasījis savus tekstus, tas visiem zinams. Bet pavisam dīvaini būtu pieņemt, ka laika biedrs un latvietis, chronists Indriķis būtu kļūdiņies, salīdzinot ar 18. g. s. poļu vēsturnieku un 19. g. s. krievu virsniekiem. Tā tad hipoteze par Berziku ir atmetama un jāiziet vienīgi no Indriķa un 13. g. s. sekretaru lietotām formām Gerzika, Gerzeke, Gerzike, Gercike, Gerceke, Gerseke.

Protams, ka teoretiski var Gerzikas vārdu saistīt ar konstruēto latviešu formu *Garsika. Bet rodas jaunas grūtības no tā, ka ir zinamas vairākas Jersikas kā pašā Latvijā, tā Krievijā. Stukmaņu pagastā apliecināta vieta „Gerzika“ iepretim Sēlpilij, kur no labās puses Daugavā ietek Lokstes strauts. Tur ir vecas pils drupas, ko zem-

⁹⁵ Šo hipotežu pārskatu sniedz S. A. Anninskis, Хроника Ливонии, 478. lp.

⁹⁶ J. Bērziņš, Jersikas ķēniņvalsts nosaukums, 48.—49. lp. (LVI žurnals, 1940. g. nr. 1.)

⁹⁷ SLVA., I 204. lp.

nieki saukuši par Vecpili, un kur jau 1794. g. grāfs Mellins un vēlāk arī citi meklējuši Visvalža pils atliekas. Pēc J. Dēringa raksta⁹⁸ nav šaubu, ka šis pilskalns dabūjis Ģerzikas vārdu tikai 19. g. s. sākumā vispirms zinātniskā literatūrā, bet pēc tam ieviesies arī tautas mutē. Patiesībā šo veco latviešu pilskalnu un ciemu sauca par Loksteni.⁹⁹ Otru Jersiku (Gersike) Suntažos apraksta Fr. Nīenstēde savā Livonijas chronikā 1604. g. Autors laikam domājis to pilskalnu, kas atrodas 3 km ziemeļaustrumos no Suntažiem Kastrānes pagastā, Mazās Juglas kreisā krastā.¹⁰⁰ Tautas tradīcijas to saista ar zviedru laikiem, kam protams nav nekāda pamata. Tagadējā Kastrānes pilskalna vārdu tauta aizmirsusi¹, bet jāpievienojas E. Brastiņam, ka tas varētu būt vēl 1318. g. kādā dokumentā kopā ar seno Sotekli minētais castrum Sundesel² (Suntažu pils). Fr. Nīenstēde savā chronikā apgalvo, ka pagāni šo pili Suntažu (t. i. M. Juglas) upes krastā netālu no Kangariem (so noch vorm Kanger lieget) saukuši par Gersicke jeb Gerszburg³. J. Bērziņš saka, ka šī ziņa esot ticama, un ka autors būšot iz-

⁹⁸ J. Döring, Über das vermeintliche Gercike bei Stockmannshof, 427.—429. lp. (Baltische Monatsschrift, 23. Bd. Riga 1874.)

⁹⁹ LGU., I n. 78, 1354. g.: in Lokesten.

¹⁰⁰ E. Brastiņš, Latvijas pilskalni: Vidzeme, 55. lp. Rīgā 1930.

¹ Spriežot pēc Nīenstēdes apraksta, viņš nerunā par to lielo un augsto pilskalnu, ko tauta sauca par Lielā vīra gultu, un kas atrodas Kangaru kalnos pie Ķoderiem Mazās Juglas labā krastā. Identificējot Nīenstēdes pilskalnu, nav jāaizmirst, ka chronista dzīves vieta bij Briežu muiža, ko viņš piemin savā aprakstā kā pilskalnam tuvāko vietu: „dar mach men noch itzunt dat munster der Gerszeke borch sen, dar de Szunzlsche beke van mynem hoffe Bresze moysze her den bergk vorby lopt.“ Turpretim H. Bruinings un pēc viņa arī J. Bērziņš pieņem, ka Nīenstēde aprakstījis Lielvīra gultu. (LGU., I n. 19., 24.—25. lp.)

² LUB., II n. 661., 106. lp.

³ Monumenta Livoniae Antiquae, II 20. lp.

lietojis vietējos tautas nostāstus, jo Nīenstēdi atbalstot arī otrs 17. g. s. chronists Jirgens Helms⁴. Diemžēl, J. Bērziņš nav pasekojis, no kurienes Nīenstēde ņēma chronikas ziņu par Suntažu Jersiku. Jau 1592. g., sastādīdams rādītāju savam Jaunākās virsmestru chronikas norakstam, Nīenstēde pēc burta J iesprauda garāku aprakstu par pilskalnu, kas atradās pie viņam ķīlā nodotās Briestu muižas, līdz ar šī pilskalna spalvas zīmējumu.⁵ Ar to viņš gribēja paskaidrot Virsmestra chronikas īso stāstu⁶ par zobenbrāļu mestra Venno cīņām ar krieviem pie Jersikas un Kokneses, pie kam kaujās kritis krievu ķēniņš un kādi 600 krievu karavīri. Šī ziņa savukārt aizgūta no Vecākās Livonijas atskaņu chronikas (645.—686. p.). Katram, kas nodarbojies ar avotu kritiku, ir skaidrs, ka Nīenstēde meklēja Visvalža Jersiku Virsmestru chronikas ietekmē, kāpēc arī lieto tās pašas formas *Gerszeke*, *Gersekeborch* un saista šo pili ar vācu cīņām pie Kokneses 1208. g., izpušķodams tās vēl ar leģendām par pagānu vadoņa Nupas (Nuppa geheyszen van Kuepe⁷) un viņa brāļa Unkas varoņu darbiem. Tā kā 16. g. s. beigās mūsu senču pilskalnu apzināšana vēl nemaz nebij sākusies, tad ir dabīgi, ka Nīenstēde pārnesa uz sava novada pilskalnu Virsmestru chronikas ziņas par vēsturisko Jersiku, saistīdams

⁴ J. Bērziņš, Jersikas ķēniņvalsts nosaukums, 45. lp.

⁵ Rokraksts nr. 478 Rīgas pilsētas bibliotēkā, pilskalna apraksts arī žurnālā *Mittheilungen a. d. Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands*, I 421.—425. lp., 1840.

⁶ Die jüngere Hochmeisterchronik, 73. lp.: „Dese meister Vinne street voel striden ende versloech der Ruysen coninck ende sloch hem mennich man aff, op ene tyt over 600 man van den Ruyschen, ende wan en borch gheiten Gerseke ende verdref dair omtrent wyff ende kynt; hy wan oick Kokenhuysen den heyden off.“ (*Scriptores rerum Prussicarum*, V. Leipzig 1874.)

⁷ Laikam domāts lībju kungs Kaups (Kōpe), vai Ķeipene.

to ar Suntažu māju vārdu Ģērķi. Tas bij jo viegli tāpēc, ka viņš nepazina⁸ Indriķa chroniku un nezina⁹, ka Virmestra chronikā minētā Jersika atradās pie Daugavas; bez tam no šīs chronikas stāsta iznāk, ka Jersika atradās tuvāk Rīgai nekā Koknese. Tā tad ar Suntažu Gerszeke notika tas pats, kas 200 gadus vēlāk ar Stukmaņu Ģerziku: abi ir nepareizi vēsturnieku identificējumi.

Kas attiecas uz otru J. Bērziņa uzticības vīru Helmsu, tad viņa Suntažu Jersikas zīmējumi ir tikai Nīenstēdes zīmējuma varianti un pārējais — burtisks Nīenstēdes apraksta tulkojums no lejasvācu valodas. Tas rāda, ka pašam Helmsam šai jautājumā nav nekas sakams. Man vispār nav skaidrs, kādu atbalstu J. Bērziņš gribējis atrast izdomātā Suntažu Jersikā savai hipotezei par šī vārda latvisko izcelšanos: nemaz nerunājot par to, ka Suntažos skaņu *a* izrunā bez pārskanās un tā tad no **Garsika* nevar dabūt *Gersika*, otras vai trešas Jersikas konstatēšana Latvijā būtu diezgan drošs pierādījums pret šī vārda latviskumu, jo nevar taču pieņemt, ka latgaļi vairākas savas pilis un valstis būtu nosaukuši vienā īpašvārdā par Garsikām. Turpretim izejot no teorijas, ka tas ir kādas svešas valodas sugas vārds pilij vispār, šīs grūtības būtu novērstas.

Šai virzienā vesela rinda pētnieku arī meklējuši Jersikas vārda izskaidrojumu. Jau 1890. g. krievu akademiķis A. Kuniks aizrādīja, ka Gersceke sastopama nevien Latvijā, bet arī pie Naugardas, proti — tērbatnieku 1292. g. rakstā Hanzai — Lībekas, Visbijas un Rīgas sūtņi tā nosaukuši Rjurika pili (Рюриково Городище) uz Volchovas labā krasta dienvidos no Naugardas, kur

⁸ L. Arbusow, Die handschriftliche Überlieferung des Chronicon Livoniae, 521. lp.

⁹ Fr. Krūze jau 1845. g. aizrādīja, ka Nīenstēde savu Gehrke-Burg patvaļīgi pārdēvējis par Gerssburg. (Erläuterungen zu den Necrolivonicis, 151. lp. Dorpat 1845.)

savā galmā (*curia regia*) viņus pieņēmis kņazs. Kā jau teikts, krievi šo pili, ko Jānis III uzskatīja par kņazu rezidenci no seniem laikiem¹⁰, sauca par Городище; tāpat krievi vēl 16. g. s. apzīmēja arī Vidzemes pils un pilsētas.¹¹ Lai gan Naugardas „Rjurika pils“ vietā, kā to liecina 1935. g. arheoloģiskie izrakumi, dzīvoja somugru zvejnieki jau 3000 g. pirms Kristus, tomēr nav šaubu, ka vīkingi tur uzcēla savu pili un šīs tradīcijas turpināja arī vēlākie Naugardas kņazi: 1103. g. tur Mstislavs Vļadimirovičs dibināja baznīcu, bet pēc 1136. g. šē 12. un 13. g. s. pārcēlās uz dzīvi gandrīz visi turpmākie Naugardas kņazi. 10.—12. g. s. rūnu rakstu un skaldū dzejas nosaukums *Garð-ar* attiecas uz visu Rjurika valsti, kamēr Naugardu šai laikā sauca par *Hólmgarðr* (Salaspili), bet dāņu avotos arī par *Ostro[v]garð*, ko tikai 12. un 13. g. s. vācu teksti sāk dēvēt par Jaunpili (*No[vo]gard*, *Nogardia*). Visiem šiem vārdiem otrās daļas pamatā ir slavu pils nosaukums *gradū* (градъ, городъ). No kunga sētas (*curia regia*) ziemeļnieku nosaukuma *gard-* pārskaņas ceļā izcēlies kā tagadējais norveģu lietas vārds *gjerde* (sēta), tā īpašības vārds *gerdskr*, *gerzkr*, *gerskr*, *gerski* ar nozīmi: vīkings, kas dzīvo vai bijis *Gard'ā*, t. i. Baltijā, Krievijā vai Grieķijā. Tā sv. Olava sāga stāsta par norveģu vīru Gudleiku, kas bieži braucis uz austrumiem uz Gardarīku, kāpēc viņu sauca par *Gudleikr gerðzki*.¹² Protams, ka izejot no ziemeļnieku for-

¹⁰ А. Строков и В. Богусевич, Новгород Великий, 87. Ір. Ленинград 1939.

¹¹ Piem., Zapoljes 1582. g. miera līgumā Laudona nosaukta городище Левдунъ (Sitzungsberichte a. d. J. 1887, 28. Ір. Rīga 1888), bet 1658. g. Valiesāres līgumā городъ Левданъ. (А. А. Пазухинъ, Сборникъ грамотъ и договоровъ, ч. I 72. Ір. Петербургъ 1922.)

¹² Antiquités russes, I 452. Ір.: „hann fór optliga austr i Garðaríki ok var hann fyrir pá sök kallaðr Gudleikr gerðzki.“ Garða-ríki ir tikai 13. g. s. islandiešu mākslas prozas nosaukums agrākā *Garð-ar* vietā, kas da-

mām *gerskr*, *gerski*, tikai lejasvācu vai pārtautotu normaņu mutē varēja rasties nosaukums Gerseke, Gerzike. Turpretim nevar būt runa par šī vārda atvedināšanu no krievu Городище, kā to pareizi aizrāda S. Anninskis¹³. Līdz ar to zaudē savu nozīmi J. Bērziņa iebildums, ka ziemeļnieku avoti nepazīst Gercekes vārdu¹⁴. Tā kā šai formā tas nebij skandinavu nosaukums, tad arī īslandiešu sāgās to nevar meklēt. Toties to sastopam Dīriķa sāgas skandinavu pārstrādājumos. Tāpat nav pamata šī autora minējumiem, it kā skandinavi saukuši Novgorodu par Nogardu: tas ir vēlins vācu nosaukums krieviskam Новгород. Lai gan apzīmējums Jaunpils liecina, ka tā bij jaundibinājums, tomēr nevar līdz ar J. Bērziņu apgalvot¹⁵, ka normaņi par Salaspili (zviedru Hólmgard, dāņukrievu Ostrogard, Островград) būtu dēvējuši Городищи, jo tādā gadījumā Naugarda paliek bez ziemeļnieku vārda. Ari sāgās (piem., Heimskringlā) Novgorodas kņazs Jaroslavs tiek titulēts *konung í Hólmgardi*.

Pieņemot, ka Gerseke bij vācu mutē pārveidots skandinavu sugas vārds vīkingu kunga sētai, nav grūti saprast, kāpēc šo nosaukumu sastopam kā Naugardas un Smoļenskas zemēs (Герчики), tā Latvijā. Turpretim uzskatot to par latviešu īpašvārdu *Garsika, tiek ņemta katra iespēja izskaidrot šī vārda nokļūšanu Naugardas kņazu rezidencē. Vēl sarežģītāka kļūst lieta, ja atceramies, ka Jersikas pili (*Gerseke borg*) piemin arī

rināts pēc Dana-rīki un Svía-rīki parauga. (T. Braun, Das historische Rußland, 192. lp.)

¹³ С. Аннинский, Хроника Ливонии, 477. lp. Nekāda pamata nav M. Taubes prātojumam, ka „lett. Jersika ist eine lettisch-deutsche Umbildung des russischen Wortes городище“ (Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, XI 454. lp. Breslau 1935).

¹⁴ J. Bērziņš, Jersikas ķēniņvalsts nosaukums, 36. lp.

¹⁵ Turpat, 37. lp.

t. s. Veronas, resp. Bernes Dīriķa sāga¹⁶, kas radusies no leģendām par ostgotu karali Teodorichu, bet vēlāk uzņēmusi ļoti dažādu vēsturiski-ģeogrāfisku vielu no 9. līdz 13. g. s., kas tur iekļuvusi caur vairākiem nacionāliem filtriem. Šī vācu episkā dzeja iespiedās arī Skandināvijā, kur ziemeļnieku pārstrādātā sākā sastopam kādu krievu epizodi: huņņu karalis Atilla kopā ar savu sabiedroto Hildebrandu iebrūk Valdemāra valstī, kas valda par Naugardu, Polocku un Smoļensku. Atilla tiek sakauts un bēg, bet viņa vasalim Hildebrandam „devās pretim karaļa Valdemāra radnieks, grieķu jarls [no Jersikas pils]“.¹⁷ Sāgas veczviedru tulkojums dēvē šo jarlu par Valdemāra brāli Ilju. Ja tas būtu tā, tad šē ar *Gerseke borg* jāsaprot Gorodišče pie Naugardas. Turpretim maz ticama man šķiet Al. Veselovska hipoteze, ka sākā domāts Polockas Valdemārs un Daugavas Jersika. Kā arī būtu, Grieķijas un Gersekes vārda sajaukšana sāgas variantos ir viegli saprotama, zinot, ka ziemeļnieki par *gerski* sauca ir tos vīkingus, kas devās uz Krieviju (*til Gardarīki*), ir tos, kas brauca uz Grieķiju (*til Grika*). Ievērojot teikto, tagad zinātnē valda diezgan vienprātīgs spriedums¹⁸, ka Gerseke un līdzīgās formas ir atvasinātas no adjektīva *gerski*. Diemžēl, mēs nezinām, kā mūsu Jersiku saukuši krievi un paši latgaļi, pirms galīgi tautas mutē pārgāja svešinieku dotais

¹⁶ A. Heusler, Dietrich von Bern, 464.—68. lp. (Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, I. Straßburg 1915.)

¹⁷ Fr. von Keussler, Zur Geschichte des Fürstenthums Gericke, 107. lp. (Sitzungsberichte a. d. J. 1896. Riga 1897): „... at moti peim kemr iarl einu af Greka [variantā: af Gerseke-borg] fraendi Walldemars konungs.“

¹⁸ A. Веселовский, Мелкія замѣтки къ былинамъ, 265. lp. (ЖМНПр., 1896 августъ.)

¹⁹ Šo uzskatu aizstāv Kūniks, Bilensšteins, Pābsts, Korhonens, Johansens un citi.

nosaukums. Hipotezes veidā A. Veselovskis²⁰ pēc krievu un skandinavu analogijām — Smalenseke, Смоленскъ, Plosseke, Полоцкъ — arī priekš Gerseke pieņem krievu formu *Гръцькъ.

Ka tik liela internacionāla satiksmes ceļa os-tām un muitnīcām, kāds bij Daugava, katra tauta deva savus nosaukumus, par to nevar šaubīties. Neviena tak neapstrīd, ka Indriķa chronikas no-saukums Salaspilij *Holm* (Салачи) ir lībju *saar* vai latvju-lībju *sala, salu* skandinavu tulkojums. Tāpat no vecās Daugavpils leišu nosaukuma Naujene (Nowenene, Nowyna) radies krievu Нав-гинъ, no Aizkrauknes — Скровный, no Alū[k]snes — Алыста, no Ludzas — Лужь, no Raunas — Ровный, no Cesvaines — Чествинъ, no Gaujenes — Говь, no Valkas — Влехъ un tml. To pašu redzam ar Igaunijas vietu vārdiem: Tallina — Колывань, Narva — Ругодивъ, Falkenava — Муковъ, Тērbata — Юрьевъ.²¹

Bet tāpat kā no latviskotiem Krievijas pilsētu nosaukumiem Pēterpils vai Lielie Sīpoli nevar se-cināt, ka šīs pilsētas ir dibinājuši latvieši vai vis-maz kādreiz tur valdījuši, tā arī no mūsu vietu vārdu paralelām krievu formām neko nevar spriest par atkarību no Krievijas. Šai ziņā nav nekādas zinātniskas vērtības M. Taubes mēģinājumam²² tīri fantastiskā ceļā sameklēt krievu vietu vārdus Vidzemē un Latgalē ar nolūku pierādīt ļoti agru un ilgstošu krievu iespaidu un kolonizāciju Lat-vijā. Viņa citētais Krievu ciems (*villa Rutheno-rum*²³) Krustpils novadā ir acīm redzot krievu ka-ra gūstekņu noietne, kas izcēlusies 14. g. s. Livo-

²⁰ A. Веселовскій, 266. lp.

²¹ Fr. v. Keussler, Über früher gebräuchliche russische Benennungen baltischer Örtlichkeiten, 24.—28. lp. (Sitzungsberichte a. d. J. 1887. Riga 1888.)

²² M. von Taube, Russische und litauische Fürsten an der Düna, 383.—384. lp.

²³ LGÜ., I n. 78 no 1354. g.

nijas ordeņa karos ar Krieviju, tāpat kā Kuršu ciems (*Cursicule*²⁴) bij kuršu gūstekņu kolonija Krimuldā. Ari Taubes pieminētā Valmiera (Володимірець) ir 13. g. s. radies nosaukums agrākās latgaļu pils [Beverīnas?] vietā sakarā ar vācu aicinātā Pleskavas kņaza Valdmiera ļoti īslaicīgo darbošanos šai novadā soģa amatā.

Daudz pārrunāts ari Cēsu nosaukums, ko krievi sākot ar 1221. g. (līdz tam Пертуево, t. i. zobenbrāļa Bertolda pils²⁵) sauc par Кѣсь. Пѣс К. Širrena domām krievi šo vārdu aizguvuši no leišiem (*Kėsys*) vai poļiem (*Kieś*). Minētais autors aizrādija, ka Vācijas vendu novados starp Vislu un Elbu lielā skaitā sastopami vietu vārdi: Keszburg, Kesigesburg, Kessin, kas vēlāk sagrozīti par Ketzin, Kicin, Kitzen, Kitzberg, Kietz. Sākot ar 10. g. s. beigām pat veselu vendu novadu pēc galvenās apmetnes *Kessin* Rostokas tuvumā sauca par Kessiner — tā bij viena no 4 ļutiču ciltīm.²⁶ 14. un 15. g. s. vācu avotos pat vendi vispār tiek dēvēti vienkārši par Kietzen²⁷: *slavi de vico vel Kitz*; *vicum slavicalem qui vulgariter Khycz vocatus* etc. Ja nu Cēsis (Кѣсь) ir vendu vārds, tad kļūst saprotams, kāpēc vācieši šo pilsētu sauc par *Wenden*. Tas savukārt ir ticams vienīgi tad, ja izdodas pierādīt, ka Cēsis bij kāda Baltijas slavu kolonija. Par laimi Indriķa chronikā (X. 14) par šo notikumu ir uzglabājies kāds nostāsts: „Cēsu vendi (Wendi) šai laikā (1206. g.) bij pazemīgi un nabagi, jo viņi bij padzīti no Ventas (*a Winda repulsi*), kas ir Kuršas upe; viņi dzīvoja Vecā [pils]kalnā, pie kura tagad uzcelta Rīgas pilsēta, bet no turienes viņus atkal padzina kurši; daudzi tika nokauti, bet pā-

²⁴ LGU., I n. 19 no 1248. g.

²⁵ SLVA., I n. 97.

²⁶ R. Wagner-Schwerin, Mecklenburgische Geschichte, II 5. lp. Berlin 1899.

²⁷ Magazin hrsg. von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft, Bd. 19, St. 3, 75.—76. lp. Mitau 1894.

rējie aizbēga pie latgaļiem, dzīvoja tur kopā ar viņiem un bij priecīgi par svētnieka [Dāniela] atnākšanu.“ Šo bēgļu koloniju pie Cēsīm Indriķis sauc par Vendu ciemu (*Wendeculla*, XV. 3). Bez tam viņiem bij sava pils (*Wendorum castrum*, XXII. 5), ko chronists apzīmē par mazāko pili visā Livonijā un kur kopā ar vendiem vēl 1210. g. dzīvojuši arī zobenbrāļi (XIV. 8). Jāpievienojas E. Brastiņam, ka šī vendu pils atradusies Cēsu pils dārza Riekstu kalnā.²⁸

No chronikas stāsta duras acīs divi zīmīgi fakti: Cēsu vendi priecājas par katoļu svētnieka ierašanos, no kā jāsecina, ka viņi paši bij katoļi; vācu zobenbrāļi vairāk gadus dzīvo kopā ar vendiem viņu pilī, kas liecina, ka vendi prata vāciski un uzskatīja vāciešus par saviem glābējiem no lībju pārestībām. Tāpat zinām, ka pirmie Livonijas misionari nāca no vendu klosteriem. Tāpēc ir ļoti ticama K. Širrena hipoteze, ka Cēsu vendi ir atliekas no kādas Baltijas slavu pirātu flotes, kas no savām slavenām ostām bij devusies uz Ventas grīvu, bet tur — laikam laupīšanas dēļ — kuršu atstāta, braukusi tālāk uz Daugavu, kur varbūt daļējās kuģu avarijas dēļ vendi noietās uz dzīvi Rīdziņas lībju ciemā pie Vecās pils. Kad arī te viņus vajāja Daugavas lībju cilts brāļi ziemeļu kurši (sāmi), vendi meklēja patvērumu pie latgaļiem Cēsīs.²⁹ Vecākās Livonijas atskaņu chro-

²⁸ E. Brastiņš, Latvijas pilskalni: Vidzeme, 89. lp. Rīgā 1930.

²⁹ Magazin, Bd. XIX, St. 3, 72. lp.

³⁰ Atstāju valodniekiem izšķirt, vai bez Cēsīm vendiem bij vēl kāda cita noietne Baltijā un vai savukārt arī kuršu kara gūstekņi netika noietināti Baltijas slavu zemēs. Šai ziņā duras acīs vairāki vietu vārdi Raceburgas bīskapijas desmitās tiesas sarakstā no 1229. g.: Bandowe, Kerseme, Tsarnekowe, Tsabele, Toschope, Torade u. c. Šī reģistra faksimils pievienots D. Jegorova darbam (Д. Н. Егоровъ, Колонизация Мекленбурга въ 13 в., ч. I. Москва 1915). Sal. arī: В. Крохин, Начало русскаго государства в свете новых данных, 13.—16. lp. Paris 1930.

nikas pieminētais sarkani balti svītrotais cēsnieku karogs bij vispirms šo Cēsu vendu karogs (*nach wendischen siten*, 9226. p.), kas ar savu krāsu sadalījumu tik raksturīgs visiem rietumu slaviem. Tā tad arī Cēsis nav krievu vārds un neliecina par viņu kundzību Gaujas baseina latgaļu novados.

Visu šo vietu vārdu iztīrījums rāda, ka neiztur kritiku krievu un vācu pētnieku mēģinājumi ar valodniecības palīdzību pierādīt senu krievu meslu kundzību mūsu zemē. Etimoloģiskiem argumentiem tikai tad ir kāds svars, ja tos var atbalstīt ar archeoloģijas un vēstures liecībām. Diemžēl daudzie vikingu laiku izrakumi Latvijas kapu laukos un pils kalnos ārzemju senmantu nelielā skaitā — nerunājot par monetām — devuši vienīgi skandinavu importu un Latgales centros tīri dabiski arī tirgotāju ievestās preces no austrumu tirgiem. Tāpēc arī nevienam archeologam nav vēl izdevies konstatēt Latvijā kādas krievu kolonijas atliekas, pat ne par krievisku daudzīnātā Jersikā. Pēdējā laikā šo neveiksmi mēģina labot M. Taube, bet — ar zinātniski nederīgiem ieročiem. Divos lībju kapos (Allažos un Ikšķilē) atrastos piekariņos³⁰ viņš saskata Rjuriku dinastijas heraldisko zīmi trijžuburi, ko Allažu kapā viņš piedēvē Vladimiram Svētam, bet Ikšķiles kapā Vladimiram Monomacham. No tā autors pavisam dīvainā kārtā secina, „daß die beiden Anhängsel als sichere materielle Beweise der Ausbreitung der russischen Einflußsphäre wahrscheinlich bis zum Rigaschen Meerbusen bereits unter Vladimir dem Großen, ebenso wie zur Zeit der Aufsegelung Livlands durch die Deutschen anzusehen sind.“³¹ Ja pēc sie-

³⁰ Sal.: Katalog der Ausstellung zum X archäologischen Kongress in Riga 1896, n. 530 un tab. 18 n. 23; Arbeiten des I Baltischen Historiker-Tages zu Riga 1908, 26. lp. un tab. III n. 17.

³¹ M. von Taube, Russische und litauische Fürsten an der Düna, 479.—480. lp.

viešu rotām un it sevišķi piekariem varētu pierādīt svešas tautas politisko varu kādā zemē, tad nāktos apgalvot, ka Latvijā par meslu kungiem bij nevien krievi, bet arī persieši, grieķi, romieši, angļi u. t. t. Archeologs to varētu secināt vienīgi tad, ja viņam izdotos atsegt mūsu zemē kapu lauku ar tūkstošiem svešu karavīru kapiem.

Šai ziņā krievu un vācu vēsturnieki lika lielas cerības uz Jersikas un Dignājas pilskalniem, pieņemot, ka pirmā no tiem Visvalža laikā bijis krievu, bet otrā leišu garnizons.³² Protams, ka Jersikas karavīru skaits nevarēja būt mazs. Nemaz nepiešķirot ticamību Vecākās Livonijas atskaņu chronikas (677. p.) stāstam, ka 1209. g. kaujās ar krustnešiem Jersikā krituši 600 krievu, skaidrs, ka šais cīņās bij daudz nogalināto. Ja tie būtu bijuši krievi, tad 1939. g. izrakumos, ko Jersikas kapu laukā izdara O. Kalējs, to varētu pilnīgi droši konstatēt. Bet 32 atrasto kapu senlietas ir tīri latgaliskas un pieder 10.—13. g. s.; tikai 2 kapos ar uguns apbedījumu var saskatīt leišu ietekmi, no kā Fr. Balodis pareizi secina, ka pēc paša karaļa parauga arī dažiem Jersikas latviešu karavīriem bij sievas leitietes.³³ Tas pats sakams par E. Šnores izpētītiem 15 kapiem Dignājas Strautmaļos: arī te konstatēts tipiski latgalisks inventārs, līdzīgs Jersikas kapu laukam. Ja neskaita šī pilskalna 5. un 4. slānī atrastās nedaudzās, no austrumiem ievestās 12. g. s. mantiņas, kas pazūd tur atrasto 2133 senlietu vidū, 99⁰/₀ no tām ir tīri latviskas.³⁴ Uz šo izrakumu pamata var tikt galīgi izklaidēta tumsa, kas nu jau vairāk gadu simteņus valda attiecībā uz

³² Tā, piem., V. E. Danilevičs (Очеркъ истории Полоцкой земли, 129. lp.) apgalvo, ka Visvaldis bijis nevien sava sievas tēva Daugerutes sabiedrotais, bet arī atzinis sevi par atkarīgu (!) no viņa.

³³ Fr. Balodis, Jersika, 76. un 84. lp. Rīgā 1940.

³⁴ Turpat, 48., 85. un 94. lp.

Visvalža tautību. Šo 1939. g. archeolģisko darbu ierosinātājam un vadītājam prof. Fr. Balodim ir taisnība, ka tagad „atkrīt hipoteze, ka Visvaldis bijis krievs: vai gan karalis krievs tiešām būtu dzīvojis viens latviešu pilskalnā līdzās latviešu pilsetai, pie tam bez krievu karavīriem?”³⁵ Tāpat zinātnē vairs nav nekādu šaubu, ka Visvalža Jersika atradās iepretim Dignājas pilskalnam, tagadējā Līvānu pagasta Pilskalnu mājās, Daugavas labā krastā apmēram 2,5 km ziemeļos no Jerzikas ezera.

Ja nu Jersika nebija krievu valsts, tad kļūst saprotams, kāpēc krievu avoti to nemaz nepiemin. Nav svarīgi, ko īsti nozīmē šī latgaļu lielkunga vārds *rex Vissewalde*; iespējams, ka tas veidots pēc skandinavu analogijām (*Visivalldr*), līdzīgi daži citiem seno latviešu personu vārdiem: Valdis (jau ap 900. g.) un daudzie salikteni ar šo vārdu otrā celmā (Sigvaldr, Ragnvaldr, Thorvaldr, Dorvaldr, Gunnvaldr); Inga, Imers, Guna, Alvis, Tots, Jūle, Ģirts (*Gyrdr*).³⁶ Ka krievi Jersikas Visvaldi varētu būt saukuši par Vsevolodu, tas ir iespējams, bet nav pierādams, jo pat krievu apliecinātā Visvalža 1209. g. oblācijas aktā viņa vārds rakstīts tikai ar otrā celma krievisko izrunu: *Wiscewolod-us*.³⁷ Vienīgi 16. g. s. dorsualijās, kas atzīmētas uz šī dokumenta muguras, sastopam no literatūras aizgūto formu Wsewolod.

Visi mēģinājumi identificēt Jersikas Visvaldi ar kādu krievu kņazu Vsevolodu beigušies nesekmīgi.³⁸ M. Taube kā pēdējais izstrādājis veselu ģeoneoloģisku hipotezi par Jersikas Visvalža iedomāto

³⁵ Jersika, 85. lp.

³⁶ E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden, I—II. Uppsala 1905—15 un Oslo 1931.

³⁷ SLVA., I n. 51.

³⁸ Krievu historiografijas pārskatu šai jautājumā sk. S. Anninska darbā Хроника Ливонии, 479.—483. lp.

radniecību ar Smoļenskas kņazu namu.³⁹ Autors iziet no šķietamas Polockas chronikas, kas patiesībā bij 18. g. s. 30-tos gados sacerēts politisks pamflets un uzglabājies V. Tatiščeva atstāstā. Tas runā par Polockas kņazu Borisu Davidoviču, viņa sievu pomeranieti Svjatochnu un diviem dēliem no pirmās laulības — Vasiļko un Vjačko, kurus pamāte pierunājusi lūgt no tēva kungu valstis Daugavas apgabalā. No šī romānam līdzīgā stāsta daži krievu vēsturnieki secināja, ka Indriķa chronikā minētais Kokneses kņazs Vetseka bijis Vjačko (Vjačeslavs) Borisovičs, bet viņa brālis Vasiļko zem Vsevoloda vārda valdījis Jersikā. Lai saskaņotu šos acīm redzot dažādos vārdus (Василько-Всеволод), M. Taube pēc patikas sāk labot Tatiščeva stāstu un pieņem jau agrāk izteikto N. Ližina teoriju, ka patiesībā ar Borisu domāts Smoļenskas kņazs Boriss-Mstislavs Romanovičs, kura dēls Vsevolods Mstislavičs bijis Jersikas Visvaldis. Pēdējais neesot uzskatams vis par Polockas kņaza Borisa Davidoviča dēlu, bet gan tikai radnieku — varbūt svaini.⁴⁰ Šīs genealogiskās fantazijas M. Taube grib pamatot ar diviem novērojumiem: 1. Visvalža vārds uz 10 gadiem izzūd no Indriķa chronikas (1215.—25. g.); 2. šai laikā Pleskavā parādās kāds kņazs Vsevolods Mstislavičs, kas piedalās divos kara gājienu pret Livoniju — pēc krievu analēm 1214. un 1216. g., bet patiesībā pirmo reizi 1212. g., kad Visvaldis vēl bij Jersikā, kamēr 1216. g. karā ar livoņiem īstenībā cīnījās nevis Vsevolods, bet Svjatoslavs Mstislavičs.⁴¹ Pret M. Taubes konstrukciju runā pretim viņa paša izlietotās krievu chronikas, kas stāsta⁴², ka 1239. g.

³⁹ M. von Taube, Russische und litauische Fürsten an der Düna, 400.—404. lp.

⁴⁰ M. von Taube, 403.—404. lp.

⁴¹ С. А. Аннинский, Хроника Ливонии, 481. lp., 3. piez.

⁴² ПСРЛ, I 200; VII 144. lp.

smoļenskieši iecēluši par savu kņazu Vsevolodu Mstislaviču, Romana Rostislaviča dēla dēlu, kamēr no Rīgas bīskapa Nikolaja 1239. g. 19. aprīļa dokumenta ir redzams, ka šai gadā Jersikas Visvaldis bij jau miris.⁴³ Tā tad pēdējais un Vsevolods Mstislavičs bij divas dažādas personas.

Ja nu Jersikas izrakumi neliecina par krievu garnizona bijumu šai pilī un pilsētā, un ja krievu avoti nepazīst nevienu kņazu Vsevolodu, kas būtu valdījis A. Latvijā, tad atliek vēl tikt pāri mūsu Indriķa vārdiem, ko viņš piedēvē bīskapam Albertam 1209. g. Rīgas miera sarunās ar Visvaldi: „Ja tu turpmāk gribi izvairīties no savienības ar pagāniem [t. i. leišiem], lai ar viņiem negrautu mūsu baznīcu, un ari nepostīsi ar leišiem savu krievu kristiešu zemi...“⁴⁴ Izmantojot šo tekstu par Visvalža krieviskuma pierādījumu, aizmirst, ka šie vārdi nevar attiekties uz Polockas kņaza Valdemāra krieviem, jo būtu neloģiski domāt, ka bīskaps Alberts pārņemtu Visvaldim kara darbību pret to krievu valdnieku, kas pats bij Alberta ienaidnieks un vēl 1206. g. bij mēģinājis ielauzties Rīgas bīskapa pilīs Ikšķilē un Salaspilī. Bez tam jāatgādina, ka — spriežot pēc tās pašas Indriķa chronikas — leišu sirojumi līdz 1209. g. bij vērsti pret zemgaļiem, latgaļiem, lībjiem, igauņiem un vāciešiem, pie kam par lībjiem un latgaļiem chronists runā pat hiperbolā: tie esot bijuši leišu ēdiens un dzīvojuši pastāvīgās bailēs kā avis no vilka rīkles. (XIII. 4.) Tā tad Visvalža „krievi kristieši“ bij visas tās A. Baltijas ciltis, kas bij pieņēmušas krievu ticību un jau šī iemesla dēļ vien leišu acīs bij sodami atkritēji. Ka minētā Indriķa tekstā *Rutheni* (krievi) jāsaprot ne kā nacionals, bet gan

⁴³ SLVA., II n. 254.

⁴⁴ Indriķa chronika, XIII. 4: „et terram Ruthenorum tuorum christianorum per Letones non vastaveris.“

kā baznīctiesisks apzīmējums⁴⁵, tas nepārprotami izriet no tai pašā sakarā lietotā krievu pretstatījuma *omnes Latinos* (visus latīņus), kurus sakautais Visvaldis bijis spiests saukt par brāļiem iekš Kristus (quasi fratres conchristianos). Pat 1209. g. uzbrucējus Jersikai Indriķis sauc vienkārši par latīņiem, bet šīs pils aizstāvjus par krieviem, kas, kā redzējām, nemaz nebija krievi, bet pareizticīgi latgaļi. Tāpat sava darba citās vietās chronists vācu krustnešus dēvē par latīņu peregriņiem⁴⁶, sekodams krusta karu literatūras tradīcijām. Tas arī saprotams, jo tai laikā latīņi bija kopīgs katoļu apzīmējums, un bīskapa Alberta cīņas pret Baltiju un Krieviju formāli tika nostādītas kā latīņu ticības karš pret pagāniem un atkritējiem — grieķu-katoļu ticīgiem. No universalās Romas baznīcas un tās historiografijas viedokļa nacionālam jautājumam bija pavisam maz svarīga loma, salīdzinot ar konfesionalo.

Ja tā tad noraidamas visas hipotezes par Jersiku kā krievu pili un viņas valdnieku kā krievu, tad tik droši to nevar apgalvot par Koknesi un tās kungu. Pilnīgu skaidrību te dos vienīgi turpmākie izrakumi Koknesē. Indriķis sauc to par krievu pili (*castrum Ruthenicum*, X. 3) un piemin arī turienes diakonu Stepīņu, no kā jāsecina, ka Koknesē bija vismaz viena pareizticīgo baznīca.⁴⁷ Lai gan pēc Kokneses kunga vārda rakstības Indriķa chronikā *Vetseke*, *Vesceka* varētu domāt, ka tas ir sabojāts lībju valdnieka *Vesike* (XVI. 4), vai pat latviešu Vecākā vārds, tomēr I Naugardas laika grāmata, runājot par 6732/1224. g. kaujām pie Tērbatas starp igauņiem un krieviem no vienas un

⁴⁵ A. Švābe, Jersikas kara|valsts, 15. lp. (Senatne un Māksla, 1936. g. nr. 1.)

⁴⁶ Indriķa chr., IX. 10: „Audiens autem rex Vetseke de Kukonoyse peregrinos Latinos... venisse.“

⁴⁷ Sal.: Ф. В. Баллодъ, Нѣкоторые материалы по исторіи латышскаго племени съ IX по XIII столѣтіе, 51. lp., Москва 1910.

vācu-lībju-latgaļu spēkiem no otras puses, stāsta, ka vāciem izdevies ieņemt Tērbatu, pie kam kritis kāds kņazs Vjačko.⁴⁸ Šis ciņas ļoti plaši apraksta arī mūsu Indriķis (XXVIII) un pastāsta, ka nau-gardieši un krievu kņazi piešķīruši Tērbatu un tās novadus par dzimtu (*perpetua donatione*) agrākam lībju kungam *Viesceke*, kas savā laikā [1208. g.] esot nogalinājis Rīgas bīskapa sūtītos palīgus — vācu bruņniekus un ministeriaļus (XIII. 1). Tā tad kombinējot abu šo chroniku ziņas, nevar būt šaubu, ka Kokneses kņazs Vetseke bij krievu avo-tu Vjačko, t. i. Vjačeslavs. Bet ievērojot to, ka starp krievu kņaziem šādā formā vārds ļoti reti sastopams, grūti ko noteiktu teikt par Vetsekas tautību.

Protams, ka šai krievu militarā atbalsta punktā bij jaukts iedzīvotāju sastāvs: Indriķis min krievus, vācus, latgaļus un sēļus (XXIX. 5). Nav arī zināms, cik plaša bij Kokneses kņaza valsts, bet uz vēlāko lēņa grāmatu pamata var secināt, ka tā ieņēma nelielu teritoriju ap Daugavu starp Aivieksti un Ogrī. Tā bez šaubām bij mazākā latgaļu valsts, kāpēc arī Indriķis titulē Vetseku gan par *rex*, gan *regulus* (kundziņš, XI. 9). Tāpat kā gadījumā ar Visvaldi, M. Taube centies sameklēt Kokneses Vetsekas radu rakstus, bet arī šoreiz balstas uz izdomāto Polockas chroniku un tās stāstu par Polockas kņaza Borisa Davidoviča dēlu Vjačko, ko svešā pamāte gribējusi nosūtīt par kundziņu uz Daugavas zemēm. Izlietodams vēl poļu 16. g. s. chronista Strijkovska nepareizās ziņas par t. s. Borisa akmeņu ierakstiem, M. Taube cenšas pierādīt, ka Polockā no 1217. g. valdījis nevis Boriss Vladimirovičs, bet gan leišu kunga Ginvila dēls Boriss Ginvilovičs, kura znots vai svainis bijis Kokneses

⁴⁸ ПСРЛ, III 59. лр.: „Въ лѣто 6372. Приде князь Всеволодъ Гюргевиць въ Новъгородъ. Того же лѣта убиша князя Вячка Нѣмци въ Гюргевѣ, а городъ взяша.“

Vjačko.⁴⁰ 1208. g., aizbēdzis no Kokneses, Vjačko esot devies vai nu pie leišiem, vai polockiešiem, no kurienes 1217. g. viņu Boriss Ginvilovičs nosūtījis par kņazu uz Lubānu un Vārkavu. Kāpēc Vjačko 1223. g. pametis šo latgaļu valsti un steidzies uz Tērbatu, autors nevar paskaidrot, ja par tādu neuzskata naivo minējumu, ka viņš tur meklējis iespēju atriebties vāciešiem. Es ar nolūku plašāk atreferēju šī vācu vēsturnieka domas, lai rādītu, kādos neceļos ir spiesti novirzīties tie pētnieki, kas par katru cenu grib pierādīt savus dzimtbūšanas laiku aizspriedumus, ka latviešiem pirms vācu laikiem nevarēja būt savu valdnieku. Par laimi jaunākā krievu vēstures literatūra diezgan skaidri norobežojas no šīm vācbaltu ģenealoģiskām kombinācijām.⁵⁰

Tikpat neskaidra ir arī Indriķa pieminētā Polockas kņaza Valdemāra-Vladimira figura. Pastāv kādas 10 hipotezes ar viņa radniecības meklējumiem. Krievu avoti noklusē, kas valdīja Polockā pēc Vseslava Vasiļkoviča (1161. — ap 1181. g.). Ir ziņas, ka pēc viņa nāves Polockas veče nolēma dibināt republiku un uzdeva to vadīt 30 vēlētiem vecajiem bez kņaza.⁵¹ Tāpēc Valdemāra valdīšanas sākums paliek tumsā. Pēc Indriķa chronikas iznāk, ka jau pirms 1184. g. Valdemārs bij Polockas kņazs, bet mēs redzējām, cik maz var šim chronistam ticēt, līdz ko ir runa par Meinarda laika notikumiem. N. Karamzins pats sev jautāja, vai Valdemārs nevarētu būt Minskas kņaza Volodara Gļeboviča dēls, kas krievu chronikās saucas par Vasiļko?⁵² Turpretim K. Rafns pareizi aiz-

⁴⁰ M. von Taube, Russische und litauische Fürsten an der Düna, 403.—404. un 421. lp.

⁵⁰ С. А. Аннинский, Хроника Ливонии, 489.—490. lp.

⁵¹ А. Сапуновъ, Рѣка Западная Двина, 409. lp.

⁵² Н. М. Карамзинъ, Исторія государства Россійскаго, III Piezīmes, 38. lp. n. 87. СПб. 1892.

rāda, ka pieņemot šo hipotezi, labāk identificēt Polockas Valdemāru ar Tatiščeva pieminēto Volodara otro dēlu Vladimiru Volodareviču, kas 1182. g. valdīja Minskā.⁵³ Turpretim rinda citu krievu vēsturnieku domā, ka Indriķa chronikas Valdemārs bijis pēdējā droši zināmā Polockas 12. g. s. kņaza Vseslava Vasiļkoviča dēls.⁵⁴ Pēc pasaules kara šim jautājumam pievērsušies N. Baumgarten un M. Taube: pirmais ari uzskata Valdemāru par Minskas kņaza Volodara Gļeboviča dēlu⁵⁵, bet otrais, sekodams Karamzinam, Rafnam un Baumgartenam, to dara ar ierunu, ka Valdemārs sācis valdīt Polockā tikai ap 1200. g., kamēr līdz tam pēc Vseslava Vasiļkoviča tur kādu laiku (ap 1192. g.) bijis par kungu leišu Mingailis.⁵⁶ No šiem daudziem minējumiem tagad pētnieku vairums atkal sveras uz vecā Karamzina pusi, ka Polockas Valdemārs tiešām varētu būt bijis agrākais Minskas kņazs Vladimirs Volodarevičs, kas pēc Vasiļko dēlu nāves ar leišu atbalstu ticis par kungu Polockā. Paliek atklāts jautājums, vai šim Valdemāram tiešām bij leišu asinis, kā to pieņem I. Beljaevs un M. Taube?

4.

Pirms apskatām krievu meslu kundzības nozīmi A. Baltijā, daži vārdi sakami vispār par šo publisko tiesību institutu. Indriķa chronikā tas apzīmēts ar vārdiem *tributum* un *census*. Senā Ro-

⁵³ Antiquités russes, I 485. lp. Copenhague 1850.

⁵⁴ В. Е. Данилевичъ, Очеркъ исторіи Полоцкой земли, 108. lp.

⁵⁵ N. de Baumgarten, Généalogies et mariages occidentaux, 32. lp. n. 26. S. Anninskis aiz pārpratuma piedēvē Baumgartenam domas, it kā viņš turot to par Polockas Rostislava (1151.—58. g.) dēlu.

⁵⁶ M. von Taube, turpat, 398.—399. lp. N. de Baumgarten, Polotzk et la Lithuanie, 227. lp. Roma 1936.

mā par tributū sauca kā konkursa masas sadalījumu starp kreditoriem, tā personiskos un reālos nodokļus par labu valstij vai pašvaldībai. Latvieši tributū dēvēja par meslu jeb meteklu;⁵⁷ pēdējo terminu sastopam vēl 16. g. s. beigās Bērzaunes kunga Tīzenhauzena vaku grāmatās. Vārds liecina, ka tas bij maksājums, ko sameta pagasts vai kāda sētu kopa un jau kā kopīgu nodokli nodeva tālāk kungam vai viņa ierēdnim. Seno un vidus laiku tributs atbilst mūsu dienu kontribūcijai, ko iekarotājs uzliek okupēto apgabalu pilsētām vai pagastiem kā sodu, vai kā atpirkšanos no karaspēka laupīšanām, dedzināšanām un rekvizīcijām. Ari otru Indriķa terminu *census* pazīst jau klasiskā senatne: Romā tā sauca nodokļiem apgrūtinātu personu un viņu mantas sarakstus, ko cenzori sastādīja ik pa 4, vēlāk pa 5 gadiem, un kam atbilst vidus un jauno laiku kadastrs; tāpat par cenzu dēvēja arī pašu nodokli. Katoļu baznīcai ievēdot savu *decima* (desmito tiesu), par cenzu sāka saukt kunga tiesu, t. i. nodokļus zemes kungam. Latgaļi cenzu apzīmēja par pagastu⁵⁸, bet vidzemnieki arī par veltēm (*welten*), kamēr igauņi lietoja savu pagānu laiku nosaukumu *vakk, vakus*. Šķiet, ka pagasta institutu zviedru vīķingi būs atnesuši līdz uz Zr. Krieviju, no kurienes tas ieviesās arī Latvijā. Krievu avotos Indriķa *chronikas* apzīmējumiem *census et tributum* atbilst jau 947. g. lietotā formula погосты и дани.⁵⁹ Pagasts vispirms bij

⁵⁷ Jāņa Langija 1685. g. Latviski-vāciskā vārdnīca, izd. E. Blese, 165. lp.: „Metteckla (Meszla), Zinß, Schatzung; mettecklu (meszlu) doht, Schatzung ablegen; samet Naud' par Meszl', leg Geld zusammen zur Contribution; meszlohteetes, contribuiren, Geld zusammen schiessen.“

⁵⁸ Ludzā 1599. g.: „Czynszu alias pogostu flor. 0,6.“ (Polska XVI wieku, t. XIII Inflanty, wydali J. Jakubowski i J. Kordzikowski, 7. lp. Warszawa 1915.)

⁵⁹ „Въ лѣто 6455, иде Ольга Новугороду, и устави по Мьстѣ погосты и дани, и по Лузѣ оброки и дани.“

ģermaņu karaļu mielasta tiesība (Gastung, procuratio regis de duabus noctibus, servitium noctium), ko zināma novada ļaudis piešķīra savam kungam un viņa ierēdņiem, kad tie reiz vai divreiz gadā ieradās kādā ciemā vai pilsētā, lai spriestu tiesu, piedzītu nodokļus, izdotu likumus. Karaļa un viņa kara draudzes uzņemšanai zemniekiem bij jāsaved „pagastā” noteikts skaits ēdienu un dzērienu, kāpēc pagasta dienas beidzās ar kopīgu mielastu un dzīrēm.⁶⁰ Vēl 19. g. s. Latgalē pazina izteicienus: mest pagastā, nodzert pagastu.⁶¹ Anglijā dāņu vīkingu uzlikto tributu sauca arī par dāņu naudu (*Denegeldum, Denagildum*): tas bij valsts nodoklis, ar ko anglosakši atpirkās no dāņu sirojumiem⁶², vai, runājot avotu valodā, „pirka karaļvalsts brīvību”. Katrai grāfistei bij jāmaksā noteikta paušala suma, ko savukārt pēc arklu saraksta sadalīja pa atsevišķām zemnieku sētām. Tributs miera pirkšanai bij jāmaksā sudraba mērkās un denarijos, kuru kalšanai Etelreda II laikā (979.—1066. g.) Anglijā darbojās 75 naudas kaltuves. Sešos tributa maksājumos vien dāņi saņēma 155.000 mārciņas sudraba.⁶³ Iespējams, ka kuršu un leišu dāņas vārds (lš. *donis*) nodokļa nozīmē aizgūts no skandinavu vīkingu īslaicīgiem tributiem rietumbaltu tautām — no viņiem maksātās dāņu naudas.

Kā meslu kundzība tika nodibināta un kādus pienākumus tā uzlika karu zaudējušai tautai, par to diezgan plašas ziņas sniedz vācu un krievu kronikas. Savā, ap 1075. g. sarakstītā Hamburgas baznīcas vēsturē, Brēmenes Ādams stāsta, ka Vācijas

⁶⁰ Sal.: A. Švābe, Pagasta vēsture, I 9.—34. lp. Rīgā 1926.

⁶¹ L. Latkovskis, Par pogosta vēsturi. (Latgolas Vārds, 1939. g. 20. aprīlī.)

⁶² F. Liebermann, Die Gesetze der Angelsachsen, II, 1 51. lp.; II, 2 344.—345. lp. Halle 1906—12.

⁶³ G. C. Brooke, English coins, 65. lp. London 1932.

karalis Oto I ar tādu drosmi pakļāvis savai varai visas slavu ciltis, ka tās labprāt par savu dzīvību un tēvzemi piedāvājušas uzvarētājam meslus un kristietību.⁶⁴ Tas pats autors liek dāņu karalim Sveinam mutē vārdus, ka viņa laikā jau 15 slavu provinces bijušas kristītas un valdījis pastāvīgs miers, jo slavu kņazs Mistislavs devis meslus.⁶⁵ No kādas citas chronikas vietas dabūjam zināt, ka tributariem slavu kņaziem bij jādod meslu kungiem arī kara gaitas.⁶⁶ Ja slavi laikā nenomaksāja nolīgtos meslus, tad vācu kungi pieteica karu un piedzina tos ar bruņotu spēku, pie kam šīs soda ekspedīcijas varēja beigties ar meslinieku atbrīvošanos no meslu kundzības.⁶⁷ Tāpat kā Indriķis, arī Ādams apzīmē šo atkarību gan ar vārdu tributum, gan census. Ari Helmolds savā ap 1167. g. sacerētā Slavu chronikā stāsta par gadījumiem, kur slavi bijuši spiesti pirkt mieru par naudu.⁶⁸ No Helmolda dabūjam zināt, kādā veidā tributariem slaviem bij jādod savi mesli, proti, no katras vien-zirga zemes mērs labības, 40 grīstes linu un 12 kau-

⁶⁴ Adam von Bremen, *Hamburgische Kirchengeschichte*, hrsg. von B. Schmeidler, 65. lp.: „ut tributum et christianitatem pro vita simul et patria libenter offerrent victori.“ Hannoverae 1917.

⁶⁵ Turpat, 86. lp.: „Sub quibus pax continua fuit, Sclavi sub tributo servierunt.“

⁶⁶ Turpat, 133. lp.

⁶⁷ Sal. Brēmenes Ādama tēlojumu par sakšu hercoga Bernarda II 1056.—59. g. nelaimīgo soda ekspedīciju pret meslu parādniekiem frīziem: „Dux avaritiae stimulo motus in Fresones, quod debitum non inferrent tributum, venit in Fresiam... Cumque dux mammonae cupidus totam pro censu rationem poneret necdum DCC argenti marcis posset ullo modo placari, mox barbara gens, nimio furore succensa, in ferrum pro libertate ruebat. Multi nostrum ibi perfossi, ceteri fuga defensi.“ (Turpat, 184.—185. lp.)

⁶⁸ Helmolds Slavenchronik, hrsg. von B. Schmeidler, 43. lp.: „Ad ultimum xv-cim milibus marcarum pacem mercati sunt.“ 74. lp.: „...quod Rani directis ad me nocte nuntiis ducentis marcis pacem obtinere querunt.“ Hannoverae 1937.

siņi tīra sudraba; bez tam 1 kauss meslu piedzi-
nējam.⁶⁹ Beidzot no Arnolda Slavu chronikas red-
zam, ka meslu kundzību 12. g. s. vācu lēņa tie-
sību ietekmē uzskatīja par vasalitates paveidu, kas
bij saistīta ar uzvarētā valdnieka uzticības zvērasta
un meslu došanu, bet dažreiz pat ar ķilnieku ņem-
šanu.⁷⁰

Повесть временных лет jau savā retrospektīvā
atskatā par 859. g. notikumiem saka, ka aizjūras
varagi prasījuši meslus no Zr. Krievijas somugru
un slavu tautām, bet chazari to pašu darijuši ar ci-
tām ciltīm, pie kam meslu lielums bij baltā vāvere
vai sabulis no sētas („dūma“).⁷¹ Plašāk šī chroni-
ka stāsta par kundzes Olgas 946. g. mesliem drev-
ļaniem (tie solījuši dot tikai vieglās dāņas, medu un
ādas), pleskaviešiem un naugardiešiem: $\frac{1}{3}$ meslu
Olga nosūtījusi uz savu pili, bet $\frac{2}{3}$ uz Kijevu.⁷²
969. g. Svjatoslavs dižojies ar to, ka viņš no rūsi-
ņiem dabūjot zvērādas, vaskus, medu un vergus.⁷³
Nav šaubu, ka pēdējie bij kara gūstekņi, bet pārē-
jie trīs ienākumi no mesliem. 981. g. Vladimirs

⁶⁹ Turpat, 25. lp.: „Dabatur autem pontifici annum
de omni Wagirorum sive Obotritorum terra tributum, quod
scilicet pro decima imputabatur, de quolibet aratro men-
sura grani et xl resticuli lini et xii nummi puri argenti.
Ad hoc unus nummus, precium colligentis. Slavicum vero
aratrum per boum aut unus conficit equus.“

⁷⁰ Arnaldi Chronica Slavorum, rec. G. Pertz, 58. lp.:
„Circa dies illos mortuus est Kazamarus princeps Pome-
ranorum... quia frater eius Buggezlaus, imperatori con-
iunctus, hominum et tributa ei persolvit.“ 83. lp.: „Sicque
humiliate sunt vires Sclavorum, et servierunt Danis sub
tributo, tradito castro Wolgost in manu regis cum obsi-
dibus duodecim. Hec autem non sine indignatione impe-
ratoris facta sunt, qui se dicebat... quod Sclavos, imperio
subditos, suo dominio per tributum et hominum subdi-
derit.“

⁷¹ А. Шахматовъ, Повесть временныхъ лѣтъ, 18.—19. lp.,
373. lp.

⁷² Turpat, 67.—69. lp.

⁷³ Turpat, 79. lp.

uzvar vjatičus un atjauno viņiem tēva uzliktos meslus, kas maksājami no arkliem.⁷⁴ Mesli bij jādod nevien iekarotām ciltīm, bet pat vienai krievu valstij otrai, piem., Naugarda deva Kijevai, sākot ar Oļega laikiem (879.—912. g.) līdz pat 1167. g. Kad Vladimira dēls Jaroslavs, būdams vēl par Naugardas kņazu, 1014. g. atteicās dot šos meslus (2000 grivnas) savam tēvam Kijevas lielkņazam, tad pēdējais taisījās tos piedzīt ar varu.⁷⁵ Lai pēc tēva nāves varētu cīnīties ar savu brāli Svjatopolku, Jaroslavs bij spiests līgt 1000 ārzemju vīkinus, kuru uzturēšanai katram Naugardas vīram bij jādod 4 kunas, bet bajāriem pat 18 grivnas.⁷⁶ No cita avota zinām, ka šie zviedru un norveģu kara vīri prasīja pirmā gadā katrs 1 unci jeb ēru sudraba gadā, bet otrā gadā jau unci zelta, t. i. 2 grivnas sudraba.⁷⁷ Tas liecina, ka lielākā meslu daļa aizgāja kara draudzes algošanai. Algu izmaksāja pēc laivām („kuģiem“), katrā rēķinot 40 vīrus.⁷⁸ Ja sākumā varagi ievāca meslus zvērādās, tad jau 11. g. s. tos piedzina galvenokārt naudā — grivnās. Tas izskaidrojams ar meslu kungu maiņu: skandinavu vīkingu vietā, kas bij tirgotāji un sirotāji,⁷⁹ stājās pašu krievu kņazi, kam bij vajadzīga nauda garnizonu un ierēdņu uzturēšanai. Ievāktie mesli tika dalīti 3 daļās, pie kam $\frac{2}{3}$ saņēma Kijevas lielkņazs, bet $\frac{1}{3}$ paturēja meslu kungs un viņa kara draugi. Kņazs devās piedzīt meslus kopā ar „mazo draudzi“ (въ малѣ дружинѣ); tā sauca jaunākos kunga vīrus (княжи мужи), kas bij kņaza gal-

⁷⁴ А. Шахматовъ, Повѣсть временныхъ лѣтъ, 99. лр.

⁷⁵ Турпат, 164. лр.

⁷⁶ Турпат, 182. лр.

⁷⁷ А. И. Лященко, Еумундар Saga и русские летописи, 1073.—1076. лр.

⁷⁸ А. Шахматовъ, Повѣсть временныхъ лѣтъ, 372. лр.

⁷⁹ Е. А. Рыдзевская, К Варяжскому вопросу, 619.—620. лр. (Известия Академии Наук СССР, VII серия 1934.)

minieki, miesas sargi un zemākie ierēdņi.⁸⁰ Meslu ievākšana notika ziemā kamanu ceļā, pie kam tie bij jāsaved noteiktās vietās, parasti pilīs uz upju krastiem, no kurienes meslus pavasarī varēja ar laivām aizvest uz galvas pilsētu vai ārzemju tirgiem.⁸¹ Šīs kņazu meslu ekspedīcijas krievu avoti sauc par braukšanu ļaudīs (на полюдье), bet Zr. Krievijā arī par došanos uz pagastiem. Ierodoties pagastā, ļaudīm bij jāgādā par kņaza un viņa pavadoņu uzturu; tad pat viņam pasniedza viesmīlības dāvanas, kas vēlāk pārvērtās par īpašu pagasta nodokli (полюдье даровное⁸²). Kādas veltes bij jādod pagastā Jaroslava laikā, tas redzams no kāda Повесть временных лет tēlojuma 1071. g.⁸³: maize, medus, zivis un zvērādas. Nav šaubu, ka arī Baltijā meslu ievākšana bij saistīta ar dāvanu došanu meslu kungam, ko Indriķis apliecina Igaunijā vēl 1223. un 1224. g.⁸⁴

No šīm chroniku liecībām varam taisīt dažus vispārīgus secinājumus. Meslu kundzība ir militāras uzvaras sekas, un tā pastāv tik ilgi, kamēr jaunā karā vai nu meslotāji tiek padzīti un sa kautā valsts kļūst atkal neatkarīga, vai arī, zaudējot šo karu otrreiz, tai uzliek vēl smagākus meslus. Mesli ir noslēgtā miera līguma garantija, kāpēc

⁸⁰ А. Прѣсняковъ, Княжое право въ древней Руси, 242. лр., СПб. 1909.

⁸¹ С. В. Юшков, Очерки по истории феодализма в Киевской Руси, 19. лр. Москва 1939.

⁸² М. Любавскій, Древняя русская история до конца XVI в., 126. лр. Москва 1918; А. Ёck, Le moyen âge Russe, 16. лр. Paris 1935.

⁸³ А. А. Шахматовъ, 222. лр.: „И кѣде придуча въ погость, ту же нарицаста лучшая жены, глаголюща, яко си жито държить, а си медь, а си рыбы, а си скору.“

⁸⁴ Indriķa chr., XXVII. 6: „Et tradiderunt se tria illa castra adiacentia in manus Rigensium, mittentes eis tributa et waypas“ (sagšas). — XXVIII. 7: „Similiter Warbolenses, tributum et munera deferentes, per omnia se Rigensibus exhibebant.“

dažreiz tos sauc arī par miera mesliem (tributum pacis⁸⁵). Tas nozīmē, kamēr mesli tika kārtīgi maksāti, meslu devēja valsts varēja dzīvot mierā, nebaidoties no jauniem uzbrukumiem. Tā meslu valsts paturēja pilnīgu brīvību un neierobežotu rīcību savā iekšējā dzīvē. Tikai ārējā politikā tā bij ierobežota ar pienākumu nekarot pret savu meslu kungu, kam kara gadījumā bij dažreiz jāpalīdz ar saviem palīga spēkiem.

Kas attiecas uz meslu devējas un ņēmējas valsts starptautiskām attiecībām, tad Rietumu Eiropā, vismaz 12. g. s., tās iztulkoja kā vasala stāvokli pret savu lēņa kungu. Lai gan arī Kijevas Krievija bij feodalizēta, tomēr krievu feodalismam nebij ne visu vācu lēņa tiesību institutu, ne formu.⁸⁶ Vēl sarežģītāks bij Krievijas hierarchiskais stāvoklis kā raugoties no krievu valsts satversmes, tā no Romas un Bizantijas ķeizarvalsts viedokļa. Šai ziņā vēl šodien literatūrā nav vienprātīga sprieduma. Pastāv vairāki mēģinājumi ietilpināt Rjurikoviču Krieviju kādā Rietumeiropas valsts satversmes tipā. 18. g. s. vēsturnieki centās to pielīdzināt vienotai valstij lielkņaza vai vismaz Rjurika dinastijas vadībā. Slavofiļi to iedomājās kā 6 cilšu federāciju, ko Ključevskis papildināja ar terminu „genealģiska“. Pēdējā laikā Kijevas Krieviju grib raksturot kā valsti, kas savā politiskā ideoloģijā tiecās uz vienību vecākā dzimtas galvas („lielkņaza“) vai dažu vecāko brāļu vadībā,

⁸⁵ А. А. Шахматовъ, Повѣсть временныхъ лѣтъ, 370. лр., „Сни же Игорь... дани устави Словѣномъ и Варягомъ дати... а отъ Новгорода 300 гривнъ на лѣто мира дѣля, еже и нынѣ даютъ.“ Sal.: А. Прѣсняковъ, Княжое право, 196. лр. 2. piez. un О. Peterka, Rechtsgeschichte der Böh-mischen Länder, I 46. лр. Reichenberg 1923. П. Б. Струве, 409. лр., 2. piez. (Сборникъ русскаго института въ Прагѣ, I 1929.)

⁸⁶ П. Б. Струве, Существовалъ ли въ древней Руси феодальный порядокъ, 402. лр. (Сборникъ русскаго института въ Прагѣ, I 1929.)

bet kas valststiesiskā praksē parasti tika uzskatīta par ģimenes fideikomisu, kur katram kņazam pienākas sava tēva tiesa (отчина).⁸⁷ Kādu formulu mēs arī izvēlētos, skaidrs, ka toreizējā Krievijā privattiesiskie elementi satversmē bij pārsvarā par publiskiem. Tā jau komplicēto valsts iekārtu vēl sarežģīja Naugardas un Polockas pilsētu valstu separatisms, kur kņazu uzskatīja par republikas ierēdņi un vai nu nemaz neatzina Rjurikiešu [Skiöldungu?] lielkņaza autoritāti, uzskatot par savas valsts dibinātāju citu [Inglingu?]⁸⁸ dinastiju, kā tas bij Polockā, vai arī atpirkās no lielkņaza ar maziem mesliem, kā tas bij Naugardā. Tie tika maksāti pat tad, kad Naugardā par kņazu bij lielkņaza dēls.

Vēl strīdīgāks ir jautājums, vai Kijevas Krievija bij neatkarīga suverēna valsts, vai tikai Bizantijas imperijas vasalis? — Krievu bizantologs A. Vasiljevs deva uz to šādu atbildi⁸⁹: ja līdz 10. g. s. beigām Krievija bij neatkarīga valsts, tad Vladimira Svētā laikā līdz ar grieķu katoļu ticības pieņemšanu tā kļuva nevien baznīctiesiski, bet arī valststiesiski atkarīga no Konstantinopoles: ķeizars Konstantins iecēla Krievijai grieķu metropolitu, kam piederēja tiesas vara kā garīgās, tā laicīgās lietās. Arī spriežot pēc Brēmenes Ādama, neesot šaubu, ka vēl 11. g. s. otrā pusē un 12. g. s. sākumā Rietumeiropa bijusi pārliecināta par Krievijas politisko atkarību no Bizantijas.⁹⁰ Suzdaļas kungs Vsevolods Jurjevičs (1176.—1212. g.) bij pir-

⁸⁷ K. Kadlec, Introduction à l'étude comparative de l'histoire du droit public des peuples slaves, 143.—147. lp. Paris 1933.

⁸⁸ Н. Т. Бѣляевъ, Рорикъ Ютландскій и Рюрикъ Начальной лѣтописи, 261.—262. lp. (Seminarium Kondakovianum, III. Prague 1929.)

⁸⁹ A. A. Vasiliev, Was old Russia a vassal state of Byzantium?, 350.—352. lp. (Speculum, Journal of medieval Studies, vol. VII. Cambridge 1932.)

⁹⁰ Turpat, 355. lp.

mais kņazs, kas visu mūžu lietoja lielkņaza titulu, bet viņš to bij saņēmis Konstantinopolē no ķeizara Manuela Komnena un atzina viņu par savu size-
renu. Pat 14. g. s. Ēģiptes sultans kādā ķeizaram Jānim VI adresētā rakstā titulē viņu par bulgaru un krievu (*Rhos*) imperatoru. No šiem un līdzīgiem faktiem A. Vasiljevs secina, ka no bizantiešu valdības viedokļa Krievija bij viena no viņas vasaļu valstīm. Protams, ka minētais autors pārāk modernizē vidus laiku hierarchisko valstu sistemu, ko nevar aptvert ar schematico dalījumu suverēnās un vasalās valstīs. Šī sistema pazīst ideālu ranga pakārtojumu, neskarot kādas valsts politisko neatkarību, un otrādi: pēdējā it nebūt vēl nenozīmē ideālu vienlīdzību Romas vai Bizantijas valststiesiskā doktrinā.⁹¹ Rangs, ko kāds valdnieks un viņa valsts ieņēma Bizantijas hierarchijā, kuras ķeizars kā pirmā kristīgā valdnieka Konstantīna Lielā pēctecis uzskatīja sevi par vienīgo likumīgo imperatoru, tika izteikts ar attiecīgo titulu.

Šādā skatījumā ir interesanti noskaidrot, ar kādiem tituliem Indriķis savā chronikā min Polockas, Jersikas un Kokneses valdniekus. Mēs jau redzējām, ka Polockas zemes dažādie kungi visi saucas tikai par kņaziem (*reges*); tā tad ranga ziņā viņi visi bij līdzīgi. Bet ar to pašu titulu chronists un dokumenti pagodina arī Jersikas Visvaldi. Tas pierāda, ka pēdējais nebija Polockas Valdemāra vasalis. To apstiprina arī chronikas tēlojums par Valdemāra 1206. g. kara gājienu pret rīdziniekiem: lībju sūtņu aicināts, viņš sapulcina karaspēku no visas karaļvalsts, kā arī no citiem karaļiem, saviem kaimiņiem un draugiem.⁹² Šķiet, ka par draugu

⁹¹ G. A. Ostrogorsky, Die Byzantinische Staaten-hierarchie, 41. lp. (Seminarium Kondakovianum, VIII. Praha 1936.)

⁹² Indriķa chr. X. 12: „convocato exercitu de omnibus locis regni sui nec non et aliorum regum vicinorum et amicorum suorum.“

te nosaukts Jersikas Visvaldis, kamēr Kokneses Vesceka, tāpat kā viņa lībieši, atradās zināmā atkarībā no Polockas, kas izriet no 1208. g. notikumu apraksta Indriķa chronikā (XI. 9): taisni šai sakarā chronists titulē Valdemāru par lielkņazu, bet Vesceku tikai par kundziņu (*regulus*). Protams, ka chronista lietotais termins *amicus* neizsaka vasalitāti, bet augstākais militaru vai politisku savienību tiesiski līdzīgu valstu starpā. Ari citi sīkumi, ko chronists atstāsta sakarā ar šo Valdemāra kara gājienu, liecina par Daugavas latgaļu neatkarību no Polockas. Kad šī kņaza sūtņi pa ceļam uz Rīgu apstājas Koknesē un tur paziņo Valdemāra nodomu karot ar vāciešiem, krievu diplomati aicina arī lībjus un latgaļus uz apspriedi Ogrē. Šim Polockas kņaza aicinājumam paklausa vienīgi lībieši; turpretim latgaļi, kam krievi bij piesūtījuši pat dāvanas (X. 4), ne paši ieradās Ogrē, ne sūtīja savus runas vīrus. Ja latgaļi būtu bijuši atkarīgi no Polockas, tad, pirmkārt, Valdemāram nevajadzētu pierunāt viņu kungus ar dāvanu pasniegšanu un, otrkārt, viņiem būtu pienākums ierasties pie sava kunga uz Ogres konferenci. Šie negatīvie fakti pierāda, ka latgaļi nebij Polockas meslinieki un tāpēc varēja Valdemāra priekšlikumu pieņemt vai noraidīt.

Citāds bij Daugavas lībju stāvoklis. Lai tikai atceramies, ka 1212. g. Jersikas sarunās Valdemārs deklarēja bīskapam Albertam, ka viņa varā esot savus vergus (*servos suos*) lībjus kristīt vai atstāt nekristītus (XVI. 2). Ko *servus* nozīmēja Bizantijas valsts kancelejas valodā, to redzam no kāda incidenta starp ķeizaru Manuelu un viņa vasali (no 1147. g.) čechu karali Ladislavu. Kad pēdējais 1163. g. taisijās iet palīgā ungaru valdniekam Stefanam, tad ķeizars viņu brīdināja šādiem vārdiem: „Tu, vergs (*doulos*) būdams, gribi karot pret savu kungu, un, proti, tāds vergs, kam viņa jūgs nav vis uzspiests ar varu, bet kas ir brīvprātīgs vergs, ko

jūs saucat *to lizion*...⁹³ Par *lizios* Bizantijā dēvēja vasali. Tā kā Polockā grāmatu kulturas nesēji bij grieķi, tad nav neiespējams, ka no viņiem arī turienes kņazi aizguva Bizantijas parašu apzīmēt vasali par brīvprātīgu vergu.

Par Daugavas lībju atkarību no Polockas 12. g. s. beigās un 13. g. s. sākumā atrodam vairākas liecības Indriķa *chronikā*. Par to pašu raksta arī Indriķa laika biedrs Lībekas Arnolds. Kā redzējām, Indriķis piemin to jau sava darba sākumā, lai paskaidrotu, kāpēc Meinardam bij jālūdz Polockas kņaza atļauja katoļu misijas sākšanai Daugavas lejas galā un baznīcas celšanai Ikšķilē 1184. g. Vai tāda atļauja un kādā veidā patiesi tika dota, tie ir jautājumi, uz kuriem nekad nespēsīm atbildēt. No starptautisko tiesību viedokļa var būt runa vienīgi par kādu līgumu, kura saturs nav zināms. Nav šaubu, ka bīskaps Alberts ik dienas pārkāpa tiesības, ko viņa priekšgājējam Meinardam bij piešķīrusi Polocka. No krievu viedokļa vācu bīskapi Livonijā bij tikai Polockas kņaza vasaļi, bet viņi rīkojās kā suvereni valdnieki, aicinādami šurp svešu karaspēku un dibinādami Rīgā pat pastāvīgu militāru organizāciju — Zobenbrāļu ordeni. Vēl vairāk: ar pāvesta Innocentija III sankciju Alberts 1201. g. panāca aizliegumu turpmāk apmeklēt Zemgales ostu⁹⁴, citiem vārdiem: noteica, ar ko krievi drīkstēja tirgoties un kurp viņiem bij jāvirza savs eksports.

Tā dabiski nobrieda konflikts starp Rīgu un Polocku. Pēc Indriķa, atklāta sadursme izcēlās tikai 1203. g. vasarā, pie kam parasti to saista ar *chronista* stāstu, ka tā gada pavasarī daži precinieki, par spīti aizliegumam, devušies no [Rīgas] nīcām pa Daugavu ar kādu kuģi uz Zemgales ostu.

⁹³ G. A. Ostrogorsky, *Die Byzantinische Staatenhierarchie*, 56. lp.

⁹⁴ SLVA., I n. 32.

Nepaklausīgiem jūrniekiem uzbrukuši rīdzinieki un līdz nāvei nomocijuši kuģa loci un kapteini (VI. 7). Lai gan chronists neuzdod precinieku tautību, tomēr daži autori⁹⁵ domā, ka cietušie bijuši krievi, kas neuzskatījuši sev par saistošu svešas baznīcas galvas pavēli. Protams, ka uz līdzšinējo avotu pamata jautājums nav izšķirams. Lai nu kā, 1203. g. vasarā Polockas kņazs (viņa vārds nav minēts) piepēži iebrucis ar savu kavaleriju Livonijā un ielencis Ikšķili; turienes lībji bez cīņas solījušies atpirkties ar kontribuciju (*pecuniam*). Pēc tam kņazs devies uz Salaspili, lai tur celtos pāri Daugavai — acīm redzot uz sēļu novadiem. Bet Salaspils vācu garnizona stopnieki ar savām bultām ievainojuši daudz krievu zirgu, kāpēc kņazs bijis spiests atkāpties. Tai pašā nodaļā (VII. 7) Indriķis stāsta par Jersikas kunga un leišu kopīgu uzbrukumu Rīgai. Tā kā chronists nav bijis šo notikumu acu liecinieks, tad viņa stāsts ieturēts vispārīgos vilcienos un daudz kas paliek neskaidrs.

Nav šaubu, ka Polockas kņaza kara gājiens īstais iemesls bij piedzīt ar varu meslus, ko Daugavas lībji un, jādodomā, arī sēļi nebija kādu laiku maksājuši. Šai ziņā Indriķi papildina Lībekas Arnolds, kas, neuzdodot notikumu chronoloģiju, stāsta: „Krievu karalim Polockā bij paraša laiku laikiem piedzīt meslus no šiem lībjiem, ko viņam bīskaps atteicās dot. Tāpēc viņš bieži un bargi piemeklēja šo zemi un pilsētu [Rīgu], bet žēlīgais Dievs vienmēr īstā laikā palīdzēja savējiem.”⁹⁶

⁹⁵ E. Bonnell, *Russisch-livländische Chronographie*, 20. lp.; E. Pabst, *Heinrichs von Lettland Livländische Chronik*, 26. lp., 1. piez.

⁹⁶ *Arnoldi Chronica Slavorum*, ed. J. M. Lappenberg, 217. lp.: „Siquidem rex Rucie de Plosceke de ipsis Livonibus quandoque tributum colligere consueverat, quod ei episcopus negabat. Unde sepius graves insultas ipsi terre et civitati sepe dicte faciebat. Sed Deus adiutor in oportunitatibus suos semper protegebat.”

Par spīti Fr. Keislera un citu vācu vēsturnieku centieniem mazināt šīs chronikas ticamību,⁹⁷ līdz ko tā ziņo faktus, kas nesaskan ar šejienes historiografijas dogmām, bezpartejiskam pētniekam nav šaubu, ka Arnolds, nebūdams bīskapa Alberta galma vēsturnieks, varēja teikt taisnību arī tādos Livonijas vēstures jautājumos, kur sava stāvokļa dēļ bij jāklusē Indriķim. Dzīvodams Lībekā, caur kuriem gāja visi Livonijas politiskie un militārie sakari, viņš bij ļoti labi informēts par notikumiem bīskapa Meinarda laikā un Alberta valdīšanas sākumā.

Lībekas Arnolda stāstā ir divi svarīgi fakti: 1) Polockas kņaza soda ekspedīcijas pret nepaklausīgiem meslu devējiem lībjiem bij parasta parādība, un tā tad tās bij notikušas arī pirms 1203. g.; 2) lībju meslu saistības bij uzņēmis viens no Livonijas bīskapiem, bet Alberts liedzās izpildīt šo pienākumu. Jādomā, ka meslu došanu Polockai bij solījis bīskaps Meinards un tikai ar šiem noteikumiem Valdemārs vai viņa priekšgājējs bij devis atļauju sākt katoļu misiju lībju novados. Šādu Arnolda vēstījuma iztulkojumu pilnos apmēros apstiprina Indriķa referāts par nozudušā 1210. g. tirdzniecības un miera līguma saturu, ko pēc zobenbrāļu ierosinājuma, bīskapa Alberta prombūtnē, Rīgā noslēdza no vienas puses livoņi, no otras — smolenskieši Polockas kņaza pilnvarā (XIV. 7 un 9). Ar šo līgumu rīdzinieki gribēja panākt mieru Daugavas baseinā, lai atbrīvotu savus spēkus cīņai ar igauņiem, kā arī brīvu ceļu savām precēm uz Polocku un Smolensku. Līdzšinējo karu iemesls bij nenokārtotie lībju meslu parādi (*debitum tributum*). Tā tad rīdzinieki 1210. g. darija to pašu, par ko 1047. g. bij izšķīries pēdējais anglo-

⁹⁷ Фр. фонъ Кейслеръ, Окончаніе первоначальнаго рускаго владычества въ Прибалтійскомъ краѣ, 9.—11. лр. СПб. 1900.

sakšu karalis Anglijā, Eduards Ticības Apliecinātājs: viņš izvēlējās mieru un maksāja meslus Dānijas karalim Sveinam Estridsonam.⁹⁸ Polockas Valdemārs piekrita rīdzinieku miera piedāvājumam, bet savukārt prasīja, lai turpmāk ikgadējos lībju meslus maksātu viņi paši vai viņu vietā Rīgas bīskaps. Tas dara ļoti ticamu pieņēmumu, ka līdzīgi noteikumi bij arī bīskapa Meinarda un Polockas kņaza līgumā. Lai nu kā, pēc vācu lēptiesiskiem priekšstatiem tas nozīmēja, ka ar to Rīgas bīskaps atzina savu politisko atkarību no Polockas. Tā kā šai līgumā minēti tikai lībji, bet ne Daugavas latgaļi, tad tas tikai atbalsta mūsu tezi, ka pēdējie nebija Polockas meslinieki.

No citām Indriķa chronikas vietām izriet, ka arī krievi uzskatīja bīskapu Albertu par savu vasali — protams, tai uztverē, kādā vasalitāti iedomājās Krievijā. 1206. g. pavasarī Alberts nosūta uz Polocku veselu sūtniecību Daugavgrīvas klostera abata Dīriķa vadībā, lai nodrošinātu sev tādu pašu kņaza draudzību, kādu bija ieguvis bīskaps Meinards (X. 1—4). Kņazs nelaiņi pieņēma vācu sūtņus, pie tam jau agrāk ieradušos Salaspils lībju delegātu klātbūtnē. Pēdējie cēla sūdzību, ka vāci melīgi lūdzot mieru un draudzību, jo viņi patiesībā ne vēloties mieru, ne arī pildot miera līguma noteikumus. Tā kā acīm redzot tas bija strīds starp Polockas lībju un vācu pavalstniekiem, tad — līdzīgi lēņa kungam — Valdemārs uzdeva šo lietu izmeklēt un izspriest īpaši ieceltiem sūtniem, kas kopā ar vācu delegātiem devās uz Livoniju.⁹⁹ Šie krievu sūtni, pretēji diplomatiskām parašām,

⁹⁸ Adam von Bremen, Hamburgische Kirchengeschichte, III. 12: „tunc quoque pacem eligens victori obtulit tributum.“

⁹⁹ Indriķa chr., X. 3: „Remittitur abbas et cum eo Ruthenorum legati... ut auditis hinc inde partibus inter Lyvones et episcopum, quod iustum esset, decernerent et hoc ratum haberent.“

neturēja par vajadzīgu paši ierasties pie bīskapa, bet, apstājušies Koknesē, delegēja pie viņa savā vārdā turienes diakonu Stepiņu ar tiesneša pavēstei līdzīgu uzaicinājumu bīskapam ierasties 30. maijā Ogrē, lai tur tiesas sapulcē atbildētu uz lībju sūdzību.

Polockas kņaza aicinājums Albertam ierasties pie viņa sūtņiem nepārprotami bij starptautiskās etiketes pārkāpums, ko savā atbildē arī uzsvēra bīskaps: „Visām zemēm ir kopīgs paradums, ka sava kunga delegētie sūtņi paši uzmeklē to, pie kā viņi ir sūtīti, bet nekad valdnieks, lai cik pazemīgs un laipns viņš arī būtu, neatstāj savu pili, lai dotos pretim sūtņiem.“ Jādomā, ka Alberts ilgi pārdomāja, kā šai gadījumā izturēties, jo kronists piebilst, ka atbilde dota pēc apspriedes ar padomniekiem. Pat vācu pētnieki atzīst, ka šai incidentā slēpjas nevis vienkāršs etiketes strīds, bet Polockas Valdemāra apzināts nolūks rādīt Albertam, ka viņš uzskata sevi par Livonijas lībju un arī vācu kungu. To saprata bīskaps un meklēja tādu atrisinājumu, kas nenostādītu viņu apsūdzētā un Valdemāru tiesneša lomā.¹⁰⁰

Redzējām, ka ar 1210. g. miera līgumu rīdnieki atzina Polockas meslu kundzību Daugavas lībju zemēs. Bet šis līgums bij slēgts Alberta prombūtnē, kurš laikam atteicās to pildīt. Jādomā, ka tāpēc Valdemārs turpināja savas represijas pret Rīgas un Visbijas tirgotājiem. Visu šo strīdus jautājumu kārtošanai 1212. g. vasarā tika sasaukta konference Jersikā. Spriežot pēc Indriķa atstāsta (XVI. 2), ir skaidrs, ka Polockas kņazs arī šoreiz uzskatīja Rīgas bīskapu par savu vasali: Valdemārs jau iepriekš vienpusīgi noteica viņam sanāksmes vietu un dienu, kā arī konferences galveno mērķi — dot atbildi, kāpēc viņš nekārto 1210. g.

¹⁰⁰ Ed. Pabst, *Livländische Chronik*, 60. lр., 2. piez. Фр. фонъ Кейслеръ, *Окончавіе русскаго владычества*, 13. лр.

līgumā paredzētās lībju meslu saistības.¹ Tālāk apspriežu dienas kārtībā bij uzņemts jautājums par tirdzniecības drošību Daugavā un kopīgu cīņu pret leišiem. Turpretim ne šais, ne 1210. g. miera sarunās Valdemārs ne ar vārdu nepiemin ne latgaļu meslus, ne vācu 1209. g. uzbrukumu Jersikas Visvaldim. Tas pierāda, ka: 1) pēdējais nebij Polockas kņaza vasalis un ka 2) no dažām chronikām secināmā Daugavas latgaļu meslu kalpība 12. g. s. beigās šai laikā bij jau beigusies.

Jersikā abi parti ieradās karaspēka apsardzībā, pie kam bīskapu Albertu pavadīja arī tirgotāju delegācija, lībju un latgaļu kungi un — šķiet, tulka un starpnieka uzdevumā — Pleskavas kņazs, bīskapa pusbrāļa Straupes Dīriķa sievas tēvs, Vladimirs Mstislavičs. Polockas kņaza karaspēks bij novietots Jersikas pilī, kas liecina par Valdemāra un Visvalža kopīgu akciju pret Albertu. Tāpat kā uzaicinājumā ierasties konferencē, tā sarunu laikā Valdemārs lieto pavēlnieka toni un pārmet bīskapam, ka tas aizkāris viņa tiesības uzlikt lībjiem meslus un noteikt tiem ticību. Pēdējo pārmetumu Alberts noraida, aizrādīdams, ka garīgās lietās viņa pienākums ir vairāk klausīt Dievam nekā laicīgam valdniekam. Turpretim, atsaukdamies uz bībeli, bīskaps atzīst kņaza tiesības uz mesliem, un chronists piebilst, ka dažreiz pats bīskaps devis pagastu Polockai lībju vietā.² Tikai lībji, nevēlē-

¹ Indriķa chr., XVI. 2: „Rex interim de Plosceke mittens vocavit episcopum, diem prefigens et locum, ut ad presenciam ipsius apud Gercike de Lyvonibus quondam sibi tributarius responsurus veniat, ut et sibi colloquentes viam mercatoribus in Duna prepararent securam et pacem renovantes facilius Letonibus resistere queant.“

² Indriķa chr., XVI. 2: „Sed neque regi tributa sua dari prohibebat, secundum quod Dominus in ewangelio suo iterum ait: „Reddite que sunt cesaris cesari, et que sunt Dei Deo“, quia et ipse episcopus versa vice quandoque eundem censum eciam regi pro Lyvonibus persolverat.“

damies kalpot diviem kungiem, t. i. krieviem un vāciem, pastāvīgi pierunājuši bīskapu atbrīvot viņus pilnīgi no krievu jūga. — Ar hiperhermeneutikas palīdzību Fr. Keislers cenšas šo tekstu tā iztulkot,³ lai varētu saglābt savu ieņemto tezi, ka Albertam nav bijis pienākuma atbildēt par lībju meslu parādiem pirms 1210. g. līguma un ka lībju vietā viņš tos samaksājis tikai vienreiz (quandoque!). Protams, ka ne iztirzājamais teksts, ne citas chronikas vietas, ne Polockas-Rīgas attiecību vēsture nedod pamata šādam patvaļīgam iztulkojumam.

Pēc savstarpējiem draudiem un bruņoto spēku demonstrācijas sākušās bīskapa un kņaza sarunas par nodomātā miera līguma saturu, kura teksts nav uzglabājies ne krievu, ne vācu redakcijā. Vai tiešām tas saturēja to, ko par viņu referē chronists, var būt dažādās domās. Ja šis līgums tiešām piešķīra vāciem tik lielas koncesijas — Polockas atteikšanos no visas Livonijas un tās mesliem, par kādām stāsta Indriķa chronika, tad grūti izskaidrojama šī ārkārtīgi svarīgā akta pazušana Rīgas domkapitula archivā, neatstājot pēdas pat kādā regestā. Šķiet, ka pašam chronistam likās neticama šī pēkšņā Valdemāra politikas maiņa, un viņš, nezinādams cita izskaidrojuma, piedēvē to Dieva iedvesmai. Katram duras acīs, ka Indriķis ļoti tendenciozi attēlo sarunu gaitu Jersikā un liekas, ka viņš pats nav arī dabūjis redzēt šo 1212. g. krievu-vācu līgumu. Citādi viņš nevarētu apgalvot, ka Valdemārs atteicies no visas lībju zemes, jo nav nekāda pierādījuma, ka viņam jebkad būtu piederējusi meslu kundzība Gaujas lībju valstīs, kas atradās nevis Polockas, bet gan Naugardas politiskā iespaidā. Dīvains šķiet arī chronista aizrādījums, ka Valdemārs ar šo savu negaidīto piekā-

³ Фр. фонъ Кейслеръ, Окончаніе русскаго владычества, 28.—29. гр.

pību ieguvīs „mūžīgu mieru pret leišiem un citiem pagāniem“. Ka ar pēdējiem domāti zemgaļi, tas ir pavisam nepamatots Fr. Keislera minējums.⁴ Jāšaubas, vai patiesi šai līgumā bij arī noteikums par rīdzinieku un polockiešu kopīgo cīņu pret leišiem: Indriķis stāsta, ka tai pašā 1212. g. Kokneses vācieši noslēguši līgumu ar leišiem un ļāvuši viņiem izsirot Sakalas igauņu novadus — pat tos, kas jau piederēja bīskapam (XVI. 8). Tāpat par līdzvērtīgu ekvivalentu nevar uzskatīt bīskapa Alberta un kņaza Valdemāra vienošanos par brīvu tirdzniecību Daugavā: taisni to visu laiku centās panākt vācieši, bet to traucēja krievi, motivējami savu aizliegumu tirgoties Polockā ar nenokārtoto meslu jautājumu. Tikai tad es varu saprast 1212. g. līgumā paredzēto Valdemāra koncesiju Albertam, ja pieņem, ka pēdējais ar kādu paušalu sumu izpirka lībju meslu saistības, ko chronistam bij neērti minēt savā darbā. Tās ir arī pēdējās ziņas par Polockas meslu kundzību Daugavas telpā. Šo chronikalo liecību iztīrājums mums rādīja, ka nav pamata uzskatīt Jersikas Visvaldi par Polockas Valdemāra vasali: viņu attiecības Indriķis raksturo ar vārdu *amicus* (draugs), kas nozīmē nevis atkarību, bet savienību. Kāda veida bij šī starptautiskos līgumos precizētā Polockas un Jersikas savienība, mēs nezīnam. Tā bij nepieciešama abām valstīm, lai kārtotu preču un personu transportu pa lielo Daugavas ūdens ceļu, kura atslēgu jau pati daba bij nodevusi Jersikas un Dignājas piļu valdniekam.

5.

Kā lielākā latgaļu valsts Daugavas baseinā bij Jersika, tā Tālavai piekrita līdzīga loma Gaujas telpā. Rakstot par Imeras⁵ latviešu pāriešanu ka-

⁴ Фр. фонъ Кейслеръ, Оковчаніе русскаго владычества, 31. лр.

⁵ Ap 1300. g. sacerētā Hervararsaga piemin arī kādu

toļos 1208. g., Indriķis saka, ka Tālavas latgaļi vienmēr bijuši krievu meslinieki, pie kam no konteksta izriet, ka viņu meslu kungi bijuši pleskavieši (XI. 7). Jau agrāk redzējām, ka šī Tālavas atkarība izcēlās tikai bīskapa Meinarda laikā pēc zaudēta kara. 1214. g. ar Turaidas oblācijas un konversijas līgumu apmēram $\frac{1}{3}$ Tālavas, kas atradās starp Gauju un Burtnieku ezeru, atdevās Rīgas bīskapa varā un pārmainīja krievu ticību pret latīņu (XVIII. 3). Tā kā šī līguma teksts uzglabājies tikai chronista atstāstījumā, tad nezīnam, kādā veidā un vai vispār tas pieskārās arī līdzšinējai Tālavas meslu kalpībai. Pēc chronikas iznāk, ka bīskaps solījis Tālavai dēļiem vienīgi militāru palīdzību pret igauņiem un leišiem, noklusējot, kas aizstāvēs Tālavu tuvā nākotnē paredzamā krievu iebrukuma laikā. Jādomā gan, ka pēc 1210. g. līguma parauga Rīgas bīskaps solījās kārtot nevienlīdzīgu meslu Polockai, bet arī tālaviešu meslu Pleskavai.

Tikai pēc vācu uzvarām pār igauņiem 1215. g., kas beidzās ar viņu katolizēšanu, pleskavieši 1216. g. rudenī sāka uztraukties par vācu straujo ekspansiju ziemeļaustrumu virzienā un vispirms vērsās pret saviem tuvākiem kaimiņiem igauņiem, prasot no viņiem pagastu un meteklu (*censum ac tributum*, XX. 3), nemaksāšanas gadījumā piedraudot ar karu. Sekodams vācu padomam, Ugaunijas novads atteicās no krievu meslu kundzības, kam drīz vien sekoja Pleskavas kņaza Vladimira Mstislaviča organizēts krievu uzbrukums igauņu pilij Otepää. Tūlīņ pēc šo notikumu apraksta chronists stāsta (XX. 5), ka krievi parastā kārtā ieradušies Tālavas latgaļu zemē, lai ievāktu savu

Ymisland (terra Ymeris). Sal.: *Antiquités russes*, I 137. lp. Copenhague 1850. Vai mūsu Imeras vārdam ir kāds sakars ar šo ģermanu mitoloģijas tēlu (pēc Edas, Imeris bij visu milžu sencis), neņemam spriest.

pagastu,⁶ un to saņēmuši aizdedzinājuši Beverīnas pili. Redzot, ka krievi dedzina latgaļu pilis, zobenbrāļu mestrs Bertolds saprata, ka viņi taisas karot, kāpēc deva rīkojumu saviem vīriem sagūstīt meslotājus un likt viņus cietumā. Bet ierodoties Naugardas kņaza [Mstislava Mstislaviča] sūtniem, Bertolds atbrīvoja cietumniekus un ar godu atlai-
da uz Krieviju.

No šī sausā referata dabūjam zināt dažus svarīgus faktus. Pirmkārt, *de iure* Tālavas meslu kungs nebij vis Pleskava, bet Naugarda; vienīgi pēdējai bij savi kņazi, kamēr Pleskavā valdīja tikai viņu ieceltie vietnieki (посадники), jo no 1034.—1348. g. tā tiesiski bij Naugardas valsts sastāvdaļa.⁷ Ja arī šai laikā Pleskavā minēti kņazi, tad tomēr pēc sava amata viņi bij vienkārši Naugardas posadniki, vai arī troņa pretendenti,⁸ kas padzīti no Naugardas vai citas valsts meklēja patvērumu pie pleskaviešu partijām, lai izdevīgā brīdī ar viņu palīdzību atkal tiktu pie varas.⁹ Otrkārt, līdzīgi Daugavas lībjiem, arī tālavieši parasti paši, resp. viņu novadu kungi savāca no saviem pavalstniekiem meslus un tos nogādāja krieviem. Tikai atsakoties tos dot vai uzkrājoties meslu parādiem, meslu kungs sūtīja savu kara draudzi piedzīt pagastu ar bruņotu spēku, pie kam šādas ekspedīcijas sekas varēja būt jauna kara uzliesmojums starp meslu ņēmēju un devēju. Ka arī 1216. g. krievu meslotāju Tālavā nevarēja būt daudz, redzam no tā, ka Cēsu mestram nebij grūti likt viņus apcietināt.

⁶ Indriķa chr.: „Venerunt eciam Rutheni solito more in terram Lettorum de Tolowa pro censu suo colligendo.”

⁷ А. Васильев и А. Янсон, Древний Псков, 10.—14. лр. Ленинград 1929.

⁸ А. Никитский, Очеркъ внутренней исторіи Пскова, 97.—102. лр. СПб. 1873.

⁹ Šai sakarā Indriķis, runājot par pleskaviešu sacelšanās pret kņazu Vladimīru, titulē pēdējo tikai par regulus (XV. 13.).

1216. g. krievu soda ekspedīcija pret nepaklausīgiem igauņiem un tālaviēšiem beidzās ar 8 gadus ilgu (1217.—24.) livoņu-krievu karu, pie kam 1224. g. septembrī vācu rokās krita stiprā Tērbatas pils, kur dabūja galu jau agrāk pieminētais Kokneses bijušais kņazs Vjačko. Pēc tam notiek D. Igaunijas un Tālavas sadalīšana starp zobenbrāļiem un bīskapu, kā arī Naugardas un Pleskavas namnieku miera sarunas ar livoņiem, kas noslēdzās Rīgā ar 1224. g. septembrī vai oktobrī parakstītu miera līgumu. Diemžēl, arī šis dokuments nav uzglabājies, un tikai Indriķis dažos vārdos atreferē tā saturu (XXVIII. 9).¹⁰ Tā kā tai pašā gadā tika sadalīta Tālava, tad jāsecina, ka turpmāk meslus ievāca un nogādāja krieviem abi jaunie zemes kungi: savā trešdaļā Zobenbrāļu ordenis, bet Tālavas divās trešdaļās Rīgas bīskaps.

1224. g. miera līgums starp Naugardu un Rīgu bij krievu militāru neveiksmju un iekšēju juku sekas. D. Krievijai draudēja mongoļi, kas 1220/21. g. bij iekarojuši Azerbaidžānu, Armeniju un Grūziju, kam 1223. g. sekoja uzvara par krieviem un polovciem Kalkas kaujā. Gan 1221. g. vasarā naugardieši kopā ar leišiem Vsevoloda Mstislaviča vadībā izsiroja Imeru, Idumu un Ugauniju, bet, nespēdami ieņemt Cēsis, ar zaudējumiem atgriezās Krievijā (XXV. 3). Vēl tai pašā gadā naugardieši izraidīja šo kņazu no savas zemes. Smolenskas kņazu vietā Naugardā centās nostiprināties suzdalieši. Īsu laiku 1222. g. tur valdīja Suzdaļas lielkņaza Jura dēls Vsevolods Jurjevičs, bet jau tā paša gada ziemā viņa vietā lielkņazs nosūtīja uz Naugardu savu jaunāko brāli Jaroslavu Vsevolodoviču. Tas bij slavenā Aleksandra Ņevska tēvs, bajāru partijas kandidāts un tālredzīgs politiķis, kas saprata,

¹⁰ SLVA., I n. 105: „Et receperunt eos Rigenses, facientes pacem cum eis, et tributum, quod semper habebant in Tolowa, eis restituentes.“

kādas briesmas draud Naugardai no vācu ekspancijas. Paklausot igauņu lūgumam, Jaroslavs Vsevolodovičs 1223. g. kopā ar Pleskavas kņazu Vladimiru Mstislaviču un 20000 vīriem iebruka Igaunijā, ieguva lielu laupījumu, bet velti mēģināja ieņemt Dāņu pili (t. i., Tallinu¹¹), no kurienes pēc 4 nedēļu ilgām cīņām dāņu garnizons atsita krievus.

Rezultatā Jaroslavs Vsevolodovičs tai pašā gadā bij spiests atkāpties no amata, un otrreiz nāca pie varas Vsevolods Jurjevičs (1223.—24. g.). Viņa laikā, kā redzējām, vāciem izdevās ieņemt Tērbatu, un pēc tam pret kņaza gribu Naugardas un Pleskavas namnieki noslēdza mieru ar rīdziniekiem, lai varētu uzsākt pārtrauktos tirdznieciskos sakarus ar vāciešiem.¹² Tā kā namnieki nebij piekrituši viņa nodomam atkarot Tērbatu, Vsevolods atstāja Naugardu. Tautas partija, kas cīnījās par kņaza varas ierobežošanu un nodokļu nastas atvieglināšanu, 1225. g. aicināja Vsevoloda vietā Čerņigovas kungu Michailu Vsevolodoviču, kura māte bij poliete; bet tas valdija tikai dažus mēnešus.¹³ Šķiet, ka viņa laikā Naugardas un Pleskavas pilsetu sūtņi ieradās Rīgā pie pāvesta legata Modenas Viļuma ar lūgumu apstiprināt 1224. g. krievu-vācu līgumu (XXIX. 4). Michaila vietā Naugardas bajāri otrreiz aicināja Jaroslavu Vsevolodoviču, kas sākumā atturējās no kara gājiena pret vācu okupēto Tērbatu, bet toties aizsteidzās viņiem un zviedriem priekšā Karelijā, to 1227. g. iekarodams un kristīdams. Guvis uzvaru Naugardas ziemeļos, Jaroslavs 1228. g. augustā gribēja realizēt savu veco plānu par revanša karu pret Livoniju, jo namnieku 1224. g. parakstīto līgumu viņš neatzina.

¹¹ Indriķa chr., XXVII. 3: Lyndanise (no zv. *linda*, papuve; *nās*, klints rags); ПСРЛ, III 39. лр.: Кольвань.

¹² Sal.: A. M. Ammann, Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum, 200. лр.

¹³ Н. Рожковъ, Политическія партіи въ великомъ Новгородѣ XII—XV в., 50. лр.

Šais nolūkos Jaroslavs atsauc uz Naugardu savu kara draudzi no Perejaslavļas un taisijās uz karu. Kad pleskavieši dabūja to zināt, viņi noslēdza savienību ar Rīgu, saņēma vācu, igauņu, latgaļu un lībju papildu spēkus un paziņoja kņazam, ka nekaros pret livoņiem, jo līdzšinējos karos pret Dāņu pili, Cēsīm un Lāča galvu (Otepää) sudrabu ieguvīs tikai kņazs, bet pleskavieši cietuši vienīgi zaudējumus. Acīm redzot viņi baidījās jaunā karā zaudēt savus Tālavas meslus.¹⁴ Pēc šādas pleskaviešu nostājas arī naugardieši atteicās piedalīties kņaza nodomātā kara gājienā. Karaspēka uzturēšana prasīja no viņiem lielus izdevumus, pilsētā sākās dārdzība un līdz ar to pie varas nāca tautas partija, kas izdaria vēl tālāku kņaza tiesību ierobežošanu, aizliedzot viņam turpmāk noturēt kunga tiesu, braucot pagastos. Saskaities Jaroslavs 1228. g. rudenī kopā ar kara draudzi devās uz Perejaslavļu, atstādams Naugardu saviem diviem dēliem. Jau 1229. g. 27. februārī tie bij spiesti bēgt no pilsētas, kur izcēlās bads un nemieri.¹⁵ Tad demokrati 21. aprīlī otrreiz aicināja par kņazu lielkņazu Jurija svaini Michailu Vsevolodoviču, kas centās mazināt vispārīgo postu, atlaižot smirdiem uz 5 gadiem nodokļus. Tomēr Naugardā maizes nebija, cilvēki ēda miroņus, suņus, kaķus un notika biežas slepkavības, kam vēl pievienojās Jaroslava draudi karot ar Michailu. Beidzot ar abu lielkņazu un grieķu tautības metropolita Kirila starpniecību panāca izlīgumu, pēc kura Michails bij spiests 1229. g. ziemā atstāt Naugardu, ieceļot par vietnieku savu sešgadīgo dēlu Rostislavu.¹⁶ Bet jau pēc gada, 1230. g. decembrī, naugardieši izraidīja arī Rostislavu Michailoviču un lūdza Jaroslavu Vsevolodo-

¹⁴ SLVA., I n. 153. A. M. Ammann, 202.—203. lp.

¹⁵ ПСРЛ., III 44.—47. lp.

¹⁶ E. Bonnell, Russisch-liwländische Chronographie, 50.—51. lp. C. Соловьевъ, Исторія Россіи, III 150.—151. lp. Москва 1853.

viču atgriezties Naugardā. Tas ieradās 30. decembrī, bet pēc 2 nedēļām to atstāja, nododams valdīšanu saviem dēliem Teodoram un Aleksandram. Bads plosījās joprojām nevien Zr. Krievijā, bet arī Baltijā. Tikai 1231. g. pavasarī Naugardā pienāca no Gotlandes sūtītā ārzemju maizes labība. Gadu vēlāk Pleskavā nostiprinājās naugardiešu emigranti, kņaza Michaila piekritēji, kurus Jaroslavam Vsevolodovičam izdevās 1232/33. g. ziemā izdzīt no Pleskavas, ieceļot tur par kņazu savu svaini Juriju Mstislaviču.

Izraidītie emigranti devās pie vāciešiem uz Otepää Igaunijā, kur bij patvēries arī latgaļu bijušā soģa Vladimira Mstislaviča dēls Jaroslavs Vladimirovičs; viņa sieva bij vāciete, bet viņa māsa bīskapa Alberta pusbrāļa Straupes Dirīka sieva.¹⁷ Jaroslava Vladimiroviča un vāciešu kopīgais uzbrukums Izborskai 1233. g. beidzās nesekmīgi: pleskavieši sagūstīja kņazu un izdeva Jaroslavam Vsevolodovičam. Tomēr viņam atrodoties Perejaslavļā, vāciešiem tā paša gada augustā laimējās iebrukt Tesavā, ziemeļaustrumos no Peipsi ezera, un saņemt gūstā tās pilskungu. Tas deva Jaroslavam Vsevolodovičam iemeslu ķerties pie sen nodomātā plāna par Tērbatas atkarošanu. 1234. g. martā viņš kopā ar naugardiešiem iebruka Igaunijā, kur viņu sagaidīja Otepää un Tērbatas vācu garnizons, kas tika sakauts atklātā laukā pie Omovkas.¹⁸ Pirmā Naugardas laika grāmata stāsta, ka vāci bijuši spiesti lūgt mieru. Diemžēl, neko tuvāku nezīnām par šī līguma saturu. Kā arī būtu, nav šaubu, ka Jaroslavs nespēja izmantot 1234. g. uzvaras sekas, lai pilnīgi atgūtu Tērbatas kņaza valsti. Jādōmā, ka nepārvarams šķērslis joprojām bij Pleskavas separatisms; pateicoties Jaroslava Vla-

¹⁷ A. M. Ammann, Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum, 205. lp. С. Соловьёвъ, Исторія Россіи, III 152.—153. lp.

¹⁸ ПСРЛ, III 49. lp.

dimiroviča vadītai vācu partijai, tā uzturēja spēkā 1228. g. savstarpējās palīdzības līgumu ar rīdziniekiem. Saskaņā ar to pleskavieši ar 200 vīriem piedalījās vācu un „čudu“ (t. i. igauņu, lībju un latgaļu) pusē 1236. g. 22. septembra liktenīgā kaujā pie Saules [Vecsaules vai Šauļiem] pret leišiem.¹⁹

Šai gadā notika pārmaiņas arī Naugardas valstī. Gan Jaroslavs Vsevolodovičs labi apzinājās vācu briesmas Zr. Krievijai, tomēr vilinājums kļūt par Kijevas lielkņazu bij pārāk stiprs, lai no tā atteiktos. Šī iespēja radās 1236. g., un Jaroslavs steigdzās uz veco galvas pilsētu, lai padzītu no turienes savu ilggadīgo sāncensi Michailu Vsevolodoviču. Tas viņam arī izdevās. Turpretim Naugardā ar stipru roku sāka valdīt Jaroslava dēls Aleksandrs Ņevskis (1236.—53. g.). Tiesa, pirmos gadus sākumā ar Zobenbrāļu ordeņa bojā eju viņam bij kādu laiku miers no nemierīgā Livonijas kaimiņa. Bet zaudējuši Igauniju, ko 1238. g. ar Stēnbī līgumu ieguva Dānija, livoņi saziņā ar pāvestu perināja nodomus par jaunas teritorijas iekarošanu Votzemē. Šais nolūkos tika izlietots jau pieminētais krievu dēkainis, pleskaviešu padzītais kņazs Jaroslavs Vladimirovičs, kas jau vairāk gadus uzturējās pie sava radnieka, bīskapa Alberta brāļa, Tērbatas bīskapa Ērmaņa. Spriežot pēc kāda dokumenta transsumta,²⁰ iespējams, ka Jaroslavs Vladimirovičs, pēc Kokneses Vetsekes 1207. g. līguma parauga (XI. 2), 1239. g. bij pusi no Pleskavas valsts novēlējis Tērbatas bīskapam un līdz ar to pats kļuvis par viņa vasalī.

Tagad livoņiem bij pamats šo valsti iekarot. Apvienotie livoņu un dāņu spēki jau 1240. g. septembrī ieņēma Izborsku, izlaupija Pleskavas priekšpilsētas, bet pašā pilsētā no-

¹⁹ SLVA., I n. 208 un 209.

²⁰ A. M. Ammann, Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum, 222.—223. lp.

kļuva vienīgi pateicoties Jaroslava Vladimiroviča partijas vīru nodevībai.²¹ Tādā ceļā uzkundzējušies Pleskavai, Vācu ordeņa spēki kopā ar Tērbatas apriņķa igauņiem un Pleskavas krieviem tā paša gada ziemā iebrūk Aleksandra Ņevska novados, uzliek votiem meslus un ceļ pilis, jo kņazs, sanācis naidā ar Naugardas partijām, bij atstājis šo pilsētu bez aizsardzības.²² Likās, ka livoņu sapņi par votu, ingru un kareļu pakļaušanu savai varai kļūs par īstenību, jo jau 1241. g. pavasarī Sāmsalas bīskaps Indriķis slēdz Rīgā līgumu ar Vācu ordeni par šo novadu pievienošanu Sāmsalas bīskapijai.²³ To redzot, naugardieši izlīgst ar Aleksandru, kam jau 1241. g. vasarā laimējās atbrīvot Naugardas zemes no vācu okupācijas,²⁴ bet gadu vēlāk arī Pleskavu. Livoņu mēģinājums atgūt to beidzās ar galīgu vācu un čudu sakaušanu 1242. g. 5. aprīlī uz Peipsi ezera ledus, pie kam Aleksandra Ņevska pusē cīnījās kā naugardieši, tā pleskavieši. Iznākumā livoņi bij spiesti lūgt mieru un atteikties par labu Naugardai no Votzemes, Pleskavas un Latgales (ЛЮТЫГОЛА²⁵). Tā kā šī līguma teksts nav uzglabājies, tad droši nevaram pateikt, ko īsti I Naugardas laika grāmata domā ar apzīmējumu Latgale. Parasti pieņem, ka 1242. g. livoņi vismaz formāli zaudēja savas 1224. g. Rīgas līgumā krievu atzītās tiesības uz Tālavu, kurai krievu chronikās nav sava nosaukuma, ja atskaita Tālavas austrumu gala apzīmējumu Adzele (Очела). Ka šai gadījumā Latgales minēšana nozīmētu vāciem arī Jersikas valsts zaudēšanu, kā to domā A. Amans,²⁶ nav ticams, jo Naugardai un Pleskavai nebij nekādas

²¹ SLVA., II n. 258.

²² Turpat, n. 259.

²³ Turpat, n. 242.

²⁴ Turpat, n. 244.

²⁵ SLVA., II n. 247 un 248.

²⁶ A. M. Ammann, Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum, 228.—229. lp.

tiesības runāt par latgaļu valstīm Daugavas telpā. Tāpat ir neskaidrs, vai livoņi tiešām pildīja 1242. g. Naugardas līguma noteikumus attiecībā uz Tālavu un Adzeli. Kā zinams, šī līguma slēgšanas laikā Aleksandrs Ņevskis vairs neatradās Naugardā, bet bij spiests steigties uz Suzdaļu, jo pēc lielām tataru uzvarām 1239.—41. g. D. Krievijā, Polijā un Ungarijā, Batijs pavēlēja Aleksandra tēvam Jaroslavam Vsevolodovičam ierasties viņa rezidencē, lai tur tiktu apstiprināts par visu Krievijas kņazu vecāko. Tā tad draudošo mongoļu briesmu priekšā Aleksandram Ņevskim nācās samierināties ar faktu, ka vāci nav vairs izdzinami no Tērbatas bīskapijas un A. Baltijas, kuras robeža ar Naugardas valsti arī nākošos gadu simteņos paliek Narvas upe, Čudu jeb Peipsi un Pleskavas jeb Tālavas ezers. Citiem vārdiem, paliek nerealizēti Aleksandra nodomi pakļaut Naugardas meslu kundzībai visu agrāko čudu zemi (вся Чюдская земля²⁷), ar ko vēl 1236. g. krievu chronisti saprot igauņu, latgaļu un lībju novadus starp Daugavu un Narvu. Bet kā redzēsim, tā bij tikai faktiska nespēja izmantot 1242. g. Ledus kaujas lielo uzvaru pār livoņiem. Turpretim tiesiski Naugarda un Pleskava joprojām uzturēja savas vecās pretenzijas uz šo cilšu mesliem.

Livoņi nevarēja samierināties ar 1242. g. zaudējumiem un gaidīja izdevību revanšēties. Tā radās 1253. g. pēc Mindauga kronēšanas par Lietavas karali, kas bij saistīta ar savstarpējas palīdzības paktu starp Lietuvu un Vācu ordeni. Jādomā gan, ka pēc kopīgas norunas abi jaunie sabiedrotie 1253. g. vasarā iebruka Naugardas un Pleskavas zemē, bet atkal tos smagi sakāva krievi — šoreiz Aleksandra Ņevska dēla Vasilija vadībā. Vāci lūdzta mieru un pieņēma krievu noteikumus.²⁸ Šī 1253.

²⁷ SLVA., I n. 209.

²⁸ ПСРЛ., III 55. lp.

g. līguma saturs nav zinams, bet šķiet, ka tas tikai atjaunoja 1242. g. līgumā paredzētās krievu tiesības uz Tālavu un Adzeli.

Tomēr Mindauga un Vācu ordeņa draudzība nebij ilga. Pēc pēdējā sakaušanas pie Durbes 1260. g. 13. jūlijā Mindaugs sāka orientēties uz Krieviju un noslēdza savienību ar Aleksandru Ņevski, paklausīdams sava māsas dēla žemaišu vadoņa Trainaiša (Traniate) padomam. Saskaņā ar vienošanos, leišiem un naugardiešiem vajadzēja vienā laikā iebrukt Vidzemē un satikties pie Cēsīm, bet krievi nokavēja, kāpēc Mindauga un Trainaiša kara gājienam pret latgaļiem un lībjiem 1262. g. vasarā nebij cerēto panākumu; Mindaugs sarūgtināts atkāpās no Cēsīm.²⁹ Labākas sekmes bij naugardiešu un polockiešu kopīgam uzbrukumam Tērbatai tā paša gada rudenī, kur bez Aleksandra Ņevska dēla Dimitrija, brāļa Jaroslava un svainā (?) Konstantina piedalījās arī Mindauga brāļa dēls Tautvils, kas ap 1247. g. bij Rīgā kristijies un pēc 1258. (?) g. valdīja Polockā kā Lietavas karaļa novadnieks.³⁰ Ar šo 1262. g. leišu un krievu kara gājieni pret Livoniju parasti saista kādu svarīgu aktu, ko polockiešu un vitebskiešu vārdā 1263. g. 28. decembrī Rīgā izdevis [Nalštēnu novada] leišu kungs Ģerdenis no vienas, bet Livonijas ordeņa mestrs un Rīgas rāte no otras puses.³¹ Šai miera līgumā teikts, ka ordenis atsakas no savām pretenzijām uz Polockas zemi, bet polockieši un vitebskieši savukārt neaizkārs zemi, ko kņazs Konstantins savā laikā novēlējis mestram, kā arī viņi atdos

²⁹ Vecākā atskaņu chronika, 6471.—6513. p.; J. Stakauskas, Lietuva ir Vakarų Europa XIII-mē amžiuje, 252. lp. Kaunas 1934; J. Totoraitis, Die Litauer unter dem König Mindowe, 132.—133. lp. Freiburg 1905.

³⁰ ПСРЛ, III 57. lp. — Sal.: M. von Taube, Russische und litauische Fürsten an der Düna, 405.—407. lp.; N. de Baumgarten, Polotzk et la Lithuanie, 228.—230. lp.

³¹ LUB., VI n. 3036.

ordenim tā saukto Latgali (што словоъ Лотыгольская земля). Šķiet, ka uz šo līgumu attiecas arī pāvesta Urbana IV 1264. g. 20. augusta bulla Vācu ordenim,³² ar ko mestram pēc viņa līguma apstiprinātas dažas zemes, ko dāvinājis krievu kņazs Konstantins no savas valsts novadiem (quasdam terras et possessiones in suo regno Ruscie). Duras acīs, ka ne vienā no abiem dokumentiem nav nekādu norādījumu, pat ne vietu vārdu, ko tad īsti Konstantins dāvinājis Vācu ordenim. Ievērojot to, ka ordeņa kanceleja ir viltojusi dažus šķietamus Mindauga dāvinājumus no 13. g. s. 50-tiem gadiem,³³ kļūst aizdomīgi Konstantina dāvinājuma formalie trūkumi, kurus, protams, nevar labot pāvesta apstiprinājuma fakts. Tas pats sākams par Ģerdeņa 1263. g. 28. decembrī noslēgto līgumu, kas uzglabājies tikai 15. g. s. norakstā³⁴, un par kuru nav nekādu norādījumu, ka tas tiešām ir ticis apzīmogots. Tāpat pretēji vidus laiku dokumentācijas praksei, ko ievēroja arī Polocka,³⁵ 1263. g. līgumā nav minēts neviens liecinieks. No tā es secinu, ka šis akts — līdzīgi šķietamai Mindauga tirdzniecības privilēģijai Rīgas namniekiem 1253. g.³⁶ — ir vai nu vēlāks Vācu ordeņa viltojums, vai vāciem draudzīgā leišu kunga Ģerdeņa neizdevies starpniecības mēģinājums, ko atteicās atzīt toreizējie Polockas un Vitebskas kņazi Izjaslavi, un kas tāpēc palika tikai nepilnīga uzmetuma formā.

Šie kņazi „no Dieva un Vaišilka žēlastības“ savā vārdā sastādījuši kādu nedatētu, Rīgas archi-

³² LUB., I n. 380.

³³ Sk. jaunāko historiografisko pārskatu šai jautājumā: Ph. Klymenko, Die Urkunden Mindowes für den livländischen Orden, 201.—207. lp. (Altpreussische Forschungen 1929, Heft 2.)

³⁴ Ch. S. Stang, Die altrussische Urkundensprache der Stadt Polotzk, 3.—5. lp. Oslo 1939.

³⁵ SLVA., I n. 157.

³⁶ SLVA., II n. 369.

bīskapam, ordeņa mestram un Rīgas namniekiem adresētu tirdzniecības līguma projektu, kas arī uzlabājies tikai 15. g. s. norakstā.³⁷ Tā kā šai aktā nav minēti ne izdošanas vieta, ne laiks, ne liecinieki, ne adresātu vārdi, tad ir skaidrs, ka mūsu priekšā ir tikai polockiešu pretpriekšlikums par normas tirdzniecības atjaunošanu starp Polocku un Vitebsku no vienas, Rīgas, Visbijas un Lībekas pilsētām no otras puses. Šis iesniegums neparedz nekādas teritorialas koncesijas Vācu ordenim. No tā jāsecina, ka polockieši bij noraidījuši Ģerdeņa un Vācu ordeņa kopīgi izstrādāto 1263. g. 28. decembra līguma projektu, kam tāpēc piešķirama vienīgi politiska, ne juridiska nozīme. Jādomā, ka abu Izjaslavu pretpriekšlikumi Rīgai tika nodoti 1264. vai 1265. g. Līdz ar to atkrīt visi slēdzieni, ko taisījuši tie pētnieki,³⁸ kas 1263. g. 28. decembra aktam piešķīra juridiska dokumenta spēku.

Ja nu minēto dokumentu formālie trūkumi liedz apgalvot, ka 1263. g. Polocka patiesi būtu deklarējusi savu galīgu atteikšanos no „Latgales“ par labu Vācu ordenim Livonijā, tad tomēr šis sarunas nepārprotami apliecina divus politiski svarīgus faktus: 1) leiši bij uzkundzējušies Polockai un 2) pašā Lietuvā bij radusies vāciem draudzīga partija. Kā zināms, 1263. g. rudenī [5. augustā ?] personīga apvainojuma dēļ Mindaugu un divus viņa jaunākos dēlus, Raukli un Repeķi, nogalināja viņa svainis, Nalštēnu (*Nalsen*) kungs Daumants saziņā ar Mindauga māsas dēlu Trainaiti.³⁹ Pēc Mindauga nāves leišu nacionālā dievturība uzsāka pagānisma restaurāciju, un Trainaitis tika izsludināts par Lietavas un Žemaitijas lielkungu. Bet viņam radās sāncensis Mindauga brāļa dēla Taut-

³⁷ LUB., VI n. 5037.

³⁸ Piem., barons M. Taube, 410.—411. lp.

³⁹ J. Totoraitis, *Die Litauer unter dem König Mindowe*, 138.—139. lp. Freiburg 1905; H. Paszkiewicz, *Regesta Lithuaniae*, 85.—86. lp. Varsoviae 1930.

vila personā, kas mirušā karaļa vārdā valdija Polockā. Tomēr jau 1263. g. otrā pusē vai beigās Trainaitim izdevās nogalināt Tautvilu, kura dēls pēc tam aizbēga uz Naugardu, bet Polocku dabūja lēņos kāds leišu kungs. Vai tas bij 1263. g. 28. decembra dokumentā minētais Ģerdenis, nav zinams. Kāds Nalštēnu kungs Ģerdenis pirmo reizi avotos sastopams 1260. g. Mindauga piekritēju vidū.⁴⁰ Dabūjis no ceļa Mindaugu un Tautvilu, Trainaitis cerēja kļūt par Lietavas karali, bet jau 1264. g. sākumā ari viņš tika nogalināts — pēc nostāstiem pirtī.⁴¹ Trainaiša nāvē vaino Mindauga vecākā dēla Vaišilka (Войшелкъ) sūtītos slepkavus. Vaišilks pēc asiņainas valdīšanas Novogrudekā (*Parva Novogardia*) bij tur kristijies un pēc tam pret tēva gribu līdz viņa nāvei apmeties uz dzīvi paša celtā klosterī pie Nemuna.⁴² 1263. g. Vaišilks aizbēga pie krieviem uz Pinsku, no kurienes pēc Trainaiša nāves 1264. g. kopā ar krievu spēkiem devās uz Novogrudeku un tālāk uz Lietuvu, kur leišu katoļu partijas atbalstīts uzsāka cīņu pret pagānisma restaurāciju. Tās centri bij augšzemnieku (*aukštaičiai*) novadi Develtuva un Nalštēni.⁴³ Šīs provinces kungs 1264. g. bij Mindauga tēva slepkava Daumants, pret kuru veselu gadu nesaudzīgi cīnījās Vaišilks, līdz beidzot 1265. g. Daumants ar 300 leišu dzimtām bij spiests emigrēt uz Pleskavu, kur viņš kristijās par Timoteju un pēc tam ilgus gadus (1266.—99. g.) bij šīs Naugardas pavalsts kņazs. Bet ari Vaišilks nevaldīja ilgi un 1267. g. tika nogalināts Volinijā, kur viņš atkal bij iestājies mūka kārtā. Pēc viņa nāca pie varas Traidenis, kura laikā Lietava kļuva pilnīgi pagāniska.

⁴⁰ A. Seraphim, Preußisches Urkundenbuch, I, 2 n. 106. Königsberg 1909.

⁴¹ Totoraitis, 140.—141. lp.

⁴² H. Paszkiewicz, Regesta, 83. un 88.—89. lp.

⁴³ J. Stakauskas, Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amžiuje, 244.—247. lp. Kaunas 1954.

Šis pārskats par leišu juku laikiem bij vajadzīgs, lai saprastu Polockas un Rīgas diplomātisko rosību 1263. un 1264. g., kurā tik svarīgu lomu spēlēja Lietava. Redzējām, ka Polockas valsts šai laikā skaitījās par Lietavas novadu. Lai gan nav izdevies droši identificēt⁴⁴ nevienu no 1264/65. g. tirdzniecības līguma projektā minētiem Polockas un Vitebskas kņaziem — diviem Izjaslaviem, tomēr nav šaubu, ka viņi bij Vaišilka novadnieki un pēc tautības krievi. Viņu kristītie vārdi liecina, ka tie cēlušies no vecās Polockas dinastijas Brjačislavu-Izjaslaviču līnijas. Tā kā Vaišilks atguva tēva troni ar krievu karaspēka palīdzību, tad viņam nācās par kņaziem Polockā un Vitebskā iecelt krievus. Bet lai cīnītos ar stipro pagāniskās restaurācijas partiju, Vaišilkam bij vajadzīga arī Vācu ordeņa neitralitāte, ja ne pat draudzība.⁴⁵ Šķiet, ka Vaišilka uzdevumā šo misiju uzņēmās viņa tēva draugs Ģerdenis, kas pēc Tautvila nogalināšanas 1263. g. otrā pusē būs kļuvis par Polockas pārvaldnieku. Ja mēs noteikti zinātu Tautvila nāves datumu, tad būtu iespējams pilnīgi droši izšķirt tagad vēl strīdīgo jautājumu, kad īsti Ģerdenis Rīgā sastādīja savu Vācu ordeņa interesēs rediģēto līguma projektu par teritorialām koncesijām Latgalē: daži to datē ar 1263., citi ar 1264. g. 28. decembri.⁴⁶ Ka pretēji dažu autoru domām⁴⁷ nav pamata uzskatīt Ģerdeni par Polockas kņazu, tas izriet ne vien no notikumu sakarības, bet arī no fakta, ka paša rediģētā 1263. g. 28. decembra aktā un krievu chronikās viņš tiek titulēts vienkārši par kņazu

⁴⁴ M. von Taube, Russische und litauische Fürsten an der Düna, 411. un 417. lp.; N. de Baumgarten, Polotzk et la Lithuanie, 228. un 239. lp.

⁴⁵ J. Totoraitis, 142.—143. lp.

⁴⁶ Bunge, LUB. VI n. 3036; Bonnell, Commentar zur russisch-liwländischen Chronographie, 91.—92. lp.; M. von Taube, 410. lp.

⁴⁷ M. von Taube, 408. lp. 1. piez.

bez valsts apzīmējuma.⁴⁸ Tas nozīmē, ka viņa parakstītiem aktiem bij vajadzīga Polockas vēces apstiprināšana. Bet tā netika dota, kas izriet no Vaišilka iecelto kņazu Izjaslavu pretpriekšlikuma rīdziniekiem. 1262. g. kara gājiens pret Tērbatu pierāda, ka vismaz daļa Polockas bajāru bij naidīgi noskaņota pret Vācu ordeni. Protams, ka mēs nezīnam, ko īsti Vācu ordenis domāja ar „visu latgaļu zemi“, prasīdams, lai Polocka galīgi atsakas no savām pretenzijām uz to. A. Amaņa minējums,⁴⁹ ka šai līgumā bijusi domāta Jersika, ne ar ko nav pamatots, jo nav pierādīta tās valststiesiskā atkarība no Polockas. Bez tam Jersika bij valsts, ne zeme.

Zīnamu skaidrību šai jautājumā var dot tā sauktā Konstantina dāvinājuma vēsture. Pastāv kādi 7 mēģinājumi atminēt šī mīklainā kņaza personību. Tā E. Bonels vispirms izteica domas, ka Konstantins varētu būt bijis Jersikas Visvalža, bet vēlāk — Tautvila dēls,⁵⁰ kam piekrita arī Paškevičs. Karamzins lika priekšā uzskatīt viņu par Smoļenskas Rostislaviču atvasi, M. Taube centās identificēt Konstantinu ar Polockas Izjaslavu, kas minēts 1264/65. g. tirdzniecības līguma projektā.⁵¹ N. Baumgartens pareizi aizrāda, ka Konstantina draudzība pret Vācu ordeni ir labi zināma, kamēr Tautvila dēls bēga nevis uz Livoniju pie vāciešiem, bet gan pie viņu ienaidniekiem Naugardas krieviem. Par Tautvila dēlu šis autors pieņem Augustu, ko lielkņazs Jaroslavs III 1270. g. nosūtīja uz Pleskavu. N. Baumgartens savukārt liek priekšā hipotēzi, ka Konstantins bijis kāds Polockas krievu kņaza

⁴⁸ ИСРЛ, III 59. лр.

⁴⁹ A. M. Ammann, Kirchenpolitische Wandlungen, 277. лр.

⁵⁰ E. Bonnell, Chronographie, 75. лр. Commentar, 239. лр.

⁵¹ M. von Taube, 411.—412. лр.

dēls.⁵² Mums, protams, daudz svarīgāki noskaidrot, vai un kad šāds Polockas kņaza Konstantina dāvinājums Vācu ordenim ir noticis, un uz kādiem novadiem tas attiecās. Kā jau teikts, neviens paša Konstantina vārdā izdots dāvināšanas akts nav uzglabājies. Par tādu gan runā Ģerdenis savā 1263. g. 28. decembra līgumā, bet vai viņš pats šo dokumentu bij redzējis, vai sprieda par to tikai pēc ordeņa mestra vārdiem, nav zinams.

Tāpat pastāv vienīgi minējumi, kad Konstantins varētu būt valdījis Polockā. No Polockas kņazu chronoloģiskā pārskata redzams, ka viņam paliek brīva vieta tikai pirms Tautvila, tā tad pirms 1258. g., kad Mindaugs galīgi pakļāva Polocku savai kundzībai un iecēla tur savu brāļa dēlu Tautvilu par novadnieku.⁵³ N. Baumgartens apgalvo,⁵⁴ ka Konstantina dāvinājums noticis pirms 1254. g. maija, jo šai datumā pāvests apstiprina Vācu ordenim Livonijā 5 pilis — Alekteni, Kalvi, Sēļpili, Medeni un Nīcgali⁵⁵ —, kas bez šaubām meklējamas Sēļu zemē, ja vispār arī šis pāvesta apstiprināšanai nodotais ordeņa īpašumu saraksts nebij viltojums. Diemžēl, šai bullā ne ar vienu vārdu nav aizrādīts, ka tas bij kāda kņaza dāvinājums, ne arī pieminēts Konstantins. Nepazīdams Latvijas vietu vārdus, N. Baumgartens nepareizi saista šo tekstu ar kādu citu, ko Livonijas ordenis sacerēja ap 1341/42. g., atbildēdams uz Rīgas archibīskapa sūdzību,⁵⁶ ka tas patvarīgi piesavinājies vairākus archidiecezes īpašumus, starp citu Jelgavas un Mežotnes pilis un novadus ap Burtnieku un Lubānas ezeru. Šai taisnošanās rakstā ordenis saka, ka Lubānas ezers

⁵² N. de Baumgarten, Polotzk et la Lithuanie, 233.—236. lp.

⁵³ Totoraitis, 96. lp.

⁵⁴ N. de Baumgarten, 233.—234. lp.

⁵⁵ SLVA., II n. 394.

⁵⁶ LUB., VI n. 2884, 217. lp. un Scriptorum rerum Prussicarum, II 153. lp.

piederot viņam Rēzeknes pils dēļ, ko viņam ar visām tiesībām un piederumiem piešķīris Polockas kņazs Konstantīns. No tā izriet, ka Lubānas klānos beidzās Tālavas dienvidu robeža un sākās Adzeles zeme, kas šai daļā pēc 1224. g. dalamās grāmatas piekrita Rīgas bīskapijai, bet kur Livonijas ordenis jau 13. g. s. vidū centās okupēt vienu latgaļu novadu pēc otra, neraugoties uz to, ka taisni pie Aiviekstes archibīskaps turēja lielus vasaļu spēkus savu robežu sargāšanai.⁵⁷ Iespējams, ka — ar nolūku iegūt savai patvarīgai rīcībai kādu tiesisku pamatu — ordenis patiesi bij griezies pie Polockas kņaza Konstantīna ar lūgumu atzīt viņa tiesības Rēzeknes novadā, kas pēc Jersikas Visvalža nāves bij palicis bez likumīga mantinieka. Bet vēl ticamāki, ka Rēzeknes ordeņa fogts mestra uzdevumā vienkārši viltoja šādu cesijas rakstu, kāpēc sastādīja to tik vispārīgos vārdos, lai Rīgas archibīskapam nebūtu iespējams tajā ieraudzīt savas teritorijas aizkārumu.

Lai nu kā, līdz ko Pleskavā nonāca vēsts, ka Vaišilka uzticības vīrs Ģerdenis cenšas izgādāt Vācu ordenim Polockas piekrišanu visas latgaļu zemes inkorporēšanai Livonijas ordeņa valstī, sākās karš starp Ģerdeni un Vaišilka lielāko ienaidnieku Daumantu, kas šai laikā bij tikko ieradies Pleskavā un bez šaubām bij labi informēts par Ģerdeņa intervenciju ordeņa interesēs. 1266. g. vasarā Daumants kopā ar pleskaviešiem devās cauri latgaļu zemēm uz Lietuvu, sagūstīja Ģerdeņa sievu un divus dēlus un smagi sakāva leišu spēkus pie Daugavas. To pašu kara gājienu Daumants atkārtoja 1267. g. sākumā⁵⁸, pie kam uz kādas Dau-

⁵⁷ A. Švābe, Latvijas vēstures avotu chrestomatija, n. 7. Rīgā 1939.

⁵⁸ ИСРЛ, III 58.—59. лр.; E. Bonnell, Chronographie, 77.—78. лр. un Commentar, 100.—108. лр.; M. von Taube, 412.—413. лр.

gavas salas krita arī Ģerdenis. Ar to zaudēja spēku Ģerdeņa 1263. g. parakstītā Latgales cesija Livonijas ordenim un tagad uz šiem novadiem jau ar kara tiesībām pretendēja Pleskava un viņas kņazs Daumants. Ja ir pareiza Bichovecas hronikas ziņa, ka Daumanta sieva bijusi kāda latgaļu kunga meita, tad viņa karos ar Ģerdeni Latgales dēļ var saskatīt arī tīri personīgu motivu — atgūt sievas īpašumus. Tā kā šai divgadu karā netika ierauti polockieši, tad ir skaidrs, ka Ģerdenis nebija Polockas kņazs, un ka 1263. g. viņš Latgali bija solījis ordenim vienīgi savā vārdā.⁵⁹

1268. g. izcēlās jauns karš — šoreiz starp krieviem un livoņiem, ko ļoti plaši apraksta I Naugardas laika grāmata.⁶⁰ 23. janvarī daudzi krievu kņazi ar naugardiešiem un Daumants ar pleskaviešiem pārgāja Narvas upi, iebruka Rakveres igauņu novados un 18. februārī pēc asiņainām cīņām smagi sakāva livoņu spēkus, pie kam krita arī Tērbatas bīskaps Aleksandrs. Rīdzinieki šais cīņās nepiedalījās, jo bija jau iepriekš noslēguši separatu līgumu ar Naugardu.⁶¹ Pēc šīs neveiksmes Livonijas zemes kungu sanāksmē tika uzdots mestram Luterbergas Otonam komplektēt ap 27000 vīru lielu karaspēku, kas 1268. g. jūnija sākumā devās pret pleskaviešiem, ieņēma Izborsku un Pleskavas pilsētu, bet, tuvojoties naugardiešu spēkiem, pameta šī cietokšņa aplenkšanu un noslēdza pamieru ar Naugardas kņaza vietnieku Juriju Andrejeviču⁶² uz tiem pašiem noteikumiem kā zobenbrāļu mestra Folkvīna un bīskapa Alberta laikā. Nav šaubu, ka ar to bija domāts 1224. g. miera li-

⁵⁹ N. de Baumgarten, Polotzk et la Lithuanie, 232. lp.

⁶⁰ ИСРЛ, III 59.—60. lp.

⁶¹ Sal.: K. H. von Busse, Kriegszüge der Nowgoroder in Ehistland in den Jahren 1267 un 1268, 234.—252. lp. (Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte, Bd. IV, St. 2. Riga 1848.)

⁶² ИСРЛ, III 61. lp.

gums, kas atzina krievu meslu kundzību Gaujas telpā. Tā tad Rīgas archibīskapam, ordeņa mestram un laikam Tērbatas bīskapam arī pēc 1268. g. bij no saviem pavalstniekiem jāpiedzen mesli par labu Pleskavai. Cits jautājums, vai tas patiesi tika darīts. Naugardas tirgotāju nemieru dēļ viņu kņazs Jaroslavs Jaroslavičs bij spiests uzsākt sarunas ar Hanzas pilsētu sūtņiem par jaunu tirdzniecības līgumu starp krieviem un vāciem, kas ar mongoļu čāna Mengu Temira pavēli tika noslēgts 1269. g.⁶³ Ar to tika atjaunota normala preču apgrozība starp Naugardu-Pleskavu un Rīgu-Tērbatu.

Daži vēlāki avoti apstiprina, ka pleskavieši tiešām vēl 13. g. s. beigās piedzina meslus no latgaļiem. Tā Pleskavas laika grāmatas stāsta⁶⁴, ka 1285. g. janvāra sākumā vāci nogalinājuši 40 pleskaviešu meslotājus pie Alūksnes (у АЛЮКСИ). Šo notikumu plašāk apgaismo kāds Lībekas archiva saraksts par precēm, ko 1288. g. vācu tirgotājiem starp Naugardu un Pleskavu atņēmuši pleskavieši, proti, 24000 zvērādiņas. Sūdzētāji piebilst, ka vainīgie liecinieku klātbūtnē atzinušies, ka tas darīts, lai atriebtos par nokautiem, ko ordeņa brālis Oto Pašedachs kopā ar saviem Rēzeknes vīriem nogalinājis Adzeles zemē.⁶⁵ No tā izriet, ka pleskavieši, atsaukdamies uz 1224. un 1268. g. līgumiem, bij devušies pēc latgaļu meslu parādiem ar bruņotu spēku kā archibīskapa, tā ordeņa zemēs, pie kam krievu meslotāji bij mēģinājuši ievākt pagastu un meteklu arī Rēzeknes fogtijā, ko pēc Daumanta uzvarām par Ģerdeni viņi uzskatīja par savu iespaida sferu, tāpat kā Adzeli.

⁶³ L. K. Goetz, *Deutsch-Russische Handelsverträge des Mittelalters*, 161.—166. lp. Hamburg 1916.

⁶⁴ ИСРЛ., IV 185. lp.; V 10. lp.

⁶⁵ LUB., VI n. 2770: „et hoc fecerunt Pleskowenses, et fatebantur... se fecisse ad vindictam occisorum, quos frater Otto Paschedach cum illis de Rositen occiderant in terra Adzelle.“

Diemžēl, mēs nezinām, kāpēc Pleskavas meslotājiem izcēlās sadursme ar Rēzeknes fogtu: vai pēdējais, pamatodamies uz Konstantina dāvinājumu, domāja ordeņa Latgales novadus par atbrīvotiem no mesliem, vai arī krievu kara draudze meslu piedzišanā neturējās pie līdzšinējām parašām un līgumiem. Kādā nozīmē krievi toreiz lietoja Latgales vārdu, redzam no Ipatija chronikas tēlojuma⁶⁶ par leišu iebrukumu Livonijā 1288./89. g. ziemā, kura nolūks bij atvieglot zemgaļu stāvokli cīņās ar Vācu ordeni: nespējuši ieņemt Rīgu, leiši gājuši tālāk uz Latgali līdz pat Otepāai. Ceļš no Rīgas uz šo igauņu pilsētu Tērbatas bīskapijā gāja caur Siguldu, Cēsīm, Valmieru vai arī Trikātu un tālāk caur Ērgēmi uz Igauniju. Tas liecina, ka krievu chronikas „Latgale“ aptvēra arī Tālavu.

Tā kā 1307. g. Polocka galīgi tika inkorporēta Lietavas lielkunga valstī, tad arī visus vidus laikus krieviem vairs nevarēja būt nekādu pretenziju uz lībju mesliem un latgaļu zemēm Daugavas telpā. Daudz grūtākš bij Tērbatas bīskapijas un senās Adzeles stāvoklis iepretim Pleskavas valstij, kas 1348. g. kļuva neatkarīga no Naugardas. Bet jau kopš 1399. g. Pleskavas kņazus sāka iecelt Maskava, kas nozīmēja, ka tai bij lemts spēlēt galveno lomu Krievijas lielkņazu Livonijas politikā. Protais, ka 480 km garajā rietumu robežā Pleskava saviem iebrukumiem izraudzīja galvenokārt vāji aizsargāto Tērbatas bīskapijas un Rīgas archibīskapijas teritoriju. Pa daļai tas bij nepārtraukts pierobežas lauksargu partizānu karš, kas tomēr bieži izvērtās lielākās militārās sadursmēs; tās beidzās ar miera derēšanu un krusta skūpstīšanu.⁶⁷

⁶⁶ ПСРЛ., II 213. Ір.: „Тоже лѣта ходиша Литва вся и Жемоть вся на Нѣмцѣ къ Ризѣ . . . и отголѣ же идоша на Лотыголу и доходивше города Медвѣжьей Головы . . .“

⁶⁷ Sal.: C. von Stern, Der Kleinkrieg um die Ostgrenze im 15. Jahrhundert, 70.—79. Ір. (Baltische Monatshefte, 1937, Heft 2.)

Necenšoties dot šo vidus laiku krievu-livoņu karu tēlojumu, apskatīsim dažas svarīgākās cīņas epizodes. Raksturīgi, ka jau 14. g. s. abas puses ceļ pierobežā jaunas pilis: krievi 1330. g. mūra pili Izborskā (Izbarstē), 1341. g. Astravu (Остров); livoņi 1342. g. Vastseliinu (Neuhauzenu) Tērbatas bīskapijā un tad pat arī Alūksni ordeņa Adzeles tiesā, abas nosaucot par Mārpilīm (Frauenburg, Marienburg). Nav šaubu, ka šo piļu celšana taisni 1342. g. izskaidrojama ar iepriekšējo gadu notikumiem, kurus sīki apraksta Bērtulis Honeke savā Livonijas jaunākā atskaņu chronikā.⁶⁸ Tā stāsta, ka 1340. g. vasarā krievi lauzušies pāri archibīskapa robežai, cēluši pilis un gribējuši bīskapam atņemt vienu apgabalu. Moments bij ļoti izdevīgs, jo ordeņa mestrs Burkards vēl atradās Prūsijā, kur piedalījās virsmestra vēlēšanās, bet archibīskaps Frīdrihs jau vairāk gadus dzīvoja Aviņonā. Domkapituls lūdza mestra palīdzību; tas deva padomu sūtīt pie krieviem 2 sūtņus kopā ar ordeņa tulku, lai šī krievu-livoņu jauktā komisija apskatītu strīdīgo robežu. Krievi rādīja Pleskavas robežu 4 jūdzes dziļi bīskapa tiesā, kāpēc izcēlās asa vārdu maiņa, kas beidzās ar kautiņu, kurā krita 7 krievi.

Par to pašu incidentu īsi referē krievu chronikas.⁶⁹ „1341. g. 9. septembrī miera laikā vāci nogalināja 5 Pleskavas sūtņus Latgalē (въ Латыголь) ciemā pie Опоčnas.“ Опоčnas upe tagad tek gar Padomju Savienības un Latvijas robežu Kacēnu un Upmales pagastā. Šī upe arī toreiz bij krievu un latgaļu robežupe, aiz kuras sākās Atzeles zemes Purnavas un Abrenes valstis. Runājot par šo chronikas ziņu, kāds krievu vēstur-

⁶⁸ K. Höhlbaum, Die jüngere Livländische Reimchronik, 10.—12. lp. Leipzig 1872.

⁶⁹ ПСРЛ., IV под 6849 г., 55. lp.; turpat, 186. lp.: въ Латыгорѣ.

nieks⁷⁰ taisa šādu nepareizu slēdzienu: „Nav pietiekama pamata nepieņemt, ka Pleskavas sūtni atradās latviešu zemē ar tiešo nolūku ievākt meslus, vēl jo vairāk tāpēc, ka no chronikas nav redzams, ka toreiz kāda sūtniecība būtu devusies pie livoņu valdības.“ Ja autors būtu pazinis Jaunāko atskāņu chroniku, tad viņš zinātu, ka šāds secinājums ir pilnīgi patvaļīgs.

9. septembra kautiņa sekas bij pleskaviešu iebrukums Atzeles zemē (*landt tho Adsel*) 1341. g. 21. decembrī, pie kam tika nogalināti ap 500 cilvēku. Tam sekoja asiņainais 1342. gads, kad leiši Algirda vadībā smagi piemeklēja Siguldas novadu,⁷¹ ordeņa mestrs Burkards apsēda Izborsku, bet pleskavieši maijā izsiroja Tērbatas apkaimi un pēc tam jūnijā nelielā skaitā taisijās iebrukt Latgalē (воевати Лотыгорѣ) kopā ar astravniekiem.⁷² 5. jūnijā notika latgaļu un vācu priekšpulku sadursme ar krieviem „kunga ciemā Izgājēji“ (на княжи селѣ на Изгояхъ⁷³), kurā pleskavieši tika sakauti. Ja arī šais 14. g. s. cīņās vāciem un latgaļiem izdevās atvairīt daudzos pleskaviešu mēģinājumus paplašināt savu robežu uz Adzeles zemes rēķina, tad tomēr 15. g. s. pēc Tannenbergas (Zaļģires) katastrofas 1410. g. tas viņiem izdevās, jo ordeņa

⁷⁰ И. Юрьенъ, Вопросъ о ливонской дани, 30. лр. Варшава 1913.

⁷¹ A. Švābe, Latvijas vēstures avotu chrestomatija, n. 24.

⁷² ПСРЛ., IV под 6850 г., 187. лр.

⁷³ Šo jau Russkajas Pravdas vecākā redakcijā (3. p.) pieminēto ļaužu kārtu daži pētnieki uzskata par latgaļu emigrantiem Pleskavas un Naugardas valstī, saistot to ar latviešu vārdu „izgājēji“. Viņiem Naugardā bij ierādīts īpašs kvartals un par viņu nogalināšanu bij jāmaksā tikpat augsta vīra nauda kā par vikinga (rūsīņa), kņaza miesas sarga, tirgotāja vai bendes galvu. Sal.: K. W. von Brockhusen, Ueber die Isgojen, 41.—44. лр. (Sendungen der Kurl. Gesellschaft für Literatur und Kunst, Bd. 1. Mitau 1840.) В. Сергѣевичъ, Древности русскаго права, I 500. лр. СПб. 1909.

spēki bij pārāk novājināti, kamēr aiz Pleskavas nostājās stiprā Maskavija: 1464. g., tikai 10 km attālumā no Livonijas, krievi uzcēla Sarkanpili (Красный), bet 1476. g. Ledupes krastā vecā latgaļu pilskalna vietā arī Augšpili (Вышгородок), tikai 6—7 km uz rietumiem no Ludzas, ar ko bij pabeigta Pleskavas aneksija Rīgas archibīskapa zemēs, senā Purnavā un Abrenē. Ar to latgaļi zaudēja ap 100 km garu un 20 km platu joslu tagadējo Kacēnu, Upmales, Linavas, Purmales, Augšpils un Gauru pagastu robežās.⁷⁴ Protams, ka visiem šiem neatlaidīgiem Pleskavas mēģinājumiem okupēt militāri un politiski vājā Rīgas archibīskapa teritoriju nav nekāda sakara ar krievu vēsturiskām tiesībām uz Tālavas un Adzeles mesliem. Kad šīs tiesības izbeidzās, nezīnam. Jāšaibas, ka tās tika atceltas ar kādu starptautisku līgumu. Drīzāk jāpieņem, ka 14. g. s., kad ordenim uz laiku izdevās pakļaut savai varai archibīskapiju, un līdz ar to vienīgi mestrs kļuva atbildīgs par Tālavas un Adzeles mesliem, viņš vienkārši nepildīja šīs 13. g. s. līgumos paredzētās saistības, kāpēc tās izbeidzās noilguma dēļ.

Daži centušies šos senos Tālavas un Adzeles meslus saistīt ar tā sauktiem pareizticības mesliem,⁷⁵ ko pirmais Krievijas cars Jānis IV Bargais 1557. g. pieprasīja no Tērbatas bīskapa Ērmaņa II, 6000 mārkas gadā, lai šo neizpildamo prasību varētu izlietot kā iegastu Livonijas kara sākšanai. Šādām hipotēzēm nav nekāda pamata, jo Tālavas un Adzeles saistības pret Pleskavu pārņēma šo zemju politiskie mantinieki — Livonijas ordenis un Rīgas, nevis Tērbatas bīskaps. Pavisam dīvaini skan šo autoru argumentācija, ka pēdējam nācies maksāt Tālavas meslus tāpēc, ka viņa valsts atra-

⁷⁴ C. von Stern, Die Pleskauer Annexion von 1476, 148.—155. lр. (Baltische Monatshefte, 1937, Heft 3.)

⁷⁵ И. Юрьенсь, Вопросъ о ливонской дани, 17. лр.

dusies Krievijai vistuvāk (!) un viņš pats bijis visvājākais zemes kungs. Vēsturiskā patiesība ir taisni pretēja: 14. g. s., kad no krievu puses vienīgi var runāt par Tālavas meslu kontinuitātes nodrošināšanu, Tērbatas bīskapija bij daudz stiprāka nekā Rīgas archibīskapija, kas bij novājināta gadu simteni ilgajā pilsoņu karā pret Livonijas ordeni.

Skaidrs, ka Tērbatas mesli nav visas Livonijas, bet tikai minētās bīskapijas saistība, un tai bij pavisam cits tiesisks un vēsturisks pamats nekā Tālavas mesliem. Pirmās ziņas par to atrodam I Pleskavas chronikā 1463. g.,⁷⁶ kad pēc sekmīga krievu iebrukuma Tērbatas bīskapijā, Vastseliinas novadā, ar mestra starpniecību tika pagarināts 1448. g. Narvā noslēgtais miera līgums līdz 1473. g. Chronists stāsta, ka turpmāk Tērbatas bīskapam jānod Jānim III пошлина, kas lielkņaziem pēc vecas tiesas pienākas Tērbatā. Par pošlinām Krievijā sauca zemnieku, zvejnieku un namnieku nodevas ierēdņiem par tiltu, svaru un ceļu lietošanu, kā arī nodokļu piedzīšanu.⁷⁷ No tā izriet, ka 1463. g. līgumā starp Tērbatu un Pleskavu nebij domāti mesli. Tāpēc jau 16. g. s. Livonijas vēsturnieki un pat pēdējais ordeņa mestrs Ketlers izskaidroja, ka Pleskavas pretenzijas uz Tērbatas mesliem patiesībā izcēlušās no šīs bīskapijas krievu pierobežas zemnieku medus tiesas (*Honigzins*), ko tie devuši Pleskavas Trīsvienības katedralei un Petseri klosterim no viņu mežos izdētiem biškokiem.⁷⁸ Lai gan līdz pat pēdējam laikam pastāv mēģinājumi saistīt 1463. g. un turpmākos miera līgumos paredzēto tērbatnieku nodevu Pleskavai ar līguma 2. panta noteikumu, gādāt arī par 2 pareizticīgo baznīcu

⁷⁶ ПСРЛ, IV 225. лр.

⁷⁷ В. Сергѣевичъ, Древности русскаго права, III 175. лр. СПб. 1911. Та раѣа Лекціи и изслѣдованія, 342.—344. лр. СПб. 1910.

⁷⁸ Sal.: C. von Stern, Der Vorwand zum großen Russen-kriege 1558, 3. лр. Riga 1936.

uzturēšanu Tērbatā,⁷⁹ tomēr man šķiet ticamāks pašu livoņu 16. g. s. izskaidrojums, ka šo „meslu“ cēlonis ir tīri privattiesisks — robežnieku kunga tiesa Pleskavas garīgiem kņaziem par servitutu tiesību piešķiršanu viņu īpašumos.

Šo iztulkojumu atbalsta I Pleskavas chronikas stāsts⁸⁰ par 1463. g. līguma ratifikāciju Pleskavā 1464. g.: skūpstīdami krustu, Tērbatas bīskapa sūtņi un Pleskavas posadniki zvērējuši turēt noslēgto mieru līdz 1473. g.; apmainījušies gūstekņiem un ķīlniekiem un konstatējuši, ka no šī laika ķīviņa zeme на Жолачки kopā ar ūdeņiem pilnīgi pāriet Pleskavas īpašumā. Ar to bij atzīta krievu tiesība prasīt pošlinu no Tērbatas bīskapijas zemniekiem par šīs zemes lietošanu. Šī strīdīgā novada dēļ abas puses karoja jau kopš 1369. g.⁸¹ Tā pašā iemesla dēļ krievi un tērbatnieki 1459. g. lauza⁸² 1448. g. miera līgumu. Šai gadā pleskavieši ar savu kņazu un posadnikiem devušies sienu pļaut un zvejot uz Trīsvienības baznīcas zemēm на Озоллицу и на Желачкѣ, uzcēluši tur Miķeļa baznīcu un pakāruši čudus. Pat krievu vēsturnieki atzīst,⁸³ ka Ozolīca bij ciems latviešu zemē pie Želčas upītes, Igaunū un Tālavas ezeru „pudeles kaklā“. Tā tad Pleskavas kņaza Aleksandra Vasiljeviča 1459. g. pakārtie „čudi“ bij latvieši. Vai tie bij vēlāki Tālavas „izgājēji“, vai agrākā dzimtenē palikuši latgaļi, nezīnam. Skaidrs, ka toreiz Pleskava jau uzskatīja Ozolīcu par savas valsts īpašumu, kur bij celta nevien krievu baznīca, bet acīm redzot arī kņaza sēta viņa ierēdņiem, kas piedzina kunga tiesu (pošlinu) no latviešu zemniekiem. 1463. g. Tēr-

⁷⁹ L. Arbusow, Grundriß der Geschichte, 148. lp. Riga 1908; C. von Stern, 6.—7. lp.

⁸⁰ ПСРЛ, IV 226. lp.

⁸¹ Turpat, 193. lp.

⁸² Turpat, 218. lp.

⁸³ И. Юрьенсъ, Вопросъ о ливонской дани, 36. lp.

batas bīskaps bij spiests galīgi atteikties no minētā novada par labu Pleskavai.

No šī pārskata redzējām, ka Tālavas mesli Pleskavai resp. Naugardai, sākot ar 12. g. s. 80-tiem gadiem, ir nenoliedzams fakts. Tie pastāvēja arī visu 13. g. s. vācu zemes kundzības laikā. Pretēji tai, meslu kundzība bij pārejoša parādība — no viena kara līdz otram. Ja kādai valstij draudēja stiprāka kaimiņa iebrukums, tā varēja izšķirties vai nu par karu, vai atpirkties no tā ar miera mesliem. Salīdzinot ar vācu zemes kundzību, krievu meslu kundzība Tālavā bez šaubām bij daudz vājāka atkarības forma: tālavieši paturēja savu nacionālo valdību, ticību, karaspēku un pilis. Tā kā krieviem Tālavā nebija neviena cietokšņa, tad viņiem nebija nekādas iespējas ar bruņotas intervencijas draudiem iejaukties tās valdnieku iekšējā politikā.

Jāpatur prātā arī, ka Tālavas meslu kungs bij Naugardas republika ar vēlētu kņazu, kura uzdevums bij nevis vest iekarošanas karus, bet atvairīt Baltijas tautu uzbrukumus, lai Naugarda varētu netraucēti tirgoties ar ārzemēm, no kurām tā bij spiesta ievest pat maizes labību. Daļa naugardiešu un pleskaviešu ārējās tirdzniecības gāja caur Tālavu, kāpēc viņi bij ieinteresēti uzturēt labas attiecības ar savu rietumu kaimiņu. Bez tam abas austrumu republikas bij militārā ziņā pārāk vājas, lai spētu uz ilgāku laiku nodrošināt savas pārejošās ieroču uzvaras kāda drošsirdīga kņaza vadībā. Naugardas republika uzskatīja kņazu tikai par neizbēgamu ļaunumu, no kura centās tikt vaļā pirmā izdevīgā gadījumā, to vienkārši padzenot. Cik nedrošs bij kņaza stāvoklis, redzam no tā, ka 1117.—1205. g. Naugardā valdīja pavisam 27 kņazi, tā tad caurmērā katrs tikai 3 gadus: 55 gadus 13 bajāru partijas un 34 gadus 14 demokratu partijas kandidāti. Sevišķi 12. g. s. pirmā pusē pēdējā bij miera

politikas piekritēja arī attiecībā pret Baltiju.⁸⁴ Salīdzinot ar šīm naugardiešu partiju cīņām un vēlētāmu amata personām, Tālavas iekšpolitiskais stāvoklis, cik vispār varam par to spriest, bij daudz labāks, jo te valdīja Tālivalža dinastija, par kuras atkarību no politiskām partijām nav nekādu liecību.

Protams, ka no Tālavas mesliem vien vēl neko nevaram secināt par šīs valsts starptautisko stāvokli. Apspriežot to, jāiziet nevis no mūsu laiku suverenitātes jēdzieniem, bet gan no vidus laiku valststiesiskiem priekšstatiem un politiskām prasībām. Tā Aragonija jau no pāvesta Gregorija VII laikiem (1073.—85. g.) maksāja meslus Romas kurijai. To pašu darija Portugāle kopš Aleksandra III (1159.—81. g.). Innocentija III laikā Anglijas un Īrijas karalis Jānis Bezzemis bij spiests 1213. g. tradēt savu valsti pāvestam un saņemt to atpakaļ lēņos pret gadskārtējiem mesliem.⁸⁵ Šie piemēri liecina, ka meslu kundzība 11. un 12. g. s. bij diezgan parasta parādība R. Eiropas starptautiskās attiecībās.

⁸⁴ Н. Рожковъ, Политическія партіи въ Великомъ Новгородѣ, 29.—30. un 39. лр.

⁸⁵ Sal.: E. W. Meyer, Staatstheorien Papst Innocenz' III, 50. лр. Bonn 1920.

Vnde etiam inimicorum ipsorum qui exierunt in eos
agnatione tantum eos exequit odium? ut exinde manus
esset odium amorem quo ante dilexerat. Hinc est quod summum
lyuonum spirantem? ligatis circa pedes funibus ymedium
sunt dilacati. Quos acrimis penes affluentes? viscera
exherentes? crura et brachia dilacerauerunt. De quibus non est in
vultu? quoniam cum sanctis mirabilibus precantur martyrio vitam receperunt
etiam. Horum corpora in helyo-olensi deposita ecclesia? atque ap-
posita sunt tunc episcopi meynardi et brodvi. Quare ym? contra
sacros sanctos martyres ut super dictum est ab eis in lyuonibus occisus
occubuit. Hoc factum? lyuones in eo conueniunt ut de omnibus
partibus terre sue in vniuersum collecti castrum holme ex ciuitate y-
trac potuerunt? et ex eo pugnantes et tunc paucissimi erant

Zamoiska kodeks (X. 5.).

LIBER PRIMUS
De
LIVONIA.
De primo Episcopo
Mernardo.
Diuina providentia memoret Raab et Babilonis
videlicet confusa gentilitatis, nostris et modernis tem-
poribus, Livones idolatras ab idolatria et peccati summo
taliter igne sui amoris excitavit.
Fuit vir vita venerabilis, et veneranda caritatis,
Mernardus sacerdos ex ordine beati Augustini in Ge-
notio Dygobergensi hinc simpliciter pro Christo, et pro
dicandi tantum causa, cum comitatu mercatorum, etc.

Skodeiska kodeks (I. 1.).

Livonia

Divina providentia memor Laab et babilonis videlicet confuse fertilitatis, nostris et modernis temporibus Livones idolatras ab idolatriæ et peccati somno saliter igne sui amoris excitavit.

Fuit vir vite venerabilis et veneranda canonicus Sacerdos ex ordine beati Augustini in ecclesia Rybergensi hic prophecia pro Christo et predicandi tantum causa cum civitate mercatorum Livonia venit.

Helmi n. mercatores Livonibus familiaritate conjuncti Livonia frequenter navigis per Alze flumen adire solebant. Obiit itaque licentia prefatus sacerdos a Rege Wolleke. anno de Ploteo cum Livones ad huc pagani tributa solverebant fuit et ab eo miseris receptis audaciter diris etque aggressus Livonibus Tiliando et Eulsem in villa

Tolla epitomes (izvilkumi, I. 1—3.).

CHRONICON LIVONII

circa vetus, continens res gestas
viriū primorum Episcopo-
rum.

Divina providentia memor Laab et babilonis, videlicet confuse fertilitatis, nostris et modernis temporibus, Livones idolatras ab idolatriæ et peccati somno saliter igne sui amoris excitavit.

Fuit vir vite venerabilis, et veneran-

Uksenšernas kodeks (I. 1—2.).

a

b

c

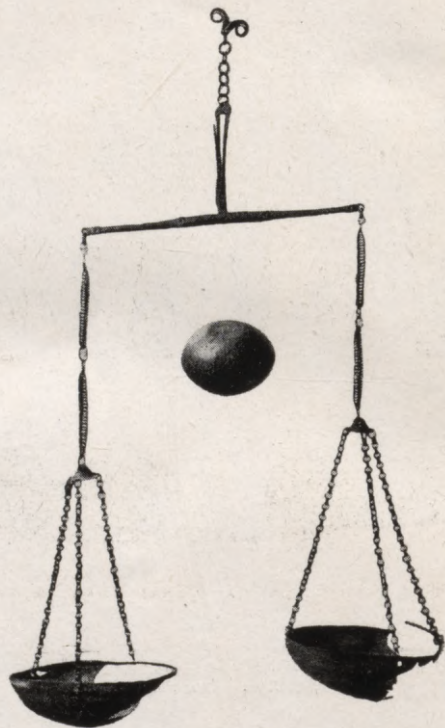

d

a, b, c) Kaltie sudraba (s. 1. zeriņi), atrasti Lēdurgā. d) Liets sudraba stienītis, s. 2. s. Samazināti uz pusi.

Salgales Rijnieku depozīta ozeriņu paciņa. Rekonstrukcija.

Bronzas svāri ar atsvariņu (Raņķu pag. Kapeniekos).
Samazināti uz pusi.

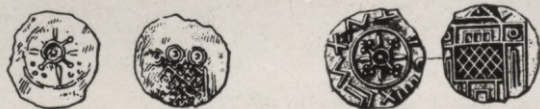

Sigtunā - atrasta bronzas kārba vikingu
laiku atsvariņiem. Apkārt rūnu ieraksts:
„šo trauku ieguvis Djervs Zemgalē“.

Nāves salas arābu dirhemu depozīts (1915 g.)

Zviedru brakteati.

Brakteatu II grupa, ko uzskata par Visbijas vecākiem kalumiem.

Brakteatu III grupa, t. s. östgötamynt.

Visbijas kalumi.

W tipa brakteati.

Gotlandes zīmogs ar gudu ģerboni:
Dieva jērs ar karogu.

Divpusīgie guti: aversā Ilīja un raksts
Moneta Civitatis, reversā ģerbonis un
raksts Wisbyensis.

Florence florins: vienā pusē Jānis Kristītājs, otrā pusē Florence simbols lilija.

Tērbatas bīskapa Jāņa I (1346.—71. g.) kaltie šķilīņi: aversā bīskapa ģimētnē, reversā bīskapijas ģerbonis ar liliju labā stūrī. Raksts: Johannes: epc: Tha: Moneta Tharbt.

Zviedru karaļa Valdemāra (1250.—75. g.) brakteāti (kausiņi).

Tērbatas bīskapiem piedēvēti brakteāti ar šīs bīskapijas ģerboni.

Kokneses depozīta 14. g. s. kausiņi, ap 0,45 g caurmērā. Tagad Kara muzejā.

Čechu karaļa Venceslava II Prāgas graži (1278.—1305. g.)

H. Šeifleina kokgriezums: Vācijas naudas kaltuves iekšskats no 16. g. s. sākuma.

и въ заморѣхъ на убои
 и на словѣхъ. и на мѣ
 рахъ и на вѣстѣхъ и крив
 уахъ. и на козачьихъ
 на поланѣхъ и на вѣрехъ
 и на долинѣхъ. и на ху
 повѣхъ и на вѣрнѣхъ та
 ково дѣла: -
 Влаѣтѣ 2 Т 3 Н: -
 Влаѣтѣ 2 Т 3 Ф:
 Влаѣтѣ 2 Т 3:
 И изгнаша варагы за мо
 ре. и не даша имъ вѣдѣти
 и поухаша сами в себѣ во
 лодѣти. и не бѣ в нихъ
 правды. и въ старомъ
 на ре. и не бѣша усебниче
 вни. и во вѣтиса мнѣ
 са поухаша. и разоша по
 ишѣмъ са мнѣ в себѣ. и на
 за. и не бѣ в волостѣхъ
 на мнѣ радилъ. пора
 ду поправу. и дошла
 море и вараго. и сруси
 че во вѣху. та вѣ ар
 гѣру. и не бѣ сарудни
 сѣвѣтѣ себѣ. а рудни
 же бурманѣ. а на гла
 и не бѣ и готѣ. та кой си
 а коша. русѣ. ходѣ. сло
 венѣ. и кривичи. и вѣ
 зема мѣша вѣлнѣ. и
 ѡби мѣша. а марѣ вѣ

не имѣтѣ. а на по дѣ
 се мажи и в волостѣхъ на
 ми. и не бѣраша сѣ. та
 ѡ брата. сродѣ свои на
 и по вѣла по себѣ в стору
 и не даша кѣ словѣ мѣ
 пѣрѣтѣ. и срусиша ар
 ладогу. и не бѣ старѣ
 шнѣ владѣтѣ рѣвнѣ.
 а рудни си не бѣ вѣла вѣ
 лѣ вѣрѣ. а та вѣ вѣтѣ
 вортѣ вѣ кѣ борѣ. и не
 тѣхъ в варагѣ. прозва
 сѣ русѣ на зема. вѣ
 во вѣ желѣту. оумрѣ си
 не оу сѣ. и не бѣ в готѣ
 вортѣ. и не бѣ в готѣ
 властвѣ в себѣ. и
 прише сѣ вѣла мѣрѣ. и
 сруси готѣ на дѣ вѣ о хо
 во. и прозваша мѣ вѣ
 горе. и не бѣ в тѣхъ мѣ
 и не бѣ в мѣ мѣ вѣ в се
 и не бѣ в волости. и готѣ вѣ
 рубѣти. ѡ вѣ мѣ вѣ вѣ
 тѣ сѣ. ѡ вѣ мѣ вѣ вѣ вѣ
 а рудни мѣ вѣ вѣ вѣ вѣ
 пѣ вѣ вѣ мѣ вѣ вѣ вѣ вѣ
 на хѣ мѣ вѣ вѣ вѣ вѣ вѣ
 пѣ вѣ вѣ мѣ вѣ вѣ вѣ вѣ
 вѣ вѣ вѣ вѣ вѣ вѣ вѣ вѣ
 и не бѣ вѣ вѣ вѣ вѣ вѣ вѣ
 вѣ вѣ вѣ вѣ вѣ вѣ вѣ вѣ

Krievu pirmchronikas Radzivila rokraksta miniaturas:

Naugardas celšana.

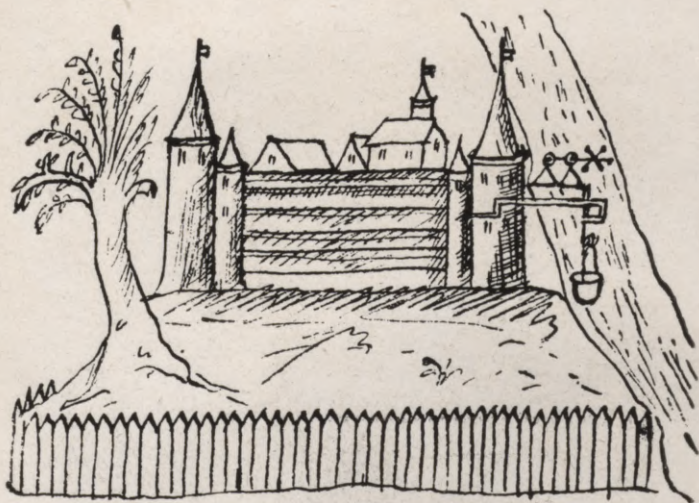
Polovci (kumāni) aizden Kijevas krievu gūstekņus un lopus (1171. g.).

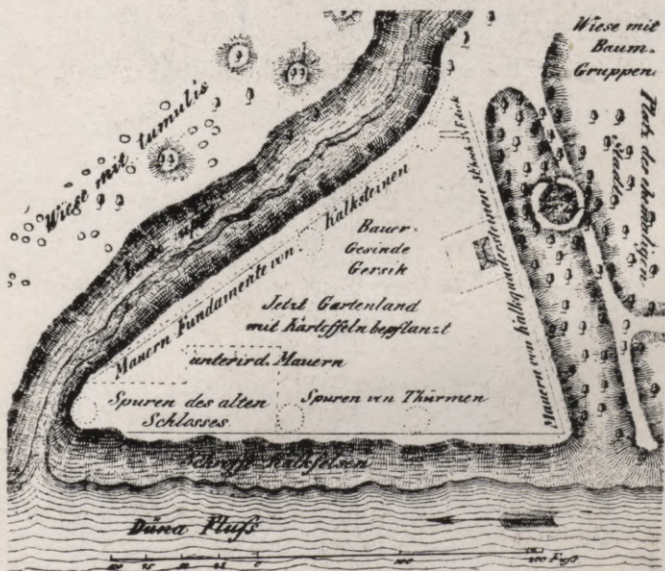
- Vikingu tirdzniecības ceļi.
 ● Pilsētas, kur dzīvojuši zviedru vīķingi.

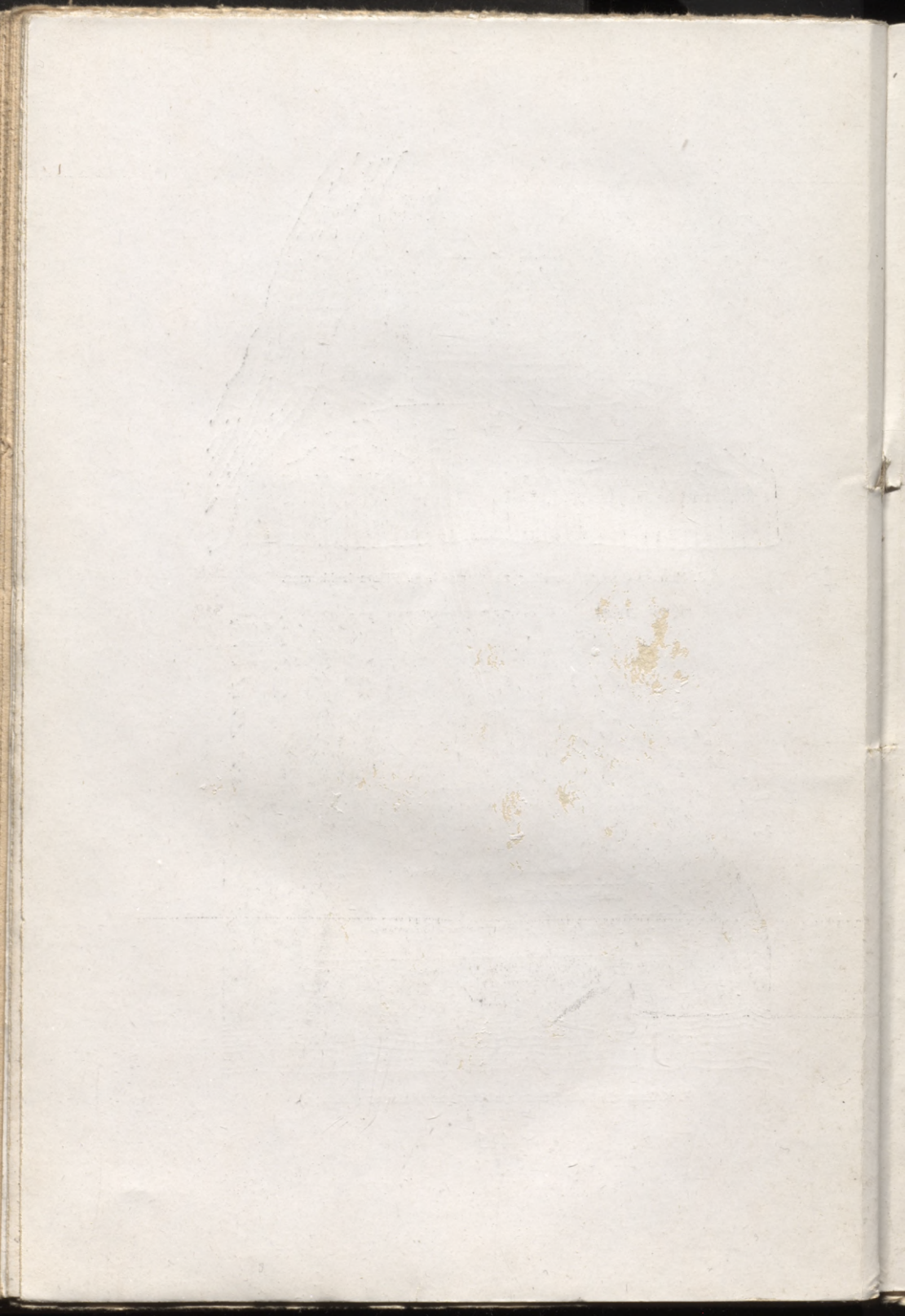
Jersikas pilskalna 1. slānī prof. Fr. Baloža atrastie bronzas krustiņi (1939. g.).

J. Helmsa Suntažu Jersikas zīmējums J. B. Fišera izvilkumos.

F. Krūzes zīmētais Stukmaņu Ģerzikas pilskaļns (1839. g.).

Saturs.

	Lpp.
1. Latviešu vēstures uzdevumi	5
2. Leģendarais vēsturē	113
3. Latviešu Indriķis un viņa chronika.....	121
4. Mūsu senās naudas sistēmas	221
5. Krievu mesli	312

311

1. The first part of the book is devoted to a general
2. description of the various forms of life which
3. are found in the different parts of the world.
4. The second part is devoted to a description of the
5. various forms of life which are found in the
6. different parts of the world.

[3,-]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302028762

